

Domstolarnas handläggning av ärenden

Betänkande av Ärendetredningen

Stockholm 2007

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2007:65

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen, 2003.

– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.
Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/remiss>

Textbearbetning och layout har utförts av Regeringskansliet, FA/kommittéservice

Tryckt av Edita Sverige AB
Stockholm 2007

ISBN 978-91-38-22799-2
ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Justitiedepartementet

Regeringen beslutade vid regeringssammanträde den 10 november 2005 att tillkalla en särskild utredare för att utreda förutsättningarna för och lämpligheten av att till förvaltningsmyndighet flytta över handläggningen av sådana ärenden som enligt nuvarande ordning handläggs av tingsrätt i första instans. Utredaren ska lämna förslag på vilken förvaltningsmyndighet som bör handlägga de ärenden som utredaren anser bör flyttas. För dessa ärenden ska utredaren vidare föreslå nödvändiga kompletteringar till förvaltningslagen och överväga om överklagande bör ske till allmän domstol eller allmän förvaltningsdomstol.

Den 11 november 2005 förordnades numera hovrättslagmannen Cecilia Renfors att fr.o.m. den 10 november 2005 vara särskild utredare. Den 15 september 2006 entledigades Cecilia Renfors från sitt uppdrag och rådmannen Johan Kvart förordnades att fr.o.m. samma dag vara särskild utredare.

Att som sakkunniga biträda utredningen förordnades fr.o.m. den 15 februari 2006 departementsrådet i Finansdepartementet Astrid Nensén Uggla, ämnesrådet i Justitiedepartementet Johan Danelius och kanslirådet i Justitiedepartementet Mattias Wahlstedt. Johan Danelius entledigades fr.o.m. den 1 januari 2007 och i stället förordnades rättssakkunnige i Justitiedepartementet Patrik Skogh. Mattias Wahlstedt entledigades fr.o.m. den 1 april 2007 och i stället förordnades rättssakkunnige i Justitiedepartementet Martin Persson.

Till experter i utredningen förordnades fr.o.m. den 15 februari 2006 numera rådmannen Dick Hjort, Domstolsverket, advokaten Eva Kullman, Sveriges advokatsamfund, avdelningschefen Anders Moberg, Bolagsverket, verksjuristen Eva Mårtensson, Skatteverket, och förbundsjuristen Eva von Schéele, Sveriges Kommuner och Landsting.

Sekreterare i utredningen har varit hovrättsassessorn Marie Gärtner.

Utredningen har antagit namnet Ärendeutredningen (Ju 2005:14).

Härmed överlämnar utredningen sitt betänkande Domstolarnas handläggning av ärenden (SOU 2007:65).

Utredningens uppdrag är därmed slutfört.

Helsingborg i oktober 2007

Johan Kvart

/Marie Gärtner

Innehåll

Sammanfattning	23
Författningsförslag	29
1 Förslag till lag om ändring i äktenskapsbalken	29
2 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1987:1022) om äktenskapsregistret.....	33
3 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1987:1021) om kungörelse enligt äktenskapsbalken	35
4 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1997:407) om ersättningsgaranti vid bodelning	36
5 Förslag till förordning om registrering av handling enligt äktenskapsbalken.....	37
6 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken	38
7 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1976:1121) om ersättning till vissa överförmyndare, förmyndare och förvaltare	49
8 Förslag till lag om ändring i ärvdabalken.....	50
9 Förslag till lag om ändring i lagen (1958:52) om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente	54
10 Förslag till lag om ändring i jordabalken	56
11 Förslag till lag om ändring i lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område.....	59

12	Förslag till lag om ändring i försäkringsrörelselagen (1982:713).....	61
13	Förslag till lag om ändring i lagen (1985:193) om internationell järnvägstrafik.....	62
14	Förslag till lag om ändring i lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar.....	63
15	Förslag till lag om ändring i lagen (1989:31) om förvaltning av vissa samägda jordbruksfastigheter.....	66
16	Förslag till lag om ändring i lagen (1991:483) om fingerade personuppgifter.....	68
17	Förslag till lag om ändring i stiftelselagen (1994:1220).....	71
18	Förslag till lag om ändring i lagen (1995:1570) om medlemsbanker.....	74
19	Förslag till lag om ändring i lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn.....	77
20	Förslag till lag om ändring i lagen (2004:46) om investeringsfonder.....	80
21	Förslag till lag om ändring i lagen (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse.....	81
22	Förslag till lag om ändring i aktiebolagslagen (2005:551).....	82
23	Förslag till förordning om ändring i förordningen (2000:306) om ersättning av allmänna medel till likvidatorer.....	84
24	Förslag till lag om ändring i lagen (2007:528) om värdepappersmarknaden.....	85
25	Förslag till lag om dödande av förkommen handling.....	86
1	Inledning.....	95
1.1	Utredningens uppdrag.....	95
1.2	Arbetets bedrivande.....	95
1.3	De generella direktiven.....	96

1.4	Betänkandets disposition.....	96
2	Allmänna utgångspunkter.....	99
2.1	Inledning.....	99
2.2	Reformering av domstolsväsendet.....	99
2.3	Regeringsformen.....	100
2.4	Gränsdragningen mellan rättskipning och rättsvård	101
2.5	Europakonventionen	102
2.5.1	Artikel 6	102
2.5.1.1	Rätten till domstolsprövning.....	103
2.5.1.2	Rätten till muntlig och offentlig rättegång	104
2.6	Andra internationella förpliktelser	105
2.7	Allmänna utgångspunkter för utredningens arbete	105
3	Domstols och myndighets handläggning av mål och ärenden.....	111
3.1	Regeringsformen.....	111
3.2	Allmänna domstolar	111
3.2.1	Rättegångsbalken.....	111
3.2.1.1	Tvistemål.....	112
3.2.1.2	Brottmål.....	112
3.2.1.3	De grundläggande principerna	113
3.2.2	Ärendelagen	114
3.2.2.1	Domförhet.....	114
3.2.2.2	Handläggningsregler	114
3.2.2.3	Beslut.....	115
3.2.2.4	Omprövning.....	115
3.2.2.5	Överklagande.....	116
3.2.3	Ärendelagen eller rättegångsbalken?	116
3.2.4	Andra handläggningsregler	117
3.2.5	Kommande reformer	118
3.3	Specialdomstolar m.m.....	118
3.4	Förvaltningsmyndigheter	120

3.4.1	Förvaltningslagen.....	120
3.4.1.1	Tillämpningsområde.....	120
3.4.1.2	Syfte.....	120
3.4.1.3	Serviceskyldighet.....	121
3.4.1.4	Utredningsansvar.....	121
3.4.1.5	Samverkan mellan myndigheter.....	122
3.4.1.6	Allmänna krav på handläggningen av ärenden.....	122
3.4.1.7	Handläggning av ärenden som avser myndighetsutövning.....	122
3.4.1.8	Överklagbarhet.....	124
3.5	Allmänna förvaltningsdomstolar.....	125
3.5.1	Förvaltningsprocesslagen.....	125
3.5.1.1	Handläggningsregler.....	126
3.5.1.2	Beslut.....	127
3.6	Kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol.....	127
4	Förvaltningsmyndigheter.....	129
4.1	Allmänt om förvaltningsmyndigheter.....	129
4.2	Bolagsverket.....	130
4.3	Domstolsverket.....	131
4.4	Finansinspektionen.....	131
4.5	Järnvägsstyrelsen.....	132
4.6	Kammarkollegiet.....	132
4.7	Konkurrensverket.....	133
4.8	Kronofogdemyndigheten.....	133
4.9	Lantmäteriverket.....	134
4.10	Luftfartsstyrelsen.....	135
4.11	Länsstyrelserna.....	135
4.12	Myndigheten för internationella adoptionsfrågor.....	136
4.13	Riksantikvarieämbetet.....	136

4.14	Rikspolisstyrelsen	136
4.15	Skatteverket.....	137
4.16	Sjöfartsverket	138
4.17	Statistiska centralbyrån.....	138
4.18	Överförmyndaren	139
5	Ärenden som handläggs av tingsrätt efter överklagande eller överlämnande	141
5.1	Inledning.....	141
5.2	Associationsrättsliga ärenden.....	141
5.2.1	Europabolag och europakooperativ.....	141
5.2.1.1	Tillstånd till flyttning av ett europa- bolags eller ett europakooperativs säte	142
5.2.1.2	Sanktioner mot europabolag och europakooperativ.....	142
5.2.2	Upplösning av stiftelse i vissa fall.....	142
5.3	Ärenden med anknytning till föräldrabalken	143
5.3.1	Godmanskap	143
5.3.2	Förmyndares, förvaltares och gode mäns förvaltning.....	145
5.3.3	Ersättning till förordnade förmyndare, gode män och förvaltare	145
5.4	Disciplinärenden	146
5.5	Exekutionsrättsliga ärenden	147
5.5.1	Utsökning	147
5.5.2	Avräkning vid återbetalning av skatter och avgifter.....	148
5.5.3	Arbetsgivares kvittningsrätt.....	148
5.5.4	Bötesverkställighet	148
5.5.5	Summarisk process	148
5.5.6	Handräckning vid avbetalningsköp mellan näringsidkare.....	149
5.5.7	Handräckning vid kreditköp mellan näringsidkare och konsument.....	150
5.5.8	Tillsyn i konkurs.....	150

5.6	Felparkeringsärenden	150
5.7	Förbudsärenden.....	151
5.7.1	Besöksförbud	151
5.7.2	Tillträdesförbud	152
5.8	Kallelse på okända borgenärer	152
5.9	Krigsskadeärenden	153
5.10	Lösöreköpsärenden	153
5.11	Marknadsrättsliga ärenden.....	154
5.12	Nedsättningsärenden	154
5.12.1	Arrendeavgift	154
5.12.2	Hyra	154
5.12.3	Förfallen skuld	155
6	Genomförda och föreslagna reformer.....	157
6.1	Inledning.....	157
6.2	Associationsrättsliga ärenden	157
6.2.1	Ärenden om fusion mellan aktiebolag.....	157
6.2.2	Ärenden om fusion mellan ekonomiska föreningar	161
6.2.3	Ärenden om minskning av aktiekapital m.m.....	163
6.3	Ärenden med anknytning till ärvdabalken.....	164
6.3.1	Bouppteckningar.....	164
6.3.2	Dödförklaringar	165
6.4	Inskrivnings- och stämpelskatteärenden	166
6.4.1	Fastighetsrättsliga inskrivningsärenden.....	166
6.4.1.1	Allmänt.....	166
6.4.1.2	Reformering av inskrivningsmyndig- heternas organisation.....	167
6.4.2	Företagsinteckning	169
6.4.3	Sjöfartsregistret	170
6.4.4	Rättigheter i luftfartyg.....	170
6.4.5	Stämpelskatteärenden	171
6.5	Obeståndsrättsliga ärenden	172
6.5.1	Konkurs och företagsrekonstruktion	172
6.5.1.1	Allmänt om konkurs	172

6.5.1.2	Allmänt om företagsrekonstruktion	172
6.5.1.3	Kommande reformer.....	173
6.5.2	Konkurstillsyn	173
6.5.3	Skuldsanering.....	174
6.6	Ärenden med anknytning till miljöbalken	175
6.6.1	Ansökningsmål enligt miljöbalken	176
6.6.2	Miljöärenden	177
6.7	Ärenden om ägofred.....	179
7	Associationsrättsliga ärenden	181
7.1	Aktiebolag	181
7.1.1	Kort om aktiebolag.....	181
7.1.2	Ärenden om likvidation av aktiebolag.....	182
7.1.2.1	Allmänt om likvidation	182
7.1.2.2	Genomförda reformer.....	182
7.1.2.3	Ärenden om tvångslikvidation som handläggs av Bolagsverket efter genomförda reformer.....	183
7.1.2.4	Ärenden om tvångslikvidation som fort- farande handläggs av allmän domstol.....	185
7.1.2.5	Närmare om ärenden om likvidation efter avslutad konkurs.....	186
7.1.2.6	Ansökan om entledigande av likvidator.....	187
7.1.2.7	Anmälan om att en tillgång av ringa värde ska tillfalla Allmänna arvsfonden	187
7.1.2.8	Ansökan om ersättning av allmänna medel.....	188
7.1.3	Ärenden om att utse ersättare för styrelseledamot ..	188
7.1.4	Ärenden om förordnande av god man vid inlösen av minoritetsaktier.....	189
7.1.5	Aktiebolag – överväganden och förslag	190
7.1.5.1	Uppdelningen av likvidationsärenden mellan allmän domstol och Bolagsverket ..	190
7.1.5.2	En ansökan om entledigande av likvidator bör göras hos Bolagsverket.....	192
7.1.5.3	Anmälan om att en tillgång av ringa värde ska tillfalla Allmänna arvsfonden	193
7.1.5.4	Likvidator bör ansöka om ersättning av allmänna medel hos Bolagsverket.....	194

7.1.5.5	En ansökan om att utse ersättare för styrelseledamot bör göras hos Bolagsverket.....	197
7.1.5.6	En ansökan om förordnande av god man vid inlösen av minoritetsaktier bör göras hos Bolagsverket.....	198
7.2	Ekonomiska föreningar.....	199
7.2.1	Kort om ekonomiska föreningar.....	199
7.2.2	Ärenden om likvidation av ekonomiska föreningar.....	199
7.2.2.1	Allmänt om likvidation.....	199
7.2.2.2	Genomförda reformer.....	200
7.2.2.3	Ärenden om tvångslikvidation som handläggs av Bolagsverket efter genomförda reformer.....	201
7.2.2.4	Ärenden om tvångslikvidation som fortfarande handläggs av allmän domstol.....	201
7.2.2.5	Ansökan om entledigande av likvidator.....	203
7.2.2.6	Anmälan om att en tillgång av ringa värde ska tillfalla Allmänna arvsfonden.....	203
7.2.2.7	Ersättning till likvidator.....	204
7.2.3	Ekonomiska föreningar – överväganden och förslag.....	204
7.2.3.1	Uppdelningen av likvidationsärenden mellan allmän domstol och Bolagsverket...204	
7.2.3.2	En ansökan om entledigande av likvidator bör göras hos Bolagsverket.....	206
7.2.3.3	Anmälan om att en tillgång av ringa värde ska tillfalla Allmänna arvsfonden.....	207
7.2.3.4	Ersättning till likvidator.....	207
7.3	Handelsbolag och enkla bolag m.m.	208
7.3.1	Kort om handelsbolag och enkla bolag.....	208
7.3.2	Ärenden om att förordna likvidator för handelsbolag och enkla bolag.....	208
7.3.3	Kort om europeiska ekonomiska intressegrupperingar.....	209
7.3.4	Ärenden om likvidation av europeiska ekonomiska intressegrupperingar.....	210
7.3.5	Handelsbolag och enkla bolag m.m. – överväganden.....	211

7.3.5.1	Allmän domstol bör förordna likvidator för handelsbolag och enkla bolag	211
7.3.5.2	Ärenden om tvångslikvidation av europeiska ekonomiska intresseföreningar.....	212
7.4	Stiftelser.....	212
7.4.1	Kort om stiftelser	212
7.4.2	Ärenden om likvidation av stiftelser	214
7.4.2.1	Handläggningen vid tingsrätten	215
7.4.3	Stiftelser – överväganden och förslag	216
7.4.3.1	Ärenden om likvidation av stiftelser bör handläggas av Bolagsverket.....	216
7.4.3.2	Handläggningsfrågor	218
7.4.3.3	Ersättning till likvidator.....	219
7.5	Finansiella företag och försäkringsföretag	220
7.5.1	Kort om finansiella företag och försäkringsföretag	220
7.5.2	Ärenden om likvidation av finansiella företag och försäkringsföretag.....	223
7.5.3	Ärenden om förordnande av förvaltare att företräda aktier eller andelar	226
7.5.4	Finansiella företag och försäkringsföretag – överväganden och förslag	228
7.5.4.1	Uppdelningen av likvidationsärenden mellan allmän domstol och Bolagsverket ..	228
7.5.4.2	Likvidation efter avslutad överskotts-konkurs	230
7.5.4.3	Handläggningsfrågor	231
7.5.4.4	Finansinspektionen ges behörighet att förordna förvaltare att företräda aktier eller andelar.....	232
8	Ärenden om näringsförbud	235
8.1	Näringsförbud.....	235
8.2	Överväganden	237
8.2.1	Allmän domstol bör handlägga ärenden om näringsförbud.....	237

9	Ärenden om dödande av handling.....	239
9.1	Dödande av förkommen handling.....	239
9.1.1	Allmänt	239
9.1.2	Handlingar som kan dödas	240
9.1.3	Forumregler.....	240
9.1.4	Handläggningen vid tingsrätten.....	241
9.1.5	Rättsverkningar	243
9.1.6	Efterlysning.....	243
9.2	Dödande av handling i samband med utmätning och konkurs	244
9.3	Dödande av inteckning	244
9.3.1	Allmänt	244
9.3.2	Rättsverkningar	245
9.3.3	Förfarandet vid tingsrätten.....	245
9.4	Dödande av fullmakt – kraftlöshetsförklaring	245
9.4.1	Kort om fullmakt	245
9.4.2	Återkallelse av fullmakt	246
9.4.3	Om kraftlöshetsförklaring	246
9.5	Överväganden och förslag	248
9.5.1	Ansökan om dödande av förkommen handling och dödande av inteckning bör göras hos förvaltningsmyndighet.....	248
9.5.2	Handläggningen bör flyttas till olika förvaltningsmyndigheter	249
9.5.3	Handläggningsfrågor	252
9.5.4	Ärenden om dödande av handling i samband med utmätning och konkurs	254
9.5.5	Ny lag om dödande av förkommen handling.....	256
9.5.6	Ansökan om att fullmakt ska förklaras kraftlös.....	256
9.5.7	Handläggningsfrågor	257
10	Ärenden med anknytning till äktenskapsbalken.....	259
10.1	Registreringsärenden.....	259
10.1.1	Handläggningen	261
10.1.2	Tidigare föreslagna reformer	262
10.1.3	Överväganden och förslag	263

10.1.3.1	Ansökan om registrering enligt äktenskapsbalken.....	263
10.1.3.2	Ansvaret för äktenskapsregistret.....	264
10.1.4	Handläggningsfrågor.....	265
10.2	Ärenden om bodelningsförrättare	267
10.2.1	Överväganden och förslag.....	269
10.2.1.1	Ansökan om förordnande och entledigande av bodelningsförrättare.....	269
10.2.1.2	Frågor rörande vite.....	272
10.2.1.3	Bodelningsförrättare bör ansöka om ersättningsgaranti hos Skatteverket	273
10.3	Ärenden om tillstånd att förfoga över egendom.....	273
10.3.1	Överväganden	274
10.3.1.1	Allmän domstol bör handlägga ärenden om tillstånd att förfoga över egendom	274
10.4	Ärenden om särskild förvaltning av egendom	275
10.4.1	Överväganden	275
10.4.1.1	Allmän domstol bör handlägga ärenden om att sätta en makes egendom under särskild förvaltning.....	275
10.5	Ärenden om rätten att bo kvar i den gemensamma bostaden och besöksförbud.....	276
10.5.1	Överväganden	277
10.5.1.1	Allmän domstol bör handlägga ärenden om rätt att bo kvar i den gemensamma bostaden och besöksförbud.....	277
11	Ärenden med anknytning till föräldrabalken	279
11.1	Ärenden om adoption.....	279
11.1.1	Allmänt om adoption	279
11.1.2	Utländska adoptioner.....	280
11.1.3	Internationella åtaganden.....	281
11.1.4	Överväganden	284
11.1.4.1	Allmän domstol bör besluta om adoption och omvandling av en utomlands beslutad adoption	284

11.2	Ärenden om ställföreträdare för barn	286
11.2.1	Allmänt	286
11.2.2	Särskilt förordnad vårdnadshavare	287
11.2.3	Förmyndarskap	288
11.2.4	Underårigs rättshandlingsförmåga.....	289
11.2.5	Särskild företrädare för barn	289
11.2.6	Överväganden och förslag	290
11.2.6.1	Allmän domstol bör förordna och entlediga särskild vårdnadshavare	290
11.2.6.2	Överförmyndaren bör förordna och entlediga förmyndare för underårig.....	292
11.2.6.3	Underårigs rättshandlingsförmåga	295
11.2.6.4	Åklagaren bör förordna särskild företrädare för barn	296
11.2.6.5	Ersättning till särskild företrädare för barn.....	299
11.3	Ärenden om ställföreträdare för vuxna.....	300
11.3.1	Förvaltarskap.....	300
11.3.2	Godmanskap.....	301
11.3.3	Handläggningen vid tingsrätten.....	301
11.3.4	Genomförda och föreslagna reformer	302
11.3.5	Riksrevisionens granskning av länsstyrelsens tillsyn över överförmyndare	303
11.3.6	Överväganden och förslag	304
11.3.6.1	Beslut om anordnande, omprövning och upphörande av förvaltarskap.....	304
11.3.6.2	Ansökan om anordnande, omprövning och upphörande av godmanskap hos överförmyndaren	305
11.3.6.3	Överförmyndaren bör ansöka om ersättning av allmänna medel hos Länsstyrelsen i Stockholms län.....	308
11.4	Ärenden om verkställighet av dom, beslut eller avtal om vårdnad, boende eller umgänge	309
11.4.1	Överväganden.....	309
11.4.1.1	Verkställighetsärenden i domstol	309
11.5	Ärenden om blodundersökning vid utredning av faderskap	310
11.5.1	Överväganden.....	311

11.5.1.1 Allmän domstol bör handlägga ärenden om blodundersökning vid utredning om faderskap	311
12 Namnärenden	313
12.1 Allmänt om namn	313
12.2 Ärenden enligt namnlagen som handläggs av domstol.....	314
12.2.1 Byte av barns efternamn.....	314
12.2.2 Tillstånd för barn att behålla sitt efternamn	316
12.3 Fingerade personuppgifter	316
12.4 Överväganden och förslag.....	318
12.4.1 Uppdelningen av namnärenden mellan domstol, Skatteverket och Patent- och registreringsverket	318
12.4.2 Ansökan om medgivande att använda fingerade personuppgifter.....	319
13 Ärenden med anknytning till ärvdabalken	321
13.1 Ärenden som rör preskription av rätten till arv och testamente	321
13.2 Ärenden om boutredningsman och testamentsexekutor	324
13.3 Ärenden om verkställighet av legat.....	329
13.4 Tidigare föreslagna reformer.....	329
13.5 Överväganden och förslag.....	330
13.5.1 Preskription av rätten till arv och testamente.....	330
13.5.2 Ärenden om boutredningsman och skiftesman.....	333
13.5.3 Bevaknings- och tillsynsmyndighet över boutredningsmäns förvaltning.....	336
13.5.4 Bouppteckningsförrättare m.m. när den avlidne hade hemvist i annat nordiskt land.....	337
13.5.5 Avliden med hemvist i Sverige men medborgare i annat nordiskt land.....	338
13.5.6 Ärenden om verkställighet av legat	339

14	Ärenden om samäganderätt	341
14.1	Samäganderätt.....	341
14.2	Förordnande och entledigande av god man för förvaltning av samägt gods	343
14.3	Förordnande om försäljning av samägt gods på offentlig auktion	344
14.4	Förordnande av ställföreträdare för samägd jordbruks- fastighet.....	345
14.5	Överväganden och förslag	347
14.5.1	Ärenden enligt samäganderättslagen	347
14.5.2	Ärenden om ställföreträdare för jordbruks- fastigheter	348
15	Fastighetsrättsliga ärenden	351
15.1	Jordbruksarrende.....	351
15.1.1	Överväganden och förslag.....	353
15.1.1.1	Ansökan om förordnande av synemän bör göras hos länsstyrelsen	353
16	Järnvägstrafikärenden	355
16.1	Inledning.....	355
16.2	Fördraget om internationell järnvägstrafik (COTIF)	355
16.3	Förordnande av sakkunnig vid skador på resgods och gods	356
16.3.1	Ansvar för skador på resgods och gods	356
16.3.2	Ärenden om förordnande av sakkunnig	357
16.4	Överväganden och förslag	358
16.4.1	Ansökan om förordnande av sakkunnig.....	358
17	Konkurrensrättsliga ärenden	361
17.1	Åtgärder mot förbjudna konkurrensbegränsningar.....	361
17.2	Ärenden om undersökning m.m.	362
17.3	Överväganden.....	365

17.3.1 Tillstånd till undersökning	365
17.3.2 Undersökning av skriftlig handling.....	367
17.3.3 Förhandsgodkännande	368
18 Kulturminnesärenden	371
18.1 Handel med kulturföremål.....	371
18.2 Olagligt bortförda kulturföremål.....	372
18.3 Överväganden	374
18.3.1 Riksantikvarieämbetets undersökning	374
19 Skiljemannaärenden	377
19.1 Allmänt	377
19.2 Skiljeförfarande i praktiken	377
19.3 Lagen om skiljeförfarande	378
19.4 Närmare om skiljemännen	379
19.5 Överväganden	381
19.5.1 Ärenden om att utse och entlediga skiljemän.....	381
20 Sjörättsliga ärenden.....	383
20.1 Inledning.....	383
20.2 Ärenden om upprättande av begränsningsfond	383
20.3 Ärenden om sjöförklaring	387
20.4 Överväganden	389
20.4.1 Ansökan om begränsningsfond	389
20.4.2 Sjöförklaring	390
21 Ärenden om bevisupptagning.....	393
21.1 Allmänt om bevisupptagning	393
21.2 Fristående bevisupptagning.....	393
21.3 Överväganden	394
21.3.1 Bevisupptagning vid domstol.....	394

22	Ärenden med anknytning till brottsbalken	397
22.1	Tvångsmedel	397
22.2	Omvandling av fängelse på livstid	400
22.3	Överlämnande enligt en europeisk arresteringsorder	401
22.4	Förordnande av offentlig försvarare och målsägandebiträde m.m.	402
22.5	Överväganden	403
22.5.1	Prövning av tvångsmedel	403
22.5.2	Omvandling av fängelse på livstid	404
22.5.3	Överlämnande enligt en europeisk arresteringsorder	405
23	Ärenden med anknytning till civilprocessen	407
23.1	Säkerhetsåtgärder	407
23.2	Överväganden	408
23.2.1	Kvarstad och annan säkerhetsåtgärd	408
24	Förfaranderegler, m.m.	409
24.1	Överväganden och förslag	409
24.1.1	Handläggningen vid förvaltningsmyndighet	409
24.1.2	Regler för överklagande	410
24.1.3	Avgifter	413
25	Genomförandefrågor	415
25.1	Ikraftträdande och övergångsbestämmelser	415
25.2	Ekonomiska konsekvenser	416
25.2.1	Staten	416
	Tingsrätterna	416
	Bolagsverket	418
	Lantmäteriverket	418
	Skatteverket	419
	Övriga myndigheter	421
25.2.2	Kommunerna	421
25.3	Andra konsekvenser	422

26 Författningskommentar	423
26.1 Förslaget till lag om ändring i äktenskapsbalken	423
26.2 Förslaget till förordning om ändring i förordningen (1987:1022) om äktenskapsregistret.....	426
26.3 Förslaget till förordning om ändring i förordningen (1987:1021) om kungörelse enligt äktenskapsbalken.....	427
26.4 Förslaget till förordning om ändring i förordningen (1997:407) om ersättningsgaranti vid bodelning	427
26.5 Förslaget till förordning om registrering av handling enligt äktenskapsbalken.....	428
26.6 Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken	429
26.7 Förslaget till förordningen om ändring i förordningen (1976:1121) om ersättning till vissa överförmyndare, förmyndare och förvaltare.....	436
26.8 Förslaget till lag om ändring i ärvdabalken.....	437
26.9 Förslaget till lag om ändring i lagen (1958:52) om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente	440
26.10Förslaget till lag om ändring i jordabalken.....	441
26.11Förslaget till lag om ändring i lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område	442
26.12Förslaget till lag om ändring i försäkringsrörelselagen (1982:713)	443
26.13Förslaget till lag om ändring i lagen (1985:193) om internationell järnvägstrafik	444
26.14Förslaget till lag om ändring i lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar	445
26.15Förslaget till lag om ändring i lagen (1989:31) om förvaltning av vissa samägda jordbruksfastigheter.....	447

26.16	Förslaget till lag om ändring i lagen (1991:483) om fingerade personuppgifter.....	448
26.17	Förslaget till lag om ändring i stiftelselagen (1994:1220)....	450
26.18	Förslaget till lag om ändring i lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn	453
26.19	Förslaget till lag om ändring i lagen (1995:1570) om medlemsbanker.....	455
26.20	Förslaget till lag om ändring i lagen (2004:46) om investeringsfonder.....	456
26.21	Förslaget till lag om ändring i lagen (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse.....	457
26.22	Förslaget till lag om ändring i aktiebolagslagen (2005:551)	458
26.23	Förslaget till förordning om ändring i förordningen (2000:306) om ersättning av allmänna medel till likvidatorer.....	460
26.24	Förslaget till lag om ändring i lagen (2007:528) om värdepappersmarknaden.....	461
26.25	Förslaget till lag om dödande av förkommen handling	462

Bilagor

1	Kommittédirektiv 2005:124.....	475
2	Förteckning över ärenden som handläggs av tingsrätt enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden	485
3	Förteckning över ärenden som handläggs av tingsrätt enligt rättegångsbalken	497

Sammanfattning

Uppdraget

Sedan flera år pågår ett omfattande reformarbete för att utveckla och modernisera domstolsväsendet. Arbetet har bl.a. inriktats på att renodla domstolarnas verksamhet och så långt som möjligt föra bort sådant från domstolarna som inte utgör dömande verksamhet. Under de senaste åren har därför ett antal rättsvårdande uppgifter förts över från domstolarna till förvaltningsmyndigheter.

Utredningen har haft i uppdrag att utreda förutsättningarna för och lämpligheten av att till förvaltningsmyndighet flytta över handläggningen av sådana ärenden som enligt nuvarande ordning handläggs av tingsrätt i första instans. I utredningens uppdrag har ingått att kartlägga vilka ärendetyper som omfattas av uppdraget och i fråga om var och en av dessa överväga om handläggningen kan och bör flyttas till förvaltningsmyndighet. I uppdraget har också ingått att lämna förslag på vilka förvaltningsmyndigheter som i förekommande fall bör ta över handläggningen. Det har stått utredningen fritt att ta upp och föreslå förändringar som har nära samband med uppdraget.

Tingsrätterna handlägger varje år ett stort antal ärenden. Dessa ärenden är av högst varierande slag och berör bl.a. stora delar av det civilrättsliga området. Det har inte varit möjligt för utredningen att inom ramen för uppdraget beröra alla aspekter som kan aktualiseras i varje enskild ärendetyp.

Utredningen har i enlighet med uppdraget kartlagt alla ärendetyper. Med hänsyn till att vissa ärenden i princip aldrig förekommer vid tingsrätt kan det emellertid inte helt uteslutas att utredningen förbisett något enstaka ärende.

Allmänna utgångspunkter och överväganden

Utredningen har i sitt arbete utgått från att domstolarna som första instans endast bör handlägga ärenden som är av den karaktären att de verkligen kräver domstolsprövning. Otvistiga ärenden som huvudsakligen avser s.k. frivillig rättsvård bör därför flyttas till för respektive ärendetyp lämplig förvaltningsmyndighet, om inte något internationellt åtagande eller annat särskilt skäl utgör hinder eller talar mot det. Rätten till domstolsprövning ska garanteras den enskilde genom att förvaltningsmyndighetens beslut ska kunna överklagas till domstol. Ärendets karaktär får avgöra om överklagande ska ske till allmän domstol eller allmän förvaltningsdomstol. Vid bedömningen av de förändringar som bör göras ska rättssäkerhet, effektivitet, kvalitet, snabbhet, service och ett optimalt resursutnyttjande stå i fokus.

Med ovan angivna utgångspunkter är det utredningens bedömning att den alldeles övervägande andelen ärenden som enligt den nuvarande ordningen handläggs av tingsrätt i första instans kan handläggas vid och därmed flyttas till olika förvaltningsmyndigheter. Utredningen bedömer dessutom att en sådan överflyttning av handläggningen är lämplig för de flesta ärendena.

Tingsrätterna handlägger årligen totalt cirka 57 000 ärenden, inklusive de ärenden som handläggs av tingsrätt efter överklagande och överlämnande. Antalet ärenden som handläggs av tingsrätt i första instans kan uppskattas till cirka 50 000. Av dessa ärenden föreslår utredningen att cirka 43 500 flyttas till olika förvaltningsmyndigheter. Förslagen innebär att tingsrätt i första instans framgent endast kommer handlägga ett mindre antal ärenden som rör frivillig rättsvård.

Utredningen föreslår att förvaltningsmyndigheternas beslut i de överflyttade ärendena i de flesta fall ska kunna överklagas till allmän domstol.

Ärenden med anknytning till äktenskapsbalken och ansvaret för äktenskapsregistret

Tingsrätterna handlägger årligen cirka 15 000 ärenden om registrering enligt äktenskapsbalken. Ärendena avser registrering av anmälan om bodelning, bodelningshandling, äktenskapsförord och gåva mellan makar. En handling som registrerats av tingsrätten ska

antecknas i äktenskapsregistret. Utredningen föreslår att handläggningen av registreringsärenden flyttas till den myndighet som har ansvaret för äktenskapsregistret. Härigenom uppnås även en samordning av de olika delarna av registreringsförfarandet.

I dag lämnar domstolarna uppgifter om äktenskapsskillnad och ogiltigförklarade vigslar till äktenskapsregistret. Statistiska centralbyrån ansvarar i dag för registret. Angivna uppgifter används också av Skatteverket i folkbokföringen. Utredningen anser att det ur effektivitetssynpunkt vore en fördel om den myndighet som ändå tillförs och använder uppgifterna i folkbokföringen också svarar för registrering av uppgifterna. Utredningen föreslår därför att ansvaret för äktenskapsregistret flyttas till Skatteverket. Utredningens förslag innebär att handläggningen av ärenden om registrering av anmälan om bodelning, bodelningshandling, äktenskapsförord och gåva mellan makar flyttas till Skatteverket.

Utöver ovan angivna förslag föreslår utredningen att Skatteverket ges ensam behörighet att förordna och entlediga bodelningsförrättare. Förslaget i denna del innebär att det inte längre ska vara möjligt att ansöka om förordnande av bodelningsförrättare i ett pågående mål om äktenskapsskillnad vid tingsrätten.

Ärenden med anknytning till föräldrabalken

I samband med 1995 års förmynderskapsreform flyttades behörigheten att förordna förvaltare och god man i många fall från tingsrätt till överförmyndaren. Domstolarna behöll dock uppgiften att besluta om anordnande, omprövning och upphörande av förvaltarskap och godmanskap. Utredningens bedömning är att denna ordning bör bestå i fråga om förvaltarskap. Däremot föreslår utredningen att handläggning av ärenden om anordnande, omprövning och upphörande av godmanskap flyttas till överförmyndaren. Enligt förslaget ska överförmyndaren pröva ärenden när den enskilde ansöker om anordnande av godmanskap eller samtycker till att godmanskap anordnas för honom eller henne. Överförmyndaren ska även pröva ärenden när den enskilde begär att godmanskapet ska omprövas eller upphöra. Om någon annan än den som ansökan avser motsätter sig att godmanskap anordnas, omprövas eller upphör ska överförmyndaren överlämna ärendet till tingsrätt. Detsamma ska gälla om den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas i frågan. En förutsättning för förslagen i denna

del är att erforderliga kompetenshöjande åtgärder vidtas för överförmyndare, ledamöter i överförmyndarnämnd och ersättare.

Utredningen föreslår vidare att bl.a. handläggningen av ärenden om förordnande och entledigande av förmyndare för underårig flyttas till överförmyndaren.

Ärenden med anknytning till ärvdabalken

Utredningen föreslår att vissa ärenden med anknytning till ärvdabalken flyttas till Skatteverket. Det är bl.a. ärenden om förordnande och entledigande av boutredningsman och skiftesman.

Utredningens samtliga förslag innebär att Skatteverket är den förvaltningsmyndighet som tar över handläggningen av det sammantaget största antalet ärenden. Det rör sig företrädesvis om ärenden med familjerättslig anknytning och handlar om totalt cirka 20 500 ärenden årligen.

Ärenden om dödande av handling m.m.

I lagen (1927:85) om dödande av förkommen handling – den s.k. mortifikationslagen – finns bestämmelser om att presentationspapper och inteckningar i vissa fall kan dödas. Tingsrätterna handlägger årligen cirka 8 000 ärenden om dödande av sådan handling eller inteckning. Det största antalet ärenden avser pantbrev och in-teckning i fast egendom. Företagsinteckningsbrev och företagsinteckning utgör också en stor andel.

Handläggningen av ärenden om dödande av in-teckningshandling och dödande av in-teckning förutsätter informationsutbyte mellan tingsrätten och vederbörande inskrivningsmyndighet. Utredningen föreslår att handläggningen av dessa ärenden flyttas till inskrivningsmyndighet. Härigenom effektiviseras förfarandet. Förslaget innebär bl.a. att handläggningen av ärenden om pantbrev och in-teckning i fast egendom flyttas till Lantmäteriverket (fr.o.m. den 1 juni 2008 kommer Lantmäteriverket att vara fastighetsrättslig inskrivningsmyndighet). Förslaget innebär också bl.a. att ärenden om dödande av företagsinteckningsbrev och företagsinteckning flyttas till Bolagsverket.

I fråga om handläggningen av ärenden som avser andra handlingar, t.ex. skuldebrev och aktiebrev, föreslår utredningen att den flyttas till Kronofogdemyndigheten respektive Bolagsverket.

Utredningens förslag, som inte innebär några sakliga ändringar av den nuvarande regleringen, föreslås genomföras i en ny mortifikationslag.

Associationsrättsliga ärenden

Enligt den nuvarande ordningen är handläggningen av ärenden om likvidation av aktiebolag och ekonomiska föreningar uppdelad mellan tingsrätt och Bolagsverket. Denna ordningen anser utredningen i huvudsak bör bestå. Handläggningen av ärenden om likvidation efter avslutad konkurs föreslås dock flyttas till Bolagsverket. Vidare föreslås att handläggningen av ärenden om likvidation av stiftelser som driver näringsverksamhet flyttas till Bolagsverket.

I dag prövas frågan om byte av likvidator i vissa fall av tingsrätt och i andra fall av Bolagsverket. Detsamma gäller för frågan om ersättning av allmänna medel till likvidator. Utredningen föreslår att Bolagsverket ges ensam behörighet att pröva dessa frågor. Dessutom föreslås att det i aktiebolagslagen (2005:551), lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar och stiftelselagen (1994:1220) införs en bestämmelse som förtydligar att en likvidator i vissa fall har rätt till ersättning av allmänna medel.

Utredningen föreslår även att ett antal andra ärenden med associationsrättslig anknytning flyttas till Bolagsverket. Det gäller bl.a. ärenden om att utse ersättare för styrelseledamot i aktiebolag och ärenden om förordnande av god man vid inlösen av minoritetsaktier.

Övriga ärenden

De övriga ärenden som utredningen föreslår ska flyttas till förvaltningsmyndighet är t.ex. ärenden om medgivande att använda fingerade personuppgifter, ärenden om förordnande av särskild företrädare för barn och ärenden om förordnande av sakkunnig enligt lagen (1985:193) om internationell järnvägstrafik. De nämnda ärendena föreslås flyttas till Rikspolisstyrelsen, Åklagarmyndigheten respektive Järnvägsstyrelsen.

Författningsförslag

1 Förslag till lag om ändring i äktenskapsbalken

Härigenom föreslås i fråga om äktenskapsbalken

dels att 17 kap. 2 § ska upphöra att gälla,

dels att i 7 kap. 3 §, 13 kap. 6 §, 17 kap. 1 § och 5 § första stycket ordet ”domstol” i olika böjningsformer ska bytas ut mot ”Skatteverket”, 9 kap. 1 § och 16 kap. 2 § ordet ”tingsrätt” i olika böjningsformer ska bytas ut mot ”Skatteverket” samt 16 kap. 4 § ordet ”rätten” ska bytas ut mot ”Skatteverket”,

dels att 14 kap. 5 §, 16 kap. 3 §, 17 kap. 3–4, 7a §§ samt 18 kap. 3 och 4 a § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

14 kap.

5 §¹

I mål om äktenskapsskillnad får domstolen pröva frågor om underhållsbidrag, vårdnad om barn, barns boende, umgänge med barn, rätt att bo kvar i makarnas gemensamma bostad till dess att bodelning sker och förbud att besöka varandra. Yrkanden i sådana frågor framställs i den ansökan genom vilken talan om äktenskapsskillnad väcks. Har sådan talan redan väckts, får yrkandena framställas muntligen inför domstolen eller skriftligen utan särskild stämning.

I målet får även prövas frågan om förordnande av bodelningsförrättare.

¹ Senaste lydelse 1998:320

16 kap.**3 §²**

När handlingen registrerats *skall rätten genast översända en kopia till den myndighet som för äktenskapsregistret med uppgift om dagen då handlingen gavs in till rätten.*

Begärs registrering av en gåva, *skall tingsrätten låta föra in en kungörelse om detta i Post- och Inrikes Tidningar och i ortstidning.* Detsamma gäller om makar gör en anmälan om bodelning enligt 9 kap. 1 § andra stycket eller om makarna eller en av dem ger in en bodelningshandling för registrering.

När handlingen registrerats *ska Skattverket genast anteckna uppgiften i äktenskapsregistret.*

Begärs registrering av en gåva, *ska Skatteverket låta föra in en kungörelse om detta i Post- och Inrikes Tidningar.* Detsamma gäller om makar gör en anmälan om bodelning enligt 9 kap. 1 § andra stycket eller om makarna eller en av dem ger in en bodelningshandling för registrering.

17 kap.**3 §**

Skall ansökan prövas i mål om äktenskapsskillnad, gäller vad som sägs i 14 kap. 9 § också förordnande av bodelningsförrättare. Även i annat fall skall domstolen, innan den avgör frågan, bereda den andra maken tillfälle att yttra sig.

Skatteverket ska ge den andre maken tillfälle att yttra sig över ansökan innan myndigheten meddelar beslut.

4 §

Till bodelningsförrättare får endast förordnas den som har samtyckt till det. Bodelningsförrättaren *skall* entledigas om det finns skäl för det. Innan beslut fattas om entledigande *skall* bodelningsförrättaren få tillfälle att yttra sig.

Till bodelningsförrättare får endast förordnas den som har samtyckt till det. Bodelningsförrättaren *ska* entledigas *av Skatteverket* om det finns skäl för det. Innan beslut fattas om entledigande *ska* bodelningsförrättaren få tillfälle att yttra sig.

² Senaste lydelse 1996:243

Förordnanden som meddelas i mål om äktenskapsskillnad upphör att gälla, om talan förfaller eller om målet avskrivs av annan anledning än den ena makens död.

Förordnanden som meddelas när mål om äktenskapsskillnad pågår vid domstol upphör att gälla, om talan förfaller eller om målet avskrivs av annan anledning än den ena makens död.

7 a §³

Om det är skäligt med hänsyn till en makes ekonomiska och personliga förhållanden samt omständigheterna i övrigt, kan *domstol* på ansökan av denne besluta att ersättning till bodelningsförrättare för högst fem timmars arbete *skall* betalas av allmänna medel på de villkor som anges i andra stycket (ersättningsgaranti). I fråga om sådan ersättning tillämpas 27 § rättshjälpslagen (1996:1619).

Ersättning enligt den beslutade ersättningsgarantin *skall* betalas ut, om den make som har utverkat garantin har en andel i boet som efter avdrag för täckning av skulder är värd mindre än 100 000 kr. Ersättningen *skall* betalas ut till bodelningsförrättaren efter ansökan. Utbetalt belopp skall vid tillämpningen av 7 § tillgodoräknas samme make.

Ansökan enligt första och andra stycket görs hos den domstol som avses i 2 §.

Om det är skäligt med hänsyn till en makes ekonomiska och personliga förhållanden samt omständigheterna i övrigt, kan *Skatteverket* på ansökan av denne besluta att ersättning till bodelningsförrättare för högst fem timmars arbete *ska* betalas av allmänna medel på de villkor som anges i andra stycket (ersättningsgaranti). I fråga om sådan ersättning tillämpas 27 § rättshjälpslagen (1996:1619).

Ersättning enligt den beslutade ersättningsgarantin *ska* betalas ut, om den make som har utverkat garantin har en andel i boet som efter avdrag för täckning av skulder är värd mindre än 100 000 kr. Ersättningen *ska* betalas ut till bodelningsförrättaren efter ansökan *hos Skatteverket*. Utbetalt belopp *ska* vid tillämpningen av 7 § tillgodoräknas samme make.

³ Senaste lydelse 1996:1622

18 kap.**3 §**

Meddelar domstolen under rättegången beslut i frågor som avses i 14 kap. 7, 15 eller 16 § eller 17 kap., skall talan mot beslutet föras särskilt.

Meddelar domstolen under rättegången beslut i frågor som avses i 14 kap. 7, 15 eller 16 §, ska talan mot beslutet föras särskilt.

Beslut som Skatteverket fattar enligt 16 och 17 kap. får överklagas till den tingsrätt inom vars domkrets ärendet prövats. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till Skatteverket inom tre veckor från dagen för beslutet.

Vid ett överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

4 a §⁴

Vid handläggning som sker enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden består tingsrätten av en lagfaren domare. Om det finns särskilda skäl med hänsyn till ärendets beskaffenhet, får tingsrätten dock bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän.

Regeringen får bestämma att även sådana anställda i en tingsrätt som inte är lagfarna domare skall få handlägga enkla ärenden enligt 17 kap. 1 §.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
 2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

⁴ Senaste lydelse 1996:243

2 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1987:1022) om äktenskapsregistret

Härigenom föreslås i fråga om förordningen (1987:1022) om äktenskapsregistret

dels att i 9 § ordet ”statistiska centralbyrån” ska bytas ut mot ”Skatteverket”,

dels att 1–2, 4 och 7 §§ ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Äktenskapsregistret *skall* föras
av statistiska centralbyrån.

1 §
Äktenskapsregistret *ska* föras
av Skatteverket.

Tingsrätterna *skall* till äkten-
skapsregistret sända in uppgifter
om

1. domar varigenom en vigsel
har förklarats ogiltig eller dom-
stolen har dömt till äktenskaps-
skillnad,

2. domar eller beslut var-
igenom domstolen har avgjort ett
mål om äktenskapsskillnad utan
att ha dömt till äktenskapsskill-
nad,

3. *anmälningar som avses i*
9 kap. 1 § andra stycket äkten-
skapsbalken,

4. *inkomna bodelningshand-*
lingar, äktenskapsförord och gåvo-
handlingar.

2 §
Tingsrätterna *ska* till äkten-
skapsregistret sända in uppgifter
om

1. domar varigenom en vigsel
har förklarats ogiltig eller dom-
stolen har dömt till äktenskaps-
skillnad,

2. domar eller beslut var-
igenom domstolen har avgjort ett
mål om äktenskapsskillnad utan
att ha dömt till äktenskapsskill-
nad.

Uppgift om dom eller beslut
skall sändas in till *statistiska*
centralbyrån inom tre dagar från

4 §
Uppgift om dom eller beslut
ska sändas in till *äktenskaps-*
registret inom tre dagar från det

det att tiden för att överklaga avgörandet gick ut. Härvid *skall* det även anges om något överklagande har skett.

Uppgift enligt 2 § 3 eller 4 skall sändas in till centralbyrån inom två veckor från den dag då handlingen kom in till domstolen.

att tiden för att överklaga avgörandet gick ut. Härvid *ska* det även anges om något överklagande har skett.

Äktenskapsregistret *skall* vara anordnat så, att de uppgifter som *har sänts in från domstolarna* lätt kan återfinnas.

7 §

Äktenskapsregistret *ska* vara anordnat så, att de uppgifter som *ska antecknas i registret* lätt kan återfinnas.

-
1. Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2009.
 2. Om en anmälan som avses i 9 kap. 1 § andra stycket äktenskapsbalken kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet ska tingsrätten sända in uppgiften till äktenskapsregistret inom två veckor från den dag då handlingen kom in till domstolen. Detsamma gäller i fråga om inkomna bodelningshandlingar, äktenskapsförord och gåvohandlingar.

3 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1987:1021) om kungörelse enligt äktenskapsbalken

Härigenom föreslås att förordningen (1987:1021) om kungörelse enligt äktenskapsbalken ska upphöra att gälla vid utgången av år 2008.

4 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1997:407) om ersättningsgaranti vid bodelning

Härigenom föreslås i fråga om förordningen (1997:407) om ersättningsgaranti vid bodelning

dels att i 3 § orden ”domstolen” och ”rätten” ska bytas ut mot Skatteverket,

dels att 5 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 §

En ansökan från en bodelningsförrättare om utbetalning av ersättningsgaranti skall innehålla uppgift om den ersättning som begärs för arbete samt vilken tid som har lagts ned på uppdraget. Om bodelningsförrättaren är skyldig att redovisa mervärdesskatt *skall* han eller hon ange hur stor del av ersättningen som utgör mervärdesskatt.

Kostnadsräkningen skall ges in till den domstol som skall besluta om ersättningen.

En ansökan från en bodelningsförrättare om utbetalning av ersättningsgaranti skall innehålla uppgift om den ersättning som begärs för arbete samt vilken tid som har lagts ned på uppdraget. Om bodelningsförrättaren är skyldig att redovisa mervärdesskatt *ska* han eller hon ange hur stor del av ersättningen som utgör mervärdesskatt.

-
1. Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2009.
 2. Om en ansökan om ersättningsgaranti kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

5 Förslag till förordning om registrering av handling enligt äktenskapsbalken

Härigenom föreslås att följande föreskrivs.

När Skatteverket har registrerat en handling enligt äktenskapsbalken, ska handlingen förses med ett bevis om detta och därefter återlämnas till ingivaren.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2009.

6 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreslås i fråga om föräldrabalken
dels att 10 kap. 14 § ska upphöra att gälla,
dels att det ska införas tre nya paragrafer, 11 kap. 4 b, 19 b och 23 b §§, av följande lydelse,
dels att 10 kap. 5, 13 och 16–18 §§ samt 11 kap. 1, 4, 15–19, 23 och 25 §§ ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 kap.

5 §⁵

Har en underårig inte någon förmyndare, *skall rätten* förordna en sådan.

Har förmyndare förordnats enligt första stycket på grund av att fadern eller modern är underårig, gäller förordnandet till dess fadern eller modern har uppnått myndig ålder.

Har en underårig inte någon förmyndare, *ska överförmyndaren* förordna en sådan.

Har förmyndare förordnats enligt första stycket på grund av att fadern eller modern är underårig, gäller förordnandet till dess fadern eller modern har uppnått myndig ålder.

13 §⁶

Frågor om förordnande eller entledigande av förmyndare tas upp av tingsrätten i den ort där den underårige är folkbokförd. Om den underårige inte är folkbokförd i Sverige, är tingsrätten i den ort där den underårige vistas behörig domstol.

Om det inte finns någon domstol som är behörig enligt första stycket, är Stockholms tingsrätt behörig.

Behörig överförmyndare i frågor om förordnande eller entledigande av förmyndare är överförmyndaren för den kommun som anges i 11 kap. 25 § första och andra stycket.

⁵ Senaste lydelse 1994:1433

⁶ Senaste lydelse 2006:557

16 §⁷

Kan slutligt beslut *ej* ges omedelbart i ärende om förordnande av förmyndare, får *rätten*, om den omyndiges angelägenheter kräver omedelbar vård, förordna förmyndare för tiden till dess ärendet avgörs.

Kan slutligt beslut *inte* ges omedelbart i ärende om förordnande av förmyndare, får *överförmyndaren*, om den omyndiges angelägenheter kräver omedelbar vård, förordna förmyndare för tiden till dess ärendet avgörs.

17 §⁸

Uppkommer fråga om att enligt 10 § entlediga en förmyndare och kan slutligt beslut *ej* ges omedelbart, får *rätten*, om dröjsmål skulle medföra fara för den underårige, besluta att förmyndaren *skall* skiljas från sitt uppdrag för tiden till dess ärendet avgörs.

Innan *rätten* meddelar beslut enligt första stycket, *skall* förmyndaren beredas tillfälle att yttra sig, om det inte är fara i dröjsmål.

Uppkommer fråga om att enligt 10 § entlediga en förmyndare och kan slutligt beslut *inte* ges omedelbart, får *överförmyndaren*, om dröjsmål skulle medföra fara för den underårige, besluta att förmyndaren *ska* skiljas från sitt uppdrag för tiden till dess ärendet avgörs.

Innan *överförmyndaren* meddelar beslut enligt första stycket, *ska* förmyndaren beredas tillfälle att yttra sig, om det inte är fara i dröjsmål.

18 §⁹

Ansökan om förordnande eller entledigande av en förmyndare får göras av *överförmyndaren*, förmyndare, vårdnadshavare, den underårige själv, om han eller hon har fyllt sexton år, samt av hans eller hennes make eller sambo och närmaste släktingar. Frågor som avses i denna paragraf *skall rätten* också ta upp självmant, när det finns anledning till det.

Ansökan om förordnande eller entledigande av en förmyndare får göras av förmyndare, vårdnadshavare, den underårige själv, om han eller hon har fyllt sexton år, samt av hans eller hennes make eller sambo och närmaste släktingar. Frågor som avses i denna paragraf *ska överförmyndaren* också ta upp självmant, när det finns anledning till det.

⁷ Senaste lydelse 1988:1251

⁸ Senaste lydelse 1988:1251

⁹ Senaste lydelse 1994:1433

I ett ärende som avses i första stycket *skall rätten* ge en underårig som fyllt sexton år tillfälle att yttra sig, om det kan ske.

I ett ärende som avses i första stycket *ska överförmyndaren* ge en underårig som fyllt sexton år tillfälle att yttra sig, om det kan ske.

11 kap.

1 §¹⁰

Kan en förmyndare på grund av sjukdom eller av någon annan orsak inte utöva förmynderskapet eller blir förmyndaren enligt 10 kap. 17 § skild från utövningen av det, *skall* överförmyndaren förordna god man att i förmyndarens ställe vårda den underåriges angelägenheter.

När *rätten* enligt 10 kap. 17 § skiljer en förmyndare från utövningen av förmynderskapet får *rätten* förordna god man enligt första stycket.

Om god man för underåriga utländska medborgare och underåriga statslösa personer finns bestämmelser i 4 kap. 3 § lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap samt i lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn.

Kan en förmyndare på grund av sjukdom eller av någon annan orsak inte utöva förmynderskapet eller blir förmyndaren enligt 10 kap. 17 § skild från utövningen av det, *ska* överförmyndaren förordna god man att i förmyndarens ställe vårda den underåriges angelägenheter.

När *överförmyndaren* enligt 10 kap. 17 § skiljer en förmyndare från utövningen av förmynderskapet får *överförmyndaren* förordna god man enligt första stycket.

Om god man för underåriga utländska medborgare och underåriga statslösa personer finns bestämmelser i 4 kap. 3 § lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap samt i lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn.

4 §¹¹

Om någon på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egen-

Om någon på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egen-

¹⁰ Senaste lydelse 2005:430

¹¹ Senaste lydelse 1994:1433

dom eller sörja för sin person, *skall* rätten, om det behövs, besluta att anordna godmanskap för honom eller henne. Ett sådant beslut får inte meddelas utan samtycke av den för vilken godmanskap *skall* anordnas, om inte den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas.

När rätten *meddelar ett beslut* enligt första stycket, *skall* rätten samtidigt förordna en god man att utföra uppdraget. Om en god man i något annat fall *skall* förordnas på grund av ett beslut enligt första stycket, *skall* förordnandet meddelas av överförmyndaren.

dom eller sörja för sin person, *ska* rätten *eller överförmyndaren*, om det behövs, besluta att anordna godmanskap för honom eller henne. Ett sådant beslut får inte meddelas utan samtycke av den för vilken godmanskap *ska* anordnas, om inte den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas.

När *ett beslut meddelas* enligt första stycket, *ska* rätten *eller överförmyndaren* samtidigt förordna en god man att utföra uppdraget. Om en god man i något annat fall *ska* förordnas på grund av ett beslut enligt första stycket, *ska* förordnandet meddelas av överförmyndaren.

4 b §

Beslut enligt 4 § första stycket meddelas av överförmyndaren om den enskilde samtycker till att godmanskap anordnas för honom eller henne.

Om någon annan än den enskilde motsätter sig att godmanskap anordnas ska överförmyndaren överlämna ärendet till rätten. Detsamma gäller om den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas i frågan.

15 §¹²

Ansökan om förordnande av god man enligt 1–4 §§ eller förvaltare får göras av förmyndare,

Ansökan om förordnande av god man enligt 1–4 §§ eller förvaltare får göras av förmyndare,

¹² Senaste lydelse 1994:1433

den som ansökningen avser, om han eller hon har fyllt sexton år, samt av hans eller hennes make eller sambo och närmaste släktingar. Ansökan om anordnande av godmanskap enligt 4 § eller förvaltarskap får göras av dem som nu har nämnts *och av överförmyndaren*.

Ansökan om anordnande av förvaltarskap får också göras av god man som avses i 4 §.

När det finns anledning till det *skall* rätten självmant ta upp frågor om anordnande *av godmanskap enligt 4 § eller förvaltarskap*. Överförmyndaren har samma skyldighet när det gäller förordnande av god man eller förvaltare.

den som ansökningen avser, om han eller hon har fyllt sexton år, samt av hans eller hennes make eller sambo och närmaste släktingar. Ansökan om anordnande av godmanskap enligt 4 § eller förvaltarskap får göras av dem som nu har nämnts. *Ansökan om anordnande av förvaltarskap får även göras av överförmyndaren*.

Ansökan om anordnande av förvaltarskap får också göras av god man som avses i 4 §.

När det finns anledning till det *ska* rätten självmant ta upp frågor om anordnande förvaltarskap. Överförmyndaren har samma skyldighet när det gäller *anordnande av godmanskap enligt 4 § eller förordnande av god man eller förvaltare*.

16 §¹³

I ärenden om förordnande av god man eller förvaltare för någon som har fyllt sexton år *skall* rätten eller överförmyndaren ge denna person tillfälle att yttra sig, om det kan ske.

I ärenden om anordnande av godmanskap enligt 4 § eller förvaltarskap *skall*, om det inte är obehövt, rätten också inhämta yttrande från den enskildes make eller sambo och barn, överförmyndaren och vårdinrättning. Yttrande *skall* också, om det behövs, inhämtas från andra närstående samt från den eller de

I ärenden om förordnande av god man eller förvaltare för någon som har fyllt sexton år *ska* rätten eller överförmyndaren ge denna person tillfälle att yttra sig, om det kan ske.

I ärenden om anordnande av godmanskap enligt 4 § eller förvaltarskap *ska*, om det inte är obehövt, rätten *eller överförmyndaren* också inhämta yttrande från den enskildes make eller sambo och barn, överförmyndaren och vårdinrättning. Yttrande *ska* också, om det behövs, inhämtas från andra när-

¹³ Senaste lydelse 1994:1433

kommunala nämnder som fullgör uppgifter inom socialtjänsten och den eller de nämnder som utövar landstingets ledning av omsorgsverksamheten. Den som ansöknings avser *skall* höras muntligen, om det kan ske utan skada för honom eller henne och det inte är uppenbart att han eller hon inte förstår vad saken gäller. Rätten kan dock avstå från att höra den enskilde muntligen om han eller hon själv har gjort ansökan eller medgivit det ifrågasatta förordnandet eller det annars finns särskilda skäl.

Bestämmelserna i andra stycket gäller även i ärenden hos överförmyndaren om förordnande av god man enligt 4 § eller förvaltare.

Myndigheter och inrättningar som anges i andra stycket är skyldiga att lämna rätten sådana uppgifter som kan vara av betydelse i ärendet.

stående samt från den eller de kommunala nämnder som fullgör uppgifter inom socialtjänsten och den eller de nämnder som utövar landstingets ledning av omsorgsverksamheten. Den som ansöknings avser *ska* höras muntligen, om det kan ske utan skada för honom eller henne och det inte är uppenbart att han eller hon inte förstår vad saken gäller. Rätten *eller överförmyndaren* kan dock avstå från att höra den enskilde muntligen om han eller hon själv har gjort ansökan eller medgivit det ifrågasatta förordnandet eller det annars finns särskilda skäl.

Bestämmelserna i andra stycket gäller även i ärenden hos överförmyndaren om förordnande av god man enligt 4 § eller förvaltare.

Myndigheter och inrättningar som anges i andra stycket är skyldiga att lämna rätten *och överförmyndaren* sådana uppgifter som kan vara av betydelse i ärendet.

17 §¹⁴

Innan rätten anordnar förvaltarskap *skall* den inhämta läkarintyg eller annan likvärdig utredning om den enskildes hälsotillstånd. Detta gäller även i ärenden om anordnande av godmanskap enligt 4 §, när den enskilde inte har lämnat sitt samtycke.

Innan rätten anordnar förvaltarskap *ska* den inhämta läkarintyg eller annan likvärdig utredning om den enskildes hälsotillstånd. Detta gäller *även för överförmyndaren* i ärenden om anordnande av godmanskap enligt 4 §, när den enskilde inte har

¹⁴ Senaste lydelse 1994:1433

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela närmare föreskrifter om sådan utredning som avses i första stycket.

lämnat sitt samtycke. *Överförmyndaren ska även i annat fall inhämta läkarintyg om det kan antas vara till fördel för utredningen i ärendet.*

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela närmare föreskrifter om sådan utredning som avses i första stycket.

18 §¹⁵

Kan ett slutligt beslut inte ges omedelbart i ett ärende om anordnande av godmanskap enligt 4 § eller förvaltare, får rätten besluta att anordna godmanskap eller förvaltare för tiden till dess ärendet slutligt avgörs, om den enskildes angelägenheter kräver omedelbar vård eller ett dröjsmål uppenbarligen skulle medföra fara för den enskildes person eller egendom. Ett sådant beslut kan meddelas även för den som är underårig att gälla från och med den dag då han eller hon fyller arton år.

Kan ett slutligt beslut inte ges omedelbart i ett ärende om förordnande av god man eller förvaltare, får överförmyndaren förordna god man eller förvaltare för tiden till dess ärendet slutligt avgörs, om ärendet brådskar av sådan anledning som anges i första stycket.

Innan beslut enligt första eller andra stycket meddelas *skall* den

Kan ett slutligt beslut inte ges omedelbart i ett ärende om anordnande av godmanskap enligt 4 § eller förvaltare, får rätten *eller överförmyndaren* besluta att anordna godmanskap eller förvaltare för tiden till dess ärendet slutligt avgörs, om den enskildes angelägenheter kräver omedelbar vård eller ett dröjsmål uppenbarligen skulle medföra fara för den enskildes person eller egendom. Ett sådant beslut kan meddelas även för den som är underårig att gälla från och med den dag då han eller hon fyller arton år.

Kan ett slutligt beslut inte ges omedelbart i ett ärende om förordnande av god man eller förvaltare, får överförmyndaren förordna god man eller förvaltare för tiden till dess ärendet slutligt avgörs, om ärendet brådskar av sådan anledning som anges i första stycket.

Innan beslut enligt första eller

¹⁵ Senaste lydelse 1994:1433

som ansökningen avser ha fått tillfälle att yttra sig, om det kan ske utan större tidsförlust och utan skada för honom eller henne.

Ett beslut enligt första stycket får när som helst ändras av rätten. Överförmyndaren får när som helst ändra ett beslut enligt andra stycket.

andra stycket meddelas *ska* den som ansökningen avser ha fått tillfälle att yttra sig, om det kan ske utan större tidsförlust och utan skada för honom eller henne.

Ett beslut enligt första stycket får när som helst ändras av rätten *eller överförmyndaren*. Överförmyndaren får när som helst ändra ett beslut enligt andra stycket.

19 §¹⁶

Om en god man eller förvaltare inte längre behövs, *skall* godmanskapet eller förvaltarens upphöra. *Beslut om att godmanskap enligt 4 § eller förvaltarens skall upphöra fattas av rätten*. I övriga fall fattas beslutet av överförmyndaren. Har god man förordnats enligt 3 § 1–5, *skall* överförmyndaren entlediga den gode mannen så snart den som förordnandet avser begär det. När en god man eller förvaltare har slutfört sitt uppdrag, *skall* han genast anmäla det till överförmyndaren.

En god man eller förvaltare har rätt att på begäran bli entledigad från sitt uppdrag. Beslut om entledigande fattas av överförmyndaren. *Skall* godmanskapet eller förvaltarens fortsätta, är den gode mannen eller förvaltaren dock skyldig att kvarstå till dess en ny god man eller för-

Om en god man eller förvaltare inte längre behövs, *ska* godmanskapet eller förvaltarens upphöra. *Beslut om att godmanskap enligt 4 § ska upphöra fattas av rätten eller överförmyndaren*. *Beslut om att förvaltarens ska upphöra fattas av rätten*. I övriga fall fattas beslutet av överförmyndaren. Har god man förordnats enligt 3 § 1–5, *ska* överförmyndaren entlediga den gode mannen så snart den som förordnandet avser begär det. När en god man eller förvaltare har slutfört sitt uppdrag, *ska* han genast anmäla det till överförmyndaren.

En god man eller förvaltare har rätt att på begäran bli entledigad från sitt uppdrag. Beslut om entledigande fattas av överförmyndaren. *Ska* godmanskapet eller förvaltarens fortsätta, är den gode mannen eller förval-

¹⁶ Senaste lydelse 1994:1433

valtaren har utsetts.

taren dock skyldig att kvarstå till dess en ny god man eller förvaltaren har utsetts.

19 b §

Beslut enligt 19 § första stycket om att godmanskap ska upphöra på begäran av den enskilde fattas av överförmyndaren.

Om någon annan än den enskilde motsätter sig att godmanskapet upphör ska överförmyndaren överlämna ärendet till rätten. Detsamma gäller om den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas i frågan.

23 §¹⁷

Rätten är skyldig att pröva om omfattningen av ett godmanskap enligt 4 § eller ett förvaltar­skap bör jämkas, om någon av dem som anges i 15 § första stycket eller den gode mannen eller förvaltaren ansöker om det. Rätten kan också utan ansökan göra en sådan prövning.

Innan rätten meddelar beslut enligt första stycket, skall den gode mannen eller förvaltaren samt överförmyndaren och den enskilde ges tillfälle att yttra sig.

Kan ett slutligt beslut inte ges omedelbart, får rätten meddela beslut i frågan för tiden till dess ärendet avgörs, om dröjs­mål skulle medföra fara för den enskilde. I fråga om ett sådant

Rätten eller överförmyndaren är skyldig att pröva om omfattningen av ett godmanskap enligt 4 § bör jämkas, om någon av dem som anges i 15 § första stycket eller den gode mannen ansöker om det. Rätten har samma skyldighet i fråga om förvaltar­skap, om någon av dem som anges i 15 § första stycket eller förvaltaren ansöker om det. Rätten eller överförmyndaren kan också utan ansökan göra en sådan prövning.

Innan rätten eller överför­myndaren meddelar beslut enligt första stycket, ska den gode mannen eller förvaltaren samt överförmyndaren och den enskilde ges tillfälle att yttra sig.

¹⁷ Senaste lydelse 1994:1433

beslut tillämpas bestämmelserna i 18 § tredje och fjärde styckena.

I fråga om godmanskaps enligt 1–3 §§ *skall* överförmyndaren pröva om godmanskaps omfattning bör jämkas. Bestämmelserna i första–tredje styckena *skall* också tillämpas vid handläggningen hos överförmyndaren av frågor om sådan jämkning.

Kan ett slutligt beslut inte ges omedelbart, får rätten *eller överförmyndaren* meddela beslut i frågan för tiden till dess ärendet avgörs, om dröjsmål skulle medföra fara för den enskilde. I fråga om ett sådant beslut tillämpas bestämmelserna i 18 § tredje och fjärde styckena.

I fråga om godmanskaps enligt 1–3 §§ *ska* överförmyndaren pröva om godmanskaps omfattning bör jämkas. Bestämmelserna i första–tredje styckena *ska* också tillämpas vid handläggningen hos överförmyndaren av frågor om sådan jämkning.

23 b §

Beslut enligt 23 § första stycket om jämkning av godmanskaps på begäran av den enskilde fattas av överförmyndaren.

Om någon annan än den enskilde motsätter sig att godmanskaps jämkas, ska överförmyndaren överlämna ärendet till rätten. Detsamma gäller om den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas i frågan.

25 §¹⁸

Behörig domstol i frågor som gäller *godmanskaps enligt 4 § eller förvaltare* är tingsrätten i den ort där den enskilde är folkbokförd. Om den enskilde inte är folkbokförd i Sverige, är tings-

Behörig domstol i frågor som gäller förvaltare är tingsrätten i den ort där den enskilde är folkbokförd. Om den enskilde inte är folkbokförd i Sverige, är tingsrätten i den ort där den

¹⁸ Senaste lydelse 2006:557

rätten i den ort där den enskilde vistas behörig domstol.

Behörig överförmyndare i frågor om godmanskap enligt 1, 2 och 4 §§ eller lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn samt i frågor om förvaltarskap är överförmyndaren för den kommun där den enskilde är folkbokförd. Om den enskilde inte är folkbokförd i Sverige, är överförmyndaren för den kommun där den enskilde vistas behörig överförmyndare.

Om det inte finns någon behörig domstol enligt första stycket eller behörig överförmyndare enligt andra stycket, är Stockholms tingsrätt och överförmyndaren för Stockholms kommun behörig domstol respektive behörig överförmyndare.

enskilde vistas behörig domstol.

Behörig överförmyndare i frågor om godmanskap enligt 1, 2 och 4 §§ eller lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn samt i frågor om förvaltarskap är överförmyndaren för den kommun där den enskilde är folkbokförd. Om den enskilde inte är folkbokförd i Sverige, är överförmyndaren för den kommun där den enskilde vistas behörig överförmyndare.

Om det inte finns någon behörig domstol enligt första stycket eller behörig överförmyndare enligt andra stycket, är Stockholms tingsrätt och överförmyndaren för Stockholms kommun behörig domstol respektive behörig överförmyndare.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
 2. Om ett ärende har uppkommit vid tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

7 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1976:1121) om ersättning till vissa överförmyndare, förmyndare och förvaltare

Härigenom föreslås i fråga om förordningen (1976:1121) om ersättning till vissa överförmyndare, förmyndare och förvaltare
dels att det ska införas en ny paragraf, 6 §, av följande lydelse,
dels att 4 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Fråga om ersättning till överförmyndare prövas av *Stockholms tingsrätt*.

När det gäller prövning av frågor om ersättning till förmyndare och förvaltare finns bestämmelser i 12 kap. 16 och 17 §§ föräldrabalken.

Föreslagen lydelse

4 §¹⁹

Fråga om ersättning till överförmyndare prövas av *Länsstyrelsen i Stockholms län*.

När det gäller prövning av frågor om ersättning till förmyndare och förvaltare finns bestämmelser i 12 kap. 16 och 17 §§ föräldrabalken.

6 §

Länsstyrelsens beslut överklagas till Stockholms tingsrätt. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till länsstyrelsen inom tre veckor från dagen för beslutet.

Vid ett överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

-
1. Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2009.
 2. Om en ansökan kommit in till Stockholms tingsrätt före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

¹⁹ Senaste lydelse 1995:382

8 Förslag till lag om ändring i ärvdabalken

Härigenom föreslås i fråga om ärvdabalken
dels att i 16 kap. 1–2, 5–6 §§ och 19 kap. 1, 4–6, 8, 14 a–15, 17, 20–21 §§ ordet ”rätten” ska bytas ut mot ”Skatteverket”,
dels att det ska införas en ny paragraf, 16 kap. 10 §, av följande lydelse,
dels att 19 kap. 9–10 och 21 a § samt 23 kap. 5–6 § ska ha följande lydelse.

16 kap.

10 §

Skatteverkets beslut får överklagas till den tingsrätt inom vars domkrets ärendet prövats. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till Skatteverket inom tre veckor från dagen för beslutet.

Vid ett överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

19 kap

9 §

Har den som gjort ansökan enligt 1 § ej fullgjort vad i 2 § är stadgat, skall rätten förelägga honom viss tid därtill, vid äventyr att, där det felande ej är tillgängligt då ärendet upptages till vidare behandling, ansökningen skall vara förfallen.

Innan rätten meddelar beslut som avses i 1 eller 5 §, skola dödsbodelägarna genom särskilda meddelanden av rätten erhålla tillfälle att yttra sig, såvitt det kan

Om en ansökan är bristfällig, ska Skatteverket förelägga sökanden att avhjälpa bristen. Av föreläggandet ska det framgå att ansökan kan komma att avvisas om föreläggandet inte följs. Föreläggandet behöver inte delges.

Skatteverket ska avvisa en ansökan om den är så bristfällig att den inte kan läggas till grund för prövning i sak och sökanden inte har följt ett föreläggande att avhjälpa bristen.

ske utan märklig tidsutdräkt. Där det prövas erforderligt, skall delägare jämte sökanden på sätt nyss är sagt kallas att inställa sig inför rätten.

Ej må någon förordnas till boutredningsman utan att han samtyckt därtill eller entledigas från sådant uppdrag utan att han erhållit tillfälle att yttra sig.

Innan Skatteverket meddelar beslut som avses i 1 eller 5 §, ska dödsbodelägarna genom särskilda meddelanden av Skatteverket få tillfälle att yttra sig, om det kan ske inom rimlig tid.

En boutredningsman får inte förordnas utan att han eller hon samtyckt därtill eller entledigas från sådant uppdrag utan att han eller hon fått tillfälle att yttra sig.

10 §

Kan i ärende som avses i 1 eller 5 § slutligt beslut *ej omedelbart meddelas*, äger rätten där det *erfordras*, meddela beslut att gälla intill dess att slutligt beslut föreligger; och skall vad i 9 § tredje stycket sägs vinna tillämpning, i fråga om entledigande av boutredningsman dock endast där så kan ske *utan märklig tidsutdräkt*.

Mot rättens beslut skall i händelse av missnöje talan föras särskilt. Mot hovrättens beslut må talan ej föras.

Kan i ärende som avses i 1 eller 5 § slutligt beslut *inte meddelas omedelbart*, får Skatteverket *om det behövs*, meddela beslut att gälla intill dess att slutligt beslut föreligger; och skall vad i 9 § tredje stycket sägs vinna tillämpning, i fråga om entledigande av boutredningsman dock endast där så kan ske *inom rimlig tid*.

21 a §²⁰

Regeringen får bestämma att även sådana anställda i en tingsrätt som inte är lagfarna domare skall få handlägga enkla ärenden enligt 1 och 5 §§.

Skatteverkets beslut får överklagas till den tingsrätt inom vars domkrets ärendet prövats. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till Skatteverket inom tre veckor från dagen för beslutet. I fråga om interimistiska beslut ska dock överklagandet ges in till Skatteverket inom tre veckor från den dag kla-

²⁰ Senaste lydelse 1996:245

ganden fick del av beslutet.

Hovrättens beslut i en fråga som avses i 10 § får inte överklagas.

Vid ett överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

23 kap.

5 §²¹

På en delägars begäran *skall rätten* förordna någon att vara skiftesman. Vad som föreskrivs i 17 kap. 1–4 och 6–9 §§ äktenskapsbalken om bodelning, bodelningsförrättare och make *skall* gälla i fråga om arvskifte, skiftesman och delägare i boet. Arvode och ersättning till skiftesmannen *skall* dock betalas av dödsboet.

Ställs boet under förvaltning av testamentsexekutor, är denne utan särskilt förordnande skiftesman. Detta gäller dock *ej*, om någon annan redan har förordnats som skiftesman eller om testamentsexekutorn är delägare i boet.

På en delägars begäran *ska Skatteverket* förordna någon att vara skiftesman. Vad som föreskrivs i 17 kap. 1 och 3–4 samt 6–9 §§ äktenskapsbalken om bodelning, bodelningsförrättare och make *ska* gälla i fråga om arvskifte, skiftesman och delägare i boet. Arvode och ersättning till skiftesmannen *ska* dock betalas av dödsboet.

Ställs boet under förvaltning av testamentsexekutor, är denne utan särskilt förordnande skiftesman. Detta gäller dock *inte*, om någon annan redan har förordnats som skiftesman eller om testamentsexekutorn är delägare i boet.

6 §²²

Regeringen får bestämma att även sådana anställda i en tingsrätt som inte är lagfarna domare skall få handlägga enkla ärenden enligt 5 §.

Skatteverkets beslut får överklagas till den tingsrätt inom vars domkrets ärendet prövats. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till Skatteverket inom tre veckor från dagen för beslutet.

²¹ Senaste lydelse 1988:1453

²² Senaste lydelse 1996:245

Vid ett överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
 2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

9 Förslag till lag om ändring i lagen (1958:52) om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente

Härigenom föreslås att lagen (1958:52) om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente ska ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse*²³

Tid, inom vilken arvinge eller testamentstagare efter kungörelse enligt 16 kap. 1, 2 eller 3 § ärvdabalken har att göra sin rätt gällande, *må, om skäl äro därtill, av rätten förlängas*. Sådan förlängning må ske med högst fem år i sänder men *må* sammanlagt *ej* avse mera än femton år.

Ansökan om förlängning *skall ingivas* till rätten, innan preskription inträtt, och *må* göras av den som har att bevaka arvingens eller testamentstagarens rätt i boet. Övriga dödsbodelägare *skola* genom särskilda meddelanden av rätten *erhålla* tillfälle att yttra sig över ansökningen.

Sedan beslut om förlängning vunnit laga kraft, *skall kungörelse om beslutet genom rättens försorg intagas* i Post- och Inrikes Tidningar.

Föreslagen lydelse

Tid, inom vilken arvinge eller testamentstagare efter kungörelse enligt 16 kap. 1, 2 eller 3 § ärvdabalken har att göra sin rätt gällande, *får förlängas av Skatteverket om det finns skäl för det*. Sådan förlängning *får* ske med högst fem år i sänder men *får* sammanlagt *inte* avse mera än femton år.

Ansökan om förlängning *ska ges in* till Skatteverket, innan preskription inträtt, och *får* göras av den som har att bevaka arvingens eller testamentstagarens rätt i boet. Övriga dödsbodelägare *ska* genom särskilda meddelanden av Skatteverket *får* tillfälle att yttra sig över ansökningen.

Sedan beslut om förlängning vunnit laga kraft, *ska Skatteverket kungöra beslutet* i Post- och Inrikes Tidningar.

Skatteverkets beslut får överklagas till den tingsrätt inom vars domkrets ärendet prövats. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till Skatteverket inom tre veckor

²³ Senaste lydelse 1977:661

från dagen för beslutet.

Vid ett överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
 2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

10 Förslag till lag om ändring i jordabalken

Härigenom föreslås i fråga om jordabalken
dels att det i balken ska införas en ny paragraf, 8 kap. 33 §, av följande lydelse,
dels att 8 kap. 32 § och 9 kap. 24 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

En arrendetvist som inte enligt 30 § *skall* prövas av en arrendenämnd *skall* tas upp av den fastighetsdomstol inom vars område fastigheten är belägen. *Även ett ärende enligt 9 kap. 24 § tas upp av denna domstol.*

Om laga domstol i tvist med anledning av tillfällig upplåtelse av mark för uppställning av fordon finns bestämmelse i 10 kap. 10 § rättegångsbalken.

Föreslagen lydelse

8 kap. 32 §²⁴

En arrendetvist som inte enligt 30 § *ska* prövas av en arrendenämnd *ska* tas upp av den fastighetsdomstol inom vars område fastigheten är belägen.

Om laga domstol i tvist med anledning av tillfällig upplåtelse av mark för uppställning av fordon finns bestämmelse i 10 kap. 10 § rättegångsbalken.

33 §

Länsstyrelsen beslut i ärenden enligt 9 kap. 24 § överklagas till den fastighetsdomstol inom vars område fastigheten är belägen. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till länsstyrelsen inom tre veckor från dagen för beslutet.

Vid ett överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

²⁴ Senaste lydelse 2005:1058

9 kap.
24 §²⁵

Syn *skall* förrättas av minst två med ortens jordbruksförhållanden förtrogna synemän, vilka utses bland personer som av länsstyrelse förklarats behöriga att hålla syn. Synemännen *skall* utses av jordägaren och arrendatorn gemensamt. Enas parterna *ej* om valet, utser *rätten* synemän.

Mot syneman gäller samma jäv som mot domare.

Har synemännen olika meningar, *skall flertalets* mening gälla. Kan beslut *ej* åstadkommas på sådant sätt, *skall*, om synemännen är flera än två samt parterna eller *rätten* utsett en av synemännen att var ordförande, dennes mening gälla som synemännens beslut. Kan *ej* heller på detta sätt beslut åstadkommas, *skall* synemännen välja ytterligare en syneman, som då blir ordförande. Enas *ej* synemännen om valet, *skall rätten* utse synemannen.

Syn får *ej* påbörjas tidigare än sex månader före den dag till vilken den hänför sig och skall vara avslutad inom fyra månader från nämnda dag, om *ej rätten* på begäran av synemännen medger att synen får avslutas senare. Sådant medgivande behövs dock inte för syn som äger rum inom två månader efter fristens utgång

Syn *ska* förrättas av minst två med ortens jordbruksförhållanden förtrogna synemän, vilka utses bland personer som av länsstyrelse förklarats behöriga att hålla syn. Synemännen *ska* utses av jordägaren och arrendatorn gemensamt. Enas parterna *inte* om valet, utser *länsstyrelsen* synemän.

Mot syneman gäller samma jäv som mot domare.

Har synemännen olika meningar, *ska majoritetens* mening gälla. Kan beslut *inte* åstadkommas på sådant sätt, *ska*, om synemännen är flera än två samt parterna eller *länsstyrelsen* utsett en av synemännen att var ordförande, dennes mening gälla som synemännens beslut. Kan *inte* heller på detta sätt beslut åstadkommas, *ska* synemännen välja ytterligare en syneman, som då blir ordförande. Enas *inte* synemännen om valet, *ska länsstyrelsen* utse synemannen.

Syn får *inte* påbörjas tidigare än sex månader före den dag till vilken den hänför sig och skall vara avslutad inom fyra månader från nämnda dag, om *inte länsstyrelsen* på begäran av synemännen medger att synen får avslutas senare. Sådant medgivande behövs dock inte för syn som äger

²⁵ Senaste lydelse 1984:678

för att undersöka förekomsten av ogräs. rum inom två månader efter fristens utgång för att undersöka förekomsten av ogräs.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
 2. Om en ansökan kommit in till fastighetsdomstolen före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

11 Förslag till lag om ändring i lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område

Härigenom föreslås i fråga om lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område att 2 kap. 17 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap.

17 §²⁶

Visar fullmaktsgivaren sannolika skäl, att handling, som i 16 § omförmäles, förkommit eller att han av annan orsak icke utan dröjsmål kan få den åter, må handlingen, efter ty här nedan sägs, förklaras kraftlös.

Ansökan härom göres hos tingsrätten i den ort, inom vilken fullmaktsgivaren bor. Finnes ansökan kunna bifallas, ska tingsrätten utfärda och sökanden låta i Post- och Inrikes Tidningar införa kungörelse, att handlingen efter utgången av viss tid, som må bestämmas till högst fjorton dagar efter kungörelsens införande, ska vara kraftlös. Kungörelsen ska jämväl, där tingsrätten det föreskriver, införas i annan tidning, en eller flera gånger, innan den införes i Post- och Inrikes Tidningar.

I lagen om dödande av förkommen handling finns bestämmelser om att en fullmakt enligt 16 § kan förklaras kraftlös.

²⁶ Senaste lydelse 1981:799

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 juni 2008.
 2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

12 Förslag till lag om ändring i försäkringsrörelselagen (1982:713)

Härigenom föreslås i fråga om försäkringsrörelselagen (1982:713) att 3 kap. 2 e § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 kap. 2 e §²⁷

Om det finns särskilda skäl, får Finansinspektionen *begära att tingsrätten förordnar* en lämplig person att som förvaltare företräda sådana aktier som enligt 2 d § inte får företrädas av ägaren. *Sådan ansökan prövas av tingsrätten i den ort där ägaren har sitt hemvist, eller om ägaren inte har hemvist i Sverige, av Stockholms tingsrätt.*

En förvaltare har rätt till skälig ersättning för arbete och utlägg. Ersättningen *skall* betalas av ägaren till aktierna eller andelarna och *skall* på begäran förskottas av försäkringsbolaget. Om den betalningsskyldige inte godtar förvaltarens anspråk, fastställs ersättningen av *tingsrätten*.

Om det finns särskilda skäl, får Finansinspektionen *förordna* en lämplig person att som förvaltare företräda sådana aktier som enligt 2 d § inte får företrädas av ägaren.

En förvaltare har rätt till skälig ersättning för arbete och utlägg. Ersättningen *ska* betalas av ägaren till aktierna eller andelarna och *ska* på begäran förskottas av försäkringsbolaget. Om den betalningsskyldige inte godtar förvaltarens anspråk, fastställs ersättningen av *Finansinspektionen*.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

²⁷ Senaste lydelse 1996:753

13 Förslag till lag om ändring i lagen (1985:193) om internationell järnvägstrafik

Härigenom föreslås i fråga om lagen (1985:193) om internationell järnvägstrafik

dels att det införs en ny paragraf, 11 §, av följande lydelse,
dels att 10 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 §

Kan parterna i fall som avses i bihang A artikel 48 § 2 eller i bihang B artikel 52 § 2 inte enas om en viss sakkunnig, *skall tingsrätten i den ort där godset eller resgodset finns* efter ansökan förordna sakkunnig.

Kan parterna i fall som avses i bihang A artikel 48 § 2 eller i bihang B artikel 52 § 2 inte enas om en viss sakkunnig, *ska Järnvägsstyrelsen* efter ansökan förordna sakkunnig.

11 §

Järnvägsstyrelsens beslut överklagas till allmän förvaltningsdomstol. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till Järnvägsstyrelsen inom tre veckor från dagen för beslutet.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätt.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
 2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

14 Förslag till lag om ändring i lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar

Härigenom föreslås i fråga om lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar

dels att i 11 kap. 13 § ordet ”rätten” ska bytas ut mot ”Bolagsverket”,

dels att det ska införas en ny paragraf, 11 kap. 6 d §, och en ny rubrik närmast före 11 kap. 6 d § av följande lydelse,

dels att 11 kap. 6 c och 19 §§ och 15 kap. 7 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

11 kap.

6 c §²⁸

Om en likvidator begär att få avgå och visar skäl till det, *skall* likvidatorn entledigas. En likvidator *skall* också entledigas om han eller hon inte är lämplig eller av någon annan orsak bör skiljas från uppdraget.

En likvidator entledigas av domstol eller, om likvidatorn har förordnats av registreringsmyndigheten och själv begär att bli entledigad, av registreringsmyndigheten.

En ansökan om att domstol *skall besluta* om entledigande kan göras av *registreringsmyndigheten*, likvidatorn, en föreningsmedlem eller någon annan vars rätt är beroende av likvidationen.

Den som entledigar en likvidator skall genast förordna en ny.

Om en likvidator begär att få avgå och visar skäl till det, *ska* likvidatorn entledigas. En likvidator *ska* också entledigas om han eller hon inte är lämplig eller av någon annan orsak bör skiljas från uppdraget.

En ansökan om entledigande görs hos Bolagsverket. När det finns anledning till det ska Bolagsverket självant ta upp frågan.

En ansökan om entledigande kan göras av likvidatorn, en föreningsmedlem eller någon annan vars rätt är beroende av likvidationen.

Om en likvidator entledigas ska genast en ny utses. Detta gäller dock inte om det finns någon annan likvidator och det inte kan anses nödvändigt att *utse* en ny

²⁸ Senaste lydelse 2003:865

Detta gäller dock inte om det finns någon annan likvidator och det inte kan anses nödvändigt att *förordna* en ny likvidator i den entledigades ställe.

likvidator i den entledigades ställe.

Ersättning till likvidator

6 d §

En likvidator har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tidspillan och utlägg som uppdraget har krävt, om inte ersättning kan betalas på annat sätt. En ansökan om ersättning görs hos Bolagsverket.

19 §²⁹

Om en förening är försatt i konkurs och denna avslutas utan överskott, är föreningen upplöst när konkursen avslutas. Finns det efter konkursens avslutande tillgångar som inte omfattas av konkursen, *skall rätten* på ansökan av den som berörs besluta om likvidation. Ett sådant beslut gäller omedelbart. Kallelse till den första föreningsstämman efter beslutet *skall* ske enligt 16 §.

Om en konkurs avslutas med överskott eller läggs ned efter frivillig uppgörelse eller om egendomen i konkursboet återställs till föreningen till följd av att ackord har fastställts, *skall* rätten i samband med att konkursen avslutas besluta att föreningen *skall* gå i likvidation. Ett sådant

Om en förening är försatt i konkurs och denna avslutas utan överskott, är föreningen upplöst när konkursen avslutas. Finns det efter konkursens avslutande tillgångar som inte omfattas av konkursen *eller väcks talan mot föreningen eller uppkommer det av annat skäl behov av en likvidationsåtgärd, ska Bolagsverket* på ansökan av den som berörs besluta om likvidation. Ett sådant beslut gäller omedelbart. Kallelse till den första föreningsstämman efter beslutet *ska* ske enligt 16 §.

Om en konkurs avslutas med överskott eller läggs ned efter frivillig uppgörelse eller om egendomen i konkursboet återställs till föreningen till följd av att ackord har fastställts, *ska* rätten

²⁹ Senaste lydelse 2003:865

beslut gäller omedelbart.

Var föreningen i likvidation när den försattes i konkurs, *skall* likvidationen fortsätta enligt 16 §, om konkursen avslutas på det sätt som anges i andra stycket.

i samband med att konkursen avslutas besluta att föreningen *ska* gå i likvidation. Ett sådant beslut gäller omedelbart.

Var föreningen i likvidation när den försattes i konkurs, *ska* likvidationen fortsätta enligt 16 §, om konkursen avslutas på det sätt som anges i andra stycket.

15 kap.

7 §³⁰

Beslut av registreringsmyndigheten i ärende enligt 11 kap. 4 a, 6 b *eller* 6 c § överklagas till tingsrätten i den ort där föreningens styrelse har sitt säte. Skrivelsen med överklagandet *skall* ges in till registreringsmyndigheten inom tre veckor från dagen för beslutet.

Vid överklaganden av registreringsmyndighetens beslut i ärenden enligt 11 kap. 4 a, 6 b *eller* 6 c § gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Beslut av registreringsmyndigheten i ärende enligt 11 kap. 4 a, 6 b, 6 c, 6 d, 13 § *eller* 19 § *första stycket* överklagas till tingsrätten i den ort där föreningens styrelse har sitt säte. Skrivelsen med överklagandet *ska* ges in till registreringsmyndigheten inom tre veckor från dagen för beslutet.

Vid överklaganden av registreringsmyndighetens beslut i ärenden enligt 11 kap. 4 a, 6 b, 6 c, 6 d, 13 § *eller* 19 § *första stycket* gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Hovrättens beslut i en överklagad fråga angående ersättning till likvidator får inte överklagas, om det inte finns särskilda skäl för en prövning om tillstånd enligt 39 § tredje stycket 1 lagen (1996:242) om domstolsärenden.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
 2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.
-

³⁰ Senaste lydelse 2003:865

15 Förslag till lag om ändring i lagen (1989:31) om förvaltning av vissa samägda jordbruksfastigheter

Härigenom föreslås i fråga om lagen (1989:31) om förvaltning av vissa samägda jordbruksfastigheter

dels att det införs en ny paragraf, 14 §, av följande lydelse,

dels att 2 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Delägarna i fastigheten *skall* utse en ställföreträdare. Valet av ställföreträdare *skall* för anteckning i fastighetsregistrets inskrivningsdel anmälas skriftligen till inskrivningsmyndigheten för det område där fastigheten ligger. Anmälan *skall* vara undertecknad av ställföreträdaren och innehålla en försäkran av honom på heder och samvete att bestämmelserna i denna lag har iakttagits vid valet av ställföreträdare.

Om anmälan enligt första stycket inte har gjorts eller om den som anmälts som ställföreträdare har avlidit, *skall* rätten på den ort där fastigheten ligger efter anmälan av myndighet eller delägare förordna en ställföreträdare. Om en ställföreträdare begär det, *skall rätten* förordna en ny ställföreträdare i hans ställe. Innan en ställföreträdare förordnas *skall* delägarna ges tillfälle att yttra sig, om det är möjligt.

2 §³¹

Delägarna i fastigheten *ska* utse en ställföreträdare. Valet av ställföreträdare *ska* för anteckning i fastighetsregistrets inskrivningsdel anmälas skriftligen till inskrivningsmyndigheten för det område där fastigheten ligger. Anmälan *ska* vara undertecknad av ställföreträdaren och innehålla en försäkran av honom *eller henne* på heder och samvete att bestämmelserna i denna lag har iakttagits vid valet av ställföreträdare.

Om anmälan enligt första stycket inte har gjorts eller om den som anmälts som ställföreträdare har avlidit, *ska* rätten på den ort där fastigheten ligger efter anmälan av myndighet eller delägare förordna en ställföreträdare. Om en ställföreträdare begär det, *ska inskrivningsmyndigheten* förordna en ny ställföreträdare i hans eller hennes ställe. Innan en ställföreträdare förord-

³¹ Senaste lydelse 2000:250

När rätten har förordnat en ställföreträdare, *skall* detta anmälas till inskrivningsmyndigheten.

Delägarna kan när som helst utse en ny ställföreträdare i stället för en ställföreträdare som tidigare har anmälts eller förordnats. Därvid gäller första stycket.

Vid byte av ställföreträdare består den tidigare ställföreträdarens uppdrag till dess att den nye ställföreträdaren har antecknats i fastighetsregistrets inskrivningsdel.

nas *ska* delägarna ges tillfälle att yttra sig, om det är möjligt. När rätten har förordnat en ställföreträdare, *ska* detta anmälas till inskrivningsmyndigheten.

Delägarna kan när som helst utse en ny ställföreträdare i stället för en ställföreträdare som tidigare har anmälts eller förordnats. Därvid gäller första stycket.

Vid byte av ställföreträdare består den tidigare ställföreträdarens uppdrag till dess att den nye ställföreträdaren har antecknats i fastighetsregistrets inskrivningsdel.

14 §

Inskrivningsmyndighetens beslut i ärende om byte av ställföreträdare enligt 2 § andra stycket överklagas till tingsrätten i den ort där fastigheten ligger. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till inskrivningsmyndigheten inom tre veckor från dagen för beslutet.

Vid ett överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.

2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

16 Förslag till lag om ändring i lagen (1991:483) om fingerade personuppgifter

Härigenom föreslås i fråga om lagen (1991:483) om fingerade personuppgifter att 2, 3, 4, 8 och 10 §§ ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §³²
 Medgivande att använda fingerade personuppgifter lämnas av Stockholms tingsrätt.
 Ansökan om medgivande görs av Rikspolisstyrelsen efter framställning från den som vill använda fingerade personuppgifter.
 I ansökan till tingsrätten skall Rikspolisstyrelsen ange varför kvarskrivning eller någon annan mindre ingripande åtgärd inte är tillräcklig.

Den som vill använda fingerade personuppgifter ska ansöka om medgivande till det hos Rikspolisstyrelsen.

3 §³³
 Rikspolisstyrelsen skall avslå en framställning enligt 2 § andra stycket, om styrelsen anser att det inte är sannolikt att ett medgivande att använda fingerade personuppgifter kommer att lämnas.
 Om Rikspolisstyrelsen har avslagit en framställning får den enskilde själv ansöka hos tingsrätten om medgivande att använda fingerade personuppgifter.

Rikspolisstyrelsen ska avslå en ansökan enligt 2 § om sökanden inte uppfyller villkoren enligt 1 § första stycket eller medgivande inte får lämnas på grund av 1 § andra stycket.

³² Senaste lydelse 1997:988

³³ Senaste lydelse 1997:988

4 §³⁴

En person som begär eller har fått medgivande för egen del, får även *göra en framställning eller* ansöka om medgivande för ett barn som personen är vårdnadshavare för och varaktigt bor tillsammans med, om syftet är att ge skydd mot den andre vårdnadshavaren.

En person som begär eller har fått medgivande för egen del, får även ansöka om medgivande för ett barn som personen är vårdnadshavare för och varaktigt bor tillsammans med, om syftet är att ge skydd mot den andre vårdnadshavaren.

8 §³⁵

Om den som har fått medgivande att använda fingerade personuppgifter skriftligen anmäler hos Rikspolisstyrelsen att medgivandet inte längre behövs, *skall* detta efter beslut av Rikspolisstyrelsen upphöra att gälla.

Om det finns synnerliga skäl får Rikspolisstyrelsen *hos Stockholms tingsrätt ansöka om* att ett medgivande att använda fingerade personuppgifter *skall* upphöra att gälla.

Om den som har fått medgivande att använda fingerade personuppgifter skriftligen anmäler hos Rikspolisstyrelsen att medgivandet inte längre behövs, *ska* detta efter beslut av Rikspolisstyrelsen upphöra att gälla.

Om det finns synnerliga skäl får Rikspolisstyrelsen *besluta* att ett medgivande att använda fingerade personuppgifter *ska* upphöra att gälla.

10 §³⁶

Vid rättens handläggning av ärenden om fingerade personuppgifter gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Ett beslut av Rikspolisstyrelsen att avslå en framställning om att få använda fingerade personuppgifter får inte överklagas. Detsamma gäller beslut enligt 6 § första stycket.

Rikspolisstyrelsens beslut överklagas till Stockholms tingsrätt. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till Rikspolisstyrelsen inom tre veckor från dagen för beslutet.

Vid ett överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Rikspolisstyrelsens beslut enligt 6 § första stycket får inte överklagas.

³⁴ Senaste lydelse 1997:988

³⁵ Senaste lydelse 1997:988

³⁶ Senaste lydelse 1997:988

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
 2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

17 Förslag till lag om ändring i stiftelselagen (1994:1220)

Härigenom föreslås i fråga om stiftelselagen (1994:1220)
dels att 7 kap. 6 och 17 §§ ska upphöra att gälla,
dels att i 7 kap. 1 och 4 §§ ordet "tingsrätt" ska bytas ut mot ordet "Bolagsverket" och 7 kap. 3 § ordet "domstols" ska bytas ut mot "Bolagsverkets",
dels att rubriken närmast före 7 kap. 5 § ska ha följande lydelse,
dels att det ska införas två nya paragrafer, 7 kap. 7 a § och 9 kap. 12 §, samt en ny rubrik närmast före 7 kap. 7 a § av följande lydelse,
dels att 7 kap. 5, 7 och 16 §§ ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 kap.

Förfarandet hos domstolen

Förfarandet hos Bolagsverket

5 §

Görs ansökan om likvidation enligt 1 §, skall domstolen genast kalla stiftelsen och borgenärer som vill yttra sig i ärendet att inställa sig för domstolen på en bestämd dag, då frågan om skyldighet för stiftelsen att träda i likvidation skall prövas. Kallelsen skall delges stiftelsen, om delgivningen kan ske på annat sätt än enligt 15-17 §§ delgivningslagen (1970:428). Kallelsen skall kungöras genom domstolens försorg i Post- och Inrikes Tidningar minst två och högst fyra månader före inställedagen.

I ett ärende enligt 1 § ska Bolagsverket förelägga stiftelsen och borgenärer som vill yttra sig i ärendet att komma in med ett skriftligt yttrande till verket inom viss tid. Föreläggandet ska delges stiftelsen, om delgivningen kan ske på annat sätt än enligt 15-17 §§ delgivningslagen (1970:428). Bolagsverket ska kungöra föreläggandet i Post- och Inrikes Tidningar minst två och högst fyra månader före inställeldagen.

7 §

En domstol som fattar beslut att en stiftelse skall träda i likvidation skall samtidigt utse en eller flera likvidatorer. Likvidatorerna träder i styrelsens eller förvaltarens ställe och har till uppgift att genomföra likvidationen.

Likvidatorerna skall för registrering i stiftelseregistret genast anmäla beslut om likvidation och förordnande av likvidator.

Bestämmelserna i denna lag om styrelse och styrelseledamöter tillämpas på likvidatorerna, i den mån inte annat följer av detta kapitel. *En likvidator har alltid rätt till skäligt arvode.*

En stiftelse är alltid bokföringsskyldig under likvidationen.

Ett uppdrag att vara revisor upphör inte genom att stiftelsen träder i likvidation. Bestämmelserna i 4 kap. tillämpas under likvidationen. Revisionsberättelsen skall innehålla ett uttalande om huruvida enligt revisorernas mening likvidationen onödigt fördröjs.

När Bolagsverket fattar beslut att en stiftelse ska träda i likvidation ska Bolagsverket samtidigt utse en eller flera likvidatorer. Likvidatorerna träder i styrelsens eller förvaltarens ställe och har till uppgift att genomföra likvidationen.

I fråga om entledigande av likvidator tillämpas 25 kap. 29 § aktiebolagslagen (2005:551).

Likvidatorerna ska för registrering i stiftelseregistret genast anmäla beslut om likvidation och förordnande av likvidator.

Bestämmelserna i denna lag om styrelse och styrelseledamöter tillämpas på likvidatorerna, i den mån inte annat följer av detta kapitel.

En stiftelse är alltid bokföringsskyldig under likvidationen.

Ett uppdrag att vara revisor upphör inte genom att stiftelsen träder i likvidation. Bestämmelserna i 4 kap. tillämpas under likvidationen. Revisionsberättelsen ska innehålla ett uttalande om huruvida enligt revisorernas mening likvidationen onödigt fördröjs.

Ersättning till likvidator

7 a §

En likvidator har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tidspillan och utlägg som uppdraget har krävt, om inte ersättning kan betalas på annat sätt. En ansökan om ersättning görs hos Bolagsverket.

16 §

Om en stiftelse som utövar näringsverksamhet är försatt i konkurs och denna avslutas med överskott, *skall styrelsen eller förvaltaren inom en månad från det att konkursen avslutades besluta att stiftelsen skall träda i likvidation och genast anmäla detta till tingsrätten. Denna skall därefter utan dröjsmål utse en eller flera likvidatorer.*

Om stiftelsen var i likvidation när den försattes i konkurs, *skall likvidationen fortsättas enligt 14 §.*

Om en stiftelse som utövar näringsverksamhet är försatt i konkurs och denna avslutas med överskott, *ska allmän domstol i samband med att konkursen avslutas besluta att bolaget ska gå i likvidation och utse en eller flera likvidatorer. Ett beslut om likvidation gäller omedelbart.*

Om stiftelsen var i likvidation när den försattes i konkurs, *ska likvidationen fortsättas enligt 14 §.*

9 kap

12 §

Bolagsverkets beslut i ärenden enligt 7 kap. överklagas hos tingsrätten i den ort där stiftelsens styrelse har sitt säte. Skrivelsen med överklagandet skall ges in till Bolagsverket inom tre veckor från dagen för beslutet.

Vid ett överklagande enligt första stycket gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Hovrättens beslut i en överklagad fråga angående ersättning till likvidator får inte överklagas, om det inte finns särskilda skäl för en prövning om tillstånd enligt 39 § tredje stycket 1 lagen (1996:242) om domstolsärenden.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.

2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

18 Förslag till lag om ändring lagen (1995:1570) om medlemsbanker

Härigenom föreslås i fråga om lagen (1995:1570) om medlemsbanker

dels att det ska införas en ny rubrik närmast före 9 kap. 6 § av följande lydelse,

dels att 9 kap. 4, 6 och 19 §§ ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

9 kap.

4 §³⁷

Rätten *skall* besluta att medlemsbanken *skall* träda i likvidation, om

1. medlemsbankens rörelse inte öppnats inom ett år från dess bildande,

2. *tillståndet att driva bankrörelse har återkallats utan att banken i stället fått tillstånd att driva annan tillståndspliktig finansiell rörelse, eller*

3. *medlemsbanken efter en konkurs som avslutats med överskott inte inom föreskriven tid har fattat beslut om likvidation enligt 19 § andra stycket.*

Beslut om likvidation *skall* dock inte meddelas, om det styrks att likvidationsgrunden har upphört under ärendets handläggning i första instans.

Fråga om likvidation enligt första stycket prövas på ansökan av Finansinspektionen eller på

Rätten *ska* besluta att medlemsbanken *ska* träda i likvidation, om

1. medlemsbankens rörelse inte öppnats inom ett år från dess bildande *eller*

2. *medlemsbanken är försatt i konkurs och denna avslutas med överskott.*

Ett beslut enligt första stycket 2 fattas av rätten fatta i samband med att konkursen avslutas. Beslutet gäller omedelbart.

Bolagsverket ska besluta om likvidation om tillståndet att driva bankrörelse har återkallats utan att banken i stället fått tillstånd att driva annan tillståndspliktig finansiell rörelse.

Beslut om likvidation *ska* dock inte meddelas, om det styrks att likvidationsgrunden har upphört under ärendets handläggning i första instans.

³⁷ Senaste lydelse 2004:318

ansökan av styrelsen, styrelseledamot, medlem eller innehavare av förlagsandel. I det fall som avses i *första stycket 3* prövas frågan även på ansökan av borgenär eller av annan vars rätt kan vara beroende av att det finns någon som kan företräda medlemsbanken.

Fråga om likvidation enligt första *och tredje* stycket prövas på ansökan av Finansinspektionen eller på ansökan av styrelsen, styrelseledamot, medlem eller innehavare av förlagsandel. I det fall som avses i *tredje stycket* prövas frågan även på ansökan av borgenär eller av annan vars rätt kan vara beroende av att det finns någon som kan företräda medlemsbanken.

Förfarandet hos Bolagsverket

6 §

Har sökanden haft kostnader för delgivning eller kungörelse samt för expeditioner i ett ärende enligt 2 eller 4 §, skall kostnaderna betalas av medlemsbankens medel, om banken förpliktas träda i likvidation eller om rätten i annat fall finner det skäligt. När anmälan har gjorts av Finansinspektionen skall dessa kostnader betalas av banken.

Det som anges i 11 kap. 6 § lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar gäller för handläggningen hos Bolagsverket i ett ärende enligt 4 §.

19 §

Om en medlemsbank har försatts i konkurs och denna avslutas utan överskott, är banken upplöst när konkursen avslutas.

Om det finns överskott, skall föreningsstämman inom en månad från det att konkursen avslutades besluta att banken skall träda i likvidation. Om inte ett sådant beslut fattas gäller 4 §.

Var medlemsbanken i likvidation när den försattes i konkurs, ska likvidationen fortsättas enligt 17 §, om konkursen avslutas med överskott.

Var medlemsbanken i likvidation när den försattes i konkurs, *skall* likvidationen fortsättas enligt 17 §, om konkursen avslutas med överskott.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
 2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

19 Förslag till lag om ändring i lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn

Härigenom föreslås i fråga om lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn att 4, 6 och 12–13 och 15 §§ samt rubriken närmast före 4 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Ansökan om förordnande

Beslut om förordnande och entledigande

En ansökan om förordnande enligt 1 eller 2 § görs av åklagaren hos tingsrätten.

4 §

Beslut om förordnande och entledigande av särskild företrädare fattas av åklagaren.

Om det kan antas vara nödvändigt för att barnets rätt *skall* kunna tas till vara får *domstolen*, utan att höra barnets vårdnads-havare, besluta om förordnande enligt 1 eller 2 § för tiden innan ärendet avgörs.

6 §

Om det kan antas vara nödvändigt för att barnets rätt *ska* kunna tas till vara får *åklagaren*, utan att höra barnets vårdnads-havare, besluta om förordnande enligt 1 eller 2 § för tiden innan ärendet avgörs.

När en särskild företrädare har förordnats tillämpas i övrigt det som sägs om målsägandebiträde i fråga om ersättning och återbetalningsskyldighet för kostnader i 6 § första stycket, 7 § och 8 § första meningen lagen (1988:609) om målsägandebiträde. Det som där sägs om målsägandebiträde *skall* avse den särskilda företrädaren.

12 §

Beslut om ersättning till en särskild företrädare fattas i ett pågående mål vid domstol av rätten och i övriga fall av Domstolsverket.

I fråga om skyldighet för

När en särskild företrädare har förordnats tillämpas i övrigt det som sägs om målsägandebiträde i fråga om ersättning och återbetalningsskyldighet för kostnader i 6 § första stycket, 7 § och 8 § första meningen lagen (1988:609) om målsägandebiträ-

någon annan än barnet att i tvistemål ersätta staten dess kostnader för den särskilda företrädaren tillämpas bestämmelserna i rättegångsbalken om ansvar för motparts rättegångskostnader.

de. Det som där sägs om målsägandebiträde *ska* avse den särskilda företrädaren.

I fråga om skyldighet för någon annan än barnet att i tvistemål ersätta staten dess kostnader för den särskilda företrädaren tillämpas bestämmelserna i rättegångsbalken om ansvar för motparts rättegångskostnader.

13 §

Ärenden enligt denna lag handläggs enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Åklagarens beslut överklagas till tingsrätten i den ort där åtal för brottet ska väckas enligt 19 kap. rättegångsbalken. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till åklagaren inom tre veckor från dagen för beslutet. I fråga om interimistiska beslut ska dock överklagandet ges in till åklagaren inom tre veckor från den dag klaganden fick del av beslutet.

Domstolsverkets beslut i ett ärende om ersättning överklagas till den tingsrätt som anges i första stycket. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till Domstolsverket inom tre veckor från dagen för beslutet.

Vid ett överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

15 §

Ansökan om byte eller entledigande av en särskild företrädare får göras av barnets vårdnadshavare, den särskilda företrädaren eller av åklagaren. En särskild företrädare får inte entledigas

Ansökan om byte eller entledigande av en särskild företrädare får göras av barnets vårdnadshavare eller den särskilda företrädaren. En särskild företrädare får inte entledigas utan att han

utan att han eller hon har haft tillfälle att yttra sig i ärendet.

Ansökan enligt 10 § om att återkalla ett förordnande får göras av barnets vårdnadshavare eller av åklagaren.

*Domstolen får också självman-
ta upp frågor om byte och entledi-
gande av företrädare samt åter-
kallelse av förordnande.*

eller hon har haft tillfälle att yttra sig i ärendet.

Ansökan enligt 10 § om att återkalla ett förordnande får göras av barnets vårdnadshavare.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
 2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

20 Förslag till lag om ändring i lagen (2004:46) om investeringsfonder

Härigenom föreslås i fråga om lagen (2004:46) om investeringsfonder att 10 kap. 12 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 kap

12 §

Om det finns särskilda skäl, får Finansinspektionen *begära att tingsrätten förordnar* en lämplig person att som förvaltare företräda sådana aktier som enligt 9 § inte får företrädas av ägaren. *Sådan ansökan prövas av tingsrätten i den ort där ägaren har sitt hemvist eller, om ägaren inte har hemvist i Sverige, av Stockholms tingsrätt.*

En förvaltare har rätt till skälig ersättning för arbete och utlägg. Ersättningen *skall* betalas av ägaren till aktierna och *skall* på begäran förskottas av fondbolaget. Om den betalningsskyldige inte godtar förvaltarens anspråk, fastställs ersättningen av *tingsrätten*.

Om det finns särskilda skäl, får Finansinspektionen *förordna* en lämplig person att som förvaltare företräda sådana aktier som enligt 9 § inte får företrädas av ägaren.

En förvaltare har rätt till skälig ersättning för arbete och utlägg. Ersättningen *ska* betalas av ägaren till aktierna och *ska* på begäran förskottas av fondbolaget. Om den betalningsskyldige inte godtar förvaltarens anspråk, fastställs ersättningen av *Finansinspektionen*.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
 2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

21 Förslag till lag om ändring i lagen (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse

Härigenom föreslås i fråga om lagen (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse att 10 kap. 31 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 kap.

31 §³⁸

Förutom i de fall som anges i 25 kap. 12, 17, 21, 50 och 51 §§ aktiebolagslagen (2005:551) skall allmän domstol besluta att ett bankaktiebolag skall gå i likvidation om tillståndet att driva bankrörelse har återkallats utan att bolaget i stället fått tillstånd att driva annan tillståndspliktig finansiell rörelse.

I vilka fall allmän domstol eller Bolagsverket ska besluta att ett bankaktiebolag ska gå i likvidation framgår av 25 kap. aktiebolagslagen (2005:551). Om ett tillstånd att driva bankrörelse har återkallats utan att bankaktiebolaget i stället fått tillstånd att driva annan tillståndspliktig finansiell rörelse, beslutar Bolagsverket att bankaktiebolaget ska gå i likvidation.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
 2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

³⁸ Senaste lydelse 2005:932

22 Förslag till lag om ändring i aktiebolagslagen (2005:551)

Härigenom föreslås i fråga om aktiebolagslagen (2005:551) dels att i 8 kap. 16 §, 25 kap. 42, 44, 50 §§ ordet "allmän domstol" ska bytas ut mot "Bolagsverket" och 22 kap. 8 § ordet "Stockholms tingsrätt" ska byts ut mot Bolagsverket,

dels att det ska införas en ny paragraf, 25 kap. 28 a §, samt en ny rubrik närmast före 25 kap. 28 a § av följande lydelse,

dels att 25 kap. 29 § och 31 kap. 3 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

25 kap.

Ersättning till likvidator

28 a§

En likvidator har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tidspillan och utlägg som uppdraget har krävt, om inte ersättning kan betalas på annat sätt. En ansökan om ersättning görs hos Bolagsverket.

29 §

Om en likvidator begär att få avgå och visar skäl till det, *skall* likvidatorn entledigas. En likvidator *skall* också entledigas om han eller hon inte är lämplig eller av någon annan orsak bör skiljas från uppdraget.

En likvidator entledigas av domstol eller, om likvidatorn har utsetts av Bolagsverket och själv begär att bli entledigad, av Bolagsverket.

En ansökan om att domstol

Om en likvidator begär att få avgå och visar skäl till det, *ska* likvidatorn entledigas. En likvidator *ska* också entledigas om han eller hon inte är lämplig eller av någon annan orsak bör skiljas från uppdraget.

En ansökan om entledigande görs hos Bolagsverket. När det finns anledning till det ska Bolagsverket självant ta upp frågan.

En ansökan om entledigande kan göras av likvidatorn, en aktie-

skall besluta om entledigande kan göras av *Bolagsverket*, likvidatorn, en aktieägare eller någon annan vars rätt är beroende av likvidationen.

Den som entledigar en likvidator skall genast utse en ny. Detta gäller dock inte om det finns någon annan likvidator och det inte kan anses nödvändigt att utse en ny likvidator i den entledigades ställe.

ägare eller någon annan vars rätt är beroende av likvidationen.

Om en likvidator entledigas ska genast en ny utses. Detta gäller dock inte om det finns någon annan likvidator och det inte kan anses nödvändigt att utse en ny likvidator i den entledigades ställe.

31 kap.

3 §

Bolagsverkets beslut i ärenden enligt 25 kap. 11, 28 eller 29 § överklagas hos tingsrätten i den ort där bolagets styrelse har sitt säte.

Bolagsverkets beslut i ärenden enligt 8 kap. 16 §, 25 kap. 11, 28, 28 a, 29, 42, 44 eller 50 § överklagas hos tingsrätten i den ort där bolagets styrelse har sitt säte.

Bolagsverkets beslut i ärende enligt 22 kap.8 § överklagas till Stockholms tingsrätt.

Hovrättens beslut i en överklagad fråga angående ersättning till likvidator får inte överklagas, om det inte finns särskilda skäl för en prövning om tillstånd enligt 39 § tredje stycket 1 lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Skrivelsen med överklagandet skall ges in till Bolagsverket inom tre veckor från dagen för beslutet.

Vid ett överklagande enligt första stycket gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.

2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

23 Förslag till förordning om ändring i förordningen (2000:306) om ersättning av allmänna medel till likvidatorer

Härigenom föreslås i fråga om förordningen (2000:306) om ersättning av allmänna medel till likvidatorer att 1 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Den som av domstol har förordnats till likvidator enligt 25 kap. aktiebolagslagen (2005:551) har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt, om inte ersättning kan betalas på annat sätt.

Ersättningen beslutas av den domstol som har förordnat likvidatorn. Domstolen skall se till att ersättningen snarast betalas ut.

1 §³⁹
Bolagsverket ska se till att den ersättning som beslutas enligt 25 kap. 28 a § aktiebolagslagen (2005:551), 11 kap. 6 d § lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar och 7 kap. 7 a § stiftelselagen (1994:1220) snarast betalas ut till likvidatorn.

-
1. Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2009.
 2. Om en ansökan om ersättning kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

³⁹ Senaste lydelse 2005:565

24 Förslag till lag om ändring i lagen (2007:528) om värdepappersmarknaden

Härigenom föreslås i fråga om lagen (2007:528) om värdepappersmarknaden att 24 kap. 10 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

24 kap.

10 §

Om det finns särskilda skäl, får Finansinspektionen *ansöka om att tingsrätten förordnar* en lämplig person att som förvaltare företräda sådana aktier eller andelar som enligt 7 § inte får företrädas av ägaren. *En sådan ansökan prövas av tingsrätten i den ort där ägaren har sin hemvist eller, om ägaren inte har hemvist i Sverige, av Stockholms tingsrätt.*

En förvaltare har rätt till skälig ersättning för arbete och utlägg. Ersättningen *skall* betalas av ägaren till aktierna eller andelarna och *skall* på begäran förskottas av företaget. Om den betalningsskyldige inte godtar förvaltarens anspråk, fastställs ersättningen av *tingsrätten*.

Om det finns särskilda skäl, får Finansinspektionen *förordna* en lämplig person att som förvaltare företräda sådana aktier eller andelar som enligt 7 § inte får företrädas av ägaren.

En förvaltare har rätt till skälig ersättning för arbete och utlägg. Ersättningen *ska* betalas av ägaren till aktierna eller andelarna och *ska* på begäran förskottas av företaget. Om den betalningsskyldige inte godtar förvaltarens anspråk, fastställs ersättningen av *Finansinspektionen*.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.

2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

25 Förslag till lag om dödande av förkommen handling

Härigenom föreskrivs följande.

Handlingar som kan dödas

1 § Denna lag innehåller bestämmelser om dödande av förkommen handling, dödande av inteckning och förklaring att fullmakt är kraftlös. Följande handlingar omfattas av bestämmelserna.

1. löpande skuldebrev,
2. växlar,
3. konossement,
4. andra handlingar vilkas företeende utgör villkor för rätt att kräva betalning eller att påkalla fullgörande av någon annan förpliktelse,
5. handling vilkens företeende utgör villkor för att antecknas som innehavare av en rättighet på ett konto som avses i lagen (1998:1479) om kontoföring av finansiella instrument,
6. aktiebrev eller
7. inteckningshandling.

Denna lag tillämpas inte på banksedlar. Den tillämpas inte heller på obligationer eller förlagsbevis utom i fråga om obligationer med en löptid på högst ett år som har ställts till innehavaren och som ges ut av bank eller kreditmarknadsföretag.

Förutsättningar för att en handling ska dödas

2 § En handling som anges i 1 § får dödas på begäran av den som har förlorat handlingen, om det kan antas att handlingen har förstörts eller kommit bort.

Ansökan

3 § En ansökan om dödande av handling ska göras skriftligen hos Kronofogdemyndigheten. Om ansökan avser en inteckningshandling ska ansökan göras hos vederbörande inskrivningsmyndighet. I fråga om aktiebrev och handlingar vilkas företeende utgör villkor för att antecknas som innehavare av en rättighet på ett konto som

avses i lagen (1998:1479) om kontoföring av finansiella instrument, ska ansökan göras hos Bolagsverket.

4 § En ansökan ska innehålla uppgifter om de omständigheter som åberopas till stöd för att handlingen ska dödas. Till ansökan ska bifogas en kopia av handlingen eller sådan uppgift om handlingens innehåll, som är nödvändig för att den med säkerhet ska kunna kännas igen.

Bristfällig ansökan

5 § Om en ansökan är bristfällig, ska myndigheten förelägga sökanden att avhjälpa bristen. Detsamma gäller om föreskriven avgift inte har betalats. Av föreläggandet ska framgå att ansökan kan avisas om föreläggandet inte följs. Föreläggandet behöver inte delges.

Om ett föreläggande enligt första stycket inte följs, ska myndigheten avvisa ansökan, om den är så bristfällig att den inte kan läggas till grund för en prövning i sak, eller föreskriven avgift inte har betalats.

Handläggning av en ansökan

6 § Var och en vilken såsom gäldenär, borgensman eller i annat fall är förpliktad på grund av handlingen ska, om det är möjligt, underrättas om ansökan. Avser ansökan en in-teckningshandling ska, om det är möjligt, även den in-tecknade egendomens ägare underrättas. Dessutom ska den underrättas som senast, i den ordning som är särskilt föreskrivet, blivit antecknad som innehavare av handlingen. En underrättelse görs av den myndighet som handlägger ansökan.

7 § Har sökanden gjort sannolikt att handlingen har förstörts eller kommit bort, ska myndigheten utfärda ett föreläggande, som genom myndighetens försorg kungörs i Post- och Inrikes Tidningar. Kungörelsen ska införas i tidningens första nummer för januari, april, juli eller oktober månad.

Föreläggandet ska innehålla en beskrivning av handlingen samt uppgift om att sökanden har gjort sannolikt att handlingen har förstörts eller kommit bort. I föreläggandet ska vidare den som kan inneha handlingen eller vet att den finns i behåll eller som i övrigt kan lämna upplysningar i ärendet uppmanas att anmäla detta till myn-

digheten senast en viss angiven dag. Denna dag ska bestämmas så att minst ett och högst två år kommer att förflyta från dagen för kungörandet. Sökanden ska underrättas om innehållet i föreläggandet.

Avslag på ansökan

8 § Om det framgår av ansökan eller annan tillgänglig utredning att förutsättningarna för att döda handlingen enligt denna lag inte är uppfyllda, ska myndigheten avslå ansökan. Detsamma gäller sedan föreläggande har utfärdats enligt 7 §.

Beslut om dödande av handling

9 § Sedan tiden för anmälan enligt 7 § andra stycket har gått ut, ska myndigheten avgöra ärendet. Finner myndigheten då att någon omständighet inte har förekommit som visar eller ger skälig anledning anta att handlingen finns i behåll, ska handlingen dödas genom beslut av myndigheten.

Beträffande in-teckningshandlingar ska beslutet innehålla en upplysning om att beslutet inte innebär att in-teckningen dödas.

Rättsverkningar av en dödad handling

10 § Om en handling har dödats, får sökanden ändå göra gällande den rätt som handlingen grundas på, utan att handlingen behöver visas upp. Den som är förpliktad att fullgöra vad som blivit utfäst i handlingen ska utfärda en ny handling som svarar mot den handling som har dödats. I fråga om in-tecknad fordringshandling ska den in-tecknade egendomens ägare utfärda ny handling. Ny handling ska inte utfärdas, om dödandet gällde en handling vars företeende endast utgjorde ett villkor för att någon ska antecknas som innehavare av en rättighet på ett konto som avses i lagen (1998:1479) om kontoföring av finansiella instrument.

Ny handling, som utfärdas enligt första stycket i stället för dödad in-teckningshandling, gäller inte såsom in-teckningshandling förrän anteckning skett jämlikt 11 § tredje stycket.

I fråga om växel och konossement gäller särskilda bestämmelser.

11 § Avser ansökan om dödande en in-teckningshandling ska in-skrivningsmyndigheten göra en anteckning om ansökan i in-skrivningsboken, in-skrivningsregistret eller fastighetsregistrets in-skrivningsdel. Detsamma gäller myndighetens slutliga beslut i ärendet. Har ansökan avslagits, får dock anteckning inte ske förrän beslutet vunnit laga kraft.

Sedan beslut om dödande av pantbrev eller företagsinteckning vunnit laga kraft, ska in-skrivningsmyndigheten på ansökan utfärda nytt pantbrev eller in-teckningsbrev som svarar mot det dödade samt göra anteckning i in-skrivningsboken, in-skrivningsregistret eller fastighetsregistrets in-skrivningsdel om detta.

Har in-tecknad fordringshandling dödats genom beslut som vunnit laga kraft, ska in-skrivningsmyndigheten, på ansökan, på in-skrivningsdag göra anteckning i vederbörande in-skrivningsbok eller in-skrivningsregister, att ny handling, som utfärdats jämlikt 10 §, medför den in-teckningsrätt som tillkommit den dödade.

12 § Det som tidigare sagts om den förpliktade ska, när fråga är om dödande av aktiebrev, tillämpas på aktiebolaget.

Efterlysning

13 § Har bankbok förkommit, får insättaren eller dennes rätts-innehavare i stället för att ansöka om dödande av bankbok påkalla dess efterlysning genom bankstyrelsens försorg.

Begär någon sådan efterlysning och lämnar han eller hon trovärdiga uppgifter om tid och omständigheter under vilka boken förkommit, får styrelsen på sökandens bekostnad verkställa efterlysningen. Det sker genom kungörelse i Post- och Inrikes Tidningar i första numret för någon av månaderna närmast efter det efterlysning begärts. Har boken inte kommit till rätta inom sex månader från kungörandet och finns det inte skäligen anledning anta att den finns i behåll, har sökanden rätt att få tillgodohavandet utbetalt till sig. Efter det att in-nestående medel har betalats ut är motboken utan verkan.

Det som föreskrivs i första och andra styckena om motbok hos bank tillämpas även på livförsäkringsbrev. Då gäller att efterlysningen ska göras av styrelsen för det försäkringsbolag, där försäkringen tagits, eller, om den tagits hos utländsk försäkringsanstalt som får driva försäkringsrörelse här i riket, av generalagenten. Om försäk-

ringsfallet ännu inte inträffat gäller, i stället för vad som sägs i andra stycket om rätt för sökanden att få tillgodohavandet utbetalt till sig, att sökanden har rätt att få nytt försäkringsbrev. När det nya försäkringsbrevet har utställts är det förkomna försäkringsbrevet utan verkan.

Dödande av handling i samband med utmätning eller konkurs

14 § Vad som sägs i 1, 3–12 §§ om dödande av en förkommen handling gäller även när en handling inte har kunnat anträffas vid utmätning av fordringen eller rättigheten eller vid konkurs, om det kan antas att handlingen undanhålls.

15 § En ansökan om dödande av förkommen handling enligt 14 § görs av Kronofogdemyndigheten eller konkursboet. Den ska göras skriftligen hos den tingsrätt där gäldenären svarar i tvistemål som gäller betalningsskyldighet.

Avser ansökan en in-teckningshandling ska rätten underrätta vederbörande inskrivningsmyndighet om ansökan för anteckning i inskrivningsboken, inskrivningsregistret eller fastighetsregistrets inskrivningsdel. Vad nu sagts om ansökan ska också gälla rättens slutliga beslut i ärendet. Har ansökan avslagits, får dock anteckning inte göras förrän utslaget vunnit laga kraft.

16 § Om det behövs, ska tingsrätten som villkor för dödande enligt 14 § föreskriva att utmätningssökanden eller konkursboet ställer säkerhet enligt vad som sägs i 2 kap. utsökningsbalken för den skada som rätt innehavare av handlingen kan lida. Finns enligt 2 kap. 27 § utsökningsbalken inte skyldighet att ställa säkerhet, ska tingsrätten i stället som villkor föreskriva att utmätningssökanden utfäster sig att ersätta en sådan skada. Säkerheten eller utfästelsen får inte återopas, om talan väcks senare än tre år från den dag då beslut om handlingens dödande vann laga kraft.

17 § Om ett pantbrev eller en in-tecknad fodringshandling dödat enligt 14 § ska ny handling utfärdas. Inskrivningsmyndigheten ska på ansökan utfärda ny handling om handlingen är en fordringshandling som är in-tecknad i luftfartyg eller reservdelar till luftfartyg. Ny handling ska inte utfärdas om någon annan handling dödat.

Om ett överskott uppkommer vid utmätning, får det inte betalas ut till utmätningsgäldenären utan att den dödade handlingen företes eller att utmätningsgäldenären gör sannolikt att han eller hon inte har handlingen i behåll.

Dödande av inteckning

18 § Är det inte känt var ett pantbrev eller någon annan inteckningshandling finns och har tio år förflutit från det att handlingen uppvisades för anteckning om innehav eller i övrigt företeddes i ett inteckningsärende, kan den intecknade egendomens ägare ansöka att inteckningen dödas trots att handlingen inte kan visas upp.

Kan det antas att ett pantbrev eller företagsinteckningsbrev har tillkommit på sådant sätt eller förlorats av ägaren under sådana omständigheter som utesluter giltig pantsättning, får ansökan om dödande av inteckningen göras även om den nyss angivna tiden inte har förflutit.

19 § En ansökan om dödande av inteckning ska göras skriftligen hos vederbörande inskrivningsmyndighet.

Den som senast har antecknats som innehavare av handlingen ska, om det kan ske, delges ansökningshandling i enlighet med vad som föreskrivs om delgivning av stämning i tvistemål. Inskrivningsmyndigheten ska därefter utfärda ett föreläggande, som ska kungöras på det sätt som anges i 7 §. Föreläggandet ska innehålla en beskrivning av handlingen. I föreläggandet ska vidare den som kan inneha handlingen eller vet att den finns i behåll eller som i övrigt kan lämna upplysningar i ärendet uppmanas att anmäla detta till myndigheten senast en viss angiven dag. Denna dag ska bestämmas så att minst sex månader kommer att förflyta från dagen för kungörandet. Sökanden ska underrättas om innehållet i föreläggandet.

Vid handläggningen i övrigt gäller 4–5 och 8 §§.

20 § Sedan tiden för anmälan enligt 19 § har gått ut, ska inskrivningsmyndigheten avgöra ärendet. Finner myndigheten då att det inte finns någon omständighet som utgör skälig anledning att låta inteckningen fortfarande gälla, ska den dödas.

När en ansökan om dödande av inteckning har kommit in till inskrivningsmyndigheten, ska myndigheten anteckna detta i inskrivningsboken, inskrivningsregistret eller fastighetsregistrets inskriv-

ningsdel. Detsamma gäller myndighetens slutliga beslut i ärendet. Har ansökan avslagits, ska anteckning om detta dock inte göras förrän beslutet har vunnit laga kraft.

Förklaring att fullmakt är kraftlös

21 § Om en fullmaktsgivare visar sannolika skäl att en skriftlig fullmakt har förkommit eller att han eller hon av annan orsak inte utan dröjsmål kan få tillbaka den, får handlingen förklaras kraftlös.

22 § En ansökan om att en fullmakt ska förklaras kraftlös görs skriftligen hos Kronofogdemyndigheten.

Om Kronofogdemyndigheten finner att ansökan ska bifallas, ska myndigheten införa en kungörelse i Post- och Inrikes Tidningar. I kungörelsen ska anges att fullmakten efter utgången av viss tid, som får bestämmas till högst fjorton dagar efter kungörelsens införande, ska vara kraftlös. Kronofogdemyndigheten får också införa kungörelsen i annan tidning, en eller flera gånger, innan den införs i Post- och Inrikes Tidningar.

Vid handläggning i övrigt gäller 4–5 och 8 §§.

Övrigt

23 § Bestämmelserna i 1–11 §§ om pantbrev tillämpas även i fråga om vilandebevis. Bestämmelserna i 18–20 §§ om dödande av in-teckning tillämpas även i fråga om vilandeförklarad in-teckningsansökan.

Överklagande

24 § Kronofogdemyndighetens och inskrivningsmyndighetens beslut får överklagas till Gävle tingsrätt av den som beslutet rör, om det har gått honom eller henne emot. Överklagandet ska ges in till myndigheten inom tre veckor från dagen för beslutet.

Vid överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 juni 2008 då lagen (1927:85) om dödande av förkommen handling ska upphöra att gälla.
 2. Om en ansökan om dödande av handling eller inteckning kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

1 Inledning

1.1 Utredningens uppdrag

Regeringen beslutade vid regeringssammanträde den 10 november 2005 att tillkalla en särskild utredare för att utreda förutsättningarna för och lämpligheten av att till förvaltningsmyndighet flytta över handläggningen av sådana ärenden som enligt nuvarande ordning handläggs av tingsrätt i första instans. Den särskilda utredaren fick i uppdrag att kartlägga vilka ärendetyper som omfattas av uppdraget och i fråga om var och en av dessa överväga om handläggningen kan och bör flyttas till förvaltningsmyndighet. Utredaren fick även i uppdrag att lämna förslag till kompletterande regler till förvaltningslagen i den mån sådana regler bedöms nödvändiga för att en överflyttning av ett ärende ska vara möjlig. Vidare fick utredaren i uppdrag att lämna förslag på vilka förvaltningsmyndigheter som bör handlägga de ärenden som utredaren anser bör flyttas. Enligt direktiven står det dessutom utredaren fritt att ta upp och föreslå förändringar som har nära samband med uppdraget. Utredaren har därefter meddelats tilläggsdirektiv (2007:74) med förlängd tid för uppdragets utförande.

De ursprungliga direktiven (2005:124) är intagna som *bilaga 1* till detta betänkande.

1.2 Arbetets bedrivande

Arbetet har bedrivits i nära samråd med de sakkunniga och experterna. Sedan utredningens arbete inleddes den 1 januari 2006 har utredningen hållit sex endagarssammanträden och ett tvådagars internatsammanträde.

Sekreteraren har i kartlägningsarbetet besökt Stockholms tingsrätt och Sundsvalls tingsrätt samt under arbetets gång haft kontakt med bl.a. Malmö tingsrätt och Mora tingsrätt. Vidare har sekreteraren

tagit del av Domstolsverkets förteckning över de mål- och ärendekategorier som tingsrätterna handlägger. Sekreteraren har också tagit del av den förteckning över ärenden som finns intagen som bilaga i kommentaren till ärendelagen (se Peter Fitger, Lagen om domstolsärenden, En kommentar, andra upplagan, s. 360 ff.).

I syfte att få information om den praktiska verksamheten hos vissa förvaltningsmyndigheter har sekreteraren besökt Bolagsverket och på annat sätt haft kontakter med Finansinspektionen, Kronofogdemyndigheten, Konkurrensverket, Rikspolisstyrelsen, Skatteverket och Statistiska centralbyrån. Sekreteraren har även haft kontakt med Domstolsverket, Lantmäteriverket, Länsstyrelsen i Skåne län och Sveriges Kommuner och Landsting.

Under arbetets gång har utredningen beaktat pågående arbete i andra utredningar; bl.a. har samråd skett med IM-utredningen.¹

1.3 De generella direktiven

Om förslagen i ett betänkande har betydelse för den kommunala självstyrelsen ska enligt 15 § kommittéförordningen (1998:1478) konsekvenserna i det avseendet anges i betänkandet. Detsamma gäller när ett förslag har betydelse för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags, för jämställdheten mellan män och kvinnor eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen.

1.4 Betänkandets disposition

Betänkandet innehåller i tur och ordning sammanfattning, författningsförslag, allmänmotivering, författningskommentar och bilagor.

Allmänmotiveringen består av tjugofem kapitel (kapitel 1–25). Det första kapitlet innehåller ett *inledande avsnitt* (kapitel 1). I nästa kapitel redovisar utredningen de *allmänna utgångspunkter* som ligger till grund för utredningens överväganden och förslag (kapitel 2). Därefter följer ett kapitel som innehåller en redogörelse för *de bestämmelser som styr handläggningen av mål och ärenden* vid

¹ IM-utredningen redovisar sitt arbete i betänkandet Den nya inskrivningsmyndigheten (SOU 2007:7).

allmän domstol, allmän förvaltningsdomstol och förvaltningsmyndighet (kapitel 3). I nästa kapitel görs en översiktlig beskrivning av vissa *förvaltningsmyndigheter* (kapitel 4). Det finns ett stort antal förvaltningsmyndigheter. Utredningen har valt att begränsa redogörelsen till de förvaltningsmyndigheter som är av intresse för utredningens arbete.

Utredningen behandlar ärenden som tingsrätten handlägger i första instans. För att få en heltäckande bild av tingsrättens ärendehantering redovisas översiktligt även de ärendetyper som tingsrätten handlägger efter överklagande av förvaltningsmyndighets beslut. Ett kapitel innehåller därför en beskrivning av *ärenden som tingsrätten handlägger efter överklagande eller överlämnande* (kapitel 5).

Under senare år har handläggningen av ett antal ärendetyper flyttats över från allmän domstol till förvaltningsmyndighet. Det finns dessutom förslag med denna inriktning som ännu inte lett till lagstiftning. I det följande kapitlet redovisar utredningen översiktligt *genomförda och föreslagna reformer* (kapitel 6). För att underlätta förståelsen av utredningens förslag redovisas dock vissa av de genomförda och föreslagna reformerna i de kapitel som behandlar de olika ärendetyperna.

I de därpå följande kapitlen i allmänmotiveringen redovisar utredningen sin kartläggning av de *ärenden som tingsrätten handlägger i första instans* (kapitel 7–23). I varje kapitel redovisar utredningen dessutom sina överväganden huruvida handläggningen av respektive ärende kan och bör flyttas till förvaltningsmyndighet. I de fall utredningen anser att ett ärende bör flyttas anger utredningen också förslag på vilken förvaltningsmyndighet som bör handlägga ärendet. Slutligen redovisar utredningen sina förslag till kompletterande regler till förvaltningslagen.

Utredningens förslag innebär att vissa förfaranderegler kommer att gälla vid handläggningen av flertalet av de ärenden som utredningen föreslår ska flyttas till förvaltningsmyndighet. Nästa kapitel innehåller utredningens förslag till *förfaranderegler* som generellt bör gälla vid handläggningen hos förvaltningsmyndighet (kapitel 24).

I det sista kapitlet i allmänmotiveringen tar utredningen upp frågor om *genomförandet* av förslagen i betänkandet (kapitel 25). I kapitlet finns förslag till ikraftträdande- och övergångsbestämmelser samt en konsekvensanalys.

Betänkandets sista kapitel innehåller *författningskommentar* (kapitel 26).

Avslutningsvis innehåller betänkandet tre bilagor. I *bilaga 1* finns utredningens direktiv och i *bilagorna 2–3* finns förteckningar över ärenden som tingsrätten handlägger. Vid handläggningen av de ärenden som anges i bilaga 2 är lagen (1996:242) om domstolsärenden tillämplig och vid handläggningen av de ärenden som anges i bilaga 3 tillämpas rättegångsbalken.

2 Allmänna utgångspunkter

2.1 Inledning

Inom juridiken skiljer man mellan stridig rättsvård och frivillig rättsvård. Sedan länge har den stridiga rättsvården betecknats som rättskipning.¹

De allmänna domstolarnas verksamhet utgörs av både rättskipning och frivillig rättsvård. Domstolarnas handläggning av tvistemål och brottmål är rättskipning. Dessa mål handläggs enligt rättegångsbalken (RB). Därutöver handläggs ett stort antal ärenden vid domstolarna.² Traditionellt benämns denna hantering av ärenden frivillig rättsvård. Genom åren har dock nya ärendetyper tillkommit och handläggningen av många ärenden är numera rättskipning. Rättsvårdsärenden – oavsett om de är att hänföra till frivillig rättsvård eller rättskipning – handläggs enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden (ärendelagen). För vissa typer av ärenden finns det dessutom särskilda förfaranderegler som i större eller mindre omfattning ersätter bestämmelserna i ärendelagen (se avsnitt 3.2.4).

2.2 Reformering av domstolsväsendet

Sedan flera år pågår ett omfattande reformarbete för att utveckla och modernisera domstolsväsendet. Det övergripande målet för förändringsarbetet är att domstolarna även i fortsättningen ska kunna leva upp till de krav som medborgarna har rätt att ställa på rättssäkra avgöranden inom rimlig tid. För att uppnå detta mål har arbetet bl.a. inriktats på att renodla domstolarnas verksamhet och så långt som möjligt föra bort sådant från domstolarna som inte utgör dömande verksamhet. Tanken är att domstolsresurserna ska

¹ Jfr Fitger, Lagen om domstolsärenden, andra upplagan, s. 23.

² Av Domstolsverkets årsredovisning för 2006 framgår att det under perioden 2004–2006 årligen kom in cirka 56 500 domstolsärenden till tingsrätterna.

koncentreras till de uppgifter som kräver domarmedverkan, dvs. att lösa tvister mellan enskilda, och mellan enskilda och det allmänna samt att avgöra brottmål.³ Tyngdpunkten i den dömande verksamheten ska ligga i första instans. Under de senaste åren har därför ett antal rättsvårdande uppgifter förts över från domstolarna till förvaltningsmyndigheter i syfte att i större utsträckning koncentrera domstolarnas resurser till den dömande verksamheten.

En fråga som särskilt har uppmärksammats under reformarbetet är hur domstolarna ska möta de behov som följer av bl.a. den ökade internationaliseringen och de alltmer komplexa målen. Ett viktigt inslag i reformarbetet har därför varit att stärka och förbättra kompetensen vid domstolarna. Det går att skönja en utveckling där allt fler domare i någon utsträckning specialiserar sig på en viss typ av mål eller ärende.

2.3 Regeringsformen

I regeringsformen (RF) förekommer inte uttrycket rättsvård. I 1 kap. 8 § RF anges i stället att det för rättskipningen ska finnas domstolar och för den offentliga förvaltningen statliga och kommunala förvaltningsmyndigheter. Med domstolar avses både allmänna domstolar och förvaltningsdomstolar.

I förarbetena till bestämmelsen angavs att enligt gängse terminologi brukar domstolarnas dömande verksamhet benämnas rättskipning och förvaltningsmyndigheternas uppgifter förvaltning.⁴ Grundlagsberedningen angav i sitt betänkande att rättskipning är den verksamhet som består i att slita rättstvister, i övrigt avgöra frågor angående enskildas personliga eller ekonomiska förhållanden samt att ådöma straff och andra brottspåföljder.

Av 11 kap. 3 § RF följer att rättstvist mellan enskilda inte utan stöd av lag får avgöras av annan myndighet än domstol.

³ Regeringens skr. 1999/2000:106, skr. 2000/01:112 och prop. 2006/07:1 utgiftsområde 4.

⁴ Jfr prop. 1973:90 s. 233.

2.4 Gränsdragningen mellan rättskipning och rättsvård

Utmärkande för den egentliga rättskipningen kan sägas vara att minst en fysisk eller juridisk person för talan mot någon annan (eller några andra). Vid frivillig rättsvård finns oftast inget utvecklat partsförhållande.⁵ Gränsdragningen mellan det som ska anses vara rättskipning och det som ska anses vara rättsvård är dock långt ifrån skarp, och användningen av förekommande begrepp – mål och ärende – är inte konsekvent. I förarbetena till den gamla ärendelagen finns en beskrivning av hur begreppen förhåller sig till varandra. Processlagberedningen anförde därvid bl.a. följande.⁶

Sedan gammalt har i såväl teori som rättspraxis skillnad gjorts mellan rättskipning och rättsvård av annat slag. Rättskipningen har därvid i allmänhet karaktäriserats såsom samhällets genom domstolarna utövande verksamhet för den materiella rättsordningens upprätthållande. Formen för denna verksamhet är rättegång och dess syfte är att i ett konkret fall fastställa vad som är rätt mellan vissa parter samt i överensstämmelse därmed meddela rättsskydd åt den, som lidit intrång i sin rätt eller hotas av sådant intrång; i straffprocessen tillkommer som en särskild uppgift bestämmande av samhällets reaktion mot ett begånget brott. Samhällets rättsvårdande uppgift är emellertid ej begränsad till rättskipningen. I allt högre grad framstår för samhället vikten av att enligt normer, som fastställas genom lagstiftningen, i rättssäkerhetens intresse ingripa reglerande även i fall, då ett sådant ingripande icke är omedelbart påkallat av ett väntat eller redan föreliggande intrång i annans rätt. En sådan reglering är i allmänhet av förebyggande karaktär; i vissa fall leder den till uppkomsten av nya rättsliga företeelser eller omgestaltning av redan bestående. Denna art av rättsvård utövas icke blott genom domstolarna utan även andra samhällsorgan. I den mån denna rättsvård, den s.k. frivilliga rättsvården, åvilar domstolarna, brukar de rättsangelägenheter, som äro dess föremål, till skillnad från rättegångsmålen, betecknas som ärenden. Denna terminologi är dock, såsom framgår av den följande framställningen, icke konsekvent genomförd. Understundom betecknas samma rättsangelägenhet än som mål och än som ärende. Härtill kommer, att ärende ofta används i lagstiftningen utan att därmed avses vare sig rättskipning eller frivillig rättsvård.

⁵ Prop. 1995/96:115 En ny lag om domstolsärenden, s. 80.

⁶ NJA II 1947 s. 87–88.

2.5 Europakonventionen

Europeiska konventionen (d. 4 nov. 1950) om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) införlivades med svensk rätt år 1995⁷ och har ställning som lag. I och med inkorporeringen markerades konventionens särskilda betydelse i vårt land och dess status klargjordes inom den inhemska rätten.⁸ De principer som kommer till uttryck i konventionen får inte åsidosättas genom ny lagstiftning (se 2 kap. 23 § RF). Domstolar och myndigheter kan dessutom underlåta att tillämpa en föreskrift på den grunden att föreskriften inte är förenlig med Sveriges åtaganden enligt Europakonventionen (se 11 kap. 14 § RF).

I konventionen finns rättigheter och förbud, många ganska abstrakta. Dessa har konkretiserats genom Europadomstolens praxis. Här redovisas kort de bestämmelser som har betydelse för om ett ärende lämpligen bör avgöras av domstol.

2.5.1 Artikel 6⁹

Artikel 6 i Europakonventionen garanterar enskilda rätten till domstolsprövning och en rättssäker process. Syftet med artikeln är att tillförsäkra den enskilde en opartisk prövning av rättsliga anspråk.

Enligt artikel 6.1 gäller bl.a. att var och en vid prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter eller av en anklagelse mot honom för brott ska vara berättigad till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag.

⁷ Lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

⁸ Prop. 1993/94:117 Inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättigheter.

⁹ De rättigheter som räknas upp i artikel 6 i Europakonventionen har sin motsvarighet i artikel 14.1 i den Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. Se även artikel 10 i Förenta nationernas universella förklaring om de mänskliga rättigheterna.

2.5.1.1 Rätten till domstolsprövning

*Tvister om civila rättigheter och skyldigheter*¹⁰

Vid tvister om civila rättigheter och skyldigheter har Europadomstolen slagit fast att artikel 6.1 är tillämplig om

- a) det finns en reell och seriös tvist mellan en enskild – fysisk eller juridisk – person och en annan person eller en myndighet,
- b) tvisten gäller en rättighet som har sin grund i den nationella rätten, och
- c) denna rättighet kan karakteriseras som en civil rättighet.

För att artikel 6.1 ska vara tillämplig krävs alltså att tvisten ska vara ”reell” och ”seriös”. Den måste dessutom gälla något som är eller påstås vara en rättighet enligt inhemska rätt. Det krävs emellertid inte att den som gör gällande rättigheten faktiskt har ett välgrundat anspråk, utan det är tillräckligt att han eller hon på rimliga grunder kan hävda att man har en sådan rättighet. I sådant fall finns en rätt att få anspråket prövat av domstol. Det finns däremot ingen rätt till domstolsprövning om det är fråga om ett uppenbart ogrundat rättsligt anspråk.

För att artikel 6.1 ska vara tillämplig krävs vidare att det är fråga om en civil rättighet. Klara fall av tvister om civila rättigheter som också traditionellt räknas till civilrätten är de som gäller fordringsanspråk eller rätt till egendom. Familjerättsliga tvister är en annan typ av tvister som faller under artikel 6.1.

Det finns en omfattande praxis av hur begreppet ”civil rättighet” ska tolkas. Europadomstolen har prövat frågan i ett stort antal fall. Domstolen har därvid funnit att begreppet inte bara syftar på sådant som traditionellt räknas till civilrätten, dvs. rättsförhållandet mellan enskilda rättssubjekt. Begreppet innefattar också tillämpningen av vissa regler i den offentliga rätten som rör förhållandet mellan enskilda personer och det allmänna. Så t.ex. har Europadomstolen funnit att artikel 6.1 är tillämplig på förfaranden om tillstånd att förvärva eller att behålla eller utnyttja egendom.

¹⁰ Texten följer här Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, andra upplagan, 2004, s. 134 och s. 138 f.

Betydelsen av artikel 6.1 för kompetensfördelningen mellan förvaltningsmyndighet och domstol¹¹

Av intresse är om det kan anses strida mot artikeln 6.1 att en förvaltningsmyndighet prövar en fråga om någons civila rättigheter och skyldigheter. I fallet *Håkansson och Sturesson mot Sverige* (Europadomstolens dom 1990-02-01) klagade två personer, som förvärvat en lantbruksfastighet, över att de saknade möjlighet att få domstolsprövning av ett beslut av regeringen att neka dem förvärvstillstånd. Europadomstolen ansåg att en kränkning av artikel 6.1 ägt rum, eftersom regeringsbeslutet i förvärvstillståndsfrågan inte kunde överprövas av domstol.

Det är emellertid förenligt med artikel 6.1 att en förvaltningsmyndighet prövar en tvist om någons civila rättigheter och skyldigheter om det finns en möjlighet att få besluten överprövade av domstol. Vid överprövningen måste dock domstolen vara behörig att bedöma saken i hela dess vidd för att kravet på domstolsprövning ska vara uppfyllt. Domstolens befogenhet får således inte vara inskränkt till en laglighetsprövning som utesluter faktabedömning och bevisvärdering, se bl.a. *Koskinas mot Grekland* (dom 2002-06-20) och *Hentrich mot Frankrike* (dom 1994-09-22).

Anklagelser för brott¹²

Artikel 6.1 är även tillämplig när det gäller prövning av anklagelser för brott. Det som åsyftas är i första hand rättegångar i brottmål som leder till ett avgörande om en anklagad person är skyldig till brott och i fastställandet av påföljd för brottet. Vissa diciplinära förfaranden faller utanför artikelns tillämpningsområde.

2.5.1.2 Rätten till muntlig och offentlig rättegång

Artikel 6.1 ger den enskilde rätt att lägga fram sin sak muntligen inför en domstol, i vart fall i en instans. Detta framgår klart av Europadomstolens praxis.

Även om en part har rätt till muntlig förhandling innebär detta inte att en sådan förhandling på grund av konventionen alltid måste hållas för prövning av någons civila rättigheter eller skyldigheter

¹¹ Jfr Danelius, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, andra upplagan, 2004, s. 152 f.

¹² Danelius, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, andra upplagan, 2004, s. 145 f.

eller en anklagelse för brott. Muntlig förhandling behöver inte hållas om det är uppenbart obehövt, dvs. om en tvist enbart gäller rättsliga frågor eller de grunder som anförs är rättsligt irrelevanta (jfr NJA 2003 s. 407). En part kan naturligtvis också avstå från denna rätt.

2.6 Andra internationella förpliktelser

Sverige har också i EG-rättsakter och genom att ansluta sig till andra internationella konventioner förbundit sig att garantera domstolsprövning i fråga om handläggningen av vissa ärendetyper. Som exempel anges i utredningens direktiv 1993 års Haagkonvention om adoption, den s.k. Bryssel II-förordningen och 1970 års Haagkonvention om äktenskapsskillnad. Dessa förpliktelser måste givetvis beaktas vid bedömningen av hur en ärendetyp bör handläggas. Kraven i utländsk rätt för verkställighet av beslut utomlands är också av betydelse.

2.7 Allmänna utgångspunkter för utredningens arbete

Utredningens uppdrag

Som ovan angetts har under senare år lagstiftningen som rör domstolarnas verksamhet inriktats på att renodla verksamheten. Tanken är att domstolarna i princip endast ska handlägga ärenden som verkligen kräver domstolsprövning. Under de år som reformeringsarbetet har pågått har handläggningen av ett antal typer av ärenden därför flyttats från allmän domstol till förvaltningsmyndighet (se avsnitt 6). I utredningens uppdrag ingår att utreda förutsättningarna för och lämpligheten av att till förvaltningsmyndighet flytta handläggningen av sådana ärenden som fortfarande handläggs av tingsrätt i första instans. Enligt utredningens direktiv ska en utgångspunkt vara att ärenden som avser rättsvård i största möjliga utsträckning bör hanteras av förvaltningsmyndighet. Det bör dock enligt direktiven beaktas om prövningen rör frågor eller inrymmer rättsliga ställningstaganden av sådan karaktär att ärendet lämpligen bör avgöras av domstol. Utredningen ska dessutom lämna förslag på vilken förvaltningsmyndighet som bör handlägga de ärenden

som utredningen anser bör flyttas. Vid valet av förvaltningsmyndighet bör utredningen beakta att en myndighet inte bör hantera flera ärendetyper där myndigheten i de olika ärendetyperna har att bevaka motstridiga intressen.

Rättssäkerhet och effektivitet

I en demokratisk rättsstat är medborgarnas rätt att få sin sak prövad i domstol grundläggande. Målet för en god rättsordning är att skapa förutsättningar för rättssäkerhet och rättstrygghet. Det uppnås bl.a. genom att garantera medborgarna möjlighet till domstolsprövning. I Europakonventionen betonas också detta särskilt vid tvister och anklagelser för brott.

Under senare år har utvecklingen i samhället gått allt snabbare och kraven på domstolarna har ökat. För att möta de krav som medborgarna har rätt att ställa på rättssäkerhet, snabbhet, kvalitet och service måste varje myndighets kompetens och resurser utnyttjas på bästa sätt. Ett sätt att skapa förutsättningar för ett effektivare domstolsväsende är att öka möjligheterna för domare att specialisera sig. Ett annat sätt är att befria domstolarna från handläggningen av ärenden som inte utgör egentlig rättskipning och som inte kräver behandling vid domstol. På så sätt frigörs resurser som kan användas till att förstärka och utveckla domstolarnas dömande verksamhet.

Rättsväsendets verksamheter ska utgå från enskilda människors behov.¹³ Det är därför viktigt att reformarbetet av domstolsväsendet har individen i fokus. En utgångspunkt för utredningens arbete bör vara att ärendehanteringens förblir rättssäker och effektiv samtidigt som individen tillförsäkras god service.

De allmänna domstolarna handlägger årligen som första instans ett stort antal olika ärendetyper. En del av dessa ärenden är varken tvistiga, eller inrymmer motstående intressen. Det saknas då vanligtvis behov av muntlig handläggning och det uppkommer sällan frågor om bevisvärdering. I allmänhet är det i dessa ärenden dessutom inte någon kvalificerad rättslig prövning som rätten ska göra. Ifrågasvarande ärenden har närmast *karakteren* av förebyggande rättsvård. Som exempel kan nämnas registreringsärenden. Ur rättssäkerhets- och effektivitetssynpunkt är det svårt att se några fördelar med att domstolarna även i framtiden handlägger denna typ av ärenden. Att

¹³ Jfr prop. 2006/07:1 utgiftsområde 4.

i stället flytta över handläggningen av sådana ärenden till förvaltningsmyndighet framstår däremot som en fördel för medborgarna, eftersom domstolarnas resurser då kan utnyttjas på ett bättre sätt. Härtill kommer att kompetensen hos många förvaltningsmyndigheter är hög. Det är vanligt att myndigheternas handläggare har tillägnat sig särskilda kunskaper inom sin myndighets rättsområde. Hos en del förvaltningsmyndigheter kan det till och med vara så att erfarenheten av och kunskapen om ett rättsområde generellt sett är större än i domstolarna. Ur rättssäkerhetssynpunkt behöver det således inte vara en nackdel att handläggningen av vissa ärenden flyttas från allmän domstol till förvaltningsmyndighet. Det bör dock beaktas att det vid handläggningen av en del typer av ärenden krävs en kompetens och en erfarenhet som idag inte finns hos någon förvaltningsmyndighet. Även om ett ärende är av den karaktären att det i och för sig inte finns något hinder mot att handläggningen flyttas från domstol, bör en förutsättning för en överflyttning vara att det finns en förvaltningsmyndighet som har kompetens att hantera ärendet.

I andra typer av ärenden finns det ofta redan från början starka intresse motsättningar och prövningens civilrättsliga prägel kan vara framträdande. Det finns vanligtvis behov av muntlig handläggning och det uppkommer regelmässigt frågor om bevisvärdering. Dessa ärenden är av den *karaktären* att de ur rättssäkerhetssynpunkt även i fortsättningen bör handläggas av allmän domstol.

Därutöver finns det ärenden som oftast inte från början är tvistiga, men som under handläggningens gång kan bli det. Att flytta över handläggningen av sådana ärenden till förvaltningsmyndigheter är i och för sig fullt möjligt. Medborgarnas rättigheter kan i dessa fall tillgodoses genom att möjlighet ges att överklaga förvaltningsmyndighetens beslut till domstol. En sådan ordning kan innebära att rättsväsendets resurser utnyttjas bättre samt att varje myndighets kompetens tas till vara på ett optimalt sätt. Ur ett individuellt perspektiv gynnar detta en snabb och effektiv handläggning utan att man ger avkall på kravet på riktiga och rättssäkra avgöranden.

De senaste årtiondena har vårt samhälle präglats av en ökad internationalisering. Internationella förpliktelser har fått ett ökat inflytande på processlagstiftningen genom att sätta en yttre gräns för den svenska lagstiftningens frihet. Vid reformarbetet måste detta beaktas.

Valet av förvaltningsmyndighet

Det finns ett flertal förvaltningsmyndigheter. Av dessa myndigheter har många en lång tradition avseende offentlig förvaltning. Inom myndigheterna finns skicklig personal som genom sin erfarenhet och utbildning i flera fall kan sägas ha specialistkompetens inom sitt arbetsområde. På många myndigheter bedrivs arbetet dessutom på ett effektivt och modernt sätt. Många förvaltningsmyndigheter är således väl rustade för att ta över ärenden från tingsrätterna. För att säkerställa medborgarnas krav på hög kvalitet och snabbhet bör dock i möjligaste mån handläggningen av ett ärende flyttas över till en förvaltningsmyndighet, vars verksamhetsområde har anknytning till den aktuella ärendetypen.

Överklagande till allmän domstol eller allmän förvaltningsdomstol?

Fördelningen av mål mellan de allmänna domstolarna och de allmänna förvaltningsdomstolarna vilar ytterst på en hävdvunnen uppdelning mellan rättskipning och förvaltning (i övrigt om kompetensfördelningen mellan allmän domstol och allmän förvaltningsdomstol, se avsnitt 3.6). Överprövningen inom förvaltningen har därför till stor del lagts hos de allmänna förvaltningsdomstolarna och huvuddelen av målen vid de allmänna förvaltningsdomstolarna avser överprövning av myndighetsbeslut. Enligt 22 a § förvaltningslagen (1986:223) är också huvudregeln att beslut av förvaltningsmyndighet överklagas till allmän förvaltningsdomstol. I förvaltningslagen har dock getts en möjlighet till avsteg från denna princip. I 3 § förvaltningslagen föreskrivs nämligen att om en annan lag eller en förordning innehåller någon bestämmelse som avviker från förvaltningslagen gäller den bestämmelsen. Inom förvaltningen finns också betydande områden där beslut enligt särskilda bestämmelser överklagas till tingsrätt. Som exempel kan nämnas att ärenden enligt föräldrabalken (överförmyndaren), utsökningsbalken och skuldsaneringslagen (Kronofogdemyndigheten) samt vissa ärenden om likvidation enligt aktiebolagslagen och lagen om ekonomiska föreningar (Bolagsverket) överklagas till tingsrätt.

Vid de reformer som genomförts på senare år förekommer både överklagande till allmän domstol och till allmän förvaltningsdomstol. I propositionen Rättigheter i luftfartyg (se prop. 2003/04:27 s. 69) anfördes att det i och för sig kan framstå som naturligt att

beslut meddelade av en förvaltningsmyndighet överklagas till allmän förvaltningsdomstol. I det lagstiftningsarbetet ansågs emellertid att det är av avgörande betydelse vilken instans som med hänsyn till ärendets karaktär framstår som bäst lämpad att överpröva ett beslut.¹⁴ Det mest ändamålsenliga ansågs vara att beslut överklagas till allmän domstol om prövningen har civilrättslig karaktär, eftersom detta är frågor som tillhör dessa domstolars rättsområde. Vid bedömningen av vilket domstolsslag som bör överpröva beslut av en förvaltningsmyndighet anser utredningen att det saknas anledning att frångå detta synsätt.

Sammanfattning av utgångspunkterna

- Domstolarna ska endast handlägga ärenden som är av den *karaktären* att de verkligen kräver domstolsprövning. Handläggningen av ärenden som avser rättsvård ska därför i största möjliga utsträckning flyttas från allmän domstol till förvaltningsmyndighet. Sådana ärenden ska sålunda föras över till förvaltningsmyndighet om inte något internationellt åtagande eller annat särskilt skäl hindrar eller talar emot det.
- Den enskilde ska tillförsäkras rätt till domstolsprövning genom en möjlighet att överklaga förvaltningsmyndighetens beslut till domstol.
- Handläggningen av ett ärende ska i möjligaste mån flyttas till en förvaltningsmyndighet, vars verksamhetsområde har anknytning till den aktuella ärendetypen. Vid valet av förvaltningsmyndighet ska dock särskilt hänsyn tas till att en myndighet inte bör hantera flera ärendetyper där myndigheten i de olika ärendetyperna har att bevaka motstridiga intressen.
- Kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol ska avgöras utifrån ärendets karaktär och det rättsområde som berörs.
- Vid bedömningen av de förändringar som bör göras ska rätts-säkerhet, kvalitet, effektivitet, snabbhet, service och ett optimalt resursutnyttjande stå i fokus.

¹⁴ Se även prop. 2000/01:88 Inskrivning enligt lagen (1984:649) om företagshypotek och sjöfartsregisterärenden, s. 46 f.

3 Domstols och myndighets handläggning av mål och ärenden

3.1 Regeringsformen

I regeringsformen (RF) finns det få regler om domstols och myndighets handläggning av mål och ärenden. I 1 kap. 9 § RF anges emellertid att domstolar samt förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör uppgifter inom den offentliga förvaltningen i sin verksamhet ska beakta allas likhet inför lagen samt iakttä saklighet och opartiskhet. I 2 kap. 11 § RF anges vidare att förhandling vid domstol ska vara offentlig. Enligt 2 kap. 12 § RF kan dock med vissa begränsningar genom lag bestämmas att en förhandling inte ska vara offentlig.

3.2 Allmänna domstolar

3.2.1 Rättegångsbalken

Reglerna om förfarandet i tvistemål och brottmål finns i rättegångsbalken (RB). Balkens grundläggande principer är att förfarandet ska präglas av muntlighet, omedelbarhet och koncentration.

Enligt rättegångsbalken är förfarandet i tingsrätt uppdelat i ett skede för *förberedelse (beredning)* och ett skede för *avgörande*. Även för rättegången i hovrätt bygger balken på denna uppdelning.

I balken finns bestämmelser som bara gäller hovrättsprocessen och processen i Högsta domstolen. Det saknas anledning att i detta sammanhang redogöra för dessa bestämmelser. Det kan dock nämnas att det för vissa mål krävs prövningstillstånd för att hovrätten ska pröva tingsrättens dom eller beslut (49 kap. 12 och 13 §§ RB).

3.2.1.1 Tvistemål

För tvistemåls del gäller enligt 42 kap. 9 § RB att förberedelsen sker vid sammanträde eller skriftväxling eller annan handläggning. Om det är lämpligt får olika former av förberedelse förenas. En parts skyldighet att avge ett skriftligt svaromål eller att medverka i målet eller att inställa sig till ett sammanträde är för vissa fall sanktionerad genom att domstolen kan meddela tredsdom (42 kap. 11 och 12 §§ RB). En tredsdom innebär en summarisk prövning som i första hand grundas på kändans uppgifter. Då tredsdom meddelas mot kändan ska dock käromålet ogillas, om inte detta har medgivits av svaranden eller det är uppenbart att käromålet är grundat (44 kap. 8 § RB).

Enligt 42 kap. 6 § RB är syftet med förberedelsen i tvistemål att klarlägga parternas yrkanden och invändningar samt de omständigheter som parterna åberopar till grund för sin talan. Syftet är vidare att klarlägga i vad mån parterna är oense om åberopade sakförhållanden samt vilka bevis som ska förebringas och vad som ska styrkas med varje bevis. Dessutom är syftet att klarlägga om ytterligare utredning eller andra åtgärder behövs för målets avgörande och om det finns förutsättningar för förlikning.

När det gäller avgörandeskedet i tvistemål bygger rättegångsbalken på huvudregeln om att avgörandet kräver en huvudförhandling. Det finns dock i 42 kap. 18 § RB regler om att rätten i stället får avgöra målet utan sådan förhandling. Det gäller bl.a. avgöranden genom slutligt beslut, medgivna eller förlikta mål samt fall där någon huvudförhandling inte behövs med hänsyn till utredningen i målet och inte heller begärs av någon av parterna. Gällande regler innebär att en part har en ovillkorlig rätt att få en huvudförhandling till stånd om inte målet, utan att motparten behöver yttra sig, kan avgöras som uppenbart ogrundat eller genom att det avvisas utan sakprövning. Detta överensstämmer med artikel 6 i Europakonventionen, som ger en part rätt att bli hörd muntligen, om tvisten – som det heter – är både reell och seriös.

3.2.1.2 Brottmål

För brottmåls del har förberedelsen inte samma centrala betydelse som den har för tvistemålen. Merparten av förberedelsearbetet sker för det mesta i form av en förundersökning. Enligt 23 kap. 2 § RB

ska det under förundersökningen utredas vem som kan misstänkas för ett brott och om tillräckliga skäl för åtal finns. Dessutom ska målet beredas på ett sådant sätt att bevisningen kan förebringas i ett sammanhang vid huvudförhandlingen. Den förberedelse som äger rum i brottmål är därför vanligtvis skriftlig. Om det finns särskilda skäl får dock rätten enligt 45 kap. 13 § RB hålla sammanträde med parter och andra som berörs.

För brottmål gäller att en tingsrätt i princip alltid ska pröva saken vid en huvudförhandling. Den möjlighet som finns att avgöra tvistemål på handlingarna saknar motsvarighet för brottmålsdel. Avvisnings- och avskrivningsbeslut kan dock meddelas utan huvudförhandling. Dessutom kan rätten genast meddela dom i målet, bl.a. om en målsägande ansökt om stämning men framställningen inte innefattar laga skäl för åtalet eller om det annars är uppenbart ogrundat (47 kap. 5 § RB). Kan saken utredas tillfredsställande får emellertid många brottmål med stöd av 46 kap. 15 a § RB avgöras utan att den tilltalade har infunnit sig till huvudförhandlingen.

3.2.1.3 De grundläggande principerna

Av omedelbarhetsprincipen följer att när huvudförhandling hållits får domen bara grundas på det som har förekommit vid förhandlingen (17 kap. 2 § och 30 kap. 2 § RB). Det är i princip endast det som sagts vid huvudförhandlingen som blir processmaterial. Om avgörandet inte sker efter huvudförhandling, ska det grundas på det som handlingarna innehåller och det som i övrigt förekommit i målet.

Enligt muntlighetsprincipen får parter och andra vid förhandlingen inte läsa från papper utan är skyldiga att använda sig av det talade ordet. Vissa handlingar, t.ex. skriftliga bevis, får dock läsas upp.

En huvudförhandling ska enligt koncentrationsprincipen om möjligt fortgå i ett sammanhang (43 kap. 11 § och 46 kap. 11 § RB). Det finns dock vissa undantag.

3.2.2 Ärendelagen¹

Ärendelagen (ÄL) är tillämplig vid handläggningen i tingsrätt, hovrätt och Högsta domstolen av sådana rättsvårdsärenden som ska tas upp av tingsrätt och som inte ska handläggas enligt rättegångsbalken (1 § ÄL).

Lagen bygger i många hänseenden på hänvisningar till rättegångsbalken. Balkens principer om muntlighet, omedelbarhet och koncentration behöver dock inte iakttas. Lagen har därmed större likheter med förvaltningsprocesslagen (1971:291) än med rättegångsbalken.

3.2.2.1 Domförhet

I 3 § ÄL finns bestämmelser om domförhet, dvs. vilken sammansättning tingsrätten och hovrätten ska ha vid handläggningen av ett ärende. Bestämmelserna om domförhet tar sikte på såväl den förberedande handläggningen som själva avgörandet av ärendet.

Huvudregeln är att tingsrätten är domför med en lagfaren domare. Om det finns särskilda skäl med hänsyn till ärendets beskaffenhet får tingsrätten dock bestå av tre sådana domare. I vissa ärenden ska i stället nämndemän delta i avgörandet. Detta framgår i så fall av respektive ärendes materiella lagstiftning, se t.ex. 20 kap. 1 § föräldrabalken. Lagmannen får förordna tingsnotarie, notariemeriterad beredningsjurist och domstolssekreterare, som bedöms ha tillräcklig kunskap och erfarenhet, att på eget ansvar handlägga vissa typer av ärenden. Bestämmelser om detta finns i förordningen (1996:381) med tingsrättsinstruktion (tingsrättsinstruktionen).

När det gäller hovrättens sammansättning i ärenden tillämpas rättegångsbalkens regler för tvistemål.

3.2.2.2 Handläggningsregler

Enligt 12 § ÄL ska domstolen se till att ärendet blir så utrett som dess beskaffenhet kräver och att inget onödigt dras in i ärendet. Genom frågor och påpekanden ska domstolen försöka avhjälpa otydligheter och ofullständigheter i parternas framställningar. Denna skyldighet att vara verksam i syfte att berika processmaterialet brukar betecknas som domstolarnas materiella processledningsskyldighet.

¹ Lagen trädde i kraft den 1 juli 1996 och ersatte lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden.

En motsvarande bestämmelse finns i förvaltningsprocesslagen (8 § FPL).

I 13 § ÄL anges att förfarandet hos domstolen är skriftligt. Lagen har emellertid anpassats till de krav på muntlighet som följer av Sveriges åtaganden enligt Europakonventionen. Med få undantag ska domstolen enligt 14 § ÄL hålla sammanträde, om det begärs av en enskild part. De undantag som anges i bestämmelsen är om avgörandet inte går parten emot eller om ett sammanträde på grund av någon annan särskild omständighet inte behövs.

Ett ärende får enligt 22 § ÄL inte avgöras utan att den som är part har fått kännedom om en uppgift som har tillförts ärendet genom någon annan än parten. Det krävs också att parten har fått tillfälle att yttra sig över uppgiften. Motsvarande bestämmelser om *kommuniceringsskyldighet* finns i förvaltningslagen (FL) och förvaltningsprocesslagen (FPL) (17 § FL och 18 § FPL). Undantag från kravet på kommunikation görs för sådana fall där avgörandet inte går parten emot, där uppgiften saknar betydelse eller där det av någon annan anledning är uppenbart obehövligt att parten får kännedom om uppgiften innan domstolen avgör ärendet.

3.2.2.3 Beslut

Enligt 27 § ÄL ska domstolens beslut grundas på det som handlingarna innehåller och det som i övrigt har förekommit i ärendet (jfr 30 § FPL). Enligt förarbetena till lagen kan rätten och parterna i vissa fall i dispositiva ärenden bestämma att endast det som förekommit vid sammanträdet ska läggas till grund för avgörandet.²

Om ett ärende har inletts genom en ansökan eller ett överklagande, får det beslut genom vilket ärendet avgörs inte gå utöver det som yrkats (se 28 § ÄL och jfr 29 § FPL). När det finns särskilda skäl får dock domstolen även utan yrkande besluta till det bättre för enskild part, om det inte är till nackdel för något motstående enskilt intresse.

3.2.2.4 Omprövning

När en tingsrätt i ett ärende som inletts på annat sätt än genom överklagande finner att ett beslut som den har meddelat är uppenbart oriktigt på grund av nya omständigheter eller av någon annan an-

² Prop. 1995/96:115 En ny lag om domstolsärenden, s. 168

ledning ska domstolen ändra beslutet (34 § ÄL). Detta ska göras om det kan ske snabbt och enkelt och utan att det blir till nackdel för någon enskild part. Denna *omprövningskyldighet* gäller även om beslutet överklagas. Vid omprövning förfaller i vissa fall ett överklagande.

Motsvarande regler om omprövning finns i förvaltningslagen (28 § FL).

3.2.2.5 Överklagande

Ett beslut får överklagas av den som beslutet rör, om det har gått honom eller henne emot (se 36 § ÄL och jfr 22 § FL). I de fall det är särskilt föreskrivet får hovrätten pröva ett överklagande endast om hovrätten har meddelat prövningstillstånd (39 § ÄL). Prövningstillstånd får meddelas endast om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av högre domstol, anledning förekommer till ändring i det slut till vilket tingsrätten kommit eller det annars finns synnerliga skäl att pröva överklagandet (jfr 49 kap. 14 § RB).

3.2.3 Ärendelagen eller rättegångsbalken?

Det primära tillämpningsområdet för rättegångsbalken kan sägas vara all rättskipning i klassisk mening, dvs. stridig rättsvård. I mål som handläggs enligt balken är utgångspunkten regelmässigt ett rättsförhållande som uppstått före processen och typiskt sett gäller det för domstol att ta ställning till vad som förekommit i förfluten tid.³ I mycket stor utsträckning måste parter och vittnen höras om vad som tidigare har förekommit. Ärendelagens primära tillämpningsområde är den frivilliga rättsvården. I en process i ett ärende ligger fokus i allmänhet inte på vad som redan förevarit.

De flesta ärenden handläggs enligt ärendelagen, med det finns också många ärenden som handläggs enligt rättegångsbalken. Ibland kan det vara svårt att avgöra om rättegångsbalken eller ärendelagen ska tillämpas på ett visst fall.⁴

För många fall har lagstiftaren av tydlighetsskäl i anslutning till den materiella lagstiftningen uttryckligen angett att det är rättegångs-

³ Jfr prop. 2005/06:10 En effektivare prövning av hyres- och arrendeärenden

⁴ Den följande texten, se Peter Fitger, Kommentaren till rättegångsbalken, RB:3 ff. och Peter Fitger, Lagen om domstolsärenden, En kommentar, andra upplagan, år 2004, s. 27 ff.

balken eller ärendelagen som ska tillämpas. Som exempel kan nämnas att det i 16 kap. 2 § konkurslagen anges att i konkursärenden gäller rättegångsbalkens bestämmelser om tvistemål i tillämpliga delar, om inte annat anges i lagen.

I andra fall får vägledning hämtas på andra sätt i anslutning till den materiella lagstiftningen. Om det anges att någon får ”ansöka om stämning” eller ”väcka talan” är det klart att det är rättegångsbalkens bestämmelser som ska tillämpas. Detsamma gäller när det uttryckligen anges att det är ett mål. När ett förfarande inleds vid tingsrätten genom en officialprövning eller efter en anmälan är det klart att ärendelagen ska tillämpas. I de fall ett beslut av en förvaltningsmyndighet kan överklagas till tingsrätten bör också ärendelagen tillämpas. Rättegångsbalken är nämligen inte konstruerad för överklagande till tingsrätt.

Rättsvårdsangelägenheter som ingår i eller har samband med en rättegång i tvistemål eller brottmål handläggs enligt rättegångsbalken.

För de ärenden som angår straff eller annan med brott förenad påföljd är ärendelagen inte tillämplig. Av bestämmelserna till den materiella lagstiftningen eller av 19 § lagen (1946:804) om införande av ny rättegångsbalk (RP) framgår att det är rättegångsbalkens bestämmelser som ska tillämpas.

3.2.4 Andra handläggningsregler

För vissa typer av mål och ärenden som handläggs vid allmän domstol finns särskilda bestämmelser. Dessa bestämmelser ersätter i större eller mindre omfattning reglerna i rättegångsbalken och ärendelagen. Sådana särskilda bestämmelser finns i bl.a. äktenskapsbalken (ÄktB), föräldrabalken (FB), lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk⁵, sjölagen (1994:1009), patentlagen (1967:873)⁶, lagen (1994:371) om rättegång i arbetstvister (LRA)⁷, lagen (2002:599) om grupprättegång, skuldsaneringslagen (2006:548) och lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

⁵ Stockholms tingsrätt är ensam behörig (exklusiv domstol) att pröva vissa upphovsrättsliga tvister, se 58 § upphovsrättslagen.

⁶ Stockholms tingsrätt är ensam behörig (exklusiv domstol) att pröva vissa patenträttsliga tvister, se 65 § patentlagen.

⁷ Vid arbetstvister finns en särskild instansordning som innebär att tingsrätten är första instans i vissa fall och Arbetsdomstolen i andra fall (se 1–3 §§ lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister).

Det saknas anledning att här redogöra för de särskilda bestämmelserna.

3.2.5 Kommande reformer

I mars 2005 beslutade riksdagen om vissa förändringar av processen i allmän domstol (se prop. 2004/05:131 En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol). I propositionen anges bl.a. att systemet med prövningstillstånd ska utvidgas till att omfatta flertalet slag tvistemål som överklagas från tingsrätt till hovrätt. I fråga om domstolsärenden beslutades att det ska införas ett generellt krav på prövningstillstånd i hovrätt. En annan ändring är att förhör med vittnen och andra som huvudregel ska dokumenteras genom ljud- och bildupptagning (videoupptagning). Förändringarna träder i kraft den dag regeringen bestämmer.

Regeringen har nyligen bestämt att merparten av de beslutade ändringarna, bl.a. kraven på prövningsstillstånd i hovrätt, skall träda i kraft den 1 november 2008 (se förordningen [2007:636] om ikraftträdande av lagen [2005:683] om ändring i rättegångsbalken och viss följdlagstiftning). Beträffande beslutet om ändring av dokumentation av muntlig bevisning har regeringen föreslagit en ny tidsbegränsad lag som möjliggör en testverksamhet med videoupptagning vid vissa domstolar (se prop. 2006/07:121 Dokumentation av muntlig bevisning genom ljud- och bildupptagning). Lagen ska enligt förslaget träda i kraft den 1 december 2007 och gälla till utgången av år 2008.

3.3 Specialdomstolar m.m.⁸

För att handlägga vissa typer av mål och ärenden har det ansetts att det krävs särskild fackkunskap och särskild erfarenhet.⁹ Kravet på kvalificerad och sakkunnig bedömning har tillgodosetts genom att det har inrättats specialdomstolar och genom att vissa domstolar har getts ensam behörighet att handlägga vissa mål- och ärendetyper (särskilda domstolar och särskilda tingsrätter). Exempel på special-

⁸ Enligt 10 kap. 17 § RB är allmän domstol inte behörig att pröva ett mål eller ärende som ska prövas av en specialdomstol, se även avsnitt 3.6. Kompetensfördelningen mellan allmän domstol och allmän förvaltningsdomstol.

⁹ Vid de allmänna domstolarna kan behovet av särskild fackkunskap i vissa fall tillgodoses genom att rätten anlitar en expert som särskild ledamot (1 kap. 8 § RB).

domstolar är Marknadsdomstolen och Arbetsdomstolen. Särskilda domstolar är exempelvis fastighetsdomstol och miljödomstol.

Fastighetsdomstol och miljödomstol ingår i den allmänna under-rättsorganisationen. Regeringen utser vissa tingsrätter att vara fastighetsdomstol respektive miljödomstol.¹⁰ Marknadsdomstolen och Arbetsdomstolen är organisatoriskt fristående från de allmänna domstolarna.

För handläggningen av mål och ärenden vid specialdomstolarna och de särskilda domstolarna finns särskilda bestämmelser (se 4 § första stycket RP). Rättegångsbalken och ärendelagen har dock stor betydelse även för handläggningen där.

Enligt 2 § lagen (1969:249) om domstolar i fastighetsmål gäller i tillämpliga delar vad som är föreskrivet om allmän domstol, om inte annat följer av den lagen eller annan författning. Även vid miljödomstolarna är rättegångsbalken eller ärendelagen tillämplig om inte annat följer av miljöbalken eller annan lag (20 kap. 3 § miljöbalken). Enligt lagen (1970:417) om Marknadsdomstol m.m. är rättegångsbalken tillämplig i vissa delar. Även enligt 5 kap. 3 § lagen (1974:371) om rättegång i arbetstvister gäller för handläggningen vid Arbetsdomstolen i tillämpliga delar det som i rättegångsbalken eller annan författning är föreskrivet om rättegången i dispositiva tvistemål, om inte annat följer av den lagen.

De särskilda handläggningsreglerna kommer inte att beröras här.

Sjörättsliga tvistemål och brottmål handläggs av särskilda tingsrätter (sjörättsdomstolar), som regeringen utser. Handläggningen sker enligt rättegångsbalken om inte särbestämmelser finns i sjölagen (1994:1009). Handläggningen av sjöförklaringar, vilka kan jämföras med bevisupptagningar, sker enligt ärendelagen (18 kap. 10 sjölagen).

Även tryck- och yttrandefrihetsmål handläggs av särskilda tingsrätter. Enligt 11 kap. 3 § lagen (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens område gäller rättegångsbalken i fråga om handläggningen av dessa mål, om inte annat följer av den lagen, tryckfrihetsförordningen eller yttrandefrihetsgrundlagen.

¹⁰ Förordningen (1998:1323) om miljödomstolarnas domkretsar och KK (1971:549) om fastighetsdomstol.

3.4 Förvaltningsmyndigheter

3.4.1 Förvaltningslagen¹¹

3.4.1.1 Tillämpningsområde

Förvaltningslagen (1986:223) (FL) är tillämplig vid förvaltningsmyndighets handläggning av ärenden.¹² Lagen är i första hand inriktad på handläggning i första instans, men den är även tillämplig i högre instans vid handläggning av överklagade beslut.

Det finns vissa begränsningar i lagens tillämpningsområde i vissa myndigheters verksamhet (31–33 §§ FL). En del av lagens bestämmelser gäller t.ex. inte i Kronofogdemyndighetens exekutiva verksamhet och inte heller i polis-, åklagar-, och tullmyndighetens eller kustbevakningens brottsbekämpande verksamhet.

Förvaltningslagens tillämpningsområde begränsas vidare genom att lagen bara gäller *subsidiärt*, dvs. den gäller om inte en annan lag eller en förordning innehåller någon bestämmelse som avviker från förvaltningslagen (3 § FL).

Vissa regler i förvaltningslagen har ett vidare tillämpningsområde än lagen i övrigt. Det gäller reglerna om *myndigheternas service-skyldighet och samverkan mellan myndigheter*. Dessa regler ska tillämpas i all verksamhet hos förvaltningsmyndigheterna och inte bara i förhållande till parter och andra intressenter i ärenden. Det innebär att bestämmelserna är tillämpliga även i förhållande till medborgare i allmänhet och företrädare för massmedier.

3.4.1.2 Syfte

Förvaltningslagens syfte är att tillgodose den enskildes rättssäkerhet vid kontakter med myndigheter. Lagen är utformad för att upprätthålla traditionella rättssäkerhetskrav, såsom opartiskhet och enhetlig bedömning och för att motverka långa handläggningstider. Vidare avser förvaltningslagen att säkerställa att myndigheterna lämnar service åt allmänheten och att underlätta för den enskilde att ta till vara sin rätt. Förvaltningslagen värnar om de traditionella rättssäkerhetskraven och vissa basregler på området slås fast i lagen.

¹¹ Lagen trädde i kraft den 1 januari 1987 och ersatte den äldre förvaltningslagen ((1971:290).

¹² Förvaltningslagen är även tillämplig vid domstolarnas handläggning av förvaltningsärenden. Som exempel kan nämnas ärenden om utlämnande av allmän handling och personaladministrativa ärenden.

Lagen anger sålunda en minimistandard i fråga om handläggning av förvaltningsärenden.¹³

3.4.1.3 Serviceskyldighet

Av 4 § FL framgår att varje myndighet ska hjälpa enskilda att ta till vara sin rätt i förvaltningsärenden. Denna *serviceskyldighet* innebär att myndigheten ska lämna upplysningar, vägledning och råd och annan sådan hjälp till enskilda i frågor som rör myndighetens verksamhetsområde. Det kan gälla upplysningar om hur man gör en ansökan, råd om vilka handlingar som bör bifogas m.m. Med ”enskilda” menas inte bara enskilda individer, utan också företag, organisationer och andra privaträttsliga subjekt.

Myndigheternas serviceskyldighet avser inte bara sådan hjälp som ligger på det formella planet. Myndigheterna ska också vägleda den enskilde genom att, allt efter omständigheterna, ta initiativ till ytterligare utredning, verka för att utredningen begränsas till vad som är nödvändigt, fästa den enskildes uppmärksamhet på att det finns ett annat, bättre sätt att nå det han eller hon eftersträvar osv. (*vägledningsskyldighet*).¹⁴

Som framgått är myndigheternas serviceskyldighet vidsträckt. Den är dock inte obegränsad.¹⁵ I bestämmelsen anges att hjälpen ska lämnas i den utsträckning som är lämplig med hänsyn till frågans art, den enskildes behov av hjälp och myndighetens verksamhet.

3.4.1.4 Utredningsansvar

Förvaltningsmyndigheterna har sedan länge ansetts ha ett grundläggande ansvar för att deras ärenden blir tillräckligt utredda.¹⁶ Det finns visserligen ingen bestämmelse härom i förvaltningslagen, men lagen bygger på denna s.k. *officialprincip*. Principen innebär att myndigheten ska leda utredningen och se till att nödvändigt material kommer in (jfr 8 § FPL och 12 § ÄL).

¹³ Prop. 1985/86:80 Ny förvaltningslag, s. 11–13

¹⁴ Prop. 1985/86:80 Ny förvaltningslag, s. 59

¹⁵ Jfr Hellners – Malmqvist, Förvaltningslagen med kommentarer, 2003, s. 68.

¹⁶ Prop. 1985/86:80 Ny förvaltningslag, s. 19

3.4.1.5 Samverkan mellan myndigheter

Enligt 6 § FL ska varje myndighet lämna andra myndigheter hjälp inom ramen för den egna verksamheten. Avsikten med bestämmelsen är att förvaltningen ska vara effektiv och att det ska vara enkelt för enskilda att ha med myndigheter att göra. Bestämmelsen ger t.ex. stöd för samråd mellan myndigheter genom informella kontakter, t.ex. per telefon och vid möten.

3.4.1.6 Allmänna krav på handläggningen av ärenden

En grundläggande tanke bakom förvaltningslagen är att varje ärende där det finns en enskild part ska handläggas så enkelt, snabbt och billigt som möjligt utan att rättssäkerheten eftersätts. Detta kommer till uttryck i 7 § FL. I bestämmelsen klargörs att den enskildes intresse av enkelhet måste sträcka sig över myndighetsgränserna och även omfatta myndigheternas språk. Myndigheterna ska enligt bestämmelsen vid handläggningen av ärenden beakta möjligheten att själva inhämta upplysningar och yttranden från andra myndigheter, om sådana behövs. Myndigheterna ska också sträva efter att uttrycka sig lättbegripligt.

3.4.1.7 Handläggning av ärenden som avser myndighetsutövning

Myndighetsutövning

Vissa bestämmelser i förvaltningslagen har begränsats till att gälla ärenden avseende myndighetsutövning mot enskilda. Från rättssäkerhetssynpunkt har det ansetts angeläget med vissa grundläggande regler för denna typ av verksamhet, eftersom den för den enskilde ofta får stor betydelse.

Med begreppet myndighetsutövning menas ”utövning av befogenhet att för enskild bestämma om förmån, rättighet, skyldighet, disciplinär bestraffning eller annat jämförbart förhållande”.

De bestämmelser som bara gäller vid myndighetsutövning avser parters rätt att lämna uppgifter muntligt (14 § 1 stycket FL), anteckning av uppgifter (15 § FL), parters rätt att få ta del av uppgifter (16–17 §§ FL), beslutsfattaress skyldighet att delta i omröstning (18 § FL), motivering av beslut (20 § FL), underrättelse om beslut

(21 § FL) och parter rätt att få yttra sig innan myndigheten rättar ett skrivfel eller liknande (26 § FL).

Handläggningsform

Förvaltningsförfarandet är normalt skriftligt. Det finns dock enligt 14 § första stycket FL vid handläggningen av ett ärende för en enskild part möjlighet att lämna uppgifter muntligt, om det kan ske med hänsyn till arbetets normala gång. Med muntlig handläggning menas inte bara formliga muntliga förhandlingar, utan också informella telefonkontakter och sammanträffanden. Myndigheten kan t.ex. inhämta kompletterande uppgifter i ärendet genom att ringa till en part i stället för att skriva till denne.

Parters rätt att få ta del av uppgifter

Enligt 16 § FL har en part rätt att få ta del av det som har tillförts ärendet, med de begränsningar som följer av 14 kap. 5 § sekretesslagen (1980:100).

Därutöver följer av 17 § FL att ett ärende inte får avgöras utan att parterna har underrättats om en uppgift, som har tillförts ärendet genom någon annan än parten själv och han eller hon har fått tillfälle att yttra sig över den. Som redogjorts för tidigare finns motsvarande bestämmelse om kommuniceringsskyldighet i ärendelagen och förvaltningsprocesslagen (22 § ÄL och 18 § FPL).

I vissa fall får myndigheten avgöra ett ärende utan att en uppgift har kommunicerats. Så kan ske om avgörandet inte går parten emot, om uppgiften saknar betydelse eller om åtgärderna av någon anledning är uppenbart obehövliga.

Det vanligaste sättet för myndigheter att kommunicera med en part är genom skriftliga underrättelser. Det är emellertid inget som hindrar att underrättelsen sker helt formlost, t.ex. genom ett telefonsamtal. En part behöver inte heller lämna sitt svar skriftligen, utan det räcker att han eller hon lämnar det muntligen per telefon.

Motivering av beslut och underrättelse om beslut

Ett slutligt beslut ska enligt 20 § FL innehålla de skäl som har bestämt utgången (jfr 17 kap. 7 och 12 §§ RB samt 30 kap. 5 och 10 §§ RB). Skälen får dock under vissa förutsättningar utelämnas helt eller delvis, t.ex. om beslutet inte går någon part emot eller om det av någon annan anledning är uppenbart obehövt att upplysa om skälen.

Av 21 § FL följer att myndigheterna ska underrätta parter om innehållet i slutliga beslut, om det inte är uppenbart obehövt.

Omprövning

Om en myndighet har meddelat ett beslut, som visar sig vara uppenbart oriktigt på grund av nya omständigheter eller av någon annan anledning, är myndigheten skyldig att meddela ett nytt beslut som upphäver eller ändrar det tidigare (omprövningsskyldighet) (jfr 34 § ÄL). Denna bestämmelse, som finns i 28 § FL, anger ett minimikrav och är avsedd som ett komplement till de befogenheter att ompröva beslut som myndigheter har enligt praxis. Myndigheter har vid sidan av bestämmelsen enligt praxis t.ex. befogenhet att, i både mildrande och skärpande riktning, ändra förbud, föreläggande och liknande beslut, som är betungande för den enskilde.

3.4.1.8 Överklagbarhet

Enligt 22 § FL får ett beslut överklagas av den som beslutet angår, om det har gått honom eller henne emot och beslutet kan överklagas. I förvaltningslagen finns emellertid inte någon allmän bestämmelse om vilka beslut, som kan överklagas. Överklagbarheten regleras i stället genom bestämmelser i specialförfattningar och genom allmänna principer som har utvecklats i praxis.

Den oskrivna huvudregeln i svensk förvaltningsrätt är att statliga myndigheters beslut kan överklagas även om en bestämmelse om överklagande saknas. Om det för kommunala beslut saknas specialbestämmelser om överklagande kan besluten i vissa fall bli föremål för laglighetsprövning enligt kommunallagen (1991:900).

Även om det i en författning anges att ett beslut enligt författningen eller ett beslut av en viss myndighet kan överklagas, är det inte så att alla sådana beslut är överklagbara. Vissa inskränkningar

av överklagbarheten följer av allmänna principer som har utvecklats på området.

För att ett beslut ska kunna överklagas måste åtgärden ha karaktären av ett uttalande som består vid tiden för överklagandet. Uttalandet ska dessutom vara dokumenterat i skrift eller i elektronisk form. Således kan åtgärder som innebär faktiska handlanden inte överklagas.

Vidare krävs för att ett beslut ska kunna överklagas att det har någon form av rättslig verkan, dvs. beslutet ska vara bindande för parten eller någon annan. Däremot kan uttalanden i form av råd eller upplysningar inte överklagas.

De beslut som en myndighet fattar under ett ärendes beredning kan normalt inte överklagas annat än i samband med det slutliga avgörandet.

Ett partsbesked i form av ett beslut av en myndighet kan i allmänhet inte överklagas. Med partsbesked menas ståndpunkter som myndigheter intar när de företräder det allmänna som part i civilrättsliga och liknande förhållanden, t.ex. beslut att häva ett köp, att kräva betalning för en fordran som inte kan utsökas utan föregående dom, att avslå en begäran om betalningsansånd, att avböja ett ackordserbjudande och att vägra betala skadestånd. Den enskildes rätt skyddas här genom det civilrättsliga regelsystemet och möjligheten att vid tvist med myndigheten väcka tala vid allmän domstol.

3.5 Allmänna förvaltningsdomstolar

Den främsta uppgiften för de allmänna förvaltningsdomstolarna är att lösa tvister mellan den enskilde och det allmänna. Domstolarna handlägger t.ex. skattemål, socialförsäkringsmål samt mål om samhälls-ingripande vård för ungdomar och missbrukare. Vissa av regeringen utsedda länsrätter är fr.o.m. den 31 mars 2006 migrationsdomstolar och handlägger utlännings- och medborgarskapsmål. Kammarrätten i Stockholm är Migrationsöverdomstol.

3.5.1 Förvaltningsprocesslagen

Förvaltningsprocesslagen (1971:291) (FPL) gäller vid rättskipning i Regeringsrätten, kammarrätt och länsrätt (1 § FPL). Lagen reglerar processen för en mängd olika typer av mål. Det finns emellertid

inte någon definition av förvaltningsmål som motsvarar rättegångsbalkens indelning i tvistemål och brottmål.

3.5.1.1 Handläggningsregler

Vid förvaltningsdomstol gäller officialprincipen i praktiskt taget alla mål. I 8 § FPL har det också införts en bestämmelse härom. I bestämmelsen anges att rätten ska se till att ett mål blir så utrett som dess beskaffenhet kräver (jfr 12 § ÄL). Av bestämmelsen framgår att rättens utredningsskyldighet normalt innebär att rätten ger part besked om att hans eller hennes talan i visst avseende bör kompletteras.

Enligt 9 § FPL är förfarandet vid förvaltningsdomstol skriftligt. I handläggningen får ingå muntlig förhandling beträffande viss fråga, när det kan antas vara till fördel för utredningen eller främja ett snabbt avgörande i målet. I kammarrätt och länsrätt ska dessutom muntlig förhandling hållas, om enskild som för talan i målet begär det samt förhandlingen inte är obehövlig och inte heller särskilda skäl talar mot det (jfr 14 § ÄL).

Den muntliga förhandlingen enligt förvaltningsprocesslagen fyller inte samma uppgifter som huvudförhandlingen vid handläggning enligt RB. Förhandlingen syftar inte till att åstadkomma ett fullständigt beslutsunderlag utan endast till att komplettera den skriftliga handläggningen på en eller flera punkter. En förhandling kan både föregås och följas av ett ibland omfattande skriftligt förfarande. De principer om omedelbarhet och koncentration som ligger till grund för rättegångsbalkens regler om huvudförhandling gäller alltså inte förvaltningsprocessen.

Part har enligt 43 § FPL rätt att ta del av det som tillförts målet med de begränsningar som följer av 14 kap. 5 § sekretesslagen (1980:100). Parts rätt till insyn i förvaltningsprocessen är således i princip densamma som i förvaltningsförfarandet (jfr 16 § FL).

Liksom i förvaltningsförfarandet gäller också kommuniceringskyldigheten i förvaltningsprocessen. Enligt 18 § FPL ska, innan mål avgörs, part ha fått kännedom om det som tillförts målet genom annan än parten själv och haft tillfälle att yttra sig över det (jfr 16 FL och 22 § ÄL). Det finns undantag från kommunikationsplikten. Av 10 och 18 §§ FPL framgår att kommunikation kan underlåtas om det inte finns anledning att anta att talan kommer att bifallas helt eller delvis, om underrättelse annars är uppenbart onödig, om mot-

parten är en förvaltningsmyndighet och en underrättelse är onödig eller om det kan befaras att underrättelse skulle avsevärt försvåra genomförandet av beslut i målet.

Huvudregeln är att en part ska underrättas skriftligen om de uppgifter som tillförts målet (10–12 §§ FPL). Den som förelagts att svara ska i princip göra detta skriftligen inom viss tid vid påföljd av att målet ändå kan komma att avgöras.

3.5.1.2 Beslut

Enligt 30 § FPL ska rättsens avgörande av mål grundas på vad handlingarna innehåller och vad som i övrigt förekommit i målet. Bestämelsen omfattar såväl mål som avgörs enbart på handlingarna som mål där det också hållits en förhandling (jfr 27 § ÄL).

Rättsens avgörande får inte gå utöver vad som yrkas i målet. Om det finns särskilda skäl, får dock rätten även utan yrkande besluta till det bättre för enskild, när det kan ske utan men för motstående enskilt intresse (se 29 § FPL och jfr 27 § ÄL).

3.6 Kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol

Kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol framgår av uttryckliga bestämmelser i författning eller av allmänna principer.

Den allmänna principen, som ligger till grund för rättegångsbalken, är att alla tvistemål – och brottmål – avgörs av allmän domstol, om inget annat särskilt anges.

I 10 kap. 17 § RB finns det en uppräknning av olika slags tvister som inte kan prövas av allmän domstol. I bestämmelsen anges bl.a. att rätten inte är behörig att pröva tvist, som ska prövas av annan myndighet än domstol eller av särskild domstol (se även avsnitt 3.3). Denna bestämmelse innebär att allmän domstol kan vara förhindrad att pröva en fråga i vilken en förvaltningsmyndighet eller förvaltningsdomstol har tillerkänts beslutanderätt. Sedan länge har allmän domstols kompetens ansetts utesluten om det genom ett författningsbemyndigande anförtrotts åt ett förvaltningsrättsligt organ att allsidigt och slutgiltigt pröva en viss fråga. Om något sådant bemyndigande inte finns brukar myndighetens beslut betraktas som ett

partsbesked och inte hindra en prövning av allmän domstol (jfr avsnitt 3.4.1.8).

Den rådande uppfattningen är att förvaltningsdomstols behörighet att handlägga ett mål eller ärende förutsätter stöd i en författningsbestämmelse. Tidigare förekom det att någon sådan bestämmelse inte fanns trots att ett visst mål eller ärende sakligt sett hörde till förvaltningsdomstolarnas kompetensområde. Detta kunde orsaka problem i de fall Europakonventionen (se avsnitt 2.5) gav rätt till domstolsprövning (se bl.a. NJA 1994 s. 657). För att undvika dessa problem infördes 1998 i 22 a § FL en bestämmelse som innebär att beslut av förvaltningsmyndighet får överklagas till allmän förvaltningsdomstol, om något annat inte är särskilt föreskrivet. Syftet med bestämmelsen var bl.a. att anvisa behörig domstol för de fall en rätt till domstolsprövning finns enligt Europakonventionen och därmed bidra till att klargöra kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol.

4 Förvaltningsmyndigheter

4.1 Allmänt om förvaltningsmyndigheter

Enligt regeringsformen ska det för den offentliga förvaltningen finnas statliga och kommunala förvaltningsmyndigheter (se avsnitt 2.3). Med förvaltningsmyndighet avses organ, som ingår som självständiga enheter på olika nivåer i den statliga och kommunala förvaltningsorganisationen.¹ Som exempel kan nämnas centrala organ som Bolagsverket och Skatteverket, regionala organ som länsstyrelser och lokala organ som kommunala nämnder.

De allra flesta statliga förvaltningsmyndigheter lyder under regeringen. Ett fåtal lyder under riksdagen. Regeringsformen innehåller få regler om förvaltningsorganisationen. De organisatoriska ramarna för förvaltningen bestäms i stället genom riksdagens anslagsbeslut. Regeringen kan i detalj utforma förvaltningsorganisationen inom ramen för de beslutade anslagen.²

Förvaltningsmyndigheterna har i förhållande till högre instanser en självständig ställning. I regeringsformen finns det ett krav på självständighet som gäller i alla ärenden som rör myndighetsutövning mot enskilda eller mot kommuner eller som rör tillämpning av lag (11 kap. 7 § RF).³ Kravet på självständighet innebär att en myndighet, riksdagen och kommuns beslutande organ inte får bestämma hur en förvaltningsmyndighet i ett särskilt fall ska besluta i ett sådant ärende.

Det finns ett flertal förvaltningsmyndigheter. Nedan följer en översiktlig redogörelse för vissa myndigheter av intresse för utredningen.

¹ Se bl.a. Ragnemalm, Förvaltningsprocessrättens grunder, sjunde upplagan, s. 28.

² Jfr Holmberg m.fl., Vår författning, trettonde upplagan, år 2003, s. 208.

³ Definitionen av myndighetsutövning finns i avsnitt 3.4.1.7.

4.2 Bolagsverket

Bolagsverket är en central avgiftsfinansierad förvaltningsmyndighet. Verket, som finns i Sundsvall, bildades den 1 juli 2004 genom att Patent- och registreringsverket (PRV) delades i två myndigheter. Patent- och registreringsverkets dåvarande bolagsavdelning (PRV Bolag) blev Bolagsverket. Reformen innebar att PRV:s verksamhet med att handlägga frågor om registrering av företag m.m. fördes över till det nya verket.⁴ Handläggningen av ärenden om patent, varumärken, mönster, efternamn och namn behölls hos PRV.

Vid Bolagsverket handläggs registreringsärenden som gäller aktiebolag, filialer, europeiska ekonomiska intressegrupperingar och europabolag. Dessutom handläggs där handels- och föreningsregisterärenden samt bank- och försäkringsregisterärenden. Exempel på registreringsärenden är registrering av nya företag och registerändringar för befintliga företag. Bolagsverket handlägger årligen cirka 300 000 registreringsärenden.

Aktiebolag och vissa andra företag är skyldiga att varje år ge in sin årsredovisning och revisionsberättelse till Bolagsverket. Verket tar emot och granskar årligen cirka 280 000 årsredovisningar.

Bolagsverket är inskrivningsmyndighet enligt 2 kap. 2 § lagen (2003:528) om företagsinteckning. Varje år handlägger verket cirka 50 000 företagsinteckningsärenden.

Bolagsverket för ett antal register; aktiebolagsregistret, bankregistret, europabolagsregistret, filialregistret, föreningsregistret, försäkringsregistret, försäkringsförmedlarregistret, handelsregistret, register över europeiska ekonomiska intressegrupperingar, biträdesförbudsregistret, register över företagsinteckningar, konkursregistret och näringsförbudsregistret.

Bolagsverket prövar frågor om tillstånd och dispens enligt vad som är särskilt föreskrivet samt utfärdar bevis och utdrag ur verkets register. Verket fattar beslut om likvidation i vissa fall och prövar frågor om ersättning till likvidatorer.

Från och med den 1 januari 2007 offentliggörs Post- och Inrikes Tidningar på Bolagsverkets webbplats.

Närmare bestämmelser om Bolagsverket finns i förordningen (2004:368) med instruktion för Bolagsverket.

⁴ Prop. 2003/04:34 Patent- och registreringsverkets organisation.

Något om Bolagsverkets organisation

Bolagsverket har cirka 500 anställda personer. Verket har fyra avdelningar; registeravdelningen, juristavdelningen, administrativa avdelningen och utvecklingsavdelningen. På registeravdelningen, som är indelad i fem enheter, handläggs registreringsärenden. Dessutom tar denna avdelning emot årsredovisningar och granskar dessa. På juristavdelningen, där 27 personer arbetar, handläggs bl.a. ärenden om dispens och tvångslikvidation. Av de personer som arbetar på avdelningen är 21 jurister, varav en chefsjurist, en avdelningsjurist, en enhetschef och tio bolagsjurister. På avdelningen arbetar också en person som är ekonom med revisorskompetens. Dessutom är fyra personer anställda som juridikassistenter och en är anställd som administratör.

4.3 Domstolsverket

Domstolsverket är central förvaltningsmyndighet för de allmänna domstolarna, de allmänna förvaltningsdomstolarna, arrendenämnderna, hyresnämnderna och Rättshjälpsmyndigheten. Med iakttagande av domstolarnas självständighet enligt regeringsformen vid fullgörande av deras dömande och rättstillämpande uppgifter ska Domstolsverket, utöver vad som följer av särskilda bestämmelser, inom sitt verksamhetsområde i administrativt hänseende leda och samordna verksamheten. Verket ska dessutom meddela föreskrifter och allmänna råd samt se till att verksamheten vid domstolarna bedrivs effektivt.

I förordningen (1988:317) med instruktion för Domstolsverket finns närmare bestämmelser om Domstolsverket.

4.4 Finansinspektionen

Finansinspektionen är central förvaltningsmyndighet för tillsyn, regelgivning och tillståndsprövning beträffande finansiella marknader och finansiella företag. De övergripande målen för Finansinspektionens verksamhet är att bidra till det finansiella systemets stabilitet och till ett gott konsumentskydd på det finansiella området.

Finansinspektionen för vissa register. I företagsregistret finns uppgifter om företag och personer som sysslar med finansiell verksamhet. I insynsregistret finns bl.a. uppgifter över personer med insynsställning, dvs. styrelseledamöter och ledande befattningshavare i noterade aktiebolag.

I Förordning (2006:1022) med instruktion för Finansinspektionen finns närmare bestämmelser om Finansinspektionen.

4.5 Järnvägsstyrelsen

Järnvägsstyrelsen, som bildades den 1 juli 2004, är en central förvaltningsmyndighet, vars främsta uppgift är att utöva tillsyn över järnvägs-, tunnelbane- och spårvägssystemen.

I Järnvägsstyrelsens uppgifter ingår bland annat att utöva tillsyn och pröva tvister enligt järnvägslagen (2004:519) och järnvägsförordningen (2004:526). Myndigheten beslutar också om olika tillstånd och utövar marknadsövervakning samt har tillsynen över säkerheten.

Närmare bestämmelser om Järnvägsstyrelsen finns i förordningen (2004:527) med instruktion för Järnvägsstyrelsen.

Järnvägsstyrelsen finns i Borlänge. Myndigheten är organiserad i fem enheter; infrastrukturenheten, järnvägsföretagsenheten, tekniska enheten, juridiska enheten och administrativa enheten.

4.6 Kammarkollegiet

Kammarkollegiet är en central förvaltningsmyndighet för bl.a. Sveriges indelning och för frågor om statlig egendom, registrering av trossamfund och fastställande av avgiftssatser för begravningsavgift. Kollegiet har också till uppgift att bevaka statens rätt och allmänna intressen i bl.a. vattenrättsliga ärenden och ärenden om stämpelskatt vid inskrivningsmyndighet samt frågor som gäller Allmänna arvsfonden. Kollegiet tillhandahåller kapitalförvaltning, redovisning och andra administrativa tjänster för bl.a. stiftelser inom det statliga området. Kollegiet tillhandahåller också administrativ, ekonomisk och juridisk service till myndigheter. I vissa ärenden om skadeståndsanspråk mot staten företräder kollegiet staten. I vissa fall beslutar kollegiet om ersättning av allmänna medel, t.ex. vid personskada till elev i viss gymnasieskolutbildning.

Sammanfattningsvis kan Kammarkollegiets huvuduppgift sägas vara att bevaka olika statliga intressen och att ge service till statliga myndigheter.

I förordningen (1994:634) med instruktion för Kammarkollegiet finns närmare bestämmelser om Kammarkollegiet.

4.7 Konkurrensverket

Konkurrensverket är central förvaltningsmyndighet för konkurrensfrågor. Verket ska övervaka att företagen följer konkurrensreglerna och ingripa mot överträdelser. Därvid ska verket fullgöra vissa uppgifter som följer av konkurrenslagen (1993:20), lagen (1994:615) om ingripande mot otillbörligt beteende avseende offentlig upphandling, lagen (1994:1845) om tillämpningen av Europeiska gemenskapernas konkurrens- och statsstödsregler, lagen (2005:590) om insyn i vissa finansiella förbindelser m.m., och konkurrensförordningen (1993:173). Konkurrensverket ska dessutom verka för en effektiv konkurrens i privat och offentlig verksamhet till nytta för konsumenter. Det sker t.ex. genom att verket lämnar förslag till lagändringar och informerar om konkurrensreglerna.

Närmare bestämmelser om Konkurrensverket finns i förordningen (1996:353) med instruktion för Konkurrensverket.

Konkurrensverket, som finns i Stockholm, är organiserat i sex avdelningar och två sekretariat.

4.8 Kronofogdemyndigheten

Kronofogdemyndighetens verksamhet består bl.a. av verkställighet av betalningsförpliktelser och andra förpliktelser (utsökning), summarisk process (betalningsföreläggande och handräckning), skuldsanering och tillsyn i konkurser. Flertalet av de beslut som Kronofogdemyndigheten fattar inom dessa s.k. verksamhetsgrenar kan överklagas till tingsrätten.

Kronofogdemyndigheten har att företräda det allmänna som borgenär i allmänna mål om verkställighet. Kronofogdemyndighetens borgenärsuppgifter regleras huvudsakligen i lagen (1993:891) om indrivning av statliga fordringar m.m. Dessa uppgifter är helt åtskilda från de exekutiva uppgifter som myndigheten har i sin verkställande roll.

I förordningen (2006:883) med instruktion för Kronofogdemyndigheten finns närmare bestämmelser om Kronofogdemyndigheten.

Något om Kronofogdemyndighetens organisation och kommande reformer

Tidigare fanns tio regionala kronofogdemyndigheter. Den 30 juni 2006 avvecklades dessa myndigheter och en ny myndighet med rikstäckande verksamhet inrättades. Den nya myndigheten benämns Kronofogdemyndigheten.⁵ I fråga om administrativ ledning och styrning i strategiska frågor är myndigheten knuten till Skatteverket. Från och med den 1 januari 2008 kommer Kronofogdemyndigheten emellertid att vara helt fristående.⁶ Reformen innebär också att Skatteverket kommer att överta Kronofogdemyndighetens offensiva borgenärsuppgifter, bl.a. att ansöka om försättning i likvidation och konkurs samt att anta och förkasta förslag om ackord. Vissa uppgifter av borgenärskaraktär kommer dock Kronofogdemyndigheten att ha kvar. Det gäller t.ex. frågor om att avbryta indrivning.

4.9 Lantmäteriverket

Det statliga lantmäteriet omfattar Lantmäteriverket och en lantmäterimyndighet i varje län.

Lantmäteriverket är central förvaltningsmyndighet för frågor om fastighetsindelning och för grundläggande geografisk information och fastighetsinformation. Verket har vidare ett nationellt samordningsansvar för produktion, samverkan, tillhandahållande och utveckling inom sistnämnda område. Lantmäteriverket svarar även för samordning och stöd vid genomförande av EG-direktiv inom verksamhetsområdet och ska i övrigt bevaka Sveriges intresse i det internationella arbetet inom verksamhetsområdet. Lantmäteriverket är chefsmyndighet för lantmäterimyndigheterna i länen. Det innebär bl.a. att verket ska leda och utöva tillsyn över verksamheten vid lantmäterimyndigheterna.

⁵ Prop. 2005/06:200 En kronofogdemyndighet i tiden.

⁶ Prop. 2006/07:99 En fristående Kronofogdemyndighet m.m.

I förordningen (1995:1418) med instruktion för det statliga lantmäteriet finns närmare bestämmelser om Lantmäteriverket och lantmäterimyndigheterna i länen.

Lantmäteriverkets huvudkontor finns i Gävle. Härutöver har verket cirka 40 kontor i landet. Lantmäteriverket bedriver inte någon verksamhet på de sju orter där det finns inskrivningsmyndigheter som handlägger inskrivningsärenden enligt jordabalken (om inskrivningsmyndigheterna och deras framtida organisation, se avsnitt 6.4.1.2).

4.10 Luftfartsstyrelsen

Luftfartsstyrelsen är central förvaltningsmyndighet med ett samlat ansvar, sektorsansvar, för den civila luftfarten. En av myndighetens huvuduppgifter är att pröva frågor om tillstånd inom civil luftfart. Dessutom ska myndigheten utöva tillsyn av den civila luftfarten, särskilt flygsäkerheten, och svara för de myndighetsuppgifter som rör flygtrafiktjänst för civil luftfart och i fred för militär luftfart. Myndigheten har också samordningsansvaret för trafiksäkerhetsarbetet inom den civila luftfarten. Luftfartsstyrelsen är inskrivningsmyndighet för rättigheter i luftfartyg.

Närmare bestämmelser om Luftfartsstyrelsen finns i förordningen (2004:1110) med instruktion för Luftfartsstyrelsen.

4.11 Länsstyrelserna

Sverige är indelat i 21 län. I varje län finns en länsstyrelse, som är en statlig samordnande myndighet. En av myndighetens uppgifter är att utöva tillsyn, t.ex. över överförmyndaren, den yrkesmässiga trafiken, socialtjänsten och livsmedelslagens tillämpning. Myndigheten har också tillsynsuppgifter enligt plan- och bygglagen, miljöbalken, alkohollagen och tobakslagen. Länsstyrelsen prövar vidare frågor om olika tillstånd. Som exempel kan nämnas körkortstillstånd och tillstånd att bedriva yrkesmässig trafik. Länsstyrelsen handlägger dessutom ärenden om registrering av stiftelser och deponering av hyra.

Närmare bestämmelser om länsstyrelsen finns i förordningen (2002:864) med länsstyrelseinstruktion.

4.12 Myndigheten för internationella adoptionsfrågor

Myndigheten för internationella adoptionsfrågor (MIA) är central förvaltningsmyndighet för frågor om internationell adoptionsförmedling med ansvar för auktorisation och tillsyn av organisationer som förmedlar internationella adoptioner. Vidare ingår i myndighetens uppdrag att bl.a. följa den internationella utvecklingen och kostnaderna när det gäller internationella adoptioner samt att bedriva informationsverksamhet. MIA ska även lämna upplysningar till och biträda åt myndigheter och organisationer.

I förordningen (2004:1145) med instruktion för Myndigheten för internationella adoptionsfrågor finns närmare bestämmelser om MIA.

4.13 Riksantikvarieämbetet

Riksantikvarieämbetet är central förvaltningsmyndighet för frågor om kulturmiljön och kulturarvet. Myndigheten ska bl.a. särskilt värna om kulturvärdena i bebyggelsen och i landskapet, bevaka kulturmiljöintresset vid samhällsplanering och byggande samt medverka i det internationella arbetet med kulturmiljön, kulturminnen och kulturföremål. I arbetet med att uppnå miljökvalitetsmålen har myndigheten ansvar för övergripande miljömålsfrågor som avser kulturmiljön. Riksantikvarieämbetet har också ett samlat ansvar, sektorsansvar, för handikappfrågor med anknytning till ämbetets verksamhetsområde. Inom ramen för detta ansvar ska myndigheten vara samlande, stödjande och pådrivande i förhållande till övriga berörda parter.

I förordningen (1997:1171) med instruktion för Riksantikvarieämbetet finns närmare bestämmelser om Riksantikvarieämbetet.

4.14 Rikspolisstyrelsen

Rikspolisstyrelsen är central förvaltningsmyndighet för polisväsendet. Till Rikspolisstyrelsen hör Säkerhetspolisen, Rikskriminalpolisen och Polishögskolan. Rikspolisstyrelsen är chefsmyndighet för Statens kriminaltekniska laboratorium.

Rikspolisstyrelsens huvuduppgift är att utöva tillsyn över polisen. Andra uppgifter som tillkommer styrelsen är bland annat att föra

centrala polisregister och att organisera den nationella insatsstyrkan, vars huvuduppgift är att bekämpa terroraktioner i landet. Rikspolisstyrelsen har också samordningsansvaret för bland annat gränskontroll, internationellt polissamarbete och polisens planering vid särskilda händelser. Vidare ansvarar styrelsen för teknik- och metodutveckling inom polisen.

I förordningen (1989:773) med instruktion för Rikspolisstyrelsen finns närmare bestämmelser om Rikspolisstyrelsen.

Rikspolisstyrelsens huvudkontor finns i Stockholm. Huvudkontoret består av fem avdelningar samt internrevisionen och staben.

4.15 Skatteverket

Skatteverket är central förvaltningsmyndighet för frågor om skatter, socialavgifter, fastighetstaxering, folkbokföring, registrering av bouppteckningar och brottsutredningar enligt lagen (1997:1024) om Skatteverkets medverkan i brottsutredningar. Skatteverket är dessutom förvaltningsmyndighet för frågor om pensionsgrundande inkomst och mervärdesskattebaserad avgift till EU-budgeten samt vägavgift för vissa tyngre fordon och överlastavgift.

Närmare bestämmelser om Skatteverket finns i förordningen (2003:1106) med instruktion för Skatteverket.

Något om Skatteverkets organisation

Skatteverket består av ett huvudkontor, sju skatteregioner och storföretagsskattekontoret samt en avdelning för verksamhetsstöd för skatt och KFM. Verkets huvudkontor, som finns i Solna, har det sammanhållande ansvaret för ledning och styrning av verksamheten samt för verksamhetsstöd. Huvudkontoret är samlokaliserat med Kronofogdemyndighetens huvudkontor. Kronofogdemyndigheten är knuten till Skatteverket i fråga om administrativ ledning och styrning i strategiska frågor. Från och med den 1 januari 2008 kommer, som ovan angetts, Kronofogdemyndigheten att vara helt fristående och alltså inte längre vara knuten till Skatteverket.

I varje skatteregion finns minst ett skattekontor. Skatteverket har cirka 11 400 anställda personer, som finns på 113 orter, spridda över hela landet på huvudkontoret och de lokala skattekontoren.

Folkbokföringen

Skatteverket har haft ansvaret för folkbokföringen sedan den 1 juli 1991. Verksamheten bedrivs vid skattekontoren där registrering av folkbokföringsuppgifter sker i ett riksgemensamt ADB-register.

I folkbokföringsregistret registreras många olika uppgifter om en person (se 1 § folkbokföringslagen [1991:481]). Som exempel kan nämnas namn, personnummer, adress, make, barn, civilstånd, födelseort, hemort och medborgarskap.

4.16 Sjöfartsverket

Sjöfartsverket är central förvaltningsmyndighet med ett samlat ansvar, sektorsansvar, för sjöfarten. Några av verkets huvuduppgifter är att utöva tillsyn över sjösäkerheten och ha samordningsansvaret för trafiksäkerhetsarbetet inom sjöfarten. Några andra av verkets huvuduppgifter är att tillhandahålla lotsning samt svara för farledshållning och vid behov inrätta nya farleder. Dessutom ska myndigheten svara för sjöräddning och vara registermyndighet för fartygsregistret (1 kap. 2 § sjölagen [1994:1009]). Myndigheten svarar också för registrering av avtal enligt lagen (1975:605) om registrering av båtbyggnadsförskott. Myndigheten utövar även tillsyn över sjöfartsskyddet och har samordningsansvaret för sjöfartsskyddsarbetet.

I förordningen (1995:589) med instruktion för Sjöfartsverket finns närmare bestämmelser om Sjöfartsverket.

4.17 Statistiska centralbyrån

Statistiska centralbyrån (SCB) är central förvaltningsmyndighet för den officiella statistiken och för annan statlig statistik. SCB ska bl.a. särskilt svara för samordning av den statliga statistikproduktionen, utarbeta nomenklaturer och klassificeringsnormer för statistiken samt fastställa konsumentprisindex. SCB ska också tillhandahålla officiell statistik och annan statistisk information i statistiska databaser enligt särskilda beslut av regeringen.

Närmare bestämmelser om SCB finns i förordningen (1988:137) med instruktion för Statistiska centralbyrån.

Äktenskapsregistret

SCB har som sidouppgift att föra äktenskapsregistret. I registret finns uppgifter om domar, beslut och registreringar från allmänna domstolar som avser rättsförhållanden mellan äkta makar och registrerade partner. Äktenskapsregistret, som avser hela riket, har förts av byrån sedan det inrättades år 1921. Arbetet med registret utförs av fem handläggare på byråns kontor i Örebro.

Bestämmelser om äktenskapsregistret finns i förordningen (1987:1022) om äktenskapsregistret.

4.18 Överförmyndaren

Överförmyndarens huvuduppgift är att utöva tillsyn över förmyndares, gode mäns och förvaltares verksamhet. Överförmyndaren handlägger dessutom vissa ärenden om förmynderskap, godmanskap och förvaltarskap enligt föräldrabalken (FB).

Överförmyndare ska finnas i varje kommun. Kommunerna kan emellertid besluta att det i stället ska finnas en överförmyndarnämnd. Kommunerna har också möjlighet att samverka genom att tillsätta en gemensam överförmyndarnämnd för att fullgöra uppgifterna. Tidigare var det en utbredd uppfattning att det inom lagens ram inte var möjligt för kommunerna att samverka i dessa frågor. Den 1 juli 2006 infördes dock en bestämmelse i FB som förtydligar att kommuner får besluta att de ska ha en gemensam överförmyndarnämnd (19 kap. 16 § FB).

Överförmyndare och ersättare för denne väljs av kommunfullmäktige på fyra år. Detsamma gäller för ledamöter och ersättare i överförmyndarnämnd. De valda kan, om det visar sig att de inte är lämpliga för uppdraget, entledigas av rätten efter anmälan av länsstyrelsen. Överförmyndarnämnden kan delegera till en ledamot, en ersättare som har kallats till tjänstgöring eller en kommunal tjänsteman med behövlig kompetens att på nämndens vägnar avgöra vissa grupper av ärenden. Överförmyndaren har motsvarande befogenhet i förhållande till en kommunal tjänsteman. Delegationsmöjligheten är i vissa avseenden begränsad.

5 Ärenden som handläggs av tingsrätt efter överklagande eller överlämnande

5.1 Inledning

Utredningen behandlar ärenden som tingsrätten handlägger i första instans. För att få en heltäckande bild av tingsrättens ärendehantering är det emellertid av intresse att översiktligt redovisa de ärendetyper som tingsrätten handlägger efter överklagande av förvaltningsmyndighets beslut. Under detta avsnitt redovisar utredningen därför ärenden som tingsrätten handlägger efter överklagande eller överlämnande. Vid tingsrättens handläggning av de redovisade ärendena är ärendelagen tillämplig, om inte något annat anges.

5.2 Associationsrättsliga ärenden

5.2.1 Europabolag och europakooperativ

Ett europabolag är en europeisk associationsform för gränsöverskridande samverkan i aktiebolagsform. Ett europakooperativ är också en europeisk associationsform för gränsöverskridande samverkan men i form av vad som närmast kan liknas vid en ekonomisk förening. Bestämmelser om europabolag och europakooperativ finns i lagen (2004:575) om europabolag (europabolagslagen) och lagen (2006:595) om europakooperativ (europakooperativslagen).

5.2.1.1 Tillstånd till flyttning av ett europabolags eller ett europakooperativs säte

Enligt 11 § europabolagslagen och 16 § europakooperativslagen krävs tillstånd för att ett europabolag eller ett europakooperativ ska få flytta sitt säte. Ansökan om tillstånd görs hos Bolagsverket. Om Bolagsverket finner att det inte finns något hinder mot ansökan, ska verket kalla bolagets borgenärer. Kallelsen ska innehålla ett föreläggande för den som motsätter sig flyttning av säte att senast viss dag skriftligen anmäla detta till verket. Kallelsen ska ske genom kungörelse i Post- och Inrikes Tidningar. Om ingen borgenär motsätter sig flyttning ska verket meddela det begärda tillståndet. I annat fall ska Bolagsverket överlämna ärendet till tingsrätten (13 § europabolagslagen och 18 § europakooperativslagen).

Tingsrätten ska meddela tillstånd till flyttning om europabolaget eller europakooperativet visar att de borgenärer som har motsatt sig denna har fått full betalning eller betryggande säkerhet för sina fordringar. I annat fall ska tingsrätten avslå ansökan (14 § europabolagslagen och 19 § europakooperativslagen).

5.2.1.2 Sanktioner mot europabolag och europakooperativ

Om ett europabolag eller ett europakooperativ inte uppfyller skyldigheten att ha sitt säte och sitt huvudkontor i samma stat, ska Bolagsverket genom ett särskilt beslut fastställa att bolaget eller kooperativet inte uppfyller den skyldigheten. När beslutet har vunnit laga kraft ska verket förelägga bolaget eller kooperativet att inom viss tid vidta rättelse. Om bolaget eller kooperativet inte följer föreläggandet, ska verket besluta att bolaget eller kooperativet ska gå i likvidation.

Bolagsverkets beslut får enligt 32 § andra stycket europabolagslagen och 40 § fjärde stycket europakooperativslagen överklagas till tingsrätten.

5.2.2 Upplösning av stiftelse i vissa fall

En stiftelses samtliga rättigheter och skyldigheter kan i vissa fall övertas av ett sådant trossamfund eller en sådan organisatorisk del av ett trossamfund som har registrerats enligt lagen (1998:1593) om trossamfund. Enligt lagen (2001:845) om upplösning av stiftelser i

vissa fall krävs tillstånd för detta. En ansökan om tillstånd görs hos Kammarkollegiet. Om ansökan inte avslås, ska Kammarkollegiet kalla stiftelsens borgenärer. Kallelsen ska innehålla ett föreläggande för den som vill bestrida ansökan att senast en viss dag skriftligen anmäla detta vid påföljd att han eller hon annars anses ha medgett ansökan. Kammarkollegiet ska kungöra kallelsen i Post- och Inrikes Tidningar. Om en borgenär bestrider ansökan inom förelagd tid ska Kammarkollegiet överlämna ärendet till tingsrätten.

Den tingsrätt till vilken ett ärende överlämnats ska avslå ansökan, om den eller de borgenärer som bestritt den inte har fått full betalning eller betryggande säkerhet för sina fordringar. Avslås inte ansökan, ska tingsrätten återlämna ärendet till Kammarkollegiet för beslut. När ett beslut om att bevilja en ansökan har vunnit laga kraft är stiftelsen upplöst.

5.3 Ärenden med anknytning till föräldrabalken

5.3.1 Godmanskap

Allmänt

I 11 kap. föräldrabalken (FB) finns bestämmelser om att överförmyndaren i olika situationer ska förordna god man att företräda personer som av olika anledningar inte fullt ut kan representera sig själva. Det finns även sådana bestämmelser i lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap och lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn.

Ärenden om godmanskap som tingsrätten handlägger i första instans kommer utredningen att behandla under kapitel 11.

God man för underåriga i vissa fall och vid motstridiga intressen

Om en förmyndare på grund av sjukdom eller av någon annan orsak inte kan utöva förmynderskapet ska överförmyndaren förordna god man att i förmyndarens ställe vårda den underåriges angelägenheter (11 kap. 1 § FB). Detsamma gäller om förmyndaren blir skild från utövningen av förmynderskapet.

Har en förmyndare eller förmyndarens make eller sambo och den underårige del i ett oskiftat dödsbo, ska överförmyndaren förordna

god man att vårda den underåriges rätt i boet vid boutredningen liksom vid bodelning och skifte eller ingående av avtal om sammanlevnad i oskiftat bo (11 kap. 2 § FB). Överförmyndaren ska också förordna god man när den som har en förmyndare, god man eller förvaltare ska företa en rättshandling eller vara part i en rättegång och behöver hjälp men inte kan företrädas av förmyndaren, den gode mannen eller förvaltaren. Om talan har väckts får dock rätten förordna god man. Överförmyndaren ska också i andra fall förordna god man för den som har vårdnadshavare, förmyndare, god man eller förvaltare, i angelägenheter där den enskilde har ett intresse som strider mot en sådan företrädares eller dennes makes eller sambos intresse.

Överförmyndarens beslut kan överklagas till tingsrätten (20 kap. 6 § FB).

God man för bortavarande personer m.m.

När ett dödsbo utreds ska överförmyndaren i vissa fall förordna god man för bortavarande känd eller okänd arvinge eller testaments-tagare som inte kan bevaka sin rätt eller förvalta sin lott i boet (11 kap. 3 § första stycket 1–3 FB).

Överförmyndaren ska även i andra situationer förordna god man för att bevaka en bortavarandes rätt eller förvalta hans eller hennes egendom (11 kap. 3 § första stycket 4–6 FB).

Överförmyndarens beslut kan överklagas till tingsrätten (20 kap. 6 § FB).

God man för ensamkommande barn

Den 1 juli 2005 trädde lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn i kraft.¹ Lagen infördes i syfte att stärka skyddet för barn som av flyktingskäl eller andra skäl kommer ensamma till Sverige och söker uppehållstillstånd här (ensamkommande barn). I lagen finns bestämmelser om att ett ensamkommande barn skyndsamt ska förses med en god man som träder i både barnets förmyndares och vårdnadshavares ställe. Om barnet därefter beviljas uppehållstillstånd i Sverige, ska den gode mannen ersättas av en särskilt förordnad vårdnadshavare enligt föräldrabalken.

¹ Prop. 2004/05:136 Stärkt skydd för ensamkommande barn

Lagen om god man för ensamkommande barn omfattar även barn som av nyss angivna skäl kommit till Sverige men som inte då varit ensamma utan först senare under sin vistelse blivit det.

Ärenden om förordnande och entledigande av god man för ensamkommande barn handläggs av överförmyndaren. Ansökan om god man får göras av Migrationsverket och av socialnämnden i den kommun där barnet vistas. Överförmyndaren får också självmant ta upp frågan. Överförmyndarens beslut kan överklagas till tingsrätten (20 kap. 6 § FB).

Bestämmelser om att överförmyndaren i vissa fall ska förordna god man för underåriga utländska medborgare och underåriga statslösa personer finns även i 4 kap. 3 § lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap.

5.3.2 Förmyndares, förvaltares och gode mäns förvaltning

En av överförmyndarens uppgifter är att pröva frågor om tillstånd för föräldrar att vidta vissa åtgärder för en omyndigs räkning. Det kan t.ex. gälla tillstånd att ta upp lån eller att driva rörelse (13 kap. 12 och 13 §§ FB). Överförmyndaren prövar också frågor om tillstånd att vidta olika åtgärder med egendom som står under en förordnad förmyndares, god mans eller förvaltares förvaltning. En sådan tillståndspliktig åtgärd kan t.ex. vara att placera den enskildes tillgångar i aktier (14 kap. 6 § FB). Överförmyndarens beslut kan överklagas till tingsrätten (20 kap. 6 § FB).

En annan av överförmyndarens uppgifter är att vid vite förelägga förmyndare, god man eller förvaltare att fullgöra sina skyldigheter (16 kap. 13 § FB). Frågan om utdömande av vite prövas av tingsrätten.

5.3.3 Ersättning till förordnade förmyndare, gode män och förvaltare

Förordnade förmyndare, gode män och förvaltare har rätt till skäligt arvode för uppdraget. De har även rätt till ersättning för de utgifter som har varit skäligen påkallade för uppdragets fullgörande (12 kap. 16 § FB). Beslut om arvode och ersättning för utgifter fattas av överförmyndaren. Överförmyndaren bestämmer dessutom i vad mån

arvode och ersättning ska betalas med medel som tillhör den enskilde. Överförmyndarens beslut kan överklagas till tingsrätten (20 kap. 6 § FB).

5.4 Disciplinärenden

Enligt lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m. (LDT) kan bl.a. totalförsvarspliktiga under den tid då de är skyldiga att fullgöra värnplikt eller civilplikt, och hemvärnsmän under den tid de är skyldiga att tjänstgöra, i vissa fall åläggas disciplinpåföljd för disciplinförseelse.

Ansvar för disciplinförseelse kan komma i fråga om en disciplinansvarig uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter vad han eller hon på grund av instruktioner, förmäns eller andra chefers order eller i övrigt ska iaktta i tjänsten. I sådant fall kan den disciplinansvarige åläggas en disciplinpåföljd. Avgörande är om förseelsen skett i tjänsten och inte är att anse som ringa. Disciplinpåföljderna är varning, extratjänst och löneavdrag. Om något löneavdrag inte kan göras, ska den felande betala ett belopp som motsvarar avdraget.

Frågor om disciplinansvar prövas av den myndighet, den kommun eller det landsting där den disciplinansvarige tjänstgör eller senast har tjänstgjort eller av den myndighet som regeringen bestämmer. I de fall tjänstgöringen äger rum eller har ägt rum hos ett privaträttsligt subjekt har det inte ansetts möjligt att överlåta myndighetsutövningen. Regeringen har för dessa fall beslutat att frågan ska prövas av Statens Räddningsverk.

I Försvarsmakten ska disciplinärenden prövas av chefen för det förband eller den enhet av annat slag där den disciplinansvarige tjänstgör eller senast har tjänstgjort. Chefen ska ha lägst överstes eller kommandörs tjänstegrad. Försvarsmakten får dock besluta att annan chef med lägst överstelöjtnants eller kommandörkaptens tjänstegrad får pröva ärendet. Den disciplinansvarige kan i vissa fall begära omprövning av ett beslut om disciplinpåföljd eller ersättningsskyldighet.

Ett beslut om disciplinpåföljd eller ersättningsskyldighet kan enligt 50 § LDT överklagas till tingsrätten.

5.5 Exekutionsrättsliga ärenden

5.5.1 Utsökning

Verkställighet av betalningsförpliktelser och andra förpliktelser eller säkerhetsåtgärder (utsökning) handläggs i första instans av Kronofogdemyndigheten. Bestämmelser om verkställighet finns i utsökningsbalken (UB) och särskilda regler om handläggningen av allmänna mål finns i lagen (1993:891) om indrivning av statliga fordringar m.m.

Utsökningsförfarandet är uppbyggt så att Kronofogdemyndigheten på uppdrag av en borgenär eller sökande tvångsvis verkställer rättsanspråk som fastställts i en exekutionstitel.²

Mål om verkställighet enligt utsökningsbalken benämns utsökningsmål och handläggs som allmänt mål eller enskilt mål. Allmänna mål grundar sig på offentligrättsliga fordringsanspråk och avser bland annat fordringar som staten har rätt till och som får utsökas utan föregående dom. Enskilda mål avser skulder till enskilda och företag och grundar sig på privaträttsliga fordringsanspråk. Som enskilt mål räknas även bl.a. avhysning och annan verkställighetsåtgärd eller säkerhetsåtgärd oavsett om det är staten, kommunen, företag eller enskild som är sökanden.

Den verkställighetsform som finns när det gäller betalningsförpliktelser är utmätning. Utmätning innebär att egendom som tillhör den betalningsskyldige tas i anspråk av Kronofogdemyndigheten och realiseras. Influtna medel används till betalning av sökandens fordran. Utmätning kan ske i såväl lös egendom som fast egendom och avse hela eller del av egendomen (ideell andel). Utmätning kan vidare avse en fordran eller en rättighet. En särskild verkställighetsform av utmätning är utmätning av lön. När utmätt egendom ska realiseras sker detta genom exekutiv försäljning.

Kronofogdemyndigheten verkställer också andra förpliktelser och säkerhetsåtgärder. Till den första kategorin – andra förpliktelser – hör skyldigheten att flytta från t.ex. en lägenhet eller fastighet. Sådan skyldighet verkställs genom avhysning. Även handräkning räknas till denna kategori. Med handräkning avses bl.a. uttagande av viss lös egendom eller återställande av rubbad besittning. Till den andra kategorin – säkerhetsåtgärder – hör bl.a. kvarstad och betalningssäkring. För verkställighet av annan förpliktelse eller säkerhetsåtgärd

² I 3 kap. UB regleras närmare vilka exekutionstitlar som får ligga till grund för verkställighet och verkställighetens omfattning.

krävs, liksom vid betalningsförpliktelser, en exekutionstitel som har vunnit laga kraft eller som enligt särskild föreskrift får verkställas utan avvaktan på laga kraft.

Kronofogdemyndighetens beslut kan enligt 18 kap. 1 § UB överklagas till tingsrätten.

5.5.2 Avräkning vid återbetalning av skatter och avgifter

Enligt lagen (1985:146) om avräkning vid återbetalning av skatter och avgifter (avräkningslagen) ska Kronofogdemyndigheten i vissa fall avräkna statens fordran mot en gäldenär mot det belopp som tillkommer gäldenären i t.ex. överskjutande skatt. Ett beslut av myndigheten om avräkning kan enligt 11 § avräkningslagen överklagas till tingsrätten.

5.5.3 Arbetsgivares kvittningsrätt

Kronofogdemyndigheten fattar beslut om fördelning av belopp enligt lagen (1970:215) om arbetsgivares kvittningsrätt. Enligt 5 § den lagen får myndighetens beslut överklagas till tingsrätten.

5.5.4 Bötesverkställighet

Vid indrivning av böter kan Kronofogdemyndigheten enligt bötesverkställighetslagen (1979:189) förordna att vidare verkställighet inte ska äga rum (inhibition). Sådant förordnande får meddelas om indrivning av böterna skulle vara till synnerliga men för den bötfälde eller någon som är beroende av honom eller henne för sin försörjning. Om det är påkallat från allmän synpunkt att indrivning fortsätter får ett beslut om inhibition inte meddelas. Kronofogdemyndighetens beslut om inhibition får enligt 13 § bötesverkställighetslagen överklagas av åklagare till tingsrätt.

5.5.5 Summarisk process

Summarisk process är mål vid Kronofogdemyndigheten om betalningsföreläggande och handräckning (vanlig handräckning och särskild handräckning). Vid handläggningen av mål i den summariska

processen gäller lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning.

Vid *betalningsföreläggande* förelägger Kronofogdemyndigheten den betalningsskyldige (svaranden) att inom viss tid bemöta ansökningen. Om svaranden inte bestrider sökandens anspråk utfärdas ett utslag (exekutionstitel), som kan läggas till grund för verkställighet i form av utmätning. Bestrider svaranden ansökningen överlämnas målet på begäran av sökanden till tingsrätten som handlägger det enligt reglerna för tvistemål.

Vanlig handräckning kan avse avhysning eller annat fullgörande än betalning. Förfarandet är i huvudsak detsamma som för betalningsföreläggande.

Ansökan om *särskild handräckning* kan göras hos Kronofogdemyndigheten när någon egenmäktigt har rubbat sökandens besittning till egendom eller vidtagit annan olovlig åtgärd beträffande egendomen eller på annat sätt olovligen hindrar sökanden att utöva rätt till egendomen. Till skillnad mot betalningsföreläggande och vanlig handräckning, kan Kronofogdemyndigheten – om svaranden bestrider ansökningen – materiellt pröva om ansökan ska bifallas eller inte. Myndigheten kan även, om saken inte tål uppskov, meddela interimistiskt beslut.

Enligt 55 § lagen om betalningsföreläggande och handräckning får den som är missnöjd med Kronofogdemyndighetens utslag i mål om särskild handräckning överklaga utslaget till tingsrätten. Detsamma gäller om sökanden i ett mål om betalningsföreläggande eller vanlig handräckning är missnöjd med ett utslag. Svaranden kan dock inte överklaga ett sådant beslut utan får i stället ansöka om återvinning hos Kronofogdemyndigheten, varefter målet överlämnas till tingsrätten. Interimistiska beslut får enligt 57 § nämnda lag överklagas särskilt till tingsrätten. Även ett beslut, genom vilket ett mål har avgjorts på annat sätt än genom utslag, får enligt 56 § samma lag överklagas till tingsrätten.

5.5.6 Handräckning vid avbetalningsköp mellan näringsidkare

Enligt lagen (1978:599) om avbetalningsköp mellan näringsidkare m.fl. kan en säljare under vissa förutsättningar ansöka om handräckning hos Kronofogdemyndigheten för att få tillbaka en vara som

köpts på avbetalning. Kronofogdemyndighetens beslut får enligt 16 § i den lagen överklagas till tingsrätten.

5.5.7 Handräckning vid kreditköp mellan näringsidkare och konsument

Enligt konsumentkreditlagen (1992:830) kan vid kreditköp en kreditgivare under vissa förutsättningar söka handräckning hos Kronofogdemyndigheten för en varas återtagande. Myndighetens beslut kan enligt 32 § i den lagen överklagas till tingsrätten.

5.5.8 Tillsyn i konkurs

Kronofogdemyndigheten utövar tillsyn över konkursförvaltning. Det övergripande syftet med tillsynen är att tillsynsmyndigheten ska övervaka att förvaltningen bedrivs på ett ändamålsenligt sätt i överensstämmelse med konkurslagen och andra författningar. Myndigheten ska då särskilt se till att avvecklingen av konkursen inte fördröjs i onödan.

Kronofogdemyndigheten såsom tillsynsmyndighet har vissa beslutsbefogenheter. Om det uppkommer oenighet mellan konkursförvaltaren och gäldenären i frågan om gäldenärens beneficium ska myndigheten efter ansökan pröva frågan. Ett sådant beslut får enligt 3 kap. 6 § konkurslagen överklagas till tingsrätten. Konkurstillsynsutredningen föreslår dock i betänkandet Ny konkurstillsyn (SOU 2000:62) att tvist rörande gäldenärens beneficium ska prövas av tingsrätten som en del av konkursärendet. Förslagen i betänkandet redovisas närmare i avsnitt 6.

Konkursförvaltaren får, om det behövs, begära handräckning av Kronofogdemyndigheten för att kunna omhänderta eller annars få tillgång till gäldenärens bo med det räkenskapsmaterial och de andra handlingar som rör boet. De beslut som myndigheten fattar i frågan får enligt 7 kap. 14 § konkurslagen överklagas till tingsrätten.

5.6 Felparkeringsärenden

Enligt lagen (1976:206) om felparkeringsavgift kan den som bryter mot en föreskrift om stannande eller parkering åläggas att betala en felparkeringsavgift. Parkeringsanmärkning meddelas av polisman eller

parkeringsvakt. En fordonsägare kan skriftligen anmäla till polismyndigheten att han eller hon bestrider betalningsansvar för felparkeringsavgiften. Om fordonets ägare inte har fyllt 18 år är det hans eller hennes förmyndare som fr.o.m. den 1 juli 2006 ska göra sådan anmälan (1 och 4 §§ lagen om felparkeringsavgift jämfört med 4 a § lagen [2001:558] om vägtrafikregister).

Ett bestridande leder till en utredning av polismyndigheten och mynnar ut i ett beslut att betalningsansvaret undanröjs eller att ändring inte görs. Om polismyndigheten lämnat ett bestridande utan bifall kan fordonets ägare enligt 10 § nämnda lag överklaga beslutet till tingsrätten.

5.7 Förbudsärenden

5.7.1 Besöksförbud

Enligt lagen (1988:688) om besöksförbud får åklagare meddela förbud för en person att besöka eller på annat sätt ta kontakt med en annan person eller att följa efter denna (besöksförbud). Besöksförbud får meddelas om det på grund av särskilda omständigheter finns risk för att någon kommer att begå brott mot, förfölja eller på annat sätt allvarligt trakassera en person. Vid bedömningen ska särskilt beaktas om den mot vilken förbudet avses gälla tidigare har begått brott mot den andra personens liv, hälsa, frihet eller frid.

Besöksförbud får också avse förbud att uppehålla sig i en bostad som brukas gemensamt med annan, om det på grund av särskilda omständigheter finns en påtaglig risk för att den mot vilken förbudet avses gälla kommer att begå brott mot en sammanboendes liv, hälsa, frihet eller frid (besöksförbud avseende gemensam bostad). Om det kan antas att ett sådant besöksförbud inte är tillräckligt, får förbudet utvidgas till att avse förbud att uppehålla sig i närheten av en annan persons bostad eller arbetsplats eller annat ställe där den personen brukar vistas (utvidgat besöksförbud). Den som har överträtt ett utvidgat besöksförbud får meddelas förbud att uppehålla sig inom ett ännu större område (särskilt utvidgat besöksförbud).

Ett besöksförbud gäller omedelbart om inte annat bestäms.

På begäran av den som har ålagts besöksförbud eller den som förbudet avses skydda kan åklagarens beslut enligt 14 § nämnda lag prövas av tingsrätten. Enligt 22 § samma lag handläggs frågan om besöksförbud i vissa fall i brottmålsrättegång.

Besöksförbud kan i vissa fall meddelas enligt äktenskapsbalken, lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap och sambolagen (2003:376). Dessa ärenden kommer utredningen att behandla närmare under avsnitt 10.5.

5.7.2 Tillträdesförbud

Enligt lagen (2005:321) om tillträdesförbud vid idrottsarrangemang får åklagare meddela förbud för en person att få tillträde till och vistats på inhägnad plats huvudsakligen avsedd för idrottsutövning när idrottsarrangemang anordnas på platsen av en idrottsorganisation (tillträdesförbud). En person kan få tillträdesförbud, om det på grund av särskilda omständigheter finns risk för att han eller hon kommer att begå brott under idrottsarrangemanget och brottet är ägnat att störa ordningen eller säkerheten där. Vid bedömningen av om det finns en sådan risk ska särskilt beaktas om personen tidigare har begått sådant brott under eller annars i samband med idrottsarrangemang. Ett tillträdesförbud gäller omedelbart, om inte annat bestäms.

På begäran av part ska tingsrätten enligt 13 § nämnda lag pröva åklagarens beslut i fråga om tillträdesförbud. Endast beslut som går emot parten kan bli föremål för överprövning. Enligt 21 § samma lag handläggs frågan om tillträdesförbud i vissa fall i brottmålsrättegång.

5.8 Kallelse på okända borgenärer

I vissa situationer, där det finns ett särskilt starkt intresse av att få klarhet i vilka skulder som en viss fysisk eller juridisk person har, kan Kronofogdemyndigheten eller Bolagsverket kalla dennes okända borgenärer att anmäla sina fordringar. Enligt lagen (1981:131) om kallelse på okända borgenärer kan sådan kallelse utfärdas när bouppteckning har skett efter en avliden eller när ansökan om äktenskapsskillnad eller anmälan om bodelning under äktenskapet har gjorts. Ansökan om kallelse på den avlidnes okända borgenärer får bl.a. göras av efterlevande make, arvinge, testamentstagare, bouppteckningsman eller testamentsexekutor.

Enligt särskilda bestämmelser i den associationsrättsliga lagstiftningen ska likvidatorerna vid likvidation ansöka om kallelse på

bolagets okända borgenärer. Det gäller bl.a. likvidation av aktiebolag, handelsbolag, kommanditbolag och ekonomiska föreningar.

En ansökan om kallelse på okända borgenärer görs hos Kronofogdemyndigheten. Om gäldenären är ett aktiebolag görs ansökan hos Bolagsverket.³ Till ansökan ska bifogas en förteckning över gäldenärens kända borgenärer. Förfarandet går ut på att den som har en fordran på gäldenären genom kungörelse i Post- och Inrikes Tidningar uppmanas att anmäla denna fordran till myndigheten inom sex månader. Den som inte anmäler sin fordran riskerar att förlora sin fordringsrätt. Kronofogdemyndighetens och Bolagsverkets beslut i frågor om kungörelse får enligt 5 a § överklagas till tingsrätten.

5.9 Krigsskadeärenden

För hela landet ska det föras ett gemensamt krigsskaderegister. Ändamålet med registret är att ge riksdagen underlag för beslut i fråga om ersättning av statsmedel för krigsskador. Bestämmelser om registret finns i lagen (1999:889) om registrering av krigsskada på egendom.

Den som vill begära ersättning av staten för en krigsskada ska göra en skriftlig ansökan om registrering av skadan hos Finansinspektionen, som prövar om det finns något hinder mot registrering. Ett beslut av Finansinspektionen som innebär att registrering vägras får enligt 11 § nämnda lag överklagas till Stockholms tingsrätt.

5.10 Lösöreköpsärenden

Enligt lagen (1845:50) om handel med lösören kan en köpare ansöka om registrering av ett köp om denne låter den köpta varan vara kvar hos säljaren. En ansökan om sådan registrering görs hos Kronofogdemyndigheten. Om registrering av ett köp har skett hos myndigheten får den vara som registreringen avser efter viss tid inte utmätas för säljarens skuld och, i händelse av säljarens konkurs, inte ingå i dennes konkursbo. Kronofogdemyndighetens beslut om registrering får överklagas till tingsrätten.

³ Tidigare handlades ärenden om kallelse på okända borgenärer av tingsrätten. I samband med att den nya ärendelagen trädde i kraft flyttades handläggningen av dessa ärenden till Kronofogdemyndigheten respektive Patent- och registreringsverket, numera Bolagsverket (se prop. 1995/96:115 En ny lag om domstolsärenden, s. 138 f.).

5.11 Marknadsrättsliga ärenden

Enligt marknadsföringslagen (1995:450) är en näringsidkare skyldig att på uppmaning av Konsumentombudsmannen tillhandahålla handlingar, varuprover och liknande som kan ha betydelse för utredningen i vissa marknadsrättsliga ärenden. Som exempel kan nämnas ärenden om förbud mot fortsatt marknadsföring och ärenden om åläggande att vid marknadsföring lämna information som är av särskild betydelse från konsumentsynpunkt.

Konsumentombudsmannens beslut i dessa frågor och om vitesföreläggande efter en sådan uppmaning får enligt 42 § andra stycket marknadsföringslagen överklagas till Stockholms tingsrätt (jfr avsnitt 3.3). Detsamma gäller Konsumentombudsmannens beslut om ersättning till näringsidkare för varuprover och liknande samt beslut om skyldighet för en näringsidkare att ersätta Konsumentombudsmannens kostnader för provtagning och undersökning av varuprov.

5.12 Nedsättningsärenden

5.12.1 Arrendeavgift

Om en arrendator anser att han eller hon enligt en bestämmelse i jordabalken (JB) har rätt till nedsättning av arrendeavgiften får beloppet deponeras hos länsstyrelsen. Detsamma gäller om arrendatorn anser sig ha rätt till ersättning för skada eller för avhjälpande av brist eller har någon annan motfordran på jordägaren, och vill dra av motsvarande belopp från arrendeavgiften. Detta gäller också när parterna är oense om storleken på en arrendeavgift som ska utgå i pengar, men vars belopp inte framgår av avtalet.

Har arrendatorn deponerat en arrendeavgift hos länsstyrelsen, får jordägaren inte göra gällande att arrenderätten blivit förverkad på grund av att det deponerade beloppet inte har betalats.

Enligt 8 kap. 12 a § JB får länsstyrelsens beslut i ett ärende om deposition överklagas till tingsrätten.

5.12.2 Hyra

Om en hyresgäst anser att han eller hon enligt bestämmelse i JB har rätt till nedsättning av hyran får beloppet deponeras hos länsstyrelsen. En hyresgäst får dessutom deponera pengar hos länsstyrelsen

under samma förutsättningar som en arrendator (se föregående avsnitt).

Har hyresgästen deponerat hyra hos länsstyrelsen, får hyresvärden inte göra gällande, att hyresrätten blivit förverkad på grund av att det deponerade beloppet inte betalats.

Enligt 12 kap. 21 § JB får länsstyrelsen beslut med anledning av deposition överklagas till tingsrätten.

5.12.3 Förfallen skuld

I vissa fall får en gäldenär fullgöra betalning av förfallen skuld, som ska betalas i pengar, genom att för borgenärens räkning nedsätta beloppet hos länsstyrelsen. Så är fallet om en borgenär vägrar att ta emot erbjuden betalning eller gäldenären är hindrad att verkställa betalning på grund av borgenärs bortavaro eller sjukdom eller någon annan omständighet som beror på borgenären. Detta gäller också om gäldenären inte vet eller bör veta vem som är borgenär eller där ovisshet råder om vem av två eller flera som är rätt borgenär och gäldenären skäligen inte kan anses skyldig att på egen hand bedöma, till vilken av dem betalning ska ske.

Bestämmelser om nedsättning av pengar finns i lagen (1927:56) om nedsättning av pengar hos myndighet. Enligt 9 a § i den lagen får ett beslut av länsstyrelsen i ett sådant ärende överklagas till tingsrätten.

6 Genomförda och föreslagna reformer

6.1 Inledning

Under senare år har handläggningen av ett antal ärendetyper flyttats från allmän domstol till förvaltningsmyndighet. Reformerna utgör ett led i renodlingen av domstolarnas verksamhet. Det finns dessutom förslag med denna inriktning som ännu inte lett till lagstiftning. Under detta avsnitt redovisar utredningen översiktligt genomförda och föreslagna reformer. För att underlätta förståelsen av utredningens förslag kommer dock vissa av de genomförda och föreslagna reformerna att redovisas under de kommande avsnitten som behandlar de olika ärendetyperna.

De ärenden som redan flyttats över från allmän domstol till förvaltningsmyndighet och som redovisas under detta avsnitt kommer utredningen härfter inte att beröra närmare. Utredningen kommer inte heller att närmare uppehålla sig vid de ärenden som i enlighet med föreslagna reformer kan förväntas bli föremål för lagstiftning.

6.2 Associationsrättsliga ärenden

6.2.1 Ärenden om fusion mellan aktiebolag

Allmänt om fusion

Ett aktiebolag kan upplösas genom bl.a. likvidation och konkurs (om aktiebolag, se avsnitt 7.1.2.1). Även en fusion ger vissa möjligheter att upplösa ett aktiebolag. Bestämmelser om fusion finns i 23 kap. aktiebolagslagen.

En fusion enligt aktiebolagslagen innebär att ett eller flera aktiebolags samtliga tillgångar och skulder genom universalsuccession

överförs på ett annat bolag samtidigt som de förstnämnda bolagen upplöses utan likvidation. Lagen skiljer mellan två former av fusion (23 kap. 1 § ABL). Den ena formen, absorption, innebär att ett aktiebolag (det överlåtande bolaget) går upp i ett annat aktiebolag (det övertagande bolaget). Det överlåtande bolaget upplöses och dess tillgångar och skulder övertas av det övertagande bolaget. Ett särskilt slag av absorption – i praktiken den vanligaste typen av fusion – är när ett helägt dotterbolag går upp i moderbolaget. Den andra formen av fusion, kombination, innebär att två eller flera överlåtande bolag förenas genom att de bildar ett nytt aktiebolag (det övertagande bolaget). De överlåtande bolagen upplöses samtidigt som deras tillgångar och skulder övergår på det övertagande bolaget. En fusion får givetvis effekter för aktieägarna i det eller de bolag som upplöses. Enligt aktiebolagslagen ska dessa aktieägare kompenseras med aktier i det övertagande bolaget eller genom kontant ersättning (23 kap. 2 § ABL). För aktieägarna är det av intresse hur stor denna kompensation är och om den motsvarar vad de förlorar. Lagen föreskriver därför ett särskilt förfarande som karakteriseras av att aktieägarna före beslutet om fusion ska tillhandahållas information om och inflytande över den avsedda fusionen (23 kap. 7–16 §§ ABL). Det krävs bl.a. att styrelserna i de berörda bolagen upprättar ett gemensamt förslag till beslut, en s.k. fusionsplan.

Fusionen kan också få effekter för bolagens borgenärer. Visserligen svarar det övertagande bolaget efter fusionen för de överlåtande bolagens skulder. Om det övertagande bolaget har sämre betalningsförmåga än de överlåtande bolagen, kan dock fusionen innebära vissa risker för överlåtande bolags borgenärer. Om fusionen medför att övertagande bolags soliditet försämras, får fusionen effekter också för övertagande bolags borgenärer. Lagen tillerkänner därför borgenärerna ett visst inflytande över fusionen (23 kap. 19–24 §§ ABL).

En planerad eller genomförd fusion kan också vara av betydelse för andra bland bolagens intressenter, t.ex. presumtiva aktieköpare. För att ge dessa möjlighet att anpassa sig till en förestående eller genomförd fusion ställer lagen krav på att en fusionsplan med visst undantag och en genomförd fusion registreras hos Bolagsverket (23 kap. 16 och 25 §§ ABL). Ansökan om tillstånd att få verkställa fusionsplan görs hos Bolagsverket (23 kap. 20 § ABL).

Genomförda reformer

Bestämmelserna om fusion fick sin nuvarande lydelse genom lagstiftning som trädde i kraft den 1 januari 1995.¹ De ändringar som då gjordes innebar en anpassning till EG:s tredje bolagsrättsliga direktiv (fusionsdirektivet).² Dessutom gjordes – som ett led i renodlingen av domstolarnas verksamhet – den ändringen att handläggningen av tillståndsärenden beträffande fusionsplaner flyttades från allmän domstol till Patent- och registreringsverket, numera Bolagsverket.

Handläggningen vid Bolagsverket av ansökan om tillstånd att verkställa fusionsplan efter genomförda reformer

Ansökan om tillstånd att få verkställa fusionsplan görs alltså hos Bolagsverket. Syftet med bestämmelsen är att skydda borgenärerna.³ Ansökan ska göras av det övertagande bolaget eller, vid kombination, det äldsta av de överlåtande bolagen. Den ska ges in inom en månad efter det att fusionsplanen blivit gällande i samtliga bolag och, om fusionsplanen har registrerats, senast två år efter det att uppgift om planen har registrerats och kungjorts. Vissa handlingar ska bifogas ansökan; en kopia av fusionsplanen, intyg om att bolagets kända borgenärer har underrättats om beslutet att godkänna fusionsplanen och i vissa fall att samtliga aktieägare har undertecknat fusionsplanen samt, i förekommande fall, en kopia av protokollet från bolagsstämman. Om sökanden inte har bifogat nämnda handlingar ska Bolagsverket förelägga denne att avhjälpa bristen. Ansökan ska avvisas om sökanden inte gör detta. Om ansökan inte avvisas ska Bolagsverket pröva om det finns något hinder mot ansökan. Ansökan ska avslås om

1. fusionsplanen inte har godkänts i behörig ordning eller till sitt innehåll strider mot lag eller annan författning eller mot bolagsordningen,
2. fusionen har förbjudits enligt konkurrenslagen (1993:20) eller enligt rådets förordning (EG) nr 139/2004 av den 20 januari 2004 om kontroll av företagskoncentrationer eller om prövning av

¹ Prop. 1993/94:196 Ändringar i aktiebolagslagen (1975:1385) m.m.

² Fusionsdirektivet är endast tillämpligt på aktiebolag.

³ Prop. 1993/94:196 Ändringar i aktiebolagslagen (1975:1385) m.m., s. 90.

- fusionen pågår enligt konkurrenslagen eller den nämnda förordningen, eller
3. vid kombination revisorsyttrandena enligt 23 kap. 11 § ABL inte utvisar att de överlåtande bolagens sammanlagda verkliga värde för det övertagande bolaget uppgår till minst aktiekapitalet i detta.

I vissa fall får Bolagsverket förklara ansökan vilande.

Om Bolagsverket finner att det inte finns något hinder mot ansökan ska verket utfärda kallelse på bolagets kända och okända borgenärer (25 kap. 22 § ABL). Bolagsverket ska skyndsamt kungöra kallelsen i Post- och Inrikes Tidningar⁴. En särskild under rättelse om kallelsen ska skickas till Kronofogdemyndigheten.

En borgenär som blivit kallad kan inom viss tid bestrida ansökan. Inkommer inte något bestridande ska Bolagsverket meddela tillstånd till fusionen. Om en borgenär som blivit kallad bestrider ansökan ska Bolagsverket överlämna ärendet till tingsrätten (25 kap. 23 § ABL). När ett ärende om fusion överlämnats till rätten är dess prövning begränsad till tvistiga frågor som rör skyddet för de borgenärer som bestritt ansökan. Rätten ska således inte pröva de frågor som Bolagsverket har haft att pröva. Vid handläggningen i tingsrätten är ärendelagen tillämplig.⁵

Departementspromemorian Gränsöverskridande fusioner (Ds 2006:22)

Det finns ett antal EG-direktiv på bolagsrättens område. I oktober 2005 utfärdades ett nytt bolagsrättsligt direktiv, det tionde bolagsrättsliga direktivet om gränsöverskridande fusioner. I departementspromemorian Gränsöverskridande fusioner (Ds 2006:22) lämnas förslag till hur direktivet ska genomföras i Sverige. Med gränsöverskridande fusioner avses fusioner mellan svenska företag och andra företag inom det Europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES). Enligt förslaget ska flertalet av de bestämmelser som gäller för fusion mellan svenska aktiebolag även tillämpas i fråga om en gränsöverskridande fusion. De fusionerande bolagen ska enligt förslaget således ansöka hos Bolagsverket om tillstånd att verkställa

⁴ Sedan den 1 januari 2007 offentliggörs Post- och Inrikes Tidningar på Bolagsverkets webbplats, se prop. 2005/06:96 Elektroniskt kungörande i Post- och Inrikes Tidningar.

⁵ Prop. 1993/94:196 Ändringar i aktiebolagslagen, s. 193.

fusionsplanen och om någon borgenär motsätter sig fusionen ska ärendet överlämnas till tingsrätten.

6.2.2 Ärenden om fusion mellan ekonomiska föreningar

Allmänt om fusion

Fusion mellan ekonomiska föreningar enligt lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar (föreningslagen, LEF) kan ske genom att en förening uppgår i en annan (12 kap. 1 § LEF – om ekonomiska föreningar, se avsnitt 7.2.1). Denna form av fusion kallas absorption. En annan form av fusion enligt föreningslagen är kombination. Det kan ske genom att två eller flera föreningar bildar en ny förening (12 kap. 3 § LEF). Fusionsformerna för ekonomiska föreningar är alltså desamma som för aktiebolag. Vid fusion övergår tillgångar och skulder i den överlåtande föreningen till den övertagande. Medlemmarna i den överlåtande föreningen blir automatiskt medlemmar i den övertagande.

I föreningslagen finns bestämmelser till skydd för medlemmarna i den förening som ska upphöra samt för samma förenings borgenärer. Beslut om fusion ska anmälas till Bolagsverket för registrering och ansökan om tillstånd att verkställa fusion ska göras hos tingsrätten.

Bestämmelserna i föreningslagen om fusion har utformats i nära överensstämmelse med aktiebolagslagens bestämmelser om fusion (jfr avsnitt 6.2.1).⁶

Fusionsbestämmelserna i föreningslagen är tillämpliga även på bostadsrättsföreningar och kooperativa hyresrättsföreningar (9 kap. 30 § bostadsrättslagen [1991:614] och 24 § lagen [2002:93] om kooperativ hyresrätt).

Handläggningen hos Bolagsverket och tingsrätten⁷

Inom fyra månader från föreningsstämans beslut om fusion ska föreningen anmäla beslutet till Bolagsverket för registrering (12 kap. 5 § LEF). Vissa handlingar ska bifogas anmälan varvid Bolagsverket har att pröva åtskilliga i föreningslagen angivna förutsättningar. Avtalet om fusion får dock inte verkställas förrän

⁶ Prop. 1986/87:7 Ekonomiska föreningar.

⁷ Texten följer här Domstolsverkets Ärendehandbok.

rätten lämnat tillstånd. Inom två månader från registreringen ska ansökan om sådant tillstånd göras hos rätten; annars förfaller frågan om fusion (12 kap. 6 § LEF). När ansökan upptagits ska rätten skyndsamt utfärda kallelse på den eller de överlåtande föreningarnas borgenärer, såväl kända som okända, med föreläggande för den som vill bestrida ansökningen, att senast viss dag skriftligen anmäla detta hos rätten. Något särskilt protokoll angående utfärdande av kallelse behöver inte upprättas. Beslutet kan t.ex. tecknas på ansökningshandlingen. Kallelsen ska skyndsamt genom rättens försorg kungöras i Post- och Inrikes Tidningar. Kronofogdemyndigheten och alla kända borgenärer ska underrättas särskilt om kallelsen.

Borgenär hos den överlåtande föreningen kan, inom den tid som anges i kallelsen, skriftligen bestrida ansökan. Underlåtenhet att bestrida ansökan har ingen prekluderande verkan på borgenärens fordran utan innebär endast att denne inte längre kan göra någon invändning mot det byte av gäldenär som fusionen innebär.

När rätten konstaterat att den som bestritt ansökan är borgenär ska den lämna tillstånd till fusionen om det visas att borgenären fått full betalning eller har betryggande säkerhet för sin fordran. I annat fall ska ansökan avslås.

Det innebär i normalfallet inte några svårigheter för sökanden att visa att full betalning erlagts. När det gäller prövningen av om ställd säkerhet kan anses betryggande kan rätten i regel utgå från uppgiven fordran. Frågan kan eventuellt prövas vid sammanträde inför rätten (13–14 §§ ÅL).

Rättens prövning har således endast avseende på om borgenär som bestritt fusionen fått betalt eller har betryggande säkerhet för sin fordran. Övriga förutsättningar för fusionen har redan prövats av Bolagsverket vid registreringen av att fusion inletts.

Om den rätt som tillkommer innehavare av pensionsfordran finns särskilda bestämmelser (12 kap. 6 § LEF). Dessa påverkar dock inte tingsrätten handläggning.

Föreslagna reformer

I departementspromemorian Gränsöverskridande fusioner (Ds 2006:22) har nyligen föreslagits ändrade regler för fusioner mellan ekonomiska föreningar. Förslaget innebär att reglerna anpassas till de regler som gäller vid fusion mellan aktiebolag. Enligt

förslaget ska handläggningen av ärenden om tillstånd att verkställa fusionsavtal mellan ekonomiska föreningar flyttas från allmän domstol till Bolagsverket. Verket ska enligt förslaget pröva otvistiga tillståndsärenden och överlämna de ärenden där ansökan har bestritts till allmän domstol.

De nya bestämmelserna föreslås träda i kraft den 15 december 2007.

6.2.3 Ärenden om minskning av aktiekapital m.m.

I 20 kap. aktiebolagslagen finns bestämmelser om minskning av aktiekapitalet och reservfonden. Minskning av aktiekapitalet respektive reservfonden får ske för vissa ändamål (20 kap. 1 § ABL och 20 kap. 35 § ABL). Minskning av aktiekapitalet får även ske enligt förbehåll i bolagsordningen. Förfarandet är noggrant reglerat i aktiebolagslagen och syftar till att skydda bolagets borgenärer.

Beslut om minskning av aktiekapitalet och reservfonden fattas av bolagsstämman (20 kap. 3 och 36 §§ ABL). I vissa fall krävs tillstånd att verkställa minskningsbeslutet. Efter registrering av ett beslut om minskning av aktiekapitalet får dessutom i vissa fall vinstutdelning inte beslutas utan tillstånd (20 kap. 30 § ABL). Tidigare handlades alla ärenden om tillstånd att verkställa minskningsbeslut och tillstånd till vinstutdelning av allmän domstol. Från och med den 1 januari 2006 handlägger Bolagsverket i första hand dessa tillståndsärenden och domstolarna endast tvistiga sådana (20 kap. 23 och 35 §§ ABL).⁸

Ansökan om tillstånd att verkställa minskningsbeslut och tillstånd till vinstutdelning görs sålunda hos Bolagsverket. Efter kontroll av att vissa formkrav är uppfyllda kallar verket bolagets borgenärer. I kallelsen föreläggs den som önskar motsätta sig ansökan att anmäla detta senast viss angiven dag. Bolagsverket ska kungöra kallelsen i Post- och Inrikes Tidningar. Om ingen borgenär motsätter sig ansökan ska Bolagsverket ge det begärda tillståndet. I annat fall ska ärendet överlämnas till tingsrätten. Rättens prövning avser endast frågan om en borgenär som bestritt ansökan fått betalt eller har säkerhet för sin fordran. Övriga förutsättningar har kontrollerats av Bolagsverket i samband med kallelsen.

⁸ Prop. 2004/05:85 Ny aktiebolagslag, s. 797 och 801.

6.3 Ärenden med anknytning till ärvdabalken

6.3.1 Bouppteckningar

Vid ett dödsfall ska en bouppteckning enligt bestämmelserna i 20 kap. ärvdabalken (ÄB) förrättas. Begreppet bouppteckning avser såväl en förrättning, till vilken dödsbodelägare och andra berörda kallas, som den handling som upprättas vid förrättningen. I bouppteckningshandlingen antecknas bl.a. den avlidnes tillgångar och skulder. Om den avlidne har små tillgångar behöver i regel inte någon bouppteckning göras. I stället kan socialnämnden göra en dödsboanmälan.

Uppgifterna i bouppteckningshandlingen utgör underlag för arvsförfarandet. Tidigare utgjorde uppgifterna även underlag för den numera avskaffade arvsbeskattningen.⁹

Enligt tidigare ordning skulle bouppteckningar och dödsboanmälningar registreras av tingsrätten. Det ankom också på tingsrätten att se till att bouppteckning förrättades och gavs in för registrering. Tingsrätten granskade bouppteckningen och fattade där efter beslut om registrering och arvsskatt. När en bouppteckning blev registrerad innebar det att tingsrätten funnit att den uppfyllde vissa formella krav, t.ex. att samtliga dödsbodelägare hade blivit kallade till förrättning.

Den 1 juli 2001 överfördes uppgifterna att registrera bouppteckningar och besluta om arvsskatt till skattemyndigheterna, numera Skatteverket.¹⁰ Även flertalet andra uppgifter som rör bouppteckningsverksamhet och arvsbeskattning fördes över till skattemyndigheterna. De beslut enligt ärvdabalken som flyttades över var anstånd med att förrätta bouppteckning, föreläggande vid vite att förrätta, inge eller komplettera bouppteckning, förordnande att föranstalta om bouppteckning och föreläggande vid vite att lämna uppgift till bouppteckning. Även uppgiften att besluta om ersättning av allmänna medel till bouppteckningsförrättare flyttades över till skattemyndigheterna.

Beslut av Skatteverket i ärenden om registrering av bouppteckningar kan enligt reformen överklagas till allmän förvaltningsdomstol (20 kap. 11 § ÄB).

⁹ Arvsskatten är avskaffad sedan den 1 januari 2005, se prop. 2004/05 Slopåd arvsskatt och gåvoskatt.

¹⁰ Se prop. 1999/2000:1 Budgetproposition för 2000 utgiftsområde 4 och prop. 2000/01:21 Ansvaret för registrering av bouppteckningar och arvsbeskattning, m.m.

6.3.2 Dödförklaringar

När en person avlider i Sverige ska en läkare enligt 2 § lagen (1987:269) om kriterier för bestämmande av människans död fastställa att döden inträtt. Läkaren ska sedan enligt 4 kap. 2 och 3 §§ begravningslagen (1990:1144) utan dröjsmål utfärda dödsbevis. Dödsbeviset ska lämnas till Skatteverket. När Skatteverket får dödsbeviset avregistreras den avlidne från folkbokföringen enligt 19 § folkbokföringslagen (1991:481). De beskrivna reglerna förutsätter att den avlidnes kropp helt eller delvis går att undersöka. Om en person däremot är försvunnen och det inte går att utreda att han eller hon har avlidit men det kan befaras att så är fallet, får i stället dödförklaring tillgripas. När ett beslut om dödförklaring vunnit laga kraft inträder, med verkan fr.o.m. den angivna dödsdagen, alla rättsverkningar som är förknippade med dödsfall; äktenskap upplöses, arv och försäkringar utfaller etc. Vad gäller åtgärder som ska vidtas inom viss tid efter ett dödsfall (t.ex. bouppteckning) ska tiden i stället räknas från den dag då beslutet om dödförklaring vann laga kraft.

Enligt tidigare ordning skulle en ansökan om dödförklaring göras hos tingsrätten. Bestämmelser härom fanns i 25 kap. ÅB. Innan en ansökan kunde tas upp av tingsrätten måste den försvunne ha varit borta i ett visst antal år. Även om förhållandena var sådana att dödsbevis inte kunde utfärdas av det skälet att någon kropp inte hade påträffats, kunde den försvunne undantagsvis avregistreras från folkbokföringen utan att någon dödförklaring dessförinnan hade skett. Detta kunde ske i sådana fall där det ändå ansågs klarlagt att den försvunne var död. Ett beslut om avregistrering fattades av Skatteverket. Beslutet fattades som regel efter hörande av polisen.

Vid handläggningen i tingsrätten skulle domstolen över en ansökan om dödförklaring höra den försvunnes make eller maka, närmaste släktingar, annan som kunde antas senast ha haft under rättelse om den försvunne samt Skatteverket och polismyndigheten i den ort där den försvunne senast hade hemvist i Sverige. Om den tidsfrist som var tillämplig i ärendet hade löpt ut och det då inte hade framkommit att den bortavarande hade avlidit, skulle tingsrätten utfärda kungörelse om ansökningen. Kungörelsen skulle också innehålla en kallelse på den försvunne att senast en viss dag anmäla sig hos domstolen. Därutöver skulle kungörelsen innehålla en uppmaning till var och en som kunde lämna upplysningar i

ärendet att inom samma tid underrätta tingsrätten. När den tid som bestämts i kungörelsen hade löpt ut och man under mellantiden inte hade fått vetskap om att den försvunne faktiskt hade avlidit, skulle domstolen förklara att han eller hon skulle anses som död.

Den 1 april 2005 upphävdes bestämmelserna i 25 kap. ÄB och lagen (2005:130) om dödförklaring infördes.¹¹ Den nya lagen innebar bl.a. att handläggningen av ansökningar om dödförklaringar flyttades från tingsrätten till Skatteverket samt att tidsfristerna för när en ansökan om dödförklaring tidigast kan tas upp till prövning förkortades. De dåvarande reglerna i ÄB om handläggningen av frågor om dödförklaring vid tingsrätten överfördes i huvudsak oförändrade till den nya lagen. Enligt reformen ska Skatteverkets beslut i vissa fall fattas av en särskild nämnd inom verket. Det ansågs påkallat att införa en sådan ordning med hänsyn till denna ärendekategori särskilda karaktär i fråga om bevisvärdering och bedömning i övrigt.

Skatteverkets beslut i ärende om dödförklaring överklagas till allmän förvaltningsdomstol (11 § lagen om dödförklaring).

6.4 Inskrivnings- och stämpelskatteärenden

6.4.1 Fastighetsrättsliga inskrivningsärenden

6.4.1.1 Allmänt

Fastighetsrättsliga inskrivningsärenden är ärenden om lagfart, in-teckning eller annan inskrivning enligt 20–24 kap. jordabalken (JB) samt ärenden om anteckning enligt 19 kap. 29 och 30 §§ jordabalken. Dessa ärenden handläggs av inskrivningsmyndigheten i enlighet med bestämmelser i jordabalken, förordningen (2000:308) om fastighetsregister och inskrivningsförordningen (2000:309). Varje inskrivningsmyndighet behandlar inskrivningsärenden inom ett visst geografiskt område.

Inskrivningsmyndighetens prövning är av formell natur. Besluten grundar sig på de handlingar som getts in i respektive ärende och de uppgifter som finns tillgängliga i fastighetsregistret på inskrivningsdagen och som berör den aktuella fastigheten i ärendet. Ett beslut av inskrivningsmyndigheten i ett inskrivningsärende får

¹¹ Se prop. 2004/05:88 Nya regler om dödförklaring. Bestämmelserna i det numera upphävda 25 kap. i ÄB gäller dock i fråga om ärenden som kommit in till tingsrätten före den 1 april 2005.

överklagas till hovrätten (19 kap. 32 § JB). Vid handläggningen i hovrätten är ett flertal bestämmelser i ärendelagen tillämpliga.

6.4.1.2 Reformering av inskrivningsmyndigheternas organisation

Inskrivningsmyndigheterna är inte egna förvaltningsmyndigheter, utan är organiserade som självständiga avdelningar vid ett fåtal tingsrätter. Den lagman som är chef för tingsrätten ansvarar också för verksamheten vid inskrivningsmyndigheten. Tidigare fanns det en inskrivningsmyndighet knuten till var och en av landets tingsrätter. Genom en reform som tillkom efter regeringens förslag i budgetpropositionen för år 2000 koncentrerades inskrivningsverksamheten till ett mindre antal tingsrätter.¹² Numera finns inskrivningsmyndigheter vid tingsrätterna i Skellefteå, Härnösand, Mora, Norrtälje, Eksjö, Uddevalla och Hässleholm.

Domstolsverket är central förvaltningsmyndighet för domstolsväsendet och huvudman för inskrivningsmyndigheterna. Domstolsverket ansvarar för föreskrifter om det materiella innehållet i fastighetsregistrets inskrivningsdel. Lantmäteriverket ansvarar för utveckling, förvaltning och drift av fastighetsregistret, inklusive dess inskrivningsdel, samt har personuppgiftsansvar för fastighetsregistret (se även avsnitt 4.9 om Lantmäteriverket). Lantmäteriverket ansvarar också för det handläggningssystem som används vid inskrivningsmyndigheterna och framställer de bevis och dokument som är en följd av inskrivningsmyndigheternas beslut.

Inskrivningsverksamhetens roll i domstolsorganisationen och dess samband med lantmäteriets verksamhet har varit föremål för utredningar vid ett flertal tillfällen. Mot bakgrund av förslagen i dessa utredningar och tidigare ställningstaganden har regeringen uttalat att huvudmannskapet för inskrivningsverksamheten bör föras över till Lantmäteriverket.¹³ Enligt regeringen bör dock ansvarsfördelningen mellan inskrivningsmyndigheten och lantmäterimyndigheten i övrigt ligga fast. Tanken är också att verksamheten även fortsättningsvis ska bedrivas på de sju orter där verksamheten för närvarande bedrivs. Den 18 maj 2006 beslutade regeringen att tillkalla en särskild utredare som skulle lämna förslag till de författningsändringar som krävs för att föra över huvudmannskapet till

¹² Prop. 1999/2000:1, bilaga 7.

¹³ Prop. 2005/06:5 Lantmäteriverksamhet.

Lantmäteriverket. Utredaren skulle vidare lämna förslag på hur inskrivningsverksamheten med Lantmäteriverket som huvudman skulle vara organiserad. Utredningen antog namnet IM-utredningen.

*Betänkandet Den nya inskrivningsmyndigheten
(SOU 2007:7)*

I januari 2007 lämnade IM-utredningen sitt betänkande Den nya inskrivningsmyndigheten (SOU 2007:7) till regeringen. I betänkandet föreslår IM-utredningen beträffande organisationen att den verksamhet som nu bedrivs av landets sju inskrivningsmyndigheter ska skötas av Lantmäteriverket under benämningen inskrivningsmyndigheten. Vidare föreslås att den för landet gemensamma inskrivningsmyndigheten ska vara indelad i sju verksamhetsområden och att varje område ska tillhöra ett inskrivningskontor. Dessa kontor ska enligt förslaget vara placerade i de orter där de nuvarande inskrivningsmyndigheterna finns och ha samma verksamhetsområden som dessa har. När det gäller vissa järnvägar föreslås att inskrivningsmyndighetens handläggning ska ske i Norrtälje. Vad avser Domstolsverkets funktioner inom inskrivningsväsendet föreslås att dessa i allt väsentligt ska flyttas till Lantmäteriverket. I betänkandet gör IM-utredningen den bedömningen att Lantmäteriverket ska ha kvar de funktioner som verket har i dag inom inskrivningsverksamheten. Lantmäteriverket kommer härigenom att få skilda myndighetsfunktioner, dvs. som inskrivningsmyndighet och som verk, inom inskrivningsverksamheten.

Enligt förslaget ska inskrivningsmyndighetens beslut enligt jordabalken och lagen (1984:404) om stämpelskatt vid inskrivningsmyndigheter få överklagas till tingsrätt. Avgörande för vilken tingsrätt som ska vara rätt forum föreslås vara inom vilken domkrets fastigheten eller tomträtten är belägen.

IM-utredningen föreslår vidare vissa ändringar i lagen (1927:85) om dödande av förkommen handling. Om ett pantbrev eller ett vilandebevis som avser inteckning i fastighet eller tomträtt förstörts eller kommit bort kan idag ansökan om dödande av handling göras hos den tingsrätt där den inskrivningsmyndighet finns inom vars verksamhetsområde fastigheten är belägen. Detsamma gäller i fråga om dödande av inteckning i fastighet eller tomträtt. IM-utredningen föreslår att ansökningar i dessa fall ska göras hos tingsrätten i den ort där inskrivningsmyndigheten har ett inskrivningskontor

inom vars verksamhetsområde fastigheten är belägen. I betänkandet framhåller IM-utredningen att det vore lämpligt om dessa ärenden flyttas från tingsrätten till inskrivningsmyndigheten. Med hänsyn till att lagen om dödande av förkommen handling även innehåller bestämmelser om dödande av andra typer av handlingar, t.ex. företagsinteckningsbrev, anser dock IM-utredningen att det bör göras en samlad bedömning av i vad mån ärenden om dödande av förkommen handling och inteckning bör flyttas till förvaltningsmyndighet. Ärendeutredningen kommer att behandla denna fråga under kapitel 9.

6.4.2 Företagsinteckning

Den 1 januari 2004 ersattes lagen (1984:649) om företagshypotek med lagen (2003:528) om företagsinteckning. Den nya lagens bestämmelser motsvarar i stora delar vad som gällde enligt lagen om företagshypotek.

Företagsinteckning kan beviljas med visst belopp i all sökandens egendom. Bevis om inteckningen benämns företagsinteckningsbrev. En näringsidkare kan upplåta säkerhet för en fordran genom att överlämna ett företagsinteckningsbrev beträffande sin egendom. Borgenären får då förmånsrätt enligt förmånsrättslagen (1970:979) till betalning för fordringen intill inteckningsbrevets belopp.

Tidigare handlades ärenden om företagsinteckning eller annan inskrivning i företagsinteckningsregistret av en för hela landet gemensam myndighet, inskrivningsmyndigheten i Malmö domsaga. Den 1 juli 2001 flyttade handläggningen av dessa ärenden till Patent- och registreringsverket, numera Bolagsverket.¹⁴

En ansökan om företagsinteckning görs således hos Bolagsverket. Om ansökan uppfyller vissa formella krav ska företagsinteckning beviljas och företagsinteckningsbrev utfärdas på grund av inteckningen.

Ett beslut av Bolagsverket i ett inskrivningsärende får enligt 2 kap. 23 § lagen om företagsinteckning överklagas till Sundsvalls tingsrätt. Vid överklagande tillämpas ärendelagen, om inte annat följer av förstnämnda lag.

¹⁴ Prop. 2000/01:88 Inskrivning enligt lagen (1984:649) om företagshypotek och sjöfartsregisterärenden.

6.4.3 Sjöfartsregistret

Sjöfartsregistret omfattar ärenden om registrering eller avregistrering av skepp, skeppsbygge eller båt, inskrivning eller anteckning av förvärv, inteckning i skepp eller skeppsbygge (skeppshypotek), båtbyggnadsförskott¹⁵ samt partrederier. Sjöfartsregistret omfattar även ärenden om inskrivning av förbehåll om skeppsnamn och annan införing i registret som görs på grund av föreskrift i lag eller författning. Registreringen grundar sig på bestämmelser i sjölagen (1994:1009), lagen (1979:377) om registrering av båtar för yrkesmässig sjöfart m.m. (båtregistreringslagen) och lagen (1975:605) om registrering av båtbyggnadsförskott.

Tidigare hade Stockholms tingsrätt ansvar för sjöfartsregistret. Den 1 december 2001 flyttades ansvaret för registret till Sjöfartsverket.¹⁶

Ett slutligt beslut av Sjöfartsverket i ett register- eller inskrivningsärende får enligt 2 kap. 19 § sjölagen, 14 § båtregistreringslagen, lagen om registrering av båtbyggnadsförskott och 7 kap. 6 § fartygsregisterförordningen (1975:927) överklagas till Stockholms tingsrätt. Vid överklagande tillämpas ärendelagen, om inte annat följer av angivna lagar och förordning.

6.4.4 Rättigheter i luftfartyg

Det finns två centraliserade register avseende luftfartyg. Dessa båda register förs av Luftfartsstyrelsen. Det ena är det offentligtrettsliga luftfartsregistret. Det andra är det privaträttsliga inskrivningsregistret för luftfartyg. Luftfartsregistret används för administrativa ändamål, t.ex. vid utfärdande av olika intyg och tillstånd samt vid tillsyn av luftfarten. Bestämmelser härom finns i 2 kap. luftfartslagen (1957:297) och förordningen (1986:172) om luftfartygsregistret m.m. Inskrivningsregistret för luftfartyg handlägger ärenden om inskrivning av förvärv och nyttjanderätt till luftfartyg samt inteckning i luftfartyg. Bestämmelser härom finns i lagen (1955:227) om inskrivning av rätt till luftfartyg.

Tidigare hanterade Stockholms tingsrätt den inskrivningsbok i vilken det var möjligt att få en inteckning i luftfartyg inskriven. Den 1 april 2005 överfördes inskrivningsverksamheten till Luftfarts-

¹⁵ Registrering av båtbyggnadsförskott är en förmånsrätt (4 § förmånsrättslagen [1970:979]).

¹⁶ Prop. 2000/01:88 Inskrivning enligt lagen (1984:649) om företagshypotek och sjöfartsregisterärenden.

styrelsen.¹⁷ Samtidigt avskaffades den inskrivningsbok för luftfartyg som fördes av tingsrätten och ett nytt register inrättades; inskrivningsregistret för luftfartyg. Reformen innebar också att det blev möjligt att med sakrättslig verkan skriva in förvärv av äganderätt och nyttjanderätt till luftfartyg i registret.

Ett slutligt beslut av Luftfartsstyrelsen i ett inskrivningsärende får enligt 49 § lagen om inskrivning av rätt till luftfartyg överklagas till Stockholms tingsrätt.

6.4.5 Stämpelskatteärenden

Enligt 1 § lagen (1984:404) om stämpelskatt vid inskrivningsmyndigheter (stämpelskattelagen) ska stämpelskatt erläggas till staten vid förvärv av fast egendom och tomträtt samt vid beviljande av in-teckning. Inskrivningsmyndigheten är enligt 3 § samma lag beskattningsmyndighet. Med inskrivningsmyndighet avses också den i sjö-lagen (1994:1009) angivna registermyndigheten, dvs. Sjöfartsverket.

I samband med att ansvaret för sjöfartsregistret flyttades från Stockholms tingsrätt till Sjöfartsverket och att handläggningen av ärenden om inskrivning av företagshypotek flyttades från Malmö tingsrätt till Patent- och registreringsverket, numera Bolagsverket, flyttades även handläggningen av stämpelskatteärenden från tingsrätten till respektive inskrivningsmyndighet. Motsvarande överflyttning ägde rum när Luftfartsstyrelsen tog över ansvaret för inskrivningsverksamheten av luftfartyg.

Ett beslut av Sjöfartsverket eller Luftfartsstyrelsen i ett stämpelskatteärende får enligt 38 b–c §§ och 39 b–c §§ stämpelskattelagen överklagas till Stockholms tingsrätt. Ett beslut av Bolagsverket i ett stämpelskatteärende får enligt 38 a § och 39 a § samma lag överklagas till Sundsvalls tingsrätt.¹⁸ Vid handläggningen i tingsrätten är ärendelagen tillämplig.

¹⁷ Prop. 2003/04:27 Rättigheter i luftfartyg.

¹⁸ Ett beslut av inskrivningsmyndigheten i ett stämpelskatteärende med anknytning till JB får enligt 38 § stämpelskattelagen överklagas till hovrätten.

6.5 Obeståndsrättsliga ärenden

6.5.1 Konkurs och företagsrekonstruktion

6.5.1.1 Allmänt om konkurs

Prövningen av en konkursansökan och handläggningen av konkursen sker genom ett konkursärende hos tingsrätten. Beslut om konkurs meddelas således av rätten. Genom konkursbeslutet förlorar gäldenären rådigheten över den egendom som ingår i konkursboet och får heller inte åta sig förbindelser som kan göras gällande i konkursen.

Efter konkursbeslutet ska tingsrätten snarast utse en konkursförvaltare. Förvaltarens främsta uppgift är att avveckla boet och realisera tillgångarna för utdelning av influtna medel till borgenärerna. Gäldenären har en upplysningsplikt bl.a. gentemot domstolen och Kronofogdemyndigheten såsom tillsynsmyndighet. Det finns också en skyldighet för gäldenären att inför rätta avlägga bouppteckningsed.

Som nämnts förut (avsnitt 5.5.8) utövas den samhälliga kontrollen över konkursförvaltningen av Kronofogdemyndigheten.

Vid tingsrättens handläggning av konkursärenden gäller rättegångsbalkens bestämmelser om tvistemål i tillämpliga delar, om inte något annat anges i konkurslagen (16 kap. 2 § konkurslagen [1987:672]).

6.5.1.2 Allmänt om företagsrekonstruktion

Enligt lagen (1996:764) om företagsrekonstruktion kan en näringsidkare, som har betalningssvårigheter, efter beslut av domstol få till stånd ett särskilt förfarande för att rekonstruera sin verksamhet (företagsrekonstruktion). Lagens syfte är att göra det möjligt att utan konkurs vidta åtgärder för att rekonstruera sådana företag i kris som bedöms ha utsikter till en fortsatt lönsam verksamhet. Under en företagsrekonstruktion ska en av rätten utsedd rekonstruktör undersöka om den verksamhet som gäldenären bedriver kan fortsätta helt eller delvis och i så fall hur detta kan ske samt om det finns förutsättningar för gäldenären att träffa en ekonomisk uppgörelse med sina fordringsägare (ackord). Rekonstruktören ska när han eller hon fullgör sitt uppdrag verka för att borgenärernas intressen inte åsidosätts.

Vid rättens handläggning av ärenden om företagsrekonstruktion gäller ärendelagen, om inte annat föreskrivs (4 kap. 1 § lagen om företagsrekonstruktion).

6.5.1.3 Kommande reformer

Regeringen har nyligen gett en särskild utredare uppdraget att överväga hur förfarandet för företagsrekonstruktion kan förbättras och samordnas med konkursförfarandet (dir. 2007:29). I det uppdraget ligger att utreda om det är lämpligt att införa ett samlat förfarande för företagsrekonstruktion och konkurs. Inom ramen för uppdraget kommer utredaren sannolikt att överväga vilka frågor i samband med ett samordnat insolvensförfarande som även i fortsättningen bör hanteras av allmän domstol. Med hänsyn härtill kommer Ärendeutredningen inte att närmare beröra ärenden om konkurs och företagsrekonstruktion.

6.5.2 Konkurstillsyn

I betänkandet Ny konkurstillsyn (SOU 2000:62) behandlas vilka delar av konkurshanteringen som kan flyttas från domstol. I betänkandet föreslås att konkurs liksom hittills ska vara ett fortlöpande ärende hos tingsrätten. Det föreslås också att konkurstillsynen ska utövas av en självständig myndighet (Konkurstillsynsmyndigheten), som varken är inordnad under Kronofogdemyndighetens budgetansvar eller lyder under Riksskatteverket, numera Skatteverket. Vissa beslutsfunktioner förslås också ändrade, bl.a. med hänsyn till reformarbetet med renodling av domstolarnas verksamhet. I betänkandet föreslås att följande beslutsfunktioner ändras. Beslut om anordnande av bevakningsförfarande ska fattas av konkursförvaltaren i stället för av rätten. Frågor om anstånd med avlämnanden av förvaltarberättelse ska, i stället för av rätten, prövas av Konkurstillsynsmyndigheten. Den nuvarande ordningen med obligatoriskt edgångssammanträde inför tingsrätten avskaffas. Galdenären ska i stället skriftligen bekräfta bouppteckningens riktighet vid ett bouppteckningssammanträde inför konkursförvaltaren. En borgenär, förvaltare och Konkurstillsynsmyndigheten ges dock möjlighet att påkalla edgång av galdenären inför rätten. Edgång kan aktualiseras t.ex. på grund av misstanke om brott från galdenärens sida eller om

denne vägrar att bekräfta bouppteckningens riktighet inför förvaltaren.

Regeringen avser att under hösten 2007 lägga fram en lagrådsremiss som behandlar förslagen.

6.5.3 Skuldsanering

Skuldsaneringslagen (1994:334) trädde i kraft den 1 juli 1994. Enligt lagen kan en fysisk person, med hemvist i Sverige, som är på obestånd och så skuldsatt att han eller hon inte kan antas ha förmåga att betala sina skulder inom överskådlig tid, beviljas skuldsanering om det är skäligt med hänsyn till hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållande. Ett beslut om skuldsanering innebär att gäldenären befrias från ansvar för betalningen av de skulder som omfattas av skuldsaneringen i den utsträckning som dessa sätts ned.

Tidigare bestod skuldsaneringsförfarandet av tre steg. De tre stegen var delar i ett sammanhängande förfarande och gäldenären var tvungen gå igenom ett steg innan han eller hon kunde gå vidare till nästa steg.

I det *första steget*, som i huvudsak lämnades utanför det lagreglerade området, skulle gäldenären på egen hand försöka nå en uppgörelse med sina fordringsägare (egenförsök). Kommunen var därvid skyldig att lämna råd och anvisningar till den skuldsatta personen.

Om gäldenären med eller utan kommunal hjälp inte lyckades träffa en uppgörelse med sina fordringsägare, kunde han eller hon i *ett andra steg* ansöka om frivillig skuldsanering hos Kronofogdemyndigheten. Med sådan frivillig skuldsanering avsågs att gäldenären tillsammans med Kronofogdemyndigheten upprättade ett förslag om skuldsanering som godtogs av samtliga borgenärer. Om någon fordringsägare motsatte sig ett sådant förslag och ansökan inte avslogs, skulle ärendet överlämnas till tingsrätten. Tingsrätten kunde i det *tredje steget* fatta beslut om tvingande skuldsanering, även om någon eller några borgenärer motsatte sig det.

Efter ett beslut om skuldsanering fanns under vissa förutsättningar möjlighet för såväl fordringsägarna som gäldenären att vid tingsrätten ansöka om omprövning av beslutet. En beviljad omprövning kunde leda till att beslutet om skuldsanering ändrades eller upphävdes.

Vid tingsrättens handläggning av ärenden om skuldsanering gällde ärendelagen, om inget annat följde av skuldsaneringslagen.

Den 1 januari 2007 trädde en ny skuldsaneringslag (2006:548) i kraft.¹⁹ Den nya lagen innebär att skuldsaneringsförfarandet koncentreras till Kronofogdemyndigheten. Myndigheten ska som första instans pröva en ansökan om skuldsanering och fatta beslut i ärendet även om en eller flera borgenärer motsätter sig en skuldsanering. Kronofogdemyndigheten ska även pröva ärenden om upphävande eller ändring av ett skuldsaneringsbeslut (omprövning). Parterna har möjlighet att överklaga Kronofogdemyndighetens beslut till tingsrätten. Vid tingsrättens handläggning av ett överklagande gäller ärendelagen, om inte annat följer av skuldsaneringslagen.

6.6 Ärenden med anknytning till miljöbalken

Som utredningen redogjort för i tidigare avsnitt finns det vissa domstolar som har getts ensam behörighet att handlägga vissa typer av mål och ärenden (se avsnitt 3.3). Miljödomstolen är en sådan domstol. Miljödomstolen handlägger till största delen mål och ärenden enligt miljöbalken (MB). Det finns fem miljödomstolar (Umeå tingsrätt, Östersunds tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Växjö tingsrätt och Vänersborgs tingsrätt).²⁰

Vid miljödomstolen handläggs ansökningsmål, stämningssmål, mål om utdömmande av vite, överklagandemål och ett antal ärenden. Vid domstolens handläggning av ansöknings- och stämningssmål tillämpas rättegångsbalkens bestämmelser för tvistemål (20 kap. 3 § MB). I mål som överklagats till miljödomstolen och i mål om utdömmande av vite tillämpas förvaltningsprocesslagen. Det finns också särskilda handläggningsregler i miljöbalken. Vid handläggningen av ärenden tillämpas ärendelagen.

Nedan redogör utredningen för ansökningsmål och miljöärenden samt de reformer som har föreslagits i fråga om instansordningen för dessa mål och ärenden.

¹⁹ Prop. 2005/05:124 Ett enklare och snabbare skuldsaneringsförfarande.

²⁰ Förordning (1998:1323) om miljödomstolarnas domkretsar.

6.6.1 Ansökningsmål enligt miljöbalken

Ansökan om tillstånd till miljöfarlig verksamhet och vattenverksamhet m.m. (ansökningsmål)

I 21 kap. 1 § miljöbalken anges vilka mål som är ansökningsmål vid miljödomstolen. Det är bl.a. mål om tillstånd till viss miljöfarlig verksamhet och vattenverksamhet. Det är också mål om förlängning av den tid som bestämts för igångsättning av en tillståndsgiven verksamhet. Vidare är det mål om återkallelse av tillstånd och förbud mot fortsatt verksamhet samt omprövning av tillstånd.

Bestämmelser om tillståndsplikt för miljöfarlig verksamhet finns i 9 kap. miljöbalken och i förordningen (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd (FMH). En ansökan om tillstånd till sådan verksamhet som enligt bilagan till FMH har betecknats som s.k. A-verksamhet prövas av miljödomstolen. För andra typer av miljöfarlig verksamhet (B-verksamhet) ska tillstånd sökas hos länsstyrelsens miljöprövningsdelegationer eller anmälan göras till kommunal nämnd (C-verksamhet). Ett exempel på verksamhet som inte får drivas utan tillstånd av miljödomstolen är utvinning eller gruvanläggning för brytning av stenkol inom vissa områden. Ett annat exempel på sådan verksamhet är utvinning eller gruvanläggning för brytning av uran- eller toriummalm eller provbrytning av uran- eller toriummalm.

Bestämmelser om tillståndsplikt för vattenverksamhet finns i 11 kap. miljöbalken. Det finns också bestämmelser om vattenverksamhet i bl.a. lagen (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet. Ansökningsmål om vattenverksamhet kan t.ex. avse tillstånd till hamnanläggningar och tillstånd till uppförande, ändring eller utrivning av broar.²¹

Kommande reformer

Enligt den nuvarande ordningen sker tillståndsprövningen av stora miljöfarliga verksamheter (A-verksamheter) och vattenverksamheter i första instans vid miljödomstolen. Miljöbalkskommittén har i delbetänkandet Alternativ för miljöbalkens prövningsorganisation (SOU 2004:38) föreslagit att denna tillståndsprövning flyttas från miljödomstolen till förvaltningsmyndighet. I betänkandet lämnas

²¹ Ytterligare exempel på ansökningsmål om vattenverksamhet finns i Domstolsverkets handbok Miljödomstol m.m.

tre alternativa principförslag till tillståndsprövning. Ett alternativ som föreslås är att prövningen av tillstånd för vattenverksamheter och A-verksamheter koncentreras till tre till fem miljöprövningsdelegationer. Ett annat alternativ som föreslås är att all tillståndsprövning, dvs. även den som idag görs av de 21 miljöprövningsdelegationerna, koncentreras till tre till fem miljöprövningsdelegationer. Slutligen föreslås alternativet att det inrättas en ny fristående myndighet för all tillståndsprövning av miljöfarlig verksamhet och vattenverksamhet.

Samtidigt som Miljöbalkskommittén lämnade sitt delbetänkande lämnade PBL-kommittén delbetänkandet Kortare instanskedja och ökad samordning – Alternativ för plan- och bygglagens prövningsorganisation (SOU 2004:40). I betänkandena lämnar kommittéerna gemensamma principförslag till en samordnad överprövning av miljöbalks- och PBL-ärenden. I juni i år antog riksdagen en inriktningsproposition (prop. 2006/07:98 Ny instansordning för PBL-ärenden). Avsikten är att ärenden enligt plan- och bygglagen (1987:10) ska överklagas till miljödomstol i stället för till allmän förvaltningsdomstol. Regeringen har nyligen förordnat en särskild utredare som ska utreda och föreslå de organisations- och författningsändringar som behövs för en ändrad instansordning för vissa mål och ärenden enligt miljöbalken och plan- och bygglagen (dir. 2007:94).

6.6.2 Miljöärenden

Ansökan om ersättning ur avgiftsmedlen för bygdeavgifter

I 6 kap. lagen (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet finns bestämmelser om att det för vissa vattenverksamheter ska betalas bygdeavgifter. Den som t.ex. har tillstånd att driva vattenkraftverk ska årligen betala sådan avgift. Avgiften bestäms av miljödomstolen. Syftet med bygdeavgifter är bl.a. att finansiera åtgärder för att förebygga eller minska skador av vattenverksamhet eller anläggning av vattenverksamhet och för att ersätta sådana skador.

Enligt 4 § förordningen (1998:928) om bygde- och fiskeavgifter får den som lider skada av vattenverksamhet för vilken bygdeavgift ska betalas ansöka hos miljödomstolen om bidrag ur avgiftsmedlen.

Vid miljödomstolens handläggning av en sådan ansökan är ärendelagen tillämplig.

Markavvattningsakkunnig

Med vattenverksamhet avses bl.a. markavvattning (11 kap. 2 § 4 MB). I samband med prövning av en ansökan om tillstånd till vattenverksamhet som avser markavvattning ska det i vissa fall förordnas en markavvattningsakkunnig (7 kap. 21 § lagen [1998:812] med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet). Frågan hanteras då av miljödomstolen i målet. Det förekommer emellertid att frågan initieras utan att det vid domstolen pågår ett mål om tillstånd till vattenverksamhet. I sådant fall handlägger miljödomstolen ansökan om förordnande av markavvattningsakkunnig enligt ärendelagen.

Särskild sakkunnig

Den som vill bedriva vattenverksamhet men som ännu inte har ansökt om tillstånd kan ansöka hos miljödomstolen om att en sakkunnig förordnas (9 kap. 4 § lagen [1998:812] med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet). Den sakkunniges uppgift är att på verksamhetsutövarens bekostnad göra nödvändiga undersökningar. En ansökan om särskild sakkunnig handläggs av miljödomstolen enligt ärendelagen.

Kommande reformer

Som utredningen redan nämnt har regeringen nyligen förordnat en särskild utredare som ska föreslå de organisations- och författningsändringar som behövs för den nya instansordningen enligt miljöbalken och plan- och bygglagen. Det uppdraget omfattar även att utreda instansordningen för vissa ärenden enligt miljöbalken. Med hänsyn härtill kommer Ärendeutredningen inte att närmare beröra miljöärenden.

6.7 Ärenden om ägofred

Enligt lagen (1933:269) om ägofred (ägofredslagen) är en ägare eller innehavare av hemdjur²² skyldig att hålla sådan vård om djuren att de inte olovligen kommer in på annans ägor. Lagen innehåller också bestämmelser om skyldighet att i vissa fall hålla stängsel. Stängselskyldigheten gäller endast större hemdjur, t.ex. hästar och nötkreatur. Regeringen kan dock föreskriva att stängsel ska ge skydd även mot mindre hemdjur, t.ex. får.

Skyldigheten att vårda djuren begränsas genom ägofredslagens bestämmelser om rätt i vissa fall till gemensamt bete på skogs- och utemarken som gränsar till varandra. Sådan mark anses under vissa i lagen angivna förutsättningar upplåten till gemensamt bete för större hemdjur i den mån marken inte är inhägnad (3 kap. 10 § ägofredslagen).

Ägofredslagen är dispositiv. Det innebär att fastighetsägare och nyttjanderättshavare kan träffa avtal om frågor som rör stängsel-skyldighet eller betesreglering och därvid ge avtalet ett annat innehåll än lagens bestämmelser. Ett sådant avtal gäller emellertid inte mot en ny ägare eller innehavare av en fastighet. I ägofredslagen finns därför en särskild form av avtal om stängselskyldighet eller betesreglering som kallas förening (4 kap. 36 och 37 §§ ägofredslagen). En sådan förening gäller efter registrering även mot ny ägare eller innehavare av en fastighet. En ansökan om registrering av en förening görs hos fastighetsdomstolen. Ansökan handläggs enligt ärendelagen.

Om en uppkommen stängsel- eller betesfråga inte kan lösas genom avtal kan enligt ägofredslagen en fastighetsägare, eller när det gäller underhållsfrågor, en arrendator begära att frågan avgörs vid en synförrättning (4 kap. 21 § ägofredslagen). Länsstyrelsen utser i så fall en förrättningsman (4 kap. 23 § ägofredslagen).

Ägofredslagen har de senaste åren varit föremål för översyn. I departementspromemorian Upphävande av ägofredslagen m.m. (Ds 2002:33) föreslås att ägofredslagen ska upphöra att gälla. Skälet till förslaget är att lagen i många avseenden anses föråldrad. I promemorian anges att bestämmelserna i ägofredslagen tillämpas mycket sällan och att de i praktiken har liten betydelse för förhållandena på landsbygden. I de delar bestämmelser i ägofredslagen fortfarande har någon aktualitet föreslås i promemorian att de ska ersättas genom tillämpning av allmänna bestämmelser som finns i

²² Äldre uttryck för husdjur.

bl.a. anläggningslagen (1973:1149). Dessa anses gälla frågor om inrättande av stängsel som gemensamhetsanläggning.

I betänkandet Betesrätt vid fåbodsbruk (SOU 2003:116) behandlas vissa frågor i ägofredslagen, bl.a. rättsfrågor som rör fåbodsbruket. Förslagen i betänkandet utgår till stora delar från förslagen i den nyss nämnda departementspromemorian. Ett av förslagen i betänkandet är att ägofredslagens bestämmelser om s.k. gemensamt bete ska ersättas med en ny lag om betesrätt vid fåbodsbruk m.m.

Förslagen i departementspromemorian och betänkandet innebär att det särskilda institutet ”förening” ska upphöra att gälla och att ärenden om registrering av sådan förening därmed försvinner från fastighetsdomstolen. Förslagen i promemorian och betänkandet bereds för närvarande inom Jordbruksdepartementet.

7 Associationsrättsliga ärenden

Under detta och följande avsnitt redovisar utredningen sin kartläggning av ärendetyperna. Under varje avsnitt redovisar utredningen dessutom sina överväganden och förslag.

7.1 Aktiebolag

7.1.1 Kort om aktiebolag

Aktiebolaget är, om man undantar enskilda näringsidkare, den vanligaste formen för företagsamhet i Sverige. Aktiebolaget kännetecknas av att de som deltar i bolaget, aktieägarna, inte ansvarar personligen för bolagets förpliktelser (1 kap. 3 § ABL). Denna frihet från personligt ansvar balanseras av ett flertal regler som syftar till att ge bolagets borgenärer ett visst skydd. Det finns sålunda t.ex. regler om att det i bolaget ska finnas en viss marginal mellan tillgångar och skulder, ett aktiekapital. Aktiebolagsformen ger aktieägarna möjlighet att driva verksamhet utan att riskera mera än det ursprungligen satsade och tillskjutna kapitalet. De borgenärsskyddsregler som kringgärdar aktiebolagsformen bidrar samtidigt till att minska riskerna för den som rättshandlar med bolaget. Karakteristiskt för aktiebolaget är också att andelarna i bolaget, aktierna, normalt är fritt överlåtbara och kan spridas på ett stort antal händer. Det bidrar till att underlätta bolagets finansiering; betydande kapital kan ackumuleras genom små bidrag från ett stort antal investerare som vet att de kan dra sig ur aktiebolaget när de vill använda sina resurser för andra ändamål. Dessa karakteristiska särdrag gör aktiebolagsformen särskilt väl ägnad att användas i samband med satsningar på ny och mera omfattande ekonomisk verksamhet.

Enligt aktiebolagslagen anses ett bolag bildat när stiftelseurkunden har undertecknats av samtliga stiftare. Bolaget får dock rättshandlingsförmåga först i och med registrering av bolaget i aktiebolags-

registret. Om registrering inte sker inom viss tid faller frågan om bolagsbildning. Bolagsverket i Sundsvall är registreringsmyndighet.

Reglerna för aktiebolag har genom åren setts över vid ett flertal tillfällen. Den senaste samlade översynen av aktiebolagslagen slutfördes år 2005. Arbetet ledde till att 1975 års aktiebolagslag ersattes med en ny lag. Den nya aktiebolagslagen (2005:551) (ABL) trädde i kraft den 1 januari 2006.¹

7.1.2 Ärenden om likvidation av aktiebolag

7.1.2.1 Allmänt om likvidation

I vissa situationer kan eller ska ett aktiebolag upplösas. Enligt aktiebolagslagen kan det ske genom likvidation, konkurs, fusion och delning.

Vid likvidation realiseras vanligen bolagets tillgångar. Skulderna betalas och de överskjutande medlen fördelas bland aktieägarna. Ett aktiebolag kan besluta att gå i likvidation utan att det finns någon skyldighet att göra detta (frivillig likvidation). I vissa fall är bolaget emellertid skyldigt att gå i likvidation vare sig aktieägarna vill det eller inte (tvångslikvidation). Ett beslut om likvidation kan alltid fattas av bolagsstämman. Beslutet ska genast anmälas till Bolagsverket för registrering i aktiebolagsregistret. Verket har härefter att utse en eller flera likvidatorer.

Om det finns grund för tvångslikvidation och bolagsstämman inte beslutar om likvidation, kan ett sådant beslut fattas av rätten eller Bolagsverket (25 kap. ABL).

7.1.2.2 Genomförda reformer

Tidigare handlades alla ärenden om tvångslikvidation av aktiebolag av allmän domstol. Den 1 april 1994 flyttades handläggningen av vissa ärenden om likvidation av aktiebolag till Patent- och registreringsverket, numera Bolagsverket.² Verket har därefter tillförts ytterligare uppgifter på likvidationsområdet såvitt gäller aktiebolag.³

¹ Prop. 2004/2005:85 Ny aktiebolagslag

² Prop. 1993/94:43 Överflyttning av vissa likvidationsärenden från tingsrätt till Patent- och registreringsverket

³ Prop. 1994/95:67, 1999/2000:23, 1999/2000:34 och 2000/01:150 Likvidation av aktiebolag m.m.

I förarbetena till reformer som genomförts på likvidationsområdet diskuterades vilka fall av tvångslikvidation som kunde handläggas av någon annan myndighet än tingsrätt. En faktor för frågan om överflyttning av likvidationsärenden var *karaktären av det avgörande* som ska beslutas.⁴ Om det var fråga om att slita tvister mellan olika intressenter borde domstol avgöra saken. Om det å andra sidan närmast var fråga om att konstatera förekomsten av vissa faktiska förhållanden, ansågs det att saken hellre kunde handläggas av en förvaltningsmyndighet. En annan faktor för frågan om överflyttning var *behovet av muntlig handläggning*.

Före reformernas genomförande prövades alla ärenden om likvidation av rätten vid ett sammanträde. Reformerna innebar att handläggningen vid Bolagsverket blev helt skriftlig. Dessutom slopades det obligatoriska sammanträdet vid rättens handläggning av de likvidationsärenden som inte flyttades.⁵ Huvudregeln är således numera att rättens handläggning är skriftlig med de undantag som följer av ärendelagen.

7.1.2.3 Ärenden om tvångslikvidation som handläggs av Bolagsverket efter genomförda reformer

Beslut om tvångslikvidation fattas som ovan angetts av rätten eller Bolagsverket. Efter de reformer som genomförts prövar Bolagsverket numera enligt 25 kap. 11 § ABL följande grunder för tvångslikvidation.

1. Bolaget har inte på föreskrivet sätt kommit in med anmälan till Bolagsverket om sådan behörig styrelse, verkställande direktör, särskild delgivningsmottagare eller revisor som ska finnas enligt aktiebolagslagen.
2. Bolaget har inte till Bolagsverket kommit in med årsredovisning och revisionsberättelse enligt 8 kap. 3 § första stycket årsredovisningslagen (1995:1554) eller, i förekommande fall, koncernredovisning och koncernredovisningsberättelse enligt 8 kap. 16 § samma lag inom elva månader från räkenskapsårets utgång.
3. Bolaget har, efter beslut om att aktiekapitalet ska vara bestämt i kronor i stället för i euro, ett registrerat aktiekapital eller minimikapital som inte står i överrensstämmelse med 1 kap. 5 § ABL eller, i fråga om publika aktiebolag, 14 § ABL och bolaget har inte

⁴ Prop. 1993/94:43 s. 10–11 och prop. 2000/01:150 s. 54

⁵ Prop. 2000/01:150 Likvidation av aktiebolag m.m., s. 54–55

inom sex månader från det att beslutet fick verkan anmält nödvändiga beslut om ändring av bolagsordningen och om ökning av aktiekapitalet för registrering.

4. Bolaget är, på grund av bestämmelserna i 19 kap. 6 eller 16 §§ ABL, skyldigt att minska aktiekapitalet till ett belopp som understiger lägsta tillåtna aktiekapital enligt 1 kap. 5 § eller, i fråga om publika aktiebolag, 14 §.

De fyra nu nämnda likvidationgrunderna kan till sin natur sägas vara *formella*. Den prövning som Bolagsverket gör innebär att verket kontrollerar att vissa handlingar har skickats in till verket eller att ett bolag har fattat ett visst beslut. Om så inte är fallet måste Bolagsverket besluta att bolaget ska gå i likvidation; något annat alternativ finns inte. Det är således inte frågan om några kvalificerade rättsliga överväganden i dessa fall av tvångslikvidation. Det förekommer inte heller några svåra bevisbedömningar. Själva avgörandet är således i allmänhet klart på förhand. I stället för rättsliga överväganden är det i dessa ärenden alltså fråga om att kontrollera förekomsten av vissa fakta.

Frågor om likvidation prövas av Bolagsverket självmant eller på ansökan av styrelsen, en styrelseledamot, den verkställande direktören, en aktieägare, en borgenär, eller, i sådana fall som avses under punkten 1, någon annan vars rätt är beroende av att det finns någon som kan företräda bolaget. Vid handläggningen av ett sådant ärende ska Bolagsverket förelägga bolaget samt aktieägare och borgenärer som vill yttra sig att komma in med ett skriftligt yttrande eller efterfrågade handlingar till verket inom en viss tid. Huvudregeln är att föreläggandet ska delges bolaget. Bolagsverket ska kungöra föreläggandet i Post- och Inrikes Tidningar minst en månad före utgången av den utsatta tiden (25 kap. 24 § ABL).

Beslut att utse likvidator fattas av Bolagsverket, utom i de fall en domstol har beslutat om likvidation (25 kap. 28 § ABL). En likvidator entledigas av Bolagsverket om verket har förordnat likvidatorn och denne själv begär att få bli entledigad (25 kap. 29 § ABL).

Bolagsverkets beslut i ärenden om likvidation överklagas till allmän domstol (31 kap. 3 § ABL). Vid handläggningen i tingsrätten av ett överklagande är ärendelagen tillämplig.

7.1.2.4 Ärenden om tvångslikvidation som fortfarande handläggs av allmän domstol

Handläggningen av ett antal ärenden om tvångslikvidation av aktiebolag har, som ovan angetts, flyttats från allmän domstol till Patent- och registreringsverket, numera Bolagsverket. Det finns emellertid ärenden om tvångslikvidation som fortfarande prövas av tingsrätten i första instans. Vid handläggningen där är ärendelagen tillämplig, men det finns också vissa regler om förfarandet i aktiebolagslagen.

Följande grunder för tvångslikvidation prövas av rätten⁶

1. Bolaget är likvidationsskyldigt enligt bolagsordningen (25 kap. 12 § ABL)
 - Frågan prövas efter anmälan av Bolagsverket eller på ansökan av styrelsen, en styrelseledamot, den verkställande direktören eller en aktieägare.
2. Bolaget är likvidationsskyldigt på grund av kapitalbrist.
 - När det finns skäl att anta att bolagets kapital understiger hälften av det registrerade aktiekapitalet eller när bolaget vid verkställighet enligt 4 kap. utsökningsbalken visat sig sakna tillgångar till full betalning av utmätningsfordringen, ska styrelsen genast upprätta kontrollbalansräkning (25 kap. 13 § ABL). Om kontrollbalansräkningen visar att bolagets eget kapital understiger hälften av det registrerade aktiekapitalet, ska styrelsen utfärda kallelse till en bolagsstämma (första kontrollstämma) som ska pröva om bolaget ska gå i likvidation (25 kap. 15 § ABL). Om kontrollbalansräkningen inte utvisar att det egna kapitalet uppgår till minst det registrerade aktiekapitalet och stämman inte beslutar att bolaget ska gå i likvidation, ska bolagsstämman (andra bolagsstämman) inom åtta månader från den första kontrollstämman på nytt pröva frågan om likvidation (25 kap. 16 § ABL). Allmän domstol ska besluta att bolaget ska gå i likvidation om andra kontrollstämman inte har hållits i rätt tid, eller kontrollbalansräkningen inte har granskats av revisorn eller inte utvisar att det egna kapitalet uppgår till minst de registrerade aktiekapitalet och den andra kontrollstämman inte har beslutat om likvidation (25 kap. 17 § ABL).

⁶ Tingsrätten prövar även om ett bolag ska gå i likvidation på grund av missbruk av ägarinflytande (25 kap. 21 § ABL). Talan väcks genom ansökan om stämning och handläggs inte som ett ärende utan som ett mål.

- Ansökan görs av styrelsen, styrelseledamot, den verkställande direktören, en revisor i bolaget eller en aktieägare.
3. Konkurs
- Om bolaget är försatt i konkurs och denna avslutas utan överskott, är bolaget upplöst när konkursen avslutas. Finns det efter konkursens avslutande tillgångar som inte omfattas av konkursen, ska rätten på ansökan av den som berörs besluta om likvidation (25 kap. 50 § ABL). Detsamma gäller om talan väcks mot bolaget eller det av annat skäl uppkommer behov av likvidationsåtgärder.
 - Om en konkurs avslutas med överskott eller läggs ned efter frivillig uppgörelse eller om egendomen i konkursboet återställs till bolaget till följd av att ett ackord har fastställts, ska rätten i samband med att konkursen avslutas besluta att bolaget ska gå i likvidation (25 kap. 51 § ABL).

När likvidation beslutas av rätten ska samtidigt en eller flera likvidatorer utses (25 kap. 28 § ABL). En likvidator träder i styrelsens och den verkställande direktörens ställe och har i uppdrag att genomföra likvidationen.

7.1.2.5 Närmare om ärenden om likvidation efter avslutad konkurs

Enligt gällande rätt ska ett aktiebolag anses upplöst om konkurs har ägt rum och denna har avslutats utan överskott (25 kap. 50 § ABL). Det innebär att bolaget efter konkursen saknar rättskapacitet och därmed även partshabilitet. Det kan dock efter konkursen uppdragas att det finns tillgångar som inte omfattas av konkursen. Det kan inträffa flera år efter det att konkursen avslutades och således också flera år efter det att tingsrätten avslutade konkursärendet. I en sådan situation ska allmän domstol på ansökan av den som berörs besluta om likvidation. Bolaget kommer härigenom att kunna rättshandla rörande ifrågavarande egendom och egendomens värde skiftas till aktieägarna. Situationen bär likheter med den som föreligger vid en s.k. överskottskonkurs (25 kap. 51 § ABL). Om ett bolag har försatts i konkurs och konkursen har avslutats med överskott, ska ju som redan nämnts allmän domstol i samband med att konkursen avslutas besluta att bolaget ska gå i likvidation.

En annan situation som kan uppstå efter en avslutad s.k. underskottskonkurs är att talan väcks mot bolaget. Även i ett sådant fall eller om det av annat skäl uppkommer behov av likvidationsåtgärder, ska allmän domstol på ansökan av den som berörs besluta om likvidation (25 kap. 50 § ABL).

Ett beslut om likvidation gäller omedelbart.

7.1.2.6 Ansökan om entledigande av likvidator

Om en likvidator begär att få avgå och visar skäl till det, ska likvidatorn entledigas (25 kap. 29 § ABL). En likvidator ska också entledigas om han eller hon inte är lämplig eller av någon annan orsak bör skiljas från uppdraget.

En likvidator entledigas av domstol eller, om likvidatorn har utsetts av Bolagsverket och själv begär att få bli entledigad, av Bolagsverket. En ansökan om att domstol ska besluta om entledigande kan göras av Bolagsverket, likvidatorn, en aktieägare eller någon annan vars rätt är beroende av likvidationen.

Den som entledigar en likvidator ska genast utse en ny. Detta gäller dock inte om det finns någon annan likvidator och det inte kan anses nödvändigt att utse en ny likvidator i den entledigades ställe.

7.1.2.7 Anmälan om att en tillgång av ringa värde ska tillfalla Allmänna arvsfonden

När uppdraget som likvidator har fullgjorts, ska likvidatorn så snart som möjligt lämna slutredovisning för förvaltningen genom en förvaltningsberättelse som avser likvidationen i dess helhet (25 kap. 40 § ABL). Berättelsen ska även innehålla en redogörelse för skiftet. En revisor ska granska berättelsen och därefter lämna en revisionsberättelse över slutredovisningen och förvaltningen under likvidationen. När revisionsberättelsen har lämnats till likvidatorn ska han eller hon genast kalla aktieägarna till en bolagsstämma för granskning av slutredovisningen. När likvidatorn har lagt fram slutredovisningen, är bolaget upplöst (25 kap. 41 § ABL).

En aktieägare som inte inom fem år efter det att slutredovisningen lades fram på bolagsstämman anmäler sig för att lyfta vad han eller hon fått vid skiftet förlorar sin andel i de skiftade tillgångarna (25 kap. 42 § ABL). Om tillgångarna är av obetydligt värde kan all-

män domstol på anmälan av likvidatorn besluta att tillgångarna ska tillfalla Allmänna arvsfonden. Detta gäller också om en sådan tillgång framkommer efter bolagets upplösning (25 kap. 44 § tredje stycket ABL). Med obetydligt värde menas att tillgångarna inte kan täcka kostnaden för en fortsatt likvidation eller att det överskjutande värdet är så lågt att aktieägarna inte kan förväntas fästa något avseende vid det.⁷ Tillgångarna måste dock ha något värde och får alltså inte utgöra en belastning för Allmänna arvsfonden. Det är tillgångarnas samlade värde som avgör om likvidationen ska fortsätta eller inte och likvidatorns beslut i frågan måste avse samtliga tillgångar. Likvidatorn kan alltså inte välja att lämna viss tillgång till Allmänna arvsfonden för att fortsätta likvidationen såvitt gäller övriga tillgångar.

7.1.2.8 Ansökan om ersättning av allmänna medel

Frågor om ersättning till likvidatorn regleras inte i aktiebolagslagen. I enlighet med allmänna principer om uppdragsavtal anses en likvidator ha rätt till ersättning. Likvidator är härvid att anse som bolagets uppdragstagare. Detta innebär att en likvidator har rätt till skäligt arvode för sitt arbete samt till kompensation för kostnader och utlägg och att ersättning enligt huvudregeln ska betalas ur bolagets tillgångar.⁸ Enligt förordningen (2000:306) om ersättning av allmänna medel till likvidator har dock en likvidator i vissa fall rätt till ersättning av allmänna medel. Likvidatorn kan göra en ansökan om ersättning hos den domstol som har förordnat likvidatorn.

7.1.3 Ärenden om att utse ersättare för styrelseledamot

Ett aktiebolag ska ha en styrelse med en eller flera ledamöter (8 kap. 1 § ABL). Antalet styrelseledamöter eller högsta och lägsta antalet styrelseledamöter ska anges i bolagsordningen. Styrelsen svarar för bolagets organisation och förvaltningen av bolagets angelägenheter.

Styrelsen ska utses av bolagsstämman. I bolagsordningen får föreskrivas att en eller flera styrelseledamöter ska utses på annat sätt. Det kan vara ändamålsenligt t.ex. i den situationen då en bank eller

⁷ Prop. 2000/01:150 Likvidation av aktiebolag m.m., s. 114 och 115

⁸ Prop. 2000/01:150 Likvidation av aktiebolag m.m., s. 109

någon annan som bolaget önskar samarbeta med ställer som villkor att den är representerad i bolagets styrelse.

I de fall ny styrelseledamot ska utses av stämman men så inte sker saknas möjlighet för domstol eller myndighet att utse ny styrelseledamot. Om det däremot är någon utomstående som, med stöd av bolagsordningen, har att utse ny styrelseledamot kan tingsrätten enligt 8 kap. 16 § aktiebolagslagen utse en ersättare. En ansökan härom handläggs enligt ärendelagen och kan göras av styrelseledamot, aktieägare, borgenär eller annan vars rätt kan vara beroende av att det finns någon som kan företräda bolaget.

En av rätten utsedd ersättare ska avgå, så snart en ny ledamot har tillsatts i vederbörlig ordning.

7.1.4 Ärenden om förordnande av god man vid inlösen av minoritetsaktier

Enligt 22 kap. 1 § aktiebolagslagen har en aktieägare som innehar mer än nio tiondelar av aktierna i ett aktiebolag (majoritetsaktieägaren) rätt att av de övriga aktieägarna i bolaget lösa in återstående aktier. Den vars aktier kan lösas in har rätt att få sina aktier inlösta av majoritetsaktieägaren. I aktiebolagslagen finns bestämmelser om lösenbeloppets storlek. En tvist om huruvida det finns en rätt eller skyldighet till inlösen eller om lösenbeloppets storlek ska prövas av tre skiljemän (22 kap. 5 § ABL). I fråga om skiljemännen och förfarandet inför dem gäller i huvudsak vad som föreskrivs i lagen (1999:116) om skiljeförfarande.

Om en majoritetsaktieägare vill lösa in aktier i ett bolag och det inte kan träffas en överenskommelse om detta, ska han eller hon hos bolagets styrelse skriftligen begära att tvisten avgörs av skiljemän och uppge sin skiljeman (22 kap. 6 § ABL). Styrelsen ska genast efter det att den har mottagit en sådan begäran genom kungörelse underrätta de aktieägare, som lösningsanspråket riktas mot om att inlösen har begärts (22 kap. 7 § ABL). I underrättelsen ska aktieägarna ges tillfälle att senast två veckor från kungörelsen skriftligen uppge sin skiljeman till bolaget. Underrättelsen ska kungöras i Post- och Inrikes Tidningar samt den eller de ortstidningar som styrelsen bestämmer. Underrättelsen ska även sändas med brev till varje aktieägare som lösningsanspråket riktas mot och vars postadress är känd för bolaget. Om inte samtliga i aktieboken införda aktieägare, som lösningsanspråket riktas mot, inom den tid som anges i underrättelsen har

uppgett en gemensam skiljeman, ska styrelsen hos Stockholms tingsrätt ansöka om att en god man utses (22 kap. 8 § ABL). En sådan ansökan ska prövas skyndsamt.

Den som utses till god man ska vara lämplig för uppdraget (22 kap. 9 § ABL). Den gode mannens uppgift är att utse en gemensam skiljeman för minoritetsaktieägarna och i tvisten bevaka frånvarande aktieägares rätt (22 kap. 10 § ABL). Den gode mannen ska snarast underrätta bolagets styrelse om valet av skiljeman.

7.1.5 Aktiebolag – överväganden och förslag

7.1.5.1 Uppdelningen av likvidationsärenden mellan allmän domstol och Bolagsverket

Utredningens förslag: Den nuvarande uppdelningen av likvidationsärenden mellan allmän domstol och Bolagsverket när det gäller aktiebolag bör i huvudsak bestå. Endast handläggningen av ärenden om likvidation efter avslutad konkurs flyttas från allmän domstol till Bolagsverket.

Bolagsverkets beslut ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara tingsrätten i den ort där bolagets styrelse har sitt säte.

Som framgått har aktiebolagslagens bestämmelser nyligen setts över. Den nya aktiebolagslagen trädde i kraft den 1 januari 2006. Frågan om uppdelning av likvidationsärenden mellan allmän domstol och Patent- och registreringsverket, numera Bolagsverket, har dessutom särskilt varit föremål för överväganden år 2001 i prop. 2000/01:150 Likvidation av aktiebolag m.m. Vid den översynen ansåg riksdagen att den nuvarande uppdelningen av likvidationsärenden var väl avvägd och förordade att de ovan angivna tvångslikvidationsgrunderna även i fortsättningen skulle handläggas av allmän domstol. Beträffande *tvångslikvidation på grund av bestämmelse i bolagsordningen* ansågs att sådana likvidationsärenden i och för sig kan vara av enkel beskaffenhet, men att de borde handläggas av allmän domstol eftersom de i grund och botten handlar om tillämpning och tolkning av det civilrättsliga avtal som en bolagsordning kan sägas utgöra. Dessutom framhölls att dessa ärenden i regel torde vara tvistiga i något avseende. I det fall *likvidationsgrunden är kapitalbrist* ansågs också

att sådana ärenden borde handläggas av allmän domstol eftersom olika aktieägare kan ha skilda uppfattningar om bolaget har kapitalbrist eller inte, och att situationen därmed påminner om en tvist.⁹

Utredningen ansluter sig till den bedömning som gjorts i nämnda tidigare lagstiftningsärenden. Utredningen anser därför att det saknas skäl att överväga fler förändringar i dessa fall än de som redan genomförts.

Annorlunda förhåller det sig med ärenden om likvidation efter avslutad konkurs. Som utredningen redogjort för ovan ska tingsrätten på ansökan av den som berörs besluta om likvidation om det efter att en konkurs avslutats finns tillgångar som inte omfattas av konkursen.¹⁰ En sådan situation kan uppkomma t.ex. om konkursboet inte utnyttjat sin rätt att överta aktiebolagets talan i en pågående process. Vinner aktiebolaget processen har konkursboet ingen rätt till det som tillfaller aktiebolaget på grund av processen (3 kap. 9 § konkurslagen [1987:672]). Bestämmelsen om att ett likvidationsförfarande ska inledas av allmän domstol i en sådan situation infördes i samband med översynen av likvidationsbestämmelserna år 2001/02 (se prop. 2000/01:150 s. 62). I förarbetena berördes emellertid inte frågan om det var lämpligt att Bolagsverket även handlade detta likvidationsärende. Frågan berördes inte heller i förarbetena till den nya aktiebolagslagen. I samband med att den nya aktiebolagslagen trädde i kraft infördes dock bestämmelsen om att allmän domstol ska inleda ett likvidationsförfarande om talan väcks mot bolaget eller om det av annat skäl uppkommer behov av likvidationsåtgärd.¹¹ I förarbetena angavs inte något skäl till varför just allmän domstol tilldelades denna nya uppgift.

Efter en konkurs saknar aktiebolaget rättskapacitet. Syftet med en ansökan om likvidation efter avslutad konkurs är att ge aktiebolaget rättskapacitet och därigenom möjlighet att rättshandla. Det kan avse rättshandlingar avseende egendom som tillhör bolaget eller möjligheten att vara part i en domstolsprocess. I ärendet är det således inte fråga om att avgöra tvister mellan olika intressenter. Det är i stället närmast fråga om att konstatera förekomsten av vissa fakta, t.ex. att det finns egendom som inte ingår i konkursboet eller att talan har väckts mot bolaget. Det torde dessutom sällan finnas behov av muntlig förhandling vid handläggningen av ärendet. Enligt

⁹ Prop. 1993/94:43 Om överflyttning av vissa likvidationsärenden från tingsrätt till Patent- och registreringsverket, s. 12

¹⁰ Angående vilken egendom som ingår i ett konkursbo, se 3 kap. 3 § konkurslagen (1987:672).

¹¹ Prop. 2004/05:85 Ny aktiebolagslag, s. 886

utredningens mening är ett sådant ärende av den karaktären att det är lämpligt att handläggningen flyttas från allmän domstol till Bolagsverket.

Sammanfattningsvis föreslår utredningen att den nuvarande uppdelningen av likvidationsärenden mellan allmän domstol och Bolagsverket i huvudsak ska bestå. Endast handläggningen av ärenden om likvidation efter avslutad konkurs föreslås flyttas från allmän domstol till Bolagsverket.

Bolagsverkets beslut i angivna ärenden bör kunna överklagas på samma sätt som de beslut verket fattar enligt den nuvarande ordningen, dvs. till tingsrätten i den ort där bolagets styrelse har sitt säte (jfr 31 kap. 3 § ABL).

7.1.5.2 En ansökan om entledigande av likvidator bör göras hos Bolagsverket

Utredningens förslag: Handläggningen av ärenden om entledigande av likvidator för aktiebolag flyttas från allmän domstol till Bolagsverket. Förslaget innebär att Bolagsverket får ensam behörighet att besluta om byte av likvidator.

Bolagsverkets beslut ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara tingsrätten i den ort där bolagets styrelse har sitt säte.

Om en likvidator själv ansöker om att bli entledigad, ska i dag ansökan prövas av den instans som har förordnat honom eller henne. Om frågan om entledigande i stället initieras av någon annan ska ansökan prövas av allmän domstol, oavsett om det är Bolagsverket eller allmän domstol som har förordnat likvidatorn. I tidigare lagstiftningsärende har bedömningen gjorts att denna uppdelning mellan allmän domstol och Bolagsverket bör bestå.¹²

Enligt utredningens mening finns det emellertid anledning att överväga om inte Bolagsverket skulle kunna överta tingsrättens handläggning av dessa ärenden. Det kan i och för sig tyckas naturligt att den myndighet som har förordnat en likvidator också prövar frågan om entledigande av denne. En sådan utgångspunkt framstår dock inte som ändamålsenlig i arbetet med att renodla domstolarnas verksamhet. I de fall likvidatorn själv ansöker om att bli entledigad

¹² Prop. 2000/01:150 Likvidation av aktiebolag m.m., s. 60

finns det inget som hindrar att ärendet handläggs av en förvaltningsmyndighet. Det är ett rutinärende som avser rättsvård. I de fall ansökan om entledigande görs av någon annan än likvidatorn själv kan det i och för sig vara fråga om motsättningar mellan olika aktieägare eller mellan likvidatorn och vissa aktieägare. Men även sådana ärenden kan inte sägas vara en typisk domstolsuppgift. Det är en fråga om att bedöma en persons lämplighet att inneha ett visst förtroendeuppdrag. En sådan bedömning kan göras minst lika bra av en förvaltningsmyndighet som av en domstol. Det bör tilläggas att en motsvarande ordning gäller i fråga om byte av god man och förvaltare enligt föräldrabalken (11 kap. 19 § FB, se avsnitt 11.3.4).

Utredningen föreslår således att handläggningen av ärenden om entledigande av likvidator ska flyttas från allmän domstol till Bolagsverket. Förslaget innebär att Bolagsverket ges ensam behörighet att besluta om entledigande av likvidator och att samtidigt utse ny sådan, dvs. byte av likvidator.

Bolagsverkets beslut bör kunna överklagas på samma sätt som de beslut verket fattar enligt den nuvarande ordningen, dvs. till tingsrätten i den ort där bolagets styrelse har sitt säte (jfr 31 kap. 3 § ABL).

7.1.5.3 Anmälan om att en tillgång av ringa värde ska tillfalla Allmänna arvsfonden

Utredningens förslag: Handläggningen av ärenden om att en tillgång av ringa värde ska tillfalla Allmänna arvsfonden flyttas från allmän domstol till Bolagsverket.

Bolagsverkets beslut ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara tingsrätten i den ort där bolagets styrelse har sitt säte.

Om tillgångarna i ett aktiebolag i likvidation är av obetydligt värde kan tingsrätten på anmälan av likvidatorn besluta att tillgångarna ska tillfalla Allmänna arvsfonden. Innan likvidatorn kan göra en sådan anmälan ska en auktoriserad revisor ha granskat förvaltningsberättelsen och räkenskapshandlingarna. Revisorn ska dessutom ha lämnat en revisionsberättelse. Till stöd för sin bedömning av om den tillgång som anmälan avser kan anses vara av ringa värde, har tingsrätten således en grundlig utredning. Det torde sällan bli fråga

om några kvalificerade rättsliga överväganden. Härtill kommer att dessa ärenden sällan torde vara tvistiga. Enligt utredningens mening är ärendets karaktär sådan att det inte nödvändigtvis i första hand behöver handläggas av domstol. Dessutom är denna typ av ärende ovanlig, varför det ur effektivitetssynpunkt vore till fördel för hanteringen om den kan koncentreras till en myndighet. Som framhållits tidigare har Bolagsverket bred erfarenhet av aktiebolagsrätt i allmänhet. Utredningen föreslår därför att handläggningen av ärenden om att en tillgång av ringa värde ska tillfalla Allmänna arvsfonden flyttas från allmän domstol till Bolagsverket.

Bolagsverkets beslut bör kunna överklagas. Frågan är då vilket domstolsslag som bör överpröva verkets beslut. Utredningens utgångspunkt är att valet av domstolsslag i första hand får styras av ärendets karaktär (se avsnitt 2.7). Ärende om att en tillgång av ringa värde ska tillfalla Allmänna arvsfonden är till sin karaktär sådan att det kan sägas tillhöra både de allmänna domstolarnas och förvaltningsdomstolarnas verksamhetsområde. Frågor om likvidation tillhör emellertid de allmänna domstolarnas rättsområde. Enligt utredningens mening är det ur effektivitetssynpunkt en fördel att ett ärende med anknytning till ett visst rättsområde överprövas av den domstol som i allmänhet hanterar frågor som hör till det rättsområdet. Utredningen föreslår därför att beslut av Bolagsverket i ärenden om att en tillgång av ringa värde ska tillfalla Allmänna arvsfonden ska kunna överklagas till tingsrätten i den ort där bolagets styrelse har sitt säte.

7.1.5.4 Likvidator bör ansöka om ersättning av allmänna medel hos Bolagsverket

Utredningens förslag: Handläggningen av ärenden om ersättning av allmänna medel till likvidator, som har förordnats av allmän domstol, flyttas från allmän domstol till Bolagsverket.

I aktiebolagslagen (2005:551) införs en bestämmelse om att likvidator har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt, om inte uppdraget kan betalas på annat sätt.

Bolagsverkets beslut ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara tingsrätten i den ort där bolagets styrelse har sitt säte.

En likvidator anses i enlighet med allmänna principer om uppdragsavtal ha rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg i anledning av uppdraget. Ersättningen ska i första hand tas från bolagets tillgångar. I vissa fall har dock likvidatorn rätt till ersättning av allmänna medel, t.ex. om bolaget i likvidation har försatts i konkurs. Ersättning för den tidsåtgång som bedöms rimlig beslutas med utgångspunkt i den av regeringen fastställda s.k. timkostnadsnormen.

Enligt förordningen (2000:306) om ersättning av allmänna medel till likvidator ska – på ansökan – den domstol som förordnat likvidatorn besluta om ersättning. I de fall Bolagsverket har förordnat likvidatorn är det verket som ska besluta om ersättning. Bolagsverkets behörighet att besluta om ersättning får anses framgå av verkets regleringsbrev och av 3 § andra stycket förordningen (2004:368) med instruktion för Bolagsverket. I förordningen anges att verket prövar frågor om ersättning till likvidatorer. Någon uttrycklig bestämmelse om att en likvidator som har förordnats av Bolagsverket ska ansöka om ersättning hos verket finns inte.

I dag är handläggningen av ärenden om ersättning till likvidatorer alltså uppdelad mellan allmän domstol och Bolagsverket. Uppdelningen är endast beroende av vilken myndighet som har förordnat likvidatorn. Detta framstår inte som ändamålsenligt. I ärende om ersättning av allmänna medel är det dessutom inte fråga om en intressekonflikt mellan två parter. Det förekommer vidare i princip aldrig muntliga inslag vid handläggningen. Ärendet har således den typiska karaktären av frivillig rättsvård som i fortsättningen inte bör handläggas av domstol.

Bolagsverket har kompetens och erfarenhet av att handlägga ersättningsärenden. Det är dessutom fråga om ett begränsat antal ärenden varje år, varför det vore till fördel för rättstillämpningen om ärendena kunde handläggas centralt. Enligt utredningens mening bör handläggningen av ärenden om ersättning till likvidator koncentreras till Bolagsverket. Utredningen föreslår således att handläggningen av ärenden om ersättning av allmänna medel till likvidator, som har förordnats av allmän domstol, flyttas från allmän domstol till Bolagsverket.

Bolagsverkets handläggning av ersättningsärenden regleras av förvaltningslagen, vilket även kommer att bli fallet för de ärenden som utredningen föreslår ska flyttas till verket. Det innebär att verkets beslut i ersättningsfrågor enligt 22 a § FL kommer att få överklagas till allmän förvaltningsdomstol. Frågan är då om det är lämpligt att

överprövning sker vid sådan domstol eller om det är lämpligare att överprövningen ske vid allmän domstol.

Ersättningsärenden tillhör i sig både förvaltningsdomstolarnas och de allmänna domstolarnas verksamhetsområde. Frågor om likvidation tillhör dock de allmänna domstolarnas rättsområde. Som utredningen tagit ställning för tidigare är det att föredra att ett ärende med anknytning till ett visst rättsområde överprövas av den domstol som i allmänhet hanterar frågor som hör till det rättsområdet. Utredningen föreslår därför att ett beslut av Bolagsverket om ersättning av allmänna medel till likvidator ska överklagas till allmän domstol.

Nästa fråga blir då hur forumregeln för överklagande bör utformas. Enligt den nuvarande ordningen överklagas Bolagsverkets beslut i andra frågor som rör likvidation till tingsrätten i den ort där bolagets styrelse har sitt säte (31 kap. 3 § ABL). Utredningen anser att det ligger ett värde i att motsvarande ordning gäller för överklaganden av ersättningsbeslut. En sådan ordning innebär nämligen att enhetliga regler kommer att gälla för alla överklagade beslut i frågor som rör eller har anknytning till likvidation. Således föreslår utredningen att ett beslut av Bolagsverket om ersättning av allmänna medel till likvidator ska överklagas till tingsrätten i den ort där bolagets styrelse har sitt säte.

Som framgått ovan regleras frågan om ersättning till likvidator inte i lag. Om ett beslut av en förvaltningsmyndighet ska kunna överklagas hos en domstol, ska i lag tas in föreskrifter om detta (11 kap. 4 § RF). Sådana bestämmelser får alltså inte tas in i förordning. Det finns visserligen, som ovan angetts, en allmän bestämmelse i 22 a § FL om att ett beslut av förvaltningsmyndighet får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol. Utredningens förslag är emellertid att beslutet ska överklagas till allmän domstol. Det måste därför införas en särskild föreskrift i aktiebolagslagen om att ersättningsbeslut ska överklagas till tingsrätten. Enligt utredningens mening bör det för tydlighetens skull samtidigt införas en bestämmelse i aktiebolagslagen om att en likvidator har rätt till skäligen ersättning av allmänna medel för arbete, tidspillan och utlägg som uppdraget har krävt, om inte ersättningen kan betalas på annat sätt.

7.1.5.5 En ansökan om att utse ersättare för styrelseledamot bör göras hos Bolagsverket

Utredningens förslag: Handläggningen av ärenden om att utse ersättare för styrelseledamot flyttas från allmän domstol till Bolagsverket.

Bolagsverkets beslut ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara tingsrätten i den ort där bolagets styrelse har sitt säte.

Om en styrelseledamot som enligt bolagsordningen ska utses på annat sätt än genom val av bolagsstämman inte har utsetts, ska tingsrätten enligt den nu gällande ordningen på ansökan utse en ersättare. Handläggningen vid tingsrätten av ett sådant ärende är av enkelt slag. Det handlar visserligen om att tolka det civilrättsliga avtal som en bolagsordning kan sägas utgöra, men i denna situation torde det sällan bli fråga om några större tolkningsproblem eller kvalificerade rättsliga överväganden. Handläggningen vid tingsrätten är skriftlig och går i stort sett ut på att kontrollera förekomsten av vissa faktiska förhållanden och i allmänhet råder inte tvist i något avseende. Enligt utredningens mening är ärendets karaktär sådan att en överflyttning från tingsrätten till en förvaltningsmyndighet är välmotiverad.

Bolagsverket har bred erfarenhet av aktiebolagsrätt i allmänhet. Dessutom handlägger verket ett stort antal likvidationsärenden. Utredningen anser därför att Bolagsverket bör överta tingsrättens uppgift att utse ersättare för styrelseledamot.

I linje med utredningens tidigare ställningstaganden och förslag bör Bolagsverkets beslut kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol att pröva ett överklagande bör vara tingsrätten i den ort där bolagets styrelse har sitt säte.

7.1.5.6 En ansökan om förordnande av god man vid inlösen av minoritetsaktier bör göras hos Bolagsverket

Utredningens förslag: Handläggningen av ärenden om förordnande av god man vid inlösen av minoritetsaktier flyttas från Stockholms tingsrätt till Bolagsverket.

Bolagsverkets beslut ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara Stockholms tingsrätt.

Som utredningen redogjort för ovan finns det i aktiebolagslagen bestämmelser om inlösen av minoritetsaktier. En aktieägare som innehar mer än nio tiondelar av aktierna i ett aktiebolag (majoritetsaktieägaren) har rätt att av de övriga aktieägarna i bolaget lösa in återstående aktier. Om parterna inte kan träffa en överenskommelse om t.ex. lösenbeloppets storlek ska tvisten avgöras av skiljemän. Vid valet av skiljemän ska aktiebolagets styrelse bereda samtliga i aktieboken införda minoritetsaktieägare tillfälle att inom viss tid uppge sin skiljeman till bolaget. Om aktieägarna inte kan komma överens om en gemensam skiljeman ska styrelsen ansöka hos Stockholms tingsrätt om att en god man utses (22 kap. 8 § ABL). Den gode mannens uppgift är bl.a. att utse en gemensam skiljeman för minoritetsaktieägarna.

I ärenden om förordnande av god man vid inlösen av minoritetsaktier är det inte någon kvalificerad rättslig prövning som rätten ska göra. Ett beslut om förordnande av god man saknar dessutom inslag av tvistlösning. Det är i stället fråga om att bedöma en persons lämplighet att inneha ett visst uppdrag. Ärendets karaktär är sådan att det är lämpligt att handläggningen flyttas till en förvaltningsmyndighet. Bolagsverket hanterar många bolagsrättsliga frågor och framstår som en naturlig mottagare av ärendet. Härigenom uppnås även en samlad reglering av ärendena. Utredningen föreslår därför att handläggningen av ärenden om förordnande av god man vid inlösen av minoritetsaktier ska flyttas från Stockholms tingsrätt till Bolagsverket.

Härefter uppkommer frågan vilken domstol som bör ges behörighet att överpröva Bolagsverkets beslut. Enligt den nuvarande ordningen är Stockholms tingsrätt ensam behörig att i första instans handlägga ärenden om förordnande av god man. Den forumregel infördes i samband med att den nya aktiebolagslagen trädde i kraft den 1 januari 2006. Tidigare var behörig domstol tingsrätten i den ort

där styrelsen hade sitt säte (14 kap. 32 § i 1975 års aktiebolagslag). Reformen att frågor om förordnande av god man alltid ska prövas av Stockholms tingsrätt infördes för att förbättra förutsättningarna för en snabb och effektiv hantering.¹³ Av samma skäl bör överprövningen av Bolagsverkets beslut koncentreras till Stockholms tingsrätt. Utredningen föreslår således att *Stockholms tingsrätt* får exklusiv behörighet att överpröva Bolagsverkets beslut i ärenden om förordnande av god man vid inlösen av minoritetsaktier.

7.2 Ekonomiska föreningar

7.2.1 Kort om ekonomiska föreningar

Syftet med en ekonomisk förening är att främja medlemmarnas ekonomiska intressen. En ekonomisk förening registreras hos Bolagsverket. I och med registreringen blir föreningen en juridisk person. Bestämmelser om ekonomiska föreningar finns i lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar (LEF). Dessutom finns bestämmelser om särskilda slag av ekonomiska föreningar i bostadsrättslagen (1991:614), lagen (2002:93) om kooperativ hyresrätt och lagen (1975:471) om sambruksföreningar.

7.2.2 Ärenden om likvidation av ekonomiska föreningar

7.2.2.1 Allmänt om likvidation

I vissa situationer kan eller ska en ekonomisk förening upplösas genom likvidation. Likvidationen innebär att föreningen upplöses genom försäljning av tillgångarna, betalning av skulderna och utskiftning av överskottet till föreningsmedlemmarna och förlagsandelsinnehavarna.¹⁴

Likvidation är antingen frivillig eller sådan som ska ske enligt föreskrift i LEF (tvångslikvidation).

Frivillig likvidation kan när som helst beslutas av föreningsstämman (11 kap. 1 § LEF). Beslutet ska genast anmälas till Bolagsverket, som utan dröjsmål ska utse en eller flera likvidatorer (11 kap. 6 b § andra stycket 2 LEF).

¹³ Prop. 2004/05:85 Ny aktiebolagslag, s. 460

¹⁴ En förlagsandelsinnehavare är någon som utan att vara medlem i föreningen har tillskjutit medel till föreningen (se 5 kap. 1 § LEF).

Ett beslut om tvångslikvidation fattas av rätten eller Bolagsverket.

Likvidationsbestämmelserna i LEF är även tillämpliga på bostadsrättsföreningar, kooperativa hyresrättsföreningar och sambruksföreningar.

7.2.2.2 Genomförda reformer

I förarbetena till reformerna om överflyttning av vissa likvidationsärenden beträffande aktiebolag behandlades även frågan huruvida ärenden om likvidation av ekonomiska föreningar, bostadsrättsföreningar och sambruksföreningar borde flyttas till Patent- och registreringsverket. Vid tiden för den första reformen år 1993 hade emellertid Patent- och registreringsverket ännu inte helt tagit över registreringsansvaret för föreningarna. Med hänsyn till att vissa av de ärenden om likvidation av föreningar som tingsrätten handlade hade nära anknytning till föreningsregistret avvaktade man med att flytta över dessa ärenden tills verket helt hade tagit över ansvaret för föreningsregistret. Handläggningen av vissa ärenden om likvidation av ekonomiska föreningar flyttades därför till Patent- och registreringsverket först år 2004.

De riktlinjer som slogs fast för uppdelningen av likvidationsärenden mellan domstol och Patent- och registreringsverket på aktiebolagsrättens område var vägledande för de reformer som genomfördes beträffande ekonomiska föreningar. I förarbetena angavs följande.¹⁵

... om det är fråga om att avgöra tvister mellan olika intressenter, bör ärendena handläggas i domstol. Om det å andra sidan närmast är fråga om att konstatera förekomsten av faktiska förhållanden, bör saken handläggas av Patent- och registreringsverket. Även behovet av muntlig handläggning bör beaktas. Om det krävs inslag av muntlighet, är det ett skäl att behålla domstolsprövning (se prop. 1993/94:43 s. 11).

¹⁵ Prop. 2002/03:147 Överflyttning av vissa ärenden till Patent- och registreringsverket, s. 25

7.2.2.3 Ärenden om tvångslikvidation som handläggs av Bolagsverket efter genomförda reformer

Beslut om tvångslikvidation fattas av rätten eller Bolagsverket. Efter genomförda reformer beslutar verket att en förening ska gå i likvidation i de fall föreningen till verket inte har anmält behörig styrelse, verkställande direktör eller särskild delgivningsmottagare (11 kap. 4 a § LEF).

I ett ärende om likvidation ska Bolagsverket förelägga föreningen samt föreningsmedlemmar och borgenärer som vill yttra sig i ärendet att komma in med ett skriftligt yttrande eller efterfrågade handlingar till myndigheten inom en viss tid. Huvudregeln är att föreläggandet ska delges föreningen. Bolagsverket ska låta kungöra föreläggandet i Post- och Inrikes Tidningar minst två och högst fyra månader före utgången av den utsatta tiden (11 kap. 6 § LEF).

Beslut att utse likvidator fattas av Bolagsverket, utom i de fall en domstol har beslutat om likvidation (11 kap. 6 b § LEF). En likvidator entledigas av Bolagsverket om verket har förordnat likvidatorn och denne själv begär att få bli entledigad (11 kap. 6 c § LEF).

Bolagsverkets beslut i ärenden om likvidation överklagas till tingsrätten i den ort där föreningens styrelse har sitt säte (15 kap. 7 § LEF). Vid handläggningen i tingsrätten av ett överklagande är ärendelagen tillämplig.

7.2.2.4 Ärenden om tvångslikvidation som fortfarande handläggs av allmän domstol

Som ovan angetts beslutar Bolagsverket numera att en ekonomisk förening ska gå i likvidation i de situationer föreningen till verket inte har anmält behörig styrelse, verkställande direktör eller särskild delgivningsmottagare. I övriga situationer som anges i föreningslagen beslutar tingsrätten om likvidation. Vid handläggningen i tingsrätten är ärendelagen tillämplig.

Följande grunder för tvångslikvidation prövas av allmän domstol.

1. För lågt antal medlemmar (11 kap. 3 § LEF).
 - Har antalet medlemmar gått ned under det lägsta antal som föreskrivs i 2 kap. 1 § LEF (minst tre stycken), ska styrelsen snarast möjligt till stämman hänskjuta frågan om föreningen ska gå i likvidation. Om antalet medlemmar inte ökar inom viss tid eller stämman beslutar att föreningen ska gå i likvida-

- tion, ska styrelsen ansöka hos rätten om att föreningen ska försättas i likvidation. Sådan ansökan kan göras även av styrelseledamot, verkställande direktör, revisor, föreningsmedlem eller innehavare av förlagsandel.
2. Likvidationsskyldighet föreligger enligt stadgarna (11 kap. 4 § LEF).
 - Stadgarna kan ibland innehålla någon bestämmelse om likvidationsskyldighet, t.ex. att föreningen ska gå i likvidation vid en viss tidpunkt eller när en viss händelse inträffar.
 3. Konkurs (11 kap. 19 § LEF).
 - Om det efter konkursens avslutande finns tillgångar som inte omfattas av konkursen ska rätten, på ansökan av den som berörs, besluta om likvidation (11 kap. 19 § första stycket LEF).
 - Om en konkurs avslutats med överskott eller läggs ned efter frivillig uppgörelse eller om egendomen i konkursboet återställs till föreningen till följd av att ackord har fastställts, ska rätten i samband med att konkursen avslutas besluta att föreningen ska gå i likvidation. Föreningen upplöses automatiskt endast om konkursen avslutas utan överskott (11 kap. 19 § första stycket LEF).
 4. Verksamheten bedrivs på inte avsett vis (11 kap. 4 § 2 LEF).
 - Föreningen ska gå i likvidation om verksamheten bedrivs på ett sätt som uppenbarligen inte motsvarar de förutsättningar under vilka registrering skett. Avsikten med bestämmelsen är att upprätthålla gränsen mellan aktiebolag och ekonomisk förening. Beslut om likvidation får dock inte fattas enbart på den grunden att stadgarna anses olämpliga eller oriktigt avfattade. För ett ingripande fordras att föreningens verksamhet bedrivs på ett sådant sätt att föreningen uppenbarligen inte borde ha registrerats.
 5. Föreningen är en s.k. medlemsfrämjande förening (1 kap. 1 § tredje stycket LEF) och dess tillgångar enligt balansräkningen för närmast föregående räkenskapsår till övervägande del består av annat än andelar i den eller de andra ekonomiska föreningarna (11 kap. 4 § 3 LEF).

7.2.2.5 Ansökan om entledigande av likvidator

Om en likvidator begär att få avgå och visar skäl till det, ska likvidatorn entledigas (11 kap. 6 c § LEF). En likvidator ska också entledigas om han eller hon inte är lämplig eller av någon annan orsak bör skiljas från uppdraget.

En likvidator entledigas av domstol, eller om likvidatorn har utsetts av Bolagsverket och själv begär att få bli entledigad, av Bolagsverket. En ansökan om att domstol ska besluta om entledigande kan göras av Bolagsverket, likvidatorn, en föreningsmedlem eller någon annan vars rätt är beroende av likvidationen.

Den som entledigar en likvidator ska genast utse en ny. Detta gäller dock inte om det finns någon annan likvidator och det inte kan anses nödvändigt att utse en ny likvidator i den entledigades ställe.

Motsvarande bestämmelser gäller för likvidator enligt aktiebolagslagen (se avsnitt 7.1.2.6).

7.2.2.6 Anmälan om att en tillgång av ringa värde ska tillfalla Allmänna arvsfonden

När likvidatorn har fullgjort sitt uppdrag, ska han eller hon så snart det kan ske avge en slutredovisning för sin förvaltning genom en förvaltningsberättelse som avser likvidationen i dess helhet (11 kap. 14 § LEF). Berättelsen ska även innehålla en redogörelse för skiftet. Till berättelsen ska fogas redovisningshandlingar för hela likvidationstiden. Berättelsen och redovisningshandlingarna ska avlämnas till en revisor. Denne ska inom en månad därefter avge en revisionsberättelse över slutredovisningen och förvaltningen under likvidationen. När likvidatorn har lagt fram slutredovisningen, är föreningen upplöst (11 kap. 15 § LEF).

De föreningsmedlemmar eller innehavare av förlagsandelar som vill klandra skiftet ska väcka talan mot föreningen senast tre månader efter det att slutredovisning lades fram på föreningsstämman (11 kap. 13 § LEF). Om en medlem eller innehavare av en förlagsandel inte inom fem år efter det att slutredovisning lades fram på föreningsstämman har anmält sig för att lyfta vad han eller hon erhållit vid skiftet, har denne förlorat sin rätt till detta. Om medlem är ringa i förhållande till de skiftade tillgångarna, kan rätten på anmälan

av likvidatorn förordna att medlen ska tillfalla Allmänna arvsfonden. I annat fall ska likvidationen fortsätta.

Motsvarande bestämmelser gäller för slutredovisning och skifte enligt aktiebolagslagen (jfr avsnitt 7.1.2.7).

7.2.2.7 Ersättning till likvidator

Frågor om ersättning till likvidatorn regleras inte i föreningslagen. En likvidator anses dock, som redan nämnts, i enlighet med allmänna principer om uppdragsavtal ha rätt till ersättning för arbete och utlägg (se avsnitt 7.1.2.8). Ersättningen ska betalas ur den ekonomiska föreningens tillgångar. I förordningen (2000:306) om ersättning av allmänna medel till likvidator finns bestämmelser om att en likvidator i vissa fall har rätt till ersättning av allmänna medel. Rätten till ersättning enligt den förordningen gäller emellertid endast likvidator för aktiebolag. Det saknas bestämmelser om ersättning av allmänna medel till likvidator för ekonomisk förening.

7.2.3 Ekonomiska föreningar – överväganden och förslag

7.2.3.1 Uppdelningen av likvidationsärenden mellan allmän domstol och Bolagsverket

Utredningens förslag: Den nuvarande uppdelningen av likvidationsärenden mellan allmän domstol och Bolagsverket när det gäller ekonomiska föreningar bör i huvudsak bestå. Endast handläggningen av ärenden om likvidation efter avslutad konkurs flyttas från allmän domstol till Bolagsverket. I anslutning härtill införs en bestämmelse i lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar om möjlighet för Bolagsverket att besluta om likvidation efter avslutad konkurs om talan väcks mot föreningen eller det av annat skäl uppkommer behov av likvidationsåtgärd.

Bolagsverkets beslut ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara tingsrätten i den ort där föreningens styrelse har sitt säte.

I samband med att handläggningen av vissa ärenden om likvidation av ekonomiska föreningar flyttades över till Patent- och registreringsverket tog riksdagen ställning till att de ovan angivna likvidationsgrunderna även i fortsättningen borde prövas av allmän domstol.¹⁶

Riksdagen ansåg sålunda att allmän domstol även i framtiden borde besluta att en förening ska gå i likvidation om *antalet föreningsmedlemmar går ned* under tre. I denna situation ansågs det kunna vara tvist mellan sökanden och föreningen om det faktiska antalet medlemmar. Vidare ansågs det att allmän domstol borde pröva om en förening ska gå i likvidation därför att *likvidationsskyldighet föreligger enligt stadgarna*. I denna situation menade man att det var fråga om att tolka och tillämpa det civilrättsliga avtal som stadgarna kan sägas utgöra. Dessutom ansågs det att dessa ärenden som regel torde var tvistiga i något avseende. Slutligen slogs fast att allmän domstol borde pröva om likvidationsskyldighet föreligger då fråga uppkommit om att *föreningens verksamhet drivs på ett sätt som inte motsvarar de förutsättningar under vilken registrering skett* eller därför att föreningen är en s.k. *medlemsfrämjande förening* och dess tillgångar enligt balansräkningen för närmast föregående räkenskapsår till övervägande del består av annat än andelar i den eller de andra ekonomiska föreningarna. Dessa ärenden ansågs som regel vara tvistiga. Det framhölls också att det kunde bli tal om att åberopa omfattande utredning i dessa ärenden.

Utredningen gör ingen annan bedömning än den som gjorts i det tidigare lagstiftningsärendet. Utredningen anser därför att det för närvarande i dessa delar inte finns skäl att överväga fler förändringar än de som redan genomförts.

Däremot anser utredningen att handläggningen av ärenden om likvidation efter avslutad konkurs bör flyttas från allmän domstol till Bolagsverket. I denna del hänvisar utredningen till de skäl som anförts i fråga om motsvarande ärenden beträffande aktiebolag (se avsnitt 7.1.5.1).

Som framgått ska – vad gäller aktiebolag – beslut om likvidation fattas inte bara om det efter konkursens avslutande finns tillgångar utan även om talan väcks mot bolaget eller det av annat skäl uppkommer behov av likvidationsåtgärd (se 25 kap. 50 ABL). Bestämelsen härom infördes i samband med att den nya aktiebolagslagen trädde i kraft i syfte att ge upplösta konkursbolag möjlighet att rättshandla i nämnda situationer.¹⁷ Ekonomiska föreningar som är upp-

¹⁶ Prop. 2002/03:147 Överflyttning av vissa ärenden till Patent- och registreringsverket, s. 25

¹⁷ Se prop. 2004/05:85 Ny aktiebolagslag, s. 886

lösta genom konkurs har samma behov av att rättshandla. Det bör därför i föreningslagen införas en motsvarande bestämmelse.

Bolagsverkets beslut bör kunna överklagas på motsvarande sätt som gäller för de beslut verket fattar enligt den nuvarande ordningen, dvs. till tingsrätten i den ort där föreningens styrelse har sitt säte (jfr 15 kap. 7 § LEF).

7.2.3.2 En ansökan om entledigande av likvidator bör göras hos Bolagsverket

Utredningens förslag: Handläggningen av ärenden om entledigande av likvidator för ekonomisk förening flyttas från allmän domstol till Bolagsverket. Förslaget innebär att Bolagsverket får ensam behörighet att besluta om byte av likvidator.

Bolagsverkets beslut ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara tingsrätten i den ort där föreningens styrelse har sitt säte.

I samband med reformerna 2004 beträffande ekonomiska föreningar behandlades även frågan om handläggningen av en ansökan om entledigande av likvidator, som initieras av någon annan än likvidatorn själv, borde flyttas till Bolagsverket. Slutsatsen blev att ansökan borde prövas av domstol, oavsett vem som har förordnat likvidatorn. En hänvisning gjordes till motiven bakom aktiebolagslagens bestämmelser om entledigande av likvidator.¹⁸

När det gäller detta ärende gör utredningen samma bedömning som i fråga om entledigande av likvidator för aktiebolag (se avsnitt 7.1.5.2). Utredningen föreslår därför att handläggningen av ärenden om entledigande av likvidator för ekonomiska föreningar ska flyttas från allmän domstol till Bolagsverket. På motsvarande sätt som för aktiebolag innebär förslaget att Bolagsverket ges ensam behörighet att besluta om entledigande av likvidator och att samtidigt utse ny sådan, dvs. byte av likvidator.

Bolagsverkets beslut bör även i detta falla kunna överklagas på motsvarande sätt som gäller för de beslut verket fattar enligt den nuvarande ordningen, dvs. till tingsrätten i den ort där föreningens styrelse har sitt säte (jfr 15 kap. 7 § LEF).

¹⁸ Prop. 2002/03:147 Överflyttning av vissa ärenden till Patent- och registreringsverket, s. 30 och prop. 2000/01:150 Likvidation av aktiebolag m.m., s. 60

7.2.3.3 Anmälan om att en tillgång av ringa värde ska tillfalla Allmänna arvsfonden

Utredningens förslag: Handläggningen av ärenden om att en tillgång av ringa värde i en ekonomisk förening i likvidation ska tillfalla Allmänna arvsfonden flyttas från allmän domstol till Bolagsverket.

Bolagsverkets beslut ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara tingsrätten i den ort där föreningens styrelse har sitt säte.

Om tillgångarna i en ekonomisk förening i likvidation är av obetydligt värde kan tingsrätten på anmälan av likvidatorn besluta att tillgångarna ska tillfalla Allmänna arvsfonden. Motsvarande bestämmelse finns i aktiebolagslagen.

Också när det gäller detta ärende gör utredningen samma bedömning som i fråga om aktiebolag (se avsnitt 7.1.5.3). Utredningen föreslår därför att handläggningen flyttas från allmän domstol till Bolagsverket.

Bolagsverkets beslut bör också i detta fall kunna överklagas till tingsrätten i den ort där föreningens styrelse har sitt säte (jfr 15 kap. 7 LEF).

7.2.3.4 Ersättning till likvidator

Utredningens förslag: I lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar införs en bestämmelse om att likvidator har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt, om inte uppdraget kan betalas på annat sätt.

En ansökan om ersättning av allmänna medel till likvidator ska prövas av Bolagsverket.

Bolagsverkets beslut ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara tingsrätten i den ort där föreningens styrelse har sitt säte.

En likvidator anses i enlighet med allmänna principer om uppdragsavtal ha rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg i anledning av uppdraget. Ersättningen ska i första hand tas från för-

eningens tillgångar. Det saknas emellertid uttryckliga bestämmelser om att likvidator har rätt till ersättning av allmänna medel om föreningen saknar tillgångar till att betala uppdraget. Av Bolagsverkets regleringsbrev och instruktion får visserligen anses framgå att verket är behörigt att besluta om ersättning till likvidator. Det bör dock på samma sätt som föreslagits i fråga om aktiebolagslagen införas en uttrycklig bestämmelse i föreningslagen om att likvidator har rätt till ersättning av allmänna medel, om uppdraget inte kan betalas på annat sätt (se avsnitt 7.1.5.4). En ansökan om sådan ersättning bör prövas av Bolagsverket.

Bolagsverkets beslut bör, av samma skäl som angetts för motsvarande beslut beträffande aktiebolag, överklagas till tingsrätten i den ort där föreningens styrelse har sitt säte.

7.3 Handelsbolag och enkla bolag m.m.

7.3.1 Kort om handelsbolag och enkla bolag

Ett *handelsbolag* föreligger, om två eller flera har avtalat att gemensamt utöva näringsverksamhet i bolag och bolaget har förts in i handelsregistret. Ett *kommanditbolag* är ett handelsbolag i vilket en eller flera bolagsmän har förbehållit sig att inte svara för bolagets förbindelser med mera än han eller hon har satt in eller åtagit sig att sätta in i bolaget. Ett *enkelt bolag* föreligger, om två eller flera har avtalat att utöva verksamhet i bolag utan att det är ett handelsbolag. Ett handelsbolag, men inte ett enkelt bolag, kan förvärva rättigheter och skyldigheter samt föra talan inför domstolar och andra myndigheter. Bestämmelser om handelsbolag och enkla bolag finns i lagen (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag (handelsbolagslagen).

7.3.2 Ärenden om att förordna likvidator för handelsbolag och enkla bolag

Handelsbolag och enkla bolag ska i vissa situationer gå i likvidation. En sådan situation är om bolagsavtalet har slutits på obestämd tid och en bolagsman säger upp avtalet. En annan sådan situation är om en bolagsman väsentligt åsidosätter sina skyldigheter enligt bolags-

avtalet och någon annan bolagsman begär att bolaget ska gå i likvidation.

En domstol kan inte besluta att ett handelsbolag eller enkelt bolag ska gå i likvidation. Det är endast en bolagsman som kan fatta ett sådant beslut. Om ett bolag har gått i likvidation, kan domstolen dock på ansökan av en bolagsman förordna att likvidationen ska verkställas av en eller flera likvidatorer som domstolen utser (2 kap. 37 § och 4 kap. 7 § andra stycket handelsbolagslagen). En förutsättning för att en domstol ska få utse likvidator är att det är sannolikt att likvidationen oskäligt uppehålls eller annars utförs på ett sådant sätt att en bolagsmans rätt därigenom äventyras. En likvidator kan när som helst entledigas av rätten (2 kap. 38 § andra stycket handelsbolagslagen).

Under en likvidation ska alla förvaltningsåtgärder vidtas av bolagsmännen i förening, om inte något annat har avtalats eller särskild likvidator har förordnats. När bolaget har gått i likvidation, ska bolagets egendom i den mån det behövs för likvidationen så snart det kan ske förvandlas till pengar genom försäljning på offentlig auktion eller på annat lämpligt sätt. Bolagets rörelse får fortsättas, om det behövs för en ändamålsenlig avveckling eller för att de anställda ska få skälig tid för att skaffa ny anställning. Om inte något annat har avtalats mellan bolagsmännen, får tillgångarna inte skiftas innan alla kända skulder har blivit betalda eller behövliga medel har avsatts för sådan betalning.

7.3.3 Kort om europeiska ekonomiska intressegrupperingar

Bestämmelser om europeiska ekonomiska intressegrupperingar finns i rådets förordning (EEG) nr 2137/85 av den 25 juli 1985 om europeiska ekonomiska intressegrupperingar (EEIG). I lagen (1994:1927) om europeiska ekonomiska intressegrupperingar (LEEIG) finns bestämmelser som kompletterar rådets förordning.¹⁹

En europeisk ekonomisk intressegruppering (intressegruppering) kan närmast liknas vid ett handelsbolag som verkar över nationsgränserna. En intressegruppering kännetecknas nämligen av att den inte behöver ha något eget kapital och av att medlemmarna är obegränsat solidariskt ansvariga för intressegrupperingens skulder. Dessa egenskaper har en intressegruppering gemensamt med ett svenskt handelsbolag. Medlemmarna ska vara minst två fysiska eller juridiska

¹⁹ Prop. 1994/95:68 Europeiska Ekonomiska Intressegrupperingar (EEIG)

personer som själva i olika medlemsländer bedriver ekonomisk verksamhet. Det är inte associationens utan medlemmarnas ekonomiska verksamhet som ska underlättas och främjas. Detta krav har en intressegruppering gemensamt med en svensk ekonomisk förening.

Den som är i konkurs får inte vara medlem i en intressegruppering som har sitt säte i Sverige (1 § LEEIG). Detsamma gäller den som har näringsförbud. Den som är medlem i en intressegruppering med säte i Sverige och som försätts i konkurs eller som åläggs näringsförbud ska omedelbart utträda ur intressegrupperingen (2 § LEEIG).

Bolagsverket är registreringsmyndighet för intressegrupperingar (11 § LEEIG). Bolagsverket ska föra ett register (EEIG-registret) över sådana intressegrupperingar som har sitt säte i Sverige och för dem som inte har sitt säte här men väl ett huvud- eller avdelningskontor i Sverige.

7.3.4 Ärenden om likvidation av europeiska ekonomiska intressegrupperingar

I fråga om likvidation av intressegrupperingar som har sitt säte i Sverige tillämpas reglerna om likvidation av handelsbolag (6 § LEEIG).

En intressegruppering ska i vissa fall upplösas genom tvångslikvidation om den åsidosätter allmänna intressen. Så är fallet om intressegrupperingen inte har en till registret anmäld företagsledare eller om grupperingen saknar annat organ som ska finnas enligt avtalet om att bilda intressegrupperingen (7 § LEEIG). Detsamma gäller om det finns medlem i en gruppering som är försatt i konkurs eller har näringsförbud. En ansökan om tvångslikvidation görs av Bolagsverket till allmän domstol. Vid tingsrätten handläggs ansökan enligt ärendelagen. Före likvidationsbeslutet ska intressegrupperingen ha förelagts att inom viss tid vidta den åtgärd som behövs för att undgå likvidation.

7.3.5 Handelsbolag och enkla bolag m.m. – överväganden

7.3.5.1 Allmän domstol bör förordna likvidator för handelsbolag och enkla bolag

Utredningens bedömning: Allmän domstol bör även i fortsättningen handlägga ärenden om förordnande och entledigande av likvidator för handelsbolag och enkla bolag.

I samband med att handläggningen av vissa ärenden om likvidation av ekonomiska föreningar flyttades till Patent- och registreringsverket tog riksdagen ställning för att allmän domstol bör handlägga frågor om att utse likvidator för handelsbolag och enkla bolag.²⁰ Som skäl härför angavs att en begäran om att likvidator ska utses många gånger är föranledd av någon form av motsättning mellan olika bolagsmän eller mellan likvidatorn och vissa bolagsmän.

Som utredningen redogjort för ovan handlägger Bolagsverket enligt den nuvarande ordningen – med några få undantag – ärenden om förordnande och entledigande av likvidator för aktiebolag och ekonomiska föreningar. Utredningen har dessutom föreslagit att Bolagsverket ska ta över handläggningen av samtliga ärenden om byte av likvidator för dessa juridiska personer. Frågan är då om det är lämpligt att Bolagsverket även tar över ärenden om förordnande av likvidator för handelsbolag och enkla bolag. Utredningen kan därvid konstatera att det föreligger avgörande skillnader mellan det ärendet och ärenden om förordnande och entledigande av likvidator för aktiebolag och ekonomiska föreningar.

Ett beslut om att förordna likvidator för ett aktiebolag eller en ekonomisk förening fattas alltid i samband med att tingsrätten eller Bolagsverket beslutar att bolaget eller föreningen ska gå i likvidation. Så är inte fallet vid likvidation av enkla bolag och handelsbolag. En myndighet kan nämligen aldrig besluta att ett sådant bolag ska gå i likvidation. Det är endast en bolagsman som är behörig att fatta det beslutet. När det sedan gäller förordnande av likvidator aktualiseras frågan vid domstol först efter särskild ansökan av en bolagsman. Bakgrunden till ansökan är vanligtvis att det föreligger en konflikt mellan bolagsmännen. Exempel på motsättningar kan vara att de är oeniga om vilka förvaltningsåtgärder som ska vidtas under likvidationen eller hur tillgångarna i boet ska skiftas. Rätten

²⁰ Prop. 2002/03:147 Överflyttning av vissa ärenden till Patent- och registreringsverket, s. 31

kan då – efter ansökan – förordna en likvidator om det är sannolikt att likvidationen oskäligt uppehålls eller annars utförs på sådant sätt att en bolagsmans rätt därigenom äventyras. Den prövning som rätten ska göra i ärendet innebär i sin tur att det kan finnas behov av att höra bolagsmännen vid en muntlig förhandling och att frågor om bevisvärdering kan bli aktuella.

Med hänsyn till att detta ärende till sin karaktär vanligtvis är tvistigt och då det vid prövningen regelmässigt kan finnas behov av muntlig förhandling och att värdera bevisning gör utredningen samma bedömning som gjorts i det tidigare lagstiftningsärendet. Utredningen anser således att det inte finns någon anledning att göra några förändringar för detta ärende.

7.3.5.2 Ärenden om tvångslikvidation av europeiska ekonomiska intresseföreningar

Utredningens bedömningen: Ärenden om tvångslikvidation av europeiska ekonomiska intresseföreningar bör även i fortsättningen handläggas av allmän domstol.

Lagen om europeiska ekonomiska intressegrupperingar bygger som framgått på en EEG-förordning. Genom Sveriges medlemskap i EU gäller den förordningen som lag i Sverige. Enligt EEG-förordningen ska tvångslikvidation av intressegrupperingar beslutas av domstol. Det utgör hinder för att flytta handläggningen av ärendet till förvaltningsmyndighet. Allmän domstol bör således även i fortsättningen handlägga ärenden om tvångslikvidation av europeiska ekonomiska intresseföreningar.

7.4 Stiftelser

7.4.1 Kort om stiftelser

Stiftelselagen trädde i kraft den 1 januari 1996. Enligt lagen bildas en stiftelse genom att egendom enligt förordnande av en eller flera stiftare avskiljs för att varaktigt förvaltas som en självständig förmögenhet för ett bestämt ändamål. En stiftelse kan också bildas genom att en eller flera stiftare förordnar att pengar, som inflyter efter ett upprop av dem, som en självständig förmögenhet ska främja

ett bestämt och varaktigt ändamål, och någon åtar sig att ta emot pengarna för förvaltning i enlighet med förordnandet (insamlingsstiftelse). Dessutom kan stiftelser bildas genom förordnande i kollektivavtal (kollektivavtalsstiftelse) eller åtgärd för grundande av pensionsstiftelse eller personalstiftelse enligt lagen (1967:531) om tryggnad av pensionsutfästelse m.m. För sistnämnda stiftelse gäller endast lagen om tryggnad av pensionsutfästelse m.m.

En stiftelse kan förvärva rättigheter och ikläda sig skyldigheter samt föra talan inför domstolar och andra myndigheter.

För en stiftelses förpliktelser svarar endast stiftelsens tillgångar. För att den som ingår en förbindelse med en stiftelse som utövar näringsverksamhet rättsligt sett ska ha ett skydd som nära ansluter till det som finns när man rättshandlar med ”vanliga” företag, finns i stiftelselagen bestämmelser om att stiftelser av ifrågavarande slag ska ha ordnad bokföring, upprätta offentlig årsredovisning och ha kvalificerad revision. Eftersom stiftelsens företrädare inte har något personligt ansvar för stiftelsens förpliktelser finns också skadeståndsbestämmelser för ledamöter i styrelsen och för stiftelsens förvaltare. Det finns även regler om likvidationsskyldighet för stiftelser.

Tillsynsmyndighet för en stiftelse med egen förvaltning är länsstyrelsen i det län där stiftelsens styrelse har sitt säte, eller om säte inte är bestämt, där förvaltningen huvudsakligen utövas (9 kap. 1 § stiftelselagen). I myndighetens tillsynsuppgift ingår kontroll, ingripande och service.

Enligt stiftelselagen ska en stiftelse vara registrerad om den enligt bokföringslagen (1999:1078) är skyldig att upprätta årsredovisning, eller om det följer av de av stiftaren i stiftelseförordnandet meddelade föreskrifterna (10 kap. 1 § stiftelselagen). Registreringen har endast firmarättsliga verkningar. Registreringsmyndighet för en stiftelse är den länsstyrelse som ska vara tillsynsmyndighet för stiftelsen. Ett stiftelseregister ska föras hos länsstyrelsen.

Stiftelselagen har nyligen varit föremål för en översyn i departementspromemorian Vissa frågor i stiftelselagen, m.m. (Ds 2007:7). I promemorian föreslås bl.a. att alla stiftelser ska vara registrerade och tilldelas organisationsnummer. Vidare föreslås att tillsynen ska koncentreras till sex till åtta länsstyrelser. Förslagen bereds för närvarande inom Justitiedepartementet.

7.4.2 Ärenden om likvidation av stiftelser

Enligt stiftelselagen (1994:1220) handlägger tingsrätten i första instans ärenden om likvidation av stiftelser. Vid handläggningen i tingsrätten är ärendelagen tillämplig, men det finns också vissa regler om förfarandet i stiftelselagen.

Bestämmelser om skyldighet för de stiftelser som ägnar sig åt näringsverksamhet att gå i likvidation finns i 7 kap. stiftelselagen. Det övergripande syftet med bestämmelserna om likvidation är att de ska utgöra ett skydd för borgenärer som ingår avtal med stiftelser som utövar näringsverksamhet. Reglerna om likvidation har utformats i nära överensstämmelse med bestämmelserna om likvidation för aktiebolag.²¹

En stiftelse som utövar näringsverksamhet ska gå i likvidation om värdet av stiftelsens tillgångar är lägre än summan av dess skulder. Likvidationen innebär att stiftelsen upplöses genom att tillgångarna säljs och skulderna betalas. Uppkommer överskott ska det användas till det ändamål som stiftelsens medel är avsedda för eller ett ändamål som så nära som möjligt motsvarar detta. Om det inte är möjligt att använda tillgångarna på detta sätt ska de överlämnas till Allmänna arvsfonden.

Så snart det finns skäl att anta att värdet av stiftelsens tillgångar understiger summan av dess skulder ska styrelsen eller förvaltaren upprätta en särskild balansräkning. Om balansräkningen visar att värdet av tillgångarna understiger summan av skulderna, ska styrelsen eller förvaltaren ansöka hos tingsrätten om att stiftelsen ska försättas i likvidation (7 kap. 1 § stiftelselagen). Ansökan får göras även av styrelseledamot eller revisor.

Skyldighet att upprätta särskild balansräkning finns även om stiftelsen vid verkställighet enligt 4 kap. utsköningsbalken befunnits sakna utmätningsbara tillgångar.

På motsvarande sätt som för aktiebolag och ekonomiska föreningar ska en stiftelse som utövar näringsverksamhet och som är försatt i konkurs gå i likvidation om konkursen avslutas med överskott (7 kap. 16 § stiftelselagen). För en stiftelse ska dock beslutet om likvidation i första hand fattas av styrelsen eller förvaltaren och inte, som för aktiebolag och ekonomiska föreningar, av domstol. Beslutet ska fattas inom en månad från det att konkursen avslutades. I annat fall ska tingsrätten besluta om att stiftelsen ska gå i likvidation (7 kap. 17 § stiftelselagen).

²¹ Prop. 1993/94:9 Stiftelser, s. 185

7.4.2.1 Handläggningen vid tingsrätten

Ärenden om likvidation avgörs alltid efter sammanträde. Avskrivning efter återkallelse kan dock beslutas på handlingarna.

När ansökan om likvidation gjorts hos rätten ska rätten utfärda kallelse. Stiftelsen och borgenärer som vill yttra sig i ärendet ska kallas att på en bestämd dag inställa sig inför rätten, då frågan om skyldighet för stiftelsen att gå i likvidation ska prövas. Kallelsen ska delges stiftelsen om det kan ske med användande av andra delgivningsformer än kungörelsedelgivning (7 kap. 5 § stiftelselagen). Något absolut krav på delgivning för ärendets vidare handläggning föreskrivs inte. Borgenärer som vill yttra sig i ärendet underrättas om sammanträdet genom att kallelsen kungörs i Post- och Inrikes Tidningar. Kungörelse ska ske minst två och högst fyra månader före inställelsedagen.

Som angetts ovan förutsätter ett beslut om likvidation att värdet av stiftelsens tillgångar understiger summan av dess skulder. Om det under ärendets handläggning i tingsrätten styrks att en balansräkning utvisar att stiftelsen har tillgångar till ett värde som överstiger summan av skulderna och att balansräkningen har blivit granskad av revisor och godkänd av länsstyrelsen, ska beslut om likvidation inte meddelas (7 kap. 4 § stiftelselagen). I ett sådant fall får ärendet skrivas av efter återkallelse eller beslut meddelas att ansökan lämnas utan bifall.

Enligt 27 § ärendelagen ska rättsens beslut grundas på det som handlingarna innehåller och det som i övrigt har framkommit i ärendet. Det innebär att rätten får grunda sitt avgörande på såväl det som kommit fram vid sammanträdet som det som framgår av handlingarna. Det är alltså möjligt att beakta att likvidationsgrunden undanröjts efter sammanträdet, men innan beslut meddelas.

Beslutar rätten att stiftelsen ska gå i likvidation ska den samtidigt utse en eller flera likvidatorer.

Om sökanden haft kostnader för delgivning eller kungörelse samt för expeditioner i ärendet har denne rätt till ersättning av stiftelsens medel (7 kap. 6 § stiftelselagen). Beslut om ersättning fattas av rätten.

7.4.3 Stiftelser – överväganden och förslag

7.4.3.1 Ärenden om likvidation av stiftelser bör handläggas av Bolagsverket

Utredningens förslag: Handläggningen av ärenden om likvidation av stiftelser, som aktualiseras på grund av brist på tillgångar i stiftelsen, ska flyttas från allmän domstol till Bolagsverket.

Om en stiftelse försätts i konkurs och konkursen avslutas med överskott, ska rätten – i stället för som nu stiftelsen själv – i samband med att den fastställer utdelning i konkursen besluta att stiftelsen ska gå i likvidation.

Som utredningen redogjort för ovan handlägger tingsrätten i första instans ärenden om likvidation av aktiebolag när likvidationsgrunden är kapitalbrist. Vid den relativt nyligen genomförda översynen av aktiebolagslagens likvidationsbestämmelser gjordes bedömningen att det inte var lämpligt att flytta den prövningen till Bolagsverket. Skälet härtill var att det i dessa situationer, åtminstone i vissa fall, kunde finnas skilda uppfattningar hos aktieägare om bolaget hade kapitalbrist eller inte, och att situationen därmed påminde om en tvist. Utredningen har, som framgått tidigare (se avsnitt 7.1.5.1), inte funnit skäl att göra någon annan bedömning i denna del.

Ansökan om likvidation av en stiftelse kan göras av styrelsen, förvaltaren, styrelseledamot eller revisor. Det är fråga om mycket sällsynta situationer. De som är behöriga att ansöka har inte, såsom aktieägare har i ett aktiebolag, egna ekonomiska intressen i stiftelsen. Det torde sällan vara fråga om tvistiga situationer. Prövningen av en ansökan om likvidation är inte heller så rättsligt kvalificerad att prövningen nödvändigtvis i första hand bör ligga på domstol. Enligt utredningens mening är ärendets karaktär sådan att en överflyttning av handläggningen från tingsrätten till en förvaltningsmyndighet är lämplig i och för sig. Härtill kommer att det finns hög juridisk kompetens inom vissa förvaltningsmyndigheter. Som utredningen anför tidigare kan det till och med vara så att erfarenheten av och kunskapen inom ett rättsområde hos en del myndigheter generellt sett är större än i domstolarna. Ur rättssäkerhetssynpunkt behöver det således inte vara en nackdel att handläggningen flyttas från allmän domstol till förvaltningsmyndighet.

Det finns emellertid skäl som i viss mån talar mot att handläggningen av ärendet flyttas till en förvaltningsmyndighet. En överflyttning innebär nämligen att två olika myndigheter kommer att vara behöriga att pröva likvidationsgrunden kapitalbrist. I fråga om aktiebolag kommer det att vara allmän domstol och i fråga om stiftelser en förvaltningsmyndighet. Konsekvensen av en sådan reform blir att systematiken i aktiebolagslagen och stiftelselagen inte stämmer överens. Det kan framstå som inkonsekvent. Inom ramen för det reformarbetet som pågår med att renodla domstolarnas verksamhet anser utredningen dock att det är en olägenhet som rimligen får godtas.

Frågan är då vilken förvaltningsmyndighet som bör överta handläggningen av dessa likvidationsärenden. Bolagsverket handlägger numera ett flertal ärenden om likvidation av aktiebolag och ekonomiska föreningar. Det kan därför framstå som naturligt att verket övertar handläggningen även av dessa likvidationsärenden. Å andra sidan kan det tyckas vara lämpligt att registreringsmyndigheten, länsstyrelsen, övertar ärendet. En av anledningarna till att ärenden om likvidation av aktiebolag och ekonomiska föreningar flyttades till Bolagsverket, var att vissa av dessa ärenden har nära anknytning till bolags- och föreningsregistret. Det gäller t.ex. ärenden om att ett aktiebolag eller en förening ska gå i likvidation därför att de inte har gett in en anmälan till registret om behörig styrelse. Den likvidationsgrund (tillgångsbrist) som nu är i fråga har emellertid ingen anknytning till stiftelseregistret. Mot den bakgrunden framstår det därför inte som en lämpligare ordning att länsstyrelsen övertar handläggningen av ärendena jämfört med att Bolagsverket gör det. Bolagsverket har – jämfört med länsstyrelsen – relativt lång erfarenhet av att handlägga ärenden om likvidation. Inom verket finns bred kompetens inom det bolagsrättsliga området. Som utredningen redogjort för tidigare (se avsnitt 4.2) har verket dessutom stor erfarenhet av att granska årsredovisningar. Härtill kommer att verket har personal med jurist- respektive revisorskompetens. Inom Bolagsverket finns således den kompetens som krävs för att handlägga denna typ av ärende. Utredningen anser därför att Bolagsverket bör handlägga ärenden om likvidation av stiftelser som aktualiseras på grund av brist på tillgångar i stiftelsen.

Enligt den nuvarande ordningen har, som nyss framgått, länsstyrelsen ansvaret för stiftelseregistret. En fråga som utredningen har uppmärksammat är om denna ordning bör bestå eller om det finns skäl som talar för att hanteringen av stiftelseregistret bör

flyttas till någon annan myndighet. Bolagsverket har i dag ansvaret för bolags- och föreningsregistret. Ur samordningssynpunkt vore det därför en klar fördel om Bolagsverket tog över ansvaret för stiftelseregistret. Med hänsyn till att stiftelselagen nyligen har varit föremål för en översyn och att frågan saknar egentlig betydelse för utredningens förslag avstår dock utredningen från att överväga frågan ytterligare.

Enligt de nuvarande bestämmelserna i stiftelselagen ska, om en stiftelse är försatt i konkurs och denna avslutas med överskott, styrelsen eller förvaltaren inom en månad från det att konkursen avslutades besluta att stiftelsen ska gå i likvidation. Om det inte fattas ett sådant beslut inom föreskriven tid, ska tingsrätten besluta att stiftelsen ska gå i likvidation (7 kap. 17 § stiftelselagen). Enligt utredningens mening bör förfarandet i samband med överskottskonkurs förenklas på motsvarande sätt som tidigare har skett på aktiebolags- och föreningsrättens område. Tingsrätten bör alltså i anslutning till att den fastställer utdelning i konkursen också besluta om likvidation.²²

7.4.3.2 Handläggningsfrågor

Utredningens förslag: I ärenden om likvidation av stiftelser som Bolagsverket handlägger ska verket ge stiftelsen och borgenärer tillfälle att yttra sig samt kungöra ett s.k. likvidationsföreläggande i Post- och Inrikes Tidningar.

De nuvarande bestämmelserna om sökandens rätt till ersättning för vissa kostnader tas bort.

Bolagsverkets beslut ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara tingsrätten i den ort där stiftelsens styrelse har sitt säte.

De likvidationsärenden som utredningen föreslår ska flyttas till Bolagsverket kommer, i den mån inga särskilda förfaranderegler införs, att handläggas enligt förvaltningslagen. Med hänsyn till skyddet för borgenärerna anser utredningen att de nuvarande reglerna för handläggningen bör gälla för verkets handläggning. Handläggningen bör dock vara skriftlig. Det bör alltså i stiftelselagen införas bestäm-

²² Jfr prop. 2000/01:150 Likvidation av aktiebolag m.m., s. 63-64, och prop. 2002/03:147 Överflyttning av vissa ärenden till Patent- och registreringsverket, s. 23 och 26

melser om att verket ska förelägga stiftelsen och borgenärer som vill yttra sig i ärendet att komma in med ett skriftligt yttrande till verket inom viss tid. Föreläggandet bör kungöras i Post- och Inrikes Tidningar.

Frågor om likvidation tillhör de allmänna domstolarnas rättsområde. Som utredningen tagit ställning för tidigare är det lämpligast att ett ärende med anknytning till ett visst rättsområde överprövas av den domstol som i allmänhet hanterar frågor som hör till det rättsområdet. Bolagsverkets beslut i ärenden om likvidation av stiftelse bör därför kunna överklagas till tingsrätten. Behörig domstol bör vara tingsrätten i den ort där stiftelsens styrelse har sitt säte.

Enligt 7 kap. 6 § stiftelselagen har sökanden i ett likvidationsärende under vissa förutsättningar rätt till ersättning av stiftelsens medel för de kostnader som han eller hon har haft för delgivning, kungörelse och expeditioner i ärendet. Några sådana kostnader kan numera inte uppkomma för sökanden annat än i mycket speciella fall. Bestämmelsen har därmed i stort sett förlorat sin praktiska betydelse. Motsvarande bestämmelser fanns tidigare i aktiebolagslagen och lagen om ekonomiska föreningar men togs bort i samband med den senaste översynen av likvidationsbestämmelserna i dessa lagar.²³ Utredningen anser därför att ersättningsbestämmelserna i stiftelselagen också bör tas bort.

7.4.3.3 Ersättning till likvidator

Utredningens förslag: I stiftelselagen (1994:1220) införs en bestämmelse om att likvidator har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt, om inte uppdraget kan betalas på annat sätt.

En ansökan om ersättning av allmänna medel till likvidator ska prövas av Bolagsverket.

Bolagsverkets beslut ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara tingsrätten i den ort där stiftelsens styrelse har sitt säte.

²³ Prop. 2000/01:150 Likvidation av aktiebolag m.m., s. 54 f, och prop. 2002/03:147 Överflyttning av vissa ärenden till Patent- och registreringsverket, s. 28 f.

En likvidator anses, som redan nämnts, i enlighet med allmänna principer om uppdragsavtal ha rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg i anledning av uppdraget. Ersättningen ska i första hand tas från stiftelsens tillgångar. Det saknas emellertid uttryckliga bestämmelser om att likvidator har rätt till ersättning av allmänna medel om stiftelsen saknar tillgångar till att betala uppdraget. Det bör därför på samma sätt som föreslagits beträffande aktiebolagslagen och föreningslagen, införas en uttryckliga bestämmelse i stiftelselagen om att likvidator har rätt till ersättning av allmänna medel, om uppdraget inte kan betalas på annat sätt (se avsnitt 7.1.5.4 och 7.2.3.4). En ansökan om sådan ersättning bör prövas av Bolagsverket.

Bolagsverkets beslut bör, av samma skäl som angetts för motsvarande beslut beträffande aktiebolag och ekonomiska föreningar, överklagas till tingsrätten i den ort där föreningens styrelse har sitt säte.

7.5 Finansiella företag och försäkringsföretag

7.5.1 Kort om finansiella företag och försäkringsföretag

För vissa aktiebolag och ekonomiska föreningar finns det särskilda regler och särskild tillsyn. Det gäller företag som sysslar med finansiell verksamhet eller försäkringsverksamhet. Bestämmelser om sådana företag och föreningar finns i lagen (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse (BFL), lagen (1995:1570) om medlemsbanker, sparbankslagen (1987:619), lagen (1991:981) om värdepappersrörelse och lagen (1992:543) om börs- och clearingverksamhet, lagen (2004:46) om investeringsfonder (LIF), försäkringsrörelselagen (1982:713) (FRL) samt lagen (1972:262) om understödsföreningar. Lagen (1991:981) om värdepappersrörelse och lagen (1992:543) om börs- och clearingverksamhet kommer från och med den 1 november 2007 att ersättas av lagen (2007:528) om värdepappersmarknaden (LVPM).²⁴

²⁴ Prop. 2006/07:115 Ny lag om värdepappersmarknaden

Bank- och finansieringsrörelse

I lagen (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse finns bestämmelser om bankrörelser och finansieringsrörelser. Dessa får som regel bara drivas efter tillstånd av Finansinspektionen eller, i vissa fall, av regeringen (2 kap. 1 § BFL). I lagen används samlingsbegreppet *kreditinstitut* för bank, kreditmarknadsbolag och kreditmarknadsföreningar (1 kap. 5 § BFL).

En *bankrörelse* definieras i lagen som en rörelse i vilken det ingår betalningsförmedling via generella betalsystem, och mottagande av medel som efter uppsägning är tillgängliga för fordringsägaren inom högst 30 dagar (1 kap. 3 § BFL). En *finansieringsrörelse* definieras som en rörelse i vilken det ingår näringsverksamhet som har till ändamål att ta emot återbetalningspliktiga medel från allmänheten, direkt eller indirekt via ett företag med vilket det finns ett nära samband, och lämna kredit, ställa garanti för kredit eller i finansieringssyfte förvärva fordringar eller upplåta lös egendom till nyttjande (leasing) (1 kap. 4 § BFL).

Finansinspektionen har tillsynen över kreditinstitut (13 kap. 2 § BFL). Inspektionen har dessutom tillsyn över och bevakar att kreditinstitutets ägare och ledning uppfyller vissa lämplighetskrav. Registreringsmyndighet för kreditinstitut är Bolagsverket (13 kap. 1 § BFL).

För medlemsbanker och sparbanker finns särskilda bestämmelser i lagen (1995:1570) om medlemsbanker och sparbankslagen (1987:619). I fråga om bl.a. tillstånd att driva bankrörelse gäller dock bank- och finansieringsrörelselagen.

En *medlemsbank* är en ekonomisk förening som har till ändamål att främja medlemmarnas ekonomiska intressen genom att driva bankverksamhet i vilken medlemmarna deltar genom att använda bankens tjänster som insättare eller på annat sätt.

En *sparbank* har till ändamål att, utan rätt för dess stiftare eller andra att få del av den vinst som kan uppkomma i rörelsen, främja sparsamhet genom att driva bankverksamhet i enlighet med de bestämmelser som meddelas i sparbankslagen och lagen om bank- och finansieringsrörelse. En sparbanks rörelse ska avse främst ett visst verksamhetsområde.

Värdepappersrörelse samt börs- och clearingverksamhet

I lagen (2007:528) om värdepappersmarknaden finns bestämmelser om värdepappersrörelse samt börs- och clearingverksamhet. Med värdepappersrörelse avses verksamhet som består i att yrkesmässigt tillhandahålla investeringstjänster eller utföra investeringsverksamhet (1 kap. 5 § LVPM). Börs definieras i lagen som ett svenskt aktiebolag eller en svensk ekonomisk förening som har fått tillstånd att driva en eller flera reglerade marknader. Med clearingverksamhet avses fortlöpande verksamhet som bl.a. består i att på clearingdeltagarnas vägnar göra avräkningar i fråga om deras förpliktelser att leverera finansiella instrument eller att betala i svensk eller utländsk valuta.

För att driva värdepappersrörelse eller för att som börs driva en reglerad marknad krävs som regel tillstånd av Finansinspektionen (2 kap. 1 § och 12 kap. 1 § LVPM). Detsamma gäller för att yrkesmässigt få driva clearingverksamhet.

Finansinspektionen har tillsyn över värdepappersinstitut, börser, clearingorganisationer och sådana utländska företag som har tillstånd att driva en reglerad marknad från filial i Sverige. (23 kap. 1 § LVPM).

Fondverksamhet

I lagen (2004:46) om investeringsfonder finns bestämmelser om fondverksamhet. Med fondverksamhet avses förvaltning av en investeringsfond, försäljning och inlösen av andelar i fonden samt därmed sammanhängande administrativa åtgärder (1 kap 1 § LIF).

Fondverksamhet får bara drivas med stöd av lagen om investeringsfonder (1 kap. 3 § LIF). För att ett svenskt aktiebolag (fondbolag) ska få driva fondverksamhet krävs tillstånd av Finansinspektionen (1 kap. 4 § LIF). Ett förvaltningsbolag eller fondföretag som hör hemma inom det Europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES) får under vissa förutsättningar driva fondverksamhet i Sverige om de har tillstånd i sitt hemland att driva sådan verksamhet och Finansinspektionen fått en underrättelse om tillståndet (1 kap. 6–7 §§ LIF). En förutsättning för att ett bolag ska beviljas tillstånd är att det finns registrerat i aktiebolagsregistret eller europabolagsregistret (2 kap. 6 § LIF).

Fondbolag, förvaltningsbolag och fondföretag står som regel under tillsyn av Finansinspektionen (10 kap. 1 § LIF).

Försäkringsrörelse

Enligt försäkringsrörelselagen (1982:713) får försäkringsrörelse endast drivas av försäkringsaktiebolag och ömsesidiga försäkringsbolag²⁵ som fått tillstånd (koncession) till detta (1 kap. 1 § FRL). En ansökan om sådant tillstånd prövas av Finansinspektionen eller, i vissa fall, av regeringen (2 kap. 3 § andra stycket FRL). Finansinspektionen har tillsyn över försäkringsbolagen och Bolagsverket är registreringsmyndighet för dessa bolag (1 kap. 1 § fjärde och femte stycket FRL).

För understödsföreningar gäller lagen (1972:262) om understödsföreningar (UFL). Understödsföreningar är föreningar för inbördes bistånd som utan affärsmässigt drivande av försäkringsrörelse meddelar annan personförsäkring än arbetslöshetsförsäkring, t.ex. pensionsförsäkring.

7.5.2 Ärenden om likvidation av finansiella företag och försäkringsföretag

Kreditinstitut

För bankaktiebolag, kreditmarknadsbolag och kreditmarknadsföreningar gäller allmänna bestämmelser om likvidation, dvs. bestämmelserna i aktiebolagslagen och föreningslagen (10 kap. 1 § BFL, 11 kap. 1 § BFL och 12 kap. 1 § BFL). Det innebär att handläggningen av ärenden om tvångslikvidation för kreditinstitut är uppdelade mellan allmän domstol och Bolagsverket på motsvarande sätt som för aktiebolag och ekonomiska föreningar (se ovan).

Det finns emellertid en särskild bestämmelse om tvångslikvidation för *bankaktiebolag* som inte finns för aktiebolag. Enligt den bestämmelsen ska ett bankaktiebolag gå i likvidation om bolagets tillstånd att driva bankrörelse har återkallats utan att bolaget i stället fått tillstånd att driva annan tillståndspliktig finansiell rörelse (10 kap.

²⁵ Anm: Ett ömsesidigt försäkringsbolag ägs av de försäkringstagare som har köpt en direktförsäkring i bolaget.

31 § BFL).²⁶ En ansökan om likvidation på denna grund får göras av Finansinspektionen hos allmän domstol (10 kap. 33 § BFL). Vid tingsrättens handläggning är ärendelagen tillämplig.

Medlemsbanker och sparbanker

I 9 kap. lagen om medlemsbanker finns bestämmelser om tvångslikvidation för medlemsbanker. Vissa av likvidationsgrunderna motsvarar de som gäller för ekonomiska föreningar. En medlemsbank ska – precis som en ekonomisk förening – gå i likvidation om antalet medlemmar är för lågt eller medlemsbanken efter en konkurs som avslutats med överskott inte inom viss tid har fattat beslut om likvidation (9 kap. 2 § och 4 § 3 lagen om medlemsbanker). Härutöver finns grunder för likvidation som inte har någon motsvarighet i föreningslagen. En medlemsbank ska gå i likvidation om medlemsbankens rörelse inte öppnats inom ett år från dess bildande, eller tillståndet att driva bankrörelse har återkallats utan att banken i stället fått tillstånd att driva annan tillståndspliktig finansiell rörelse. Beslut om likvidation ska inte meddelas, om det styrks att likvidationsgrunden har upphört under ärendets handläggning i första instans.

Bestämmelser om tvångslikvidation för sparbanker finns i 6 kap. sparbankslagen. En sparbank ska gå i likvidation om tillståndet att driva bankrörelse har återkallats, eller banken efter en konkurs som avslutats med överskott inte efter viss tid har fattat beslut om likvidation (6 kap. 2 § sparbankslagen).

Fråga om likvidation av medlemsbank eller sparbank prövas på ansökan av Finansinspektionen eller på ansökan av styrelsen, styrelseledamot, medlem eller innehavare av förlagsandel om det är fråga om en medlemsbank, eller huvudman om det är fråga om en sparbank. Om medlemsbanken eller sparbanken är försatt i konkurs är även borgenär eller annan, vars rätt kan vara beroende av att det finns någon som kan företräda banken, behörig att ansöka om likvidation. Vid tingsrätten handläggs ansökan enligt ärendelagen.

²⁶ Prop. 1997/98:166 Ny associationsrätt för bankaktiebolag m.m., s. 193 och prop. 2000/01:150 Likvidation av aktiebolag m.m., s. 122

Värdepappersrörelse samt börs-, clearing- och fondverksamhet

Även för aktiebolag och ekonomiska föreningar som driver värdepappersrörelse eller börs-, clearing- eller fondverksamhet gäller allmänna bestämmelser om likvidation. Det finns inte några särskilda bestämmelser om likvidation för dessa bolag och föreningar.

Försäkringsföretag – föreslagna reformer

Bestämmelser om likvidation av försäkringsaktiebolag finns i 14 kap. försäkringsrörelselagen. Dessa bestämmelser motsvarar i många avseenden aktiebolagslagens bestämmelser om likvidation. Det finns dock särbestämmelser i försäkringsrörelselagen som inte har sin motsvarighet i aktiebolagslagen. Försäkringsrörelselagen innehåller t.ex. ytterligare grunder för tvångslikvidation. Dessa särskilda grunder för tvångslikvidation är om bolagets hela försäkringsbestånd har överlåtits, om ett tillstånd (koncession) att driva försäkringsrörelse för bestämd tid har gått ut utan att nytt tillstånd har meddelats eller om tillståndet att driva försäkringsrörelse har förklarats förverkat. Det finns även särbestämmelser om att Finansinspektionen kan göra anmälan till rätten om att det ska förordnas att ett bolag ska gå i likvidation, att inspektionen ska kallas av rätten när likvidationsfrågan prövas, att inspektionen kan göra anmälan om utseende av likvidatorer samt att inspektionen har rätt att förordna en egen likvidator. Enligt försäkringsrörelselagen är det rätten som ska besluta om tvångslikvidation för försäkringsaktiebolag. Handläggningen av ärenden om tvångslikvidation är således inte, såsom i allmän bolagsrätt, uppdelad mellan allmän domstol och Bolagsverket.

I 14 kap. försäkringsrörelselagen finns även bestämmelser om likvidation av ömsesidiga försäkringsbolag. Bestämmelserna motsvarar i huvudsak vad som gäller för försäkringsaktiebolag.

I lagen om understödsföreningar finns bestämmelser om tvångslikvidation för understödsföreningar. Bestämmelserna motsvarar vad som gäller enligt föreningslagen för ekonomiska föreningar.

Försäkringsrörelselagen har nyligen varit föremål för översyn av Försäkringsföretagsutredningen. I betänkandet Ny associationsrätt för försäkringsföretag (SOU 2006:55) föreslås en ny försäkringsrörelselag som ska vara tillämplig på alla svenska försäkringsföretag. Enligt förslaget ska allmän associationsrättslig reglering gälla för försäkringsföretagen; försäkringsaktiebolag ska omfattas av aktiebolags-

lagen, medan ömsesidiga försäkringsbolag och försäkringsföreningar ska omfattas av lagen om ekonomiska föreningar. I fråga om likvidation föreslår Försäkringsutredningen dels att aktiebolagslagens bestämmelser om likvidation ska gälla för försäkringsaktiebolag, dels att föreningslagens bestämmelser ska gälla för ömsesidiga försäkringsbolag. Utöver vad som gäller enligt de bestämmelserna föreslås dock att allmän domstol ska besluta om likvidation för det fall bolagets hela försäkringsbestånd har överlåtit, om ett tillstånd att driva försäkringsrörelse för bestämd tid har gått ut utan att nytt tillstånd har meddelats eller om tillståndet att driva försäkringsrörelse har återkallats utan att bolaget i stället fått tillstånd att driva annan tillståndspliktig finansiell rörelse. Vidare ska en ansökan om likvidation i vissa fall få göras av Finansinspektionen. Förslaget innebär att handläggningen av ärenden om tvångslikvidation för försäkringsaktiebolag, ömsesidiga försäkringsbolag och försäkringsföreningar ska vara uppdelad mellan allmän domstol och Bolagsverket på samma sätt som för aktiebolag och ekonomiska föreningar, med undantag för de särskilda likvidationsgrunderna.

Förslagen i betänkandet bereds för närvarande inom Finansdepartementet.

7.5.3 Ärenden om förordnande av förvaltare att företräda aktier eller andelar

Ägarprövning

För att förhindra att olämpliga personer utövar inflytande över t.ex. en banks verksamhet har det införts bestämmelser i lagen om bank- och finansieringsrörelse om s.k. ägarprövning.²⁷ En sådan prövning ska ske i samband med att frågan om beviljande av verksamhetstillstånd prövas och vid förvärv av aktier eller andelar i ett redan bestående institut (3 kap. 1–2 §§ BFL och 14 kap. 1–2 §§ BFL). Ägarprövning innebär att Finansinspektionen prövar lämpligheten hos dem som ska äga en större post aktier eller andelar i ett kreditinstitut. Prövningen utgår från begreppet kvalificerat innehav. Kvalificerat innehav definieras som ett direkt eller indirekt ägande i ett företag, om innehavet representerar tio procent eller mer av kapitalet eller av

²⁷ Prop. 1995/96:173 Förstärkt tillsyn över finansiella företag, s. 61 ff., och prop. 2002/03:139 Reformerade regler för bank- och finansieringsrörelser, s. 389 ff.

samtliga röster eller annars möjliggör ett väsentligt inflytande över ledningen av företaget (1 kap. 5 § 14 BFL).

Motsvarande regler om ägarprövning finns för värdepappersbolag samt börs- och clearingverksamhet (3 kap. 1 § LVPM, 12 kap. 1–2 §§ LVPM, 19 kap. 1 och 3 §§ LVPM, samt 24 kap. 1–3 §§ LVPM). Det finns även sådana regler för fondverksamhet och försäkringsbolag (2 kap. 1–2 §§ LIF och 10 kap. 4–5 §§ LIF samt 2 kap. 3 § FRL och 3 kap. 2–2 c §§ FRL).

Finansinspektionens möjligheter att ingripa mot den som har ett kvalificerat innehav av aktier eller andelar

Finansinspektionen får under vissa förutsättningar besluta att den som har ett kvalificerat innehav av aktier eller andelar i ett kreditinstitut vid stämman inte får företräda fler aktier eller andelar än som motsvarar ett innehav som inte är kvalificerat (14 kap. 6 § BFL). Så är fallet om innehavaren motverkar eller kan antas komma att motverka att kreditinstitutets rörelse drivs på ett sätt som är förenligt med lagen om bank- och finansieringsrörelse eller andra författningar som reglerar institutets verksamhet. Detsamma gäller om innehavaren i väsentlig utsträckning har åsidosatt sina skyldigheter i näringsverksamhet eller i andra ekonomiska angelägenheter eller gjort sig skyldig till allvarlig brottslighet.

Om den som har ett kvalificerat innehav av aktier eller andelar inte har ansökt om tillstånd till ett förvärv, får Finansinspektionen besluta att innehavaren vid stämman inte får företräda aktierna eller andelarna till den del de omfattas av ett krav på tillstånd. Om någon i strid med ett beslut av Finansinspektionen har ett kvalificerat innehav av aktier eller andelar, får innehavaren inte företräda aktierna eller andelarna vid stämman till den del innehavet står i strid med beslutet.

Finansinspektionen får även förelägga en ägare att avyttra så stor del av aktierna eller andelarna att innehavet därefter inte är kvalificerat (14 kap. 7 BFL). En ägare får dessutom föreläggas att avyttra så stor del av aktierna eller andelarna att innehavet inte står i strid med inspektionens beslut.

Om det finns särskilda skäl, får Finansinspektionen begära att tingsrätten förordnar en lämplig person att som förvaltare företräda sådana aktier eller andelar som inte får företrädas av ägaren. En sådan ansökan prövas av tingsrätten i den ort där ägaren har sitt hemvist

eller, om ägaren inte har hemvist i Sverige, av Stockholms tingsrätt (14 kap. 9 § BFL). En förvaltare har rätt till skäligen ersättning för arbete och utlägg. Ersättningen ska betalas av ägaren till aktierna eller andelarna och ska på begäran förskottas av kreditinstitutet. Om den betalningsskyldige inte godtar förvaltarens anspråk, fastställs ersättningen av tingsrätten. En ansökan om förordnande av förvaltare handläggs vid tingsrätten enligt ärendelagen.

Finansinspektionen har motsvarande möjligheter att ingripa mot värdepappersbolag, börs- och clearingverksamhet samt fondverksamhet och försäkringsbolag (24 kap. 7–8 och 10 §§ LVPM, 10 kap. 9–10 och 12 §§ LIF, samt 3 kap. 2 d–2 e §§ FRL).

7.5.4 Finansiella företag och försäkringsföretag – överväganden och förslag

7.5.4.1 Uppdelningen av likvidationsärenden mellan allmän domstol och Bolagsverket

Utredningens förslag: Den nuvarande uppdelningen av likvidationsärenden mellan allmän domstol och Bolagsverket när det gäller *kreditinstitut* bör i huvudsak bestå. Handläggningen av ärenden om likvidation av *bankaktiebolag* på den grunden att bolagets tillstånd att driva bankrörelse har återkallats utan att bolaget i stället fått tillstånd att driva annan tillståndspliktig finansiell rörelse flyttas dock från allmän domstol till Bolagsverket.

Allmän domstol ska även i fortsättningen handlägga ärenden om likvidation av *medlemsbank* på grund av att antalet medlemmar är för lågt, eller att medlemsbankens rörelse inte öppnats inom ett år från dess bildande. Handläggningen av ärenden om likvidation på grund av att tillstånd att driva bankrörelse har återkallats utan att *medlemsbank* eller *sparbank* i stället fått tillstånd att driva annan tillståndspliktig finansiell rörelse flyttas från allmän domstol till Bolagsverket.

När det gäller handläggningen av ärenden om likvidation av *försäkringsföretag* bör Försäkringsföretagsutredningens förslag genomföras. Förslaget innebär att handläggningen av dessa likvidationsärenden ska vara uppdelad mellan allmän domstol och Bolagsverket på motsvarande sätt som för aktiebolag och ekonomiska föreningar. I det lagstiftningsarbetet bör dock handläggningen av ytterligare likvidationsärenden flyttas från allmän

domstol till Bolagsverket. Det är ärenden om likvidation på grund av att ett tillstånd att driva försäkringsrörelse för bestämd tid har gått ut utan att nytt tillstånd har meddelats eller att tillstånd att driva försäkringsrörelse har återkallats utan att bolaget i stället fått tillstånd att driva annan tillståndspliktig finansiell rörelse.

Bolagsverkets beslut ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara tingsrätten i den ort där bolagets eller föreningens styrelse har sitt säte.

För bankaktiebolag, kreditmarknadsbolag och kreditmarknadsföreningar gäller allmänna bestämmelser om likvidation. Beträffande aktiebolag och ekonomiska föreningar har utredningen tidigare tagit ställning för att den nuvarande uppdelning av likvidationsärenden mellan allmän domstol och Bolagsverket bör bestå. Utredningen gör samma bedömning för handläggning av ärenden om likvidation av kreditinstitut. I denna del hänvisar utredningen därför till sina motiveringar under avsnitt 7.1.5.1 och 7.2.3.1.

I fråga om handläggningen av ärenden om likvidation av medlemsbanker kan utredningen inledningsvis konstatera att fallet med för lågt antal medlemmar även är en grund för likvidation av ekonomiska föreningar. Som utredningen anfört tidigare kan det i denna situation uppstå tvist mellan sökanden och föreningen, här medlemsbanken, om det faktiska antalet medlemmar (se avsnitt 7.2.3.1). Detta ärende är således till sin karaktär inte sällan tvistigt och bör därför även i fortsättningen handläggas av allmän domstol. Situationen är densamma om likvidationsgrunden är att medlemsbankens rörelse inte öppnats inom ett år från dess bildande. Det kan uppkomma tvist mellan sökanden och medlemsbanken om tidpunkten för rörelsens öppnande eller om den har öppnat. Även detta ärende kan sålunda befaras ofta inrymma tvist mellan parterna och bör därför även i fortsättningen handläggas av allmän domstol.

I bank- och finansieringsrörelselagen och i lagen om medlemsbanker och i sparbankslagen finns, som ovan angetts, en särskild likvidationsgrund som saknar motsvarighet i aktiebolagslagen och föreningslagen. Ett bankaktiebolag, en medlemsbank eller en sparbank ska nämligen gå i likvidation om bankens tillstånd att driva bankrörelse har återkallats utan att banken i stället fått tillstånd att driva annan tillståndspliktig finansiell rörelse. En fråga om likvidation på denna grund prövas av rätten på ansökan av bl.a. Finansinspektionen.

När det gäller likvidation i nu aktuella fall är rättens prövning begränsad till att undersöka huruvida banken har tillstånd att driva bankrörelse. Det är således inte fråga om några rättsliga överväganden som ska göras vid handläggningen av ärendet. I stället avser prövningen förekomsten av vissa fakta. Handläggning av ärenden av detta slag kräver dessutom normalt inte inslag av muntlighet. Enligt utredningens mening är ärendena – som torde förekomma ytterst sällan – av den karaktären att de bör flyttas från allmän domstol till förvaltningsmyndighet. Bolagsverket bör av naturliga skäl vara den myndighet som tar över handläggningen av ärendena.

Bolagsverkets beslut i ärenden om likvidation av aktiebolag och ekonomiska föreningar överklagas till tingsrätten i den ort där bolagets eller föreningens styrelse har sitt säte. För att uppnå en enhetlig reglering och då det saknas skäl att utforma bestämmelserna annorlunda bör samma forumregel gälla för överklaganden som rör likvidation av bankaktiebolag, medlemsbanker eller sparbanker.

I fråga om likvidation av försäkringsföretag har Försäkringsföretagsutredningen föreslagit att handläggningen av ärenden om likvidation av dessa företag ska delas upp mellan allmän domstol och Bolagsverket. Förslaget motsvarar vad som gäller för aktiebolag och ekonomiska föreningar. Utredningen ställer sig bakom förslagen och anser att de bör genomföras. I det lagstiftningsärendet bör dock på nyss anförda skäl även ärenden om likvidation i tillståndsfallen flyttas från allmän domstol till Bolagsverket.

7.5.4.2 Likvidation efter avslutad överskottskonkurs

Utredningens förslag: Om en medlemsbank eller sparbank försätts i konkurs och konkursen avslutas med överskott, ska rätten – i stället för som nu banken själv – i samband med att den fastställer utdelning i konkursen besluta att banken ska gå i likvidation.

Enligt de nuvarande bestämmelserna i lagen om medlemsbanker och sparbankslagen ska, om en bank är försatt i konkurs och denna avslutas med överskott, styrelsen eller förvaltaren inom en månad från det att konkursen avslutades besluta att banken ska gå i likvidation. Om det inte fattas ett sådant beslut inom föreskriven tid, ska tingsrätten besluta att banken ska gå i likvidation (9 kap. 4 § 3

lagen om medlemsbanker och 6 kap. 2 § 2 sparbankslagen). Enligt utredningens mening bör förfarandet i samband med överskottskonkurs förenklas på motsvarande sätt som tidigare skett på aktiebolags- och föreningsrätten område. Tingsrätten bör alltså i anslutning till att den fastställer utdelning i konkursen också besluta om likvidation (jfr även avsnitt 7.4.3.1).²⁸

7.5.4.3 Handläggningsfrågor

Utredningens förslag: I ärenden om likvidation av medlemsbanker och sparbanker som Bolagsverket handlägger ska verket ge banken och borgenärer tillfälle att yttra sig samt kungöra ett s.k. likvidationsföreläggande i Post- och Inrikes Tidningar.

De nuvarande bestämmelserna om sökandens rätt till ersättning för vissa kostnader tas bort.

De ärenden om likvidation av medlemsbanker och sparbanker som utredningen föreslagit ska flyttas till Bolagsverket kommer om inte några särskilda förfaranderegler skapas att handläggas enligt förvaltningslagen. Utredningen gör i detta sammanhang samma bedömningar som i fråga om handläggningen av ärenden om likvidation av stiftelser (se avsnitt 7.4.3.2). Således anser utredningen att Bolagsverket ska ge banken och borgenärer tillfälle att yttra sig samt kungöra ett s.k. likvidationsföreläggande i Post- och Inrikes Tidningar. Dessutom bör de nuvarande bestämmelserna om sökandens rätt till ersättning för vissa kostnader tas bort.

För bankaktiebolag gäller allmänna bestämmelser om likvidation. Det innebär att förfaranderegler i aktiebolagslagen (se avsnitt 7.1.2.3) kommer att bli tillämpliga vid Bolagsverkets handläggning av det likvidationsärende som rör bankaktiebolag som utredningen föreslagit ska flyttas dit. Därmed saknas anledning att införa särskilda förfaranderegler i lagen om bank- och finansieringsrörelse.

²⁸ Jfr prop. 2000/01:150 Likvidation av aktiebolag m.m., s. 63–64, och prop. 2002/03:147 Överflyttning av vissa ärenden till Patent- och registreringsverket, s. 23 och 26

7.5.4.4 Finansinspektionen ges behörighet att förordna förvaltare att företräda aktier eller andelar

Utredningens förslag: Handläggningen av ärenden om förordnande av förvaltare att företräda aktier eller andelar som inte får företrädas av ägare till finansiellt företag eller försäkringsföretag flyttas från allmän domstol till Finansinspektionen.

Finansinspektionens beslut ska kunna överklagas till allmän förvaltningsdomstol.

Finansinspektionen ska göra en lämplighetsprövning av den som avser att förvärva en större post aktier eller andelar i en bank, kreditmarknadsföretag eller försäkringsföretag. Prövningen ska ske i samband med att frågan om verksamhetstillstånd prövas och vid förvärv av aktier eller andelar i en redan bestående verksamhet. Syftet med bestämmelserna om ägarprövning är att så långt som möjligt förhindra att olämpliga personer blir ägare till aktier och andelar som ger ett väsentligt inflytande över verksamheten. Finansinspektionen har i sin tillsyn också möjlighet att ingripa mot ägare som har visat sig olämplig eller som annars kan komma att missbruka sin ställning. Finansinspektionen får t.ex. besluta att den som har ett kvalificerat innehav av aktier eller andelar i ett kreditinstitut vid stämman inte får företräda fler aktier eller andelar än som motsvarar ett innehav som inte är kvalificerat. Ett förbud att rösta för förvärvade aktier eller andelar kan dock undantagsvis innebära olägenheter. Finansinspektionen har därför även getts möjlighet att vända sig till tingsrätten och begära att rätten utser en förvaltare att företräda aktierna eller andelarna. Exempel på en situation när behov av förvaltare kan tänkas föreligga är om hela aktiekapitalet i t.ex. en bank överläts till en förvärvare som inte kan godtas.

I samband med att möjligheten att förordna förvaltare infördes diskuterades om denna uppgift inte borde ligga på Finansinspektionen.²⁹ I det lagstiftningsarbetet ansågs dock att det i viss mån kunde ifrågasättas om det var lämpligt att Finansinspektionen utser förvaltare att rösta för ett kvalificerat aktie- eller andelsinnehav i ett av inspektionens tillsynsobjekt. Dessutom framhölls att det är vanligt förekommande i lagstiftningen att domstol utser olika slag av förvaltare. Det ansågs således då att uppgiften att förordna förvaltare borde ankomma på domstol. Utredningen anser emellertid att det

²⁹ Prop. 1995/96:173 Förstärkt tillsyn över finansiella företag, s. 82

finns starka skäl som talar för att uppgiften bör anförtros en förvaltningsmyndighet. Av naturliga skäl bör den myndigheten i sådant fall vara Finansinspektionen.

Enligt den nuvarande ordningen har Finansinspektionen i sin tillsyn över finansiella företag och försäkringsföretag långt gående befogenheter. Ett beslut av inspektionen om förbud att företräda aktier eller andelar är ett mycket ingripande beslut för den enskilde. Beslutet kan dessutom kombineras med ett föreläggande att avyttra aktierna eller andelarna. Att Finansinspektionen måste gå vägen via domstol för att en förvaltare ska kunna förordnas framstår mot den bakgrunden som inte helt nödvändigt.

Möjligheten att förordna förvaltare infördes för att begränsa olägenheter som undantagsvis kan följa av förbudet att företräda aktier eller andelar. En förutsättning för att förvaltare ska förordnas är också att det finns sådana särskilda skäl. Det kan därmed förekomma att t.ex. aktieägaren och Finansinspektionen har skilda uppfattningar om behovet av att förvaltare förordnas. En sådan situation påminner om en tvist. Dessutom bör beaktas att Finansinspektionen i sin roll som tillsynsmyndighet har intressen att bevaka som kan stå i strid med aktieägarens. Det nu sagda talar för att frågan bör hanteras av domstol.

Det går emellertid inte att bortse ifrån att Finansinspektionen redan enligt den nuvarande ordningen har mycket långt gående befogenheter. Inspektionen kan ju helt frånta den enskilde aktieägaren eller andelsinnehavaren rätten att agera som ägare. Ett sådant beslut får anses vara minst lika ingripande som ett beslut om förordnande av förvaltare som i dag ankommer på domstol. Mot den bakgrunden framstår det som ändamålsenligt och logiskt att Finansinspektionen även får ensam behörighet att förordna förvaltare. Det får anses tillräckligt att möjligheten till domstolsprövning kvarstår genom att den enskilde kan överklaga inspektionens beslut. En överflyttningen av ärendet skulle dessutom innebära en effektivisering av handläggningen i sig.

Utredningen föreslår alltså att handläggningen av ärenden om förordnande av förvaltare att företräda aktier eller andelar som inte får företrädas av ägare till finansiellt företag eller försäkringsföretag flyttas från allmän domstol till Finansinspektionen. Upplysningsvis bör nämnas att Försäkringsföretagsutredningen i sitt betänkande (SOU 2006:55) inte tar upp frågan huruvida handläggningen av ärendet bör flyttas till förvaltningsmyndighet.

På det finansiella området gäller som huvudregel att Finansinspektionens beslut får överklagas till allmän förvaltningsdomstol.³⁰ För att uppnå en sammanhållen reglering bör denna ordning även gälla för det aktuella ärendet. Det bör framhållas att Finansinspektionens beslut om förbud att företräda aktier eller andelar överklagas till allmän förvaltningsdomstol.

³⁰ Se bl.a. prop. 2002/03:150 En ny lag om investeringsfonder, s. 280

8 Ärenden om näringsförbud

8.1 Näringsförbud

Enligt lagen (1986:436) om näringsförbud kan en person i vissa fall meddelas näringsförbud. Den som har ålagts ett näringsförbud får inte driva näringsverksamhet och inte heller äga, bilda eller inneha vissa funktioner (bl.a. ledamot, suppleant, verkställande direktör, vice verkställande direktör eller företagsledare) i juridiska personer eller faktiskt utöva ledningen av näringsverksamhet (6 § lagen om näringsförbud).

Syftet med lagen om näringsförbud är främst att förhindra att personer som i näringsverksamhet orsakar stora skador ska kunna fortsätta med det. Näringsförbud kan dock endast komma i fråga vid kvalificerade fall av illojala förfaranden. Näringsförbud kan komma i fråga vid brott, betalningsunderlåtelse och konkurs (1, 1 a och 2 §§). För att näringsförbud ska kunna meddelas förutsätts således att näringsidkaren gjort sig skyldig till brottslighet som inte är ringa, eller i avsevärd omfattning underlåtit att betala skatt, tull eller avgift, eller försatts i konkurs och därvid förfarit grovt otillbörligt mot sina borgenärer eller på annat sätt grovt åsidosatt vad som ålegat honom eller henne i näringsverksamhet. De grundläggande förutsättningarna för näringsförbud är att näringsidkaren i angivna fall grovt åsidosatt vad som ålegat honom i näringsverksamhet och att förbud är påkallat från allmän synpunkt. Vid prövningen av om näringsförbud är påkallat från allmän synpunkt ska särskilt beaktas om åsidosättandet varit systematiskt, syftat till betydande vinning, medfört eller varit ägnat att medföra betydande skada eller om näringsidkaren tidigare dömts för brott i näringsverksamhet. Det finns en presumtionsregel som innebär att om näringsidkaren i näringsverksamheten gjort sig skyldig till brott för vilket det lägsta föreskrivna straffet är fängelse i sex månader ska näringsförbud anses påkallat från allmän synpunkt, om inte

särskilda skäl talar mot det (3 § andra stycket). Beträffande den personkrets som kan drabbas av ett förbud gäller att det kan vara fråga om en enskild näringsidkare eller företrädare för olika juridiska personer (1, 1 a, 2 och 4 §§). Även den som i annan egenskap faktiskt har utövat ledningen av en näringsverksamhet eller utåt framträtt som ansvarig för en enskild näringsverksamhet kan komma i fråga för ett näringsförbud.

Näringsförbud ska meddelas för en viss tid, lägst tre år och högst tio år (5 §).

Näringsförbud beslutas av domstol. Talan om näringsförbud i samband med brott förs av allmän åklagare (8 §). Vid domstolen handläggs en sådan talan enligt reglerna i rättegångsbalken om brottmål. I vissa fall handläggs emellertid frågan om näringsförbud vid domstol enligt ärendelagen. Det gäller för handläggningen av näringsförbud som inte grundar sig på brott, dvs. näringsförbud i anledning av betalningsunderlåtelse eller konkurs (8 a §). En sådan ansökan görs av allmän åklagare eller, om denne förklarar sig avstå från att ansöka om näringsförbud, av Kronofogdemyndigheten.

I ärenden som gäller näringsförbud ska tingsrätten hålla sammanträde, om detta inte är uppenbart obehövligt. Om sammanträde hålls ska tingsrätten bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän (8 c §). Utöver vad som följer av lagen (1996:242) om domstolsärenden får rätten förelägga nytt vite eller förordna om hämtning till rätten antingen omedelbart eller till en senare dag, om den som ansökan riktas mot trots föreläggande om personlig inställelse inte inställer sig till sammanträdet eller endast inställer sig genom ombud. Om det finns särskilda skäl får rätten i ärenden om näringsförbud förordna offentlig försvarare för den som avses med förbudsyrkandet (8 d §). I fråga om offentlig försvarare gäller bestämmelserna i rättegångsbalken.

Om det är uppenbart att det föreligger grund för näringsförbud, kan domstolen förordna om tillfälligt näringsförbud, som gäller tills förbudsfrågan har avgjorts slutligt (10 §). Det finns två typer av tillfälliga näringsförbud, dels de som kan meddelas under utredningsstadiet innan domstolens prövning av ett slutligt näringsförbud ägt rum, dels de som kan meddelas efter domstolens slutliga prövning, men innan beslutet vunnit laga kraft. Ett tillfälligt näringsförbud gäller omedelbart om inte annat förordnas (11 §). Om rätten meddelar ett tillfälligt näringsförbud innan talan om näringsförbud har väckts eller ansökan kommit in till rätten, ska den utsätta en tid inom vilken sådan talan ska väckas eller ansökan lämnas in. Tiden

får inte bestämmas längre än vad som bedöms nödvändigt. Om den utsatta tiden inte är tillräcklig, och om åklagaren eller Kronofogdemyndigheten före tidens utgång begär att tiden ska förlängas, får rätten medge sådan förlängning (13 §).

I vissa fall kan domstolen upphäva ett näringsförbud eller ett tillfälligt näringsförbud (15–17 §§). I samband med ett beslut om näringsförbud får domstolen vidare fastställa en begränsad tid för näringsidkaren under vilken han eller hon kan avveckla sin förbjudna verksamhet (18 §). Tiden för avveckling får förlängas om det finns särskilda skäl. Domstolen har också möjlighet att undanta viss verksamhet eller anställning eller visst aktieäggande från förbudet (19–22 §§).

Den som överträder ett näringsförbud eller ett tillfälligt näringsförbud kan dömas till fängelse i högst två år. Vid ringa brott är straffet böter eller fängelse i högst sex månader (25 §). En överträdelse av ett näringsförbud kan medföra förlängning av förbudet med högst fem år. Beslutas det fler förlängningar får den sammanlagda tiden för förlängning inte vara mer än fem år (26 §).

8.2 Överväganden

8.2.1 Allmän domstol bör handlägga ärenden om näringsförbud

Utredningens bedömning: Allmän domstol bör även i fortsättningen handlägga ärenden om näringsförbud.

Syftet med näringsförbud är främst att förhindra att personer som i näringsverksamhet orsakar stora skador ska kunna fortsätta med det. Den som har ålagts ett näringsförbud får därför inte driva näringsverksamhet och inte heller äga, bilda eller inneha vissa funktioner i juridiska personer eller faktiskt utöva ledningen av näringsverksamhet. Enligt gällande ordning fattas beslut om näringsförbud alltid av domstol. Handläggningen vid domstol sker antingen enligt reglerna i rättegångsbalken om brottmål eller enligt ärendelagen. Anledningen till att olika förfaranderegler gäller vid hanteringen av näringsförbud är att brottmålsreglerna inte har ansetts lämpa sig särskilt väl när yrkandet om näringsförbud inte grundar sig på

brott.¹ Oavsett vilken processordning som tillämpas är dock konsekvenserna mot den som meddelas näringsförbud alltid desamma.

I utredningens uppdrag ingår att behandla hanteringen av de näringsförbud som handläggs enligt ärendelagen. Det är näringsförbud i anledning av betalningsunderlåtelse eller konkurs. För att näringsförbud ska kunna meddelas i förstnämnda fall krävs att näringsidkaren grovt åsidosatt vad som ålegat honom eller henne i näringsverksamhet och därvid i avsevärd omfattning underlåtit att betala skatt, tull eller avgift. Om näringsidkaren försatts i konkurs krävs att han eller hon förfarit grovt otillbörligt mot sina borgenärer eller på annat sätt grovt åsidosatt vad som ålegat honom eller henne i näringsverksamhet.

Ärenden om näringsförbud är till sin karaktär sådana att de ofta innehåller starka inslag av intressekonflikter mellan parterna. Näringsförbud är som framgått dessutom en mycket ingripande åtgärd. Förbudet har karaktär av en offentlig sanktion mot en enskild. Redan det nu sagda talar för att prövningen av en ansökan om näringsförbud bör ankomma på domstol. Härtill kommer att i ärenden om näringsförbud är utredningen av det slaget att den mot vilken förbudsyrkandet riktas regelmässigt bör höras personligen vid ett sammanträde. I lagen om näringsförbud finns också en bestämmelse om att domstolen ska hålla sammanträde i dessa ärenden, om detta inte är uppenbart obehövt (8 c §). Det finns också regler om rättens sammansättning. Vidare kan frågor om hämtning och förordnande av offentlig försvarare aktualiseras i ärendet. Det är typiska domstolsuppgifter. Enligt utredningens mening är ärenden om näringsförbud således av den karaktären att de även i fortsättningen bör handläggas av domstol. Härigenom undviker man också att två myndigheter blir behöriga att pröva en ansökan om näringsförbud beroende på om ansökan ska handläggas i ett brottmål eller i ett ärende.

¹ Prop. 1998/99:44 Ändringar i lagen (1986:436) om näringsförbud.

9 Ärenden om dödande av handling

9.1 Dödande av förkommen handling

9.1.1 Allmänt

Om en värdehandling vars rättsliga betydelse är knuten till innehavet (s.k. presentationspapper) förstörs eller kommer bort kan den som förlorat handlingen inte längre göra sin rätt gällande, t.ex. genom att kräva betalning. För att komma till rätta med denna olägenhet finns ett rättsligt reglerat förfarande angående dödande av förkommen handling. Bestämmelser härom finns i lagen (1927:85) om dödande av förkommen handling, som ofta kallas för mortifikationslagen.

Efter det att en handling dödats kan den som förlorat handlingen åter göra sin rätt gällande, utan att behöva visa upp handlingen. Om han eller hon så önskar kan i stället en ny handling med motsvarande innehåll utfärdas.

Syftet med dödningsförfarandet är således att den som har förlorat en handling, vars innehav utgör villkor för utövande av en rättighet, inte ska förlora möjligheten att göra sin rätt gällande.¹ Själva dödningsförfarandet bygger därför på tanken att den som känner till något om en förkommen handling ska underrättas genom ett offentligt förfarande och därigenom få en möjlighet att höra av sig.

¹ NJA II 1927 s. 315.

9.1.2 Handlingar som kan dödas

Enligt 1 § mortifikationslagen får en handling dödas på begäran av den som har förlorat handlingen om det kan antas att handlingen har förstörts eller kommit bort. Bestämmelsen omfattar följande handlingar

- löpande skuldebrev
- växlar
- konossement, dvs. dokument som ger innehavaren rätt att utfå i handlingen angiven last från ett fartyg
- andra presentationspapper, t.ex. check, postväxel, livförsäkringsbrev och bankböcker
- handlingar vars företeende utgör villkor för att någon ska antecknas som innehavare på ett konto som avses i lagen (1998:1479) om kontoföring av finansiella instrument²
- aktiebrev
- pantbrev och vilandebevis
- företagsinteckningsbrev
- fordringshandlingar ställda till viss man, dvs. en handling för vilken utfärdats företagsinteckning eller inteckning i luftfartyg eller järnväg samt handlingar genom vilka det uppkommit en förpliktelse som blivit föremål för inskrivning (se prop. 1970:145 s. 320)
- obligationer med en löptid på högst ett år som har ställts till innehavaren och som ges ut av bank eller kreditmarknadsföretag.

9.1.3 Forumregler

I 2 § mortifikationslagen finns bestämmelser om vilka tingsrätter som är behöriga att pröva en ansökan om dödande av handling. Huvudregeln är att ansökan görs hos tingsrätten i den ort där förpliktelsen ska fullgöras eller, om sådan ort inte är nämnd i handlingen, vid den förpliktades allmänna tvistemålsforum³.

För vissa handlingar finns det följande specialbestämmelser om forum. Då fråga är om *pantbrev som avser inteckning i fastighet eller tomträtt* görs ansökan hos den tingsrätt där den inskrivnings-

² Ett finansiellt instrument är fondpapper och annan rättighet eller förpliktelse avsedd för handel på värdepappersmarknaden (se 1 § lagen [1991:980] om handel med finansiella instrument).

³ 10 kap. 1 § RB.

myndighet finns inom vars verksamhetsområde fastigheten är belägen. I fråga om *pantbrev på grund av inteckning i skepp eller skeppsbygge* görs ansökan hos rätten i skeppets hemort eller i den ort där bygget utförs. I fråga om *företagsinteckningsbrev* görs ansökan hos rätten i den ort där inskrivningsmyndigheten för sådan inskrivning är belägen, dvs. Sundsvalls tingsrätt. Även ansökan om dödande av *intecknad fordringshandling* görs hos rätten i den ort där inskrivningsmyndigheten finns. Ansökan om dödande av *konossement* görs hos rätten i godsets bestämmelseort. Är flera tingsrätter behöriga får ansökan göras hos en av dem.

9.1.4 Handläggningen vid tingsrätten

Förfarandet

Ansökan om dödande av handling ska göras skriftligen. Till ansökan ska bifogas en kopia av handlingen eller sådan uppgift om dess innehåll, som är nödvändig för dess säkra igenkännande (3 § mortifikationslagen). Om handlingen är intecknad kontrolleras inskrivningsregister (eller motsvarande) med avseende på uppgifter som identifierar handlingen samt t.ex. fastighet, lagfaren ägare, inteckning, anteckning om innehav och annat av intresse för handläggningen.

Har sökanden gjort sannolikt att handlingen förstörts eller förkommit ska rätten utfärda offentlig stämning (6 § mortifikationslagen). Sökanden ska alltid underrättas om innehållet i stämningen. Stämningen ska kungöras i Post- och Inrikes Tidningar. Stämningen ska innehålla en beskrivning av handlingen samt uppgift om att sökanden gjort sannolikt att handlingen förstörts eller kommit bort. Vidare ska den som kan inneha handlingen eller vet att den finns i behåll eller som i övrigt kan lämna upplysningar uppmanas att anmäla detta senast viss angiven dag. Denna dag ska bestämmas så att minst ett år och högst två år förflyter från dagen för kungörandet. Kungörelsen ska tas in i första numret av Post- och Inrikes Tidningar för januari, april, juli eller oktober månad.

Det är inte nödvändigt att beslut om kungörelse tas in i protokoll. Beslutet kan i stället antecknas på dagboksbladet eller på annan handling i akten. Annonsorder till Post- och Inrikes Tidningar upprättas separat.

Sedan tiden för anmälan har gått ut, ska rätten avgöra ärendet. Finner rätten därvid att någon omständighet inte har förekommit som visar eller ger skälig anledning till antagande att handlingen finns i behåll, ska handlingen dödas genom beslut av rätten (8 § mortifikationslagen). Beträffande pantbrev, företagsinteckningsbrev och intecknade fordringshandlingar ska beslutet innehålla en erinran om att beslutet inte innebär att inteckningen dödas.

Under handläggningen vid tingsrätten kan rätten förelägga sökanden att förebringa utredning om viss omständighet som kan inverka på utgången i ärendet (5 § mortifikationslagen). Förhör under sanningsförsäkran kan därvid äga rum med sökanden.

Om handlingen återfinns under handläggningens gång torde som regel sökanden ha att återkalla ansökningen varefter ärendet kan skrivas av. Om återkallelse inte görs får ansökan i stället avslås.

Rättens prövning i dödningsförfarandet omfattar inte handlingens materiella riktighet. Invändning angående fordringen påverkar således inte rättens beslut att handlingen dödas och att, i förekommande fall, ny handling utfärdas.

Underrättelse om ansökan och beslut till inskrivningsmyndigheten

Om en ansökan om dödande avser pantbrev, företagsinteckningsbrev, eller intecknad fordringshandling ska rätten underrätta vederbörande inskrivningsmyndighet om ansökningen (10 § mortifikationslagen). Detsamma gäller rättens slutliga beslut i ärendet. Inskrivningsmyndigheten ska göra en anteckning om ansökan och rättens beslut i inskrivningsregistret eller fastighetsregistrets inskrivningsdel.

Rättens sammansättning

Som utredningen redogjort för tidigare (avsnitt 3.2.2.1) är tingsrätten vid handläggningen av ärenden domför med en lagfaren domare. Enligt 15 § mortifikationslagen får regeringen förordna att även annan anställd vid tingsrätten får handlägga enkla ärenden enligt den lagen. Detta gäller dock inte ärenden enligt 12 a § mortifikationslagen, dvs. om ansökan görs av Kronofogdemyndigheten eller ett konkursbo och avser en handling som inte kunnat hittas vid utmätning av fordringen eller rättigheten eller vid konkurs,

om det kan antas att handlingen undanhålls (angående denna ärendetyp, se nedan).

Enligt tingsrättsinstruktionen får lagmannen vid en tingsrätt förordna en anställd vid tingsrätten att handlägga ärenden om dödande av pantbrev eller vilandebevis som avser inteckning i fast egendom eller tomträtt. Detsamma gäller för ärenden om dödande av företagsinteckningsbrev eller aktiebrev samt inteckning i fast egendom eller tomträtt eller av företagsinteckning (17 § första stycket 6–7 tingsrättsinstruktionen). Lagmannen får dessutom förordna tingsnotarie och notariemeriterad beredningsjurist att handlägga ärenden om dödande av samtliga handlingar som omfattas av mortifikationslagen, dock inte ärenden om dödande av handlingar enligt 12 a § (jfr 15 § mortifikationslagen med 18 § första stycket 7 tingsrättsinstruktionen).

9.1.5 Rättsverkningar

En handling som dödas förlorar helt sin rättsliga betydelse. Godtrosvärv av tredje man kan inte förekomma. Om handlingen sedermera återfinns kan den inte grunda någon rätt.

Sedan en handling dödat kan sökanden kräva fullgörelse utan annat bevis om sin fordran än beslutet om dödande (9 § mortifikationslagen). Sökanden presumeras vara rätt innehavare och den förpliktade kan betala till sökanden med befriande verkan.

Efter det att en handling har dödat kan sökanden dessutom begära att den förpliktade eller, vid dödande av pantbrev etc., inskrivningsmyndigheten utfärdar en ny handling av samma innehåll (9 och 10 §§ mortifikationslagen).⁴

9.1.6 Efterlysning

Enligt 12 § mortifikationslagen kan bankböcker och livförsäkringsbrev som kommit bort dödas på ett snabbare sätt genom efterlysning. Efterlysning sker genom bankens respektive försäkringsbolagets försorg.

Begär någon efterlysning och lämnar trovärdiga uppgifter om tid och omständigheter under vilken bankboken eller livförsäkrings-

⁴ Anm: Vid dödande av växel och konossement finns särskilda bestämmelser om ställande av säkerhet (73 § växellagen [1932:130] och 13 kap. 55 § sjölagen [1994:1009]).

brevet förkommit, får bankens styrelse eller försäkringsbolagets styrelse på sökandens bekostnad verkställa efterlysningen genom kungörelse i Post- och Inrikes Tidningar. Om bankboken eller livförsäkringsbrevet inte kommit till rätta inom sex månader från kungörandet och förekommer inte skälig anledning att anta att den finns i behåll, har sökanden rätt att få ut sina pengar alternativt få ett nytt livförsäkringsbrev.

9.2 Dödande av handling i samband med utmätning och konkurs

En handling kan i vissa fall dödas även om den inte har förstörts eller kommit bort. Det kan ske, som ovan angetts, i samband med utmätning eller konkurs om det i sådant sammanhang kan antas att en värdehandling undanhålls (12 a § mortifikationslagen). Ansökan om dödande av handling görs i sådant fall av Kronofogdemyndigheten eller konkursboet. Bestämmelserna i mortifikationslagen om dödande av handling som har förstörts eller kommit bort gäller även i huvudsak för dödande av handling i samband med utmätning och konkurs.

9.3 Dödande av inteckning

9.3.1 Allmänt

Med inteckning menas inskrivning av en penningssumma i en viss egendom, t.ex. fast egendom eller skepp, med den verkan att egendomen till angivet belopp kan utgöra pant för en fordring. Inteckning beviljas av inskrivningsmyndigheten. Som bevis på inteckning i fast egendom, tomträtt och skepp utfärdas pantbrev. Bevis om företagsinteckning utgörs av ett företagsinteckningsbrev.

En inteckning dödas normalt genom att den intecknade egendomens ägare gör ansökan härom hos inskrivningsmyndigheten och samtidigt bifogar pantbrevet eller motsvarande i original. Om nödvändiga förutsättningar är uppfyllda dödas inteckningen genom beslut av inskrivningsmyndigheten. Ett sådant ärende handläggs som ett rent inskrivningsärende.

Är det inte känt var ett pantbrev eller annan inteckningshandling finns, och handlingen alltså inte kan ges in till inskrivnings-

myndigheten i ett dödandeärende, finns i 13 § mortifikationslagen ett särskilt förfarande som leder till dödande av den inskrivna pant-rätten, utan att in-teckningshandlingen behöver företes. Fordrings-handlingen som ligger till grund för in-teckningen dödas däremot inte.

9.3.2 Rättsverkningar

Förfarande enligt 13 § mortifikationslagen utmynnar i ett beslut att in-teckningen efter särskild ansökan hos in-skrivningsmyndigheten får dödas utan att handlingen företes. Tingsrättens beslut innebär sålunda inte att in-teckningen dödas. Först efter det att den in-teck-nade egendomens ägare gjort en ansökan om dödande av in-teck-ningen hos in-skrivningsmyndigheten kan den dödas av myndig-heten. Om den in-tecknade egendomens ägare inte gör en sådan ansökan fortlever in-teckningen som förut. Någon särskild tid inom vilken sådan ansökan ska göras finns inte föreskriven.

9.3.3 Förfarandet vid tingsrätten

De regler som gäller för handläggningen av ärenden om dödande av in-teckning motsvarar vad som gäller för handläggningen vid an-sökan om dödande av förkommen handling. I förstnämnda fall ska dock, om det kan ske, en kopia av ansökningen delges den senast antecknade innehavaren av ifrågavarande handling och det är till-räckligt att den i kungörelsen angivna tiden bestäms till sex månader (13 § andra stycket mortifikationslagen).

Även forumreglerna motsvarar vad som gäller vid en ansökan om dödande av förkommen handling.

9.4 Dödande av fullmakt – kraftlöshetsförklaring

9.4.1 Kort om fullmakt

Bestämmelser om fullmakt finns i lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område (avtalslagen). En fullmakt är ett bemyndigande för någon (fullmäktige) att, med bindande verkan för den som utfärdat fullmakten (fullmakts-givaren), handla på dennes vägnar. Rättsföljden av fullmakt är så-ledes att fullmaktsgivaren blir bunden av fullmäktiges rättshandling

gentemot tredje man. Om fullmäktige vid företagande av en rättshandling skulle handla i strid mot särskilda inskränkande föreskrifter från fullmaktsgivaren kan rättshandlingen ändå bli giltig mot denne. Det blir fallet om tredje man inte insåg eller inte borde ha insett att fullmäktige överskred sin befogenhet.

En fullmakt kan vara muntlig eller skriftlig. Det finns också andra typer av fullmakter, t.ex. kungörelsefullmakt och ställningsfullmakt.

9.4.2 Återkallelse av fullmakt

En viktig fråga inom fullmaktsläran är hur en fullmakt återkallas. I avtalslagen finns ett flertal bestämmelser om detta.

Enligt 16 § avtalslagen återkallas en skriftlig fullmakt, som är avsedd att innehas av den fullmäktige och visas upp för tredje man, genom att fullmaktsgivaren tar tillbaka eller låter förstöra fullmakten. Det är inte tillräckligt att fullmaktsgivaren meddelar fullmäktigen att fullmakten har upphört att gälla. Fullmaktsgivaren kan nämligen i en sådan situation bli bunden av en rättshandling som fullmäktige företar om tredje man var i god tro (20 § avtalslagen). På begäran av fullmaktsgivaren är fullmäktige skyldig att lämna tillbaka fullmakten till denne. Om fullmaktsgivaren inte kan få tillbaka fullmakten, eller om denna har förkommit, kan han eller hon få handlingen förklarad "kraftlös" genom ett dödningförfarande.

9.4.3 Om kraftlöshetsförklaring

Förfarandet

En ansökan om att få en skriftlig fullmakt förklarad kraftlös görs hos tingsrätten i den ort, inom vilken fullmaktsgivaren bor (17 § avtalslagen). Visar fullmaktsgivaren sannolika skäl att fullmakten förkommit, eller att han eller hon av annan orsak inte utan dröjsmål kan få tillbaka den, får tingsrätten förklara fullmakten kraftlös.

Om tingsätten finner att ansökan kan bifallas ska den utfärda kungörelse om att handlingen efter utgången av viss angiven tid ska vara kraftlös. Tiden får bestämmas till högst fjorton dagar efter kungörelsens införande i Post- och Inrikes Tidningar. Tingsrätten kan också föreskriva att kungörelsen ska införas i någon annan

tidning. Det åligger sökanden (fullmaktsgivaren) att låta införa kungörelsen i tidningen eller tidningarna.

Rättsverkan

Efter utgången av den i kungörelsen angivna tiden är den skriftliga fullmakten återkallad. Detta innebär att fullmaktsgivaren inte längre kan bli bunden av fullmäktiges rättshandlingar gentemot tredje man. I vissa fall har dock fullmaktsgivaren en reklamationsplikt gentemot tredje man för att inte bli bunden av en rättshandling (19 § avtalslagen).

Historik

Tidigare handlades ärenden om kraftlöshetsförklaring av fullmakt av överexekutor. Vid avtalslagens tillkomst övervägde lagstiftaren att låta allmän domstol handlägga dessa ärenden. Som skäl för att så inte blev fallet angavs att det för fullmaktsgivaren var av största vikt att handlingen utan tidsutdräkt förklarades kraftlös och att det med hänsyn till den då gällande rättegångsordningen inte skulle kunna ske, om ärendet handlades vid allmän domstol. I samband med införandet av den nya utsökningsbalken 1980 togs i promulgationslagstiftningen frågan om lämplig myndighet att handlägga dessa ärenden upp igen. Anledningen härtill var att den nya balken innebar att överexekutor avskaffades som särskild myndighet. Överexekutors exekutiva uppgifter övertogs av kronofogdemyndigheten och myndighetens övriga uppgifter delades upp mellan tingsrätten och länsstyrelsen. I propositionen till utsökningsbalkens promulgationslag anförde departementschefen följande.⁵

Uppgiften att döda en skriftlig fullmakt är inte av exekutiv natur. Det synes inte heller av andra skäl lämpligt att vid överexekutors avskaffande flytta befogenheten till kronofogdemyndigheten. Uppgiften har däremot nära samband med rättskipning, och en liknande befogenhet tillkommer tingsrätten enligt lagen (1927:85) om dödande av förkommen handling.

I propositionen föreslogs att handläggningen av ärenden om kraftlöshetsförklaring av fullmakt skulle flyttas till tingsrätten. Förslaget antogs av riksdagen och reformen trädde i kraft den 1 januari 1982.

⁵ Prop. 1980/81:84 Följdlagstiftning till utsökningsbalken, s. 178.

9.5 Överväganden och förslag

9.5.1 Ansökan om dödande av förkommen handling och dödande av in-teckning bör göras hos förvaltningsmyndighet

Utredningens förslag: Handläggningen av ärenden om dödande av förkommen handling och dödande av in-teckning enligt lagen (1927:85) om dödande av förkommen handling flyttas från allmän domstol till förvaltningsmyndighet.

Syftet med dödningsförfarandet är att den som har förlorat en handling, vars innehav utgör villkor för utövande av en rättighet, inte ska förlora möjligheten att göra sin rätt gällande. Förfarandet bygger på att den som känner till något om en förkommen handling ska underrättas härom genom ett offentligt förfarande och därigenom få en möjlighet att höra av sig. Handläggningen vid tingsrätten, som vanligtvis sköts av domstolssekreterare och notarier, består till största delen av att kontrollera att alla formaliteter beträffande ansökan och kungörelse är uppfyllda samt, i förekommande fall, att kontrollera fakta i inskrivningsregister. I stället för rättsliga överväganden är det i dessa ärenden alltså till övervägande del fråga om att kontrollera förekomsten av vissa fakta. Detta talar för att handläggningen av ärenden om dödande av förkommen handling och dödande av in-teckning bör flyttas från allmän domstol till förvaltningsmyndighet. Härtill kommer att dessa ärenden i regel inte är tvistiga och därför inte av detta skäl bör hanteras av domstol.

Vad som möjligen kan tala för att dessa ärenden även i framtiden bör handläggas av domstol är att det ibland kan bli nödvändigt med viss bevisvärdering. En handläggning i domstol innebär att det finns möjlighet att hålla muntlig förhandling och att ta upp muntlig bevisning. Den möjligheten försvinner om ärendena flyttas bort från domstolarna. Betydelsen härav bör dock inte överdrivas eftersom muntliga inslag i praktiken knappast förekommer vid handläggningen i tingsrätten. Ett eventuellt behov av muntlig förhandling kan dessutom tillgodoses genom att möjlighet ges att överklaga förvaltningsmyndighetens beslut till domstol. Härtill kommer att en part vanligtvis har rätt att lämna uppgifter muntligt i ett ärende som handläggs av en förvaltningsmyndighet (14 § FL). Möjligheten för en part i ett ärende att lägga fram sin sak muntligen

tas således inte bort även om handläggningen av ärendet flyttas bort från domstolarna.

Mot bakgrund av det anförda föreslår utredningen att handläggningen av ärenden om dödande av förkommen handling och dödande av in-teckning enligt lagen (1927:85) om dödande av förkommen handling ska flyttas från allmän domstol till förvaltningsmyndighet.

9.5.2 Handläggningen bör flyttas till olika förvaltningsmyndigheter

Utredningens förslag: En ansökan om dödande av förkommen handling ska göras hos Kronofogdemyndigheten. En ansökan om dödande som avser en handling som blivit inskriven i en inskrivningsbok eller ett inskrivningsregister ska dock göras hos den inskrivningsmyndighet som handlägger ärenden om inskrivning av sådan handling. Avser ansökan ett aktiebrev eller handling vilkens företeende utgör villkor för att antecknas som innehavare av en rättighet på ett konto som avses i lagen (1998:1479) om kontoföring av finansiella instrument, ska den göras hos Bolagsverket.

En ansökan om dödande av in-teckning ska göras hos den inskrivningsmyndighet som handlägger ärenden om sådan in-teckning som ansökan avser.

För närvarande gäller att ansökan om dödande av handling som blivit föremål för inskrivning (in-teckningshandling), t.ex. pantbrev och företagsin-teckningsbrev, handläggs av tingsrätten i den ort där vederbörande inskrivningsmyndighet är belägen. Motsvarande forumregler gäller för ansökan om dödande av in-teckning i vissa fall. I fråga om pantbrev på grund av in-teckning i skepp eller skeppsbygge eller in-teckning av sådant slag görs dock ansökan hos rätten i skeppets hemort eller i den ort där skeppsbygget utförs.

Handläggningen av ärenden om dödande av in-teckningshandling och dödande av in-teckning förutsätter att vissa uppgifter hämtas från inskrivningsmyndigheten. Vidare ska inskrivningsmyndigheten underrättas såväl om att en sådan ansökan har kommit in som att ansökan slutligen har prövats för att vissa registreringsåtgärder ska kunna vidtas. Dessutom ska inskrivningsmyndigheten efter ansökan

utfärda en ny handling. Om det är fråga om ett ärende om dödande av in-teckning innebär tingsrättens beslut inte att in-teckningen dödas. Det sker först efter att egendomens ägare gjort en särskild ansökan härom hos inskrivningsmyndigheten.

Ärenden om dödande av in-teckningshandling och in-teckning har således stark anknytning till den inskrivningsmyndighet som handlägger ärenden om inskrivning av den handling eller den in-teckning som ansökan avser. Samordningen av de olika delarna av förfarandet skulle således underlättas och hanteringen rationaliseras om handläggningen av ärenden om dödande av in-teckningshandling och in-teckning också kunde ske vid den inskrivningsmyndigheten. Enligt utredningens mening är det därför mest ändamålsenligt att ärenden om dödande av in-teckningshandling och dödande av in-teckning handläggs av vederbörande inskrivningsmyndighet. Det innebär att t.ex. ärenden om dödande av pantbrev på grund av in-teckning i fastighet eller tomträtt kommer att handläggas av Lantmäteriverket (se avsnitt 6.4.1.2 angående det framtida huvudmannskapet för den fastighetsrättsliga inskrivningsmyndigheten).

Nästa fråga blir då vilken förvaltningsmyndighet som ska handlägga ärenden om dödande av övriga handlingar, såsom exempelvis skuldebrev och aktiebrev. Ett alternativ skulle kunna vara Kammarkollegiet. Som utredningen redogjort för tidigare är kollegiet en central förvaltningsmyndighet för bl.a. Sveriges indelning och för frågor om statlig egendom, registrering av trossamfund och fastställande av avgiftssatser för begravningsavgift (se avsnitt 4.6). Kollegiets huvuduppgift är att bevaka olika statliga intressen och att ge service till statliga myndigheter. Inom ramen för kollegiets verksamhetsområde ingår emellertid inga uppgifter som påminner om, eller har anknytning till ärenden om dödande av handling. Hanteringen av dessa ärenden passar således inte in i kollegiets verksamhet. Enligt utredningens mening bör ärenden om dödande av handlingar därför inte flyttas till Kammarkollegiet.

Ett annat alternativ skulle kunna vara Kronofogdemyndigheten eller Bolagsverket. Dessa myndigheters verksamhetsområde riktar sig till enskilda fysiska och juridiska personer (se avsnitt 4.2 och 4.8). Dessutom handlägger dessa myndigheter ärenden om kallelse på okända borgenärer (se avsnitt 5.8). Handläggningen i de ärendena består av ett kungörelseförfarande och syftar till att få klarhet i vissa faktiska förhållanden. I viss mån påminner således handläggningen av ärenden om kallelse på okända borgenärer om handläggningen av ärenden om dödande av handling. Med hänsyn härtill anser

utredningen att handläggningen av ärenden om dödande av handling som inte blivit inskriven i en inskrivningsbok eller ett inskrivningsregister, bör delas upp mellan Kronofogdemyndigheten och Bolagsverket. I enlighet med utredningens utgångspunkter bör uppdelningen baseras på respektive myndighets verksamhetsområde. Kronofogdemyndighetens primära verksamhetsområde är exekutionsrätt. Det rättsområdet tangerar i viss mån fordringsrätt. Handläggningen av ärenden om dödande av t.ex. löpande skuldebrev och växlar bör därför flyttas till Kronofogdemyndigheten. Beträffande handlingar som har associationsrättslig anknytning bör handläggningen ske hos Bolagsverket. Det gäller t.ex. aktiebrev eller en handling vilkens företeende utgör villkor för att antecknas som innehavare av en rättighet på ett konto som avses i lagen (1998:1479) om kontoföring av finansiella instrument.

Sammanfattningsvis föreslår utredningen att en ansökan om dödande av förkommen handling enligt mortifikationslagen av

- pantbrev på grund av inteckning i fastighet eller tomträtt eller vissa järnvägar görs hos *Lantmäteriverket* (se avsnitt 6.4.1.2 angående det framtida huvudmannskapet för den fastighetsrättsliga inskrivningsmyndigheten),
- pantbrev på grund av inteckning i skepp eller skeppsbygge görs hos *Sjöfartsverket*,
- pantbrev på grund av inteckning i luftfartyg görs hos *Luftfartsstyrelsen*,
- handling, som inte blivit inskriven i en inskrivningsbok eller ett inskrivningsregister (t.ex. löpande skuldebrev och växlar) görs hos *Kronofogdemyndigheten*,
- företagsinteckning, företagsinteckningsbrev och aktiebrev samt handling vilkens företeende utgör villkor för att antecknas som innehavare av en rättighet på ett konto som avses i lagen (1998:1479) om kontoföring av finansiella instrument görs hos *Bolagsverket*.

Vad sedan avser frågan om dödande av den inteckning, för vilken t.ex. ett pantbrev har utfärdats, anser utredningen att de skäl som ovan redogjorts för gör sig gällande med samma styrka när det gäller dödande av inteckning. En ansökan om dödande av inteckning bör således göras hos den inskrivningsmyndighet som handlägger inteckningsärendet.

9.5.3 Handläggningsfrågor

Utredningens förslag: I ärende om dödande av förkommen handling och dödande av in-teckning ska den förvaltningsmyndighet som handlägger ärendet ge den som har kännedom om handlingen tillfälle att yttra sig genom att kungöra ett anmälningsföreläggande i Post- och Inrikes Tidningar.

Förvaltningsmyndighetens beslut ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara *Gävle tingsrätt*.

De ärenden som utredningen föreslår ska flytta över till förvaltningsmyndighet kommer, i den mån inga särskilda förfaranderegler skapas, att handläggas enligt förvaltningslagen.

Med hänsyn till skyddet för tredje man anser utredningen att en ordning som motsvarar de nuvarande reglerna för handläggningen i huvudsak bör gälla för respektive myndighets handläggning. Utredningen föreslår därför att den förvaltningsmyndighet som handlägger ett dödandeärende ska ge den som har kännedom om handlingen tillfälle att yttra sig. Det kan lämpligen ske genom att myndigheten utfärdar ett föreläggande härom och kungör detta i Post- och Inrikes Tidningar.

Enligt den nuvarande ordningen ska sökanden bl.a. underrätta den in-tecknade egendomens ägare och den senast antecknade innehavaren av handlingen om ansökan (4 § mortifikationslagen). Detta brukar dock i praktiken göras av rätten. Enligt utredningens mening bör den inskrivningsmyndighet som – enligt förslaget – ska handlägga en ansökan underrätta nämnda personer. Inskrivningsmyndigheten har nämligen via inskrivningsregistret direkt tillgång till den information som behövs för att ombesörja denna åtgärd. En sådan ordning innebär dessutom att förfarandet effektiviseras och att medborgarna får ökad service.

Några särskilda förfaranderegler för handläggningen vid förvaltningsmyndigheten som kompletterar förvaltningslagens bestämmelser utöver de ovan angivna anser utredningen inte nödvändiga, dock med undantag av vissa generella förfaranderegler som utredningen kommer att ta upp under kapitel 24.

Förvaltningsmyndighetens beslut ska kunna överklagas till domstol. Vid bedömningen av vilket domstolsslag som bör överpröva myndighetens beslut är utredningens utgångspunkt att ärendets karaktär får styra valet av domstolsslag (se avsnitt 2.7). Den

prövning som görs i ärenden om dödanden av handling är till stor del av formell natur. Vid prövningen uppkommer dock regelmässigt en civilrättslig fråga som gäller ett bakomliggande rättsförhållande. Den frågan är om den handling som ansökan avser är ett presentationspapper eller inte (jfr NJA 1967 s. 451). Med hänsyn till ärendets civilrättsliga natur bör det vara allmän domstol som prövar ett överklagande.

I dag är handläggningen av ärenden om dödande av inteckningshandling och dödande av inteckning koncentrerad till de tingsrätter som ligger på de orter där inskrivningsmyndigheten finns. Vid dessa tingsrätter finns det således erfarenhet av att handlägga sådana ärenden. Det kan vid en första anblick tyckas som om denna erfarenhet borde tas till vara genom att nämnda tingsrätter i framtiden överprövar inskrivningsmyndigheternas beslut. Utredningen har dock erfarit att ärenden om dödande av handling och inteckning sällan överklagas. Enligt uppgift från Domstolsverket avslutade tingsrätterna år 2005 totalt 2 486 ärenden om dödanden av förkommen handling och 5 951 ärenden om dödande av inteckning. Av dessa ärenden överklagades totalt sex ärenden till hovrätten. Att sprida överprövningen på olika tingsrätter av ett fåtal ärenden framstår inte som effektivt. Att däremot koncentrera överprövningen till *en* tingsrätt vore till fördel för såväl en effektiv och snabb handläggning som en enhetlig rättstillämpning. Enligt utredningens mening bör således *en* tingsrätt ges ensam behörighet att överpröva besluten.

Frågan är då vilken tingsrätt som ska anförtros uppgiften. En mycket stor andel av ansökningarna om dödande av handling och dödande av inteckning avser pantbrev eller inteckning i fast egendom. Vad gäller dessa ärenden har utredningen föreslagit att hanteringen ska flyttas över till Lantmäteriverket. Som redogjorts för tidigare ligger Lantmäteriverket i Gävle. Det finns därför skäl att överväga att låta Gävle tingsrätt överpröva ifrågavarande beslut. Med undantag för vad som nyss anförts finns det inte någon särskild tingsrätt som i sig är bättre lämpad än någon annan. Vid fördelning av mål och ärenden mellan olika domstolar är det dock ingen nackdel att eftersträva en regional balans mellan domstolarna. Gävle tingsrätt handlägger idag inga mål eller ärenden som den är ensamt behörig att handlägga. Med hänsyn till det anförda väljer utredningen att föreslå att *Gävle tingsrätt* ska överpröva besluten.

Utredningen föreslår således att en förvaltningsmyndighets beslut enligt mortifikationslagen får överklagas till *Gävle tingsrätt*.

Vid handläggningen i tingsrätten kommer ärendelagen att vara tillämplig. Frågan är då om det behövs några särskilda regler för tingsrättens handläggning av dessa ärenden.

I mortifikationslagen finns en bestämmelse om att rätten får höra en part under sanningsförsäkran (5 § mortifikationslagen). Bestämmelsen, som har funnits sedan lagens tillkomst år 1927, infördes med motiveringen att förhöret skulle vara ett medel för sökanden att uppfylla kravet på sannolikhetsbevisning.⁶ Vid handläggning av ett ärende enligt ärendelagen kan visserligen en part höras muntligen, men det kan inte ske under straffansvar. Enligt ärendelagens förarbeten (prop. 1995/96:115 s. 111) är anledning härtill bl.a. att det med stor säkerhet skulle vara mycket ovanligt att bevisvärdet av en parts uppgifter skulle påverkas av att förhöret hålls under straffansvar. Utredningen har för sin del erfarit att det i praktiken aldrig hålls några förhör under sanningsförsäkran i ärenden om dödande av förkommen handling eller dödande av inteckning. Behovet av att hålla ett sådant förhör är således obefintligt. Om behov av förhör trots allt skulle uppstå borde det enligt utredningens mening vara tillräckligt att ett sådant förhör hålls inom ramen för vad som gäller enligt ärendelagen, dvs. fritt partsförhör. Det finns således ingen anledning att behålla mortifikationslagens bestämmelse om att rätten får höra en part under sanningsförsäkran. Utredningen anser inte heller att det i övrigt behöver skapas några särskilda regler för handläggningen vid tingsrätten.

9.5.4 Ärenden om dödande av handling i samband med utmätning och konkurs

Utredningens bedömning: Allmän domstol bör även i fortsättningen handlägga ärenden om dödande av handling i samband med utmätning och konkurs.

Utredningens förslag: Behörig domstol att handlägga ärenden om dödande av handling i samband med utmätning och konkurs ska vara tingsrätten i den ort där gäldenären svarar i tvistemål i allmänhet.

⁶ NJA II 1927 s. 326.

Som utredningen redogjort för kan en handling i vissa fall dödas även om den inte har förstörts eller kommit bort. Det kan ske i samband med utmätning eller konkurs om det i sådant sammanhang befaras att en värdehandling undanhålls (12 a § mortifikationslagen). Ansökan om dödande av handling görs i sådant fall av Kronofogdemyndigheten eller konkursboet. Bakgrunden till en sådan ansökan torde alltid vara att det finns en konflikt mellan Kronofogdemyndigheten och gäldenären eller mellan konkursförvaltaren och konkursgäldenären om var handlingen finns. Ärendet är till sin karaktär alltså tvistigt. Med hänsyn härtill anser utredningen att allmän domstol även i fortsättningen bör handlägga ärenden om dödande av handling i samband med utmätning och konkurs.

Aktuell typ av ärende förekommer ytterst sällan. Det kan därför finnas fördelar med att handläggningen koncentreras till en tingsrätt. Detta ligger dessutom i linje med utredningens förslag om att koncentrera överprövningen av förvaltningsmyndigheternas beslut enligt mortifikationslagen till en tingsrätt. Som angetts ovan är emellertid en ansökan om dödande av handling i detta fall i princip alltid föranledd av att det föreligger en konflikt om var handlingen finns. Det torde därför regelmässigt finnas behov av att hålla ett sammanträde i ärendet och då höra gäldenären. Om handläggningen koncentreras till en tingsrätt kan det innebära praktiska problem i form av bl.a. lång resväg för gäldenären. Det talar för att ärendet i stället bör handläggas av tingsrätten i den ort där gäldenären har sitt hemvist. En fördel med en sådan ordning är dessutom att ärenden om konkurs som huvudregel handläggs av tingsrätten i den ort där gäldenären har sitt hemvist (se 2 kap. 1 § konkurslagen). Vidare handläggs ärenden om utmätning vanligtvis vid Kronofogdemyndighetens lokala kontor där gäldenären har sitt hemvist.

Fråga uppkommer härefter hur forumregeln bör utformas. Enligt utredningens mening är det lämpligt att knyta an forumregeln till rättegångsbalkens regler om rättegången i tvistemål. Motsvarande ordningen gäller för en ansökan om konkurs. Enligt rättegångsbalkens bestämmelser är behörig domstol i tvistemål i allmänhet tingsrätten i den ort, där svaranden har sitt hemvist (10 kap. 1 § RB). I rättegångsbalken finns även bestämmelser om behörig domstol för det fall svaranden saknar känt hemvist.

Utredningen föreslår alltså att behörig domstol att handlägga ärenden om dödande av handling i samband med utmätning och konkurs ska vara tingsrätten i den ort där gäldenären svarar i tvistemål.

9.5.5 Ny lag om dödande av förkommen handling

Utredningens förslag: En ny lag om dödande av förkommen handling ska ersätta den nuvarande lagen.

Utredningens förslag innebär inga förändringar i sak av bestämmelserna i mortifikationslagen. Förslagen är begränsade till att gälla förfarandet. Det framstår därför i och för sig som naturligt att utredningens förslag införs i den nu gällande mortifikationslagen. Förslagen innebär dock relativt stora lagtekniska förändringar. Dessutom har mortifikationslagen i vissa avseenden ett ålderdomligt språkbruk som bör ses över. Enligt utredningen bör förslagen därför genomföras i en ny lag om dödande av förkommen handling.

9.5.6 Ansökan om att fullmakt ska förklaras kraftlös

Utredningens förslag: Handläggningen av ärenden om att fullmakt ska förklaras kraftlös flyttas från allmän domstol till Kronofogdemyndigheten.

Handläggningen av ärenden om kraftlöshetsförklaring av fullmakt har stora likheter med handläggningen av ärenden om dödande av förkommen handling. Syftet är att förebygga att en fullmaktsgivare blir bunden av en rättshandling, som han eller hon inte vill bli bunden av, samt att skydda tredje man från rättsförlust. Syftet är också att den som känner till något om en förkommen fullmakt ska underrättas härom genom ett offentlig förfarande och därigenom få en möjlighet att höra av sig. Syftet med förfarandet är således inte att lösa tvister mellan enskilda, eller mellan enskilda och det allmänna. I dessa ärenden förekommer dessutom inte några egentliga rättsliga överväganden. Det är visserligen fråga om viss bevisvärdering, men detta är ensamt inte en omständighet som medför att allmän domstol i första hand nödvändigtvis bör pröva ansökan.

Enligt utredningens mening är ärendets karaktär – i likhet med ärenden om dödanden av förkommen handling och dödande av inteckning – sådan att ärendet lämpligen handläggs av en förvaltningsmyndighet.

Tidigare hanterade överexekutor dessa ärenden. När denna myndighet avskaffades flyttades handläggningen över till allmän domstol. Överexekutor handlade bl.a. ärenden av exekutiv natur, vilka Kronofogdemyndigheten handlägger i dag. Uppgiften att döda en skriftlig fullmakt är visserligen inte något exekutivt ärende, men som utredningen anfört ovan handlägger Kronofogdemyndigheten även ärenden vars förfarande påminner om handläggningen av ärenden om dödande av förkommen handling. Utredningen har därför också föreslagit att vissa ärenden om dödande av förkommen handling ska handläggas av Kronofogdemyndigheten. Det mest ändamålsenliga för en effektiv handläggning är att även uppgiften att döda en skriftlig fullmakt anförtros Kronofogdemyndigheten.

9.5.7 Handlägningsfrågor

Utredningens förslag: Den nuvarande regeln i avtalslagen om att rätten ska låta utfärda en kungörelse om att fullmakten efter viss tid ska vara kraftlös ska gälla för handläggningen hos Kronofogdemyndigheten. Det ska dock åligga Kronofogdemyndigheten att införa kungörelsen i Post- och Inrikes Tidningar och, om myndigheten så anser, i annan tidning.

Kronofogdemyndighetens beslut ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara *Gävle tingsrätt*.

Förslagen ska genomföras i den nya föreslagna mortifikationslagen.

Avtalslagens regler om kraftlöshetsförklaring av fullmakt syftar bl.a. till att skydda tredje man. Det är därför viktigt att det genom ett offentligt förfarande kommer till allmänhetens kännedom att fullmakten efter en viss tid är kraftlös. Utredningen föreslår att den nuvarande regeln om att rätten ska låta utfärda en kungörelse ska gälla för handläggningen hos Kronofogdemyndigheten.

Enligt den nuvarande ordningen åligger det sökanden (fullmakts-givaren) att föra in kungörelsen i Post- och Inrikes Tidningar. En

utgångspunkt för utredningens arbete är att verka för att de förändringar som föreslås är till fördel för medborgarna. Så blir fallet om uppgiften att föra in kungörelsen i Post- och Inrikes Tidningar läggs på Kronofogdemyndigheten. En förändring av detta slag innebär både att förfarandet effektiviseras och att medborgarna får ökad service. Utredningen föreslår därför att det ska åligga Kronofogdemyndigheten att införa kungörelsen i Post- och Inrikes Tidningar och, om myndigheten så anser, i annan tidning.

Beträffande förfaranderegler i övrigt hänvisas till kapitel 24.

Ärenden om kraftlöshetsförklaring av fullmakt är ovanliga. Att sådana ärenden överklagas torde vara ännu mer ovanligt. Utredningen har tidigare under detta avsnitt tagit ställning för att prövningen av överklagade beslut bör koncentreras till en domstol om överklagandefrekvensen för en ärendetyp generellt är låg. Skälet härtill är bl.a. att en sådan koncentration kan främja en enhetlig rättstillämpning. Överklagandefrekvensen i ärenden om kraftlöshetsförklaring av fullmakt är emellertid så låg att en koncentration kommer att sakna nämnvärd betydelse för rättstillämpningen. Å andra sidan har de materiella bestämmelserna och förfarandereglererna många likheter med ärenden om dödande av handling. Det kan därför vara en fördel för rättstillämpningen i dess helhet om prövningen av de överklagade besluten koncentreras till den domstol som utredningen föreslår ska överpröva de överklagade besluten i ärenden om dödande av handling, dvs. *Gävle tingsrätt*. Dessutom är det en fördel om enhetliga förfaranderegler gäller för en och samma ärendekategori. Utredningen föreslår därför att *Gävle tingsrätt* ges ensam behörighet att överpröva Kronofogdemyndighetens beslut.

Förfarandereglerna avseende handläggning av en ansökan om dödande av handling och en ansökan om kraftlöshetsförklaring av fullmakt har alltså många likheter. Enligt utredningens mening bör därför förslagen hänförliga till ärenden om kraftlöshetsförklaring av fullmakt genomföras i den av utredningen föreslagna nya mortifikationslagen.

10 Ärenden med anknytning till äktenskapsbalken

10.1 Registreringsärenden

Vissa slag av handlingar kan efter ansökan bli föremål för registrering vid tingsrätten. Syftet med registreringen är att handlingen ska komma till allmänhetens kännedom. De vanligast förekommande registreringsärendena avser familjerättsliga frågor. Dessa ärenden handläggs enligt ärendelagen. Det finns dock specialbestämmelser i 16 kap. äktenskapsbalken (ÄktB) för ärenden om anmälan om bodelning mellan makar och förrättad bodelning samt registrering av äktenskapsförord och gåva mellan makar.

Enligt 3 kap. 1 § lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap tillämpas bestämmelserna i ÄktB om bodelning, äktenskapsförord och gåva mellan makar på motsvarande sätt på registrerat partnerskap och registrerad partner.

Anmälan om bodelning under äktenskapet

När ett äktenskap upplöses, ska makarnas giftorättsgods i regel fördelas mellan makarna genom bodelning. Huvudregeln är att giftorättsgodset ska delas lika mellan makarna sedan skulderna har betalats (11 kap. 3 § ÄktB). Om makarna är ense, kan de också fördela sin egendom genom bodelning under äktenskapet. Syftet med en sådan bodelning kan exempelvis vara att skapa klarhet i makarnas egendomssituation, att åstadkomma en ekonomisk utjämning mellan makarna eller för att annars reda upp egendomsförhållanden. Den egendom som en make erhåller genom en bodelning under äktenskapet blir inte enskild utan kommer att ingå i en eventuell ny bodelning, t.ex. med anledning av att äktenskapet upplöses. Den

egendomsfördelning som anges i bodelningshandlingen kan dock bli ett viktigt bevismedel om vem av makarna viss egendom tillhör.¹

Om makar vill fördela sin egendom genom bodelning under äktenskapet ska de göra en skriftlig anmälan om detta till en tingsrätt. Anmälan ska registreras av rätten (9 kap. 1 § andra stycket ÄktB).

Ingivna bodelningshandlingar

När ett äktenskap upplöses ska, som ovan angetts, makarnas giftorättsgods i regel fördelas mellan makarna genom bodelning. När makarna har förrättat bodelning, ska de upprätta en handling över bodelningen som skrivs under av dem båda (9 kap. 5 § ÄktB). Makarna eller en av dem får ge in bodelningshandlingen till tingsrätten för registrering (13 kap. 6 § ÄktB). Att bodelningshandlingen ges in kan ha betydelse för frågan om återvinning av bodelningen i en makes konkurs (4 kap. 7 § konkurslagen [1987:672]).

Äktenskapsförord

Makars egendom är antingen giftorättsgods eller enskild egendom. I en bodelning ska giftorättsgodset ingå men inte den enskilda egendomen. Huvudregeln är att all egendom är giftorättsgods. Makar eller blivande makar kan genom äktenskapsförord avtala att egendom som tillhör eller tillfaller någon av dem ska vara enskild egendom i stället för giftorättsgods. Makar kan också genom äktenskapsförord avtala att enskild egendom i stället ska vara giftorättsgods (7 kap. 3 § ÄktB). Äktenskapsförord ska upprättas skriftligen och undertecknas av båda makarna. Det ska dessutom registreras hos tingsrätten.

Gåva mellan makar

En gåva mellan makar är gällande mellan dem under samma förutsättningar som gäller för gåvor i allmänhet. För gåva av lös egendom krävs som regel att gåvan överlämnas till gåvomottagaren, s.k. tradition. För makar med gemensam bostad kan det emellertid ofta vara svårt att bevisa att gåvan har överlämnats. I 8 kap. 1 § ÄktB

¹ Jfr Äktenskapsbalken med promulgationslag m.m., Lars Tottie, s. 238.

föreskrivs därför att en gåva mellan makar också blir gällande makarna emellan om gåvan har registrerats hos tingsrätten. Som huvudregel gäller dessutom att gåvan blir gällande mot givarens fordringsägare först när den har registrerats.

10.1.1 Handläggningen

Tingsrätten

En ansökan om registrering kan göras vid vilken tingsrätt som helst (16 kap. 2 § ÄktB). Enligt 33 § förordningen (1996:271) om mål och ärenden i allmän domstol (MÄF) kan ansökan göras muntligen. Till ansökan ska fogas den handling som ska registreras. Begärs registrering av en gåva som inte har skett skriftligen, ska uppgift om gåvan lämnas i en handling som har undertecknats av båda makarna.

Handläggningen av registreringsärenden vid tingsrätterna sköts vanligtvis av domstolssekreterare och tingsnotarier. Den består i att se till att ansökningsavgiften är betald och att pröva om de formella förutsättningarna för registrering föreligger, exempelvis att formkraven för äktenskapsförord är uppfyllda. I de fall ansökan om registrering avser gåva, bodelningshandling eller anmälan om bodelning under äktenskap ska handlingen kungöras i Post- och Inrikes Tidningar och i ortstidning (16 kap. 3 § andra stycket ÄktB). Kungörelsen ska införas i tidning på den ort där någon av makarna är folkbokförd. Avser kungörelsen gåva ska kungörelsen, om makarna är folkbokförda på olika orter, införas i tidning på den ort där givaren är folkbokförd (förordningen [1987:1021] om kungörelse enligt äktenskapsbalken).

Om en ansökan om registrering bifalls, anses registrering ha skett den dag handlingen kom in till tingsrätten (16 kap. 4 § ÄktB). Originalhandlingen förses med bevis om registrering och återlämnas till den som gett in den.² En kopia av handlingen tas in i rättens beslutsbok (33 § MÄF). Beslut om registrering antecknas i dagboken eller på handling i akten (t.ex. kopia av den handling som registreras).

När en handling eller anmälan om bodelning registrerats ska tingsrätten sända en kopia av handlingen eller anmälan till Statistiska

² Jfr Domstolsverkets Ärendehandbok.

centralbyrån (16 kap. 3 § första stycket ÄktB och 2 § förordningen [1987:1022] om äktenskapsregistret).

Äktenskapsregistret

Hos Statistiska centralbyrån tas den registrerade handlingen in i det hos myndigheten förda äktenskapsregistret som avser hela riket. Det registret omfattar även uppgifter om äktenskapsskillnad och domar eller beslut genom vilka domstolen har avgjort mål om äktenskapsskillnad utan att ha dömt till äktenskapsskillnad samt domar genom vilka en vigsel har förklarats ogiltig. Ändamålet med registret är bl.a. att ge tredje man möjlighet att få del av uppgifter om makars respektive registrerade partners inbördes förmögensförhållanden.

Äktenskapsregistret har förts av Statistiska centralbyrån sedan det inrättades år 1921. Arbetet med registret utförs på byråns kontor i Örebro. Regler om registret finns i 16 kap. 1 § ÄktB och i förordningen (1987:1022) om äktenskapsregistret.

10.1.2 Tidigare föreslagna reformer

Förutsättningarna för att flytta över handläggningen av registreringsärenden enligt ÄktB till en förvaltningsmyndighet och ansvaret för äktenskapsregistret har varit föremål för tidigare utredningar. I en idéskiss från Justitiedepartementet (Ds 1989:2, s. 43) föreslogs att registreringsärendena skulle anförtros åt det centrala äktenskapsregistret utan omvägen över tingsrätten, dvs. att de skulle handläggas av Statistiska centralbyrån. Domstolsutredningen föreslog i betänkandet *Domstolarna inför 2000-talet* (SOU 1991:106) att ärendena skulle flyttas från tingsrätterna till äktenskapsregistret med möjlighet att överklaga till tingsrätt. I betänkandet föreslogs även att ansvaret för äktenskapsregistret skulle flyttas från Statistiska centralbyrån till Riksskatteverket. Det avgörande skälet som angavs för förslaget var att vissa av de uppgifter som finns i äktenskapsregistret också används i folkbokföringen.

Statskontoret föreslog i rapporten *Ett samlat äktenskapsregister* (2002:4) att registreringsärendena flyttas från tingsrätterna till ett samlat äktenskapsregister. I rapporten föreslog Statskontoret också att ansvaret för äktenskapsregistret flyttas till Riksarkivet i

Härnösand. Förslagen i rapporten har remissbehandlats men inte lett till lagstiftning. Regeringen beslutade den 2 november 2006 att överlämna det lagstiftningsärendet till Ärendeutredningen.

10.1.3 Överväganden och förslag

10.1.3.1 Ansökan om registrering enligt äktenskapsbalken

Utredningens förslag: Handläggningen av ärenden om registrering av anmälan om bodelning, bodelningshandling, äktenskapsförord och gåva mellan makar flyttas från allmän domstol till den förvaltningsmyndighet som har ansvaret för det centrala äktenskapsregistret.

Tingsrättens hantering av registreringsärenden hör till det som traditionellt kan räknas till den frivilliga rättsvården. Vid handläggningen av dessa ärenden är det inte fråga om att lösa tvister mellan två parter. Ärendena kan i stället sägas vara av förebyggande karaktär, t.ex. att makar genom att upprätta ett äktenskapsförord vill vara garanterade en viss egendomsfördelning i händelse av att de i framtiden går skilda vägar.

Registreringsärenden är inte alltför svåra att handlägga. De handläggs vid tingsrätten i ett helt skriftligt förfarande. Handläggningen går ut på att kontrollera att vissa enkla formföreskrifter iakttagits och att ordna med kungörelser och expediering av handlingar till äktenskapsregistret. Handläggningen kräver tillgång till viss juridisk kompetens, men merparten av arbetet kan skötas av personal utan sådan kompetens. Vid tingsrätten sköts i dag vanligtvis ärendena av domstolssekreterare och tingsnotarier.

Enligt utredningens mening är registreringsärenden till sin karaktär sådana att de med fördel kan handläggas av en förvaltningsmyndighet.

Syftet med registreringsförfarandet är framför allt att ge tredje man möjlighet till insyn i rättshandlingar mellan makar som typiskt sett kan innebära risker för fordringsägare. Insynen görs möjlig genom annonsering i tidningarna. Den görs också möjlig genom att materialet antecknas i äktenskapsregistret. Ett moment vid tingsrättens handläggning är därför att en kopia av den registrerade handlingen skickas till äktenskapsregistret. Dessa ärenden har således stark anknytning till den förvaltningsmyndighet som har

ansvaret för äktenskapsregistret. Om de olika delarna av förfarandet samordnas till den myndigheten skulle hanteringen av registreringsärenden bli effektivare genom att dubbelarbete undviks. Utredningen föreslår därför att handläggningen av ärenden om registrering av anmälan om bodelning, bodelningshandling, äktenskapsförord och gåva mellan makar flyttas från allmän domstol till den förvaltningsmyndighet som har ansvaret för det centrala äktenskapsregistret.

10.1.3.2 Ansvaret för äktenskapsregistret³

Utredningens förslag: Ansvaret för äktenskapsregistret flyttas från Statistiska centralbyrån till Skatteverket.

Äktenskapsregistret förs i dag av Statistiska centralbyrån (se avsnitt 4.17). Utredningens förslag innebär därmed att byrån skulle ta över tingsrättens handläggning av registreringsärenden. Frågan är då om Statistiska centralbyrån är bäst lämpad att ta över dessa uppgifter.

Det bör framhållas att Statistiska centralbyrån har fört äktenskapsregistret sedan dess tillkomst. Byrån har således lång erfarenhet av registrets skötsel. Inom byrån finns kunskap och erfarenhet i hanteringen av registret och dessutom inarbetade rutiner. Hanteringen av äktenskapsregistret, som sköts av en fristående enhet inom myndigheten, skiljer sig dock från byråns övriga verksamhet. Statistiska centralbyrån är en central förvaltningsmyndighet för den officiella statistiken och för annan statlig statistik. Byråns huvuduppgift är inte rättsvård.

Från den 1 juli 1991 har Skatteverket ansvaret för folkbokföringen (se avsnitt 4.15). Många av de uppgifter som domstolarna nu lämnar till äktenskapsregistret, nämligen uppgifter om äktenskapskillnad och om ogiltigförklarade vigslar, är uppgifter som också används i folkbokföringen. Ur effektivitetssynpunkt är det en fördel om den myndighet som ändå tillförs och använder uppgifterna för folkbokföringen också svarar för registreringen av uppgifterna.

Utredningen föreslår därför att ansvaret för äktenskapsregistret flyttas från Statistiska centralbyrån till Skatteverket. Förslaget innebär att handläggningen av ärenden om registrering av anmälan

³ Jfr SOU 1991:106 Domstolarna inför 2000-talet.

om bodelning, bodelningshandling, äktenskapsförord och gåva mellan makar ska tas över av Skatteverket.

10.1.4 Handlägningsfrågor

Utredningens förslag: De nuvarande reglerna i äktenskapsbalken för rättens handläggning av registreringsärenden ska i huvudsak gälla för handläggningen hos Skatteverket. Om ansökan om registrering avser gåva, bodelningshandling eller anmälan om bodelning under äktenskapet ska Skatteverket således låta föra in en kungörelse om detta i Post- och Inrikes Tidningar. Dock ska den nuvarande bestämmelsen om att en kungörelse ska föras in i ortstidning slopas.

Skatteverkets beslut i ett registreringsärende ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara den tingsrätt inom vars domkrets ärendet prövats.

I de fall ansökan om registrering avser gåva, bodelningshandling eller anmälan om bodelning under äktenskap görs insynen för tredje man möjlig genom annonsering i tidningar. Den görs dessutom möjlig genom att materialet antecknas i äktenskapsregistret. I samband med att nya äktenskapsbalken infördes år 1986 diskuterades frågan om kungörelseförfarandet skulle slopas. Så blev dock inte fallet. Skälet till detta var att det inte kunde uteslutas att kungörelser i tidningar fyller viss upplysningsfunktion.⁴ Utredningen har emellertid erfarit att större kreditgivare, t.ex. banker, numera sällan bevakar dessa kungörelser.⁵ Information om en gåva eller bodelning erhålls i stället vanligtvis via en kreditupplysning. Vid en kreditupplysning hämtas nämligen information från bl.a. äktenskapsregistret. För vissa större kreditgivare fyller således annonsering i tidningar inte någon praktisk funktion. För mindre eller medelstora företag kan det emellertid alltjämt finnas intresse av att informationen finns tillgänglig i tidningar. Detta behov tillgodoses bl.a. genom publicering i Post- och Inrikes Tidningar. I och med att Post- och Inrikes Tidningar från den 1 januari 2007 finns kostnadsfritt tillgänglig på Bolagsverkets webbplats är kungörelserna

⁴ Prop. 1986/87:1 Äktenskapsbalk m.m., s. 55–56 och 73.

⁵ Vid kontakt med Nordea och SEB har framkommit att dessa banker inte bevakar kungörelserna av nu aktuellt slag. De hämtar i stället vanligtvis informationen från Upplysningscentralen (UC) som i sin tur hämtar informationen från äktenskapsregistret.

numera mer lättåtkomliga. De kommer därmed också att få en större spridning. Enligt utredningens mening finns det därför skäl att behålla äktenskapsbalkens nuvarande bestämmelse om att en ansökan om registrering av gåva, bodelningshandling eller anmälan om bodelning under äktenskapet ska kungöras i Post- och Inrikes Tidningar.

Däremot anser utredningen att det inte är nödvändigt att kungörelse ska ske i ortstidning. Flertalet företagare har i dag tillgång till Internet. Det innebär att de flesta företagare utan större praktiska problem kan få tillgång till informationen. Utredningen föreslår därför att den nuvarande bestämmelsen om att en kungörelse ska föras in i ortstidning slopas.

De rättsfrågor som aktualiseras i registreringsärenden är i allmänhet sådana familjerättsliga frågor som hör till de allmänna domstolarnas verksamhetsområde. På grund härav bör ett beslut av Skatteverket kunna överklagas till allmän domstol.

Utredningen har erfarit att registreringsärenden sällan överklagas (jfr avsnitt 9.5.3). Enligt uppgift från Domstolsverket avslutade tingsrätterna år 2005 totalt 15 706 ärenden om registrering enligt äktenskapsbalken. Av dessa ärenden överklagades ett ärende till hovrätten. Utredningen har tidigare tagit ställning för att prövningen av överklagade beslut bör koncentreras till en domstol om överklagandefrekvensen för en ärendetyp generellt är låg (se avsnitt 9.5.3 och 9.5.7). Skälet härtill är främst att en sådan koncentration av prövningen kan främja en enhetlig rättstillämpning. Överklagandefrekvensen i registreringsärenden är emellertid i princip obefintlig. Det medför att en koncentration av överprövningen till en domstol kommer att sakna all betydelse för rättstillämpningen. Det finns dessutom inga geografiska skäl som talar för att överprövningen av nu aktuell ärendetyp bör ske vid någon särskild tingsrätt.

Frågan är då hur forumregeln bör utformas om överprövningen ska spridas på olika tingsrätter. Ett alternativ kan vara en rak nedflyttning i instanskedjan, dvs. att låta den tingsrätt som enligt den nuvarande ordningen är behörig att pröva en ansökan ges behörighet att överpröva den. I dag kan en ansökan om registrering ges in till vilken tingsrätt som helst. Att ha en motsvarande ordning för överprövningen av besluten är enligt utredningens mening inte optimalt. En sådan ordning skulle innebära att den enskilde alternativt Skatteverket skulle få bestämma vilken tingsrätt som skulle överpröva ett beslut. Det skulle i sin tur innebära att instanskedjan inte

blir förutsägbar samt att Skatteverket skulle få visst merarbete, t.ex. med att utforma riktlinjer. Utredningen anser därför att en rak nedflyttning i instanskedjan inte är ett lämpligt alternativ.

Ett annat alternativ är att utforma forumregeln med lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar som förebild. Enligt den lagens 14 § andra stycke ska, om inte annat föreskrivs, ett beslut överklagas till den länsrätt inom vars domkrets ärendet först prövats. Fördelen med en sådan ordningen är att det kan bidra till att underlätta samverkan mellan handläggande myndigheter, dvs. Skatteverket och tingsrätten. Utredningen föreslår därför att behörig domstol att pröva överklaganden av beslut i registreringsärenden ska vara den tingsrätt inom vars domkrets ärendet prövats.

10.2 Ärenden om bodelningsförrättare

Förordnande av bodelningsförrättare

När ett äktenskap upplöses genom äktenskapsskillnad ska makarnas giftorättsgods i regel fördelas mellan makarna genom bodelning (9 kap. 1 § ÄktB). Ofta förrättas bodelningen först när äktenskapet har upplösts. Om någon av makarna begär bodelning när ett mål om äktenskapsskillnad pågår, ska bodelningen dock förrättas genast (9 kap. 4 § ÄktB). Huvudregeln är att giftorättsgodset ska delas lika sedan skulderna har betalats (11 kap. 3 § ÄktB). Om makarna inte kan enas om bodelningen, kan den ene maken begära att rätten utser någon att vara bodelningsförrättare (17 kap. 1 § ÄktB). Denne ska i första hand försöka få makarna att komma överens. Om det inte går, ska han eller hon själv bestämma hur boet ska delas (17 kap. 6 § ÄktB). Den make som är missnöjd med bodelningsförrättarens beslut kan klandra bodelningen genom att väcka talan mot den andra maken vid tingsrätt (17 kap. 8 § ÄktB).

Bodelningsförrättare förordnas vanligen i ett särskilt ärende. Det kan emellertid även ske i målet om äktenskapsskillnad (17 kap. 2 § ÄktB). Om mål om äktenskapsskillnad inte pågår ska ansökan enligt huvudregeln ges in till tingsrätten där någon av makarna har sitt hemvist (17 kap. 2 § ÄktB jämfört med 10 kap. 9 § andra stycket RB och 10 kap. 1 § RB).

Bestämmelserna om bodelningsförrättare gäller även när lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap eller sambolagen (2003:376) är tillämplig.

Val och entledigande av bodelningsförrättare

Till bodelningsförrättare får endast förordnas den som samtyckt till det. Vanligen utses någon som föreslagits i ärendet men rätten har möjlighet att välja någon annan. När makarna har var sitt förslag på vem som ska utses och ingen kan acceptera den andres förslag är det ofta lämpligast att utse någon som inte har föreslagits av någon av dem.

Bodelningsförrättaren ska entledigas om det finns skäl för det. Innan beslut fattas om entledigande ska bodelningsförrättaren få tillfälle att yttra sig. Enligt förarbetena kan skäl till entledigande vara att bodelningsförrättaren inte längre är lämplig eller att makarna är överens om att bodelningsförrättare inte längre behövs.⁶

Ansökan om föreläggande för en make eller sambo att lämna uppgifter till bouppteckningen

Bodelningsförrättaren ska vid behov se till att bouppteckning förrättas (17 kap. 5 ÄktB). Varje make ska uppge sina tillgångar och skulder. Om en make underlåter att lämna uppgifter till bouppteckningen, får domstolen på ansökan av bodelningsförrättaren förelägga och döma ut vite.

En make är skyldig att med ed inför domstol bekräfta riktigheten av en upprättad bouppteckning, om den andre maken begär det. Domstolen får även för detta ändamål förelägga och döma ut vite. Frågor om beedigande av bouppteckning handläggs dock som ett tvistemål.

Ansökan om ersättning av allmänna medel till bodelningsförrättare

En bodelningsförrättare har rätt att få arvode och ersättning för sina utgifter (17 kap. 7 § ÄktB). Kostnaderna ska enligt huvudregeln betalas av makarna med hälften vardera. Bodelningsförrättaren kan dock i vissa fall bestämma en annan fördelning. I förhållande till bodelningsförrättaren svarar makarna solidariskt för dennes ersättning. Tidigare fanns viss möjlighet att erhålla rättshjälp vid bodelning. I den nya rättshjälpslagen (1996:1619) har bestämmelserna om rättshjälp för bodelning mönstrats ut. Från

⁶ Prop. 1986/87:1 Äktenskapsbalk m.m., s. 221 f.

och med den 1 december 1997 har i stället införts en garanti avseende ersättning till bodelningsförrättare. Bestämmelsen finns i 17 kap. 7 a § ÄktB. Den innebär att domstol på ansökan av en make kan besluta att ersättning till bodelningsförrättare ska betalas av allmänna medel (ersättningsgaranti). Garantin avser ersättning för högst fem timmars arbete. Ett beslut om ersättningsgaranti förutsätter dock att det är skäligt med hänsyn till en parts ekonomiska och personliga förhållanden samt omständigheterna i övrigt.

Ansökan om ersättningsgaranti kan göras i ärende om förordnande av bodelningsförrättare eller i ett separat domstolsärende. Ansökan om utfående av ersättning enligt beslutad garanti görs i ytterligare ett separat ärende. Förutsättningen för att den beslutade ersättningsgarantin ska betalas ut är att den make som utverkat garantin har en andel i boet som, efter avdrag för täckning av skulder, är värd mindre än 100 000 kr. Erhåller maken egendom som uppgår till 100 000 kr eller mer utgår alltså ingen ersättning enligt garantin.

10.2.1 Överväganden och förslag

10.2.1.1 Ansökan om förordnande och entledigande av bodelningsförrättare

Utredningens förslag: Handläggningen av ärenden om förordnande och entledigande av bodelningsförrättare flyttas från allmän domstol till Skatteverket.

Skatteverket ska vara ensamt behörig att pröva en ansökan om förordnande av bodelningsförrättare. Det ska således inte längre vara möjligt att vid tingsrätten ansöka om sådant förordnande i ett pågående mål om äktenskapsskillnad.

Skatteverkets beslut ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara den tingsrätt inom vars domkrets ärendet prövats.

Det är i allmänhet ingen kvalificerad rättslig prövning som rätten ska göra när det gäller att utse bodelningsförrättare. En make har alltid rätt att få en bodelningsförrättare utsedd och det spelar ingen roll om den andre maken menar att det inte behövs någon. Ett beslut saknar inslag av egentlig tvistlösning. Det kan visserligen förekomma oenighet mellan parterna om vilken person som ska

utses att vara bodelningsförrättare. Då får rätten ta ställning till de skäl som vardera maken åberopar för sitt förslag och i förekommande fall utse någon som inte har föreslagits av någon av parterna. Enligt utredningens mening är den prövning som görs i de fallen inte av sådant kvalificerat slag att den nödvändigtvis kräver domstolsmedverkan.

Det kan dock uppkomma vissa svårigheter i ärenden om förordnande av bodelningsförrättare. En bodelningsförrättare ska nämligen inte förordnas om bodelning redan har skett (se NJA 1994 s. 265). Om en make av den anledningen motsätter sig att bodelningsförrättare förordnas kan det bli fråga om att avgöra i fall en mellan makarna upprättad skriftlig handling är en bodelningshandling. Om handlingen får anses vara en bodelningshandling ska en formenlig bodelning anses ha skett. I dessa ärenden kan det således bli aktuellt att tolka civilrättsliga avtal. Det är en uppgift som normalt bör ankomma på domstol. Ärenden av detta slag är emellertid relativt ovanliga. Att ha en ordning som är anpassad för ett fåtal något komplicerade ärenden när den alldeles övervägande stora mängden ärenden avser rättsvård är enligt utredningens mening inte försvarbart.

Vad som möjligen kan tala för att dessa ärenden även i framtiden ska handläggas av domstol är att de har anknytning till de äktenskapsmål som tingsrätterna handlägger. Enligt den nuvarande ordningen ska ansökan om förordnande av bodelningsförrättare göras i äktenskapsskillnadsmålet, om sådant pågår (17 kap. 2 § ÄktB). För den enskilde kan det vara enklare om alla frågor som rör äktenskapets upplösning hanteras av samma myndighet. Samtidigt kan utredningen konstatera att efter det att rätten behandlat ansökan om förordnande av bodelningsförrättare och fattat beslut i saken hanterar den över huvud taget inte bodelningsfrågan. Först om en make klandrar bodelningen genom att väcka talan mot den andra maken vid tingsrätten kommer frågan om makarnas bodelning att prövas av rätten. En sådan talan handläggs emellertid som ett separat tvistemål. Det aktuella ärendets anknytning till mål om äktenskapsskillnad hindrar således inte i sig att handläggningen förs över från domstol till förvaltningsmyndighet.

Av det anförda framgår att det finns skäl som både talar för och emot att handläggningen av ärenden om förordnande och entledigande av bodelningsförrättare flyttas från domstol till förvaltningsmyndighet. Utredningens utgångspunkt är emellertid att ärenden som avser rättsvård i största möjliga utsträckning ska flyttas från

allmän domstol till förvaltningsmyndighet. Med hänsyn härtill och då ärendets karaktär inte lägger hinder i vägen föreslår utredningen att handläggningen av ärenden om förordnande och entledigande av bodelningsförrättare flyttas från tingsrätterna till en förvaltningsmyndighet.

En fråga som då uppkommer är om möjligheten att hos tingsrätten begära bodelningsförrättare i ett pågående mål om äktenskapsskillnad bör finnas kvar. Ur den enskildes synvinkel kommer det att innebära viss olägenhet om denna möjlighet tas bort. Den enskilde måste nämligen i sådant fall ha kontakt med två olika myndigheter. En aspekt som dock bör beaktas är – om möjligheten får finnas kvar – att två myndigheter kommer att vara behöriga att fatta samma beslut. Det innebär att det finns risk för att det fattas två beslut om förordnande av bodelningsförrättare. I de fall ”dubbla beslut” fattas kommer det att leda till olägenheter för såväl makarna som de förordnade bodelningsförrättarna. Det kommer dessutom att leda till merarbete för domstolen och förvaltningsmyndigheten. Utredningen anser därför vid en samlad bedömning att det är mest lämpligt att förordnande och entledigande av bodelningsförrättare hanteras av en och samma myndighet. Utredningen föreslår således att en förvaltningsmyndighet ges ensam behörighet att pröva en ansökan härom. Förslaget innebär att det inte längre ska vara möjligt att ansöka om sådant förordnande i ett pågående mål om äktenskapsskillnad vid tingsrätten.

Nästa fråga som uppkommer är vilken förvaltningsmyndighet som ska ta över tingsrättens handläggning av det aktuella ärendet. Med hänsyn till utredningens förslag om att Skatteverket ska ta över ansvaret för äktenskapsregistret anser utredningen att det är naturligt att verket också tar över denna uppgift.

Skatteverkets beslut bör kunna överklagas till allmän domstol. Vid valet av forum bör motsvarande ordning gälla som föreslagits i fråga om registreringsärenden, dvs. behörig domstol att överpröva Skatteverkets beslut bör vara den tingsrätt inom vars domkrets ärendet prövats.

10.2.1.2 Frågor rörande vite

Utredningens förslag: I konsekvens med förslaget att handläggningen av ärenden om förordnande och entledigande av bodelningsförrättare flyttas till Skatteverket ska även beslut om föreläggande vid vite att lämna uppgifter till bouppteckning fattas av Skatteverket.

Utredningens bedömning: Frågor om utdömande av vite bör i enlighet med viteslagens bestämmelser prövas av länsrätt.

Utredningen har föreslagit att handläggningen av ärenden om förordnande och entledigande av bodelningsförrättare ska flyttas till Skatteverket. Som redogjorts för ovan får domstol på ansökan av bodelningsförrättaren förelägga och döma ut vite, om en make underlåter att lämna uppgifter till bouppteckningen. En naturlig konsekvens av utredningens förslag är att även uppgiften att besluta om föreläggande vid vite att lämna uppgifter till bouppteckning förs över till Skatteverket. Det saknas skäl att inte låta Skatteverket meddela vitessanktionerade förelägganden. Utdömande av vite bör dock även fortsättningsvis förbehållas domstol. Frågan om utdömande av vite som förelagts av Skatteverket prövas enligt 6 § lagen (1985:206) om viten av länsrätt.

En make är skyldig att bekräfta riktigheten av en upprättad bouppteckning med ed inför domstol, om den andre maken begär det. Domstolen får för detta ändamål förelägga och döma ut vite. Syftet med en edgång är främst att genom straffhot förmå maken att lämna riktiga uppgifter om sina tillgångar och skulder. Talan om edgång handläggs som dispositiv tvistemål (se prop. 1986/87:1 Äktenskapsbalk m.m. s. 223). Frågor om edgång handläggs således inte som ärenden och ska därför även i fortsättningen handläggas av allmän domstol (jfr kapitel 21 Ärenden om bevisupptagning).

10.2.1.3 Bodelningsförrättare bör ansöka om ersättningsgaranti hos Skatteverket

Utredningens förslag: Handläggningen av ärenden om ersättning av allmänna medel till bodelningsförrättare (ersättningsgaranti) flyttas från allmän domstol till Skatteverket.

Skatteverkets beslut ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara den tingsrätt inom vars domkrets ärendet prövats.

Utredningen har föreslagit att handläggningen av ärenden om förordnande och entledigande av bodelningsförrättare förs över till Skatteverket. Till följd av detta förslag bör också handläggningen av ärenden om ersättningsgaranti till bodelningsförrättare flyttas från allmän domstol till Skatteverket.

Frågan är då vilket domstolsslag som bör överpröva Skatteverkets beslut. Ärenden om ersättning av allmänna medel tillhör i och för sig både de allmänna domstolarnas och de allmänna förvaltningsdomstolarnas kompetensområde. I detta fall kan en jämförelse göras med ärenden om ersättning till bouppteckningsförrättare. Dessa ärenden handläggs i dag av Skatteverket (6 § förordningen [2001:423] om vissa frågor rörande Skatteverkets handläggning enligt 20 kap. ärvdabalken). Enligt den allmänna bestämmelsen i 22 a § förvaltningslagen överklagas de ersättningsbesluten till länsrätt. Å ena sidan finns det därmed skäl att även låta länsrätt överpröva Skatteverkets beslut i ärenden om ersättning till bodelningsförrättare. Å andra sidan innebär utredningens förslag att övriga beslut i frågor som rör bodelningsförrättare ska överprövas av tingsrätt. I enlighet med utredningens tidigare ställningstagande (se bl.a. avsnitt 7.1.5.3) och för att uppnå en sammanhållen reglering bör därför beslut om ersättningsgaranti till bodelningsförrättare överklagas till allmän domstol. Behörig domstol bör av samma skäl vara den tingsrätt inom vars domkrets ärendet prövats.

10.3 Ärenden om tillstånd att förfoga över egendom

Vardera maken i ett äktenskap äger självständigt den egendom maken förvärvat före eller under äktenskapet. Om inte annat avtalats eller följer på grund av lag har dock makarna giftorätt i varandras egendom (7 kap. 1 § ÄktB). Det får betydelse främst genom

de regler som gäller för bodelning när äktenskapet upplöses. Även under bestående äktenskap har giftorätten emellertid vissa verkningar. En sådan är den rådighetsinskränkning som följer av 7 kap. 5 § ÄktB. En make får i enlighet härmed inte vidta vissa dispositioner utan andra makens samtycke, vilket i vissa fall ska vara skriftligt. Det gäller t.ex. försäljning eller pantsättning av makarnas gemensamma bostad. Samtycket kan upprättas fristående från handlingen i övrigt. Om en make eller dödsboet efter en avliden make skulle förfoga över sitt giftorättsgods utan erforderligt samtycke eller tillstånd är rättshandlingen ogiltig om andra maken klandrar den inom viss tid (7 kap. 9 § ÄktB). Vägrar maken lämna sitt samtycke kan en tingsrätt tillåta åtgärden på ansökan av den som vill företa den (7 kap. 8 § ÄktB).

Även beträffande sambor gäller vissa liknande inskränkningar i rätten att förfoga över det gemensamma hemmet. I 23 § sambolagen (2003:376) finns bestämmelser som motsvarar de rådighetsinskränkningar som gäller för makar. Den egendom som skyddas genom rådighetsinskränkningarna är dock mer begränsad i sambolagen än i äktenskapsbalken. Endast sådan bostad och sådant bohag som har förvärvats för gemensam användning kommer enligt huvudregeln i fråga, dvs. den egendom som ska ingå i bodelning mellan samborna. Vägrar en sambo lämna sitt samtycke kan en tingsrätt tillåta åtgärden på ansökan av den som vill företa den (24 § sambolagen).

10.3.1 Överväganden

10.3.1.1 Allmän domstol bör handlägga ärenden om tillstånd att förfoga över egendom

Utredningens bedömning: En ansökan om tillstånd att förfoga över egendom som utgör makars gemensamma bostad, deras gemensamma bohag eller deras fasta egendom som utgör giftorättsgods, bör även i fortsättningen handläggas av allmän domstol.

Också en ansökan om tillstånd att förfoga över egendom som utgör sambors gemensamma hem eller bohag bör i fortsättningen handläggas av allmän domstol.

En makes eller sambos begäran om rättens tillstånd att få vidta en viss åtgärd med sitt giftorättsgods, alternativt det gemensamma hemmet, t.ex. att sälja makarnas eller sambornas gemensamma bostad, beror vanligtvis på att makarna eller samborna inte är överens om åtgärden. Oenigheten avser ofta just om den gemensamma bostaden ska säljas eller inte. Ärendet är således till sin karaktär tvistigt och inrymmer alla de aspekter som är karaktäristiska för ett tvistemål. Utredningen anser därför att en ansökan om tillstånd att förfoga över egendom som utgör makars gemensamma bostad, deras gemensamma bohag eller deras fasta egendom som utgör giftorättsgods även i fortsättningen bör handläggas av allmän domstol. Utredningen gör samma bedömning i fråga om en ansökan om tillstånd att förfoga över egendom som utgör sambors gemensamma hem eller bohag.

10.4 Ärenden om särskild förvaltning av egendom

I vissa fall ska domstol på begäran av en make sätta den andra makens egendom eller del därav under särskild förvaltning (9 kap. 8 § ÄktB). Det är fallet om det, när talan om äktenskapsskillnad har väckts, behövs för att skydda den ena makens rätt vid bodelning. Mot en parts bestridande får dock en sådan åtgärd inte vidtas, om godtagbar säkerhet ställs. Beslut om särskild förvaltning gäller tills vidare intill dess att bodelning förrättas eller frågan om äktenskapsskillnad faller, avvisas eller avskrivs. En ansökan om att en makes egendom ska sättas under särskild förvaltning handläggs inte i äktenskapsmålet utan som ett ärende enligt ärendelagen.⁷

10.4.1 Överväganden

10.4.1.1 Allmän domstol bör handlägga ärenden om att sätta en makes egendom under särskild förvaltning

Utredningens bedömning: En ansökan av en make om att sätta den andre makens egendom under särskild förvaltning bör även i fortsättningen handläggas av allmän domstol.

⁷ Jfr Fitger, Lagen om domstolsärenden, andra upplagan, s. 360.

Bakgrunden till en ansökan om att en makes egendom ska sättas under särskild förvaltning är alltid att det finns en djup konflikt angående bodelningen mellan makarna. Ärendet är till sin karaktär således tvistigt från början och det finns starka intressemotsättningar mellan parterna. En förutsättning för att en ansökan ska bifallas är dessutom att åtgärden behövs för att skydda den ena makens rätt vid bodelning. I samband med prövningen av en ansökan uppkommer därmed vanligtvis frågor om bevisvärdering. Handläggningen av detta ärende är en uppgift som bör ankomma på domstol. Utredningen anser således att en ansökan av en make om att sätta den andre makens egendom under särskild förvaltning även i fortsättningen bör handläggas av allmän domstol.

10.5 Ärenden om rätten att bo kvar i den gemensamma bostaden och besöksförbud

Om handläggningen av ett mål om äktenskapsskillnad har avslutats utan att det har bestämts vem av makarna som ska ha rätt att bo kvar i deras gemensamma bostad till dess att bodelning har skett (kvarsittningsrätt), får tingsrätten på ansökan av en av makarna meddela sådant förordnande (18 kap. 2 § ÄktB). Domstolen får då också för samma tid, på begäran av någon av makarna, förbjuda makarna att besöka varandra. Domstolen får även ändra ett tidigare förordnande. På begäran av någon av makarna får domstolen besluta om kvarsittningsrätt och besöksförbud för tiden till dess att frågan har avgjorts genom beslut som har vunnit laga kraft. Ett sådant interimistiskt beslut får verkställas och gäller på samma sätt som ett lagakraftvunnet beslut. Beslutet får dock när som helst ändras av domstolen och ska omprövas när ärendet slutligt avgörs.

Motsvarande bestämmelser om kvarsittningsrätt och besöksförbud gäller för sambor enligt 28 § sambolagen (2003:376). Enligt 29 § samma lag kan dessutom rätten i ett ärende om kvarsittningsrätt och besöksförbud på begäran av sökandens motpart förordna att sökanden inte ska ha rätt att använda motpartens bohem som finns i den gemensamma bostaden.

Enligt 3 kap. 12 § lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap kan en make hos en tingsrätt ansöka om sådan åtgärd som avses i 14 kap. 7 eller 8 § äktenskapsbalken, om maken är part i ett mål om äktenskapsskillnad som pågår i ett annat land. De åtgärder som avses är

förordnande om rätt att bo kvar i den gemensamma bostaden och att använda den andre makens bohag som finns i den gemensamma bostaden. Vidare avses åtgärder som rör underhållsbidrag och besöksförbud samt vårdnad, boende, umgänge och underhållsbidrag till barn.

10.5.1 Överväganden

10.5.1.1 Allmän domstol bör handlägga ärenden om rätt att bo kvar i den gemensamma bostaden och besöksförbud

Utredningens bedömning: Ärenden enligt äktenskapsbalken och sambolagen (2003:376) om rätt att bo kvar i den gemensamma bostaden och besöksförbud bör även i fortsättningen handläggas av allmän domstol.

Också ärenden enligt lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap om rätt att bo kvar i den gemensamma bostaden och att använda den andre makens bohag som finns i den gemensamma bostaden bör i fortsättningen handläggas av allmän domstol. Detsamma bör gälla ärenden enligt den lagen om underhållsbidrag, besöksförbud samt vårdnad, boende, umgänge och underhållsbidrag till barn.

Enligt utredningens mening är handläggningen av en ansökan om rätt att bo kvar i den gemensamma bostaden och övriga angivna frågor utan tvekan att hänföra till vad man brukar kalla rättskipning i egentlig mening. Denna typ av ärenden är till sin karaktär tvistiga från början och det finns starka intresse motsättningar mellan parterna. Det uppkommer dessutom regelmässigt frågor om bevisvärdering. Handläggningen av dessa ärenden är således en typisk uppgift för domstol. Utredningens bedömning är att ärenden enligt äktenskapsbalken, sambolagen och lagen om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap om kvarsittningsrätt och besöksförbud m.m. även i fortsättningen bör handläggas av allmän domstol.

11 Ärenden med anknytning till föräldrabalken

11.1 Ärenden om adoption

11.1.1 Allmänt om adoption

Bestämmelser om adoption finns i 4 kap. föräldrabalken (1949:381) (FB). Syftet med en adoption är att skapa ett rättsligt förhållande mellan adoptanten (den som adopterar) och adoptivbarnet. Både barn och vuxna kan adopteras. Enligt huvudregeln ska sökanden ha fyllt 25 år för att kunna adoptera. En adoption innebär att barnet i rättsligt hänseende betraktas som adoptantens barn och inte som barn till sina biologiska föräldrar (4 kap. 8 § FB). Adoptivbarnet och dess avkomlingar tar arv och ärvs som om adoptivbarnet var adoptantens eget barn. Om adoptivbarnet inte fyllt 18 år övergår genom adoptionen vårdnaden om barnet och skyldigheten att försörja det till adoptanten.

Beträffande den adopterades ställning efter adoptionen skiljer man i vissa länder mellan svaga och starka adoptioner. En svag adoption innebär att en viss rättslig anknytning behålls mellan adoptivbarnet och hans eller hennes biologiska släkt. Det kan även finnas en möjlighet att häva en sådan adoption. I Sverige tillämpas dock endast stark adoption. Då upphör de rättsliga banden med de biologiska föräldrarna helt (4 kap. 8 § FB).

För adoption krävs tillstånd av domstol (4 kap. 1 § FB). En ansökan om tillstånd att få antaga adoptivbarn handläggs enligt ärendelagen. Vid bedömningen ska tingsrätten utgå från principen om barnets bästa (4 kap. 6 § FB). Domstolen får således ge sitt tillstånd endast om adoptionen är till fördel för barnet. Dessutom krävs att den som vill adoptera barnet har uppfostrat det eller vill uppfostra det eller att det annars med hänsyn till det personliga förhållandet mellan sökanden och barnet finns särskild anledning

till adoptionen. En adoption kräver samtycke av barnet om han eller hon har fyllt tolv år (4 kap. 5 § FB). Samtycke behövs dock inte, om den som ska adopteras antingen är under 16 år och det skulle skada honom eller henne att bli tillfrågad, eller är varaktigt förhindrad att lämna samtycke på grund av en psykisk störning eller något annat liknande förhållande. Är barnet under 18 år, krävs normalt samtycke också av barnets föräldrar (4 kap. 5 a § FB). Innan domstolen fattar beslut ska yttrande inhämtas från socialnämnden om barnet inte har fyllt 18 år (4 kap. 10 § FB).

11.1.2 Utländska adoptioner

När det gäller internationella adoptioner finns det särskilda bestämmelser i lagen (1971:796) om internationella rättsförhållanden rörande adoption (IRA) och i lagen (1997:191) med anledning av Sveriges tillträde till 1993 års Haagkonventionen om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner. Förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap innehåller bestämmelser avseende internordiska förhållanden. I lagen (1997:192) om internationell adoptionsförmedling (LIA) finns bestämmelser om hur adoptioner av barn från utlandet får förmedlas.

En utländsk adoption som genomförts i enlighet med 1993 års Haagkonvention om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner gäller automatiskt i Sverige, dvs. direkt på grund av lag utan något särskilt beslut om det. När en sådan adoption innebär att det rättsliga förhållandet mellan barnet och dess ursprungliga familj inte har upphört (svag adoption), får adoptionen *omvandlas* till en adoption med den verkan som anges i föräldrabalken (stark adoption). För att omvandling ska få ske krävas i vissa fall samtycke av bl.a. modern och adoptivbarnet. Allmän domstol beslutar om sådan omvandling på ansökan av adoptanten eller adoptanterna (5 § lagen [1997:191] med anledning av Sveriges tillträde till 1993 års Haagkonventionen om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner). En ansökan om omvandling av adoption handläggs enligt ärendelagen.

Också adoptionsbeslut som har meddelats i ett nordiskt land gäller automatiskt i Sverige. I övrigt gäller utländska adoptionsbeslut automatiskt i Sverige, om den eller de sökande var medborgare i eller hade hemvist i den aktuella staten när beslutet meddelades

(3 § IRA). Är barnet svensk medborgare eller har barnet hemvist i Sverige, krävs det dock att adoptionsbeslutet har godkänts av Myndigheten för internationella adoptionsfrågor (MIA) för att det ska gälla här (angående MIA se avsnitt 4.12). Om ett utländskt adoptionsbeslut inte gäller automatiskt i Sverige, kan MIA förordna att beslutet ska gälla. I det fall ett utländskt adoptionsbeslut inte har samma rättsverkningar som i Sverige, dvs. om det är fråga om en svag adoption, kan adoptanten ansöka om ”omadoption” vid svensk domstol. En sådan ansökan kan prövas av svensk domstol, om sökanden är svensk medborgare eller har hemvist här eller om regeringen har medgett att ansökningen får prövas (1 § IRA). En omadoption i nu angivna fall motsvarar alltså en omvandling av adoption enligt 5 § lagen med anledning av Sveriges tillträde till 1993 års Haagkonventionen om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner.

Avser en ansökan om adoption en utomnordisk medborgare som är tolv år eller äldre ska rätten alltid inhämta yttrande från Migrationsverket (2 § tredje stycket IRA). Syftet med bestämmelsen är att domstolen i sin prövning ska uppmärksamma om det främsta syftet med adoptionen kan antas vara att kringgå utlänningslagstiftningens bestämmelser om uppehållstillstånd och inte att ett förälder-barnförhållande föreligger.¹

Den som vill adoptera ett barn från utlandet ska anlita en sammanslutning som är auktoriserad av MIA (4 § LIA). Detta gäller dock inte enstaka fall av adoption som avser släktingbarn eller där det annars finns särskilda skäl att adoptera utan förmedling av en auktoriserad sammanslutning (s.k. enskilda adoptioner). MIA ska då i stället pröva om adoptionsförfarandet är godtagbart innan barnet lämnar landet.

11.1.3 Internationella åtaganden

FN:s barnkonvention²

Den 20 november 1989 antogs konventionen om barnets rättigheter (barnkonventionen) av FN:s generalförsamling. I princip samtliga världens regeringar har ratificerat konventionen. I Sverige gäller barnkonventionen sedan den 2 september 1990. Barnkonven-

¹ Prop. 2000/01:66 Upphållstillstånd för adopterade barn.

² Se även prop. 2003/04:131 Internationella adoptionsfrågor.

tionens inledning (preamble) speglar de principer om mänskliga rättigheter som har formulerats i FN:s konventioner och deklARATIONER om mänskliga rättigheter. Konventionen sätter barnets behov i centrum. Den är inriktad på individen, det enskilda barnet, och de materiella artiklarna handlar om barnets rätt att få sina grundläggande rättigheter och behov tillgodosedda.

I artikel 21 anges att konventionsstater som erkänner och tillåter adoption ska säkerställa att barnets bästa beaktas främst. Konventionsstaterna ska,

a) säkerställa att adoption av ett barn godkänns endast av behöriga myndigheter, som i enlighet med tillämplig lag och tillämpliga förfaranden och på grundval av all relevant och tillförlitlig information beslutar att adoptionen kan tillåtas med hänsyn till barnets ställning i förhållande till föräldrar, släktingar och vårdnadshavare och att, om så krävs, de personer som berörs har givit sitt fulla samtycke till adoptionen på grund av sådan rådgivning som kan behövas;

b) erkänna att internationell adoption kan övervägas som en alternativ form av omvårdnad om barnet, om barnet inte kan placeras i en fosterfamilj eller adoptivfamilj eller inte kan tas om hand på lämpligt sätt i sitt hemland;

c) säkerställa att det barn som berörs av internationell adoption åtnjuter garantier och normer som motsvarar dem som gäller vid nationell adoption;

d) vidta alla lämpliga åtgärder för att vid internationell adoption säkerställa att placeringen inte leder till otillbörlig ekonomisk vinst för de personer som medverkar i denna;

e) främja, där så är lämpligt, målen i denna artikel genom att ingå bilaterala eller multilaterala arrangemang eller överenskommelser och inom denna ram sträva efter att säkerställa att placeringen av barnet i ett annat land sker genom behöriga myndigheter eller organ.

När det gäller adoption får således enligt barnkonventionen inga andra intressen sättas före eller anses lika viktiga som hänsynen till barnets bästa.

1993 års Haagkonvention³

Vid konferensen för internationell privaträtt i Haag antogs i maj 1993 en konvention om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner (Haagkonventionen). Sverige ratificerade konventionen år 1997 och gjorde samtidigt konventionen till svensk lag genom lagen (1997:191) med anledning av Sveriges tillträde till Haagkonventionen om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner (se ovan). Konventionen gäller enbart gentemot andra konventionsstater, men det rekommenderas att de grundläggande intentionerna i konventionen tillämpas även gentemot länder som inte är anslutna till konventionen. I konventionen anges bl.a. att varje fördragsslutande stat ska utse en centralmyndighet med uppgift att fullgöra de skyldigheter som åläggs sådana myndigheter enligt konventionen. Bland annat ska centralmyndigheten vidta alla lämpliga åtgärder för att förhindra otillbörlig ekonomisk eller annan vinst i samband med en adoption och för att förhindra tillvägagångssätt som strider mot konventionens syften. I Sverige är MIA centralmyndighet.

Vidare anger konventionen att ingen får göra otillbörlig ekonomisk eller annan vinst i samband med internationell adoptionsverksamhet. Endast kostnader och utgifter, inbegripet rimliga yrkesmässiga arvoden till personer som medverkar vid adoptionen, får debiteras eller betalas. Ansvar för adoptioner mellan länder ska delas mellan ursprungs- och mottagarland. Ursprungslandet har skyldighet att försäkra sig om att förutsättningarna för adoption är uppfyllda när det gäller barnet. Ursprungslandet har vidare ansvaret för att erforderliga samtycken ges av berörda personer och myndigheter. Mottagarlandet ansvarar för att de presumtiva adoptivföräldrarna är lämpliga och att de fått rådgivning. Mottagarlandet svarar också för att barnet tillåts komma in i och stanna permanent i landet.

Av konventionen framgår att det är bäst för ett barn att få växa upp i sin ursprungsfamilj. Är inte det möjligt ska barnet erbjudas en annan familj i hemlandet och först om inte heller det är möjligt ska barnet erbjudas en varaktig familj genom internationell adoption. Detta kallas för subsidiaritetsprincipen. I det fall barnet ska adopteras i utlandet ska det adopteras av en familj som är noggrant utredd och som bedömts vara lämpad att adoptera. En liknande subsidiaritetsprincip finns också i barnkonventionen. Barnkonven-

³ Se not 2.

tionen gäller i alla länder med vilka Sverige har internationellt adoptionssamarbete.

Den nordiska äktenskapskonventionen

I konventionen den 6 februari 1931 innehållande internationella privaträttsliga bestämmelser om äktenskap, adoption och förmynderskap (den nordiska äktenskapskonventionen) finns bestämmelser om bl.a. domsrätt, erkännande och lagval i frågor som rör adoption.⁴ Konventionens bestämmelser har införts i svensk rätt genom förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap.

11.1.4 Överväganden

11.1.4.1 Allmän domstol bör besluta om adoption och omvandling av en utomlands beslutad adoption

Utredningens bedömning: Allmän domstol bör även i fortsättningen handlägga ärenden om adoption.

Också ärenden om omvandling av en utomlands beslutad adoption enligt lagen (1997:191) med anledning av Sveriges tillträde till 1993 års Haagkonvention om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner bör i fortsättningen handläggas av allmän domstol. Detsamma bör gälla för ärenden om "omadoption" enligt lagen (1971:796) om internationella rättsförhållanden rörande adoption.

I utredningens direktiv berörs frågan huruvida Sverige genom att ansluta sig till vissa internationella konventioner förbundet sig att alltid låta en ansökan om adoption prövas av domstol i första instans. De konventioner som ska beaktas i detta sammanhang är som nyss redovisats FN:s barnkonvention, 1993 års Haagkonvention och den nordiska äktenskapskonventionen. Vid en genomgång av dessa konventioner har utredningen inte funnit att det finns artiklar som utgör hinder mot att handläggningen av adoptions-

⁴ Den 26 januari 2006 undertecknades i Stockholm en överenskommelse om ändring av konventionen. Ändringarna avser makars förmögenhetsförhållanden, se prop. 2006/07:60 Modernare regler om makars förmögenhetsförhållanden.

ärenden flyttas från tingsrätterna till en förvaltningsmyndighet. Därmed inte sagt att det trots detta är lämpligt att föra bort frågorna från domstolarna.

Utgångspunkten vid all lagstiftning som berör barn är att barnets bästa ska stå i centrum. Grundsynen i de internationella konventionerna är densamma. Tingsrättens handläggning av en ansökan om adoption omfattar en lämplighetsprövning, men också en formell prövning. Vid den formella prövningen ska rätten kontrollera att vissa ålderskrav är uppfyllda och att erforderliga samtycken finns ingivna. Vid lämplighetsprövningen ska rätten pröva om adoptionen är till fördel för barnet samt om sökanden har uppfostrat barnet eller vill uppfostra det eller det annars med hänsyn till det personliga förhållandet mellan sökanden och barnet finns särskild anledning till adoptionen (4 kap. 6 § första stycket FB). Vid bedömningen av om det är lämpligt att adoptionen äger rum ska rätten, även när barnets samtycke inte behövs, ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

En del adoptionsärenden är inte komplicerade att handlägga. Så är t.ex. fallet om ansökan om adoption avser ett yngre barn och de biologiska föräldrarna har samtyckt till adoptionen och socialnämnden tillstyrkt den. I allmänhet kan då rätten utgå från att barnet får det bra hos adoptivföräldrarna och därmed lämna tillstånd till adoptionen. I andra adoptionsärenden kan dock komplicerade frågor förekomma som kräver ingående överväganden. Särskilda problem kan vidare uppkomma när det gäller adoption av en vuxen person. Rättens uppgift är då att försöka ta reda på det verkliga syftet med adoptionen. Det kan bli nödvändigt att hålla ett sammanträde.

Att prövningen i ett ärende innefattar komplicerade frågor innebär i och för sig inte att handläggningen i första hand bör ankomma på domstol. Som utredningen framhållit tidigare är kompetensen hos många förvaltningsmyndigheter hög. Det är vanligt att myndigheternas handläggare har tillägnat sig särskilda kunskaper inom sin myndighets rättsområde. En adoption har emellertid mycket ingripande rättsverkningar för de berörda. Genom adoptionen upphör de rättsliga banden helt mellan adoptivbarnet och de biologiska föräldrarna. Utredningens uppfattning är att ett beslut av den innebörden endast bör fattas av domstol. En motsvarande ordning gäller också i flertalet andra länder. Härtill kommer att ärenden om adoption kan ge upphov till tvist. Ett sådant exempel är om en styvförälder vill adoptera sin makes barn och den biologiska

föräldern som inte har del i vårdnaden motsätter sig det. Prövning av frågan vad som är bäst för ett barn är något som domstolarna är väl förtrogna med.

Utredningens bedömningen är således att ärenden om adoption är av den karaktären att de även i fortsättningen bör handläggas av allmän domstol. Samma skäl gör sig gällande i fråga om dels ärenden om omvandling av en utomlands beslutad adoption enligt lagen (1997:191) med anledning av Sveriges tillträde till 1993 års Haagkonvention om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner, dels ärenden om ”omadoption” enligt lagen (1971:796) om internationella rättsförhållanden rörande adoption.

11.2 Ärenden om ställföreträdare för barn

11.2.1 Allmänt

Ställföreträdarskap för barn

I fråga om ställföreträdarskapet för barn skiljer föräldrabalken mellan *vårdnad* och *förmyndarskap*. De grundläggande bestämmelserna härom finns i 6 och 10–12 kap. föräldrabalken. Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och ska se till att barnet får omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barnets vårdnadshavare svarar även för att barnet får den tillsyn som behövs och ska bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning (6 kap. 2 § FB). Vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter (6 kap. 11 § FB). Står barnet under vårdnad av två vårdnadshavare (gemensam vårdnad), gäller detta dem tillsammans (6 kap. 13 § FB). Vårdnaden om ett barn består till dess barnet fyller 18 år eller dessförinnan gifter sig.

Föräldrarna eller den förälder som är barnets vårdnadshavare är normalt också förmyndare för barnet (10 kap. 2 § FB). Förmyndaren ska förvalta barnets tillgångar och företräda det i angelägenheter som rör tillgångarna (12 kap. 1 § första stycket FB). Förmyndaren företräder i övrigt barnet när detta inte enligt lag ska göras av någon annan (12 kap. 1 § tredje stycket FB). Förmyndarskapet består till dess att barnet uppnår myndig ålder, dvs. fyller 18 år.

Barns rättsbehandlingsförmåga

För att en rättshandling ska vara giltigt krävs bl.a. att den har företagits av en person som har rättslig handlingsförmåga. Endast den som har rättslig handlingsförmåga kan t.ex. ingå ett avtal med bindande verkan. Den som är omyndig (underårig) eller fått förvaltare utsedd saknar rättsbehandlingsförmåga (9 kap. 1 § och 11 kap. 7 § FB). För de som är omyndiga finns regler som ger dem en begränsad rättsbehandlingsförmåga.

Underårig med eget hushåll får för den dagliga hushållningen eller uppfostran av barn, som tillhör hushållet, själv ingå sedvanliga rättshandlingar för dessa ändamål (9 kap. 2 a § FB). En underårig får också i princip bestämma över egendom som han eller hon fått i gåva eller testamente med villkor att han eller hon själv ska få råda över egendomen. När den underårige har fyllt 16 år har han eller hon rätt att förfoga över sin arbetsinkomst (9 kap. 3 § FB).

Om en underårig vill ingå ett avtal som faller utanför den egna rättsbehandlingsförmågan, krävs förmyndarens samtycke.

För en utförligare redogörelse för underårigs rättsbehandlingsförmåga hänvisas till prop. 1993/94:251 Förmyndarskapslagstiftningen.

11.2.2 Särskilt förordnad vårdnadshavare

Frågor om vårdnad om barn handläggs vanligen som tvistemål. Det finns emellertid fall då frågor om vårdnad handläggs som ett domstolsärende. Det fall som avses är vissa situationer när vårdnaden ska anförtros åt särskild förordnad vårdnadshavare. Bestämmelser härom finns i 6 kap. 9 § FB.

Som framgått ovan står ett barn normalt under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem. Har föräldrarna gemensam vårdnad om barnet och dör en av dem, fortsätter den andra föräldern automatiskt att ha vårdnaden om barnet. Om båda föräldrarna dör, ska domstolen anförtro vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Det ska ske så fort domstolen får kännedom om dödsfallen, antingen genom anmälan från socialnämnden eller på annat sätt. Om barnet står under vårdnad av endast den ena föräldern och den föräldern dör, ska domstolen anförtro vårdnaden åt den andra föräldern eller, om det är lämpligare, åt särskilt förordnade vårdnadshavare.

När vårdnadshavare förordnas särskilt, ska rätten utse någon som är lämpad att ge barnet omvårdnad, trygghet och en god fostran (6 kap. 10 a § FB). I det enskilda fallet får hänsyn tas till barnets ålder och utveckling samt den personliga anknytningen till de tilltänkta vårdnadshavarna.

En särskilt förordnad vårdnadshavare har rätt att på begäran bli entledigad från uppdraget (6 kap. 10 b § första stycket FB).

En särskilt förordnad vårdnadshavare ska också entledigas, om han eller hon vid utövandet av vårdnaden gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller av någon annan orsak inte längre är lämplig som vårdnadshavare (6 kap. 10 c § FB). Om barnet har två särskilt förordnade vårdnadshavare och den ena entledigas eller dör, ska den andra ensam ha vårdnaden. Om båda vårdnadshavarna entledigas eller dör, ska rätten utse en eller två andra personer att vara särskilt förordnade vårdnadshavare. Frågor om ändring i vårdnaden i nämnda fall prövas efter ansökan av socialnämnden.

11.2.3 Förmynderskap

Av det nyss anförda har framgått att förmynderskapet för barn i regel är knutet till vårdnaden. Det finns emellertid situationer när frågan om förordnande av förmyndare inte samtidigt innebär att rätten ska ta ställning till vårdnaden. De situationer som avses är följande.

- Om båda föräldrarna själva är underåriga, eller i fall då endast den ene föräldern är vårdnadshavare och denne är underårig, ska särskild förmyndare förordnas för att utöva förmynderskapet (10 kap. 1 och 5 §§ FB).
- Om båda föräldrarna har förvaltare eller, då endast den ene föräldern är vårdnadshavare och denne har förvaltare, ska särskild förmyndare förordnas (10 kap. 1 och 5 §§ FB).
- Om den eller de som på grund av lag ska vara förmyndare inte anses kunna klara förmynderskapet på egen hand, ska rätten förordna medförmyndare (10 kap. 8 § FB).
- Om båda föräldrarna (vid gemensam vårdnad) eller den ene föräldern (om denne ensam är vårdnadshavare) entledigas från förmynderskapet, ska särskild förmyndare förordnas för att utöva förmynderskapet (10 kap. 5, 9 och 10 §§).

Frågor om förordnande och entledigande av förmyndare för barn handläggs av rätten enligt ärendelagen.

11.2.4 Underårigs rättshandlingsförmåga

En underårig har, som redan nämnts, i vissa fall rättshandlingsförmåga. Missbrukar en underårig sin behörighet kan dock rätten på ansökan av förmyndaren fränkänna honom eller henne behörigheten. En sådan ansökan handläggs enligt ärendelagen. Om förhållandena ändras kan beslut att fränkänna en underårig rättshandlingsförmåga upphävas på ansökan av förmyndaren eller den omtydige. Rättens beslut om underårigs rättshandlingsförmåga ska omedelbart kungöras i Post- och Inrikes Tidningar och ortstidning.

11.2.5 Särskild företrädare för barn

Den 1 januari 2000 trädde lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn i kraft.⁵ Enligt den lagen ska en särskild företrädare utses när det finns anledning att anta att ett brott som kan föranleda fängelse har begåtts mot någon som är under 18 år, om en vårdnadshavare kan misstänkas för brottet, eller det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer att ta till vara barnets rätt (1 § lagen om särskild företrädare för barn). En särskild företrädare ska inte förordnas om det med hänsyn till barnet är obehövt eller annars särskilda skäl talar mot det. Om barnet har två vårdnadshavare som inte är gifta eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden och sådana omständigheter som nyss angetts endast finns i fråga om en av dem, ska den andra vårdnadshavaren förordnas att ensam ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång (2 §). Om det med hänsyn till vårdnadshavarnas förhållande till varandra eller till någon annan särskild omständighet får antas vara bäst för barnet ska dock en särskild företrädare utses.

En särskild företrädare ska, i stället för barnets vårdnadshavare, som ställföreträdare ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång (3 §). Företrädaren får dock

⁵ Prop. 1998/99:133 Särskild företrädare för barn.

inte väcka åtal och får inte heller väcka någon skadeståndstalan utan att ett allmänt åtal har väckts.

En ansökan om förordnande av särskild företrädare görs av åklagaren hos tingsrätten (4 §). En sådan ansökan handläggs enligt ärendelagen (13 §). I ärendet är barnets vårdnadshavare åklagarens motpart (14 §).

Om det kan antas vara nödvändigt för att barnets rätt ska kunna tas till vara får domstolen, utan att höra barnets vårdnadshavare, besluta om förordnande av ställföreträdare för tiden innan ärendet avgörs (6 §).

En särskild företrädare har rätt till ersättning av allmänna medel för arbete, tidsspillan och utlägg i enlighet med 27 § rättshjälpslagen (11 §). Beslut om ersättning fattas av domstol antingen i samband med att rätten avgör brottmålet eller, om förundersökningen inte leder till åtal, efter ansökan av den särskilda företrädaren. Vid bestämmande av ersättningen tillämpas den taxa som gäller för målsägandebiträden. Taxan fastställs av Domstolsverket utifrån den timkostnadsnorm som regeringen årligen fastställer.

Föreslagna reformer

Utredningen om målsägandebiträde har i betänkandet Målsägandebiträdet – ett aktivt stöd i rättsprocessen (SOU 2007:6) nyligen lämnat förslag till ett antal ändringar i lagen om särskild företrädare för barn. I betänkandet föreslås bl.a. att behörigheten i 6 § att interimistiskt förordna särskild företrädare för barn flyttas från allmän domstol till åklagaren. Syftet med förslaget är att förenkla och förkorta beslutsprocessen.

Förslagen i betänkandet bereds för närvarande inom Justitiedepartementet.

11.2.6 Överväganden och förslag

11.2.6.1 Allmän domstol bör förordna och entlediga särskild vårdnadshavare

Utredningens bedömning: Allmän domstol bör även i fortsättningen handlägga ärenden om särskilt förordnad vårdnadshavare.

Ärenden om särskilt förordnad vårdnadshavare är till sin karaktär sådana att det i vissa fall kan råda mycket starka intressekonflikter mellan parterna. Exempel på en sådan situation kan vara när en förälder som är ensam vårdnadshavare avlider och socialnämnden ansöker om att någon annan person än den andra föräldern ska förordas till särskild vårdnadshavare för barnet. Om den andre föräldern motsätter sig en sådan ansökan och själv ansöker om att få bli förordnad som vårdnadshavare föreligger en intressekonflikt. Ett sådant ärende är att hänföra till rättskipning och således av den karaktären att det även i fortsättningen bör hanteras av domstol.

Alla ärenden som rör frågor om särskild förordnad vårdnadshavare innehåller dock inte inslag av tvistlösning. Det förekommer givetvis situationer där de inblandade parterna är överens om vem som ska förordnas till särskild vårdnadshavare för barnet. En möjlig lösning skulle därför kunna vara att låta alla ärenden om särskilt förordnad vårdnadshavare börja hos en förvaltningsmyndighet som fick överlämna ärendet till domstol om det blev tvistigt. Utredningen anser dock att följande bör beaktas.

Enligt den nuvarande ordningen prövas i princip alla frågor som rör överflyttning av vårdnad om barn av allmän domstol. Utgångspunkten vid den prövningen är alltid – oavsett om frågan handläggs i ett tvistemål eller ärende – att barnets bästa ska komma i främsta rummet. Domstolen ska dessutom se till att frågan blir tillräckligt utredd. Handläggningen av sådana s.k. indispositiva mål och ärenden har traditionellt ansetts vara en typisk domstolsuppgift. Vid det reformarbete som nu pågår med att renodla domstolarnas verksamhet finns det emellertid anledning att ifrågasätta detta synsätt. Det finns nämligen i och för sig inget som hindrar att handläggningen av ett indispositivt ärende flyttas över till en förvaltningsmyndighet. Det förutsätter emellertid att det finns en förvaltningsmyndighet som har kompetens att hantera ärendet. Som utredningen framhållit tidigare finns det inom många förvaltningsmyndigheter sådan specialkunskap inom ett rättsområde att det ur rättssäkerhetssynpunkt inte är någon nackdel att flytta handläggningen av ett ärende till myndigheten. I fråga om nu aktuellt ärende har utredningen dock svårt att se att det finns någon lämplig förvaltningsmyndighet som kan ta över handläggningen. Ett alternativ som i och för sig skulle kunna övervägas är att skapa ett nytt forum för hanteringen av mål och ärenden som rör vårdnad och förmynderskap för barn. Den frågan ligger emellertid långt utanför utredningens uppdrag.

Med hänsyn till att det hos de allmänna domstolarna finns kunskap och erfarenhet av att hantera vårdnadsfrågor och i avsaknad av annan lämplig myndighet bör handläggningen av ärenden om förordnande av särskild vårdnadshavare även i fortsättningen handläggas av allmän domstol. Härigenom undviker man också att två olika myndigheter blir behöriga att pröva frågor om överflyttning av vårdnad beroende på om prövningen ska ske i ett ärende eller tvistemål.

Utredningens anser således att allmän domstol även i fortsättningen bör handlägga ärenden om särskilt förordnad vårdnadshavare.

11.2.6.2 Överförmyndaren bör förordna och entlediga förmyndare för underårig

Utredningens förslag: Handläggningen av ärenden om förordnande och entledigande av förmyndare för underårig flyttas från allmän domstol till överförmyndaren. Behörig överförmyndare ska vara överförmyndaren i den kommun där den underårige är folkbokförd. Om den underårige inte är folkbokförd i Sverige, ska överförmyndaren för den kommun där den underårige vistas vara behörig överförmyndare. Reservforum ska vara överförmyndaren för Stockholms kommun.

Överförmyndarens beslut ska kunna överklagas till allmän domstol.

Frågan huruvida handläggningen av ärenden om förordnande och entledigande av förmyndare för underårig bör flyttas från allmän domstol till annan myndighet har varit föremål för överväganden vid tidigare tillfälle. Vid 1995 års förmynderskapsreform ansåg riksdagen att dessa ärenden borde ligga kvar på domstolarna (angående den nämnda reformen, se nedan avsnitt 11.3.4).⁶ Skälet härtill var att dessa ärenden ansågs ha ett starkt samband med frågor om vårdnad och umgänge och att det när frågan om förmynderskap för underårig väcks många gånger kan vara svårt för rätten att få klarhet i om det samtidigt är fråga om vårdnad. Dessutom ansågs det ibland röra sig om alternativa metoder att lösa samma problem. I stället för att ta ifrån en förälder vårdnaden om sitt barn ansågs

⁶ Prop. 1993/94:251 Förmynderskapslagstiftningen, s. 153 f.

det att man kan hjälpa familjen genom att förordna en medförmyndare.

Utredningen delar inte fullt ut de bedömningar som nu redovisats. Det finns nämligen situationer när förmyndare ska förordnas som inte har samband med vårdnaden om barnet. En förmyndare ska t.ex. *alltid* förordnas om föräldrarna själva är underåriga eller om föräldrarna har förvaltare eller om föräldrarna har entledigats från förmynderskapet. Prövningen i dessa ärenden är inte kopplad till vårdnaden och den saknar dessutom inslag av egentlig tvistlösning. Det handlar i stället om att rätten ska konstatera förekomsten av vissa fakta och bedöma om en person är lämplig att inneha ett visst förtroendeuppdrag, dvs. om en person är lämplig att förvalta den underåriges tillgångar och att företräda denne i angelägenheter som rör tillgångarna. En sådan prövning behöver i första hand inte ankomma på domstol. Vidare torde det sällan finnas behov av muntliga inslag vid handläggningen. Ärenden om förmynderskap för underårig är alltså av den karaktären att det inte finns något hinder mot att handläggningen sköts av en förvaltningsmyndighet i första instans.

Det kan emellertid finnas enstaka fall där frågan om förmyndare har ett så starkt samband med frågor om vårdnad och umgänge att det är en viss fördel att handläggningen sköts av domstol. Som påtalades i samband med förmynderskapsreformen kan det nämligen ibland vara svårt för rätten att få klarhet i om det samtidigt är fråga om vårdnad. Om hanteringen av förmynderskapsärenden flyttas från domstol försvinner rättens möjlighet att t.ex. upplysa parterna om hur de ska gå till väga för att rätten även ska pröva frågor om vårdnad och umgänge. Avsaknaden av den möjligheten kan eventuellt leda till en fördröjning i tiden av en eventuell prövning av vårdnaden om barnet. Det problemet ska emellertid inte överdrivas. För det första är förekomsten av ärenden om förordnande av förmyndare för underårig begränsad. För det andra torde det förekomma ytterst sällan att dessa ärenden även rör frågor om vårdnad och umgänge. I förekommande fall kan problemet lösas genom att den förvaltningsmyndighet som handlägger ärendet upplyser parterna om att de måsten vända sig till domstol för att få vårdnads- och umgägesfrågan prövad. Att en förvaltningsmyndighet ska lämna upplysningar av det slaget följer dessutom av den serviceskyldighet som myndigheter har enligt förvaltningslagen (se 4 § FL och avsnitt 3.4.1.3).

Det finns emellertid ytterligare skäl som i någon mån talar för att handläggningen av ärenden om förmyndarskap bör ligga kvar på domstol. Bakgrunden till en vårdnadstvist kan t.ex. vara att föräldrarna är oeniga om hur barnets tillgångar ska förvaltas. I en sådan situation kan ett alternativ till att lösa konflikten mellan föräldrarna vara att rätten förordnar en medförmyndare för den underårige i stället för att flytta vårdnaden. En sådan situation tillhör dock undantagen. Det torde dessutom vara mycket ovanligt att rätten i samband med en vårdnadstvist självmant tar upp frågan om förmyndare för den underårige (jfr 10 kap. 18 § FB). Mot denna bakgrund anser utredningen att nackdelarna med en reform inte är större än att handläggningen av ärenden om förmyndarskap bör flyttas från allmän domstol till förvaltningsmyndighet.

Vid valet av vilken förvaltningsmyndighet som ska ta över handläggningen av de nu aktuella ärendena beaktar utredningen att överförmyndaren är den myndighet som har till uppgift att hantera frågor som rör förmyndarskap (se avsnitt 4.8). Det har i och för sig från flera håll framförts kritik avseende kompetensbrist i överförmyndarens verksamhet. Som utredningen kommer att redogöra för nedan finns det dock förslag om kompetenshöjande åtgärder (se avsnitt 11.3.4 och 11.3.5). Om sådana åtgärder vidtas framstår överförmyndaren som lämplig mottagare av ärendena (jfr avsnitt 11.3.6.2). Utredningen föreslår alltså att handläggningen av ärenden om förordnande och entledigande av förmyndare för underårig flyttas från allmän domstol till övermyndaren.

Frågor om förmyndarskap för underårig som enligt den nuvarande ordningen prövas av allmän domstol handläggs av tingsrätten i den ort där den underårige är folkbokförd (11 kap. 13 § FB). Om den underårige inte är folkbokförd i Sverige, är tingsrätten i den ort där den underårige vistas behörig domstol. Stockholms tingsrätt är reservforum. Dessa forumregler infördes år 2006.⁷ Samtidigt infördes motsvarande regler för domstols och överförmyndares behörighet att pröva frågor om god man och förvaltare.

Tidigare avgjorde den enskildes hemvist vilken domstol eller överförmyndare som var behörig. Skälet till reformen var att det många gånger uppstod hanteringsmässiga problem när överförmyndaren för en viss kommun skulle fatta beslut i frågor om förmyndarskap, förvaltarskap och god man. Föräldrabalken innehöll nämligen inte någon definition av begreppet hemvist och i praktiken

⁷ Prop. 2005/06:117 Skydd för barn genom registrering av förmyndare i vägtrafikregistret, m.m.

tillämpades rättegångsbalkens definition, dvs. avgörande var den plats där den enskilde var folkbokförd den 1 november föregående år (jfr 10 kap. 1 § andra stycket rättegångsbalken). Det var inte ovanligt att en persons vistelsekommun inte sammanföll med hemvistkommunen på grund av att han eller hon hade flyttat under året. Det hände då ofta att överförmyndarna missade att kontrollera den enskildes hemvist och i stället avgjorde sin behörighet utifrån den enskildes folkbokföringsort. Bestämmelsen om att folkbokföringsorten fick styra valet av forum infördes bl.a. för att undvika denna olägenhet, innebärande att beslut fattades av överförmyndare som enligt lag inte var behörig.

Utredningen anser att samma skäl som ovan redovisats gör sig gällande i nu aktuella ärenden. Frågor om förmyndarskap för underårig bör således hanteras av överförmyndaren för den kommun där den underårige är folkbokförd. Om den underårige inte är folkbokförd i Sverige bör på motsvarande sätt som gäller enligt den nuvarande ordningen den underåriges vistelseort styra valet av forum. Reservforum bör vara överförmyndaren för Stockholms kommun.

De frågor som aktualiseras i förmyndarskapsärenden är sådana familjerättsliga frågor som tillhör de allmänna domstolarnas rättsområde. Överförmyndarens beslut bör därför kunna överklagas på samma sätt som de beslut som överförmyndaren fattar enligt gällande regler. Det innebär att besluten bör kunna överklagas till allmän domstol och att behörig domstol blir den tingsrätt vars domkrets omfattar den kommun där överförmyndaren är verksam.

11.2.6.3 Underårigs rättshandlingsförmåga

Utredningens bedömning: Allmän domstol bör även i fortsättningen handlägga ärenden om underårigs rättshandlingsförmåga.

Som utredningen redogjort för ovan saknar den som är underårig i princip rättshandlingsförmåga (9 kap. 1 § FB). Om en underårig vill företa en bindande rättshandling krävs vanligtvis förmyndarens samtycke. I vissa situationer har emellertid underåriga en begränsad rättshandlingsförmåga. Underårig med eget hushåll får för den dagliga hushållningen eller uppfostran av barn, som tillhör hushållet, själv ingå sedvanliga rättshandlingar för dessa ändamål

(9 kap. 2 a § FB). En sådan rättshandling är dock inte bindande för den underårige om den med vilken rättshandlingen slöts insåg eller bort inse att det som anskaffades genom rättshandlingen inte var nödvändigt.

Bakgrunden till en ansökan om att en underårig med eget hushåll ska fränkännas sin behörighet att ingå rättshandlingar för den dagliga hushållningen, är att det finns en konflikt mellan den underårige och dennes förmyndare. Redan det nu sagda talar för att prövningen av en ansökan bör ankomma på domstol. Vid handläggningen av ärendet kan det dessutom bli aktuellt att höra parterna vid ett sammanträde för att rätten ska kunna utreda de bakomliggande orsakerna till konflikten. Det kan även bli aktuellt för rätten att värdera skriftlig och muntlig bevisning.

Utredningen är på ovan anförda skäl av den uppfattningen att ärenden om underårigs rättshandlingsförmåga är av den karaktären att de även i fortsättningen bör handläggas av allmän domstol.

11.2.6.4 Åklagaren bör förordna särskild företrädare för barn

Utredningens förslag: Åklagaren ges ensam behörighet att förordna särskild företrädare för barn.

Åklagarens beslut ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara tingsrätten i den ort där åtal för brottet ska väckas enligt 19 kap. rättegångsbalken.

I samband med att lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn infördes diskuterades särskilt frågan om vilken myndighet som skulle ges behörighet att förordna en sådan särskild företrädare. I förarbetena anfördes följande.⁸

Ett beslut om att en särskild företrädare för barn ska förordnas eller att endast en av vårdnadshavarna ska företräda den underårige under förundersökning och rättegång får verkningar av stor vikt för enskilda, oavsett vilket beslutet blir. Det rör sig om komplicerade frågor som rör bl.a. enskildas rättssäkerhet och integritet. Beslut om förordnande bör därför fattas av domstol. Med hänsyn till att frågorna rör det straffrättsliga området bör de handläggas av allmän domstol.

Utredningen anser att de skäl som framfördes för valet av handläggande myndighet väger tungt. Frågan är dock om de bör till-

⁸ Prop. 1998/99:133 Särskild företrädare för barn, s. 35.

mätas avgörande betydelse. Det finns nämligen flera skäl som talar för att hanteringen av ärendet lika väl kan skötas av en förvaltningsmyndighet i första instans som av en domstol.

Lagen om särskild företrädare för barn infördes för att stärka möjligheterna att ta till vara barnets rätt när en vårdnadshavare eller någon som står i ett nära förhållande till denne misstänks för brott mot barnet. Lagen syftar till att förbättra förutsättningarna för att utreda misstankar om brott mot barn. Vid lagens tillkomst framhölls att det var olämpligt att en misstänkt vårdnadshavare eller en vårdnadshavare som stod i en nära relation till den misstänkte redan på ett tidigt skede i utredningen informerades om att en förundersökning inletts. Vidare framhölls att det fanns en risk för att utredningsmöjligheterna försämrades.

Enligt den nuvarande ordningen görs en ansökan om förordnande av särskild företrädare av åklagaren hos tingsrätten. Som anförs i betänkandet Målsägandebiträdet – ett aktivt stöd i rättsprocessen (SOU 2007:6) är det således åklagaren som har underlag för beslut om förordnande av särskild företrädare. Det är ett underlag som oftast består av fakta om utredningsbehov och om misstanke om brott mot barnet. När domstolen i dag fattar beslut om förordnande av särskild företrädare för barn har den inte något annat material att grunda sitt beslut på än den utredning som åklagaren lagt fram. I praktiken är det därmed åklagaren som gör bedömningen av behovet av särskild företrädare. Åklagaren är också den som i detta läge bäst kan se barnets behov. Det nu anförda talar med styrka för att åklagaren bör ges behörighet att förordna särskild företrädare för barn.

I konsekvens med lagens syfte är den särskilda företrädarens befogenhet begränsad till rättsliga frågor som kan uppkomma under förundersökning och rättegång, t.ex. att företräda barnet i samband med kallelse eller inställelse till förhör. Övriga rättigheter och skyldigheter gentemot barnet ligger kvar hos vårdnadshavarna. Ett beslut om förordnande av särskild företrädare innebär således inte att vårdnadshavaren mister vårdnaden om barnet eller på annat sätt avskärmas från barnet. I praktiken går beslutet endast ut på att tillvarata barnets intresse under förundersökning och rättegång.⁹ Dessutom handlar prövningen i ärendet inte om att lösa en konflikt mellan de inblandade parterna. I stället är det, förutom behovsprövningen, en fråga om att bedöma en persons lämplighet för att

⁹ Prop. 1998/99:133 Särskild företrädare för barn, s. 29.

inneha ett visst förtroendeuppdrag. Som utredningen tidigare har anfört är det en prövning som lämpar sig väl för en förvaltningsmyndighet. Ärenden om förordnande av särskild företrädare för barn är sett i detta perspektiv av den karaktären att de lämpligen kan handläggas av förvaltningsmyndighet.

Det bör framhållas att åklagaren i dag fattar en rad beslut som får stor betydelse för enskilda. Inte minst när det gäller frågor om personella och reella tvångsmedel har åklagaren omfattande befogenheter som rör enskildas rättssäkerhet och integritet. Det kan därför inte sägas vara artfrämmande att ge åklagaren behörighet i nu angivna fall, så länge beslutet kan överklagas till domstol.

En invändning som möjligen skulle kunna anföras mot att flytta behörigheten till åklagaren är att de som kan tänkas förordnas till särskilda företrädare, t.ex. advokater och biträdande jurister, kommer i ett beroendeförhållande till åklagaren. Den frågan berörs också i betänkandet Målsägandebiträdet – ett aktivt stöd i rättsprocessen. I likhet med vad som framhålls i det betänkandet anser utredningen att det vid all maktutövning finns risk för att den som fattar beslut inte gör det på allt igenom sakliga grunder. Den risken är emellertid inte större i ett system där åklagaren förordnar särskild företrädare än i ett system där domstolen gör det. Utredningen utgår ifrån att åklagaren liksom domaren är objektiv i sin yrkesutövning. Att fatta sakliga och opartiska beslut är en del av de krav som ställs på åklagaren som en professionell tjänsteman och som åklagaren, liksom domaren, har att leva upp till i många olika sammanhang.

Utredningen anser vid en sammanvägning av för- och nackdelar med en reform att fördelarna överväger. Utredningen anser därför att åklagaren bör ges ensam behörighet att förordna särskild företrädare för barn.

Frågor av aktuellt slag berör det straffrättsliga området. Åklagarens beslut bör därför kunna överklagas till allmän domstol. Vid utformning av forumregeln beaktar utredningen att det vid all lagstiftning bör eftersträvas att regleringen är enhetlig. Behörig domstol bör därför vara tingsrätten i den ort där åtal för brottet ska väckas enligt 19 kap. rättegångsbalken.

11.2.6.5 Ersättning till särskild företrädare för barn

Utredningens förslag: Om det finns en särskild företrädare förordnad i ett mål som pågår vid domstol ska domstolen besluta om ersättning till den särskilda företrädaren. I annat fall beslutar Domstolsverket i frågan.

Domstolsverkets beslut ska kunna överklagas till allmän domstol.

Utredningen har i föregående avsnitt föreslagit att åklagaren ska ges ensam behörighet att förordna särskild företrädare för barn. Till följd av utredningens förslag i denna del bör även övervägas om handläggningen av ärenden om ersättning till särskild företrädare bör flyttas till förvaltningsmyndighet.

I de fall en förundersökning leder till åtal framstår det som självklart att den domstol som handlägger brottmålet också beslutar om ersättning. Rätten har i den situationen överblick över målets omfattning och därmed den arbetsinsats som har krävts av den särskilda företrädaren för att utföra uppdraget. Vid handläggningen av brottmålet beslutar rätten dessutom om ersättning till offentlig försvarare och målsägandebiträde. Utredningen kan enbart konstatera att en ändrad beslutsordning i dessa fall leder till ineffektivitet och försämringar i alla avseenden.

Det förhåller sig emellertid annorlunda om en förundersökning inte leder till åtal. I de fallen har domstolen ingen koppling till det arbete som den särskilda företrädaren har utfört. Vid en första anblick kan det i stället tyckas ligga närmast till hands att låta åklagaren ta över domstolens uppgift att besluta om ersättning. Åklagaren är den som leder förundersökningen och fattar beslut om att inte väcka åtal och kan ha en uppfattning om den arbetsinsats som uppdraget krävt av den särskilda företrädaren. Beslut om ersättning av nu angivet slag är dock inte någon typisk uppgift för åklagare.

Det ingår däremot i Domstolsverkets arbetsuppgifter att ta ställning till vissa ersättningsfrågor. Verket fastställer t.ex. den taxa som vanligtvis ligger till grund för ersättningsnivåerna till bl.a. särskilda företrädare och målsägandebiträden. Inom verket finns således både erfarenhet och kompetens av frågor som rör ersättning. Härtill kommer att Domstolsverket enligt den nuvarande ordningen sköter utbetalning av ersättning till särskilda företrädare.

En underrättelse om beslutad ersättning måste således alltid skickas till verket för att utbetalning ska kunna ske. Om Domstolsverket övertar uppgiften att besluta om ersättning i de nu aktuella fallen kommer underrättelsemomentet att försvinna, vilket leder till en effektivare och snabbare ärendehantering. Det bör nämnas att Domstolsverket tidigare hade rätt att överklaga tingsrättens beslut om ersättning av allmänna medel till bl.a. särskilda företrädare för barn. Denna rätt tillkommer numera Justitiekanslern (se lagen [2005:73] om rätt för Justitiekanslern att överklaga vissa beslut).

Vid en samlad bedömning av det ovan anförda anser utredningen att Domstolsverket bör ta över handläggningen av ärenden om ersättning till särskild företrädare för barn i de fall inte åtal väcks.

Domstolsverkets beslut bör kunna överklagas till allmän domstol.

11.3 Ärenden om ställföreträdare för vuxna

11.3.1 Förvaltarskap

Enligt 11 kap. 4 och 7 §§ FB ska tingsrätten anordna förvaltarskap om någon på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person. Förvaltarskap får dock inte anordnas, om det är tillräckligt att godmanskap anordnas eller att den enskilde får hjälp på något mindre ingripande sätt. Förvaltaruppdraget ska anpassas till den enskildes behov i varje särskilt fall och får begränsas till att avse viss egendom eller angelägenhet eller egendom överstigande ett visst värde. Kännetecknande för förvaltarskapet är att den för vilken förvaltare förordnas förlorar sin rättshandlingsförmåga helt eller delvis och att förvaltaren i motsvarande utsträckning får rätt att ingå rättshandlingar för sin huvudmans räkning.

Ansökan om anordnande av förvaltarskap får göras av överförmyndaren, förmyndaren, den som ansökan avser, om han eller hon har fyllt 16 år, samt av hans eller hennes make eller sambo eller närmaste släktingar. I vissa fall kan en god man göra ansökan. Dessutom kan rätten ta upp fråga om förvaltarskap självmant (11 kap. 15 § FB).

Om ett förvaltarskap inte längre behövs, ska rätten besluta att det ska upphöra (11 kap. 19 § FB). Rätten kan också ompröva ett förvaltarskaps omfattning (jämkning) (11 kap. 23 § FB). En förvaltare kan entledigas av rätten från sitt uppdrag, om han eller hon begär det eller om denne inte längre är lämplig att inneha det.

11.3.2 Godmanskap

Om någon på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person, ska rätten, om det behövs, besluta att anordna godmanskap för honom eller henne (11 kap. 4 § FB). Ett sådant beslut får inte meddelas utan samtycke från den för vilken godmanskap ska anordnas, om inte den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas. Skillnaden mellan en god man och en förvaltare kan sägas vara att den för vilken god man förordnas behåller sin rättshandlingsförmåga medan motsatsen helt eller delvis är fallet för den som har förvaltare. Reglerna om anordnande, omprövning och upphörande av förvaltarskap samt reglerna om anordnande, omprövning och upphörande av godmanskap överensstämmer i stort sett.

11.3.3 Handläggningen vid tingsrätten

I ärenden om anordnande av förvaltarskap ska rätten inhämta läkarintyg eller annan likvärdig utredning om den enskildes hälsotillstånd (11 kap. 17 § FB). Detsamma gäller i ärenden om anordnande av godmanskap enligt 11 kap. 4 § FB, om inte den enskilde samtyckt till förordnandet. Rätten ska dessutom, om det inte är obehövt, inhämta yttrande från den enskildes make eller sambo och barn, överförmyndaren och vårdinrättning. Yttrande ska också, om det behövs, inhämtas från andra närstående samt från den eller de kommunala nämnder som fullgör uppgifter inom socialtjänsten och den eller de nämnder som utövar landstingets ledning av omsorgsverksamheten.

I ärenden om anordnande av godmanskap och förvaltarskap ska den som avses med ansökan höras muntligen, om det kan ske utan skada för honom eller henne och det inte är uppenbart att han eller hon inte förstår vad saken gäller (11 kap. 16 § andra stycket FB).

Rätten kan dock underlåta att hålla sammanträde om ansökan gjorts av den enskilde själv, om han eller hon har medgett ansökan eller om det annars finns särskilda skäl. Huruvida den enskilde tar skada av att höras eller uppenbarligen inte förstår vad saken gäller, bör framgå av det läkarintyg som enligt 11 kap. 17 § FB ska inhämtas i ärendet. Särskilda skäl mot att hålla sammanträde kan föreligga om det är fråga om ett godmanskap av mindre omfattning. När det gäller anordnande av förvaltarskap torde det emellertid sällan vara möjligt att underlåta ett muntligt hörande med hänvisning till särskilda skäl.¹⁰

Beslut om anordnande, upphörande och jämkning av förvaltarskap ska kungöras i Post- och Inrikes Tidningar (11 kap. 27 § FB).

11.3.4 Genomförda och föreslagna reformer

1995 års förmynderskapsreform

Den 1 juli 1995 reformerades lagstiftningen om förmyndares, gode mäns och förvaltares förvaltning av egendom.¹¹ Syftet med förmynderskapsreformen var att modernisera reglerna på området och att få till stånd en avreglering utan att berättigade skyddsintressen sattes åt sidan. Ändringarna byggde på principen att domstolar ska handlägga enbart sådana frågor som verkligen kräver domstolsprövning och att förmynderskapsärenden som är av övervägande förvaltningsnatur ska handläggas av förvaltningsmyndigheter. Genom reformen flyttades behörigheten att förordna förvaltare och god man i många fall från tingsrätt till överförmyndaren. Även vissa andra beslutsfunktioner övertogs av överförmyndaren, däribland att förelägga vid vite. Domstolarna behöll uppgiften att besluta om anordnande, omprövning och upphörande av förvaltarskap och godmanskap. Tillsynen över överförmyndarna överfördes från tingsrätt till länsstyrelsen.

¹⁰ Jfr prop. 1987/88:124 s. 176 f.

¹¹ Prop. 1993:94:251 Förmynderskapslagstiftningen.

Betänkandet "Frågor om förmyndare och ställföreträdare för vuxna"
(SOU 2004:112)

Utredningen om förmyndare, gode män och förvaltare (Förmyndarskapsutredningen) lämnade sitt betänkande till den dåvarande regeringen i november 2004. En av Förmyndarskapsutredningens huvuduppgifter var att utvärdera 1995 års förmyndarskapsreform. En slutsats som drogs av utredningen var att överflyttningen av vissa förmyndarskapsärenden från tingsrätt till överförmyndaren i allt väsentligt lett till positiva resultat. En annan slutsats var att det saknas anledning att återgå till den tidigare ordningen och att det inte heller finns skäl att flytta hanteringen av ärendena till någon annan myndighet.

Av Förmyndarskapsutredningens betänkande framgick dock att det finns behov av att höja kompetensen hos överförmyndarna. Ett förslag som utredningen tog upp i det sammanhanget var om det bör införas formella kompetenskrav för överförmyndare, ledamöter i överförmyndarnämnd och ersättare. Förmyndarskapsutredningen, som avvisade tanken, framhöll att det i dag saknas enhetliga riktlinjer för utbildning av överförmyndare. För att komma tillrätta med detta problem föreslog utredningen i stället att det i föräldrabalken införas en bestämmelse om att länsstyrelserna ska se till att utbildningen av överförmyndare, ledamöter i överförmyndarnämnd och ersättare är tillfredställande.

Förslagen i Förmyndarskapsutredningens betänkandet bereds för närvarande inom Justitiedepartementet.

11.3.5 Riksrevisionens granskning av länsstyrelsens tillsyn över överförmyndare

Som redogjorts för tidigare har länsstyrelsen tillsyn över de kommunala överförmyndarna (se avsnitt 4.18). Riksrevisionen har 2006 granskat länsstyrelsens tillsyn. Av revisionens rapport (RIR 2006:5) över granskningen framgår att det finns omfattande problem med tillsynen och stora brister i många överförmyndares verksamhet. Enligt rapporten har mer än en tredjedel av de ärenden som länsstyrelsen granskat brister hänförliga till att överförmyndaren inte följt gällande regler för sin verksamhet. Av rapporten framgår att revisionen anser att en förklaring till omfattningen av dessa problem är att kvalitén i länsstyrelsernas tillsyn inte är tillräckligt

hög. En annan förklaring som anges är att överförmyndarna saknar erforderlig kompetens. I rapporten föreslår revisionen att det inför ett krav i lagen på formell kompetens för den som väljs till överförmyndare.

Förslagen i Riksrevisionens rapport bereds inom Justitiedepartementet tillsammans med förslagen i Förmyndarskapsutredningens betänkande (se föregående avsnitt).

11.3.6 Överväganden och förslag

11.3.6.1 Beslut om anordnande, omprövning och upphörande av förvaltare

Utredningens bedömning: Allmän domstol bör även i fortsättningen handlägga ärenden om anordnande, omprövning och upphörande av förvaltare.

I samband med 1995 års förmyndarskapsreform tog riksdagen ställning för att frågor om anordnade, omprövning och upphörande av förvaltare borde ligga kvar på tingsrätterna. Anledning här till var rättssäkerhetsskäl.¹² Det ansågs närmast självklart att ett fall där den enskilde motsätter sig att ställas under förvaltare måste prövas av domstol redan i första instans. Dessutom ansågs det att omsorgen om den enskilde talar för att också de otvistiga fallen prövas av domstol i första instans. Det sades att det är fråga om grannliga bedömningar där det kan behövas muntlig förhandling och att sådan handläggning därför sköts bättre i domstol än hos överförmyndaren.

Ett beslut att utse förvaltare för en person innebär att personens rättsliga handlingsförmåga tas ifrån honom eller henne helt eller delvis. Det är ett mycket ingripande beslut. Enligt utredningens mening är det ett beslut som på ovan anförda skäl bör fattas av domstol. Utredningen ansluter sig således till den ståndpunkt som intogs i samband med 1995 års förmyndarskapsreform innebärande att allmän domstol även i fortsättningen bör handlägga ärenden om anordnande, omprövning och upphörande av förvaltare.

¹² Prop. 1993:94:251 Förmyndarskapslagstiftningen, s. 155 f.

11.3.6.2 Ansökan om anordnande, omprövning och upphörande av godmanskap hos överförmyndaren

Utredningens förslag: Handläggning av ärenden om anordnande, omprövning och upphörande av godmanskap enligt 11 kap. 4 § föräldrabalken flyttas från allmän domstol till överförmyndaren.

Överförmyndaren ska pröva ärenden när den enskilde ansöker om anordnande av godmanskap eller samtycker till att godmanskap anordnas för honom eller henne. Överförmyndaren ska även pröva ärenden när den enskilde begär att godmanskapet ska upphöra. Om någon annan än den som ansökan avser motsätter sig att godmanskap anordnas, omprövas eller upphör ska överförmyndaren överlämna ärendet till allmän domstol. Detsamma ska gälla om den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas i frågan.

Den nuvarande regeln i föräldrabalken om rättens skyldighet att i vissa fall inhämta läkarintyg eller annan likvärdig utredning om den enskildes hälsotillstånd ska gälla för handläggningen hos överförmyndaren. Därutöver införs en generell möjlighet för överförmyndaren att inhämta sådant läkarintyg eller sådan utredning.

Överförmyndarens beslut ska kunna överklagas till allmän domstol.

Frågan om inte överförmyndaren borde ha behörighet att själv anordna godmanskap för hjälpbehövande har varit föremål för särskilt övervägande vid flera tidigare tillfällen; 1995 års förmynderskapsreform, betänkandet Domstolarna inför 2000-talet (SOU 1991:106) och betänkandet Frågor om förmyndare och ställföreträdare för vuxna (SOU 2004:112). Vid dessa tillfällen kom man fram till att rättssäkerhetsskäl talade för att besluten att anordna godmanskap även i fortsättningen borde ligga på domstol. I förarbetena till 1995 års reform uttalades bl.a. att en ordning där utredningen i ärendet och de inblandades ståndpunkter får presenteras för en domstol som har möjlighet att hålla muntlig förhandling ger den bästa garantin för att det inte går slentrian i utredningen.¹³ I betänkandet från år 2004 påtalades visserligen att ärenden om godmanskap i domstol i huvudsak får en formell behandling och att det

¹³ Prop. 1993:94:251 Förmynderskapslagstiftningen, s. 159.

inte finns anledning att rikta kritik mot överförmyndarnas utredningar. Slutsatsen i betänkandet var emellertid att domstolsprövningen utgör en extra garanti för den enskildes rättssäkerhet av sådan vikt att den inte bör avvaras. Däremot föreslogs i betänkandet att överförmyndaren ges befogenhet att interimistiskt anordna godmanskaper för hjälpbehövande vuxna respektive utvidga omfattningen av ett redan beslutat godmanskaper.¹⁴

Reglerna om beslut att anordna godmanskaper enligt 11 kap. 4 § föräldrabalken är konstruerade på så vis att det inte finns någon möjlighet att förordna god man mot den enskildes vilja. Om det inte finns hinder mot att höra honom eller henne, krävs det att han eller hon samtycker. Det torde därför höra till ovanligheten att frågan om anordnande av godmanskaper är tvistig. I tidigare lagstiftningsarbete har som framgått skälet till att inte låta överförmyndaren ta över handläggningen av ärendena varit rättssäkerheten. Det kan finnas visst fog för den uppfattningen. Enligt utredningens mening kan det dock ifrågasättas om det skulle äventyra rättssäkerheten om överförmyndaren prövar frågan om anordnande av godmanskaper när den enskilde ansöker om eller samtycker till det. Det samma gäller omprövning och upphävande av godmanskaper. Vid tingsrätten förekommer nämligen i dessa ärenden inte några egentliga rättsliga överväganden. Det finns inte heller behov av muntlig förhandling. Med en ordning som innebär att överförmyndaren handlägger otvistiga ärenden kan skyddet för den enskilde tillgodoses genom att möjlighet ges att överklaga myndighetens beslut till domstol. Enligt utredningens mening är således otvistiga ärenden om anordnande, omprövning och upphörande av godmanskaper av den karaktären att de inte med nödvändighet i första hand behöver handläggas av domstol.

Ett skäl som emellertid kan tala mot en överflyttning av dessa ärenden till överförmyndaren är den kritik avseende kompetensbrist i överförmyndarnas verksamhet som har framförts från flera håll. Som redogjorts för ovan finns det dock förslag om kompetenshöjande åtgärder för överförmyndare, ledamöter i överförmyndarnämnd och ersättare. En förutsättning för att handläggningen av otvistiga ärenden om anordnande, omprövning och upphörande av godmanskaper ska flyttas från allmän domstol till överförmyndaren är att erforderliga kompetenshöjande åtgärder vidtas.

¹⁴ Ett sådant beslut ska enligt förslaget omedelbart anmälas till rätten, som ex officio kan häva det, om det kan anses obefogat. Enligt förslaget är tanken att denna nya befogenhet främst kommer att användas i hälso- och sjukvårdsangelägenheter av brådskande natur.

Om sådana verkningsfulla åtgärder uteblir saknas enligt utredningens mening förutsättningar för en överflyttning av ärendena.

Det förhåller sig annorlunda med de ärenden där någon som är taleberättigad motsätter sig att godmanskap anordnas. I sådana fall bör det tveklöst med hänsyn till skyddet för den enskilde vara domstol som i första instans prövar frågan. Detsamma bör vara fallet om den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas.

Med hänsyn till det anförda föreslår utredningen att handläggningen av vissa ärenden om anordnande, omprövning och upphörande av godmanskap enligt 11 kap. 4 § föräldrabalken ska flyttas från allmän domstol till överförmyndaren. Överförmyndaren ska pröva ärenden när den enskilde ansöker om anordnande av godmanskap eller samtycker till att godmanskap anordnas för honom eller henne. Överförmyndaren ska även pröva ärenden när den enskilde begär att godmanskapet ska upphöra. Om någon motsätter sig att godmanskap anordnas för den enskilde, omprövas eller upphör ska överförmyndaren överlämna ärendet till allmän domstol. Detsamma ska gälla om den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas i frågan.

Enlig den nuvarande ordningen ska rätten innan den anordnar godmanskap inhämta läkarintyg eller annan likvärdig utredning om den enskildes hälsotillstånd när den enskilde inte har lämnat sitt samtycke. Med hänsyn till att utredningens förslag innebär att ärenden om anordnande av godmanskap alltid kommer att inledas hos överförmyndaren bör denna skyldighet i stället ankomma på den myndigheten. För att överförmyndaren vid handläggningen av dessa ärenden alltid ska få ett fullgott beslutsunderlag bör det dessutom införas en bestämmelse om att överförmyndaren alltid har möjlighet att inhämta läkarintyg eller annan utredning om den enskildes hälsotillstånd.

Behörig överförmyndare kommer att vara överförmyndaren för den kommun där den enskilde är folkbokförd (se 11 kap. 25 § FB). Om den enskilde inte är folkbokförd i Sverige, är överförmyndaren för den kommun där den enskilde vistas behörig överförmyndare. Reservforum kommer att vara överförmyndaren för Stockholms kommun. Anledning saknas att frånga denna ordning (jfr avsnitt 11.2.6.2).

Överförmyndarens beslut bör kunna överklagas på motsvarande sätt som gäller för de beslut myndigheten fattar enligt den nu-

varande ordningen, dvs. till den tingsrätt vars domkrets omfattar den kommun där överförmyndaren är verksam.

11.3.6.3 Överförmyndaren bör ansöka om ersättning av allmänna medel hos Länsstyrelsen i Stockholms län

Utredningens förslag: Handläggningen av ärenden om ersättning av allmänna medel till överförmyndare enligt förordningen (1976:1121) om ersättning till vissa överförmyndare, förmyndare och förvaltare flyttas från Stockholms tingsrätt till Länsstyrelsen i Stockholms län.

Länsstyrelsens beslut ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara *Stockholms tingsrätt*.

Överförmyndare har i vissa fall rätt till ersättning av allmänna medel. Bestämmelser härom finns i lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap. Enligt den lagen har överförmyndare rätt till ersättning om denne haft kostnader i anledning av förmynderskap eller förvaltarskap för svensk medborgare som är bosatt utomlands (4 kap. 1 § och 5 kap. 1 §). En ansökan om sådan ersättning prövas av Stockholms tingsrätt (4 § första stycket förordningen [1976:1121] om ersättning till vissa överförmyndare, förmyndare och förvaltare). Ansökan handläggs enligt ärendelagen.

Som utredningen anfört i tidigare avsnitt är det i ärende om ersättning av allmänna medel inte fråga om en intressekonflikt mellan två parter (se avsnitt 7.1.5.4). Det förekommer dessutom i princip aldrig muntliga inslag vid handläggningen. Dessa ärenden har alltså den typiska karaktären av frivillig rättsvård. Ärende om ersättning av allmänna medel till överförmyndare är inget undantag. Handläggningen av ärendet bör därför flyttas från Stockholms tingsrätt till en förvaltningsmyndighet.

Länsstyrelsen har idag tillsynen av överförmyndares verksamhet. Myndigheten är således förtrogen med det arbete som överförmyndare bedriver. Med hänsyn härtill framstår det som lämpligt att länsstyrelsen tar över handläggningen av aktuellt ärende.

Fråga uppkommer då hur forumregeln bör utformas. Idag är handläggningen av ärendet koncentrerad till en myndighet. Eftersom ärendet förekommer mycket sällan saknas det anledning att

frånga den ordningen. Enligt utredningens mening ligger det närmast till hands att *Länsstyrelsen i Stockholms län* ges ensam behörighet att handlägga ärendet.

Ärenden om ersättning av allmänna medel till överförmyndare förekommer alltså mycket sällan. Det saknar därmed betydelse för rättstillämpningen att överprövningen av överklagade beslut koncentreras till en tingsrätt. Då *Stockholms tingsrätt* enligt den nuvarande ordningen handlägger ärendet i första instans bör dock den tingsrätten ges ensam behörighet att överpröva länsstyrelsens beslut.

11.4 Ärenden om verkställighet av dom, beslut eller avtal om vårdnad, boende eller umgänge

Tidigare handlades mål om verkställighet av dom eller beslut om vårdnad, boende eller umgänge av allmän förvaltningsdomstol. Detsamma gällde mål om verkställighet av ett giltigt avtal om sådana frågor. Genom en reform som trädde i kraft den 1 juli 2006 flyttades handläggningen av dessa mål över till allmän domstol (se prop. 2005/2006:99 Nya vårdnadsregler). Reformen innebar att de överflyttade målen handläggs som ärenden enligt ärendelagen. Syftet med reformen var att minska risken för långvariga processer till skada för barn. Undersökningar hade nämligen visat att det funnits en tendens att verkställighetsprocesser vid allmän förvaltningsdomstol ofta vuxit ut till att i praktiken bli en repris av den rättegång i tingsrätten där frågan om vårdnaden, boendet eller umgänget prövats i sak.

11.4.1 Överväganden

11.4.1.1 Verkställighetsärenden i domstol

Utredningens bedömning: En ansökan om verkställighet av en dom, ett beslut eller ett avtal om vårdnad, boende eller umgänge, bör även i fortsättningen handläggas av allmän domstol.

Ärenden om verkställighet av dom, beslut eller avtal om vårdnad, boende eller umgänge är till karaktären sådana att de utan tvekan bör handläggas av domstol. Anledning till att ett ärende aktualiseras vid domstol är ofta att det föreligger en tvist mellan barnets

föräldrar om att det finns hinder mot att verkställa vad rätten beslutat eller parterna avtalat. I vissa fall rör det sig om att en förälder helt enkelt vägrar att följa t.ex. en dom. Det finns således mycket starka intressekonflikter mellan föräldrarna. Handläggningen av ärenden om verkställighet är därmed en typisk uppgift för domstol. Utredningens bedömning är att det inte finns anledning att överväga fler förändringar för dessa ärenden än de som redan gjorts genom den nyligen genomförda reformen.

11.5 Ärenden om blodundersökning vid utredning av faderskap

Om ett barn föds inom äktenskapet anses mannen i äktenskapet vara far till barnet (1 kap. 1 § FB). Om barnet föds av en moder som inte är gift ska faderskapet fastställas genom bekräftelse eller dom (1 kap. 3 § FB). Det finns särskilda bestämmelser om fastställande av föräldraskap vid insemination och provrörsbefruktning.

I mål om förklaring att en viss man inte är far eller om fastställande av faderskap kan rätten på yrkande av någon av parterna eller när det annars behövs förordna om blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper som kan ske utan nämnvärt men (1 § lagen [1958:642] om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap). Förordnandet kan avse modern och barnet samt, i mål om förklaring att en viss man inte är far, mannen i äktenskapet och, i mål om fastställande av faderskap, man mot vilken talan förs. Finns det anledning att anta att någon annan man har haft samlag med modern under den tid då barnet kan vara avlat, får förordnandet avse också denne.

Sedan ett faderskap har fastställts genom bekräftelse eller genom dom som har vunnit laga kraft, kan rätten förordna om blodundersökning, om det först efter bekräftelsen eller domen har framkommit omständigheter som ger anledning till antagande att någon annan man än den som har fastställts vara far har haft samlag med modern under tid då barnet kan vara avlat (1 a §). Förordnandet kan avse den som har fastställts vara far, modern, barnet eller den andre mannen. Har faderskapet fastställts genom bekräftelse, kan förordnande meddelas i mål om att bekräftelsen saknar verkan mot den som har lämnat den. Ett sådant förordnande kan begäras av någon av parterna i målet. Har någon talan inte väckts om att bekräftelsen saknar verkan, prövas frågan om

förordnande enligt ärendelagen. Ett sådant förordnande kan begäras av den som kan vara part i ett mål om att bekräftelsen saknar verkan. Har faderskapet fastställts genom dom som har vunnit laga kraft, prövas också frågan om förordnande av blodundersökning enligt ärendelagen. Parterna i det tidigare målet kan begära ett sådant förordnande. Innan förordnande om blodundersökning meddelas, ska den som ansökan avser beredas tillfälle att yttra sig.

Rätten kan vid vite förelägga den som avses med ett förordnande om blodundersökning att med intyg av behörig sakkunnig visa att sådant blodprov som behövs för blodundersökning har tagits på honom eller henne eller att han eller hon har undergått annan undersökning rörande ärftliga egenskaper (2 §). I fråga om barn som inte har fyllt arton år ska föreläggandet ges barnets vårdnadshavare. Iaktas inte ett sådant föreläggande kan rätten i stället för att förelägga nytt vite förordna om biträde av polismyndighet för att undersökningen ska komma till stånd (2 a §).

11.5.1 Överväganden

11.5.1.1 Allmän domstol bör handlägga ärenden om blodundersökning vid utredning om faderskap

Utredningens bedömning: En ansökan om blodundersökning enligt lagen (1958:642) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap bör även i fortsättningen handläggas av allmän domstol.

Ett beslut om förordnande av blodundersökning är en kroppslig tvångsåtgärd mot en enskild. I regeringsformen finns bestämmelser om skydd för enskilda gentemot det allmänna vad avser sådana tvångsåtgärder (2 kap. 6 § RF). Denna rättighet kan begränsas genom lag (2 kap. 12 § RF), vilket är fallet i fråga om förordnande om blodundersökning i samband med faderskapsutredning. Även på det straffrättsliga området finns bestämmelser i lag som begränsar rättigheten om skydd mot kroppsliga tvångsåtgärder. Det gäller beslut om kroppsvisitation och kroppsbesiktning. Sådana beslut fattas i vissa fall av domstol och i andra fall av undersökningsledare eller åklagare (se 28 kap. 4 och 13 §§ RB). Ett beslut om tvångsåtgärd, oavsett om det fattas inom ramen för en civil-

process eller en straffprocess, innebär alltid att våldsanvändning kan tillgripas för att beslutet ska kunna verkställas. Beslut av den innebörden i en civilprocess bör enligt utredningens mening alltid föregås av en domstolsprövning. Ärenden om förordnande av blodundersökning är alltså av den karaktären att de bör handläggas av domstol. Härigenom undviker man också att två myndigheter blir behöriga att pröva frågor om blodundersökning beroende på om de ska handläggas i ett tvistemål eller ärende. Utredningen gör alltså den bedömningen att allmän domstol även i fortsättningen bör handlägga ärenden om blodundersökning enligt om lagen (1958:642) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap.

12 Namnärenden

12.1 Allmänt om namn

Regler om namn finns i namnlagen (1982:670). Enligt namnlagen består en persons namn av efternamn och ett eller flera förnamn. Som tilltalsnamn kan en person använda vilket som helst av förnamnen. Mellannamn kan förekomma. Ett mellannamn bärs före efternamnet.

Huvudregeln är att barn till föräldrar med gemensamt efternamn vid födelsen förvärvar det namnet (1 § namnlagen). Har föräldrarna olika efternamn när barnet föds och har de tidigare ett eller flera gemensamma barn som står under deras vårdnad, förvärvar barnet vid födelsen det efternamn som det senast födda syskonet bär. Har föräldrarna olika efternamn när barnet föds och inga andra gemensamma barn anses barnet vid födelsen ha förvärvat det av föräldrarnas efternamn som anmäls till Skatteverket inom tre månader efter födelsen. Anmälan kan i stället avse ett namn som någon av föräldrarna senast har burit som ogift. Görs inte någon anmälan i fall som nu har sagts, anses barnet vid födelsen ha förvärvat moderns efternamn. Fastställs inte faderskapet inom tre månader efter födelsen, anses barnet vid födelsen ha förvärvat moderns efternamn.

Vid adoption är huvudregeln att den som adopteras av makar med gemensamt efternamn genom adoptionen förvärvar det namnet (2 §).

Enligt namnlagen finns det ett flertal möjligheter att byta efternamn. Det kan ske genom anmälan till Skatteverket eller genom ansökan hos Patent- och registreringsverket. Om det är fråga om byte av barns efternamn krävs i vissa fall att domstol funnit att namnbytet är förenligt med barnets bästa. Den nuvarande uppdelningen av handläggningen av namnärenden är konstruerad så att de ärenden som vanligtvis är tvistiga handläggas av allmän domstol och de ärenden som sällan är tvistiga handläggas av förvaltningsmyndighet.

Det största antalet ändringar av efternamn sker efter anmälan till Skatteverket. Det är fråga om fall där några tvister kring namnändringen inte finns, t.ex. makars anmälan av efternamn i samband med vigsel (9 §). Om ett namnärke gällande byte till nybildat efternamn är Patent- och registreringsverket beslutande myndighet (11 §).

Alla namnändringar registreras av Skatteverket i folkbokföringsregistret. Om Patent- och registreringsverket fattat beslut om namnändring ska verket därför underrätta Skatteverket om beslutet.

12.2 Ärenden enligt namnlagen som handläggs av domstol

Domstol hanterar ett antal frågor som rör namn. Vissa namnfrågor handläggs som tvistemål och andra som ärenden.

Som exempel på namnfrågor som handläggs som tvistemål kan nämnas följande. Om någon genom anmälan till Skatteverket har förvärvat ett efternamn som han eller hon inte har rätt till, kan den vars namn har förvärvats väcka talan vid domstol och yrka att domstolen bestämmer att namnet förloras (17 §). Om Patent- och registreringsverket har givit någon tillstånd att bära ett nytt efternamn och det uppstår olägenheter för någon till följd av risk för förväxling, kan denne väcka talan vid domstol och yrka att den som fått namnet förlorar det (18 §).

I det följande kommer utredningen enbart att behandla de namnfrågor som domstolarna handlägger enligt ärendelagen.

12.2.1 Byte av barns efternamn

Byte till förälders efternamn

Om föräldrar har gemensam vårdnad om sitt barnet, kan de gemensamt till Skatteverket anmäla byte av barnets efternamn (48 §). I regel krävs att barnet lämnar sitt samtycke till namnbytet om barnet fyllt tolv år. Om föräldrarna inte kan enas om namnbyte, kan ingen anmälan ske och barnet får behålla sitt namn. För det fall endast en av föräldrarna är vårdnadshavare är det den föräldern som ska göra anmälan till Skatteverket. Ett byte av barnets efternamn kräver dock den andre förälderns samtycke eller att domstol har funnit att namnbytet är förenligt med barnets bästa (6 §).

De angivna bestämmelserna gäller även i vissa fall då det är fråga om adoptivbarns namnbyte (7 §).

En ansökan om förklaring att ett namnbyte är förenligt med barnets bästa prövas av den domstol som tar upp frågor om vårdnad om barnet (45 §). Vid tingsrätten handläggs ansökan enligt ärendelagen. Tingsrätten ska i regel höra den förälder vars efternamn barnet bär. Dessutom ska tingsrätten inhämta yttrande från socialnämnden.

Byte till fosterföräldrars efternamn

Ett barn som bor hos fosterföräldrar kan under vissa förhållanden förvärva fosterföräldrarnas efternamn genom anmälan till Skatteverket (8 §). För sådant namnbyte krävs alltid att domstol förklarar att namnbytet är förenligt med barnets bästa och att den eller de vars namn barnet avses få har samtyckt till namnbytet. Till skillnad från vad som gäller vid byte till förälders efternamn krävs, även om alla inblandade är överens om namnbytet, alltid domstolsprövning. Det beror på att det har ansetts angeläget att det finns någon som undersöker varaktigheten av barnets vistelse i fosterhemmet och lämpligheten av namnbytet över huvud taget.¹ Om barnet har fyllt tolv år krävs dessutom med några få undantag att barnet lämnar sitt samtycke till namnbytet (48 §).

Ansökan om namnbyte görs av vårdnadshavaren. Rätten ska höra den vars efternamn barnet bär om denne inte är vårdnadshavare. Dessutom ska rätten inhämta yttrande från socialnämnden.

Byte till nybildat efternamn

Den som vill byta till ett nybildat efternamn eller ett efternamn som inte kan förvärvas enligt reglerna om familjerättsliga förvärv av efternamn, kan ansöka om namnbyte hos Patent- och registreringsverket (11 §). Om ansökningen avser ett barn, kan verket som villkor för namnbytet kräva att domstol har funnit att detta är förenligt med barnets bästa. En prövning vid domstol torde framför allt bli aktuell i de fall en förälder vars namn barnet bär motsätter sig namnbytet.

¹ Se prop. 1981/82:156 Ny namnlag, s. 33

Rättsverkningar

Domstols beslut i ärenden om byte av barns efternamn innebär en förklaring att ett namnbyte är eller inte är förenligt med barnets bästa. En domstols förklaring att ett namnbyte är förenligt med barnets bästa innebär emellertid inte att en namnändring har skett. För att få till stånd en namnändring måste en anmälan göras till Skatteverket eller en ansökan göras hos Patent- och registreringsverket. Dessutom krävs att domstolens beslut ges in till Skatteverket.

12.2.2 Tillstånd för barn att behålla sitt efternamn

Om det fastställs att en man inte är far till ett barn, förlorar barnet mannens efternamn. Om det finns synnerliga skäl får domstol tillåta att barnet behåller namnet. Domstol kan ge ett sådant tillstånd i samband med att den meddelar dom i faderskapsfrågan. Barnet kan också efter domen ge in en särskild ansökan till domstol om att få behålla namnet (16 §). En sådan ansökan handläggs enligt ärendelagen.

12.3 Fingerade personuppgifter

Enligt lagen (1991:483) om fingerade personuppgifter kan en folkbokförd person som riskerar att bli utsatt för allvarlig brottslighet som riktar sig mot hans eller hennes liv, hälsa eller frihet ges rätt att använda andra personuppgifter om sig själv än de verkliga (1 §). Även andra medlemmar i den hotade personens familj kan ges rätt att använda fingerade personuppgifter. De fingerade personuppgifterna ska registreras inom folkbokföringen. I samband med en sådan registrering tas de verkliga personuppgifterna bort från folkbokföringen. Syftet med lagen om fingerade personuppgifter är att förhindra att någon med hjälp av personnummer eller andra personuppgifter som finns i folkbokföringen eller hos en myndighet kan leta rätt på en person i syfte att utöva våld eller hot eller allvarliga trakasserier.

Medgivande att använda fingerade personuppgifter får inte lämnas om personen kan beredas tillräckligt skydd genom kvarskrivning enligt 16 § folkbokföringslagen (1991:481) eller på annat sätt (t.ex. besöksförbud). Kvarskrivning innebär att en persons verkliga bostadsort hemlighålls. Beslut om kvarskrivning fattas av Skatteverket.

Medgivande att använda fingerade personuppgifter lämnas av Stockholms tingsrätt (2 §). Ett medgivande får begränsas till viss tid. Ansökan om medgivande görs av Rikspolisstyrelsen efter framställning från den som vill använda fingerade personuppgifter. I ansökan till tingsrätten ska Rikspolisstyrelsen ange varför kvarskrivning eller någon annan mindre ingripande åtgärd inte är tillräcklig. Rikspolisstyrelsen ska avslå en framställning från den som vill använda fingerade personuppgifter om styrelsen anser att det inte är sannolikt att ett medgivande att använda fingerade personuppgifter kommer att lämnas (3 §). Om Rikspolisstyrelsen har avslagit en framställning får den enskilde själv ansöka hos tingsrätten om medgivande att använda fingerade personuppgifter.

Om ett medgivande att använda fingerade personuppgifter har lämnats, ska Rikspolisstyrelsen skyndsamt se till att den person som har fått medgivandet registreras inom folkbokföringen med de fingerade uppgifter som styrelsen efter samråd med den enskilde bestämmer (6 §).

Om den som har fått medgivande att använda fingerade personuppgifter skriftligen anmäler hos Rikspolisstyrelsen att medgivandet inte längre behövs, ska detta efter beslut av Rikspolisstyrelsen upphöra att gälla (8 §). Om det finns synnerliga skäl får Rikspolisstyrelsen hos Stockholms tingsrätt ansöka om att ett medgivande att använda fingerade personuppgifter inte ska gälla längre.

När ett medgivande att använda fingerade personuppgifter har upphört att gälla ska Rikspolisstyrelsen underrätta Skatteverket om detta (9 §).

Ett beslut av Rikspolisstyrelsen att avslå en framställning om att få använda fingerade personuppgifter får inte överklagas (10 § andra stycket). Den enskilde kan dock, som ovan angetts, själv ge in en ansökan till Stockholms tingsrätt.

Vid rättens handläggning av ärenden om fingerade personuppgifter är ärendelagen tillämplig (10 §).

12.4 Överväganden och förslag

12.4.1 Uppdelningen av namnärenden mellan domstol, Skatteverket och Patent- och registreringsverket

Utredningens bedömning: Den nuvarande uppdelningen av namnärenden mellan allmän domstol, Skatteverket och Patent- och registreringsverket bör bestå. Allmän domstol bör således även i fortsättningen handlägga ärenden om byte av barns efternamn och ärenden om tillstånd för barn att behålla sitt efternamn.

Som framgått ovan handlägger flera myndigheter ärenden som rör namn; allmän domstol, Patent- och registreringsverket och Skatteverket. De namnfrågor som hanteras av domstol är byte av barns efternamn och tillstånd för barn att behålla sitt efternamn. Anledning till att ett ärende om byte av barns efternamn hamnar i domstol är vanligtvis att en förälder motsätter sig namnbytet. Om föräldern går med på namnbytet kan detta ske genom en anmälan till Skatteverket utan inblandning av domstol. De namnärenden som domstolarna handlägger är således i flertalet fall tvistiga från början.

Utredningens utgångspunkt är att ärenden där det från början finns starka intresse motsättningar mellan parterna bör handläggas av domstol. De flesta namnärenden som domstolarna handlägger i dag är av den karaktären och bör därmed även i fortsättningen handläggas där. I dessa ärenden har dessutom domstolen till uppgift att pröva om ett ifrågasatt namnbyte är förenligt med barnets bästa. En liknande prövning ankommer på domstol i andra typer av mål och ärenden, t.ex. i frågor om vårdnad, boende och umgänge. En prövning av vad som är bäst för ett barn i de fall föräldrarna inte är överens får anses vara en typisk domstolsuppgift.

Det finns i och för sig ärenden om byte av barns efternamn och ärenden om tillstånd för barn att behålla sitt efternamn som inte är tvistiga. Ett möjligt alternativ skulle därför kunna vara att låta alla dessa ärenden börja hos en förvaltningsmyndighet, som sedan fick överlämna de ärenden som blev tvistiga till domstol. Det förutsätter att det finns en lämplig förvaltningsmyndighet som kan hantera ärendena. Utredningen har dock svårt att se att det finns någon lämplig förvaltningsmyndighet som skulle kunna ta över handläggningen.

Sammanfattningsvis anser utredningen att allmän domstol även i fortsättningen bör handlägga ärenden om byte av barns efternamn och ärenden om tillstånd för barn att behålla sitt efternamn. Det

innebär att den nuvarande uppdelningen av namnären den mellan allmän domstol, Skatteverket och Patent- och registreringsverket bör bestå.

12.4.2 Ansökan om medgivande att använda fingerade personuppgifter

Utredningens förslag: Handläggningen av ärenden om medgivande att använda fingerade personuppgifter flyttas från Stockholms tingsrätt till Rikspolisstyrelsen.

Rikspolisstyrelsens beslut ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara Stockholms tingsrätt.

Den som vill använda sig av fingerade personuppgifter ska vända sig till Rikspolisstyrelsen med en framställning härom. Rikspolisstyrelsen gör då en utredning för att klargöra de bakomliggande omständigheterna. Om Rikspolisstyrelsen finner att förutsättningarna för att använda fingerade personuppgifter är uppfyllda ska myndigheten lämna in en ansökan härom till Stockholms tingsrätt. Enligt den nuvarande ordningen är det således två myndigheter som är inblandade i hanteringen av ärenden som rör fingerade personuppgifter. Det kan enligt utredningens mening ifrågasättas om detta är nödvändigt. Anledningen till utformningen av förfarandet med fingerade personuppgifter är att det vid lagens tillkomst ansågs krävas en och annan mer kvalificerad bedömning i dessa ärenden och att en sådan prövning inte vara främmande för domstol.² Dessutom fann man det nödvändigt med polisär medverkan för att utröna hotsituationen.

Ärenden om fingerade personuppgifter saknar inslag av tvistlösning. Syftet med förfarandet är att personer som löper risk att bli utsatta för allvarlig brottslighet ska få skydd. Det är ett typiskt fall av rättsvård som bör hanteras på myndighetsnivå. Rikspolisstyrelsen har många års erfarenhet av frågor om fingerade personuppgifter. Inom styrelsen finns således sådan specialkunskap att det ur rättssäkerhetssynpunkt inte är någon nackdel att flytta handläggningen av ärendet till myndigheten. Utredningen har dessutom erfarit att Stockholms tingsrätt i princip aldrig avslår en ansökan om fingerade personuppgifter som görs av Rikspolisstyrelsen. Enligt uppgift från

² Prop. 1990/91:153 Om ny folkbokföringslag m.m., s. 121

styrelsen inkom till myndigheten under år 2004 totalt 30 ärenden om fingerade personuppgifter. Motsvarande antal ärenden under åren 2005 och 2006 var 42 respektive 36. Vid prövningen av ansökningarna i dessa ärenden fann Rikspolisstyrelsen att förutsättningar för bifall till ansökan förelåg i fyra ärenden år 2004, i tio ärenden år 2005 och i fyra ärenden år 2006.³ Stockholms tingsrätt avslog inte någon av Rikspolisstyrelsens ansökningar i nämnda ärenden. Rikspolisstyrelsen kan således med fördel ta över Stockholms tingsrätts roll som beslutsmyndighet. Därmed kommer Rikspolisstyrelsen att ha samma ställning som andra förvaltningsmyndigheter som prövar ärenden efter ansökan från enskilda och vars beslut kan överklagas.

Ur effektivitetssynpunkt vore det vidare en klar fördel om hanteringen koncentrerades till en myndighet, dvs. till Rikspolisstyrelsen. Det skulle bl.a. kunna leda till snabbare beslut, vilket är till fördel för den enskilde som kan vara i akut behov av skydd.

Ärenden om fingerade personuppgifter innehåller regelmässigt straffrättsliga inslag. Det handlar vidare till stor del om att från den utgångspunkten göra en bedömning av den hotbild mot sökanden som framträder genom Rikskriminalpolisens⁴ utredning. Rikspolisstyrelsens beslut bör därför kunna överklagas till allmän domstol. Vid valet av forum beaktar utredningen att Stockholms tingsrätt har kompetens och erfarenhet av att handlägga dessa ärenden, vilka till antalet inte är allt för många. Dessutom finns Rikspolisstyrelsen i Stockholm, vilket innebär att förutsättningarna för praktisk samverkan mellan myndigheterna kvarstår. Ett beslut av Rikspolisstyrelsen bör därför kunna överprövas av Stockholms tingsrätt.

³ Varje ärende kan innehålla flera ansökningar, eftersom det förekommer att familjer ansöker om fingerade personuppgifter.

⁴ Rikskriminalpolisen hör till Rikspolisstyrelsen (se avsnitt 4.14).

13 Ärenden med anknytning till ärvdabalken

Ärvdabalkens regelsystem förutsätter en rad olika beslut av domstol. Ärendena i fråga handläggs av tingsrätterna enligt ärendelagen.

13.1 Ärenden som rör preskription av rätten till arv och testamente

I 16 kap. ärvdabalken (ÄB) finns bestämmelser som reglerar frågan om preskription av rätten till arv och testamente. Den allmänna preskriptionsfristen för kända arvingar eller testamentstagare är tio år (16 kap. 4 § ÄB). I vissa fall finns andra preskriptionsfrister.

Arvskungörelse

I 16 kap. 1–3 §§ ÄB behandlas frågan om det vid tiden för boutredningen finns kända arvingar eller testamentstagare på okänd ort respektive okända arvingar eller testamentstagare. Genom att det påkallas kungörelse förkortas preskriptionsfristen till fem år. Den som inte inom den tiden tillträtt kvarlåtenskapen eller sin lott däri eller över huvud taget anmält sitt anspråk förlorar sin rätt att ta arv eller testamente (16 kap. 7 § ÄB).

Ansvar för att få till stånd en arvskungörelse vilar i första hand på den som har boet i sin vård, dvs. dödsbodelägare eller den som förvaltar boet enligt 18 kap. 2 § ÄB innan dödsbodelägarna omhändertagit egendomen. Härutöver finns en skyldighet för rätten att ex officio bevaka saken.

Anmälan om arvskungörelse görs hos tingsrätten. Någon bestämmelse om vilken domstol som är behörig att ta emot anmälan finns inte. Den allmänna uppfattningen är emellertid att anmälan bör göras

hos den domstol där den döde skulle ha svarat i tvistemål i allmänhet eller, om någon sådan behörig domstol inte finns, hos Stockholms tingsrätt.¹ Eftersom rätten har en skyldighet att ex officio bevaka saken har Skatteverket ålagts en skyldighet att snarast underrätta tingsrätten om det framgår av bouppteckningen att det finns en arvinge eller testamentstagare som är okänd eller vistas på okänd ort.² Till denna underrättelse ska en kopia av bouppteckningen vara bifogad.

Kungörelse ska ske i Post- och Inrikes tidningar. Avsikten med kungörelsen är främst att söka kontakt med okänd arvinge eller testamentstagare eller känd sådan som vistas på okänd ort. Kungörelsens innehåll framgår av kungörelsen (1959:321) med närmare bestämmelser om kungörande enligt 16 kap. ärvdabalken, m.m.

I vissa fall ska tingsrätten underrätta Kammarkollegiet om att kungörelse har utfärdats.³ Det ska ske om den avlidne inte efterlämnar någon annan arvinge som är arvsberättigad framför Allmänna arvsfonden.

Om anspråk på arv eller rätt enligt testamente anmäls hos tingsrätten ska rätten skriftligen underrätta övriga dödsbodelägare som är upptagna i bouppteckningen eller annars kända för rätten (16 kap. 6 § andra stycket ÄB). Tingsrätten ska också underrätta Skatteverket (5 § kungörelsen [1959:321] med närmare bestämmelser om kungörande enligt 16 kap. ärvdabalken, m.m.).

Förlängning av tid för anmälan om anspråk

Rätten har, under vissa förutsättningar, möjlighet att förlänga den tid inom vilken arvinge eller testamentstagare har att göra sin rätt gällande. Bestämmelser härom finns i lagen (1958:52) om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente. Om skäl föreligger kan rätten förlänga preskriptionsfristen med högst fem år i sänder. Genom upprepade beslut kan preskriptionstiden förlängas med sammanlagt femton år.

En ansökan om förlängning ska ges in till rätten innan preskription har inträtt. En ansökan kan göras av den som har att bevaka arvingens eller testamentstagarens rätt i boet, dvs. vanligtvis den som

¹ Wallin, Kommentar till ärvdabalken Del 1, femte upplagan, 2000, s. 404

² 4 § förordningen (2001:423) om vissa frågor rörande Skatteverkets handläggning enligt 20 kap. ärvdabalken

³ 12 § förordningen (2004:484) om Allmänna arvsfonden

har förordnats till god man för den bortavarande.⁴ Övriga dödsbodelägare ska genom särskilt meddelande av rätten få tillfälle att yttra sig över ansökan.

Skäl att förlänga preskriptionsfristen kan vara att arvingen vistats i ett land som varit krigsskådeplats och råkat i fångenskap eller förts bort och saknat möjlighet att få kännedom om utfärdad kungörelse eller att sätta sig i förbindelse med anhöriga eller myndigheter i hemlandet inom den stadgade tiden.⁵

Föreläggande att lämna besked om arvsanspråk

Om en arvinge eller testamentstagare inte vill ange om han eller hon vill göra gällande ett anspråk på arv eller testamente finns möjlighet att tvinga fram ett ställningstagande. Det kan ske genom att arvingen eller testamentstagaren föreläggs att göra sin rätt gällande inom sex månader från det att föreläggandet delgavs honom eller henne (16 kap. 5 § ÄB). Ett sådant föreläggande ska meddelas av rätten efter ansökan. En ansökan kan göras av någon som är berättigad till arvingens eller testamentstagarens del i kvarlåtenskapen i fall den som ansökan avser försummar att bevaka sin rätt.

Anmälan om att göra sin rätt gällande

En arvinge eller testamentstagare kan hos tingsrätten anmäla om han eller hon vill göra sin rätt gällande utan att tillträda kvarlåtenskapen eller sin lott i denna (16 kap. 6 § ÄB). En sådan anmälan kan också göras hos god man som har förordnats att bevaka arvingens rätt. Den gode mannen ska underrätta tingsrätten om att anmälan gjorts. När tingsrätten har mottagit en anmälan eller underrättelse ska den skriftligen underrätta övriga dödsbodelägare om detta.

⁴ För okänd arvinge eller testamentstagare och för känd arvinge eller testamentstagare som vistas på okänd ort ska god man förordnas enligt 11 kap. 3 § FB av överförmyndaren ex officio eller efter anmälan. Den som har boet i sin vård är skyldig att anmäla behov av god man.

⁵ Wallin, Kommentar till ärvdabalken Del 1, femte upplagan, 2000, s. 405 f.

13.2 Ärenden om boutredningsman och testamentsexekutor

Förordnande av boutredningsman

När någon har avlidit ska dödsbodelägarna gemensamt förvalta den dödes egendom (dödsboet) under boets utredning (18 kap. 1 § ÄB). Dödsbodelägare är efterlevande make, eller sambo, arvingar och universella testamentstagare. I allmänhet upphör dödsboet genom ett arvskifte, eventuellt föregånget av en bodelning, där egendomen fördelas mellan dem som enligt lag eller testamente har rätt att få del av boet.

Alla dödsbodelägare måste vara eniga om de åtgärder som vidtas med kvarlåtenskapen. Om dödsbodelägarna inte kan enas om förvaltningen av boet kan utredningen i stället anförtros en boutredningsman. Då dödsbodelägare begär det ska rätten förordna att egendomen ska avträdas till förvaltning av boutredningsman samt utse någon att i sådan egenskap handha förvaltningen (19 kap. 1 § ÄB). Ett sådant beslut innebär att delägarna inte längre har rätt att bestämma över förvaltningen. Boutredningsmannen tar istället över förvaltningen av boet.

Förutom dödsbodelägarna finns det även andra som kan begära att dödsboet avträds till boutredningsman. Den som i ett testamente utsetts att förvalta kvarlåtenskapen (testamentsexekutor) har också rätt att framställa en sådan begäran. Samma rätt tillkommer även den som erhållit legat eller äger föra talan om fullgörande av ändamålsbestämmelse.⁶ Beslut om avträdande till förvaltning av boutredningsman ska i sådant fall endast meddelas om det är nödvändigt för att legatet eller ändamålsbestämmelsen ska kunna verkställas. Vidare ska beslut om boutredningsman fattas på begäran av borgenär eller den som har ansvar för betalning av skuld efter den döde där det måste antas att dödsboet är på obestånd eller att sökandens rätt på annat sätt äventyras. Dödsboet ska också avträdas till förvaltning av boutredningsman i fall då dödsbodelägare eller den som erhållit legat är omyndig eller har god man eller förvaltare enligt 11 kap. 3, 4 eller 7 § föräldrabalken, om överförmyndaren begär det och rätten finner skäl därtill.

⁶ Med ändamålsbestämmelse avses förordnande i testamente om att egendom tillkommer viss arvinge eller testamentstagare under förutsättning att den används för visst ändamål. Enligt 22 kap. 7 § ÄB kan bl.a. testators arvingar föra talan om ändamålsbestämmelsens fullgörande.

Slutligen kan det förekomma att det i ett testamente finns en föreskrift om att egendom ska vara undantagen från delägarnas förvaltning samtidigt som det inte finns någon testamentsexekutor utsedd. I så fall ska rätten efter ansökan av någon vars rätt kan vara beroende av utredningen eller självant förordna att dödsboet ska avträdas till förvaltning av boutredningsman.

Om det behövs, kan rätten förordna flera boutredningsmän. Rätten kan bestämma hur de ska dela upp förvaltningen mellan sig (19 kap. 4 § ÄB).

Till en ansökan om boutredningsman ska fogas en kopia av bouppteckningen (19 kap. 2 § ÄB). Är bouppteckning inte förrättad lämnas istället trovärdig uppgift om delägarna i boet och deras hemvist samt, där testamentsexekutor är förordnad, om dennes namn och hemvist.

Val av boutredningsman ska träffas så att uppdraget kan förväntas bli utfört med den insikt som boets beskaffenhet kräver (19 kap. 3 § ÄB). Hänsyn ska tas till förslag från dem som är beroende av utredningen. En dödsbodelägare får förordnas till boutredningsman. Är en testamentsexekutor utsedd ska denne förordnas som boutredningsman om det inte finns skäl däremot.

Boutredningsmannens uppgifter

En boutredningsman har att företa alla för boets utredning erforderliga åtgärder (19 kap. 11 § ÄB). Boutredningsmannen ska bereda boet för skifte. I detta ingår bl.a. att föranstalta om bouppteckning, omsätta tillgångar till kontanter för betalning av skulder, driva in fordringar, förhandla med borgenärer samt tala och svara i mål som rör boet. I viktigare frågor ska boutredningsmannen samråda med delägarna (19 kap. 11 § tredje stycket ÄB). I ett fall kräver boutredningsmannens förvaltning tillstånd från dödsbodelägarna. Om denne vill överlåta fast egendom eller tomträtt måste delägarna skriftligen lämnat sitt samtycke (19 kap. 13 § ÄB). För det fall samtycke inte ges kan rätten på ansökan tillåta åtgärden.

Om dödsbodelägarna inte kan enas om skiftet kan boutredningsmannen också skifta boet. Delägarna kan emellertid ansöka hos rätten att annan person ska förordnas (angående skiftesman, se nedan). När skifte förrättats av delägarna eller när tvångsskifte vunnit laga kraft ska boutredningsmannen fördela egendomen i enlighet med arvskiftet (19 kap. 15 § andra stycket ÄB).

Oenighet mellan boutredningsmän

Är flera boutredningsmän förordnade och är förvaltningen odelad mellan dem ska de i en viss situation hänskjuta frågan till rättens avgörande (19 kap. 16 § ÄB). Så är fallet om boutredningsmännen är oense i ett ärende som det ankommer på dem att besluta i och det inte föreligger någon majoritet bland dem för ett visst ställningstagande. Mot rättens beslut får talan inte föras.

Entledigande av boutredningsman

När boutredningsmannen slutfört sitt uppdrag får han eller hon på begäran entledigas av rätten (19 kap. 15 § 4 stycket ÄB). Någon uttrycklig skyldighet för boutredningsmannen att göra en sådan ansökan finns emellertid inte. Boutredningsmannens uppdrag upphör automatiskt när han eller hon har slutfört sina uppgifter.

Vill en boutredningsman frånträda sitt uppdrag innan det är slutfört ska han eller hon entledigas av rätten om han eller hon visar skälig orsak (19 kap. 5 § ÄB). Ett exempel på skälig orsak kan vara samarbetssvårigheter med delägarna. Är en boutredningsman inte lämplig eller bör han eller hon av annan särskild orsak skiljas från uppdraget, ska rätten entlediga honom eller henne då det begärs av någon vars rätt är beroende av utredningen eller förhållandet blir känt på annat sätt.

Ansöker samtliga dödsbodelägare om att boet inte längre ska förvaltas av boutredningsman ska rätten förordna om boutredningsmannens entledigande om det kan ske utan fara för någon vars rätt är beroende av utredningen (19 kap. 6 § ÄB).

Om en boutredningsman avlider ska den som har dennes egendom i sin vård anmäla detta till rätten (19 kap. 8 § ÄB). I sådant fall ska rätten utse en ny boutredningsman.

Innan rätten meddelar beslut om förordnande eller entledigande av boutredningsman ska dödsbodelägarna få tillfälle att yttra sig om det kan ske utan tidsutdräkt. Ingen får förordnas till boutredningsman utan att ha samtyckt därtill eller entledigas från sådant uppdrag utan att fått tillfälle att yttra sig (19 kap. 9 § ÄB).

Interimistiskt beslut

Om det behövs får rätten meddela interimistiskt beslut i fråga om förordnande och entledigande av boutredningsman (19 kap. 10 § ÄB). Ett sådant beslut får meddelas om slutligt beslut inte kan meddelas omedelbart.

Redovisningsskyldighet

En boutredningsman har redovisningsskyldighet (19 kap. 14 a § ÄB). Före den 1 april varje år ska denne avge redovisning för medelsförvaltningen under föregående kalenderår. I redovisningen ska upp- tas saldo vid årets början och slut samt in- och utbetalningar under året. Årsredovisningen ska tillställas minst en delägare i boet. Övriga delägare samt rätten ska samtidigt underrättas om vem som tillställts redovisningen. Om det finns någon delägare i boet som är under- årig eller som har förvaltare enligt 11 kap. 7 kap. föräldrabalken ska boutredningsmannen också skicka ett exemplar av redovisningen till överförmyndaren.

Fullgör inte boutredningsmannen sin redovisningsskyldighet kan rätten utfärda vitesföreläggande.

Det finns även bestämmelser om redovisningsskyldighet i anslut- ning till att boutredningsmannen slutför sitt uppdrag (19 kap. 15 § ÄB).

Tillsyn över boutredningsmannens förvaltning

När dödsbodelägarna begär det eller rätten annars finner det lämp- ligt ska rätten förordna god man att öva tillsyn över boutrednings- mannens förvaltning, såvida inte boutredningsmannen ställer säker- het för ersättning som denne kan finnas skyldig att utge (19 kap. 17 § första stycket ÄB). Den gode mannen har rätt att gå igenom räk- skaper och andra handlingar. Denne har också rätt att verkställa inventering av egendomen. På föreläggande av rätten eller fram- ställning av delägare ska den gode mannen meddela upplysning om boet och dess förvaltning samt, där anledning finns till anmärkning, göra anmälan hos rätten (19 kap. 17 § ÄB).

Rätten kan även förelägga boutredningsmannen att avge redogörel- se för sin förvaltning eller förordna någon att granska förvaltningen (19 kap. 17 § andra stycket ÄB).

Testamentsexekutor

Förordande att vara testamentsexekutor, ska såvitt inte annat framgår av testamentet, anses innefatta bemyndigande att företa alla för boets utredning erforderliga åtgärder (19 kap. 20 § ÄB).

De bestämmelser som gäller för boutredningsman i fråga om redovisningsskyldighet, entledigade efter slutfört uppdrag och oenighet mellan boutredningsmän gäller också för testamentsexekutor. Vidare kan en testamentsexekutor entledigas i samma ordning som en boutredningsman. Skyldigheten att underrätta rätten om vem som tillställts årsredovisning gäller dock endast den som är boutredningsman.

Internationella förhållanden

I lagen om (1937:81) internationella rättsförhållanden rörande dödsbo finns bestämmelser om bl.a. hur egendom i Sverige, som innehafts av en avliden som vid dödsfallet saknade hemvist här, ska förvaltas efter dödsfallet. Enligt den lagen tillämpas svensk lag, dvs. ärvdabalkens regler, i fråga om sådan egendoms avträdande till förvaltning av boutredningsman (2 kap. 2 §). För nordiska medborgare finns dock särskilda bestämmelser (se avsnitt 13.5.4 och 13.5.5).

Ärenden om skiftesman

Som framgått av redogörelsen ovan har en boutredningsman till uppgift att utreda boet och bereda det för arvskifte. Det kan inträffa att dödsbodelägarna inte kan enas om hur egendomen ska skiftas. Precis som när det gäller bodelning mellan makar finns det en möjlighet att lösa denna situation. En dödsbodelägare har alltid rätt att begära att rätten förordnar en skiftesman (23 kap. 5 § ÄB). Skiftesmannens uppgift är att skifta dödsboet. Om det behövs får rätten förordna flera skiftesmän. Det som föreskrivs i äktenskapsbalken om bodelningsförrättare gäller i allt väsentligt för skiftesman (jfr avsnitt 10.2).

Skiftesmannen ska bestämma tid och plats för arvskifte samt kalla dödsbodelägarna till förrättningen. Kan delägarna inte komma överens ska skiftesmannen pröva sådana tvistiga frågor som är av betydelse för arvskiftet och inte är föremål för rättegång. I sådana fall ska han eller hon i en av honom eller henne underskriven hand-

ling själv bestämma om arvskiftet. Den arvskifteshandling som skiftesmannen har upprättat ska i original eller bestyrkt kopia så snart som möjligt delges delägarna. En delägare som är missnöjd med skiftet får klandra det genom att inom fyra veckor efter delgivningen väcka talan mot de andra delägarna vid den tingsrätt som har förordnat skiftesmannen. Klandras inte arvskiftet inom den tiden har delägarna förlorat sin rätt att föra talan.

13.3 Ärenden om verkställighet av legat

Ett legat är en viss sak eller ett bestämt belopp som en person ska erhålla enligt ett testamente. Legatet ska utges så snart det kan ske utan men för någon vars rätt är beroende av boets utredning (22 kap. 1 § ÄB). I regel ska legatarien erhålla sitt legat innan dödsboet skiftas (11 kap. 2 § ÄB). Om arvskiftet görs innan legatet har utgetts eller egendom, som därför erfordras, blivit ställd under särskild vård, är delägarna solidariskt ansvariga för förordnandets verkställande såsom skifte inte ägt rum. Ska legat fullgöras av viss arvinge eller testamentstagare är denne skyldig att verkställa förordnandet när han eller hon mottagit den egendom som är avsedd för legatets fullgörande (22 kap. 2 § ÄB). Beror det på hans eller hennes försummelse att egendomen inte utlämnats blir han eller hon skadeståndsskyldig gentemot legatarien.

I vissa fall kan en legatarie ansöka hos tingsrätten om att säkerhet ska ställas för legatets fullgörande eller att den aktuella egendomen ska ställas under särskild vård. Så är fallet om legatariens rätt äventyras på grund av vanvård eller annan orsak (22 kap. 3 § ÄB). En sådan ansökan handläggs enligt ärendelagen.

13.4 Tidigare föreslagna reformer

Betänkandet Makes arvsrätt, dödsboförvaltare och dödförklaring (SOU 1998:110)

Ärvdabalksutredningen lämnade sitt slutbetänkande i augusti 1998. Utredningen hade tidigare behandlat frågor om bouppteckning och arvskattehandläggningen (jfr avsnitt 6.2.1.). I den avslutande delen av den utredningens arbete behandlades bl.a. frågan om att effektivisera dödsboförvaltningen. Utredningen föreslog att boupptecknings-

mannainstitutet och skiftesmannainstitutet skulle slå ihop till ett institut, *dödsboförvaltare*. Huvudtanken bakom förslaget var att koncentrera förfarandet och onödiggöra rättens ingripande i icke tvistiga fall. Utredningen föreslog också att ansvaret för att arvskungörelse sker skulle ankomma på den som förvaltar boet i stället för på domstol. Förslaget innebar att dödsbodelägarna eller *dödsboförvaltaren* själva skulle få ombesörja kungörelse och se till att preskriptionsfristen börjar löpa.

De redovisade förslagen har inte lett till lagstiftning.

13.5 Överväganden och förslag

13.5.1 Preskription av rätten till arv och testamente

Utredningens förslag: Domstolarnas uppgifter som rör preskription av rätten till arv och testamente flyttas till den förvaltningsmyndighet som registrerar bouppteckningar (Skatteverket). Härmed avses *beslut enligt ärvdabalken* om

- arvskungörelse och
- föreläggande till arvinge eller testamentstagare att lämna besked om han eller hon vill göra gällande ett anspråk på arv eller testamente

samt *beslut enligt lagen (1958:52) om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente* om

- förlängning av tid för preskription.

Överflyttningen omfattar även domstolarnas hantering *enligt ärvdabalken* av

- anmälan om att arvinge eller testamentstagare vill göra sin rätt gällande utan att tillträda kvarlåtenskapen eller sin lott i denna.

Förvaltningsmyndighetens beslut ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara den tingsrätt inom vars domkrets ärendet prövats.

Enligt nuvarande ordning handlägger tingsrätten ett antal ärenden som rör preskription av rätten till arv och testamente. Det är ärenden om arvskungörelse och föreläggande till arvinge eller testamentstagare att lämna besked om han eller hon vill göra gällande ett anspråk på arv eller testamente. Det är vidare ärenden om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente. Dessutom är det ärenden om anmälan av arvinge eller testamentstagare att denne vill göra sin rätt gällande utan att tillträda kvarlåtenskapen eller sin lott i denna.

Som framgått ovan har Ärvdabalksutredningen föreslagit att arvskungörelse ska bli en helt privat angelägenhet. Om förslaget genomförs innebär det att detta ärende försvinner från domstolarna. En första fråga som utredningen därför bör ta ställning till är om utredningen bör ställa sig bakom Ärvdabalksutredningens förslag.

Enligt utredningens mening bör i detta sammanhang skyddet för de vid arvskiftet kända arvingarna mot framtida fordringsanspråk beaktas. Om arvskungörelse blir en helt privat angelägenhet och arvingar av någon anledning underlåter ett kungörande är risken den att de kan få fordringskrav från en tidigare okänd arvinge mer än fem år efter ett dödsfall. En av utredningens utgångspunkter är att verka för att medborgarna får god service. Om myndighetsansvaret för arvskungörelse tas bort innebär det att servicen till medborgarna försämras. Enligt utredningens mening bör det därför även i framtiden ankomma på en myndighet att bevaka och ombesörja att arvskungörelse kommer till stånd.

Nästa fråga blir då om handläggningen av ärenden om arvskungörelse och övriga ärenden som rör preskription av rätten till arv och testamente kan och bör flyttas från domstol till en förvaltningsmyndighet. En fråga om arvskungörande eller preskriptionsfristens löpande är inte i sig en tvistig angelägenhet. Den syftar till att tillgodose i huvudsak två intressen; dels arvtagarens eller testamentstagarens intresse i de fall denne är okänd eller på okänd ort, dels också intresset hos de dödsbodelägare eller övriga intressenter som har ett legitimt krav på att ett osäkerhetstillstånd kan nå en rättslig slutpunkt. Förfarandet med arvskungörelse syftar således till att få klarhet i faktiska förhållanden och därmed att undanröja en rättslig osäkerhet. Dessa ärenden avser följaktligen rättsvård. Utredningen gör därför den bedömningen att ärendenas karaktär är sådana att de kan och lämpar sig för att handläggas av en förvaltningsmyndighet.

Slutligen uppkommer frågan vilken förvaltningsmyndighet som lämpligen skulle kunna överta handläggningen av de ärenden som nu är i fråga. Kännedom om att det finns en arvinge eller testaments-tagare som är okänd eller vistas på okänd ort fås vanligtvis när Skatteverket registrerar en bouppteckning. Skatteverket framstår därför som en naturlig mottagare av ärenden om arvskungörelse och övriga ärenden som rör preskription av rätten till arv och testamente. Handläggningen av ärenden om arvskungörelse påminner dessutom om Skatteverkets handläggning av ärenden om dödförklaringar (se avsnitt 6.3.2).

En fråga som dock gör sig gällande är om hanteringen av bouppteckningar i framtiden kommer att vara en uppgift för Skatteverket eller om denna uppgift kommer att anförtros någon annan myndighet. I och med att arvs-katten slopades 2005 har Skatteverket numera ingen naturlig koppling till dessa ärenden. Denna fråga samt om det finns ett fortsatt behov av bouppteckningar berördes också av lagrådet i samband med slopandet av arvsskatten.⁷ För närvarande finns det emellertid inget förslag om att hanteringen av bouppteckningar ska flyttas från Skatteverket till någon annan myndighet. Det mest ändamålsenliga hade i sådant fall givetvis varit att ärenden som rör preskription av rätten till arv och testamente flyttades till den myndigheten. Om hanteringen av bouppteckningar bör flyttas från Skatteverket till annan myndighet ligger inte inom ramen för utredningens direktiv. Frågan hänger dessutom ihop med frågan om det finns ett fortsatta behov av bouppteckningar.

Utredningen föreslår att domstolarnas uppgifter som rör preskription av rätten till arv och testamentet ska flyttas till den förvaltningsmyndighet som registrerar bouppteckningar.

Beslut i de ärenden som utredningen föreslår ska flyttas till Skatteverket bör kunna överklagas. I dessa ärenden uppkommer regelmässigt frågan om vem som har rätt till arv och testamente. Det är en civilrättsliga fråga som tillhör de allmänna domstolarnas rättsområde. Utredningen föreslår därför att förvaltningsmyndighetens beslut i ärenden som rör preskription av rätten till arv och testamente överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara den tingsrätt inom vars domkrets ärendet prövats (jfr avsnitt 10.2.1.1).

⁷ Prop. 2004/05 Slopade arvsskatt och gåvoskatt

13.5.2 Ärenden om boutredningsman och skiftesman

Utredningens förslag: Handläggningen av ärenden om förordnande och entledigande av boutredningsman eller skiftesman flyttas från allmän domstol till Skatteverket.

Skatteverkets beslut ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara den tingsrätt inom vars domkrets ärendet prövats.

Utredningens bedömning: Allmän domstol bör även i fortsättningen handlägga ärenden om

- tillstånd för boutredningsman att överlåta fast egendom eller tomträtt och
- förvaltning av dödsbo vid oenighet mellan boutredningsmän.

Förordnande och entledigande av boutredningsman eller skiftesman

Liksom beträffande ärenden om förordnande av bodelningsförrättare är det i allmänhet ingen kvalificerad rättslig prövning som rätten ska göra när det gäller att utse boutredningsman eller skiftesman. En dödsbodelägare har alltid rätt att få en boutredningsman eller skiftesman förordnad. Ett beslut saknar således inslag av tvistlösning. Hantering av ärenden om boutredningsman kan visserligen ge upphov till något större svårigheter än hantering av ärenden om förordnande av bodelningsförrättare. Det är nämligen andra intressenter som kan ansöka om att dödsbo ska avträdas till förvaltning av boutredningsman, t.ex. en legatarie eller borgenär. För bifall till en sådan ansökan finns olika krav som måste vara uppfyllda. Kravet för att en boutredningsman ska förordnas på ansökan av en legatarie är att det ska vara nödvändigt för att legatet eller ändamålsbestämmelsen ska kunna verkställas. Om sökanden är en borgenär gäller för bifall till ansökan att det måste antas att dödsboet är på obestånd eller att sökandens rätt på annat sätt äventyras. Enligt utredningens mening är denna prövning inte så rättsligt kvalificerad att den utgör ett absolut hinder för att flytta handläggningen till en förvaltningsmyndighet. Ärenden i vilka sökanden är legatarie eller borgenär förekommer dessutom mycket sällan. Som utredningen anfört tidigare är det inte försvarbart att ha en ordning som är anpassad för ett fåtal något mer komplicerade ärenden när den alldeles övervägande största andelen ärenden lämpar sig väl för en överflyttning (se avsnitt 10.2.1.1).

Frågan blir härfter vilken förvaltningsmyndighet som skulle kunna ta över handläggningen av ärenden om förordnande och entledigande av boutredningsman eller skiftesman. Valet kan närmast tyckas falla på Skatteverket. För en sådan lösning talar att verket i dag handlägger andra ärenden som har anknytning till ärvdabalken samt utredningens förslag om att verket ska tillföras ytterligare sådana ärenden (arvskungörelser m.fl.). Mot att lägga över handläggningen på Skatteverket talar emellertid vissa omständigheter.

Som utredningen redogjort för tidigare kommer Skatteverket från och med den 1 januari 2008 att överta Kronofogdemyndighetens offensiva borgenärsuppgifter (se avsnitt 4.8 och 4.15). Den reformen innebär att det i vissa fall kommer att ankomma på Skatteverket att ansöka om förordnande av boutredningsman.⁸ Så kommer fallet bli om verket har fordringar mot en avliden person, samtidigt som dödsboet har skiftats eller av annat skäl är på obestånd. Om handläggningen av nu aktuella ärenden flyttas till Skatteverket kommer verket att få dubbla roller och därmed ha motstridiga intressen att bevaka.

Vad som också i någon mån talar mot att flytta handläggningen av ärendena till Skatteverket är att det framstår som möjligt att hanteringen av bouppteckningar på sikt kommer att försvinna från verket; antingen genom att handläggningen flyttas till en annan myndighet eller att skyldigheten att upprätta bouppteckning och lämna in den till en myndighet för registrering tas bort.

Enligt utredningens mening finns det anledning att överväga om inte handläggningen bör flyttas till annan myndighet än Skatteverket. En förvaltningsmyndighet som i detta sammanhang kan vara av intresse är Kammarkollegiet. Kollegiet hanterar frågor som rör Allmänna arvsfonden. Inom myndigheten finns erfarenhet av arvsrättsliga frågor. Att beakta är emellertid att Kammarkollegiet företräder Allmänna arvsfonden. Det kan förekomma att arvsfonden till följd av förordnande i testamente är dödsbodelägare. Det innebär att Kammarkollegiet i de fallen kommer att tillhöra kretsen som är berättigad att begära att boutredningsman eller skiftesman förordnas. Om beslutanderätten i nu aktuella ärenden flyttas över till Kammarkollegiet kommer myndigheten – på samma sätt som Skatteverket – att få dubbla roller och därmed motstridiga intressen att bevaka.

Som nyss framgått kan det endast bli aktuellt för Skatteverket (i egenskap av borgenär) att ansöka om förordnande av boutredningsman i de situationer där ett dödsbo är på obestånd eller verkets rätt

⁸ Prop. 2006/07:99 En fristående Kronofogdemyndighet m.m.

på annat sätt äventyras. Det rör sig om en mycket sällan förekommande åtgärd. Hos Kammarkollegiet torde däremot frågan om förordnande av boutredningsman uppkomma något oftare, eftersom det förekommer att kollegiet är dödsbodelägare. Utredningen anser därför att det är lämpligare att Skatteverket ta över handläggningen av ärendena.

Hos Skatteverket kommer som sagt åtgärden att bli mycket ovanlig. Om handläggningen av ärenden om förordnande och entledigande av boutredningsman flyttas till Skatteverket kommer således motstridiga intressen att göra sig gällande i ett försumbart antal ärenden. Problemet med dessa ärenden kan dessutom lösas genom att Skatteverket organiserar sin verksamhet på ett sådant sätt att hanteringen av ärenden som rör boutredningsmän inte sker jämsides med hanteringen av borgenärsuppgifterna. Så som Skatteverket är organiserat i dag med flera verksamhetsgrenar är en sådan organisatorisk lösning fullt möjlig. Ur rättssäkerhetssynpunkt bör det då inte heller hindra att handläggningen av de nu aktuella ärendena flyttas till Skatteverket. Mot bakgrund härav och då verket i dag handlägger andra ärenden som har anknytning till ärvdabalken samt utredningens förslag om att verket ska tillföras ytterligare sådana ärenden (arvskungörelser m.fl.) anser utredningen att handläggningen av ärendena bör flyttas till Skatteverket. Förslaget medför att man därmed uppnår en sammanhållen reglering.

Utredningen föreslår således att ärenden om förordnande och entledigande av boutredningsman och skiftesman flyttas från allmän domstol till Skatteverket. Förslaget omfattar även sådana ärenden enligt lagen om (1937:81) internationella rättsförhållanden rörande dödsbo.

I de aktuella ärendena uppkommer regelmässigt frågor om arv och ibland frågor om obestånd. Det är civilrättsliga frågor som tillhör de allmänna domstolarnas rättsområde. Skatteverkets beslut bör därför kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara den tingsrätt inom vars domkrets ärendet prövats (jfr avsnitt 10.2.1.1).

Boutredningsmannens förvaltning

En boutredningsman är behörig att företa alla för boets utredning erforderliga åtgärder. I ett fall kräver dock boutredningsmannens förvaltning tillstånd från dödsbodelägarna. Om denne vill överlåta

fast egendom eller tomträtt måste delägarna skriftligen lämnat sitt samtycke (19 kap. 13 § ÄB). För det fall samtycke inte ges kan rätten på ansökan tillåta åtgärden. Anledningen till att ärendet initieras vid tingsrätten är att det föreligger en tvist mellan boutredningsmannen och dödsbodelägare. Ärendet är således till sin karaktär tvistigt och bör även i fortsättningen handläggas av allmän domstol. På samma sätt förhåller det sig med ärenden om förvaltning av dödsbo vid oenighet mellan boutredningsmän. Även dessa ärenden bör i fortsättningen handläggas av domstol.

13.5.3 Bevaknings- och tillsynsmyndighet över boutredningsmäns förvaltning

Utredningens förslag: De allmänna domstolarnas roll som bevaknings- och tillsynsmyndighet över boutredningsmäns förvaltning tas över av Skatteverket.

Skatteverket ska besluta om vitesföreläggande och förordna god man att utöva tillsyn över boutredningsmäns förvaltning.

Frågor om utdömande av vite ska i enlighet med viteslagens bestämmelser prövas av allmän förvaltningsdomstol.

En boutredningsman ska årligen avge redovisning över sin förvaltning. Årsredovisningen ska tillställas minst en delägare i boet. Övriga delägare samt rätten ska samtidigt underrättas om vem som tillställts redovisningen.

Fullgör inte boutredningsmannen sin redovisningsskyldighet kan rätten utfärda vitesföreläggande. I vissa fall kan rätten också förordna god man att öva tillsyn över boutredningsmannens förvaltning och förelägga denne att lämna upplysning om boet och dess förvaltning. Rätten har även möjlighet att förelägga boutredningsmannen att avge redogörelse för sin förvaltning.

Enligt den nuvarande ordningen är tingsrätten alltså bevaknings- och tillsynsmyndighet över boutredningsmäns förvaltning. Det är traditionellt ingen uppgift för en domstol utan brukar vanligtvis ankomma på en förvaltningsmyndighet. Uppgiften bör således tas över av en förvaltningsmyndighet. Det mest ändamålsenliga är att den myndighet som förordnar boutredningsmän också svarar för kontrollen av dem. Utredningen föreslår därför att Skatteverket tar

över de allmänna domstolarnas roll som bevaknings- och tillsynsmyndighet över boutredningsmännens förvaltning.

Förslaget innebär att vite ska föreläggas av Skatteverket. Ut-dömande av vite bör dock, i enlighet med 6 § lagen (1985:206) om viten, även fortsättningsvis ankomma på domstol. Frågan om ut-dömande av vite som förelagts av Skatteverket ska, i enlighet med samma lag, prövas av länsrätt.

13.5.4 Bouppteckningsförrättare m.m. när den avlidne hade hemvist i annat nordiskt land

Utredningens bedömning: Allmän domstol bör även i fortsättningen handlägga ärenden om förordnande av bouppteckningsförrättare m.m. enligt lagen (1935:45) om kvarlåtenskap efter den som har hemvist i Danmark, Finland, Island eller Norge.

Handläggningen av ärenden som rör bouppteckningar har som utredningen redovisat tidigare flyttas från allmän domstol till Skatteverket (se avsnitt 6.3.1). I samband med den reformen diskuterades frågan om handläggningen av ärende om förordnande av bouppteckningsförrättare enligt lagen (1935:45) om kvarlåtenskap efter den som har hemvist i Danmark, Finland, Island eller Norge också skulle flyttas till Skatteverket. I det lagstiftningsarbetet kunde emellertid konstateras att det finns internationella åtaganden som hindrar att handläggningen av ärendet flyttas till en förvaltningsmyndighet (se prop. 2000/01:21 Ansvar för inregistrering av bouppteckningar och arvsbeskattning, m.m. s. 45).

Enligt lagen (1935:45) om kvarlåtenskap efter den som har hemvist i Danmark, Finland, Island eller Norge ska boutredning som äger rum i något av nämnda länder omfatta även egendom här i riket. Någon bouppteckningsplikt enligt ärvdabalken föreligger inte och svensk domstol kan endast vidta vissa i lagen angivna åtgärder rörande sådan egendom. Tingsrätten i den ort där egendom finns kan bl.a. på framställan av dödsboförvaltningen i hemvistlandet förordna lämplig person att upprätta bouppteckning (2 §). Enligt Köpenhamnskonventionen den 19 november 1934⁹ som ligger till grund för nämnda lag ska ett sådant förordnande meddelas av domstol.

⁹ SÖ 1935:17 och SÖ 1975:56

Utredningen kan således konstatera att Sverige genom Köpenhamnskonventionen har förbundit sig att ärendena ska handläggas av domstol. Detta utgör hinder för att flytta över handläggningen av ärendet till en förvaltningsmyndighet. Allmän domstol bör således även i fortsättningen handlägga ärenden om förordnande av bouppteckningsförrättare m.m. enligt lagen (1935:45) om kvarlåtenskap efter den som har hemvist i Danmark, Finland, Island eller Norge.

13.5.5 Avliden med hemvist i Sverige men medborgare i annat nordiskt land

Utredningens bedömning: Allmän domstol bör även i fortsättningen handlägga ärenden om rätt att sitta kvar i oskiftat bo m.m. enligt lagen (1935:44) om dödsbo efter dansk, finsk, isländsk eller norsk medborgare, som hade hemvist här i riket, m.m.

I lagen (1935:44) om dödsbo efter dansk, finsk, isländsk eller norsk medborgare, som hade hemvist här i riket, m.m., finns bestämmelser om rätt till arv efter medborgare i annat nordiskt land som vid sin död hade hemvist i Sverige. Lagen är också tillämplig om den avlidne sedan fem år inte hade hemvist i Sverige vad gäller efterlevande makes rätt att sitta i oskiftat bo (2 §). Enlig lagen kan den efterlevande maken ansöka hos tingsrätten om att få överta boet eller att rätten förordna god man för tillsyn av boet (4 §). Vid prövningen av en sådan ansökan tillämpas lagen i det nordiska land där den avlidne var medborgare.

Som framgått ovan har Sverige och de övriga nordiska länderna träffat en överenskommelse om de regler som ska gälla för nordiska medborgare med hemvist i annat nordiskt land i fråga om arv, testamente och boutredning, den s.k. Köpenhamnskonventionen. Lagen (1935:44) om dödsbo efter dansk, finsk, isländsk eller norsk medborgare, som hade hemvist här i riket, m.m., bygger på den konventionen. Enligt konventionen ska en ansökan av en make om att få sitta kvar i oskiftat bo eller att god man ska förordnas för tillsyn av boet prövas av domstol.

Sverige har alltså genom Köpenhamnskonventionen förbundit sig att aktuella ärenden ska handläggas av domstol, vilket utgör hinder för att flytta handläggningen till en förvaltningsmyndighet. Allmän

domstol bör således även i fortsättningen handlägga ärenden om rätt att sitta kvar i oskiftat bo m.m. enligt lagen 1935:44) om dödsbo efter dansk, finsk, isländsk eller norsk medborgare, som hade hemvist här i riket, m.m.

13.5.6 Ärenden om verkställighet av legat

Utredningens bedömning: Allmän domstol bör även i fortsättningen handlägga ärenden om att säkerhet ska ställas för legats fullgörande eller att den aktuella egendomen ska sättas under särskild vård.

Som redogjorts för ovan kan en legatarie i vissa fall ansöka hos tingsrätten om att säkerhet ska ställas för legatets fullgörande eller att den aktuella egendomen ska ställas under särskild vård. Bakgrunden till en sådan ansökan är vanligtvis att det föreligger en intressekonflikt mellan dödsbodelägarna och legatarien. För bifall till ansökan krävs nämligen att legatariens rätt äventyras på grund av vanvård eller annan orsak. Dödsbodelägarna kan t.ex. vara oeniga om hur legatet ska skötas för att inte minska i värde eller om det behöver repareras. Ärendet är således till sin karaktär tvistigt och bör redan på grund härav hanteras av allmän domstol. Den prövning som rätten ska göra innebär dessutom att det kan finnas behov av att höra parterna vid en muntlig förhandling och att frågor om bevisvärdering kan bli aktuella. Ärendet bör alltså även i fortsättningen handläggas av allmän domstol.

14 Ärenden om samäganderätt

14.1 Samäganderätt

Lagen om samäganderätt

Egendom kan ägas av flera personer gemensamt. Egendoms-gemenskap kan förekomma i flera olika former. En form av egendoms-gemenskap är samäganderätt. Samäganderätt kännetecknas av att varje ägares rätt inte är begränsad till en viss avskild del av godset. Äganderätten avser i stället en viss andel av godsets värde. Samäganderätt är alltså en andelsrätt i ett eller flera konkreta föremål.¹

Bestämmelser som rör samäganderätt finns i lagen (1904:48 s. 1) om samäganderätt (samäganderättslagen). Syftet med bestämmelserna i lagen är i huvudsak att lösa de konflikter som kan uppstå mellan delägare av gemensam egendom.²

En förutsättning för att samäganderättslagen ska vara tillämplig är att föremålet för den gemensamma äganderätten är en fastighet, tomträtt, lös sak, aktie, obligation eller ett skuldebrev (1 och 20 §§ samäganderättslagen). Samäganderättslagen har i väsentliga delar ansetts i vart fall analogt tillämplig på andel i ekonomisk förening och bostadsrättsförening (jfr NJA 1995 s. 478).

I samäganderättslagen anges vissa undantag från lagens tillämpningsområde (19 §). Undantagen innebär bl.a. att lagen inte omfattar en förmögenhetsmassa eller ett ”bo”. Ett oskiftat dödsbo, bolag eller egendoms-gemenskapen mellan makar och sambor omfattas således inte av lagen. Den kan dock gälla när makar eller sambor äger en fastighet eller en lös sak tillsammans (se bl.a. NJA 1930 s. 543). Reglerna om försäljning av samägd egendom får emellertid inte tillämpas så att de kommer i konflikt med reglerna i äktenskapsbalken om makars egendom, särskilt de skyddsregler som gäller makars gemensamma bostad och bohag (se NJA 1991 s. 234).

¹ Se bl.a. Håstad, Sakrätt avseende lös egendom, sjätte upplagan, s. 54.

² Se bl.a. Undén, Svensk sakrätt i lös egendom, nionde upplagan, s. 151 ff.

I fråga om förvaltningen av fast egendom som är taxerad som lantbruksenhet och som ägas av minst tre gemensamt finns särskilda bestämmelser i lagen (1989:31) om förvaltning av vissa samägda jordbruksfastigheter.

Gränsdragningen mellan samäganderätt och enkelt bolag

En form av egendomsgemenskap som är av särskilt intresse i samband med samäganderätt är bolag, främst enkelt bolag. Enkelt bolag har nämligen vissa likheter med samäganderättsförhållande. Det är dock viktigt att skilja mellan enkelt bolag och samäganderätt eftersom olika regler gäller i vissa avseenden för dessa rättsinstitut. Om det är fråga om enkelt bolag gäller i stället lagen (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag.

Vid samäganderätt kan en delägare utan de övriga delägarnas samtycke förfoga över *sin andel* i egendomen. Varje delägare kan t.ex. genom att sälja sin andel sätta en annan person i sitt ställe i samäganderättsförhållandet. Vid enkelt bolag får däremot en bolagsman inte utan tillstånd från övriga bolagsmän sätta annan i sitt ställe. Beträffande förfogande över det gemensamma godset i dess helhet och i fråga om förvaltningsåtgärder gäller för båda rättsinstituten att samtliga bolagsmän eller delägare måste lämna sitt samtycke. Vid oenighet mellan bolagsmännen i ett enkelt bolag finns regler om uppsägning och likvidation. Vid oenighet mellan delägarna av samägt gods finns regler om förordande av god man och försäljning av godset på offentlig auktion. Med hänsyn till de olika regler som gäller för enkelt bolag och samäganderätt är det således viktigt att dra en klar gräns mellan de båda rättsinstituten. I praktiken är det dock inte sällan svårt att bedöma om ett rättsförhållande är enkelt bolag eller samäganderätt.

I samäganderättslagen definieras inte när samäganderätt föreligger. Lagen utgår i stället från att två eller flera samfällt äger godset (1 §). I lagen (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag anges att enkelt bolag föreligger om två eller flera har avtalat att utöva verksamhet i bolag utan att det är ett handelsbolag. Gränsdragningen mellan samäganderätt och enkelt bolag får därför ofta göras med ledning av förarbeten, doktrin³ och praxis.

³ Nial, Om handelsbolag och enkla bolag, tredje upplagan, Håstad, Sakrätt avseende lös egendom, sjätte upplagan och Undén, Svensk sakrätt i lös egendom, nionde upplagan.

Den typiska samäganderätten utmärks av att samägandet som regel är oförutsett. Flera personer erhåller t.ex. en gåva och har då andelar i vissa konkreta föremål utan att dessförinnan aktivt ha verkat för samägandet. I ett enkelt bolag däremot uppkommer verksamheten genom att delägarna träffar ett avtal om att gemensamt driva viss ekonomisk verksamhet. Det kan emellertid vara fråga om samäganderätt även när ett gemensamt förvärv skett efter ett avtal mellan flera personer om verksamheten är av privat slag, t.ex. om två personer köper en mindre båt för privat fiskebruk. I vissa fall kan det vara svårt att bestämma rättsförhållandets karaktär om avtalet syftar till att delvis reglera parternas personliga brukningsrätt och delvis att erhålla vinst genom en på egendomen grundad verksamhet. I sådana fall får frågan avgöras med ledning av vad som kan anses vara avtalets huvudsakliga syfte och innebörd (se NJA 1980 s. 547).⁴

14.2 Förordnande och entledigande av god man för förvaltning av samägt gods

Som framgått ovan krävs som regel enligt samäganderättslagen att delägarna är eniga om de åtgärder som ska vidtas med godset i dess helhet (2 §). Det krävs alltså – med undantag för brådskande åtgärder – samtycke av alla delägare för såväl förfogande över godset i dess helhet som vidtagande av viss förvaltningsåtgärd.

För det fall delägarna inte kan enas om hur godset ska förvaltas eller nyttjas har varje delägare möjlighet att ansöka om att en god man förordnas (3 §). Ansökan ska göras hos tingsrätten i den ort där godset finns (18 §). Vid tingsrätten handläggs ansökan som ett ärende. Under den tid förordnandet gäller ska den gode mannen förvalta godset i delägarnas ställe. Om en delägare vill att den gode mannens förvaltning ska fortsätta även efter utgången av den i förordnandet bestämda tiden får delägaren göra en ny ansökan och frågan prövas av rätten i ett nytt ärende.

Under vissa omständigheter kan den gode mannen entledigas av rätten (5 §). Entledigade ska ske om delägarna är ense om att återta förvaltningen av godset eller om de gemensamt har sålt godset. Det ska också ske om någon delägare har löst ut de andra delägarna eller

⁴ Nial, Om handelsbolag och enkla bolag, tredje upplagan, s. 62.

om samäganderätten upphört på något annat sätt. Efter utgången av den i förordnandet angivna tiden ska entledigande dock inte ske.

Även byte av god man kan förekomma. Beslutanderätten tillkommer rätten även om alla delägarna skulle vara eniga om att en annan person bör utses till god man.

Ett beslut om förordnande eller entledigande av god man går omedelbart i verkställighet (17 §).

En god man har rätt till ersättning för arbete och kostnader. Ersättningen ska betalas av delägarna (14 §).

14.3 Förordnande om försäljning av samägt gods på offentlig auktion

Enligt samäganderättslagen har varje delägare, om inte annat är särskilt avtalat mellan dem, rätt att hos tingsrätten begära förordnande att godset ska utjudas till försäljning på offentlig auktion (6 §). Ansökan handläggs som ett ärende enligt samma forumregel som gäller beträffande en ansökan om förordnande av god man. Om en delägare kan visa synnerliga skäl för anstånd ska något förordnande om försäljning dock inte meddelas. Förordnar rätten om offentlig auktion ska en god man utses (8 §). Den gode mannen ska ombesörja auktionen, fördela köpeskillingen samt, om det är fråga om en fastighet, utfärda köpebrev. I samband med att rätten förordnar om offentlig auktion ska den också, om det yrkas av någon delägare, bestämma ett lägsta pris för försäljningen (9 §). Är det fråga om försäljning av en fastighet, i vilken en omyndig har del eller som till någon del omfattas av ett förvaltarskap enligt föräldrabalken, ska ett lägsta pris under vilket fastigheten inte får säljas alltid bestämmas. I övrigt bestämmer den gode mannen villkoren för försäljningen. Syftet med offentlig auktion enligt samäganderättslagen är att den gode mannen utan dröjsmål ska förvandla egendomen till kontanter. Avges inget bud eller erbjuder sig ingen att betala lägsta priset faller förordnandet om offentlig auktion och god man. I förekommande fall får ny ansökan göras hos tingsrätten. Det möter inget hinder att delägare själv ropar in egendomen vid auktionen.

Samäganderättslagen innehåller inga föreskrifter om efter vilka grunder ett lägsta pris ska bestämmas. Lagens förarbeten går inte heller in på den frågan. Priset torde dock kunna bestämmas till det belopp som fastigheten vid en försäljning under normala förhållanden som lägst kan tänkas inbringa (jfr RH 2001:66).

Som angetts ska en ansökan om utbudande av försäljning på offentlig auktion inte bifallas om en delägare visar synnerliga skäl för anstånd. I förarbetena till samäganderättslagen anges att skäl för anstånd t.ex. kan vara att konjunkturen är sådan att en försäljning kan antas bli förlustbringande eller att en kapitalstark delägare påkallar försäljning i vetskap om att övriga delägarna vid tillfället är ur stånd att bevaka sin rätt. I praxis har även sociala skäl beaktats (se NJA 1979 s. 562). Kraven för anstånd har dock ställts högt.

I 13 § lagen (1989:31) om förvaltning av vissa samägda jordbruksfastigheter finns motsvarande bestämmelse om att varje delägare kan begära att fastigheten för gemensam räkning försäljs på offentlig auktion. Beträffande förfarandet är bestämmelserna i samäganderättslagen tillämpliga.

14.4 Förordnande av ställföreträdare för samägd jordbruksfastighet

Samäganderättslagen är tillämplig om föremålet för det gemensamma ägandet är en fastighet. I fråga om förvaltningen av fast egendom som är taxerad som lantbruksenhet och som ägas av minst tre gemensamt finns emellertid, som tidigare angetts, särskilda bestämmelser. Dessa bestämmelser finns i lagen (1989:31) om förvaltning av vissa samägda jordbruksfastigheter (LFJ). Lagen tillkom i syfte att minska de olägenheter som ansågs följa av att jordbruksfastigheter ägs av dödsbon eller av flera personer med samäganderätt. De olägenheter som främst avsågs var myndigheternas svårigheter att komma i kontakt med delägare eller någon som kunde företräda dem.⁵

Enligt LFJ ska delägarna utse en ställföreträdare (2 §). Uppgift om vem som utsetts till ställföreträdare ska skriftligen anmälas till inskrivningsmyndigheten för det område där fastigheten ligger. Uppgiften ska antecknas i fastighetsregistrets inskrivningsdel. Har någon anmälan inte gjorts eller har den som anmälts som ställföreträdare avlidit ska, efter anmälan, rätten på den ort där fastigheten ligger förordna en ställföreträdare (2 § andra stycket). En sådan anmälan kan göras av myndighet eller delägare. Anmälan handläggs som ett ärende vid tingsrätten.

⁵ Prop. 1988/89:9 Om dödsboäggande och samägande av jordbruksfastighet m.m.

Förordnande av ställföreträdare får alltså meddelas när ställföreträdare helt saknas och när denne har avlidit. Däremot får rätten inte förordna ny ställföreträdare därför att myndighet eller annan anser att den som anförtrotts uppdraget inte fullgör sina åligganden. Sådana missförhållanden får delägarna själva avhjälpa, exempelvis genom att utse någon annan ställföreträdare.⁶

Vid valet av ställföreträdare är rätten inte bunden att utse någon av delägarna. Rätten ska i stället särskilt beakta att den som utses har lämpliga kvalifikationer för uppdraget. Vad som krävs i det enskilda fallet får bedömas mot bakgrund av hur omfattande förvaltningsuppgifter som är att vänta. Den myndighet som påkallar att ställföreträdare förordnas kan eventuellt lämna värdefulla upplysningar och föreslå lämplig kandidat. Delägarnas synpunkter bör beaktas. En ställföreträdare bör inte förordnas om denne inte först har förklarat sig villig till detta.⁷

Innan rätten förordnar en ställföreträdare ska delägarna få tillfälle att yttra sig. Kan rätten inte få kontakt med delägarna utgör detta emellertid inte hinder att förordna en ställföreträdare. Rätten ska anmäla till inskrivningsmyndigheten vem som förordnats till ställföreträdare (2 § andra stycket).

En ställföreträdare som önskar bli entledigad från sitt uppdrag kan vända sig till tingsrätten och begära att ny ställföreträdare utses (2 § andra stycket). Rättens entledigande förutsätter att det är ställföreträdaren själv som begär sitt entledigande. Delägarna kan få ställföreträdaren utbytt endast genom att de gemensamt beslutar att denne ska entledigas och ersättas av en annan person (2 § tredje stycket). Vid byte av ställföreträdare består den tidigare ställföreträdarens uppdrag till dess att den nye ställföreträdaren antecknats i inskrivningsregistret (2 § fjärde stycket).

Ställföreträdarens uppgift är att svara för den löpande förvaltningen av fastigheten enligt de riktlinjer och anvisningar som delägarna meddelar (3 §). Ställföreträdaren har behörighet att företräda delägarna mot tredje man i angelägenheter som rör fastigheten. Denne är dock inte behörig att överlåta fastigheten eller del av den, inteckna eller pantsätta fastigheten eller upplåta nyttjanderätt eller annan rättighet i fastigheten på längre tid.

⁶ Prop. 1988/89:9 Om dödsboäggande och samägande av jordbruksfastighet m.m. s. 23 och 36.

⁷ Se not 6.

14.5 Överväganden och förslag

14.5.1 Ärenden enligt samäganderättslagen

Utredningens bedömning: Allmän domstol bör även i fortsättningen handlägga ärenden som rör samäganderätt enligt lagen om (1904:48 s. 1) om samäganderätt.

Som framgått av redogörelsen ovan handlägger tingsrätten i första instans ett antal ärenden som rör samäganderätt enligt samäganderättslagen. De ärenden som avses är förordnande och entledigande av god man samt förordnande om försäljning av samägt gods på offentlig auktion. Många av dessa ärenden kan tyckas sakna varje inslag av rättskipning och skulle därför kunna handläggas av en förvaltningsmyndighet. En delägare av samägt gods har i princip alltid rätt att få en god man förordnad och det saknar betydelse om övriga delägare motsätter sig det. Detsamma gäller i princip i fråga om en delägars rätt att få till stånd en försäljning av samägt godset på offentlig auktion.

Det finns emellertid också skäl som talar för att domstolarna även framgent bör handlägga dessa ärenden. Vid handläggningen av ärenden som rör samäganderätt är det som nämnts viktigt att skilja mellan enkelt bolag och samäganderätt. Skälet härtill är att olika regler gäller för dessa rättsinstitut. Om det är fråga om enkelt bolag gäller inte samäganderättslagens regler om förordnande av god man eller försäljning av gods på offentlig auktion. Ibland kan det vara svårt att bedöma om ett rättsförhållande är enkelt bolag eller samäganderätt. Gränsdragningen mellan enkelt bolag och samäganderätt är nämligen inte helt klar. För att avgöra frågan kan det ibland krävas tolkning av det civilrättsliga avtal som ligger till grund för egendomsgemenskapen. Vid handläggning av ärenden som rör samäganderätt kan det således i vissa fall bli fråga om kvalificerade juridiska avvägningar. Det är en uppgift som enligt utredningens mening bör ankomma på domstol. Härtill kommer att det inte är ovanligt att ärenden som rör samäganderätt är tvistiga. Parterna kan vara oense om det över huvud taget föreligger samäganderätt till godset eller så kan de ha vitt skilda uppfattningar om vilket lägsta pris som godset inte ska få säljas under. Det kan förekomma att parterna vill lägga fram utredning för rätten till styrkande av sin sak, t.ex. ett avtal eller värderingsintyg. Frågor om bevisvärdering

och bevisupptagning vid sammanträde kan således också bli aktuella i dessa ärenden.

De nu nämnda skälen hindrar emellertid inte att ärenden om byte och entledigande av god man flyttas över till en förvaltningsmyndighet. En motsvarande ordning gäller i fråga om byte av god man och förvaltare enligt föräldrabalken (se 11 kap. 19 § FB). Vid en uppdelning av ärenden som rör samäganderätt mellan domstol och förvaltningsmyndighet är risken dock att man tillskapar en ordning som för den enskilde framstår som svåröverskådlig. Ett problem med att flytta ärenden om byte och entledigande av god man till en förvaltningsmyndighet är dessutom att det inte finns någon naturlig mottagare av dessa ärenden. Det finns inte någon myndighet som för register över personer som är gode män för samägd egendom. Det innebär att den myndighet som skulle ta över handläggningen måste skicka efter handlingarna i tingsrättens ärenden. Det innebär i sin tur administrativt merarbete och en risk för att ärendehanteringens kommer att dra ut på tiden. Enligt utredningens mening är det därför inte lämpligt att dela upp ärenden som rör samäganderätt mellan domstol och förvaltningsmyndighet.

Mot bakgrund av det anförda anser utredningen att ärenden som rör samäganderätt enligt lagen (1904:48 s. 1) om samäganderätt även i fortsättningen bör handläggas av allmän domstol.

14.5.2 Ärenden om ställföreträdare för jordbruksfastigheter

Utredningens förslag: Allmän domstol ska även i fortsättningen handlägga ärenden om förordnande av ställföreträdare för en jordbruksfastighet enligt lagen (1989:31) om förvaltning av vissa samägda jordbruksfastigheter. Handläggningen av ärenden om byte av sådan ställföreträdare flyttas dock från domstol till inskrivningsmyndigheten.

Inskrivningsmyndighetens beslut ska kunna överklagas till allmän domstol. Behörig domstol ska vara tingsrätten i den ort där jordbruksfastigheten finns.

I fråga om förvaltningen av fast egendom som är taxerad som lantbruksenhet och som ägs av minst tre gemensamt gäller inte samäganderättslagens bestämmelser om förordnande av god man. I stället finns, som angetts ovan, särskilda bestämmelser i lagen (1989:31)

om förvaltning av vissa samägda jordbruksfastigheter. Enligt den lagen ska tingsrätten efter anmälan från myndighet eller delägare förordna en ställföreträdare. Även dessa ärenden kan tyckas avse rättsvård i sådan omfattning att de utan tvekan borde handläggas av en förvaltningsmyndighet. En ställföreträdare ska ju alltid förordnas även om delägarna motsätter sig det. Problemen när det gäller dessa ärenden är emellertid desamma som i ärenden som rör samäganderätt enligt samäganderättslagen. Även i dessa ärenden kan det bli fråga om att bedöma om ett rättsförhållande är enkelt bolag eller samäganderätt och att tolka det civilrättsliga avtal som ligger till grund för egendomsgemenskapen. Som utredningen tagit ställning för ovan är detta en uppgift som bör ankomma på domstol. Härtill kommer att frågor om bevisvärdering och bevisupptagning vid sammanträde kan bli aktuella vid handläggningen.

Det förhåller sig annorlunda i fråga om byte av ställföreträdare. Vid handläggningen av sådana ärenden prövar rätten nämligen inte om jordbruksfastigheten är att anse som enkelt bolag eller samägd egendom. Prövningen är i stället begränsad till att bedöma om en person är lämplig att inneha uppdraget som ställföreträdare. Ärendet är av den karaktären att det utan vidare kan flyttas till en förvaltningsmyndighet.

En uppgift om valet av ställföreträdare ska alltid finnas antecknad i fastighetsregistrets inskrivningsdel. Om handläggningen av ärendet flyttas till inskrivningsmyndigheten kan de olika delarna av förfarandet samordnas och hanteringen därmed rationaliseras. Ett sådant förslag innebär visserligen att ärenden om ställföreträdare delas upp mellan tingsrätten och inskrivningsmyndigheten, men de hanteringsmässiga fördelarna överväger i sådan utsträckning att den olägenheten får godtas.

Utredningens föreslår således att allmän domstol behåller uppgiften att förordna ställföreträdare för jordbruksfastigheter, men att handläggningen av ärenden om byte av sådan ställföreträdare flyttas från allmän domstol till inskrivningsmyndigheten.

Vid valet av vilket domstolsslag som bör överpröva inskrivningsmyndighetens beslut beaktar utredningen att allmän domstol handlägger ärenden om förordnande av ställföreträdare och ärenden enligt samäganderättslagen. För att uppnå en sammanhållen reglering bör beslut i ärenden om byte av ställföreträdare därför överprövas av allmän domstol. Av samma skäl bör behörig domstol vara tingsrätten i den ort där jordbruksfastigheten finns (jfr 18 § samäganderättslagen).

15 Fastighetsrättsliga ärenden

15.1 Jordbruksarrende

Allmänt

En stor del av den svenska åkerarealen brukas av annan än ägaren. Det finns olika upplåtelseformer, men den vanligaste är jordbruksarrende. Arrende föreligger när någon upplåter jord till nyttjande mot ersättning. Förutom jordbruksarrende finns bostadsarrende, anläggningsarrende eller lägenhetsarrende. Allmänna bestämmelser om arrende finns i 7 och 8 kap. jordabalken (1970:994) (JB). Särskilda bestämmelser om jordbruksarrende finns i 9 kap. JB.

Definitionen av jordbruksarrende anges i 9 kap. 1 § JB. Av bestämmelsen framgår att jordbruksarrende föreligger om jord genom arrendeavtal upplåtits till brukande. Vid gränsdagningen mellan jordbruksarrende och andra typer av arrenden kan man utgå från att jordbruksarrende föreligger, när parternas avsikt vid upplåtelsen är att jorden ska nyttjas enligt de metoder som kännetecknar jordbruket såsom näring.¹

Huvudregeln är att avtal om jordbruksarrende ska träffa för viss tid (9 kap. 2 § JB). Är arrendetiden inte bestämd gäller avtalet för fem år.

Arrendatorn ska under arrendetiden vårda och underhålla arrendestället. Försämras det genom att arrendatorn eftersätter vad som åligger honom har jordägaren rätt till ersättning (9 kap. 15 § JB). Arrendatorn är dock inte skyldig att avhjälpa en brist som finns redan vid tillträdet. Avhjälper han en sådan brist, har han rätt till ersättning av jordägaren (9 kap. 16 § JB). Ersättningsfrågorna ska i allmänhet avgöras vid avräkning (9 kap. 23 § JB).

¹ NJA 11 1944 s. 302.

Avräkning och syn

Avräkning ska ske när arrendatorn avträder arrendestället. Avräkning ska också ske i samband med förlängning av ett arrendeaftal, om mer än nio år har förflutit från tillträdet eller närmast föregående avräkning. Om inte annat har avtalats, ska avräkningen grundas på syn vid avräkningsperiodens början och slut. Vid synen ska allt undersökas som hör till arrendestället (9 kap. 26 § JB). Om brist finns, ska anteckning göras om bristens beskaffenhet, de åtgärder som behövs för dess avhjälpande samt kostnaden för detta.

Syn ska förrättas av minst två med ortens jordbruksförhållanden förtrogna synemän (9 kap. 24 § JB). Synemän utses bland personer som länsstyrelsen förklarar behöriga att hålla syn (jfr förordningen [1971:704] om synemän enligt 9 kap. jordabalken). Synemännen ska utses av jordägaren och arrendatorn gemensamt. Enas parterna inte om valet, utser rätten synemän. En ansökan om förordnande av synemän ska göras hos fastighetsdomstolen (8 kap. 32 § första stycket JB). Vid handläggningen är ärendelagen tillämpning.

Har synemännen olika meningar, ska majoritetens mening gälla. Om beslut inte kan åstadkommas på sådant sätt, ska, om synemännen är flera än två och parterna eller rätten utsett en av synemännen att var ordförande, dennes mening gälla som synemännens beslut. Kan inte heller på detta sätt beslut åstadkommas, ska synemännen välja ytterligare en syneman, som då blir ordförande. Enas inte synemännen om valet, ska rätten utse synemannen.

Syn får inte påbörjas tidigare än sex månader före den dag till vilken den hänförs och ska vara avslutad inom fyra månader från nämnda dag, om inte rätten på begäran av synemännen medger att synen får avslutas senare. Sådant medgivande behövs dock inte för syn som äger rum inom två månader efter fristens utgång för att undersöka förekomsten av ogräs. En ansökan om anstånd handläggs som ett ärende enligt samma forumregel som gäller beträffande en ansökan om förordnande av synemän.

Om jordägaren eller arrendatorn inte godtar en syn får de klandra synen genom att väcka talan vid fastighetsdomstolen mot den andra inom en månad från det att synehandlingen delgavs dem (9 kap. 28 §). Om synen inte klandras, gäller den som fullt bevis för arrendeställets skick den dag till vilken synen hänförs. Motbevisning mot synen är inte tillåten i ett sådant fall. Om den ena parten har klandrat synen, får också motparten klandra synen, trots att den för honom gällande tiden för klander har gått ut. En sådan

klandertalan ska väckas inom en månad från det att parten delgavs stämning med anledning av den första klandertalan. Om den första klandertalan återkallas eller förfaller av något annat skäl, förfaller också den senare talan. Synemännen ska yttra sig skriftligen i ett mål om klander, om domstolen begär det.

Parterna svarar solidariskt för synekostnaden (9 kap. 27 § JB). Sinsemellan svarar de för hälften var.

15.1.1 Överväganden och förslag

15.1.1.1 Ansökan om förordnande av synemän bör göras hos länsstyrelsen

Utredningens förslag: Handläggningen av ärenden om förordnande av synemän enligt jordabalken flyttas från fastighetsdomstolen till länsstyrelsen. Även handläggningen av ärenden om anstånd med att avsluta syn ska flyttas från fastighetsdomstolen till länsstyrelsen.

Länsstyrelsens beslut ska kunna överklagas till fastighetsdomstolen.

En arrendepart kan i ett flertal situationer ha rätt till ersättning av den andra arrendeparten. En sådan situation är t.ex. om vården av arrendestället är eftersatt. En annan situation är när arrendatorn avhjälpes en brist som förelegat vid tillträdet till arrendet. Dessa frågor ska i första hand regleras vid avräkning.

Om inte annat har avtalats, ska avräkningen grundas på syn vid avräkningsperiodens början och slut. Synen ska förrättas av särskilt utsedda synemän. Huvudregeln är att synemännen ska utses av jordägaren och arrendatorn gemensamt. Om parterna inte kan enas om valet av synemän ska rätten efter ansökan förordna synemän. Ett sådant förordnande får endast ges till en person som fått länsstyrelsens särskilda förordnande att hålla arrendesyn.

Ett beslut om förordnande av synemän har inte till syfte att lösa en reell konflikt mellan jordägaren och arrendatorn. I dessa ärenden är rättens uppgift i stället, förutom en prövning av de formella förutsättningarna, endast att bedöma om en person är lämplig för uppdraget, t.ex. om en viss syneman är förtrogen med de rådande jordbruksförhållandena på den ort där arrendestället ligger. Ärendet är således till sin karaktär sådant att det är lämpligt att det handläggs

av en förvaltningsmyndighet. Utredningen har också i tidigare avsnitt föreslagit att handläggningen av ärenden av liknanden slag ska flyttas från domstol till förvaltningsmyndighet och där framhållit den absoluta rätten att få t.ex. en bodelningsförrättare förordnad (jfr avsnitt 10.2.1.1 och 13.5.2 om förordnande av bodelningsförrättare, boutredningsman och skiftesman). Enligt utredningens mening finns det inte någon anledning att behandla de nu aktuella ärendena på annat sätt.

Länsstyrelsen är enligt den nuvarande ordningen den myndighet som ger behörighet till personer att vara synemän. En person kan inte förordnas av rätten till syneman om länsstyrelsen inte har förklarat denne behörig att hålla arrendesyn. Vid valet av vilken myndighet som ska ta över fastighetsdomstolens uppgift att förordna synemän bör detta förhållande tillmätas särskild tyngd. Som utredningen nyss anfört är det i dessa ärenden fråga om att bedöma om en person är lämplig att vara syneman. Den uppgiften kan i viss mån redan i dag sägas ankomma på länsstyrelsen eftersom det är den myndigheten som avgör vem som ska ges särskild behörighet att vara syneman. Uppgiften att förordna synemän motsvarar alltså till viss del en prövning som redan i dag ankommer på länsstyrelsen. Med hänsyn härtill föreslår utredningen att länsstyrelsen ska ta över fastighetsdomstolens uppgift att handlägga ärenden om förordnande av synemän. I enlighet med allmänna principer blir den länsstyrelse behörig inom vars län arrendestället finns.

För att bibehålla en sammanhållen reglering på området och för att undvika att förfarandet uppfattas som svåröverskådligt och inkonsekvent bör som en följd av utredningens nyss nämnda förslag även handläggningen av ärenden om anstånd med att avsluta syn flyttas över till länsstyrelsen.

Beslut i de ärenden som utredningen nu föreslår ska flyttas till länsstyrelsen bör kunna överklagas. Som framgått handlägger enligt den nuvarande ordningen fastighetsdomstolen dessa ärenden i första instans. Vid den domstolen finns således erfarenhet och kunskap av de frågor som kan aktualiseras i ärendena, t.ex. vilka förutsättningar som bör vara uppfyllda för att anstånd med att avsluta syn ska beviljas. Fastighetsdomstolen är dessutom den myndighet som prövar talan om klander av syn. Enligt utredningens mening finns det därför inte anledning att överväga andra alternativa instanser för prövningen av överklagade beslut. Utredningen föreslår således att länsstyrelsens beslut ska kunna överklagas till fastighetsdomstolen.

16 Järnvägstrafikärenden

16.1 Inledning

Lagen (1985:193) om internationell järnvägstrafik bygger på fördraget om internationell järnvägstrafik (Convention relative aux transports internationaux ferroviaires, COTIF 1980). Enligt 10 § lagen (1985:193) om internationell järnvägstrafik kan tingsrätten efter ansökan i vissa fall förordna en sakkunnig när parterna inte kan enas om i vilken omfattning transporterat gods har skadats eller minskat. En ansökan om förordnande av sakkunnig handläggs enligt ärendelagen.

16.2 Fördraget om internationell järnvägstrafik (COTIF)

Sverige har sedan början av 1900-talet deltagit i det internationella järnvägssamarbetet. År 1980 slöts ett fördrag om internationell järnvägstrafik, COTIF 1980. Det är en mellanstatlig konvention till vilken cirka 40 stater i Europa, Nordafrika och Främre Asien är anslutna. Huvudsyftet bakom COTIF 1980 är att underlätta internationella järnvägstransporter genom att skapa en för alla konventionsstater gemensam transporträttslig grund för sådana transporter. COTIF 1980 omfattar huvudsakligen regler rörande innehållet i transportavtal för internationella person- och godstransporter på järnväg. COTIF:s särskilda bilagor innehåller vidare regler rörande farligt gods och regler rörande frakt av containrar respektive expressgods.

COTIF 1980 består av en huvudstomme, det s.k. grundfördraget, och ett antal till denna fogade instrument. Till COTIF 1980 hör ett protokoll och två bihang. Bihang A innehåller enhetliga rättsregler för avtal om internationell järnvägstransport av resande och resgods (CIV). Med resgods avses föremål som den resande medför på resan.

I bilhang B finns enhetliga rättsregler för avtal om internationell järnvägstransport av gods (CIM). Till CIM hör fyra underbilagor.

Genom lagen (1985:193) om internationell järnvägstrafik införlivades huvuddelen av COTIF 1980 i svensk rätt. Bihang A och bilhang B till COTIF 1980 (CIV och CIM) gäller med undantag för reglerna om farligt gods (RID) enligt 2 och 3 §§ som svensk lag.

COTIF reviderades sommaren 1999. Vid revisionen antogs ett ändringsprotokoll med sju bilagor. Nyheterna i det reviderade COTIF rör främst att konventionens regler blir tillämpliga för alla transportavtal för internationella järnvägstransporter inom COTIF:s geografiska område. Tidigare var COTIF:s tillämpningsområde begränsat till transporter på vissa järnvägslinjer. COTIF 1999 trädde i kraft den 1 juli 2006. Sverige har skrivit under 1999 års ändringsprotokoll, men ännu inte ratificerat protokollet och dess bilagor. Järnvägsutredningen har i betänkandet En samlad järnvägslagstiftning (SOU 2004:92) föreslagit att Sverige ska tillträda COTIF 1999 och ansluta sig till fördragets samtliga bilagor. I betänkandet har även föreslagits att bestämmelser motsvarande dem i lagen (1985:193) om internationell järnvägstrafik ska, med vissa kompletteringar och ändringar i sak, arbetas in i ett särskilt kapitel i järnvägslagen (2004:519). Förslagen i betänkandet bereds för närvarande inom Justitiedepartementet och Näringsdepartementet.

16.3 Förordnande av sakkunnig vid skador på resgods och gods

16.3.1 Ansvar för skador på resgods och gods

I CIV 1980 och CIM 1980 finns bl.a. regler om järnvägens (transportörens) ansvar för det fall transporterat resgods eller gods går förlorat eller skadas och för skada genom att godset inte lämnas ut i tid. Det ansvarssystemet har i huvudsak behållits oförändrat i CIV 1999 och CIM 1999.

Enligt CIV har järnvägen i princip strikt ansvar för skada som uppkommer för en resande genom att hans eller hennes inskrivna resgods helt eller delvis går förlorat eller skadas under tiden för befordran, dvs. från det att godset har tagits emot för befordran till dess att det har lämnats ut, samt för skada till följd av att godset inte hålls tillgängligt för utlämning (artikel 35.1 CIV 1980 och artikel 36.1 CIV 1999). Med inskrivet resgods avses egendom som den

resande polletterar för transport till slutstationen eller till någon annan station på sin resväg. För handresgods finns särskilda bestämmelser (artiklarna 15.6 och 26 CIV 1980 och artikel 33 CIV 1999). Med handresgods avses föremål som den resande själv bär med sig under resan.

Regleringen i CIM av järnvägens ansvar för befordrat gods följer samma principer som regleringen i CIV av ansvar vid befordran av inskrivet resgods. Järnvägen har sålunda i princip strikt ansvar för skada som uppkommer till följd av att godset helt eller delvis går förlorat eller skadas under befordran (artikel 36.1 CIM 1980 artikel 23.1 CIM 1999). Enligt CIV och CIM kan järnvägen under vissa förutsättningar undgå ansvar för en skada. För en mer heltäckande redogörelse av CIV och CIM och deras regler om järnvägars skadeståndsansvar hänvisas till förarbetena till lagen (1985:193) om internationell järnvägstrafik och Järnvägsutredningens betänkande.¹

16.3.2 Ärenden om förordnande av sakkunnig

Om järnvägen upptäcker eller får anledning att anta att resgods eller gods har skadats eller gått förlorat eller om den resande påstår att detta är fallet ska järnvägen genast göra en utredningen (artikel 48 CIV 1980 och artikel 54 CIV 1999 samt artikel 52 CIM 1980 och artikel 42 CIM 1999). Järnvägen ska, om möjligt i närvaro av den resande eller den som har rätt till godset, upprätta en redogörelse (rapport). I redogörelsen ska så långt det är möjligt anges vilken skada som har uppkommit samt hur och när den har uppstått. Järnvägen ska utan kostnad överlämna en avskrift av redogörelsen till den resande eller den som har rätt till godset.

Ett särskilt förfarande är föreskrivet för det fallet att den resande eller den som har rätt till godset inte anser sig kunna godta uppgifterna i redogörelsen. Den resande eller den som har rätt till godset kan då begära att resgodsets respektive godsets tillstånd och vikt samt skadans orsak och storlek fastställs av en sakkunnig. Denne kan utses av parterna. Om parterna inte kan enas om en viss sakkunnig har de rätt att vända sig till domstol och ansöka om att rätten ska förordna en sakkunnig. I fråga om förfarandet tillämpas bestämmelserna som gäller i den stat där utredningen har ägt rum (10 § lagen om internationell järnvägstrafik).

¹ Se bl.a. prop. 1984/85:33 Lag om internationell järnvägstrafik m.m. och betänkandet En samlad järnvägslagstiftning (SOU 2004:92).

Enligt CIV och CIM finns det inte något hinder mot att skadeståndstalan mot den ansvariga järnvägen väcks vid domstol. Det finns också möjlighet att i utomprocessuell ordning begära ersättning av den ansvariga järnvägen genom förmedling av järnvägen i den skadelidandes hemort.

16.4 Överväganden och förslag

16.4.1 Ansökan om förordnande av sakkunnig

Utredningens förslag: Handläggningen av ärenden om förordnande av sakkunnig enligt lagen (1985:193) om internationell järnvägstrafik flyttas från allmän domstol till Järnvägsstyrelsen. Järnvägsstyrelsens beslut ska kunna överklagas till allmän förvaltningsdomstol.

Enligt 10 § lagen (1985:193) om internationell järnvägstrafik ska tingsrätten efter ansökan förordna en sakkunnig för det fall att resgods eller gods har skadats eller minskat. Bestämmelsen grundas på artiklar i CIV och CIM. Den sakkunniges uppgift är att upprätta en redogörelse (rapport) över godsets tillstånd och vikt samt skadans orsak och storlek. Den redogörelse som den sakkunnige upprättar kan komma att utgöra bevisning i en rättsprocess om parterna inte kan enas om t.ex. ersättningsbeloppet för skadat gods.

Handläggningen av ärenden om förordnande av sakkunnig påminner om ärenden om förordnande av bodelningsförrättare, boutredningsman och skiftesman. Utredningen har tidigare föreslagit att dessa ärenden ska flyttas från tingsrätt till förvaltningsmyndighet. I likhet med nämnda ärenden är det inte någon kvalificerad rättslig prövning som rätten ska göra när det gäller att utse en sakkunnig enligt lagen om internationell järnvägstrafik. Järnvägen (transportören), den resande eller den som har rätt till godset har alltid rätt att få en sakkunnig förordnad. Ett beslut saknar även i dessa fall inslag av tvistlösning. Det är i stället främst fråga om att bedöma en persons lämplighet att inneha ett visst uppdrag. Ärenden om förordnande av sakkunnig avser således rättsvård och det framstår därför som lämpligt att handläggningen flyttas till en förvaltningsmyndighet.

Som utredningen redogjort för ovan bygger lagen om internationell järnvägstrafik på COTIF 1980. Bestämmelsen om förordnande av sakkunnig grundas på artiklarna 48.2 CIV 1980 och 52.2 CIM 1980. Enligt artiklarna ska i fråga om förfarandet de bestämmelser tillämpas som gäller i den stat där utredningen äger rum. Sverige har således genom att ratificera COTIF 1980 inte förbundit sig att en sakkunnig ska förordnas av domstol. Detsamma kommer att gälla om Sverige ratificerar COTIF 1999. Det finns således inte något internationellt åtagande som hindrar att handläggningen av ärenden om förordnande av sakkunnig flyttas från allmän domstol till en förvaltningsmyndighet.

Mot bakgrund av det nu anförda anser utredningen att ifrågasatt ärenden bör flyttas från domstol till förvaltningsmyndighet. Vid valet av vilken förvaltningsmyndighet som ska överta handläggningen bör beaktas att Järnvägsstyrelsens verksamhetsområde är inriktat på bl.a. järnvägsfrågor. Myndigheten handlägger dessutom vissa ärenden enligt järnvägslagen (2004:519) och järnvägsförordningen (2004:526). Inom myndigheten finns således erfarenhet av och kompetens inom det järnvägsrättsliga området. Utredningen föreslår därför att ärenden om förordnande av sakkunnig enligt lagen (1985:193) om internationell järnvägstrafik flyttas från allmän domstol till Järnvägsstyrelsen. Det kan i sammanhanget nämnas att Trafikinspektionsutredningen i betänkandet "Trafikinspektionen – en myndighet för säkerhet och skydd inom transportområdet" (SOU 2007:4) har föreslagit att en ny myndighet bildas som bl.a. ska ta över Järnvägsstyrelsens uppgifter. Det föreslås i betänkandet att den nya myndigheten ska kallas Trafikinspektionen. Förslagen har ännu inte lett till lagstiftning.

Järnvägsstyrelsen beslut i ärenden om förordnande av sakkunnig bör kunna överklagas till domstol. De frågor som aktualiseras i dessa ärenden, dvs. en persons lämplighet för angivet uppdrag, tillhör både de allmänna domstolarnas och förvaltningsdomstolarnas verksamhetsområde. Med hänsyn härtill och i brist på andra vägande skäl som talar för endera domstolsslaget saknas anledning att frångå huvudregeln om att beslut av förvaltningsmyndighet ska överklagas till allmän förvaltningsdomstol (se 22 a § förvaltningslagen [1986:223], jfr även avsnitt 2.7). I enlighet med den generella forumregeln i 14 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar kommer behörig domstol att vara länsrätten inom vars domkrets ärendet prövats, dvs. länsrätten i Dalarnas län.

17 Konkurrensrättsliga ärenden

17.1 Åtgärder mot förbjudna konkurrensbegränsningar

I konkurrenslagen (1993:20) (KL) finns bestämmelser som syftar till att undanröja och motverka hinder för en effektiv konkurrens i fråga om produktion av och handel med varor, tjänster och andra nyttigheter.¹ Enligt lagen är det i vissa fall förbjudet för företag att ägna sig åt konkurrensbegränsande samarbete (6 § KL). Det är också förbjudet för företag att missbruka en dominerande ställning på marknaden (19 § KL). Det företag som överträder ett förbud kan åläggas att betala konkurrensskadeavgift till Konkurrensverket och skadestånd till ett annat företag (26 och 33 §§ KL).

Konkurrensverket är den myndighet som ska övervaka att företag följer konkurrenslagens regler och ingripa mot överträdelser (se även avsnitt 4.7). Konkurrensverket får t.ex. ålägga ett företag att upphöra med överträdelser av nyss nämnda förbud (23 § KL). Ett åläggande kan avse att upphöra med att tillämpa ett visst avtal, villkor eller annat förbjudet förfarande. Det kan också bli aktuellt att ålägga ett företag att tillhandahålla ett annat företag en viss vara, tjänst eller annan nyttinghet på villkor som motsvarar vad som erbjuds företaget i övrigt. Ytterligare ett exempel på åläggande kan vara att företaget inte får överskrida eller underskrida ett visst pris.

Konkurrensverkets beslut om åtgärder mot förbjudna konkurrensbegränsningar får överklagas till Marknadsdomstolen (60 § KL). Vid handläggningen i marknadsdomstolen tillämpas ärendelagen.

¹ Konkurrenslagen har nyligen varit föremål för en översyn av Utredningen om en översyn av konkurrenslagen, se betänkandet En ny konkurrenslag (SOU 2006:99).

17.2 Ärenden om undersökning m.m.

Allmän uppgiftsskyldighet för företag m.m.

Konkurrensverket har befogenhet att begära in det utredningsmaterial som behövs i ett ärende enligt konkurrenslagen (45 § KL). Ett åläggande kan riktas mot vem som helst och det kan förenas med vite (57 § KL). Det kan röra sig om både muntliga och skriftliga upplysningar. Ett åläggande att tillhandahålla handlingar kan avse varje form av skriftligt material, t.ex. avtal, korrespondens, affärsböcker eller prislistor. Begreppet handling ska enligt lagens förarbeten (prop. 1992/93:56 s. 107) ha samma innebörd som i 2 kap. tryckfrihetsförordningen, dvs. omfatta även upptagningar som kan läsas, avlyssnas eller på annat sätt uppfattas endast med hjälp av tekniska medel, t.ex. en bildskärm. Även annat, t.ex. varuprover, kan omfattas av uppgiftsskyldigheten.

Undersökning vid utredning om överträdelse av förbud

Konkurrensverket får i vissa fall genomföra en undersökning (s.k. gryningsråd) hos ett företag för att undersöka om företaget har överträtt förbudsbestämmelserna i konkurrenslagen eller i EG-fördraget (47 § KL, angående EG-fördraget se nedan). Detsamma gäller, under vissa i lagen angivna förhållanden, om företaget har överträtt en annan stats konkurrensregler (56 b § KL). En undersökning kräver dock att Stockholms tingsrätt har beviljat Konkurrensverket tillstånd att genomföra den. En ansökan om sådant tillstånd ska göras skriftligen. Ansökan handläggs vid tingsrätten enligt ärendelagen.

För ett beslut om tillstånd till undersökning hos ett företag krävs att det finns en viss grad av misstanke om att en överträdelse har skett, att företaget inte har rättat sig efter ett åläggande eller att det annars finns risk att bevis undanhålls eller förvanskas. Dessutom måste vikten av att åtgärden vidtas uppväga det intrång eller annat men som åtgärden innebär för den som drabbas av åtgärden.

Ett beslut om tillstånd till undersökning får under vissa förutsättningar även avse ett annat företag än det som är föremål för utredning (48 § KL). Beslutet får också avse bostäder och andra utrymmen som nyttjas av styrelseledamöter och anställda i det företag som är föremål för utredning.

Ett beslut om tillstånd till undersökning får meddelas utan att det berörda företaget får yttra sig (49 § KL). I regel

skulle en undersökning bli meningslös om de berörda företagen fick information om åtgärden i förväg. Hittills har därför beslut i princip alltid meddelats utan att berörda företag fått tillfälle att yttra sig.

Vid en undersökning har Konkurrensverket rätt att granska bokföring och andra affärshandlingar samt ta kopior av eller göra utdrag ur bokföring och affärshandlingar (51 § KL). Verket har vidare rätt att begära muntliga förklaringar direkt på platsen och att få tillträde till lokaler, markområden, transportmedel och andra utrymmen.

Den hos vilken undersökning ska genomföras har rätt att tillkalla ett juridiskt biträde (52 § KL). I avvaktan på att ett sådant biträde inställer sig får undersökningen inte börja, utom i de fall där undersökningen därigenom onödigt fördröjs eller beslutet om tillstånd till undersökning har fattats utan att det aktuella företaget fått tillfälle att yttra sig.

Vid genomförandet av en undersökning kan Konkurrensverket få hjälp av Kronofogdemyndigheten genom handräckning (53 § KL).

Tingsrättens beslut i ett ärende om undersökning får överklagas till Marknadsdomstolen (63 § KL). I konkurrenslagen finns däremot inte någon bestämmelse om rätt att överklaga Konkurrensverkets beslut att vid tingsrätten ansöka om tillstånd till en sådan undersökning.

Skydd för vissa skriftliga handlingar

I samband med att Konkurrensverket genomför en undersökning kan fråga uppkomma huruvida en skriftlig handling är av sådan beskaffenhet att den ska undantas från undersökningen. Vid en undersökning får nämligen verket inte granska en skriftlig handling vars innehåll kan antas vara sådant att en advokat eller hans eller hennes biträde inte får höras som vittne därom och som innehas av honom eller henne eller av den till förmån för vilken tystnadsplikten gäller (54 § KL). Om Konkurrensverket anser att viss handling bör omfattas av undersökningen och den som åtgärden angår åberopar att handlingen är skyddad, ska handlingen omedelbart förseglas och skyndsamt överlämnas till Stockholms tingsrätt av Konkurrensverket. Tingsrätten ska utan dröjsmål pröva om handlingen är skyddad eller om den får undersökas av Konkurrensverket. Vid tingsrätten sker handläggningen, som i princip alltid är

skriftlig, enligt ärendelagen. Enligt uppgift från Stockholms tingsrätt förekommer ärenden av detta slag mycket sällan.

EG-rätten och förhandsgodkännande

De grundläggande bestämmelserna om EG:s konkurrensrätt finns i EG-fördraget. Förbudsbestämmelserna i konkurrenslagen bygger helt på förbuden i artiklarna 81 och 82 i fördraget. Artiklarna motsvarar i huvudsak konkurrenslagens regler om förbud mot konkurrensbegränsande samarbete och missbruk av dominerande ställning på marknaden (6 och 19 §§ KL).

Genom en lagändring som trädde i kraft den 1 januari 2001 fick konkurrensmyndigheterna i Sverige behörighet att tillämpa artiklarna 81 och 82 i EG-fördraget. Numera föreligger även en skyldighet för Konkurrensverket och domstolarna att under vissa förutsättningar tillämpa dessa artiklar.

EG-fördraget innehåller inte några tillämpningsregler för artiklarna 81 och 82. Sådana regler har tillkommit genom särskilda förordningar. I slutet av år 2002 antog rådet en ny tillämpningsförordning, förordning nr 1/2003, vilken trädde i kraft den 1 maj 2004.

Den nu nämnda förordningen bygger på parallella kompetenser. Kommissionen och de nationella konkurrensmyndigheterna inom EU har behörighet att tillämpa artiklarna 81 och 82 i EG-fördraget fullt ut beträffande avtal och förfaranden som kan påverka handeln mellan medlemsstaterna.

Enligt artikel 20 i förordningen har kommissionen rätt att genomföra alla nödvändiga inspektioner hos företag och företagsammanslutningar. Dessa är skyldiga att underkasta sig de inspektioner som kommissionen har beslutat om.

I artikel 21 finns bestämmelser om kommissionens rätt att företa inspektioner i andra lokaler än hos det företag eller den företagsammanslutning som berörs. Om rimlig misstanke finns om att räkenskaper eller andra affärshandlingar som har samband med föremålet för inspektionen förvaras i andra lokaler, på annan mark eller i andra transportmedel, får kommissionen under vissa förutsättningar genom beslut beordra att en inspektion genomförs där. Ett sådant beslut gäller direkt i medlemsstaterna och får enligt artikel 21.3 andra stycket inte ifrågasättas av en nationell rättslig myndighet. I svensk rätt får alltså inte föreskrivas något ytterligare beträffande kommissionens beslut som sådant. Förordningen

föreskriver emellertid i artikel 21.3 första stycket att ett sådant beslut av kommissionen inte kan genomföras utan *förhandsgodkännande* från den nationella rättsliga myndigheten i den berörda medlemsstaten. Kriterierna för prövningen är de som framgår av artikel 21.3 i förordningen. Myndigheten ska sålunda kontrollera att kommissionens beslut är fattat i vederbörlig ordning och att de planerade tvångsåtgärderna varken är godtyckliga eller alltför långtgående i förhållande till framför allt hur allvarlig den misstänkta överträdelsen är, betydelsen av den bevisning som avses, det berörda företags medverkan och den rimliga sannolikheten för att de räkenskaper och affärshandlingar som inspektionen avser förvaras i de lokaler för vilka bemyndigande begärs. Myndigheten får, direkt eller via medlemsstatens konkurrensmyndighet, be kommissionen om närmare förklaringar i de avseenden som krävs för att den ska kunna kontrollera att de planerade tvångsåtgärderna är proportionella. Som nämnts får myndigheten dock inte ifrågasätta att en inspektion behövs och inte heller begära att få tillgång till uppgifter i kommissionens handlingar i ärendet. Lagenligheten hos kommissionens beslut kan prövas endast av EG-domstolen.

Förordningen trädde i kraft den 1 maj 2004. För att den svenska konkurrensrätten skulle stämma överens med den nya EG-förordningen infördes vissa nya bestämmelser i konkurrenslagen den 1 juli 2004. Det infördes bl.a. en bestämmelse om att frågor om förhandsgodkännande enligt artikel 21.3 i rådets förordning (EG) nr 1/2003 ska prövas av Stockholms tingsrätt på ansökan av Konkurrensverket (53 a § KL). En sådan ansökan handläggs enligt ärendelagen.

17.3 Överväganden

17.3.1 Tillstånd till undersökning

Utredningens bedömning: Stockholms tingsrätt bör även i fortsättningen handlägga ärenden om tillstånd för Konkurrensverket att genomföra en undersökning vid utredning om överträdelse av förbud enligt konkurrenslagen (1993:20).

Stockholms tingsrätt får på ansökan av Konkurrensverket besluta att verket får genomföra en undersökning hos ett företag för att utreda om detta har överträtt förbudsbestämmelserna i konkurrens-

lagen eller EG-fördraget. Ett beslut om tillstånd till en sådan undersökning förutsätter enligt vad som angetts ovan *att* det finns anledning att anta att en överträdelse har skett, *att* företaget inte rättar sig efter ett åläggande eller det annars finns risk för att bevis undanhålls eller förvanskas och *att* vikten av att åtgärden vidtas uppväger det intrång eller annat men som åtgärden innebär för den som drabbas.

En undersökning av Konkurrensverket syftar till att få fram bevisning i ett ärende som rör överträdelse av något av förbuden i konkurrenslagen, t.ex. förbudet mot konkurrensbegränsande samarbete mellan företag.² En sådan undersökning är det yttersta medel som står Konkurrensverket till buds vid utredningen. Genom föreskrift i lagen krävs för undersökning att det finns en viss grad av misstanke om att en överträdelse har skett. En undersökning får alltså inte genomföras för att se om några bevis på otillåtet förfarande kan upptäckas. Lagen uttrycker dessutom en proportionalitetsprincip av det slag som finns på det straffprocessuella området.

Ett beslut om tillstånd till undersökning får meddelas utan att den som ansökningen avser får tillfälle att yttra sig, om det kan befaras att undersökningen annars skulle förlora i betydelse. I de fallen ska beslutet överlämnas till den hos vilket undersökningen ska genomföras när undersökningen börjar.

En undersökning av Konkurrensverket hos ett företag är en tvångsåtgärd. Åtgärden har stora likheter med en intrångsundersökning hos den som misstänks för ett immaterialrättsintrång (jfr 56 a § lagen [1960:729] om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk). Denna civilprocessuella tvångsåtgärd infördes år 1999 och ansågs då vara av det slaget att det inte fanns något alternativ till domstolsprövning.³

På det straffrättsliga området fattas beslut om tvångsåtgärder, t.ex. beslut om husrannsakan, i vissa fall av domstol och i andra fall av åklagare eller polisiär undersökningsledare. På det civilrättsliga området fattas sådana beslut av domstol. Anledningen härtill är kravet på rättssäkerhet.

Den verksamhet som Konkurrensverket ägnar sig åt vid utredning om överträdelse av konkurrensrättsliga förbud kan inte sägas tillhöra det straffrättsliga området. Verksamheten hör i stället närmast till det offentligrättsliga området med inslag av civilrätt. En utredningen mot ett företag kan nämligen leda till att Konkurrens-

² Prop. 1992/93:56 s. 108 f.

³ Prop. 1998/99:11 Ny skyddsåtgärd vid immaterialrättsintrång.

verket väcker talan mot företaget vid domstol om att det ska betala konkurrensskadeavgift till verket. Enligt utredningens mening har beslut om tillstånd till undersökning därmed större likheter med en civilprocessuell tvångsåtgärd än med en straffprocessuell sådan.

En undersökning hos ett företag är en mycket ingripande åtgärd. Den kan t.ex. medföra att verksamheten vid företaget eller delar av den måste avbrytas under den tid undersökningen pågår. Det är en olägenhet för företaget som i sin tur kan medföra ekonomisk skada. Det ligger således i sakens natur att starka intresse-motsättningar gör sig gällande mellan Konkurrensverket och företaget vid prövningen av ansökan. Därvid bör dessutom särskilt beaktas att det företag som ansökan avser vanligtvis inte får tillfälle att yttra sig innan beslutet fattas. Utredningen anser redan på grund av det nu sagda att Konkurrensverket inte bör få genomföra en undersökning utan tillstånd av domstol.

Härtill kommer att ett beslut om tillstånd till undersökning alltid ska föregås av en prövning om det är proportionellt att åtgärden genomförs. Det innebär som nyss framgått att en undersökning får tillgripas endast om åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den som drabbas. Ur rättssäkerhets-synpunkt bör den prövningen ankomma på domstol. Även den inledande prövningen av om en överträdelse över huvud taget kan antas ha ägt rum är en typisk domstolsuppgift.

Utredningen gör den bedömningen att Stockholms tingsrätt även i fortsättningen bör handlägga ärenden om tillstånd för Konkurrensverket att genomföra en undersökning hos ett företag.

17.3.2 Undersökning av skriftlig handling

Utredningens bedömning: Stockholms tingsrätt bör även i fortsättningen handlägga ärenden som avser huruvida en av Konkurrensverket överlämnad skriftlig handling får undersökas.

Som redogjorts för ovan har Konkurrensverket befogenhet att begära in det utredningsmaterial som behövs för att verket ska kunna fullgöra sina uppgifter enligt konkurrenslagen. Verket har dessutom i samband med en undersökning hos ett företag rätt att granska bokföring och affärshandlingar. Den nu nämnda befogenheten omfattar alla former av skriftligt material. Enligt konkurrens-

lagen får dock vissa skriftliga handlingar inte granskas av konkurrensverket. Det gäller handlingar som innehåller uppgifter som omfattas av en advokats tystnadsplikt.⁴ Bestämmelsen har till syfte att skydda meddelanden med visst förtroligt innehåll mellan en advokat eller hans eller hennes biträde och ett företag. Skyddet gäller mot ålägganden och undersökningar.

I konkurrenslagen finns ett särskilt förfarande reglerat i händelse av att det i samband med en undersökning uppkommer tvist mellan Konkurrensverket och ett företag huruvida uppgift i en skriftlig handling omfattas av advokats tystnadsplikt. Om Konkurrensverket i en situation där olika uppfattningar råder anser att handlingen bör undersökas, ska den omedelbart förseglas (54 § andra stycket KL). Handlingen ska därefter skyndsamt överlämnas till Stockholms tingsrätt. Rätten ska sedan utan dröjsmål pröva om handlingen omfattas av advokats tystnadsplikt.

Ärende avseende huruvida en skriftlig handling är skyddad eller om den får undersökas av Konkurrensverket aktualiseras vid domstol endast om verket och företaget är oense om åtgärden. Rättens prövning i ärendet handlar således om att lösa en reell tvist mellan parterna. Ärendet avser således rättskipning och är därmed till sin karaktär sådant att det bör handläggas av domstol.

17.3.3 Förhandsgodkännande

Utredningens bedömning: Stockholms tingsrätt bör även i fortsättningen handlägga ärenden som rör frågor om förhandsgodkännande enligt artikel 21.3 i rådets förordning (EG) nr 1/2003.

Enligt konkurrenslagen handlägger Stockholms tingsrätt ärenden som rör frågor om förhandsgodkännande enligt artikel 21.3 i rådets förordning (EG) nr 1/2003. Bestämmelsen infördes den 1 juli 2004 i syfte att harmonisera den svenska konkurrensrätten med EG-rätten.

Kommissionen har – på samma sätt som EU:s medlemsstater – behörighet att tillämpa artiklarna 81 och 82 i EG-fördraget fullt ut beträffande avtal och förfaranden som kan påverka handeln mellan medlemsstater. Kommissionen har därvid rätt att genomföra alla nödvändiga inspektioner hos företag och företagssammanslutningar. Dessa är alltså skyldiga att underkasta sig de inspektioner som

⁴ Angående advokats tystnadsplikt, se 8 kap. 4 § RB.

kommissionen har beslutat om. Ett beslut av kommissionen gäller direkt i medlemsstaterna och får inte ifrågasättas av en nationell rättslig myndighet. I vissa fall får emellertid ett sådant beslut av kommissionen inte genomföras utan förhandsgodkännande från den nationella rättsliga myndigheten i den berörda medlemsstaten. Det gäller dock endast inspektioner i andra lokaler än hos det företag eller den företagsammanslutning som berörs. Enligt konkurrenslagen är Stockholms tingsrätt den myndighet som efter ansökan av Konkurrensverket ska pröva frågor om förhandsgodkännande.

I samband med att bestämmelsen om förhandsgodkännande infördes i konkurrenslagen diskuterades frågan vilken svensk myndighet som skulle bli prövningsmyndighet. I förarbetena angavs följande.⁵

I förordningen används uttrycket ”nationell rättslig myndighet”, vilket tyder på att det inte måste vara en domstol. Det finns alltså ett visst utrymme för olika lösningar på nationell nivå. De resonemang som har förts kring regleringen tyder på att det är en domstolsprövning man har haft i tankarna när bestämmelserna har utformats. Förhandsgodkännandets karaktär är emellertid sådan att det för svenska förhållanden inte framstår som självklart att uppgiften bör läggas på en domstol. Huruvida en inspektion ska ske får inte prövas. I stället ska prövningen inriktas på frågan om planerade tvångsåtgärder är proportionerliga. Därutöver ska kontrolleras att kommissionens beslut är formellt i sin ordning. I realiteten synes sålunda frågan främst gälla om handräckning med tvång ska tillåtas. Sådana frågor handläggs i Sverige normalt av kronofogdemyndigheten. De konkurrensrättsliga bedömningar som kan bli nödvändiga torde emellertid kronofogdemyndigheterna inte ha någon närmare erfarenhet av. Till detta kommer de ingripande verkningarna av kommissionens beslut, som kan antas vara motivet för den särskilda regleringen i artikel 21.3. Regeringen anser därför, liksom utredningen, att frågor om förhandsgodkännande bör prövas av Stockholms tingsrätt, som får erfarenhet av liknande frågor vid sin prövning av Konkurrensverkets ansökningar enligt 47 och 48 §§ konkurrenslagen.

Bestämmelsen i konkurrenslagen om att frågor om förhandsgodkännande ska prövas av Stockholms tingsrätt är relativt ny. I samband med att tingsrätten tillfördes detta nya ärende gjordes den bedömningen att prövningen i ett sådant ärende bör ankomma på domstol. Utredningen har inte funnit skäl att göra någon annan bedömning och anser således att Stockholms tingsrätt även i fortsättningen bör handlägga ärendet.

⁵ Prop. 2003/04:80 Moderniserad Konkurrensövervakning.

18 Kulturminnesärenden

18.1 Handel med kulturföremål

Det förekommer sedan lång tid tillbaka en omfattande och världsomspännande handel med kulturföremål. Den omsätter idag stora belopp. Viktiga marknader är länder som Storbritannien, USA, Schweiz, Italien och Kina.

Ur ett internationellt perspektiv intar Sverige en särställning som exportland så till vida att svenska kulturföremål i stor utsträckning kunnat bevaras intakta i sitt ursprungliga sammanhang. I Sverige omsätts kulturföremål i de flesta fall genom antikhandeln eller på auktioner.

Under senare år har uppmärksammats en tilltagande smuggling och handel över nationsgränser av stulna och på annat sätt olovligen åtkomna kulturföremål.

År 2002 beslutade regeringen att ratificera 1970 års Unesco-konvention om åtgärder för att förbjuda och förhindra olovlig införsel och utförsel av vissa kulturföremål samt överlåtelse av äganderätten till kulturoegendom. Anslutningen till 1970 års Unescokonvention är ett led i arbetet med att motverka den illegala handeln av kulturföremål. Inom det särskilda organet Unidroit (International Institute for the Unification of Private Law) antogs 1995 en konvention som behandlar hur stulna och olovligt exporterade kulturföremål ska återlämnas. Konventionen, som trädde i kraft i juli 1998, innehåller detaljerade regler om detta. I betänkandet Sveriges tillträde till 1995 års Unidroitkonvention om stulna eller olagligt utförda kulturföremål (SOU 2005:3) föreslår Kulturföremålsutredningen den lagstiftning som anses krävas för en svensk anslutning till konventionen. Förslagen i betänkandet bereds för närvarande inom Kulturdepartementet.

18.2 Olagligt bortförda kulturföremål

Allmänt

I 5 kap. lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. (KML) finns bestämmelser om skydd mot utförsel av vissa äldre kulturföremål. Den som från Sverige vill föra ut kulturföremål som anges där ska ha tillstånd till utförseln. Tillstånd ska lämnas om föremålet inte är av stor betydelse för det nationella kulturarvet.

I 6 kap. KML återfinns de bestämmelser som följer av rådets direktiv 93/7/EEG av den 15 mars 1993 om återlämnande av kulturföremål som olagligt förts bort från en annan medlemsstats territorium. Bestämmelserna gäller endast i förhållande till andra stater som ingår i Europeiska ekonomiska samarbetsrådet (EES). Till skillnad från 1995 års Unidroitkonvention begränsas räckvidden av reglerna i 6 kap. KML av värdegränser. Definitionen av begreppet kulturföremål är inte heller densamma som i konventionen. 1995 års Unidroitkonvention innehåller emellertid en bestämmelse som innebär att EES-staterna har möjlighet att sinsemellan tillämpa EG-direktivet om återlämnande av kulturföremål i den utsträckning som överensstämmer med konventionen.

I övrigt innehåller svensk rätt inte några regler om återlämnande av egendom på den grunden att den olagligt förts bort från ett annat land.

Återlämnande av olagligt bortförda kulturföremål

I 6 kap. KML finns alltså bestämmelser om återlämnande av olagligt bortförda kulturföremål som finns i Sverige. Inledningsvis anges att ett kulturföremål som efter den 31 december 1994 olagligt förts bort från en stat i det Europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES) och som finns i Sverige på begäran ska återlämnas till den staten (6 kap. 1 § KML).

I kulturminneslagen finns en särskild definition av begreppet kulturföremål (6 kap. 2 § KML). Enlig lagen avses med ett kulturföremål ett föremål som

1. i den stat det förts bort från betraktas som en nationell skatt av konstnärligt, historiskt eller arkeologiskt värde enligt lagar eller administrativa förfaranden som är förenliga med artikel 36 i Romfördraget, och

2. tillhör någon av de kategorier som anges i bilagan till denna lag eller är en integrerad del av inventarierna hos en kyrklig institution eller en integrerad del av en offentlig samling och upptagen i inventarieförteckningen hos ett museum, ett arkiv eller en biblioteksamling.

Ett kulturföremål som förts bort från en stats territorium i strid mot det landets regler till skydd för nationella skatter eller inte återlämnats i enlighet med villkoren för en tidsbegränsad bortförsel anses ha förts bort olagligt (6 kap. 3 § KLM).

Stater, men inte enskilda personer, kan väcka talan om återlämnande av kulturföremål (6 kap. 4 § KLM). Talan ska väckas vid allmän domstol och riktas mot den som faktiskt innehar föremålet. Vid processer i mål om återlämnande av kulturföremål tillämpas rättegångsbalkens regler för indispositiva tvistemål (6 kap. 14 § KLM).

Riksantikvarieämbetets roll

Riksantikvarieämbetet fungerar som central myndighet vid återlämnande av kulturföremål. I denna funktion ska Riksantikvarieämbetet bl.a. samarbeta med centrala myndigheter i andra stater och underätta berörda EES-stater om att det påträffats ett föremål i Sverige som kan antas ha förts bort olagligt från en annan EES-stat (35 § förordningen [1988:1188] om kulturminnen m.m.). Riksantikvarieämbetet ska också agera för att göra det möjligt för en återkrävande stat att kontrollera om det rör sig om ett kulturföremål, vidta nödvändiga åtgärder för att bevara ett påträffat kulturföremål samt förhindra handlingar som syftar till att undvika ett återlämnande.

Ärenden om undersökning m.m.

Riksantikvarieämbetet har under vissa förutsättningar möjlighet att söka efter bestämda kulturföremål hos fysiska eller juridiska personer. Det kan bl.a. ske efter ansökan av en annan stat. Tillstånd får lämnas av tingsrätten efter ansökan av Riksantikvarieämbetet, om det finns särskild anledning att anta att det sökta föremålet finns där den begärda undersökningen avses äga rum och om det föreligger en misstanke om att den hos vilken undersökningen begärs inte frivilligt kommer att medverka (6 kap. 8 § KML). Den s.k. pro-

portionalitetsprincipen ska beaktas vid bedömningen, dvs. vikten av att åtgärden vidtas måste uppväga det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den som berörs. Beslut om tillstånd till undersökning får i vissa fall fattas utan att motparten beretts tillfälle att yttra sig. En ansökan om undersökning handläggs enligt ärendelagen (6 kap. 14 § andra stycket KML). Tingsrättens beslut ska ange vilka utrymmen som Riksantikvarieämbetet får undersöka (6 kap. 9 § första stycket KML).

Riksantikvarieämbetet får begära handräckning av Kronofogdemyndigheten för genomförandet av undersökningen (6 kap. 9 § andra stycket KML).

Skulle föremålet i fråga påträffas vid undersökningen, får Riksantikvarieämbetet ta hand om det, om myndigheten bedömer att det finns risk för att åtgärder vidtas för att omöjliggöra eller försvåra ett återlämnande (6 kap. 10 § KML). Riksantikvarieämbetets beslut att omhänderta ett föremål kan överklagas till tingsrätt (6 kap. 11 § KML). Ett sådant överklagande handläggs vid tingsrätten enligt ärendelagen. Vid prövningen ska rätten bestämma hur länge omhändertagandet ska bestå och härvid sätta tiden till maximalt tre månader.

18.3 Överväganden

18.3.1 Riksantikvarieämbetets undersökning

Utredningens bedömning: Allmän domstol bör även i fortsättningen handlägga ärenden om tillstånd för Riksantikvarieämbetet att genomföra en undersökning hos någon för att söka efter ett visst kulturföremål som olagligt förts bort från en stat.

En undersökning av Riksantikvarieämbetet hos en fysisk eller juridisk person har stora likheter med en undersökning av Konkurrensverket hos ett företag (jfr avsnitt 17.3.1). I båda fallen är det fråga om en tvångsåtgärd som innebär att en myndighet får tillträde till privata områden och befogenhet att där leta efter bevis respektive kulturföremål. Också den prövning som rätten ska göra i de båda tillståndsärendena har stora likheter. I båda fallen ska det finnas en viss grad av misstanke om att en överträdelse har skett för att en undersökning ska få genomföras. Dessutom ska den s.k. proportionalitetsprincipen beaktas.

En undersökning hos en fysisk eller juridisk person är en mycket ingripande åtgärd. Det är dessutom möjligt att besluta om tillstånd till en undersökning utan att den enskilde fått tillfälle att yttra sig. Den enskilde behöver vidare inte underrättas om ett beslut innan undersökningen påbörjas. Utredningen kan konstatera att flera av de skäl som motiverar att domstol även i fortsättningen bör pröva ärenden om tillstånd för Konkurrensverket att genomföra en undersökning, gör sig gällande med oförminskad styrka när det gäller Riksantikvarieämbetets undersökningar. Från rättssäkerhetssynpunkt krävs alltså domstolsprövning i angivna fall. Med hänsyn härtill anser utredningen att Riksantikvarieämbetet inte bör få genomföra en undersökning för att söka efter kulturföremål utan tillstånd av domstol.

19 Skiljemannaärenden

19.1 Allmänt

Som anförts inledningsvis i betänkandet utgör domstolarnas handläggning av tvistemål en del av den klassiska rättskipningen. Det förekommer emellertid att tvister löses på annat sätt än genom rättegång. En sådan tämligen frekvent förekommande alternativ tvistlösningsform är skiljeförfarande. Genom ett skiljeförfarande kan parterna snabbt och utan offentlig insyn få en tvist slutligt prövad. Det krävs dock att de träffat ett särskilt avtal om att tvisten ska avgöras av skiljemän i stället för genom en rättegång; ett s.k. skiljeavtal. Det är i och för sig möjligt att träffa ett skiljeavtal sedan tvist uppkommit men det vanligaste är att skiljeavtalet ingår som en del i ett annat avtal och stipulerar att tvist i anledning av huvudavtalet ska avgöras av skiljemän. Många standardavtal innehåller sådana skiljeklausuler. Det stora flertalet skiljeförfaranden handlar om kommersiella tvister, dvs. tvister mellan näringsidkare på förmögenhetsrättens område. Den rättsliga regleringen avseende skiljeförfarande finns i lagen (1999:116) om skiljeförfarande (LSF). Många bestämmelser i lagen är dispositiva och gäller således endast under förutsättning att parterna inte avtalet något annat. Det är inte ovanligt att skiljeavtalet hänvisar till reglerna i ett skiljedomsreglemente, t.ex. Skiljedomsregler för Stockholms Handelskamrars Skiljedomsinstitut, och i sådana fall gäller alltså de bestämmelserna framför de dispositiva reglerna i LSF.

19.2 Skiljeförfarande i praktiken

När tvist uppstår och parterna är bundna av ett skiljeavtal kan en part som vill få tvisten avgjord av skiljemän begära skiljedom. Det innebär att parten vänder sig till motparten med en skriftlig framställan härom som ska innehålla en uttrycklig och villkorslös begäran

om skiljedom. I skriften ska anges den fråga som part vill att skiljemännen ska avgöra. Något krav på att part dessutom ska ange ett bestämt yrkande eller mera precist de omständigheter som åberopas till stöd för talan finns inte.

Parterna kan bestämma hur många skiljemän som ska avgöra tvisten. Om de inte bestämt det ska tvisten avgöras av tre skiljemän. Den part som begär skiljedom ska redan i sin skriftliga begäran ange vem han utsett till skiljeman. Motparten ska sedan utse sin skiljeman. De båda av parterna utsedda skiljemännen väljer sedan en tredje person till skiljenämndens ordförande. En av fördelarna med skiljeförfarande framför rättegång som brukar framhållas är just det förhållandet att parterna har ett inflytande över vem som ska avgöra tvisten.

Skiljeförfarandet i processuellt hänseende följer inte sällan samma riktlinjer som en rättegång. Tvisten bereds genom skriftlig eller muntlig handläggning där parterna får precisera sina yrkanden och grunder och ange den bevisning som åberopas. Det finns ett större utrymme inom ramen för ett skiljeförfarande att anpassa förfarandet till parternas önskemål och vad tvisten rör än vid en rättegång. Sedan bevisningen presenterats och parterna fått slutföra sin talan avgör skiljemännen tvisten genom att meddela en skiljedom. Denna dom är slutlig och kan i princip inte överprövas på materiell grund. Det finns dock vissa begränsade möjligheter att få en skiljedom upphävd. En skiljedom kan också vara ogiltig. I skiljedomens anger skiljemännen även hur mycket parterna ska betala till dem för arbete och utlägg. Vanligtvis har parterna begärt att skiljemännen ska ålägga motparten att betala ersättning för parts kostnad i processen samt ersättningen till skiljemännen.

19.3 Lagen om skiljeförfarande

Lagen om skiljeförfarande innehåller bl.a. grundläggande bestämmelser om skiljeavtal och skiljemän samt hur ett skiljeförfarande ska gå till. Lagen preciserar i vilka fall en skiljedom är ogiltig och när den efter talan av part kan upphävas av domstol. Den innehåller också bestämmelser om erkännande och verkställighet av utländska skiljedomar. Lagen om skiljeförfarande är uppdelad i nio avsnitt.

Skiljeavtalet (1–6 §§) innehåller grundläggande regler om skiljeavtalet och dess verkan som rättegångshinder. *Skiljemännen* (7–18 §§, se vidare nedan) tar upp några allmänna behörighetsregler

för skiljemän, bestämmelser om jäv och reglerar också hur skiljemännen utses och skiljs från sitt uppdrag. *Förfarandet* (19–26 §§) anger hur ett skiljeförfarande inleds och ger några grundläggande bestämmelser om hur själva förfarandet ska gå till. *Skiljedomen* (27–32 §§) ger närmare anvisningar om hur skiljemännens avgörande ska betecknas och utformas. *Skiljedoms ogiltighet och upphävande av skiljedom* (33–36 §§) anger gränserna för domstolskontrollen av en skiljedom och preciserar bl.a. i vilka fall en skiljedom är helt eller delvis ogiltig och när den kan upphävas efter klander. *Skiljedomskostnaderna* (37–42 §§) innehåller bestämmelser om ersättningen till skiljemännen och fördelningen av de totala förfarandekostnaderna mellan parterna. *Forumfrågor och talefrister* (43–45 §§) klargör till vilken domstol den som är missnöjd med avgörandet kan vända sig i olika skiljedomsfrågor samt bl.a. vart en part ska vända sig för att ansöka om bistånd med att utse skiljeman. *Internationella förhållanden* (46–51 §§) tar upp några frågor som framför allt uppkommer när någon av parterna är utländsk eller om skiljeavtalet annars har internationell anknytning. *Erkännande och verkställighet av utländsk skiljedom m.m.* (52–60 §§) slutligen preciserar vilka skiljedomar som betecknas utländska och anger också närmare under vilka förhållanden sådana skiljedomar erkänns och kan verkställas i Sverige.

19.4 Närmare om skiljemännen

Inledning

En domstol kan, som ovan nämnts, inte överpröva en skiljedom på materiell grund. Däremot befattar sig tingsrätterna med en rad andra frågor med avseende på skiljeavtal och skiljeförfarande. Vissa av dessa frågor handläggs som ärenden enligt ärendelagen. Det är fråga om ansökningsärenden om att utse en skiljeman eller att skilja en skiljeman från uppdraget. Ansökan om att utse skiljeman aktualiseras då den part eller annan som har att utse skiljeman inte gör det.

Beträffande ansökan om att höra ett vittne eller en sakkunnig under ed eller en part under sanningsförsäkran hänvisas till kapitel 21 Ärenden om bevisupptagning m.m.

Prövning av skiljemans opartiskhet

En skiljeman ska enligt 8 § vara *opartisk*. Han eller hon har en grundläggande skyldighet att själv berätta om sådana omständigheter som kan tänkas utgöra hinder för honom eller henne att vara skiljeman (9 §). I 10 § finns det särskilda bestämmelser om förfarandet när en part ifrågasätter en skiljemans opartiskhet. I allmänhet får en part i första hand vända sig till skiljenämnden, men parterna ges möjlighet att bestämma att prövningen ska ankomma på någon annan. De kan även bestämma att frågan slutligt ska prövas av ett skiljedomsinstitut (11 §). Om skiljemännen bifaller ett yrkande om att en skiljeman ska skiljas från sitt uppdrag på grund av omständigheter som anges i 8 § får beslutet inte angripas. Men om yrkandet ogillas eller avvisas får part hos tingsrätten ansöka om att skiljemannen ska skiljas från uppdraget.

Antalet skiljemän och utseende av skiljeman

Parterna får enligt 12 § bestämma hur många skiljemännen ska vara och hur de ska utses. Om de inte bestämt något annat gäller reglerna i 13–16 §§ innebärande bl.a. att skiljemännen ska vara tre och utses på det sätt som ovan redovisats. Av 12 § framgår vidare att parterna kan komma överens om att en tingsrätt ska utse skiljeman i fler fall än som annars följer av lagen om skiljeförfarande.

En part som tar emot en begäran om skiljedom med uppgift om val av skiljeman är skyldig att inom 30 dagar från mottagandet skriftligen underrätta motparten om sitt val av skiljeman. Gör han inte det ska tingsrätten på ansökan av den första parten utse skiljeman (14 § tredje stycket). Även den omständigheten att två utsedda skiljemän underlåter att utse en tredje inom 30 dagar medför att part kan begära att tingsrätten ska utse skiljemannen (15 § första stycket). Detsamma gäller om någon annan än part eller skiljemännen ska utse skiljemannen men underlåter det eller i de fall parterna gemensamt ska utse en skiljeman men inte kan enas (15 § andra stycket).

Skiljemans avgång

Om en skiljeman avgår eller skiljs från uppdraget ska tingsrätten på ansökan av en part utse en ny skiljeman. Beroende på omständigheterna kan det i stället vara den som ursprungligen haft att utse skiljemannen som ska välja på nytt (16 §). I sistnämnda fall medför underlåtenhet att utse skiljeman att bestämmelserna i 14 och 15 §§ blir tillämpliga.

Om en skiljeman försenat förfarandet ska tingsrätten, om parterna inte bestämt en annan ordning, på ansökan av en part skilja skiljemannen från uppdraget och utse en ny skiljeman (17 §).

Tingsrättens prövning av en ansökan om utseende av skiljeman

En ansökan om att utse skiljeman eller att skilja denne från uppdraget ska göras hos en tingsrätt, om parterna inte har kommit överens om något annat. Tingsrättens avgörande att utse skiljeman eller att skilja honom eller henne från uppdraget kan inte överklagas (44 § tredje stycket). Har tingsrätten däremot avvisat eller avslagit en sådan ansökan får talan föras mot beslutet enligt rättegångsbalkens regler. Ett sådant beslut kan följaktligen överklagas. Ett undantag från sistnämnda huvudregel gäller när tingsrätten har prövat om en skiljeman ska skiljas från uppdraget pga. en jävsomständighet. I detta fall får tingsrättens avgörande aldrig överklagas (44 § tredje stycket andra meningen).

Enligt 18 § LSF får tingsrätten endast om det är uppenbart avslå en ansökan om att utse skiljeman på den grunden att lagliga förutsättningar för skiljeförfarande saknas.

19.5 Överväganden

19.5.1 Ärenden om att utse och entlediga skiljemän

Utredningens bedömning: Allmän domstol bör även i fortsättningen handlägga ärenden om att utse och entlediga skiljemän.
--

De bestämmelser som reglerar ett skiljeförfarande är av både processuell och civilrättslig natur. När ett ärende om att utse skiljeman aktualiseras i domstol uppkommer inte sällan frågan om det

alls finns något giltigt skiljeavtal mellan parterna. Vidare är det inte ovanligt att motparten i tingsrätten invänder att det skiljeavtal som ingåtts mellan parterna inte är bindande eller inte gäller den fråga som det begärts skiljedom om. Tingsrätten har således att tolka innebörden av det civilrättsliga avtal som skiljeavtalet utgör. Även om tingsrättens prövning enligt 18 § inskränkts rejält är det således fråga om att ta ställning till ett skiljeavtals giltighet och tillämplighet. Detta måste anses vara en typisk uppgift för domstol.

Som framgått ovan har parterna vidsträckta möjligheter att avtala om från LSF avvikande regler när det gäller att utse skiljemän. Ovan anförda resonemang avseende avtalstolkning gör sig då gällande med oförändrad styrka.

Vidare kan det i ärenden om att utse skiljeman uppkomma komplicerade frågor av processuell karaktär. Det kan t.ex. gälla huruvida skiljeförfarande begärts i enlighet med bestämmelserna i LSF, om part blivit delgiven begäran, bedömning av tidsfrister etc. Samtliga sådana bedömningar är av det slaget att de bör avgöras av domstol.

Det bör även framhållas att den bakomliggande tvist som föranlett begäran av skiljedom kan utgöra incitament för part att försöka förhåla ett skiljeförfarande. LSF har konstruerats för att i största möjliga utsträckning förhindra obstruktion och tidsutdräkt. Det kan inte uteslutas att en överflyttning av ifrågavarande ärenden skulle medföra längre handläggningstider, särskilt som flera svåra rättsliga överväganden kan komma att aktualiseras i ärendena.

Slutligen kan konstateras att det är svårt att se vilken förvaltningsmyndighet som skulle lämna sig för att handlägga skiljemannaärenden.

Sammanfattningsvis anser utredningen att skiljemannaärendenas karaktär helt klart är sådan att de även fortsättningsvis bör handläggas vid domstol.

20 Sjörättsliga ärenden

20.1 Inledning

I sjölagen (1994:1009) finns bestämmelser om bl.a. sjöolyckor och redares ansvar för skada. Enligt sjölagen är vissa av regeringen utsedda tingsrätter – sjörättsdomstolar – första domstol i mål och ärenden som avser förhållande eller gärning enligt sjölagen. Regeringen har utsett sju tingsrätter att vara sjörättsdomstolar (Luleå tingsrätt, Sundsvalls tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Kalmar tingsrätt, Malmö tingsrätt, Göteborgs tingsrätt och Värmlands tingsrätt).¹ Sjölagen omfattar dock inte alla frågor som rör sjöfart. I vissa fall ersätter rättegångsbalkens forumregler sjölagens motsvarande bestämmelser.

20.2 Ärenden om upprättande av begränsningsfond

Redares ansvar för skada och ansvarsbegränsning

Redaren är ansvarig för skada som befälhavaren, en medlem av besättningen eller en lots orsakar genom fel eller försummelse i tjänsten (7 kap. 1 § sjölagen). Redaren är också ansvarig, om skada vållas av någon annan, när denne på redarens eller befälhavarens uppdrag utför arbete i fartygets tjänst.

I 9 kap. sjölagen finns bestämmelser om begränsning av redares samlade skadeståndsansvar, så kallad globalbegränsning. Bestämmelserna bygger på 1976 års internationella konvention om begränsning av sjörättsligt skadeståndsansvar och 1996 års ändringsprotokoll.² Bestämmelserna innebär att det skadeståndsansvar som kan uppkomma för en redare med anledning av driften av ett fartyg

¹ Förordning (1975:931) om sjörättsdomstolar

² SÖ 1983:98 och SÖ 2004:11. Se även prop. 2003/04:79 Höjda begränsningsbelopp för redares skadeståndsansvar.

begränsas till ett visst belopp, vilket varierar med hänsyn till fordringstyp och det aktuella fartygets storlek.

De fordringar som kan bli föremål för ansvarsbegränsning är i första hand sådana som avser person- eller sakskador som har uppstått i samband med fartygets drift (9 kap. 2 § sjölagen). Tillämpningsområdet omfattar emellertid också fordringar med anledning av dröjsmål vid befordran av gods, passagerare eller deras resgods, krav på ersättning för skadeförebyggande åtgärder i vissa fall, fordringar med anledning av rena förmögenhetsskador, m.m. Undantagna från begränsningsrätten är t.ex. fordran med anledning av olje- eller atomskada (9 kap. 3 § sjölagen). Det finns inte heller rätt till ansvarsbegränsning för den som har vållat skadan uppsåtligt eller av grov vårdslöshet och med insikt att sådan skada sannolikt skulle uppkomma (9 kap. 4 § sjölagen).

I sjölagen finns särskilda bestämmelser om hur ansvarsbeloppet ska bestämmas och fördelas.

Begränsningsfond

I vissa fall kan en redare upprätta en begränsningsfond. Det kan ske om det med anledning av en fordran av det slag som är föremål för ansvarsbegränsning här i landet har väckts talan eller framställts begäran om kvarstad eller andra rättsliga åtgärder (9 kap. 7 § sjölagen). Fonden (s.k. globalfond) ska upprättas hos den domstol där talan har väckts eller hos sjörättsdomstolen för den ort där kvarstad eller andra rättsliga åtgärder har begärts. En begränsningsfond anses upprättad med verkan för alla personer som kan åberopa samma ansvarsgräns och den är endast avsedd för betalning av fordringar av det slag som ansvarsgränsen avser.

Genom att upprätta begränsningsfond får den som är skadeståndsansvarig skydd mot säkerhetsåtgärd eller utmätning avseende fartyg eller någon annan egendom som tillhör honom eller henne (9 kap. 8 § sjölagen). Har säkerhetsåtgärd eller utmätning redan skett, ska åtgärden hävas.

I sjölagen finns särskilda bestämmelser om upprättande av begränsningsfond i samband med oljeskada (10 kap. 6 § sjölagen).

Begränsningsmål

Ärenden om upprättande av begränsningsfond har nära samband med begränsningsmål. I begränsningsmål avgörs nämligen frågor om ansvar för skada och dess begränsning och om anmälda fordringar samt hur begränsningsfonden ska fördelas (12 kap. 10 § sjölagen). Sedan en begränsningsfond har upprättats i Sverige, får dessutom här i landet talan om en fordran av det slag som är föremål för ansvarsbegränsning väckas endast i begränsningsmål (9 kap. 7 § tredje stycket sjölagen). Det gäller också talan om frågan huruvida den som har upprättat begränsningsfonden har rätt till ansvarsbegränsning och frågan om fördelning av fonden. Behörig att väcka talan i ett begränsningsmål är den som har upprättat fonden, dennes försäkringsgivare och den som gör gällande en fordran av det slag som är föremål för ansvarsbegränsning.

Handläggningen av ärenden om begränsningsfond och begränsningsmål

En ansökan om upprättande av begränsningsfond ska vara skriftlig. I ansökan ska sökanden redogöra för omständigheterna i saken och lämna vissa uppgifter om dem som kan antas vilja anmäla fordringar mot fonden. Vid rättens handläggning av en ansökan gäller ärendelagen, om det inte finns särskilda handläggningsregler i sjölagen (12 kap. 3 § sjölagen).

Den som ansöker om upprättande av en begränsningsfond ska betala fondbeloppet till rätten eller ställa tillfredsställande säkerhet för detta. Rätten fastställer fondens storlek och avgör om erbjuden säkerhet kan godtas (12 kap. 4 § sjölagen). Framgår det av beslutet att tillräcklig inbetalning har gjorts eller att tillfredsställande säkerhet har ställts, anses fonden upprättad den dag då beslutet har meddelats. I annat fall anses fonden upprättad den dag då inbetalning har skett eller säkerheten har ställts. Rättens beslut om begränsningsfond gäller till dess annat förordnas eller frågan om fondens fördelning avgörs.

När en begränsningsfond har upprättats, ska rätten genast låta kungöra detta (12 kap. 5 § sjölagen). I kungörelsen ska samtliga borgenärer uppmanas att skriftligen anmäla sina fordringar hos rätten inom en viss tid (anmälningfrist), som inte får understiga två månader. Kungörelsen ska införas i Post- och Inrikes Tidningar och i en

ortstidning. Om det finns skäl till det ska kungörelse ske även i annan stat. Den som har upprättat fonden och alla kända borgenärer ska underrättas om kungörelsen genom särskilt meddelande. I vissa fall kan rätten förordna en förvaltare med uppgift att granska anmälda fordringar samt, om det kan ske, upprätta förslag till fondens fördelning (12 kap. 6 § sjölagen).

En begränsningsfond kan inte upplösas förrän anmälningstiden har gått ut och såväl den som har upprättat fonden som de borgenärer vilka har gjort gällande fordringar mot fonden samtycker till det (12 kap. 9 § sjölagen).

Ett begränsningsmål inleds genom att talan väcks genom stämning vid den domstol där fonden är upprättad. Sedan målet har inletts kan talan väckas utan stämning. Vid rättens handläggning av stämningensansökan gäller rättegångsbalkens regler om dispositiva tvistemål (12 kap. 10 § sjölagen).

I begränsningsmål ska rätten, sedan borgenärernas anmälningstid till begränsningsfonden gått ut, hålla fondsammanträde (12 kap. 11 § sjölagen). Till sammanträdet ska rätten kalla förvaltaren, den som har upprättat fonden, den som har inlett begränsningsmålet och borgenärerna. Även annan person, vars rätt är berörd, ska kallas. Vid fondsammanträdet ska frågor om ansvar och dess begränsning, ansvarsbeloppets storlek och anmälda fordringar behandlas. Före fondsammanträdet ska förvaltaren granska anmälda fordringar samt, om det kan ske, upprätta förslag till fondens fördelning. Förslaget ska översändas till dem som har kallats till sammanträdet. Har någon förvaltare inte förordnats ska rätten vidta dessa åtgärder. Om någon invändning mot förslaget, med de ändringar som kan ha gjorts vid fondsammanträdet, inte finns när sammanträdet avslutas, ska förslaget läggas till grund för fondens fördelning. Kvarstår någon invändning när fondsammanträdet avslutas, ska rätten bestämma en viss tid, inom vilken den som har framställt invändningen ska ange om han vidhåller den och begär rättens prövning av tvisten. Har en sådan begäran inte framställts i rätt tid, anses invändningen förfallen. Om den vidhålls ska rätten så snart som möjligt pröva tvisten. När samtliga tvister är avgjorda ska rätten besluta om fördelning av fonden (12 kap. 14 § sjölagen).

Ett lagakraftvunnet avgörande i begränsningsmålet i frågor om ansvar, rätten till ansvarsbegränsning, ansvarsbeloppets storlek, anmälda fordringar och fondens fördelning gäller mot alla som kan göra gällande fordringar mot fonden, oavsett om de har anmält sina fordringar eller inte (12 kap. 15 § sjölagen).

20.3 Ärenden om sjöförklaring

Allmänt om sjöförklaring

Den normala proceduren i Sverige vid sjöolyckor är sjöförklaring. Bestämmelser om sjöförklaring finns i 18 kap. sjölagen. Vid en sjöförklaring ska händelsen och dess orsaker om möjligt klarläggas (18 kap. 8 § sjölagen). Sjöförklaring kan sägas vara en form av bevisupptagning till framtida säkerhet. Alla förhållanden som kan antas ha medverkat till händelsen eller vara av betydelse från sjösäkerhets-synpunkt ska utredas. Utredningen sker genom förhör med fartygets befälhavare och de medlemmar av besättningen och andra personer som antas kunna lämna någon upplysning i saken. Handlingar eller föremål som antas kunna tjäna till upplysning ska granskas. I den mån det kan antas främja utredningen ska syn hållas på fartyget eller den plats där händelsen inträffat.

Sjöförklaring ska enligt huvudregeln hållas av sjörättsdomstol (18 kap. 10 § första stycket sjölagen). I Danmark, Finland och Norge hålls sjöförklaring för ett svenskt fartyg av den domstol som är behörig enligt det landets lag. I övrigt hålls sjöförklaring utomlands av svensk utlandsmyndighet som enligt bemyndigande av Utrikesdepartementet har sådan behörighet.

Om en sjöolycka är av allvarigare slag ska det i stället för en sjöförklaring göras en särskild undersökning. Bestämmelser härom finns i lagen (1990:712) om undersökning av olyckor. En sådan undersökning görs av Statens haverikommission.³

Närmare om sjöförklaring

Sjöförklaring ska hållas för ett svenskt handelsfartyg eller fiskefartyg när någon avlidit, skadats, begravts i sjön, förgiftats ombord, samt när ett fartyg kolliderat eller gått på grund, försvunnit, övergetts, orsakat skada eller skador inträffat på lasten (18 kap. 6 § sjölagen). Sjöförklaring ska även hållas för svenskt fartyg om Sjöfartsverket, redaren eller befälhavaren påkallar det. Regeringen får dock föreskriva inskränkningar i Sjöfartsverkets rätt att förordna om sjöförklaring om olyckan ska bli föremål för annan undersökning (18 kap. 17 § andra stycket sjölagen).

³ Förordning (1990:717) om undersökning av olyckor

Om det inte finns något hinder ska sjöförklaring hållas i den hamn där händelsen har inträffat eller, om händelsen inträffat till sjöss, i den första hamn till vilken fartyget eller befälhavaren därefter anländer (18 kap. 9 § sjölagen). I vissa fall kan sjöförklaring hållas på annan ort. Behörig domstol är den sjörättsdomstol som är närmast den hamn eller ort där sjöförklaringen ska hållas (18 kap. 10 § sjölagen).

Handläggningen av ärenden om sjöförklaring

En sjöförklaring inför domstol handläggs enligt ärendelagen (18 kap. 10 § andra stycket sjölagen). Det finns också särskilda handläggningsregler i sjölagen.

En anmälan om sjöförklaring ska i första hand göras av fartygets befälhavare (18 kap. 11 § sjölagen). Anmälan ska vara skriftlig med uppgift på bl.a. hela besättningen och på de personer, bland besättningen eller i övrigt, som antas kunna lämna upplysning om händelsen.

När anmälan har gjorts ska rätten sätta ut sammanträde för sjöförklaring (18 kap. 12 § sjölagen). Sammanträdet ska äga rum så snart som möjligt. Om det är ändamålsenligt ska sammanträdet hållas ombord på fartyget. Vid sammanträdet ska rätten bestå av en lagfaren domare som ordförande och två personer med kunskap om och erfarenhet av sjöfart (18 kap. 10 § tredje stycket sjölagen). Till sammanträdet ska rätten kalla fartygets befälhavare och de övriga personer som ska höras. En medlem av besättningen kan kallas genom befälhavaren. Befälhavaren ska föreläggas att till sammanträdet medföra fartygets dagböcker och kladdar till dem, om de finns i behåll. Befälhavaren eller någon annan kan också föreläggas att vid sammanträdet visa även andra handlingar eller föremål som antas kunna tjäna till upplysning om händelsen. Föreläggandet får meddelas vid vite. Om det kan ske ska sakägarna genom särskilda meddelanden underrättas om tid och plats för sammanträdet samt var och när anmälningen om sjöförklaring med tillhörande handlingar finns tillgänglig. Sjöfartsverket ska alltid underrättas om tid och plats för sammanträdet.

Före sammanträdet ska de särskilda ledamöterna ta del av anmälningshandlingarna. Om det finns tid för det ska de för ordföranden före sammanträdet skriftligen ange de frågor som bör utredas från nautisk, teknisk eller någon annan synpunkt.

Vid sjöförklaringens början ska bl.a. fartygets dagböcker och kladdar till dem jämföras med varandra (18 kap. 14 § sjölagen). Därefter ska annat skriftligt utredningsmaterial läggas fram och syn företas när det är lämpligt. Under sjöförklaringen ska befälhavaren och övriga personer som har kallats höras under ed (18 kap. 15 § sjölagen). Ingen av dem får närvara vid förhör med någon annan utan att det finns särskilda skäl för det. Förhöret ska hållas av rätten. Med rättens tillstånd kan förhöret hållas av företrädare för Sjöfartsverket eller av en sakägare.

Det som förekommer under en sjöförklaring ska protokollföras av rätten. Protokollet kan därefter användas av berörda intressenter, t.ex. försäkringsgivare och Sjöfartsverket.

Avslutningsvis bör nämnas att ärendelagen gäller i tillämpliga delar vid handläggning av sjöförklaring hos svensk utlandsmyndighet. En utlandsmyndighet får inte ta upp ed eller utfärda vitesföreläggande.

20.4 Överväganden

20.4.1 Ansökan om begränsningsfond

Utredningens bedömning: Allmän domstol bör även i fortsättningen handlägga ärenden om upprättande av begränsningsfond.

Bestämmelserna i sjölagen om begränsning av redares samlade skadeståndsansvar bygger på 1976 års internationella konvention om begränsning av sjörättsligt skadeståndsansvar och 1996 års ändringsprotokoll. Vid en genomgång av dessa konventioner har utredningen inte funnit något hinder mot att handläggningen av ärenden om upprättande av begränsningsfond flyttas från tingsrätt till förvaltningsmyndighet. Frågan är då om det är lämpligt med en sådan överflyttning.

Bakgrunden till att ett ärende om upprättande av begränsningsfond aktualiseras i domstol är i princip alltid att det finns en tvist mellan en redare och en borgenär om fordran på skadestånd med anledning av driften av ett fartyg (jfr 9 kap. 7 § sjölagen med bl.a. 15 kap. 1 § RB). Det i sig talar för att handläggningen inte bör flyttas till förvaltningsmyndighet. Samtidigt bör beaktas att anledningen till att ärendet hamnar hos tingsrätten är att redare vill undvika att få sin egendom belagd med kvarstad eller annan säkerhetsåtgärd. Rättens prövning i ärendet är begränsad till att konstatera förekomsten av

vissa fakta (t.ex. om det har framställts begäran om kvarstad) samt att fastställa fondens storlek. I ärendet prövas inte frågor om redares ansvar för skada och huruvida förutsättningarna för ansvarsbegränsning är uppfyllda. Dessa frågor prövas som tidigare nämnts i begränsningsmål. Vid handläggningen av ärendet torde det dessutom sällan finnas behov av muntlig förhandling. Ärendet är alltså av den karaktären att det i och för sig inte är nödvändigt att det handläggs av domstol i första instans.

Det kan emellertid konstateras att det finns ett nära samband mellan de två förfaranden som utgörs av ett ärende om upprättande av begränsningsfond och ett begränsningsmål. Ärendet och målet kan sägas utgöra två delar av ett sammanhängande förfarande, vars syfte är att lösa tvister om redares skadeståndsansvar. Att flytta handläggningen av ärendet till en förvaltningsmyndighet framstår mot denna bakgrund som mindre lyckat. Handläggningen totalt sett riskerar att bli mindre effektiv och inte gagna individen. Den enskilde skulle t.ex. under en pågående tvist vara tvungen att ha kontakt med två myndigheter om i praktiken samma sak. Det skulle dessutom tillkomma administrativt merarbete för domstolarna, eftersom viss kommunikation i form av informationsutbyte mellan domstolen och handläggande myndighet torde bli nödvändig. Det kan också ifrågasättas om inte bedömningen av om en erbjuden säkerhet kan godtas är en typisk uppgift för domstol.

Utredningens anser vid en samlad bedömning att allmän domstol även i fortsättningen bör handlägga ärenden om upprättande av begränsningsfond.

20.4.2 Sjöförklaring

Utredningens bedömning: Sjörättsdomstol bör även i fortsättningen handlägga ärenden om sjöförklaring.

Sjöförklaring innebär att sjöolycka och dess orsaker utreds. Utredningen, som görs av rätten, sker genom förhör med bl.a. fartygets befälhavare och besättning samt genom granskning av vissa handlingar. Det som sker under en sjöförklaring antecknas i protokoll. Den utredning som antecknats i protokollet kan i sin tur användas som bevisning vid eventuell framtida rättegång om t.ex. skadestånd-

skyldighet eller straffansvar. Ytterst kan sjöförklaring således sägas vara en slags bevisupptagning.

Vid handläggningen av ärende om sjöförklaring ingår som framgått varken tvistlösning eller straffrättskipning. Förfarandet innebär emellertid att de personer som ska höras ska lämna sina uppgifter under ed. Edens syftar till att hos den som ska höras inskräpa sanningsansvaret då avläggande av ed kan utgöra grund för menedsansvar (se 15 kap. 1 § brottsbalken). Traditionellt anses det i Sverige att ed endast kan avläggas inför domstol.⁴ Det saknas därmed förutsättningar att flytta handläggningen av sjöförklaringar till förvaltningsmyndighet. Härtill kommer att sjöförklaringens karaktär av bevisupptagning även ur andra aspekter innebär att ärendet lämpar sig bäst för att handläggas i domstol (jfr avsnitt 21.3.1).

Ärenden om sjöförklaring bör alltså även i fortsättningen handläggas av sjörättsdomstol.

⁴ Se bl.a. prop. 1999/2000:61 Internationell rättslig hjälp i brottmål

21 Ärenden om bevisupptagning

21.1 Allmänt om bevisupptagning

I *rättegångsbalken* regleras frågor om bevisning i kapitel 35–41. I enlighet med balkens grundläggande principer är huvudregeln att bevisning ska tas upp omedelbart vid en huvudförhandling (jfr avsnitt 3.2.1.3). En part, ett vittne eller någon annan som ska höras i bevissyfte ska alltså lämna sin berättelse direkt och omedelbart inför den eller dem som ska döma i målet. Motsvarande ordning gäller för skriftlig bevisning. Reglerna om att bevisning ska tas upp vid huvudförhandlingen är emellertid inte utan undantag. Det finns bestämmelser om att det i vissa fall är möjligt att ta upp bevisning vid ett annat tillfälle än vid huvudförhandlingen.

I *ärendelagen* regleras frågor om bevisning i 23–25 §§. Av lagen följer att muntlig bevisning ska tas upp vid sammanträde och att skriftlig bevisning ska tas upp genom att beviset ges in till domstolen. I övrigt hänvisas i huvudsak till *rättegångsbalkens* bestämmelser om bevisning. För en utförligare redogörelse för bevisupptagning i samband med handläggning av mål och ärenden vid allmän domstol hänvisas till prop. 2004/05:131 En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol.

Av det anförda framgår att bevis ska tas upp i det mål eller det ärende i vilket rätten ska pröva en fråga som beviset avser att styrka. Det finns emellertid situationer där rätten ska ta upp bevisning utan att pröva själva sakfrågan, s.k. *fristående bevisupptagning*.

21.2 Fristående bevisupptagning

En fristående bevisupptagning vid tingsrätt handläggs i vissa fall enligt *rättegångsbalken* och i vissa fall enligt *ärendelagen*. Exempel på fristående bevisupptagningar som handläggs enligt *rättegångsbalken* är bevisupptagning till framtida säkerhet (41 kap. 3 § RB),

bevisupptagning i samband med skiljeförfarande (26 § lagen [1999:116] om skiljeförfarande) och bevisupptagning i samband med myndighets handläggning av disciplinärende (28 § lagen [1994:1811] om disciplinansvar inom totalförsvaret m.m.; om disciplinärende se avsnitt 5.4). Bevisupptagning åt utländsk domstol handläggs också enligt rättegångsbalken. Bestämmelser om sådan bevisupptagning finns bl.a. i lagen (2000:562) om internationell rättslig hjälp i brottmål, lagen (1946:816) om bevisupptagning åt utländsk domstol, Europeiska unionens råds förordning (EG) nr 1206/2001 av den 28 maj 2001 om samarbete mellan medlemsstaternas domstolar i fråga om bevisupptagning i mål och ärenden av civil eller kommersiell natur (bevisupptagningsförordningen) och lagen (2003:493) om EG:s förordning om bevisupptagning i mål och ärenden av civil eller kommersiell natur. De två förstnämnda lagarna bygger till stora delar på ett flertal internationella överenskommelser som reglerar frågor om internationell bevisupptagning. En sådan överenskommelse är t.ex. 1970 års Haagkonvention om bevisupptagning i utlandet i mål eller ärenden av civil eller kommersiell natur.

Exempel på fristående bevisupptagning som handläggs enligt *ärendelagen* är upptagande av ed för rättighets tillvaratagande i utlandet (se lagen [1946:918] om upptagande av ed för rättighets tillvaratagande i utlandet). Detsamma gäller för sjöförklaringar (se 18 kap. sjölagen [1994:1009]). Avseende sjöförklaringar hänvisas till kapitel 20.

Det finns alltså ett flertal situationer där rätten ska hålla en fristående bevisupptagning. Det saknas skäl att närmare redogöra för dessa fall.

21.3 Överväganden

21.3.1 Bevisupptagning vid domstol

Utredningens bedömning: Ärenden om bevisupptagning bör även i fortsättningen handläggas av allmän domstol.

En fristående bevisupptagning handläggs vid tingsrätt i vissa fall enligt rättegångsbalken och i vissa fall enligt *ärendelagen*. Oavsett vilken processordning som tillämpas i det enskilda fallet handlar dock en bevisupptagning aldrig om att lösa en tvist mellan två mot-

stående parter. Det blir heller aldrig fråga om att bedöma om någon är skyldig till brott. En bevisupptagning handlar enbart om att ta upp bevis som ska protokollföras. Tingsrättens verksamhet med bevisupptagning får anses vara rättsvård och inte rättskipning (se avsnitt 2.4 och inledningen till Peter Fitgers kommentar till rättegångsbalken, RB:2 ff.). Det talar för att målen och ärendena i och för sig borde kunna handläggas av förvaltningsmyndighet. Det finns emellertid hinder mot att flytta handläggningen från domstol.

När det gäller bevisupptagning åt utländsk domstol bygger som redan nämnts den svenska regleringen på ett flertal internationella konventioner och Europeiska unionens råds bevisupptagningsförordning. Dessa konventioner och bevisupptagningsförordningen utgår från att bevisupptagning ska ske vid domstol. Det är således inte möjligt att flytta handläggningen av mål och ärenden om bevisupptagning åt utländsk domstol till förvaltningsmyndighet.

När det sedan gäller bevisupptagningar i allmänhet kan utredningen konstatera att de vanligtvis handlar om att ta upp muntlig bevisning. Det innebär att rätten vid handläggningen i många fall ska hålla förhör under ed eller sanningsförsäkran. Som utredningen anført i tidigare avsnitt kan ed endast avläggas inför domstol (se avsnitt 20.4.2).

Utredningen gör således den bedömningen att ärenden och mål om bevisupptagning även i fortsättningen bör handläggas av allmän domstol.

22 Ärenden med anknytning till brottsbalken

Frågor som rör det straffrättsliga området handläggs vid allmän domstol som mål enligt rättegångsbalken. Det finns dock ett fåtal frågor med straffrättslig anknytning som handläggs som ärenden enligt ärendelagen (se t.ex. avsnitt 11.2.5). Domstols hantering av brottmål handlar i de allra flesta fall om rättskipning. I några fall är hanteringen emellertid att anse som rättsvård. Det gäller frågor som ingår i eller har samband med rättegång (se NJA 1947 s. 93 och 95). Sådana s.k. *RB-ärenden* handläggs enligt rättegångsbalken och ingår i utredningens uppdrag att redovisa.

22.1 Tvångsmedel

Inledning

Straffprocessuella tvångsmedel används i brottsutredande syfte eller för att en rättegång i brottmål ska kunna genomföras. Normalt innefattar de tvång mot person eller egendom. Häktning, beslag och husrannsakan utgör exempel på straffprocessuella tvångsmedel. Dessa ingripanden har som gemensam nämnare att de innebär ett intrång i en persons rättssfär och att de kan genomföras med direkt verkande tvång. Hemlig teleavlyssning, hemlig teleövervakning och hemlig kameraövervakning betraktas också som straffprocessuella tvångsmedel, trots att de saknar inslag av tvång.

På det straffrättsliga området fattas beslut om tvångsåtgärder i vissa fall av domstol och i vissa fall av åklagare eller polisiär förundersökningsledare. Nedan redovisar utredningen de tvångsmedel som kräver beslut av domstol för att få verkställas eller som kan bli föremål för rättens prövning om den enskilde begär det.

Frihetsberövande, reseförbud och anmälningsskyldighet

En person får under vissa förutsättningar på grund av brott eller misstanke om brott frihetsberövas genom häktning. Bestämmelser härom finns i 24 kapitlet rättegångsbalken. Beslut om häktning fattas av rätten.

I regeringsformen (RF) finns en bestämmelse om att den enskilde alltid har rätt till domstolsprövning av ett frihetsberövande (2 kap. 9 § RF). Det gäller både straffprocessuella och administrativa frihetsberövanden. Har prövningen inte uppdragits åt domstol eller särskilt sammansatt nämnd är allmän domstol behörig att pröva frågan. Exempel på en sådan situation kan vara ett längre frihetsberövande i samband med en verkställighetsåtgärd. Denna typ av ärende förekommer sällan. Om ett ärende av denna typ skulle aktualiseras vid domstol gäller dock ärendelagen vid rättens handläggning och inte rättegångsbalken.

En person som är skäligen misstänkt för brott får under vissa förutsättningar åläggas reseförbud eller anmälningsskyldighet. Bestämmelser härom finns i 25 kapitlet rättegångsbalken. Beslut om reseförbud eller anmälningsskyldighet fattas av åklagaren eller rätten. Om förbudet har meddelats av åklagaren har den misstänkte alltid rätt att få saken prövad av rätten.

Det finns även bestämmelser om tvångsmedel i lagen (1952:98) med särskilda bestämmelser om tvångsmedel i vissa brottmål och lagen (1991:572) om särskild utlänningskontroll.

Kvarstad

Om en person är skäligen misstänkt för brott får under vissa förutsättningar förordnas om kvarstad på hans eller hennes egendom. Kvarstad får förordnas på så mycket av egendomen som täcker en framtida fordran på t.ex. de böter som han eller hon kan antas komma att ådömas på grund av brottet. Bestämmelser om kvarstad finns i 26 kapitlet rättegångsbalken. Beslut om kvarstad meddelas av rätten.

Beslag och hemlig teleavlyssning m.m.

I 27 kapitlet rättegångsbalken finns bestämmelser om beslag. Föremål får tas i beslag bl.a. om det skäligen kan antas att föremålet har betydelse för utredning om brott. Beslut om beslag fattas av åkla-

gare eller polisiär förundersökningsledare. Den enskilde har emellertid alltid rätt att få saken prövad av rätten.

I 27 kapitlet rättegångsbalken finns även bestämmelser om hemlig teleavlyssning och hemlig teleövervakning. Hemlig teleavlyssning och hemlig teleövervakning får ske endast om någon är skäligen misstänkt för brottet och åtgärden är av synnerlig vikt för utredningen. Härutöver krävs att det rör sig om brott av viss svårhet. Frågor om hemlig teleavlyssning och hemlig teleövervakning prövas av rätten på ansökan av åklagaren.

Bestämmelser om husrannsakan finns i 28 kapitlet rättegångsbalken. Husrannsakan får ske bl.a. om det förekommer anledning anta att brott förövats och att påföljden för brottet kan komma att bestämmas till fängelse. Förordnande om husrannsakan meddelas av rätten, åklagare eller polisiär förundersökningsledare.

Bestämmelser om hemlig kameraövervakning finns i lagen (1995:1506) om hemlig kameraövervakning. Lagen är tidsbegränsad till den 1 januari 2008. Även frågor om hemlig kameraövervakning prövas av rätten på ansökan av åklagaren. Förutsättningarna för tillstånd till hemlig kameraövervakning motsvarar i huvudsak vad som gäller för tillstånd till hemlig teleavlyssning och hemlig teleövervakning.

I lagen (1988:1473) om undersökning beträffande vissa smittsamma sjukdomar i brottmål finns bestämmelser om att rätten eller åklagaren får besluta att en person ska undersökas med avseende på vissa infektionssjukdomar.

Internationell rättslig hjälp i brottmål

I lagen (2000:562) om internationell rättslig hjälp i brottmål finns bestämmelser om rättslig hjälp som svenska myndigheter kan bistå med på ansökan av en annan stat. Det finns även bestämmelser om rättslig hjälp som svenska myndigheter kan söka utomlands. Några av de åtgärder som omfattas av lagen är tvångsmedel. Det är bl.a. beslag, hemlig teleavlyssning, hemlig teleövervakning och hemlig kameraövervakning. Utgångspunkten för regleringen är att alla åtgärder som är möjliga att vidta i en svensk förundersökning också ska vara tillgängliga för en annan stat efter en ansökan om rättslig hjälp. Den rättsliga hjälpen kan lämnas under de förutsättningar som gäller för motsvarande åtgärd under en svensk förundersökning. Om dessa villkor inte är uppfyllda, ska ansökan avslås. Härutöver gäller

särskilda bestämmelser i lagen om internationell rättslig hjälp i brottmål. Det innebär bl.a. att det för användandet av hemliga tvångsmedel ställs upp ett krav på dubbel straffbarhet. Vidare kan en ansökan vägras på ett flertal i lagen angivna grunder.

En ansökan om rättslig hjälp som avser tvångsmedel handläggs av åklagare. Rättens tillstånd krävs dock i flertalet fall för att åtgärden ska få verkställas. Frågor om rättslig hjälp handläggs vid domstol som mål enligt rättegångsbalken.

22.2 Omvandling av fängelse på livstid

Den 1 november 2006 trädde lagen (2006:45) om omvandling av fängelse på livstid i kraft.¹ Lagen innebar att ett nytt system för omvandling av fängelse på livstid infördes. Enligt lagen innebär ett beslut att omvandla fängelse på livstid att straffet bestäms till fängelse på viss tid. Systemet med omvandling har inte påverkat regeringens möjlighet att genom nåd efterge eller mildra brottspåföljd (se 11 kap. 13 § RF).

En ansökan om omvandling av fängelse på livstid görs hos Örebro tingsrätt. Den får göras av den dömda när han eller hon har avtjänat minst tio år av livstidsstraffet. Om ansökan avslås, får en ny ansökan göras tidigast ett år efter det att beslutet vann laga kraft. Prövningen är utformad som ett tvåpartsförfarande och åklagaren är den dömdes motpart. Den dömda har rätt till offentligt biträde. Vid prövning ska domstolen särskilt beakta den tid som den dömda har avtjänat och vad som av domen framgår om de omständigheter som legat till grund för straffmätningen. Domstolen ska även särskilt beakta om det finns risk för att den dömda återfaller i brottslighet av allvarligt slag, om den dömda har åsidosatt vad som gäller för verkställigheten och om den dömda har medverkat till att främja sin anpassning i samhället. Domstolens handläggning regleras enligt särskilda bestämmelser i den nya lagen och i övrigt enligt rättegångsbalken.

¹ Prop. 2005/06:35 Lag om omvandling av fängelse på livstid

22.3 Överlämnande enligt en europeisk arresteringsorder

Sedan den 1 januari 2004 gäller i Sverige lagen (2003:1156) om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder. Lagen grundar sig på EU:s ministerråds rambeslut av den 13 juni 2002 om en europeisk arresteringsorder och överlämnande mellan medlemsstaterna, som avser överlämnande av personer till andra medlemsstater i EU för lagföring eller verkställighet av en påföljd.²

En europeisk arresteringsorder är ett rättsligt avgörande utfärdat av en rättslig myndighet i en medlemsstat i Europeiska unionen som innebär en begäran om att en rättslig myndighet i en annan sådan stat ska gripa och överlämna en eftersökt person för lagföring eller för verkställighet av en frihetsberövande påföljd. Det är den utfärdande statens lagstiftning som är avgörande för om brottet är så allvarligt att det kan ligga till grund för ett överlämnande. Som huvudregel gäller ett krav på att det brott som ligger till grund för arresteringsordern ska vara straffbart också i den verkställande staten (dubbelstraffbarhet), men detta har frångåtts i fråga om 32 brottstyper som anges i en bilaga till rambeslutet. Rambeslutet och den svenska lagstiftningen anger ett antal situationer i vilka verkställighet får eller ska vägras. Om någon sådan vägransgrund inte är aktuell, ska överlämnande i princip ske.

Ett ärende om överlämnande från Sverige kan inledas på två sätt. Antingen skickas en arresteringsorder direkt till Sverige eller anträffas en internationellt efterlyst person i Sverige. I dessa fall är det svenska åklagare och domstolar som verkställer en arresteringsorder utfärdad av en annan medlemsstat. En åklagare har ansvar för utredningen och fattar beslut om initiala tvångsmedel, t.ex. anhållande. Beslut om vissa tvångsmedel, t.ex. häktning, och om överlämnande fattas av domstol. Behörig domstol är i regel rätten i den ort där den eftersökta grips eller uppehåller sig. Rätten ska för prövning av frågan om överlämnande i normalfallet hålla en förhandling. Vid rättens handläggning tillämpas reglerna om domstols handläggning och överklagande av domstols beslut i brottmål. Särskilda handlägningsregler finns i lagen (2003:1156) om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder.

² Prop. 2003/04:7 Lag om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder

22.4 Förordnande av offentlig försvarare och målsägandebiträde m.m.

I vissa fall ska rätten förordna offentlig försvarare för den som är misstänkt för brott (21 kap. 4 § RB). Rätten ska dessutom i vissa fall förordna målsägandebiträde för den som är målsägande (7 § lagen [1988:609] om målsägandebiträde).

Föreslagna reformer m.m.

Utredningen om målsägandebiträde har i betänkandet Målsägandebiträdet – ett aktivt stöd i rättsprocessen (SOU 2007:6) nyligen bl.a. föreslagit att åklagaren ska ges behörighet att förordna målsägandebiträde under förundersökningen. Förslagen i betänkandet bereds för närvarande inom Justitiedepartementet. Med hänsyn härtill avstår utredningen från att närmare behandla frågan om förordnande av målsägandebiträde. Eftersom den frågan har ett sådant samband med frågan om förordnande av offentlig försvarare väljer utredningen att inte heller närmare överväga huruvida offentlig försvarare skulle kunna förordnas av annan än domstol.

Ersättning till offentlig försvarare och målsägandebiträde

En offentlig försvarare och ett målsägandebiträde har rätt till ersättning av allmänna medel för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt (21 kap. 10 § RB och 5 § lagen [1988:609] om målsägandebiträde). Beslut om ersättning fattas av domstol vanligtvis i samband med att rätten avgör brottmålet. Vid bestämmande av ersättning tillämpas ofta den taxa som fastställs av Domstolsverket utifrån den timkostnadsnorm som regeringen årligen fastställer.

Utredningen har i tidigare avsnitt föreslagit att behörigheten att besluta ersättning till särskild företrädare för barn i vissa fall ska flyttas från domstol till Domstolsverket (se avsnitt 11.2.6.5). I linje med detta förslag torde det finnas anledning att överväga en motsvarande ordning för beslut om ersättning till offentlig försvarare och målsägandebiträde i de fall åtal inte väcks eller åklagaren utfärdar ett strafföreläggande. En ändring av detta slag kräver emellertid ytterligare överväganden med avseende på bl.a. brottmålsprocessen och ryms inte inom ramen för denna utredning.

22.5 Överväganden

22.5.1 Prövning av tvångsmedel

Utredningens bedömning: Allmän domstol bör även i fortsättningen pröva frågor om straffprocessuella tvångsmedel.

Den enskildes skydd enligt regeringsformen och Europakonventionen

I regeringsformen finns bestämmelser om den enskildes fri- och rättigheter. En sådan rättighet är skyddet för den personliga integriteten. Varje medborgare är gentemot det allmänna skyddad mot bl.a. kroppsvsitation, husrannsakan och liknande intrång samt mot undersökning av brev eller annan förtrolig försändelse och mot hemlig avlyssning eller upptagning av telefonsamtal eller annat förtroligt meddelande (2 kap. 6 § RF). En annan sådan rättighet är skyddet mot frihetsberövande (2 kap. 8 § RF). Varje medborgare är dessutom tillförsäkrad frihet att förflytta sig inom Sverige och att lämna landet. De nämnda rättigheterna är dock inte absoluta utan får begränsas genom lag (2 kap. 12 § RF). Begränsning får ske om syftet är att tillgodose ändamål som är godtagbart i ett demokratiskt samhälle. Har annan myndighet än domstol berövat någon medborgare friheten har denne rätt att få saken prövad av domstol (2 kap. 9 § RF). Det gäller både straffprocessuella frihetsberövanden och administrativa sådana. I Europakonventionen finns motsvarande bestämmelser om skydd för den enskildes personliga integritet, mot frihetsberövande och rätt till domstolsprövning (artikel 5 och 8). Straffprocessuella tvångsmedel är exempel på lagreglerade undantag från det skydd mot intrång som medborgarna ges i regeringsformen och Europakonventionen.

Utredningens bedömning

Ett tvångsmedel innebär alltid en inskränkning av den enskildes fri- och rättigheter. Det ställs därför höga krav på rättssäkerhet i dessa fall. I fråga om frihetsberövande kommer detta också särskilt till uttryck i regeringsformen genom att det alltid ska finnas möjlighet till domstolsprövning. Frågor om frihetsberövanden behandlas även i flera internationella konventioner om mänskliga rättigheter. Ett

exempel är Europakonventionen, vars artikel 5 stadgar att den som är berövad friheten har rätt att påfordra att domstol snabbt prövar lagligheten av frihetsberövandet.

Bland de straffprocessuella tvångsmedlen intar hemliga tvångsmedel en särställning på så sätt att tvångsmedlens hemliga karaktär medför att de som utsätts för dem inte kan ifrågasätta tillämpningen av tvångsmedelsanvändningen. Det är därför mycket viktigt med ett beslutsförfarande som, så långt möjligt, garanterar en korrekt tillståndsgivning och kontroll av verksamheten. Det finns i dag en, såvitt kan bedömas, väl fungerande ordning hos domstolarna för att handlägga ärenden om hemliga tvångsmedel. Vidare finns ett etablerat system med offentliga ombud, vilket utgör ett rättssäkerhetsstärkande inslag i handläggningen. Det finns även betydande kompetens och erfarenhet i domstolarna av att beakta integritetsaspekter.

Enligt regeringsformen och Europakonventionen har den enskilde som är berövad friheten alltid rätt att få saken prövad av domstol. Det är således inte möjligt att flytta prövningen av frihetsberövanden från domstol till förvaltningsmyndighet. Syftet med nyss nämnda reglering är att garantera de särskilt höga krav på rättssäkerhet som gör sig gällande vid inskränkningar av den enskildes fri- och rättigheter. Samma aspekter gör sig gällande vid prövningen av andra tvångsmedel. Härtill kommer att prövningen av tvångsmedel innefattar åtgärder som vidtas inom ramen för det straffprocessuella systemet och som utgör förberedande åtgärder till mål som senare kan komma att handläggas av domstol i ordinarie ordning.

Allmän domstol bör helt klart även i fortsättningen pröva frågor om straffprocessuella tvångsmedel.

22.5.2 Omvandling av fängelse på livstid

<p>Utredningens bedömning: Örebro tingsrätt bör även i fortsättningen handlägga ärenden om omvandling av fängelse på livstid.</p>
--

Systemet med omvandling av fängelse på livstid har nyligen införts. Det innebär att personer som blivit dömda till fängelse på livstid genom en prövning vid domstol (Örebro tingsrätt) efter ansökan kan få sitt straff tidsbestämt. Prövningen är som ovan framgått utformad som ett tvåpartsförfarande där åklagaren är den dömdes motpart. Tidigare var den dömda hänvisad till att ansöka om nåd hos

regeringen för att få sitt straff tidsbestämt. Det nya systemet infördes för att förbättra förutsebarheten för såväl de livstidsdömda som kriminalvården samt för att stärka de livstidsdömdas rättssäkerhet.

I samband med systemets införande diskuterades frågan vilken myndighet som skulle pröva ansökan. Valet motiverades med att det ansågs lämpligast att omvandlingsprövningen ankom på allmän domstol eftersom den rent faktiskt innebär en ändring av en laga-kraftvunnen brottmålsdom. Dessutom ansågs domstol ha bäst förutsättningar att hantera ett offentligt tvåpartsförfarande med överklagbara beslut. Utredningen delar den bedömningen och anser att det i nuläget saknas anledning att göra andra överväganden än de som gjordes i samband med att systemet infördes.

22.5.3 Överlämnande enligt en europeisk arresteringsorder

Utredningens bedömning: Allmän domstol bör även i fortsättningen handlägga ärenden om överlämnande enligt en europeisk arresteringsorder.

Lagen (2003:1156) om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder grundar sig på EU:s ministerråds rambeslut om en europeisk arresteringsorder och överlämnande mellan medlemsstaterna. Rambeslutet uppställer inte något krav på vilken myndighet som prövar frågor om överlämnande, annat än att det ska vara fråga om en "rättslig myndighet". Med "rättslig myndighet" avses enligt en vedertagen uppfattning i första hand åklagare eller domstol.

Beslut om överlämnande är ingripande och den som begärs överlämnad ska som regel frihetsberövas. Hanteringen av en europeisk arresteringsorder förutsätter således högt ställda krav på en rättssäker prövning. I samband med att lagen infördes ansågs ett tvåpartsförfarande med domstolsprövning, där ett utredande organ ställs mot den eftersökte, uppfylla det kravet. Utredningen ansluter sig till den bedömningen och anser att den eftersöktes krav på en rättssäker prövning bäst garanteras genom att den nuvarande ordningen be-hålls.

Det framstår alltså som helt klart att allmän domstol även i fortsättningen bör vara den myndighet som prövar om överlämnande

enligt en europeisk arresteringsorder ska ske. Detsamma gäller beslut om vissa tvångsmedel i samband med prövningen.

23 Ärenden med anknytning till civilprocessen

Under detta avsnitt redovisar utredningen de *RB-ärenden* som har anknytning till civilprocessen.

23.1 Säkerhetsåtgärder

Ett viktigt syfte med civilprocessen är att den, när talan förs om fullgörelse, kan leda fram till ett avgörande som kan användas för en tvångsvis verkställighet av svarandens prestationsskyldighet. För käranden är erhållandet av en exekutionstitel ibland den största drivkraften att inleda en rättegång. Möjligheten att vidta exekutionsrättsliga åtgärder mot en trilskande motpart blir inte mycket värd om motparten får tillfälle att undanskaffa egendom eller på annat sätt försätta sig i ett sådant läge att det blir omöjligt att ens tvångsvis genomdriva fullgörelseskyldigheten. För att förhindra att en part handlar på ett sådant sätt inför eller under en rättegång medger rättegångsbalken den berättigade parten att utverka vissa säkerhetsåtgärder. Behovet att vidta säkerhetsåtgärder kan naturligtvis finnas också vid andra typer av anspråk än sådana som gäller fordringar. Bestämmelser om civilprocessuella säkerhetsåtgärder finns i 15 kapitlet rättegångsbalken. Kvarstad och förbud vid vite att utöva viss verksamhet eller företa viss handling är exempel på civilprocessuella säkerhetsåtgärder.

Beslut om säkerhetsåtgärd fattas av den domstol där rättegång pågår om den sak som åtgärden har samband med. Om det inte pågår en rättegång gäller i fråga om behörig domstol rättegångsbalkens forumregler för tvistemål. Frågor om säkerhetsåtgärder får endast tas upp efter yrkande. Ett yrkande får inte bifallas utan att motparten har beretts tillfälle att yttra sig. Är det fara i dröjsmål får dock rätten omedelbart bevilja åtgärden att gälla tills annat för-

ordnas. Åtgärden får i de flesta fall endast beviljas om sökanden ställer säkerhet för skada som kan tillfogas motparten. Om en åtgärd har beviljats och talan inte har väckts i saken, ska sökanden väcka sådan talan vid domstol inom en månad från beslutet. I annat fall ska åtgärden omedelbart återgå.

23.2 Överväganden

23.2.1 Kvarstad och annan säkerhetsåtgärd

Utredningens bedömning: Allmän domstol bör även i fortsättningen pröva frågor om civilprocessuella säkerhetsåtgärder.

Bakgrunden till ett yrkande om kvarstad eller annan säkerhetsåtgärd är alltid att det finns en tvist mellan parterna. Den bakomliggande tvisten kan handla om en fordran eller bättre rätt till viss egendom. Vid prövningen ska rätten ta ställning till om det finns sannolika skäl för att sökanden har en fordran, bättre rätt till viss egendom eller något annat anspråk gentemot motparten och det skäligen kan befaras att denne saboterar sökandens rätt. Rättens prövning av yrkandet handlar således om rättskipning. Det är dessutom inte ovanligt att det vid prövningen ingår att värdera bevisning. Prövningen av yrkande om säkerhetsåtgärd är därmed till sin karaktär sådan att den bör vara förbehållen domstol.

Beslut om en säkerhetsåtgärd är dessutom en mycket ingripande åtgärd. Den innebär att den enskilde förlorar rådigheten över sin egendom, eller egendom som denne har i sin besittning innan tvisten slutligt är avgjord. Härtill kommer att det i vissa fall är möjligt att besluta om säkerhetsåtgärd utan att den enskilde fått tillfälle att yttra sig. Även av rättssäkerhetsskäl bör prövningen av yrkande om säkerhetsåtgärd därför ankomma på domstol. Vidare innefattar prövningen åtgärder som vidtas inom ramen för en redan pågående civilprocess eller som i vissa fall utgör förberedande åtgärder till mål som senare kan komma att handläggas av domstol i ordinarie ordning.

Utredningens bedömning är alltså att allmän domstol även i fortsättningen bör pröva frågor om civilprocessuella säkerhetsåtgärder (jfr avsnitt 17.3.1 och 18.3.1).

24 Förfaranderegler, m.m.

Under detta avsnitt redovisar utredningen sina överväganden och förslag i fråga om generella förfaranderegler för de ärenden som utredningen föreslår ska flyttas från allmän domstol till förvaltningsmyndighet.

24.1 Överväganden och förslag

24.1.1 Handläggningen vid förvaltningsmyndighet

Utredningens bedömning: Förvaltningslagens (1986:223) regler ska tillämpas vid handläggningen hos förvaltningsmyndigheterna.

Utredningens förslag: Särskilda bestämmelser om att en ansökan får avvisas om den är bristfällig eller föreskriven ansökningsavgift inte har betalats införs i vissa fall.

De ärenden som utredningen föreslår ska flyttas till förvaltningsmyndighet kommer, i den mån inte några särskilda förfaranderegler skapas, att handläggas enligt förvaltningslagen (1986:223). Utredningen har i tidigare avsnitt bedömt att det för vissa ärenden är nödvändigt att införa särskilda förfaranderegler och lämnat förslag härom. Det finns emellertid anledning att överväga om det även bör införas generella regler som komplement till förvaltningslagens bestämmelser.

I dag handläggs de ärenden som utredningen föreslår ska flyttas från allmän domstol till förvaltningsmyndighet enligt ärendelagen. I den lagen finns bestämmelser om att det i vissa fall är möjligt att avvisa en ansökan om den är bristfällig eller om föreskriven ansökningsavgift inte är betald (9–10 §§ ÄL). Motsvarande bestämmelser saknas i förvaltningslagen.

Som framgått tidigare har förvaltningsmyndigheter en relativt långt gående serviceskyldighet (se avsnitt 3.4.3). I serviceskyldigheten anses ligga bl.a. att myndigheten måste ge part tillfälle att komplettera en bristfällig ansökan (jfr 10 § ÄL). Om parten inte inkommer med skriftlig komplettering eller på annat sätt avhjälpes bristen är det i praxis vanligt att myndigheten avslår ansökan. För det fall bristen är sådan att en prövning i sak omöjliggörs kan dock myndigheten avvisa ansökan. Det som föreskrivs i 5 § förvaltningsprocesslagen (1971:291) har nämligen ansetts kunna tillämpas även hos förvaltningsmyndighet.¹ Det framstår således inte som helt nödvändigt att införa särskilda bestämmelser om att de ska vara möjligt att avvisa en bristfällig ansökan. För tydlighetens skull bör ändå i vart fall för vissa ärenden en sådan bestämmelse införas. I denna del hänvisar utredningen till specialmotiveringen under kapitel 26.

Vad avser frågan om avvisning av ansökan för det fall föreskriven ansökningsavgift inte har erlagts bör föreskrifter lämpligen meddelas i de förordningar som reglerar frågor om ansökningsavgift (se nedan avsnitt 24.1.3).

24.1.2 Regler för överklagande

Utredningens förslag: De tider för överklagande som gäller i dag, dvs. tre veckor från dagen för beslutet, ska behållas.

Hovrättens beslut i en överklagad fråga angående ersättning till likvidator ska kunna överklagas endast om hovrätten tillåter det.

I den mån det inte är särskilt reglerat bör det införas särskilda bestämmelser om krav på prövningstillstånd vid överklagande till kammarrätt.

Utredningens bedömning: Lagen (1996:242) om domstolsärenden kan tillämpas vid handläggningen i allmän domstol av överklagade beslut.

Särskilda bestämmelser om prövningstillstånd i hovrätt behöver inte införas.

¹ Se bl.a. Hellners – Malmqvist, Förvaltningslagen med kommentarer, 2003, 73 f.

Tiden för överklagande

I 23 § förvaltningslagen föreskrivs att ett beslut får överklagas inom tre veckor från den dag då klaganden fick del av beslutet. I ärendelagen är däremot huvudregeln att slutliga beslut får överklagas inom tre veckor från dagen för beslutet (38 § ÄL). Systemet enligt förvaltningslagen kan sägas bättre garantera att den enskilde inte försitter möjligheten att överklaga. Å andra sidan innebär det en betydande rättsosäkerhet för övriga intressenter som har ett berättigat intresse av att beslutet blir slutgiltigt vid en bestämd tidpunkt. Systemet är också dyrare för samhället i och med att delgivning måste ske.

Enligt den nuvarande ordningen kan tingsrättens slutliga avgöranden i ärenden överklagas inom tre veckor från dagen för avgörandet. En motsvarande ordning infördes när t.ex. vissa ärenden om likvidation flyttades från domstol till Patent- och registreringsverket (jfr prop. 1993/94:43 s. 19 f.). Enligt utredningens mening bör denna ordning vidmakthållas. Utredningen föreslår därför att det för de ärenden som utredningen anser bör flyttas från allmän domstol till förvaltningsmyndighet föreskrivs att överklagande av förvaltningsmyndighets beslut ska ske inom tre veckor från dagen för beslutet.

Förfarandet vid tingsrätten

Med några få undantag har utredningen föreslagit att förvaltningsmyndigheternas beslut i de ärenden som föreslås flyttas dit, ska överklagas till tingsrätt. Utredningen gör bedömningen att ärendelagen kan tillämpas vid tingsrättens handläggning av överklagade beslut. Några särskilda förfaranderegler som kompletterar ärendelagens bestämmelser bedöms inte erforderliga.

Prövningstillstånd

Enlig den nuvarande ordningen finns det för många av de ärenden som utredningen föreslår ska flyttas från domstol till förvaltningsmyndighet inte något krav på prövningstillstånd för att hovrätten ska pröva ett överklagande. En av grundtankarna i det reformarbete som bedrivits under senare år har varit att tyngdpunkten i den dömande verksamheten ska ligga i första instans. Mot denna

bakgrund anser utredningen att de ärenden som föreslås få överklagas till allmän domstol bör omfattas av systemet med prövningstillstånd i hovrätt. Motsvarande bör gälla för de ärenden som föreslås få överklagas till allmän förvaltningsdomstol.

Som utredningen redogjort för tidigare beslutade riksdagen år 2005 att införa ett generellt krav på prövningstillstånd i hovrätt för ärenden som handläggs enligt ärendelagen (se avsnitt 3.2.5). Regeringen har nyligen beslutat att reformen ska träda i kraft den 1 november 2008 (se förordningen [2007:636] om ikraftträdande av lagen [2005:683] om ändring i rättegångsbalken och viss följdlagstiftning). Med hänsyn härtill saknas anledning att införa särskilda bestämmelser om prövningstillstånd i hovrätt.

För de ärenden som utredningen föreslagit ska överklagas till allmän förvaltningsdomstol gäller som huvudregel att krav på prövningstillstånd måste vara särskilt föreskrivet (34 a § förvaltningsprocesslagen [1971:291]). Regleringen får betydelse för utredningens förslag såvitt avser ärenden om förordnande av förvaltare att företräda aktier eller andelar och ärenden om förordnande av sakkunnig enligt lagen (1985:193) om internationell järnvägstrafik (se avsnitt 7.5.4.4 och 16.4.1). I de lagar som reglerar de förstnämnda frågorna finns det redan särskilda bestämmelser om krav på prövningstillstånd vid överklagande av länsrätts beslut till kammarrätt (se t.ex. 17 kap. 1 § lagen [2004:297] om bank- och finansieringsrörelse). I lagen om internationell järnvägstrafik finns det emellertid inte någon sådan bestämmelse. Det bör alltså i lagen om internationell järnvägstrafik införas en särskild bestämmelse om krav på prövningstillstånd vid överklagande till kammarrätt.

Fullföljdsförbud i vissa fall

Utredningen har föreslagit att Bolagsverket ska ges ensam behörighet att pröva ärenden om ersättning av allmänna medel till likvidator och att verkets beslut i dessa ärenden ska kunna överklagas till allmän domstol (se avsnitt 7.1.5.4). Med anledning härav finns anledning att överväga om det bör införas fullföljdsförbud av hovrättens beslut i en överklagad ersättningsfråga.

Bestämmelser om fullföljdsförbud av överrätts beslut om ersättning av allmänna medel gäller i ett flertal fall. Det gäller t.ex. beslut om ersättning till offentlig försvarare (54 kap. 3 § sista stycket rättegångsbalken), till offentlig biträde (7 § lagen [1996:1620] om

offentligt biträde) och till målsägandebiträde (5 § lagen [1988:609] om målsägandebiträde jämfört med 43 § rättshjälpslagen [1996:1619]). Enligt utredningens mening bör motsvarande fullföljdsförbud införas i fråga om ersättning av allmänna medel till likvidator. Utredningen föreslår därför att hovrättens beslut i en överklagad fråga angående ersättning till likvidator ska kunna överklagas endast om hovrätten tillåter det.

24.1.3 Avgifter

Utredningens förslag: Regeringen bemyndigas att i vissa fall meddela föreskrifter om ansökningsavgifter. Avgifter ska utgå i samma omfattning som i dag. Regleringen ska dock flyttas från förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna till andra lämpliga förordningar.

Förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna är tillämplig på ansöknings-, kungörande- och expeditonsavgifter vid allmän domstol. Ansökningsavgift ska betalas till staten innan vissa ärenden tas upp till prövning. Flertalet av de ärenden som utredningen föreslår ska flyttas från domstol till förvaltningsmyndighet omfattas av sådana avgifter. Det utgår däremot inte några kungörande- eller expeditonsavgifter.

Motsvarande ordning bör enligt utredningens mening behållas även när handläggningen av ärenden flyttas från domstol till förvaltningsmyndighet. Det bör även i fortsättningen ankomma på regeringen att bestämma ansökningsavgifternas storlek.

Fråga uppkommer då om rätten att ta ut ansökningsavgift måste kunna härledas ur lag eller om denna rätt kan anses falla inom ramen för regeringens restkompetens. Enligt 8 kap. 3 § RF ska föreskrifter om tvångsavgifter meddelas genom lag. Riksdagen kan dock enligt 8 kap. 9 § andra stycket RF bemyndiga regeringen eller kommun att meddela föreskrifter om sådana avgifter. Avgifter som är att anse som frivilliga får regeringen besluta om utan bemyndigande, vilket följer av regeringens restkompetens enligt 8 kap. 13 § RF. Gränsdragningen mellan tvångsavgift och frivillig avgift är emellertid inte helt tydlig. I förarbetena till regeringsformen anges att avgörande vikt bör fästas vid om den enskilde befinner sig i en sådan situation att han rättsligt eller faktiskt kan anses tvingad att

erlägga avgiften.² Frågan om rätten att ta ut ansökningsavgift måste kunna härledas ur lag bör således avgöras för varje enskilt ärende.

De ärenden som utredningen föreslår ska flyttas till olika förvaltningsmyndigheter är av vitt skilda slag. Att för varje enskilt ärende närmare överväga om befogenheten att meddela föreskrifter om ansökningsavgift bör ges i lag ryms inte inom tiden för utredningens uppdrag. Generellt kan dock utredningen konstatera att många ärenden är av sådant slag att den enskilde måste aktualisera ärendet vid en myndighet för att få till stånd en åtgärd med en viss rättsverkan. Som exempel kan nämnas registreringsärenden enligt äktenskapsbalken och ärenden om dödande av handling. Det talar för att regeringens befogenhet att meddela föreskrifter om ansökningsavgifter i vart fall delvis bör ges i lag eller efter bemyndigande. Frågan bör dock övervägas närmare för varje enskilt ärende. Det kan nämnas att det i dag för vissa ärenden redan finns bemyndiganden för regeringen (se t.ex. 27 kap. 9 § aktiebolagslagen [2005:551]).

I anslutning till genomförandet av utredningens förslag bör ifrågavarande bestämmelser om ansökningsavgifter flyttas från förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna till andra lämpliga förordningar. Vilka förordningar som bör komma i fråga får övervägas i annan ordning.

² För en utförligare redogörelse för gränsdragningen mellan tvångsavgift och frivillig avgift hänvisas till förarbetena till regeringsformen, prop. 1973:90 s. 218–220, och Håkan Strömbergs Normgivningsmakten enligt 1974 års regeringsform. Jfr även prop. 2000/01:88 Inskrivning enligt lagen (1984:649) om företagshypotek och sjöfartsregisterärenden s. 54 f., som behandlar frågan om expeditionsavgifter.

25 Genomförandefrågor

25.1 Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

Utredningens bedömning: De föreslagna författningsändringarna bör kunna träda i kraft den 1 januari 2009 med undantag för den föreslagna nya mortifikationslagen som bör kunna träda i kraft redan den 1 juni 2008.

Utredningens förslag: Äldre bestämmelser ska gälla för ärenden som kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet.

Med hänsyn till den tid som kan beräknas gå åt för remissförfarande, beredning inom Regeringskansliet och riksdagsbehandling, bör de författningsändringar som utredningen föreslår kunna träda i kraft den 1 januari 2009.

När det gäller den föreslagna nya mortifikationslagen finns det dock anledning att påskynda lagstiftningsarbetet något. Förslaget om en ny mortifikationslag innebär bl.a. att handläggningen av ärenden om dödande av pantbrev och vilandebevis i fastighet eller tomträtt flyttas från tingsrätt till Lantmäteriverket. Detsamma gäller i fråga om dödande av in-teckning i fastighet eller tomträtt. Som tidigare framgått finns det långt framskridna planer på att reformera de fastighetsrättsliga inskrivningsmyndigheternas organisation (se avsnitt 6.4.1.2). Tanken är att huvudmannskapet för inskrivningsverksamheten ska föras över från Domstolsverket till Lantmäteriverket den 1 juni 2008.¹ Ur flera aspekter vore det till fördel om den nya mortifikationslagen kunde träda i kraft samtidigt som den reformen. Härigenom skulle överföringen av inskrivningsverksamheten och ärendehantering från domstolarna till Lantmäteriverket kunna samordnas. I sådant fall skulle Lantmäteriverkets

¹ Se prop. 2006/07:100 2007 års ekonomiska vårproposition.

nya organisation redan från början kunna dimensioneras vad avser t.ex. personalresurser och lokalbehov. En annan fördel är att den nya verksamhetens administrativa datastöd skulle kunna tas fram i ett sammanhang. Med hänsyn härtill och då det inte torde vara helt omöjligt att påskynda lagstiftningsarbetet något bör den nya mortifikationslagen kunna träda i kraft den 1 juni 2008. Det kan nämnas att tingsrätterna årligen handlägger cirka 6 000 ärende om dödande av handling. En större andel av dessa ärenden rör nu aktuella handlingar.

Utredningen anser att tingsrätterna bör få avsluta handläggningen av de ärenden som anhängiggjorts där före ikraftträdandet. Såvitt utredningen kan överblicka behövs därutöver i huvudsak inte några övergångsbestämmelser.

25.2 Ekonomiska konsekvenser

Enligt 14 § kommittéförordningen (1998:1474) ska, om förslagen i ett betänkande påverkar kostnaderna eller intäkterna för staten, kommuner, landsting, företag eller andra enskilda, en beräkning av dessa konsekvenser redovisas i betänkandet. Om förslagen innebär samhällsekonomiska konsekvenser i övrigt, ska även dessa redovisas. När det gäller kostnadsökningar och intäktsminskningar för staten, kommuner eller landsting, ska kommittén föreslå en finansiering.

25.2.1 Staten

Utredningens bedömning: Bortsett från vissa övergångskostnader innebär utredningens förslag inte några ökade kostnader för staten. Övergångskostnaderna bör kunna finansieras inom ramen för befintliga anslag.

Tingsrätterna

Av Sveriges Domstolars årsredovisning för år 2006 framgår att det år 2006 kom in 57 256 ärenden till landets tingsrätter. För år 2005 och 2004 var motsvarande antal ärenden 56 579 respektive 56 232. Med utgångspunkt i antalet inkomna ärenden under år 2006 innebär

utredningens förslag att handläggningen av cirka 43 500 ärenden flyttas från tingsrätterna till olika förvaltningsmyndigheter (se tabell nedan).

Enligt uppgift från Domstolsverket uppgår det totala antalet årsarbetskrafter för hantering av ärenden vid landets tingsrätter till cirka 124. Årsarbetskrafterna är fördelade på följande personalkategorier: 16 domare, 52 jurister och 56 domstolssekreterare. År 2006 uppgick den beräknade kostnaden för handläggning av ett domstolsärende till 2 358 kr.

Tabell Av tabellen framgår vilka ärenden som utredningen föreslår ska flyttas från tingsrätt till förvaltningsmyndighet. Det framgår även hur många sådana ärenden som kom in till tingsrätterna under åren 2004–2006

Typ av ärende	2004	2005	2006
Förordnande av bodelningsförrättare	1 014	972	989
Entledigande av bodelningsförrättare	166	190	163
Registrering enligt ÅktB	14 833	15 934	15 644
Beviljande av ersättningsgaranti	270	249	207
Utbetalning av ersättningsgaranti	148	102	101
God man	11 509	12 494	12 743
Arvskungörelse	169	192	171
Förordnande av boutredningsman	1 564	1 658	1 670
Entledigande av boutredningsman	1 217	1 152	1 318
Föreläggande enligt 19 kap. 14 a § ÄB	17	40	7
Skiftesman	249	227	202
Dödande av förkommen handling	2 402	2 198	1 974
Dödande av inteckning	5 980	5 927	6 187
Dödande av inteckning i fartyg	7	9	12
Dödande av inteckning i luftfartyg	8	6	16
Förordnande av särskild företrädare	1 059	1 250	1 541
Entledigande av särskild företrädare	250	351	473
Övriga domstolsärenden ²	300	300	300
Totalt	41 162	43 251	43 718

Källa: Domstolsverket

² Domstolsverkets nuvarande statistiksystem innehåller inte några specifika uppgifter om vissa ärenden som tingsrätterna handlägger. De ärenden som det saknas sådana uppgifter om benämns därför övriga domstolsärenden. I den nu aktuella kategorin ingår t.ex. de associationsrättsliga ärenden som utredningen föreslår ska flyttas. Den i tabellen angivna siffran över antalet inkomna övriga domstolsärenden är skönmässigt uppskattad av utredningen.

Utredningens förslag innebär att handläggningen av ett stort antal ärenden flyttas från tingsrätterna. De resurser som frigörs medför att förslagen kommer att kunna finansieras inom befintliga budgetramar. Till följd av de föreslagna reformernas rationaliserings-effekter kommer därutöver frigöras resurser som kan tillföras den dömande verksamheten.

Bolagsverket

Utredningens föreslår att Bolagsverket ska ta över handläggningen av bl.a. vissa ärenden som rör likvidation och dödande av handling. Bolagsverkets verksamhet är avgiftsfinansierad. De ökade kostnaderna beräknas kunna täckas inom ramen för det nuvarande avgiftssystemet. Bolagsverket bedömer dock att de tillkommande uppgifterna kommer att kräva viss utveckling av myndighetens datasystem till en kostnad av cirka 800 000 kr. Den relativt låga omställningskostnaden bör kunna finansieras inom rättsväsendets befintliga budgetramar.

Lantmäteriverket

Utredningen föreslår i en ny mortifikationslag att handläggningen av ärenden om dödande av handling och in-teckning flyttas till olika förvaltningsmyndigheter. Av dessa ärenden rör det största antalet dödande av pantbrev och in-teckning i fast egendom. Enligt förslaget ska ärendena flyttas till Lantmäteriverket. Lantmäteriverket har upplyst att det i annat sammanhang beräknats att det för att fullgöra uppgiften kommer att behövas 6–7 årsarbetskrafter. Med hänsyn till IM-utredningens förslag om att Lantmäteriverket ska lokalisera sin framtida inskrivningsverksamhet till de orter där de nuvarande inskrivningsmyndigheterna är belägna (se avsnitt 6.4.1.2), borde det vara möjligt att personal från tingsrätterna med erfarenhet av ifrågavarande ärendehantering kan anställas av Lantmäteriverket. Behovet av utbildning blir därmed begränsat. En kostnad som tillkommer är dock utveckling av datasystem. Om den föreslagna nya mortifikationslagen kan träda i kraft samtidigt som reformeringen av inskrivningsverksamheten genomförs, bör även denna kostnad kunna begränsas (se avsnitt 25.1). Härutöver uppkommer kostnader för kungörelser.

Utredningens bedömningen är att förslaget bör kunna finansieras genom att resurser överförs från Sveriges Domstolar till Lantmäteriverket.

Skatteverket

Utredningens förslag innebär att Skatteverket är den förvaltningsmyndighet som sammantaget kommer att ta över handläggningen av det största antalet ärenden. Det rör sig om totalt cirka 20 500 ärenden årligen. Ärenden som avses är förordnande och entledigande av bodelningsförrättare, registreringsärenden enligt äktenskapsbalken samt ärenden om beviljande och utbetalning av ersättningsgaranti till bodelningsförrättare. Det är också ärenden om arvskungörelse samt ärenden om förordnande och entledigande av boutredningsman. Även ärenden om förordnande och entledigande av skiftesman omfattas av föreslagen överflyttning. Härtill kommer att utredningen föreslår att ansvaret för äktenskapsregistret flyttas till Skatteverket.

Äktenskapsregistret

Enligt uppgift från Statistiska centralbyrån (SCB) uppgår den nuvarande kostnaden för hanteringen av äktenskapsregistret till totalt cirka 3,8 miljoner kronor årligen. I beloppet ingår bl.a. kostnader för personal, administration, datastöd, lokalhyra och utbildning. SCB:s hantering av äktenskapsregistret finansieras genom statliga anslag och genom intäkter från olika uppdrag. Innevarande år (2007) uppgår det statliga anslaget till cirka 3,4 miljoner kronor. Det nuvarande anslaget motsvarar således inte fullt ut kostnaden för hanteringen av äktenskapsregistret.

Utredningens förslag innebär att Skatteverket kommer att överta äktenskapsregistrets arkiv. Det är ett omfattande material. Skatteverkets bedömning är att det utöver den nuvarande kostnaden på 3,8 miljoner kronor kommer att tillkomma kostnader för cirka 200 hyllmeter arkivmaterial.

Utredningens förslag kan alltså medföra en viss kostnadsökning. Det bör dock beaktas att förslagen om att ansvaret för äktenskapsregistret och handläggningen av registreringsärenden flyttas till Skatteverket möjliggör ett effektivare resursutnyttjande när det gäller t.ex. personal och lokaler. Enligt utredningens bedömning

bör den föreslagna reformen – bortsett från vissa omställningskostnader – därför kunna finansieras genom att SCB:s anslag för hanteringen av äktenskapsregistret förs över till Skatteverket.

Skatteverket har efter besök hos SCB gjort den bedömningen att verket kan ta över SCB:s datasystem. Skatteverket anser dock att vissa åtgärder måste vidtas för att utveckla systemet, vilket kommer att medföra vissa merkostnader.

Sammantaget innebär utredningens förslag att det tillkommer vissa omställningskostnader för att utveckla datasystem samt kostnader för arkiv. I nuläget är det dock svårt att närmare uppskatta hur stor kostnadsökningen blir. Utredningens bedömning är dock att den inte kan förväntas bli högre än att den kan finansieras inom befintliga budgetramar.

Förslaget om att ansvaret för äktenskapsregistret flyttas till Skatteverket innebär att det är fråga om övergång av verksamhet enligt 6 b § lagen (1982:80) om anställningsskydd, eftersom det föreligger identitet mellan verksamheten före och efter övergången. Anställningsavtalen i deras lydelse vid övertagandetidpunkten förs då automatiskt över till Skatteverkets, om inte arbetstagaren motsätter sig övergången.

Registreringsärenden enligt äktenskapsbalken

Tingsrätterna handlägger årligen cirka 15 000 registreringsärenden enligt äktenskapsbalken. Det saknas anledning att anta att detta antal kommer att förändras i någon större omfattning.

Enligt Skatteverkets bedömning krävs det cirka 15 årsarbetskrafter för att hantera den angivna ärendemängden. Det innebär en kostnad om cirka 7 miljoner kronor inklusive sociala avgifter. Därutöver tillkommer kostnader för bl.a. administration och utbildning om cirka 100 tkr. I fråga om lokalkostnad gör utredningen bedömningen att den kostnaden bör kunna rymmas inom ramen för äktenskapsregistrets anslag, då det torde vara möjligt att samlokalisera verksamheten med äktenskapsregistret.

Förslaget beräknas därmed innebära en total kostnad för Skatteverket om cirka 7,1 miljoner kronor samt kostnader för kungörelser. Kostnaderna bör finansieras genom att resurser förs över från Sveriges Domstolar till Skatteverket.

Ärenden med anknytning till äktenskapsbalken och ärvdabalken

När det gäller de övriga ärenden som utredningen föreslår ska flyttas är Skatteverkets bedömning att utgångspunkten för kostnadsberäkningen bör vara verkets styckkostnad för handläggningen av ärenden om registrering av bouppteckningar. År 2006 uppgick den till 885 kronor. Med utgångspunkt i antalet inkomna ärenden år 2006 (se tabell ovan) kommer därmed utredningens förslag att innebära en total kostnad för Skatteverket om cirka 4,3 miljoner kronor.

På motsvarande sätt som för äktenskapsregistret bör kostnaden finansieras genom att resurser förs över från Sveriges Domstolar till Skatteverket.

Övriga myndigheter

Utredningens övriga förslag innebär att handläggningen av ärenden flyttas till olika förvaltningsmyndigheter. De förslagen bör kunna finansieras genom att resurser förs över från Sveriges Domstolar till respektive förvaltningsmyndighet. Vissa förslag rör dock ett mycket begränsat antal ärenden. Utredningen syftar här på t.ex. ärenden om medgivande att använda fingerade personuppgifter och ärenden om förordnande av sakkunnig enligt lagen (1985:193) om internationell järnvägstrafik. De föreslagna reformerna bör i dessa fall kunna finansieras inom ramen för respektive förvaltningsmyndighets befintliga anslag.

25.2.2 Kommunerna

Utredningens bedömning: Utredningens förslag innebär att kommunerna kommer att få vissa merkostnader. Dessa kostnader bör dock kunna finansieras inom ramen för nuvarande resurser.

Utredningens förslag om att handläggningen av ärenden om anordnande, omprövning och upphörande av godmanskap ska tas över av överförmyndaren, innebär naturligtvis en ökad arbetsbörda. Det gör även förslaget om att överförmyndaren ska ta över handläggningen av ärenden om förordnande och entledigande av förmyndare

för underårig. Redan i dag medverkar dock överförmyndaren aktivt i flertalet av dessa ärenden. De merkostnader som kan uppkomma torde därför inte bli särskilt stora. Kommunerna bör enligt utredningens bedömning klara de nya uppgifterna inom ramen för nuvarande resurser.

25.3 Andra konsekvenser

Utredningens bedömning: Utredningens förslag kommer inte att medföra några andra konsekvenser av det slag som anges i 15 § kommittéförordningen (1998:1474).

Utredningens förslag innebär att handläggningen av ett stort antal ärenden kommer att flyttas från landets tingsrätter till olika förvaltningsmyndigheter, vars verksamhet i många fall är koncentrerad till vissa orter i landet. Det kommer att medföra vissa begränsningar av enskildas möjlighet att personligen besöka myndigheterna. Utredningens erfarenhet är dock att enskildas kontakter med tingsrätten i de ärenden som föreslås flyttas vanligtvis sker per telefon och att det sällan förekommer att den enskilde besöker domstolen. Dessutom har många av landets hushåll numera tillgång till Internet vilket innebär att den enskilde i många fall kan få information den vägen. Härutöver innebär tillgången till Internet att kontakter mellan enskilda personer och myndigheter kan ske via e-post. Utredningen gör sammantaget den bedömningen att förslagen i betänkandet inte kommer att få några konsekvenser för den offentliga servicen i olika delar av landet.

Utredningens bedömning är att förslagen inte heller i övrigt kommer att få sådana konsekvenser som anges i 15 § kommittéförordningen (1998:1474). Det innebär uteblivna konsekvenser för den kommunala självstyrelsen, för brottsligheten och det brottsförebyggande arbete, för sysselsättning samt för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags. Vidare innebär det att förslagen inte heller medför några konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen.

26 Författningskommentar

26.1 Förslaget till lag om ändring i äktenskapsbalken

De ändringar som utredningen föreslår i äktenskapsbalken innebär att handläggningen av ett flertal ärenden flyttas från tingsrätt till Skatteverket. Det gäller ärenden om förordnande och entledigande av bodelningsförrättare. Det gäller även ärenden om ersättningsgaranti till bodelningsförrättare. Även registreringsärendena flyttas till Skatteverket. Till följd av utredningens förslag har bl.a. följande paragrafer ändrats; 7 kap. 3 §, 9 kap. 1 §, 13 kap. 6 §, 16 kap. 2 och 4 §§ samt 17 kap. 1 och 5 §§. I de nu angivna paragraferna har endast orden "domstol" och "tingsrätt" i olika böjningsformer bytts ut mot Skatteverket.

14 kap. Äktenskapsmål och mål om underhåll

5 § I mål om äktenskapsskillnad får domstolen pröva frågor om underhållsbidrag, vårdnad om barn, barns boende, umgänge med barn, rätt att bo kvar i makarnas gemensamma bostad till dess att bodelning sker och förbud att besöka varandra. Yrkanden i sådana frågor framställs i den ansökan genom vilken talan om äktenskapsskillnad väcks. Har sådan talan redan väckts, får yrkandena framställas muntligen inför domstolen eller skriftligen utan särskild stämning.

Det nuvarande andra stycket har utmönstrats ur paragrafen. Ändringen är en följd av förslaget om en ny ordning för handläggning av ärenden om förordnande och entledigande av bodelningsförrättare. Ändringen medför att det inte längre kommer att vara möjligt att vid tingsrätten ansöka om sådant förordnande i ett pågående mål om äktenskapsskillnad. Paragrafen har behandlats i avsnitt 10.2.1.1.

16 kap. Registreringsärenden

3 § När handlingen registrerats ska Skatteverket genast anteckna uppgiften i äktenskapsregistret.

Begärs registrering av en gåva, ska Skatteverket låta föra in en kungörelse om detta i Post- och Inrikes Tidningar. Detsamma gäller om makar gör en anmälan om bodelning enligt 9 kap. 1 § andra stycket eller om makarna eller en av dem ger in en bodelningshandling för registrering.

Av paragrafen framgår att ansvaret för äktenskapsregistret flyttas från Statistiska centralbyrån till Skatteverket. Ändringarna i första stycket är en följd av det förslaget. Den innebär att när en handling registrerats hos Skatteverket ska myndigheten också anteckna det i äktenskapsregistret. Handlingen ska enligt 16 kap. 4 § anses registrerad den dag handlingen kom in till Skatteverket.

I andra stycket finns bestämmelser om kungörelse i tidning. Ändringen innebär att kravet på kungörelse i ortstidning slopas. Förslaget har behandlats i avsnitt 10.1.4.

17 kap. Bodelningsförrättare

3 § Skatteverket ska ge den andre maken tillfälle att yttra sig över ansökan innan myndigheten meddelar beslut.

Paragrafen har ändrats med hänsyn till den föreslagna nya ordningen, innebärande att Skatteverket ges ensam behörighet att förordna bodelningsförrättare.

4 § Till bodelningsförrättare får endast förordnas den som har samtyckt till det. Bodelningsförrättaren ska entledigas av Skatteverket om det finns skäl för det. Innan beslut fattas om entledigande ska bodelningsförrättaren få tillfälle att yttra sig.

Förordnanden som meddelas när mål om äktenskapsskillnad pågår vid domstol upphör att gälla, om talan förfaller eller om målet avskrivs av annan anledning än den ena makens död.

Paragraf har ändrats med hänsyn till den föreslagna nya ordningen med Skatteverket som beslutande myndighet.

7 a § Om det är skäligt med hänsyn till en makes ekonomiska och personliga förhållanden samt omständigheterna i övrigt, kan Skatteverket på ansökan av denne besluta att ersättning till bodelningsförrättare för högst fem timmars arbete ska betalas av allmänna medel

på de villkor som anges i andra stycket (ersättningsgaranti). I fråga om sådan ersättning tillämpas 27 § rättshjälpslagen (1996:1619).

Ersättning enligt den beslutade ersättningsgarantin *ska* betalas ut, om den make som har utverkat garantin har en andel i boet som efter avdrag för täckning av skulder är värd mindre än 100 000 kr. Ersättningen *ska* betalas ut till bodelningsförrättaren efter ansökan *hos Skatteverket*. Utbetalt belopp *ska* vid tillämpningen av 7 § tillgodoräknas samme make.

Ändringarna i paragrafen anger den föreslagna nya ordningen att Skatteverket även ta över tingsrättens uppgift att besluta om ersättning av allmänna medel och utbetalning därav till bodelningsförrättare.

18 kap. Gemensamma bestämmelser

3 § Meddelar domstolen under rättegången beslut i frågor som avses i 14 kap. 7, 15 eller 16 §, *ska* talan mot beslutet föras särskilt.

Beslut som Skatteverket fattar enligt 16 och 17 kap. får överklagas till den tingsrätt inom vars domkrets ärendet prövats. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till Skatteverket inom tre veckor från dagen för beslutet.

Vid ett överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Paragrafen innehåller bestämmelser om överklagande av beslut.

Ändringen i *första stycket* har gjorts med hänsyn till förslaget om en ny instansordning.

Innehållet i *andra stycket* är nytt. Det anger att Skatteverkets beslut i registreringsärenden och i ärenden om bodelningsförrättare får överklagas till den tingsrätt inom vars domkrets ärendet prövats.

Av *tredje stycket* framgår att lagen om domstolsärenden ska tillämpas vid domstols handläggning av ett överklagande.

4 a § Vid handläggning som sker enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden består tingsrätten av en lagfaren domare. Om det finns särskilda skäl med hänsyn till ärendets beskaffenhet, får tingsrätten dock bestå av en lagfaren domare och tre nämndemän.

Paragrafens *andra stycke* har utmönstrats. Ändringen är en direkt följd av förslaget att handläggningen av ärenden om bodelningsförrättare flyttas från tingsrätt.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten för ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2009.

Av en särskild övergångsbestämmelse framgår att om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet, ska tingsrätten avsluta handläggningen av ärendet.

26.2 Förslaget till förordning om ändring i förordningen (1987:1022) om äktenskapsregistret

1 § Äktenskapsregistret *ska* föras av *Skatteverket*.

Ändringen i paragrafen innebär att ansvaret för äktenskapsregistret flyttas från Statistiska centralbyrån till Skatteverket.

- 2 § Tingsrätterna *ska* till äktenskapsregistret sända in uppgifter om
1. domar varigenom en vigsel har förklarats ogiltig eller domstolen har dömt till äktenskapsskillnad,
 2. domar eller beslut varigenom domstolen har avgjort ett mål om äktenskapsskillnad utan att ha dömt till äktenskapsskillnad.

Paragrafen har ändrats till följd av förslaget att handläggningen av registreringsärenden flyttas från tingsrätt till Skatteverket. Förslaget innebär att Skatteverket i framtiden kommer att vara den myndighet som får anmälningar om bodelning samt ingivna bodelningshandlingar, äktenskapsförord och gåvohandlingar. Med hänsyn härtill har tingsrättens skyldighet enligt punkterna 3 och 4 att skicka uppgifter av detta slag till äktenskapsregistret utmönstrats.

4 § Uppgift om dom eller beslut *ska* sändas in till *äktenskapsregistret* inom tre dagar från det att tiden för att överklaga avgörandet gick ut. Härvid *ska* det även anges om något överklagande har skett.

Ändringarna i denna paragraf är en följd av förslaget att handläggningen av registreringsärenden flyttas från tingsrätt till Skatteverket. Se även författningskommentaren till 2 §.

7 § Äktenskapsregistret *ska* vara anordnat så, att de uppgifter *som ska antecknas i registret lätt kan återfinnas*.

Den nya ordning som föreslås gälla för registreringsärenden innebär att uppgifter som ska antecknas i äktenskapsregistret kommer att tillföras registret både via domstol och Skatteverket. Paragrafen har därför ändrats på det sättet att äktenskapsregistret ska vara anordnat så att alla uppgifter som antecknas i registret ska vara lätta att hitta.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2009.
2. Om en anmälan som avses i 9 kap. 1 § andra stycket äktenskapsbalken kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet ska tingsrätten sända in uppgiften till äktenskapsregistret inom två veckor från den dag då handlingen kom in till domstolen. Detsamma gäller i fråga om inkomna bodelningshandlingar, äktenskapsförord och gåvohandlingar.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2009.

Av en särskild övergångsbestämmelse framgår att om en anmälan eller ansökan om registrering kom in till tingsrätten före ikraftträdandet, ska tingsrätten sända uppgiften till Skatteverket och inte till Statistiska centralbyrån.

26.3 Förslaget till förordning om ändring i förordningen (1987:1021) om kungörelse enligt äktenskapsbalken

Utredningen har föreslagit att kravet på kungörelse i ortstidning vid handläggning av registreringsärenden slopas. Till följd härav kan förordningen upphävas.

26.4 Förslaget till förordning om ändring i förordningen (1997:407) om ersättningsgaranti vid bodelning

5 § En ansökan från en bodelningsförrättare om utbetalning av ersättningsgaranti skall innehålla uppgift om den ersättning som begärs för arbete samt vilken tid som har lagts ned på uppdraget. Om bodel-

ningsförrättaren är skyldig att redovisa mervärdesskatt *ska* han eller hon ange hur stor del av ersättningen som utgör mervärdesskatt.

Paragrafens andra stycke har utmönstrats. Ändringen har gjorts med hänsyn till förslaget om en ny ordning för handläggning av ärenden om ersättningsgaranti till bodelningsförrättare, innebärande att Skatteverket även tar över denna uppgift.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2009.
2. Om en ansökan om ersättningsgaranti kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2009.

Av en särskild övergångsbestämmelse framgår att om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet, ska tingsrätten avsluta handläggningen av ärendet.

26.5 Förslaget till förordning om registrering av handling enligt äktenskapsbalken

När Skatteverket har registrerat en handling enligt äktenskapsbalken, ska handlingen förses med ett bevis om detta och därefter återlämnas till ingivaren.

Förslaget om en ny förordning är en följd av förslaget att handläggningen av registreringsärenden flyttas från tingsrätt till Skatteverket. Föreskriften i den föreslagna förordningen motsvarar vad som gäller i dag för tingsrättens handläggning (se 33 § förordningen [1996:271] om mål och ärenden i allmän domstol).

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2009.

Förordningen föreslås träda i kraft den 1 januari 2009.

26.6 Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken

10 kap. Om förmyndare

5 § Har en underårig inte någon förmyndare, *ska överförmyndaren förordna en sådan.*

Har förmyndare förordnats enligt första stycket på grund av att fadern eller modern är underårig, gäller förordnandet till dess fadern eller modern har uppnått myndig ålder.

Paragrafens *första stycke* har ändrats med hänsyn till att överförmyndaren föreslås ta över tingsrättens uppgift att förordna förmyndare för underårig. I avsnitt 11.2.3 redovisar utredningen de situationer när förmyndare ska förordnas för underårig.

Överförmyndarens beslut får enligt 20 kap. 6 § överklagas till tingsrätt.

13 § *Behörig överförmyndare i frågor om förordnande eller entledigande av förmyndare är överförmyndaren för den kommun som anges i 11 kap. 25 § första och andra stycket.*

I paragrafen anges vilken överförmyndare som är behörig i frågor om förordnande och entledigande av förmyndare. Enligt förslaget ska behörig överförmyndare vara överförmyndaren i den kommun där den underårige är folkbokförd. Om den underårige inte är folkbokförd i Sverige, ska i stället överförmyndaren för den kommun där den underårige vistas vara behörig överförmyndare. Reservforum ska vara överförmyndaren för Stockholms kommun. Ändringen i paragrafen har behandlats i avsnitt 11.2.6.2.

16 § Kan slutligt beslut *inte* ges omedelbart i ärende om förordnande av förmyndare, får *överförmyndaren*, om den omyndiges angelägenheter kräver omedelbar vård, förordna förmyndare för tiden till dess ärendet avgörs.

Paragrafen har ändrats med hänsyn till förslaget att överförmyndaren får fatta beslut om förordnande av förmyndare (jfr 11 kap. 18 § andra stycket). Enligt 20 kap. 6 § får överförmyndarens interimistiska beslut överklagas till tingsrätt (se prop. 1993/94:25 s. 295).

17 § Uppkommer fråga om att enligt 10 § entlediga en förmyndare och kan slutligt beslut *inte* ges omedelbart, får *överförmyndaren*, om dröjsmål skulle medföra fara för den underårige, besluta att förmyndaren ska skiljas från sitt uppdrag för tiden till dess ärendet avgörs.

Innan *överförmyndaren* meddelar beslut enligt första stycket, *ska* förmyndaren beredas tillfälle att yttra sig, om det inte är fara i dröjsmål.

Ändringen i *första och andra stycket* är en följd av förslaget att överförmyndaren även ska få fatta beslut om entledigande av förmyndare.

Paragrafen har också redigerats språkligt.

18 § Ansökan om förordnande eller entledigande av en förmyndare får göras av förmyndare, vårdnadshavare, den underårige själv, om han eller hon har fyllt sexton år, samt av hans eller hennes make eller sambo och närmaste släktingar. Frågor som avses i denna paragraf *ska överförmyndaren* också ta upp självmant, när det finns anledning till det.

I ett ärende som avses i första stycket *ska överförmyndaren* ge en underårig som fyllt sexton år tillfälle att yttra sig, om det kan ske.

Paragrafen har ändrats med hänsyn till att överförmyndaren tar över tingsrättens uppgift att förordna och entlediga förmyndare.

Vissa språkliga justeringar har gjorts i paragrafen.

11 kap. Om god man och förvaltare

1 § Kan en förmyndare på grund av sjukdom eller av någon annan orsak inte utöva förmynderskapet eller blir förmyndaren enligt 10 kap. 17 § skild från utövningen av det, *ska* överförmyndaren förordna god man att i förmyndarens ställe vårda den underåriges angelägenheter.

När *överförmyndaren* enligt 10 kap. 17 § skiljer en förmyndare från utövningen av förmynderskapet får *överförmyndaren* förordna god man enligt första stycket.

Om god man för underåriga utländska medborgare och underåriga statslösa personer finns bestämmelser i 4 kap. 3 § lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap samt i lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn.

I paragrafen finns bestämmelser som reglerar fall då den som är förmyndare för en underårig inte kan utöva förmynderskapet.

Ändringen i *andra stycket* är en följd av utredningens förslag att överförmyndaren ska få besluta om förordnande och entledigande av förmyndare.

4 § Om någon på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person, *ska rätten eller*

överförmyndaren, om det behövs, besluta att anordna godmanskap för honom eller henne. Ett sådant beslut får inte meddelas utan samtycke av den för vilken godmanskap ska anordnas, om inte den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas.

När ett beslut meddelas enligt första stycket, ska rätten eller överförmyndaren samtidigt förordna en god man att utföra uppdraget. Om en god man i något annat fall ska förordnas på grund av ett beslut enligt första stycket, ska förordnandet meddelas av överförmyndaren.

Ändringen i *första stycket* anger den föreslagna nya ordningen att överförmyndaren i de fall som inte ankommer på domstol ska få besluta om anordnande av godmanskap. Enligt 20 kap. 6 § får överförmyndarens beslut överklagas till tingsrätt.

I *andra stycket* innebär ändringen att den som anordnar ett godmanskap samtidigt ska förordna en god man att utföra uppdraget.

4 b § Beslut enligt 4 § första stycket meddelas av överförmyndaren om den enskilde samtycker till att godmanskap anordnas för honom eller henne.

Om någon annan än den enskilde motsätter sig att godmanskap anordnas ska överförmyndaren överlämna ärendet till rätten. Detsamma gäller om den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas i frågan.

Paragrafen är ny. Den anger i vilka fall överförmyndaren får besluta om anordnande av godmanskap. Den anger vidare i vilka fall det alljämt är rätten som ska anordna godmanskap. De föreslagna ändringarna innebär i praktiken att ett ärenden om anordnande av godmanskap alltid inleds hos överförmyndaren och att det först sedan ett ärende aktualiserats där i vissa fall blir nödvändigt att överlämna ärendet till tingsrätt för prövning i sak. I övrigt har paragrafens innehåll behandlats i avsnitt 11.3.6.2.

Första stycket och *andra stycket* innebär att överförmyndaren är behörig att anordna godmanskap om den enskilde samtycker till att godmanskap anordnas för honom eller henne. Om den enskilde samtycker till åtgärden men någon annan som har rätt att ansöka om åtgärden motsätter sig att godmanskap anordnas (se 11 kap. 15 § första stycket), ska överförmyndaren dock överlämna ärenden till tingsrätten. Prövningen vid tingsrätt i en sådan situation handlar om den enskildes behov av god man. Överförmyndaren ska också överlämna ärendet till tingsrätten om den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas i frågan.

15 § Ansökan om förordnande av god man enligt 1–4 §§ eller förvaltare får göras av förmyndare, den som ansökningen avser, om han eller hon har fyllt sexton år, samt av hans eller hennes make eller sambo och närmaste släktingar. Ansökan om anordnande av godmanskap enligt 4 § eller förvaltarskap får göras av dem som nu har nämnts. *Ansökan om anordnande av förvaltarskap får även göras av överförmyndaren.*

Ansökan om anordnande av förvaltarskap får också göras av god man som avses i 4 §.

När det finns anledning till det *ska* rätten självmant ta upp frågor om förvaltarskap. Överförmyndaren har samma skyldighet när det gäller *anordnande av godmanskap enligt 4 §* eller förordnande av god man eller förvaltare.

Ändringarna i paragrafen har gjorts med hänsyn till förslaget om att överförmyndaren får besluta om anordnande av godmanskap.

16 § I ärenden om förordnande av god man eller förvaltare för någon som har fyllt sexton år *ska* rätten eller överförmyndaren ge denna person tillfälle att yttra sig, om det kan ske.

I ärenden om anordnande av godmanskap enligt 4 § eller förvaltarskap *ska*, om det inte är obehövt, rätten *eller överförmyndaren* också inhämta yttrande från den enskildes make eller sambo och barn, överförmyndaren och vårdinrättning. Yttrande *ska* också, om det behövs, inhämtas från andra närstående samt från den eller de kommunala nämnder som fullgör uppgifter inom socialtjänsten och den eller de nämnder som utövar landstingets ledning av omsorgsverksamheten. Den som ansökningen avser *ska* höras muntligen, om det kan ske utan skada för honom eller henne och det inte är uppenbart att han eller hon inte förstår vad saken gäller. Rätten *eller överförmyndaren* kan dock avstå från att höra den enskilde muntligen om han eller hon själv har gjort ansökan eller medgivit det ifrågasatta förordnandet eller det annars finns särskilda skäl.

Bestämmelserna i andra stycket gäller även i ärenden hos överförmyndaren om förordnande av god man enligt 4 § eller förvaltare.

Myndigheter och inrättningar som anges i andra stycket är skyldiga att lämna rätten *och överförmyndaren* sådana uppgifter som kan vara av betydelse i ärendet.

Paragrafen har ändrats med hänsyn till förslaget om att överförmyndaren får besluta om anordnande av godmanskap.

17 § Innan rätten anordnar förvaltarskap *ska* den inhämta läkarintyg eller annan likvärdig utredning om den enskildes hälsotillstånd. Detta gäller *även för överförmyndaren* i ärenden om anordnande av godmanskap enligt 4 §, när den enskilde inte har lämnat sitt samtycke. *Överförmyndaren ska även i annat fall inhämta läkarintyg om det kan antas vara till fördel för utredningen i ärendet.*

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela närmare föreskrifter om sådan utredning som avses i första stycket.

Enligt den nuvarande ordningen är rätten vid handläggning av ärenden om anordnande av godmanskap skyldig att inhämta läkarintyg med avseende på den enskildes hälsotillstånd i de fall den enskilde inte lämnar sitt samtycke till åtgärden. Ändringen i *första stycket* innebär att den skyldigheten gäller överförmyndaren. Dessutom har det i första stycket införts en bestämmelse som innebär att överförmyndaren i princip alltid har möjlighet att inhämta läkarintyg i ärenden om anordnande av godmanskap.

18 § Kan ett slutligt beslut inte ges omedelbart i ett ärende om anordnande av godmanskap enligt 4 § eller förvaltarskap, får rätten *eller överförmyndaren* besluta att anordna godmanskap eller förvaltarskap för tiden till dess ärendet slutligt avgörs, om den enskildes angelägenheter kräver omedelbar vård eller ett dröjsmål uppenbarligen skulle medföra fara för den enskildes person eller egendom. Ett sådant beslut kan meddelas även för den som är underårig att gälla från och med den dag då han eller hon fyller arton år.

Kan ett slutligt beslut inte ges omedelbart i ett ärende om förordnande av god man eller förvaltare, får överförmyndaren förordna god man eller förvaltare för tiden till dess ärendet slutligt avgörs, om ärendet brådskar av sådan anledning som anges i första stycket.

Innan beslut enligt första eller andra stycket meddelas *ska* den som ansökningen avser ha fått tillfälle att yttra sig, om det kan ske utan större tidsförlust och utan skada för honom eller henne.

Ett beslut enligt första stycket får när som helst ändras av rätten *eller överförmyndaren*. Överförmyndaren får när som helst ändra ett beslut enligt andra stycket.

Paragrafen har ändrats med hänsyn till den föreslagna nya ordningen om anordnande av godmanskap.

19 § Om en god man eller förvaltare inte längre behövs, *ska* godmanskapet eller förvaltarskapet upphöra. *Beslut om att godmanskap enligt 4 § ska upphöra fattas av rätten eller överförmyndaren. Beslut om att förvaltarskap ska upphöra fattas av rätten.* I övriga fall fattas beslutet av överförmyndaren. Har god man förordnats enligt 3 § 1–5, ska överförmyndaren entlediga den gode mannen så snart den som förordnandet avser begär det. När en god man eller förvaltare har slutfört sitt uppdrag, *ska* han genast anmäla det till överförmyndaren.

En god man eller förvaltare har rätt att på begäran bli entledigad från sitt uppdrag. Beslut om entledigande fattas av överförmyndaren. *Ska* godmanskapet eller förvaltarskapet fortsätta, är den gode mannen eller

förvaltaren dock skyldig att kvarstå till dess en ny god man eller förvaltare har utsetts.

Ändringen i *första stycket* anger den föreslagna nya ordningen att överförmyndaren även i vissa fall ska få besluta om upphörande av godmanskap.

19 b § Beslut enligt 19 § första stycket om att godmanskap ska upphöra på begäran av den enskilde fattas av överförmyndaren.

Om någon annan än den enskilde motsätter sig att godmanskapet upphör ska överförmyndaren överlämna ärendet till rätten. Detsamma gäller om den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas i frågan.

Paragrafen är ny. Den motsvarar det som föreslås gälla i fråga om ordningen för ärenden om anordnande av godmanskap. För en utförligare beskrivningen av paragrafens innebörd hänvisas därför till författningskommentaren till 4 b §.

23 § Rätten eller överförmyndaren är skyldig att pröva om omfattningen av ett godmanskap enligt 4 § bör jämkas, om någon av dem som anges i 15 § första stycket eller den gode mannen ansöker om det. Rätten har samma skyldighet i fråga om förvaltarskap, om någon av dem som anges i 15 § första stycket eller förvaltaren ansöker om det. Rätten eller överförmyndaren kan också utan ansökan göra en sådan prövning.

Innan rätten eller överförmyndaren meddelar beslut enligt första stycket, ska den gode mannen eller förvaltaren samt överförmyndaren och den enskilde ges tillfälle att yttra sig.

Kan ett slutligt beslut inte ges omedelbart, får rätten eller överförmyndaren meddela beslut i frågan för tiden till dess ärendet avgörs, om dröjsmål skulle medföra fara för den enskilde. I fråga om ett sådant beslut tillämpas bestämmelserna i 18 § tredje och fjärde styckena.

I fråga om godmanskap enligt 1–3 §§ ska överförmyndaren pröva om godmanskapets omfattning bör jämkas. Bestämmelserna i första-tredje styckena ska också tillämpas vid handläggningen hos överförmyndaren av frågor om sådan jämkning.

Paragrafen har ändrats med hänsyn till den föreslagna nya ordningen om anordnande av godmanskap.

23 b § Beslut enligt 23 § första stycket om jämkning av godmanskap på begäran av den enskilde fattas av överförmyndaren.

Om någon annan än den enskilde motsätter sig att godmanskapet jämkas, ska överförmyndaren överlämna ärendet till rätten. Detsamma gäller om den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas i frågan.

Paragrafen är ny. Den motsvarar det som föreslås gälla i fråga om ordningen för ärenden om anordnande och upphävande av godmanskap. För en utförligare beskrivningen av paragrafens innebörd hänvisas därför till författningskommentaren till 4 b §.

25 § Behörig domstol i frågor som gäller förvaltare är tingsrätten i den ort där den enskilde är folkbokförd. Om den enskilde inte är folkbokförd i Sverige, är tingsrätten i den ort där den enskilde vistas behörig domstol.

Behörig överförmyndare i frågor om godmanskap enligt 1, 2 och 4 §§ eller lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn samt i frågor om förvaltare är överförmyndaren för den kommun där den enskilde är folkbokförd. Om den enskilde inte är folkbokförd i Sverige, är överförmyndaren för den kommun där den enskilde vistas behörig överförmyndare.

Om det inte finns någon behörig domstol enligt första stycket eller behörig överförmyndare enligt andra stycket, är Stockholms tingsrätt och överförmyndaren för Stockholms kommun behörig domstol respektive behörig överförmyndare.

I paragrafen finns bestämmelser om forum när det gäller frågor om godmanskap och förvaltare. Paragrafen har ändrats med anledning av den föreslagna nya ordningen om att ett ärende om anordnande av godmanskap alltid inleds hos överförmyndaren. Ändringen innebär inte några förändringar i sak av de nuvarande forumreglerna.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
2. Om ett ärende har uppkommit vid tingsrätten för ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2009.

Av en särskild övergångsbestämmelse framgår att om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet, ska tingsrätten avsluta handläggningen av ärendet. Vidare framgår att det samma ska gälla om tingsrätten självmant har aktualiserat ett ärende före ikraftträdandet.

26.7 Förslaget till förordningen om ändring i förordningen (1976:1121) om ersättning till vissa överförmyndare, förmyndare och förvaltare

4 § Fråga om ersättning till överförmyndare prövas av *Länsstyrelsen i Stockholms län*.

När det gäller prövning av frågor om ersättning till förmyndare och förvaltare finns bestämmelser i 12 kap. 16 och 17 §§ föräldrabalken.

Ändringen i paragrafens *första stycke* anger den föreslagna nya ordningen att Länsstyrelsen i Stockholms län i stället för Stockholms tingsrätt ska pröva frågor om ersättning till överförmyndare. Paragrafen har behandlats i avsnitt 11.3.6.3.

6 § *Länsstyrelsens beslut överklagas till Stockholms tingsrätt. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till länsstyrelsen inom tre veckor från dagen för beslutet.*

Vid ett överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Paragrafen är ny. Den innehåller bestämmelser om överklagande av länsstyrelsens beslut.

I *första stycket* anges att länsstyrelsens beslut kan överklagas till Stockholms tingsrätt. Av första stycket framgår också att skrivelsen med överklagandet ska ges in inom tre veckor från dagen för beslutet. Länsstyrelsens beslut behöver således inte delges.

Andra stycket innebär att domstol vid handläggning av ett överklagande ska tillämpa lagen om domstolsärenden.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2009.
2. Om en ansökan kommit in till Stockholms tingsrätt före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2009.

Av en särskild övergångsbestämmelse framgår att om ansökan om ersättning kommit in till Stockholms tingsrätt före ikraftträdandet, ska tingsrätten avsluta handläggningen av ärendet.

26.8 Förslaget till lag om ändring i ärvdabalken

16 kap. Om preskription av rätt att taga arv eller testamente

I kapitlet finns bestämmelser om preskription av rätt till arv eller testamente. Ändringar har gjorts i kapitlets *paragrafer 1–2 och 5–6*. Ändringarna anger den föreslagna nya ordningen att Skatteverket tar över tingsrättens uppgift att handlägga ärenden som rör preskription av rätt till arv eller testamente. Paragraferna har behandlats i avsnitt 13.5.1.

10 § Skatteverkets beslut får överklagas till den tingsrätt inom vars domkrets ärendet prövats. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till Skatteverket inom tre veckor från dagen för beslutet.

Vid ett överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Paragrafen är ny och innehåller bestämmelser om överklagande av Skatteverkets beslut.

I *första stycket* anges att Skatteverkets beslut får överklagas till den tingsrätt inom vars domkrets ärendet prövats. Bestämmelsen har utformats efter förebild av 14 § andra stycket lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar.

Av *andra stycket* framgår att domstol vid handläggning av ett överklagande ska tillämpa lagen om domstolsärenden.

19 kap. Om boutredningsman och testamentsexekutor

I kapitlet finns bestämmelser om boutredningsman. Ändringar har bl.a. gjorts i kapitlets *paragrafer 1, 4–6, 8, 14 a–15, 17 och 20–21*. Ändringarna anger den föreslagna nya ordningen att Skatteverket tar över tingsrättens uppgift att förordna och entlediga boutredningsman. De anger även att Skatteverket tar över tingsrättens roll som bevaknings- och tillsynsmyndighet för boutredningsmännens förvaltning. Paragraferna har behandlats i avsnitt 13.5.2 och 13.5.3.

9 § Om en ansökan är bristfällig, ska Skatteverket förelägga sökanden att avhjälpa bristen. Av föreläggandet ska det framgå att ansökan kan komma att avvisas om föreläggandet inte följs. Föreläggandet behöver inte delges.

Skatteverket ska avvisa en ansökan om den är så bristfällig att den inte kan läggas till grund för prövning i sak och sökanden inte har följt ett föreläggande att avhjälpa bristen.

Innan *Skatteverket* meddelar beslut som avses i 1 eller 5 §, ska dödsbodelägarna genom särskilda meddelanden av *Skatteverket* få tillfälle att yttra sig, om det kan ske inom rimlig tid.

En boutredningsman får inte förordnas utan att han eller hon samtyckt därtill eller entledigas från sådant uppdrag utan att han eller hon fått tillfälle att yttra sig.

Första stycket har bearbetats språkligt. I övrigt är ändringarna i huvudsak en följd av utredningens förslag om en ny ordning för förordnande av boutredningsman. I första stycket sägs att om ansökan är bristfällig i något hänseende ska *Skatteverket* förelägga sökanden att komplettera den. Ett sådant förelägga ska innehålla en upplysning om att ansökan kan avisas om nöjaktig komplettering inte ges in. Av texten framgår uttryckligen att föreläggandet inte behöver delges. Det innebär att det kan sändas i ett vanligt brev till den adress som uppgetts i ansökan.

Innehållet i *andra stycket* är nytt. Det anger att *Skatteverket* ska avvisa en ansökan om den är så bristfällig att den inte kan läggas till grund för en prövning i sak.

Tredje och fjärde stycket motsvarar paragrafens nuvarande andra och tredje stycke.

10 § Kan i ärende som avses i 1 eller 5 § slutligt beslut inte meddelas omedelbart, får *Skatteverket* om det behövs, meddela beslut att gälla intill dess att slutligt beslut föreligger; och skall vad i 9 § tredje stycket sägs vinna tillämpning, i fråga om entledigande av boutredningsman dock endast där så kan ske inom rimlig tid.

Paragrafen har ändrats med hänsyn till förslaget om en ny ordning för förordnande av boutredningsman. Det nuvarande andra stycket har med vissa ändringar förts över till 21 a §.

21 a § *Skatteverkets* beslut får överklagas till den tingsrätt inom vars domkrets ärendet prövats. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till *Skatteverket* inom tre veckor från dagen för beslutet. I fråga om interimistiska beslut ska dock överklagandet ges in till *Skatteverket* inom tre veckor från den dag klaganden fick del av beslutet.

Hovrättens beslut i en fråga som avses i 10 § får inte överklagas.

Vid ett överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Innehållet i paragrafen är nytt. I paragrafen finns bestämmelser om överklagande av *Skatteverkets* beslut.

I första stycket anges att *Skatteverkets* beslut ska kunna överklagas till den tingsrätt inom vars domkrets ärendet först prövats (se även författningskommentaren till 16 kap. 10 §). Av första stycket

framgår vidare att skrivelsen med överklagandet av ett slutlig beslut ska ges in inom tre veckor från dagen för beslutet. Om överklagandet avser ett interimistiskt beslut ska dock skrivelsen ges in inom tre veckor från den dag klaganden fick del av beslutet. Skatteverket behöver alltså bara delge interimistiska beslut. Förslaget motsvarar vad som enligt nuvarande ordning gäller för överklagande av tingsrättens beslut (se 38 § lagen om domstolsärenden).

Andra stycket motsvarar nuvarande 10 § andra stycke.

Tredje stycket innebär att domstol vid handläggning av ett överklagande ska tillämpa lagen om domstolsärenden.

23 kap. Om arvskifte

5 § På en delägars begäran ska Skatteverket förordna någon att vara skiftesman. Vad som föreskrivs i 17 kap. 1 och 3–4 samt 6–9 §§ äktenskapsbalken om bodelning, bodelningsförrättare och make ska gälla i fråga om arvskifte, skiftesman och delägare i boet. Arvode och ersättning till skiftesmannen ska dock betalas av dödsboet.

Ställs boet under förvaltning av testamentsexekutor, är denne utan särskilt förordnande skiftesman. Detta gäller dock *inte*, om någon annan redan har förordnats som skiftesman eller om testamentsexekutorn är delägare i boet.

I paragrafen finns bestämmelser om skiftesman. Ändringarna i *första stycket* anger den föreslagna nya ordningen att Skatteverket tar över tingsrättens uppgift att förordna och entlediga skiftesman. Paragrafen har behandlats i avsnitt 13.5.2.

6 § Skatteverkets beslut får överklagas till den tingsrätt inom vars domkrets ärendet prövats. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till Skatteverket inom tre veckor från dagen för beslutet.

Vid ett överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Paragrafen är ny och innehåller bestämmelser om överklagande av Skatteverkets beslut.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2009.

Av en särskild övergångsbestämmelse framgår att om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet, ska tingsrätten avsluta handläggningen av ärendet.

26.9 Förslaget till lag om ändring i lagen (1958:52) om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente

Tid, inom vilken arvinge eller testamentstagare efter kungörelse enligt 16 kap. 1, 2 eller 3 § ärvdabalken har att göra sin rätt gällande, *får förlängas av Skatteverket om det finns skäl för det*. Sådan förlängning *får* ske med högst fem år i sänder men *får* sammanlagt *inte* avse mera än femton år.

Ansökan om förlängning *ska ges in till Skatteverket*, innan preskription inträtt, och *får* göras av den som har att bevaka arvingens eller testamentstagarens rätt i boet. Övriga dödsbodelägare *ska* genom särskilda meddelanden av *Skatteverket* erhålla tillfälle att yttra sig över ansökningen.

Sedan beslut om förlängning vunnit laga kraft, *ska Skatteverket kungöra beslutet* i Post- och Inrikes Tidningar.

Skatteverkets beslut får överklagas till den tingsrätt inom vars domkrets ärendet prövats. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till Skatteverket inom tre veckor från dagen för beslutet.

Vid ett överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Lagen innehåller bestämmelser om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente.

Ändringarna i *första, andra, tredje och fjärde stycket* har gjorts med anledning av att Skatteverket tar över tingsrättens uppgift att pröva en ansökan om förlängning.

Lagens *femte stycke* är nytt och innehåller bestämmelser om överklagande av Skatteverkets beslut.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2009.

Av en särskild övergångsbestämmelse framgår att om en ansökan om förlängning kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet, ska tingsrätten avsluta handläggningen av ärendet.

26.10 Förslaget till lag om ändring i jordabalken

8 kap. Arrende i allmänhet

32 § En arrendetvist som inte enligt 30 § ska prövas av en arrendenämnd ska tas upp av den fastighetsdomstol inom vars område fastigheten är belägen.

Om laga domstol i tvist med anledning av tillfällig upplåtelse av mark för uppställning av fordon finns bestämmelse i 10 kap. 10 § rättegångsbalken.

Paragrafen innehåller bestämmelser om forum vid bl.a. arrendetvist.

Ändringen i *första stycket* är en följd av förslaget att ärenden om förordnande av synemän och anstånd med att avsluta syn flyttas från fastighetsdomstolen till länsstyrelsen.

33 § *Länsstyrelsen beslut i ärenden enligt 9 kap. 24 § överklagas till den fastighetsdomstol inom vars område fastigheten är belägen. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till länsstyrelsen inom tre veckor från dagen för beslutet.*

Vid ett överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Paragrafen är ny och innehåller bestämmelser om överklagande av länsstyrelsens beslut i ärenden om förordnande av synemän och anstånd med att avsluta syn.

9 kap. Jordbruksarrende

24 § Syn ska förrättas av minst två med ortens jordbruksförhållanden förtrogna synemän, vilka utses bland personer som av länsstyrelse förklarats behöriga att hålla syn. Synemännen ska utses av jordägaren och arrendatorn gemensamt. Enas parterna inte om valet, utser länsstyrelsen synemän.

Mot syneman gäller samma jäv som mot domare.

Har synemännen olika meningar, ska majoritetens mening gälla. Kan beslut inte åstadkommas på sådant sätt, ska, om synemännen är flera än två samt parterna eller länsstyrelsen utsett en av synemännen att var ordförande, dennes mening gälla som synemännens beslut. Kan inte heller på detta sätt beslut åstadkommas, ska synemännen välja ytter-

ligare en syneman, som då blir ordförande. Enas *inte* synemännen om valet, *ska länsstyrelsen* utse synemannen.

Syn får *inte* påbörjas tidigare än sex månader före den dag till vilken den hänför sig och skall vara avslutad inom fyra månader från nämnda dag, om *inte länsstyrelsen* på begäran av synemännen medger att synen får avslutas senare. Sådant medgivande behövs dock inte för syn som äger rum inom två månader efter fristens utgång för att undersöka förekomsten av ogräs.

Paragrafen, som har behandlats i kapitel 15, innehåller regler om syn och synemän.

Ändringarna i *första och tredje stycket* anger den föreslagna nya ordningen att länsstyrelsen ska utse synemän. I enlighet med allmänna principer blir den länsstyrelse behörig inom vars län arrendestället finns.

Som en följd av den nya ordningen har *fjärde stycket* ändrats. Ändringen innebär att länsstyrelsen även får medge anstånd med att avsluta syn.

Paragrafen har även genomgått en språklig bearbetning.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
2. Om en ansökan har kommit in till fastighetsdomstolen före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2009.

Av en särskild övergångsbestämmelse framgår att om en begäran om att utse synemän eller en begäran om anstånd med att avsluta syn kommit in till fastighetsdomstolen före ikraftträdandet, ska fastighetsdomstolen avsluta handläggningen av ärendet.

26.11 Förslaget till lag om ändring i lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område

2 kap. Om fullmakt

17 § *I lagen om dödande av förkommen handling finns bestämmelser om att en fullmakt enligt 16 § kan förklaras kraftlös.*

Den nuvarande paragrafen innehåller bestämmelser om att en skriftlig fullmakt i vissa fall kan förklaras kraftlös. Ändringen i paragrafen innebär att dessa bestämmelser flyttas till den föreslagna nya mortifikationslagen. Den lagen medför att Kronofogdemyndigheten tar över tingsrättens handläggning av ärenden om kraftlöshetsförklaring av fullmakt. För en kommentar till den nya ordningen hänvisas till författningskommentaren till 21 och 22 §§ lagen om dödande av förkommen handling.

26.12 Förslaget till lag om ändring i försäkringsrörelselagen (1982:713)

3 kap. Aktier, aktiebrev och aktiebok m.m. i försäkringsaktiebolag

2 e § Om det finns särskilda skäl, får Finansinspektionen *förordna* en lämplig person att som förvaltare företräda sådana aktier som enligt 2 d § inte får företrädas av ägaren.

En förvaltare har rätt till skälig ersättning för arbete och utlägg. Ersättningen *ska* betalas av ägaren till aktierna eller andelarna och *ska* på begäran förskottas av försäkringsbolaget. Om den betalningskyldige inte godtar förvaltarens anspråk, fastställs ersättningen av *Finansinspektionen*.

I paragrafen finns bestämmelser om att Finansinspektionen har möjlighet att ingripa mot den som har ett kvalificerat innehav av aktier i ett försäkringsaktiebolag om denne t.ex. inte har ansökt om tillstånd till förvärvet.

Ändringen i *första stycket* innebär att Finansinspektionen, i stället för som i dag, tingsrätt i vissa fall får förordna en förvaltare att företräda aktier som inte får företrädas av ägaren.

I *andra stycket* har även beslutanderätten att i vissa situationer fastställa förvaltarens ersättning flyttats från tingsrätt till Finansinspektionen.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2009.

Av en särskild övergångsbestämmelse framgår att om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet, ska tingsrätten avsluta handläggningen av ärendet.

26.13 Förslaget till lag om ändring i lagen (1985:193) om internationell järnvägstrafik

10 § Kan parterna i fall som avses i bilag A artikel 48 § 2 eller i bilag B artikel 52 § 2 inte enas om en viss sakkunnig, ska *Järnvägsstyrelsen* efter ansökan förordna sakkunnig.

I paragrafen anges den föreslagna nya ordningen att Järnvägsstyrelsen ska pröva ansökan om förordnande av sakkunnig när parterna inte kan enas om i vilken omfattning transporterat resgods eller gods har skadats eller minskat.

11 § Järnvägsstyrelsens beslut överklagas till allmän förvaltningsdomstol. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till Järnvägsstyrelsen inom tre veckor från dagen för beslutet.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätt.

Paragrafen, som är ny, innehåller bestämmelser om överklagande av Järnvägsstyrelsens beslut.

Paragrafens *första stycke* anger att Järnvägsstyrelsens beslut får överklagas till länsrätten inom tre veckor från dagen för beslutet. I enlighet med den generella forumregeln i 14 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar kommer behörig domstol att vara länsrätten inom vars domkrets ärendet prövats, dvs. länsrätten i Dalarnas län.

Andra stycket innebär att det införs krav på prövningstillstånd i kammarrätten.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2009.

Av en särskild övergångsbestämmelse framgår att om en ansökan om förordnande av sakkunnig kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet, ska tingsrätten avsluta handläggningen av ärendet.

26.14 Förslaget till lag om ändring i lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar

11 kap. Likvidation och upplösning

6 c § Om en likvidator begär att få avgå och visar skäl till det, ska likvidatorn entledigas. En likvidator ska också entledigas om han eller hon inte är lämplig eller av någon annan orsak bör skiljas från uppdraget.

En ansökan om entledigande görs hos Bolagsverket. När det finns anledning till det ska Bolagsverket självmant ta upp frågan.

En ansökan om entledigande kan göras av likvidatorn, en föreningsmedlem eller någon annan vars rätt är beroende av likvidationen.

Om en likvidator entledigas ska genast en ny utses. Detta gäller dock inte om det finns någon annan likvidator och det inte kan anses nödvändigt att utse en ny likvidator i den entledigades ställe.

Paragrafen innehåller bestämmelser om entledigande av likvidator. Ändringen i *andra stycket* anger den föreslagna nya ordningen att Bolagsverket prövar en ansökan om entledigande av likvidator. Till följd härav införs även en föreskrift om att Bolagsverket självmant får besluta att en likvidator ska entledigas. Det kan t.ex. bli aktuellt om det framkommer att likvidatorn missköter sitt uppdrag.

Tredje och fjärde stycket har ändrats med hänsyn till den nya ordningen, innebärande att Bolagsverket prövar en ansökan om entledigande av likvidator. Paragrafen har behandlats i avsnitt 7.2.3.2.

6 d § *En likvidator har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt, om inte ersättning kan betalas på annat sätt. En ansökan om ersättning görs hos Bolagsverket.*

Paragrafen är ny. Den anger att likvidator har rätt till ersättning av allmänna medel om ersättning inte kan betalas av den ekonomiska föreningen. En ansökan om ersättning ska prövas av Bolagsverket. Paragrafen har behandlats i avsnitt 7.2.3.4.

19 § Om en förening är försatt i konkurs och denna avslutas utan överskott, är föreningen upplöst när konkursen avslutas. Finns det efter konkursens avslutande tillgångar som inte omfattas av konkursen

eller väcks talan mot föreningen eller uppkommer det av annat skäl behov av en likvidationsåtgärd, ska Bolagsverket på ansökan av den som berörs besluta om likvidation. Ett sådant beslut gäller omedelbart. Kallelse till den första föreningsstämman efter beslutet ska ske enligt 16 §.

Om en konkurs avslutas med överskott eller läggs ned efter frivillig uppgörelse eller om egendomen i konkursboet återställs till föreningen till följd av att ackord har fastställts, ska rätten i samband med att konkursen avslutas besluta att föreningen ska gå i likvidation. Ett sådant beslut gäller omedelbart.

Var föreningen i likvidation när den försattes i konkurs, ska likvidationen fortsätta enligt 16 §, om konkursen avslutas på det sätt som anges i andra stycket.

Ändringen i *första stycket* innebär att Bolagsverket tar över tingsrättens uppgift att besluta om likvidation om det efter en avslutad s.k. underskottskonkurs framkommer att det finns tillgångar som inte omfattas av konkursen. Det införs också en bestämmelse om att beslut om likvidation inte bara ska fattas om det efter konkursens avslutande finns tillgångar utan även när talan väcks mot föreningen eller det av annat skäl uppkommer behov av likvidationsåtgärd. Syftet med bestämmelsen är att ge upplösta ekonomiska föreningar möjlighet att rättshandla i nämnda situationer. Motsvarande bestämmelse finns i 25 kap. 50 § aktiebolagslagen (2005:551). Paragrafen har behandlats i avsnitt 7.2.3.1.

I *andra och tredje stycket* har endast språkliga justeringar gjorts.

15 kap. Registrering m.m.

7 § Beslut av registreringsmyndigheten i ärende enligt 11 kap. 4 a, 6 b, 6 c, 6 d, 13 § eller 19 § *första stycket* överklagas till tingsrätten i den ort där föreningens styrelse har sitt säte. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till registreringsmyndigheten inom tre veckor från dagen för beslutet.

Vid överklaganden av registreringsmyndighetens beslut i ärenden enligt 11 kap. 4 a, 6 b, 6 c, 6 d, 13 § eller 19 § *första stycket* gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Hovrättens beslut i en överklagad fråga angående ersättning till likvidator får inte överklagas, om det inte finns särskilda skäl för en prövning om tillstånd enligt 39 § tredje stycket 1 lagen (1996:242) om domstolsärenden.

I paragrafen finns bestämmelser om överklagande av Bolagsverkets beslut.

Ändringarna i *första stycket* innebär att Bolagsverkets beslut i de ärenden som flyttas dit ska kunna överklagas till tingsrätt. Det gäller bl.a. beslut i ärenden om att en tillgång av ringa värde ska tillfalla Allmänna arvsfonden och beslut i ärenden om entledigande av likvidator.

Tredje stycket är nytt. Det anger att hovrättens beslut i en överklagad fråga angående ersättning till likvidator inte får överklagas.

26.15 Förslaget till lag om ändring i lagen (1989:31) om förvaltning av vissa samägda jordbruksfastigheter

2 § Delägarna i fastigheten ska utse en ställföreträdare. Valet av ställföreträdare *ska* för anteckning i fastighetsregistrets inskrivningsdel anmälas skriftligen till inskrivningsmyndigheten för det område där fastigheten ligger. Anmälan *ska* vara undertecknad av ställföreträdaren och innehålla en försäkran av honom *eller henne* på heder och samvete att bestämmelserna i denna lag har iakttagits vid valet av ställföreträdare.

Om anmälan enligt första stycket inte har gjorts eller om den som anmäls som ställföreträdare har avlidit, *ska* rätten på den ort där fastigheten ligger efter anmälan av myndighet eller delägare förordna en ställföreträdare. Om en ställföreträdare begär det, *ska inskrivningsmyndigheten* förordna en ny ställföreträdare i hans *eller hennes* ställe. Innan en ställföreträdare förordnas *ska* delägarna ges tillfälle att yttra sig, om det är möjligt. När rätten har förordnat en ställföreträdare, *ska* detta anmälas till inskrivningsmyndigheten.

Delägarna kan när som helst utse en ny ställföreträdare i stället för en ställföreträdare som tidigare har anmäls eller förordnats. Därvid gäller första stycket.

Vid byte av ställföreträdare består den tidigare ställföreträdarens uppdrag till dess att den nye ställföreträdaren har antecknats i fastighetsregistrets inskrivningsdel.

Paragrafen innehåller bestämmelser om hur en ställföreträdare för en samägd jordbruksfastighet ska utses.

I *andra stycket* anges den nya ordningen att inskrivningsmyndigheten ska handlägga ärenden om byte av ställföreträdare.

14 § Inskrivningsmyndighetens beslut i ärende om byte av ställföreträdare enligt 2 § andra stycket överklagas till tingsrätten i den ort där fastigheten ligger. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till inskrivningsmyndigheten inom tre veckor från dagen för beslutet.

Vid ett överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Paragrafen är ny. Den innehåller bestämmelser om överklagande av inskrivningsmyndighetens beslut i ärenden om byte av ställföreträdare. Inskrivningsmyndighetens beslut ska enligt förslaget kunna överklagas till den tingsrätten i den ort där fastigheten ligger.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2009.

Av en särskild övergångsbestämmelse framgår att om en ställföreträdare före ikraftträdandet kommit in till tingsrätten med en begäran om att bli entledigad från uppdraget, ska tingsrätten avsluta handläggningen av ärendet.

26.16 Förslaget till lag om ändring i lagen (1991:483) om fingerade personuppgifter

2 § Den som vill använda fingerade personuppgifter ska ansöka om medgivande till det hos Rikspolisstyrelsen.

I dag lämnas medgivande att använda fingerade personuppgifter av Stockholms tingsrätt. Ansökan om medgivande görs av Rikspolisstyrelsen efter framställning från den som vill använda fingerade personuppgifter. Om Rikspolisstyrelsen har avslagit en framställning får den enskilde själv ansöka hos tingsrätten om sådant medgivande. Ändringarna i paragrafen anger den föreslagna nya ordningen att Rikspolisstyrelsen i stället för Stockholms tingsrätt beslutar om medgivande att använda fingerade personuppgifter.

3 § Rikspolisstyrelsen ska avslå en ansökan enligt 2 § om sökanden inte uppfyller villkoren enligt 1 § första stycket eller medgivande inte får lämnas på grund av 1 § andra stycket.

I paragrafen anges under vilka förutsättningar en ansökan om medgivande att använda fingerade personuppgifter ska avslås. Förutsättningarna motsvarar vad som gäller enligt den nuvarande ordningen. Ändringarna i paragrafen är således endast en följd av förslaget att beslutanderätten flyttas från Stockholms tingsrätt till Rikspolisstyrelsen.

4 § En person som begär eller har fått medgivande för egen del, får även göra en *ansökan* om medgivande för ett barn som personen är vårdnadshavare för och varaktigt bor tillsammans med, om syftet är att ge skydd mot den andre vårdnadshavaren.

Paragrafen är oförändrad i sak och ändringen är en följd av utredningens förslag om att Rikspolisstyrelsen får besluta om medgivande att använda fingerade personuppgifter.

8 § Om den som har fått medgivande att använda fingerade personuppgifter skriftligen anmäler hos Rikspolisstyrelsen att medgivandet inte längre behövs, *ska* detta efter beslut av Rikspolisstyrelsen upphöra att gälla.

Om det finns synnerliga skäl får Rikspolisstyrelsen *besluta* att ett medgivande att använda fingerade personuppgifter *ska* upphöra att gälla.

I paragrafen finns bestämmelser om att medgivande att använda fingerade personuppgifter efter beslut i vissa fall ska upphöra.

I *första stycket* har endast en språklig justering gjorts.

Ändringen i *andra stycket* innebär att Rikspolisstyrelsen även får besluta om att ett medgivande att använda fingerade personuppgifter ska upphöra att gälla.

10 § *Rikspolisstyrelsens beslut överklagas till Stockholms tingsrätt. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till Rikspolisstyrelsen inom tre veckor från dagen för beslutet.*

Vid ett överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Rikspolisstyrelsens beslut enligt 6 § första stycket får inte överklagas.

Det *första stycket* i paragrafen är nytt och innehåller bestämmelser om överklagande av Rikspolisstyrelsens beslut. Enligt förslaget ska Rikspolisstyrelsens beslut i ärenden om medgivande att använda fingerade personuppgifter kunna överklagas till Stockholms tingsrätt.

Ändringarna i *andra stycket* innebär att domstol vid handläggning av ett överklagande ska tillämpa lagen om domstolsärenden.

Tredje stycket motsvarar nuvarande andra styckets andra mening.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2009.

Av en särskild övergångsbestämmelse framgår att om Rikspolisstyrelsen eller den enskilde kommit in med en ansökan till tingsrätten före ikraftträdandet, ska tingsrätten avsluta handläggningen av ärendet.

26.17 Förslaget till lag om ändring i stiftelselagen (1994:1220)

7 kap. Likvidation och upplösning

I kapitlet finns bestämmelser om bl.a. likvidation av stiftelser. Ändringar har bl.a. gjorts i kapitlets *paragrafer 1 och 3–4*. Ändringarna anger den föreslagna nya ordningen att Bolagsverket tar över tingsrättens uppgift att handlägga ärenden om likvidation av stiftelser. Paragraferna har behandlats i avsnitt 7.4.3.1.

5 § I ett ärende enligt 1 § ska Bolagsverket förelägga stiftelsen och borgenärer som vill yttra sig i ärendet att komma in med ett skriftligt yttrande till verket inom viss tid. Föreläggandet ska delges stiftelsen, om delgivningen kan ske på annat sätt än enligt 15-17 §§ delgivningslagen (1970:428). Bolagsverket ska kungöra föreläggandet i Post- och Inrikes Tidningar minst två och högst fyra månader före inställeldagen.

Paragrafen innehåller bestämmelser om handläggning av ärenden om likvidation av stiftelser. Den har ändrats med hänsyn till att handläggningen vid Bolagsverket ska vara skriftlig. Paragrafen har behandlats i avsnitt 7.4.3.2.

7 § När Bolagsverket fattar beslut att en stiftelse ska träda i likvidation ska Bolagsverket samtidigt utse en eller flera likvidatorer. Likvidatorerna träder i styrelsens eller förvaltarens ställe och har till uppgift att genomföra likvidationen.

I fråga om entledigande av likvidator tillämpas 25 kap. 29 § aktiebolagslagen (2005:551).

Likvidatorerna ska för registrering i stiftelseregistret genast anmäla beslut om likvidation och förordnande av likvidator.

Bestämmelserna i denna lag om styrelse och styrelseledamöter tillämpas på likvidatorerna, i den mån inte annat följer av detta kapitel.

En stiftelse är alltid bokföringsskyldig under likvidationen.

Ett uppdrag att vara revisor upphör inte genom att stiftelsen träder i likvidation. Bestämmelserna i 4 kap. tillämpas under likvidationen. Revisionsberättelsen ska innehålla ett uttalande om huruvida enligt revisorernas mening likvidationen onödigt fördröjs.

Ändringen i *första stycket* har gjorts med hänsyn till förslaget att Bolagsverket ska besluta om likvidation av stiftelser. Ändringen innebär att när Bolagsverket har beslutat att en stiftelse ska gå i likvidation, ska verket samtidigt utse en eller flera likvidatorer.

Andra stycket är nytt. Det innehåller en hänvisning till aktiebolagslagens (2005:551) bestämmelser om entledigande av likvidator. Hänvisningen innebär att en likvidator ska entledigas av Bolagsverket om likvidatorn begär det och visar skäl till det. Den innebär även att Bolagsverket ska entlediga en likvidator om han eller hon inte är lämplig för uppdraget eller av någon annan anledning bör skiljas från uppdraget. Frågor om entledigande kan Bolagsverket ta upp efter ansökan eller självmant. Om Bolagsverket entledigar en likvidator är huvudregeln att verket ska utse en ny.

Tredje stycket motsvarar i huvudsak vad som föreskrivs i det nuvarande andra stycket. Det som ändrats är att bestämmelsen om ersättning till likvidator flyttas till 7 a §.

Ändringarna i *fjärde* och *femte stycket* har tillkommit som en följd av det nya andra stycket. De är således endast av redaktionellt slag. Detsamma gäller för det nya *sjätte stycket*.

7 a § *En likvidator har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt, om inte ersättning kan betalas på annat sätt. En ansökan om ersättning görs hos Bolagsverket.*

Paragrafen är ny. Den anger att likvidator har rätt till ersättning av allmänna medel om ersättning inte kan betalas av stiftelsen. Bolagsverket prövar en ansökan om ersättning. Paragrafen har behandlats i 7.4.3.3.

16 § Om en stiftelse som utövar näringsverksamhet är försatt i konkurs och denna avslutas med överskott, ska allmän domstol i samband med att konkursen avslutas besluta att bolaget ska gå i likvidation och utse en eller flera likvidatorer. Ett beslut om likvidation gäller omedelbart.

Om stiftelsen var i likvidation när den försattes i konkurs, ska likvidationen fortsättas enligt 14 §.

I paragrafen finns föreskrifter om att en stiftelse som utövar näringsverksamhet och som är försatt i konkurs ska gå i likvidation om konkursen avslutas med överskott. Enligt paragrafens nuvarande lydelse fattas beslut om likvidation i en sådan situation av konkursförvaltaren eller stiftelsens styrelse. Om beslut om likvidation inte fattas inom viss föreskriven tid ska, enligt nuvarande 17 §, tingsrätten besluta att stiftelsen ska gå i likvidation. Ändringen i *första stycket* innebär att tingsrätten i anslutning till att den fastställer utdelning i konkursen också beslutar om likvidation. Motsvarande ordning gäller på aktiebolags- och föreningsrättens område.

9 kap. Tillsyn m.m.

12 § Bolagsverkets beslut i ärenden enligt 7 kap. överklagas hos tingsrätten i den ort där stiftelsens styrelse har sitt säte. Skrivelsen med överklagandet skall ges in till Bolagsverket inom tre veckor från dagen för beslutet.

Vid ett överklagande enligt första stycket gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Hovrättens beslut i en överklagad fråga angående ersättning till likvidator får inte överklagas, om det inte finns särskilda skäl för en prövning om tillstånd enligt 39 § tredje stycket 1 lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Paragrafen är ny. I paragrafens *första stycke* anges att Bolagsverkets beslut i ärenden om likvidation ska kunna överklagas till tingsrätt.

Andra stycket innebär att domstol vid handläggning av ett överklagande ska tillämpa lagen om domstolsärenden.

I *tredje stycket* anges att hovrättens beslut i en överklagad fråga angående ersättning till likvidator inte får överklagas.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2009.

Av en särskild övergångsbestämmelse framgår att om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet, ska tingsrätten avsluta handläggningen av ärendet.

26.18 Förslaget till lag om ändring i lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn

4 § *Beslut om förordnande och entledigande av särskild företrädare fattas av åklagaren.*

Den föreslagna ändringen i paragrafen innebär att åklagaren i stället för som i dag tingsrätten beslutar om förordnande och entledigande av särskild företrädare för barn. Ändringen innebär att åklagaren på eget initiativ kan fatta dessa beslut.

6 § Om det kan antas vara nödvändigt för att barnets rätt ska kunna tas till vara får *åklagaren*, utan att höra barnets vårdnadshavare, besluta om förordnande enligt 1 eller 2 § för tiden innan ärendet avgörs.

Ändringen i paragrafen är en följd av den föreslagna nya ordningen att åklagaren förordnar särskild företrädare för barn. Åklagaren får därmed även behörighet att interimistiskt besluta om förordnande av särskild företrädare.

12 § *Beslut om ersättning till en särskild företrädare fattas i ett pågående mål vid domstol av rätten och i övriga fall av Domstolsverket.*

När en särskild företrädare har förordnats tillämpas i övrigt det som sägs om målsägandebiträde i fråga om ersättning och återbetalningsskyldighet för kostnader i 6 § första stycket, 7 § och 8 § första meningen lagen (1988:609) om målsägandebiträde. Det som där sägs om målsägandebiträde ska avse den särskilda företrädaren.

I fråga om skyldighet för någon annan än barnet att i tvistemål ersätta staten dess kostnader för den särskilda företrädaren tillämpas bestämmelserna i rättegångsbalken om ansvar för motparts rättegångskostnader.

Paragrafens *första stycke* är nytt. Det anger den föreslagna nya ordningen att Domstolsverket ska besluta om ersättning till särskild företrädare om en förundersökning inte leder till åtal.

Andra och tredje stycket motsvarar den nuvarande paragrafens första och andra stycke.

13 § *Åklagarens beslut överklagas till tingsrätten i den ort där åtal för brottet ska väckas enligt 19 kap. rättegångsbalken. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till åklagaren inom tre veckor från dagen för beslutet. I fråga om interimistiska beslut ska dock överklagandet ges in till åklagaren inom tre veckor från den dag klaganden fick del av beslutet.*

Domstolsverkets beslut i ett ärende om ersättning överklagas till den tingsrätt som anges i första stycket. Skrivelsen med överklagandet ska ges in till Domstolsverket inom tre veckor från dagen för beslutet.

Vid ett överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Innehållet i paragrafen är nytt. Paragrafen anger vad som ska gälla i fråga om överklagande av åklagarens och Domstolsverkets beslut.

I *första stycket* sägs att åklagarens beslut ska kunna överklagas till tingsrätten i den ort där åtal för brottet ska väckas enligt 19 kap. brottsbalken. Av första stycket framgår vidare att skrivelsen med överklagandet av ett slutliga beslut ska ges in inom tre veckor från dagen för beslutet. Om överklagandet avser ett interimistiskt beslut ska dock skrivelsen ges in inom tre veckor från den dag klaganden fick del av beslutet. Åklagaren behöver alltså bara delge interimistiska beslut. Förslaget motsvarar det som enligt den nuvarande ordningen gäller för överklagande av tingsrättens beslut (se 38 § lagen om domstolsärenden).

Andra stycket anger att Domstolsverkets beslut i ett ärende om ersättning till särskild företrädare överklagas till den tingsrätt som anges i första stycket.

Tredje stycket innebär att domstol vid handläggning av ett överklagande ska tillämpa lagen om domstolsärenden.

15 § Ansökan om byte eller entledigande av en särskild företrädare får göras av barnets vårdnadshavare *eller* den särskilda företrädaren. En särskild företrädare får inte entledigas utan att han eller hon har haft tillfälle att yttra sig i ärendet.

Ansökan enligt 10 § om att återkalla ett förordnande får göras av barnets vårdnadshavare.

I paragrafens *första stycke* anges vilka som är behöriga att ansöka om byte eller entledigande av en särskild företrädare. Ändringen är en följd av den föreslagna nya ordningen, innebärande att åklagaren bl.a. självmant kan besluta om entledigande av en särskild företrädare (se även författningskommentaren till 4 §).

Paragrafens *nuvarande tredje stycke* har utmönstrats.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2009.

Av en särskild övergångsbestämmelse framgår att om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet, ska tingsrätten avsluta handläggningen av ärendet.

26.19 Förslaget till lag om ändring i lagen (1995:1570) om medlemsbanker

9 kap. Likvidation och upplösning

4 § Rätten ska besluta att medlemsbanken ska träda i likvidation, om

1. medlemsbankens rörelse inte öppnats inom ett år från dess bildande eller
2. medlemsbanken är försatt i konkurs och denna avslutas med överskott.

Ett beslut enligt första stycket 2 fattas av rätten fatta i samband med att konkursen avslutas. Beslutet gäller omedelbart.

Bolagsverket ska besluta om likvidation om tillståndet att driva bankrörelse har återkallats utan att banken i stället fått tillstånd att driva annan tillståndspliktig finansiell rörelse.

Beslut om likvidation ska dock inte meddelas, om det styrks att likvidationsgrunden har upphört under ärendets handläggning i första instans.

Fråga om likvidation enligt första och tredje stycket prövas på ansökan av Finansinspektionen eller på ansökan av styrelsen, styrelseledamot, medlem eller innehavare av förlagsandel. I det fall som avses i tredje stycket prövas frågan även på ansökan av borgenär eller av annan vars rätt kan vara beroende av att det finns någon som kan företräda medlemsbanken.

I paragrafen finns bl.a. föreskrifter om att en medlemsbank som är försatt i konkurs ska gå i likvidation om konkursen avslutas med överskott. Enligt paragrafens nuvarande lydelse fattas beslut om likvidation i en sådan situation av föreningsstämman. Om beslut om likvidation inte fattas inom viss föreskriven tid ska tingsrätten, enligt nuvarande 19 §, besluta att medlemsbanken ska gå i likvidation. Ändringen i första stycket och andra stycket innebär att tingsrätten i anslutning till att den fastställer utdelning i konkursen också beslutar om likvidation. Motsvarande ordning gäller på aktiebolags- och föreningsrättens område.

Ändringen i tredje stycket innebär att handläggning av ärenden om likvidation av medlemsbank på grund av att tillstånd att driva

bankrörelse har återkallats, flyttas från allmän domstol till Bolagsverket.

6 § *Det som anges i 11 kap. 6 § lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar gäller för handläggningen hos Bolagsverket i ett ärende enligt 4 §.*

Innehållet i paragrafen är nytt. Den nuvarande föreskriften, som anger att sökanden har rätt till ersättning för vissa kostnader, har tagits bort.

19 § Om en medlemsbank har försatts i konkurs och denna avslutas utan överskott, är banken upplöst när konkursen avslutas.

Var medlemsbanken i likvidation när den försattes i konkurs, *ska* likvidationen fortsättas enligt 17 §, om konkursen avslutas med överskott.

Paragrafen har ändrats med hänsyn till förslaget om att tingsrätten vid en s.k. överskottskonkurs ska besluta om likvidation i samband med att den fastställer utdelning i konkursen.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2009.

Av en särskild övergångsbestämmelse framgår att om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet, ska tingsrätten avsluta handläggningen av ärendet.

26.20 Förslaget till lag om ändring i lagen (2004:46) om investeringsfonder

10 kap. Tillsyn

12 § Om det finns särskilda skäl, får Finansinspektionen *förordna* en lämplig person att som förvaltare företräda sådana aktier som enligt 9 § inte får företrädas av ägaren.

En förvaltare har rätt till skälig ersättning för arbete och utlägg. Ersättningen *ska* betalas av ägaren till aktierna och *ska* på begäran förskottas av fondbolaget. Om den betalningsskyldige inte godtar förvaltarens anspråk, fastställs ersättningen av *Finansinspektionen*.

I paragrafen finns bestämmelser om att Finansinspektionen har möjlighet att ingripa mot den som har ett kvalificerat innehav av aktier i ett fondbolag om denne t.ex. inte har ansökt om tillstånd till förvärvet.

Ändringen i *första stycket* innebär att Finansinspektionen, i stället för som i dag, tingsrätt i vissa fall får förordna en förvaltare att företräda aktier som inte får företrädas av ägaren.

I *andra stycket* har även beslutanderätten att i vissa situationer fastställa förvaltarens ersättning flyttats från tingsrätt till Finansinspektionen.

Enligt 12 kap. 1 § andra stycket får Finansinspektionens beslut överklagas till allmän förvaltningsdomstol.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2009.

Av en särskild övergångsbestämmelse framgår att om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet, ska tingsrätten avsluta handläggningen av ärendet.

26.21 Förslaget till lag om ändring i lagen (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse

10 kap. Särskilda associationsrättsliga bestämmelser för bankaktiebolag

31 § I vilka fall allmän domstol eller Bolagsverket ska besluta att ett bankaktiebolag ska gå i likvidation framgår av 25 kap. aktiebolagslagen (2005:551). Om ett tillstånd att driva bankrörelse har återkallats utan att bankaktiebolaget i stället fått tillstånd att driva annan tillståndspliktig finansiell rörelse, beslutar Bolagsverket att bankaktiebolaget ska gå i likvidation.

Ändringen i paragrafen anger att handläggningen av vissa ärenden om likvidation av bankaktiebolag flyttas från allmän domstol till Bolagsverket. Det gäller ärende där likvidationsgrunden är att bolagets tillstånd att driva bankrörelse har återkallats utan att bolaget

i stället fått tillstånd att driva annan tillståndspliktig finansiell rörelse. Paragrafen har behandlats i avsnitt 7.5.4.1.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2009.

Av en särskild övergångsbestämmelse framgår att om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet, ska tingsrätten avsluta handläggningen av ärendet.

26.22 Förslaget till lag om ändring i aktiebolagslagen (2005:551)

25 kap. Likvidation och konkurs

I kapitlet finns bestämmelser om likvidation av aktiebolag. Ändringar har bl.a. gjorts i kapitlets *paragrafer 42, 44 och 50*. Ändringarna anger den föreslagna nya ordningen att Bolagsverket tar över tingsrättens uppgift att handlägga ärenden om att en tillgång av ringa värde ska tillfålla Allmänna arvsfonden. De anger även att Bolagsverket ska ta över tingsrättens handläggning av ärenden om likvidation efter avslutad konkurs. Paragraferna har behandlats i avsnitt 7.1.5.1. och 7.1.5.3.

28 a § En likvidator har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tidspillan och utlägg som uppdraget har krävt, om inte ersättning kan betalas på annat sätt. En ansökan om ersättning görs hos Bolagsverket.

Paragrafen är ny. Den anger att likvidator har rätt till ersättning av allmänna medel om ersättning inte kan betalas av stiftelsen. Bolagsverket prövar en ansökan om ersättning. Paragrafen har behandlats i 7.1.5.4.

29 § Om en likvidator begär att få avgå och visar skäl till det, ska likvidatorn entledigas. En likvidator ska också entledigas om han eller hon inte är lämplig eller av någon annan orsak bör skiljas från uppdraget.

En ansökan om entledigande görs hos Bolagsverket. När det finns anledning till det ska Bolagsverket självmant ta upp frågan.

En ansökan om entledigande kan göras av likvidatorn, en aktieägare eller någon annan vars rätt är beroende av likvidationen.

Om en likvidator entledigas ska genast en ny utses. Detta gäller dock inte om det finns någon annan likvidator och det inte kan anses nödvändigt att utse en ny likvidator i den entledigades ställe.

Paragrafen innehåller bestämmelser om entledigande av likvidator. Ändringen i *andra stycket* anger den föreslagna nya ordningen att Bolagsverket prövar en ansökan om entledigande av likvidator. Till följd av denna ordning införs en föreskrift om att Bolagsverket självmant får besluta att en likvidator ska entledigas. Det kan t.ex. bli aktuellt om det framkommer att likvidatorn missköter sitt uppdrag.

Tredje och fjärde stycket har ändrats med hänsyn till den nya instansordningen, innebärande att Bolagsverket entledigar likvidator.

31 kap. Överklagande

3 § Bolagsverkets beslut i ärenden enligt *8 kap. 16 §, 25 kap. 11, 28, 28 a, 29, 42, 44 eller 50 §* överklagas hos tingsrätten i den ort där bolagets styrelse har sitt säte.

Bolagsverkets beslut i ärende enligt *22 kap. 8 §* överklagas till Stockholms tingsrätt.

Hovrättens beslut i en överklagad fråga angående ersättning till likvidator får inte överklagas, om det inte finns särskilda skäl för en prövning om tillstånd enligt 39 § tredje stycket 1 lagen (1996:242) om domstolsärenden.

I paragrafen finns bestämmelser om överklagande av Bolagsverkets beslut.

Ändringarna i *första stycket* och *det nya andra stycket* innebär att Bolagsverkets beslut i de ärenden som flyttas dit ska kunna överklagas till tingsrätt. Det gäller bl.a. beslut i ärenden om att en tillgång av ringa värde ska tillfalla Allmänna arvsfonden och beslut i ärenden om entledigande av likvidator.

Tredje stycket är nytt. Det anger att hovrättens beslut i en överklagad fråga angående ersättning till likvidator inte får överklagas.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2009.

Av en särskild övergångsbestämmelse framgår att om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet, ska tingsrätten avsluta handläggningen av ärendet.

26.23 Förslaget till förordning om ändring i förordningen (2000:306) om ersättning av allmänna medel till likvidatorer

1 § Bolagsverket ska se till att den ersättning som beslutas enligt 25 kap. 28 a § aktiebolagslagen (2005:551), 11 kap. 6 d § lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar och 7 kap. 7 a § stiftelselagen (1994:1220) snarast betalas ut till likvidatorn.

Paragrafen har ändrats med hänsyn till förslaget om att Bolagsverket beslutar om ersättning av allmänna medel till likvidator. Den har också ändrats med anledning av att det införts föreskrifter i aktiebolagslagen (2005:551), lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar och stiftelselagen (1994:1220) om att likvidator har rätt till sådan ersättning.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2009.
2. Om en ansökan om ersättning kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2009.

Av en särskild övergångsbestämmelse framgår att om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet, ska tingsrätten betala ut ersättningen till likvidatorn.

26.24 Förslaget till lag om ändring i lagen (2007:528) om värdepappersmarknaden

24 kap. Särskilt om prövningen av ägares lämplighet

10 § Om det finns särskilda skäl, får Finansinspektionen *förordna* en lämplig person att som förvaltare företräda sådana aktier eller andelar som enligt 7 § inte får företrädas av ägaren.

En förvaltare har rätt till skälig ersättning för arbete och utlägg. Ersättningen *ska* betalas av ägaren till aktierna eller andelarna och *ska* på begäran förskottas av företaget. Om den betalningsskyldige inte godtar förvaltarens anspråk, fastställs ersättningen av *Finansinspektionen*.

I paragrafen finns bestämmelser om att Finansinspektionen har möjlighet att ingripa mot den som har ett kvalificerat innehav av aktier i ett värdepappersbolag om denne t.ex. inte har ansökt om tillstånd till förvärvet.

Ändringen i *första stycket* innebär att Finansinspektionen, i stället för som i dag, tingsrätt i vissa fall får förordna en förvaltare att företräda aktier som inte får företrädas av ägaren.

I *andra stycket* har även beslutanderätten att i vissa situationer fastställa förvaltarens ersättning flyttats från tingsrätt till Finansinspektionen.

Enligt 26 kap. 1 § *andra stycket* får Finansinspektionens beslut överklagas till allmän förvaltningsdomstol.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2009.
2. Om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2009.

Av en särskild övergångsbestämmelse framgår att om en ansökan kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet, ska tingsrätten avsluta handläggningen av ärendet.

26.25 Förslaget till lag om dödande av förkommen handling

Lagen ersätter lagen (1927:85) om dödande av förkommen handling. Även om den nuvarande regleringen i sak kvarstår oförändrad har utredningen av lagtekniska, systematiska och språkliga skäl ansett det mest lämpligt med en ny lag om dödande av förkommen handling. Flera bestämmelser har överförts till den nya lagen med endast redaktionella ändringar. För en mer utförlig kommentar till den reglering som kvarstår oförändrad i sak hänvisas till NJA II 1927 s. 314 ff., NJA II 1934 s. 265, prop. 1970:145 s. 318 ff., prop. 1980/81:84, prop. 1988/89:152 s. 143 och prop. 1997/98:160. Lagen har behandlats i kapitel 9.

Handlingar som kan dödas

1 § Denna lag innehåller bestämmelser om dödande av förkommen handling, dödande av inteckning och förklaring att fullmakt är kraftlös. Följande handlingar omfattas av bestämmelserna.

1. löpande skuldebrev,
2. växlar,
3. konossement,
4. andra handlingar vilkas företeende utgör villkor för rätt att kräva betalning eller att påkalla fullgörande av någon annan förpliktelse,
5. handling vilkens företeende utgör villkor för att antecknas som innehavare av en rättighet på ett konto som avses i lagen (1998:1479) om kontoföring av finansiella instrument,
6. aktiebrev eller
7. inteckningshandling.

Denna lag tillämpas inte på banksedlar. Den tillämpas inte heller på obligationer eller förlagsbevis utom i fråga om obligationer med en löptid på högst ett år som har ställts till innehavaren och som ges ut av bank eller kreditmarknadsföretag.

I *första stycket* anges lagens tillämpningsområde, dvs. bestämmelser om dödande av förkommen handling. För tydlighetens skull anges att det i lagen även finns bestämmelser om dödande av inteckning. I fråga om förklaring att fullmakt är kraftlös finns enligt den nuvarande ordningen bestämmelser härom i 2 kap. 17 § i lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens. De har överförts till mortifikationslagen.

Första stycket innehåller en uppräkningslista av vilka handlingar som kan dödas. Uppräkningen motsvarar vad som anges i 1 § i 1927 års

lag. I syfte att förenkla lagtexten har den tidigare uppräknningen av vissa dödningsbara handlingar ersatts med samlingsbegreppet *inveckningshandling*. Med detta begrepp avses en handling som blivit inskriven i en inskrivningsbok eller ett inskrivningsregister, dvs. pantbrev på grund av inveckning i fast egendom eller tomträtt, pantbrev på grund av inveckning i skepp eller skeppsbygge, företagsinveckningsbrev och invecknade fordringshandlingar. Med invecknad fordringshandling avses en inveckningshandling som lämnats in för registrering. Dessa utgörs av företagsinveckning och fordringshandling för vilken utfärdats inveckning i luftfartyg och järnväg (jfr prop. 1970:145 s. 320).

Andra stycket motsvarar ordagrant 1 § andra stycket i 1927 års lag.

Förutsättningar för att en handling ska dödas

2 § En handling som anges i 1 § får dödas på begäran av den som har förlorat handlingen, om det kan antas att handlingen har förstörts eller kommit bort.

Paragrafen anger under vilka förutsättningar en handling får dödas. Innehållet i paragrafen har utan sakliga ändringar överförs från 1 § i 1927 års lag.

Ansökan

3 § En ansökan om dödande av handling ska göras skriftligen hos Kronofogdemyndigheten. Om ansökan avser en inveckningshandling ska ansökan göras hos vederbörande inskrivningsmyndighet. I fråga om aktiebrev och handlingar vilkas företeende utgör villkor för att antecknas som innehavare av en rättighet på ett konto som avses i lagen (1998:1479) om kontoföring av finansiella instrument, ska ansökan göras hos Bolagsverket.

Paragrafen anger den nya ordningen att Kronofogdemyndigheten, inskrivningsmyndigheten och Bolagsverket ska ta över tingsrättens uppgift att handlägga ärenden om dödande av förkommen handling. Av paragrafen följer att en ansökan om dödande av handling ska göras hos Kronofogdemyndigheten om ansökan avser löpande skuldebrev, växlar, konossement eller andra handlingar vilkas företeende utgör villkor för rätt att kräva betalning eller att påkalla fullgörande av någon annan förpliktelse.

Av paragrafen framgår vidare att om ansökan avser en in-teckningshandling ska den göras hos vederbörande inskriveringsmyndighet. Med vederbörande inskriveringsmyndighet avses den inskriveringsmyndighet som handlägger ärenden om inskrivering av sådan handling som ansökan avser. Den nya forumbestämmelsen innebär därmed att en ansökan om dödande av handling som avser pantbrev på grund av in-teckning i fastighet, tomträtt eller järnväg görs hos Lantmäteriverket (fr.o.m. den 1 juni 2008 kommer Lantmäteriverket att vara fastighetsrättslig inskriveringsmyndighet). Den innebär också att om ansökan avser pantbrev på grund av in-teckning i skepp eller skeppsbygge görs den hos Sjöfartsverket och om ansökan avser fordringshandling för vilken utfärdats in-teckning i luftfartyg eller reservdelar till luftfartyg görs den hos Luftfartsstyrelsen. Dessutom innebär bestämmelsen att om ansökan avser företagsin-teckningsbrev eller företagsin-teckning görs den hos Bolagsverket. I fråga om aktier och handlingar vilkas företeende utgör villkor för att antecknas som innehavare av en rättighet på ett konto som avses i lagen (1998:1479) om konto-föring av finansiella instrument görs ansökan hos Bolagsverket.

4 § En ansökan ska innehålla uppgifter om de omständigheter som åberopas till stöd för att handlingen ska dödas. Till ansökan ska bifogas en kopia av handlingen eller sådan uppgift om handlingens innehåll, som är nödvändig för att den med säkerhet ska kunna kännas igen.

Paragrafen innehåller regler om vad en ansökan om dödande av handling ska innehålla. Regleringen i *första meningen* är ett förtydligande av att sökanden ska ange de omständigheter som han eller hon åberopar till stöd för att handlingen har förstörts eller kommit bort. *Andra meningen* i paragrafen har utan sakliga ändringar överförts från 3 § i 1927 års lag.

Bristfällig ansökan

5 § Om en ansökan är bristfällig, ska myndigheten förelägga sökanden att avhjälpa bristen. Detsamma gäller om föreskriven avgift inte har betalats. Av föreläggandet ska framgå att ansökan kan avisas om föreläggandet inte följs. Föreläggandet behöver inte delges.

Om ett föreläggande enligt första stycket inte följs, ska myndigheten avvisa ansökan, om den är så bristfällig att den inte kan läggas till grund för en prövning i sak, eller föreskriven avgift inte har betalats.

Paragrafen, som saknar motsvarighet i 1927 års lag, innehåller regler om komplettering av en ansökan och att en bristfällig ansökan i vissa fall kan avvisas.

I *första stycket* föreskrivs att om en ansökan är bristfällig ska sökanden föreläggas att komplettera den. En ansökan får exempelvis anses bristfällig om den handling som ansökan avser inte kan anses tillräckligt identifierad. Ett kompletteringsföreläggande ska innehålla upplysning om att ansökningen kan komma att avisas om tillräcklig komplettering inte sker. Av paragrafen framgår uttryckligen att föreläggandet inte behöver delges. Det innebär att det kan sändas i ett vanligt brev till den adress som uppgetts i ansökan.

Andra stycket anger att om sökanden, trots föreläggandet, inte kompletterar ansökan ska myndigheten avvisa ansökan om den är så bristfällig att den inte kan läggas till grund för prövning i sak. I detta sammanhang finns anledning att erinra om den allmänna serviceskyldighet som myndigheter har enligt 4 och 5 §§ förvaltningslagen (1986:223).

Handläggning av en ansökan

6 § Var och en vilken såsom gäldenär, borgensman eller i annat fall är förpliktad på grund av handlingen ska, om det är möjligt, underrättas om ansökan. Avser ansökan en in-teckningshandling ska, om det är möjligt, även den in-tecknade egendomens ägare underrättas. Dessutom ska den underrättas som senast, i den ordning som är särskilt föreskrivet, blivit antecknad som innehavare av handlingen. En underrättelse görs av den myndighet som handlägger ansökan.

Paragrafen har sin motsvarighet i 4 § i 1927 års lag. Ändringarna i paragrafen innebär att den myndighet som handlägger ansökan om dödande av handling, och inte som i dag sökanden, ska underrätta de fysiska eller juridiska personer som eventuellt kan ha kännedom om var handlingen finns om ansökan.

7 § Har sökanden gjort sannolikt att handlingen har förstörts eller kommit bort, ska myndigheten utfärda ett föreläggande, som genom myndighetens försorg kungörs i Post- och Inrikes Tidningar. Kungörelsen ska införas i tidningens första nummer för januari, april, juli eller oktober månad.

Föreläggandet ska innehålla en beskrivning av handlingen samt uppgift om att sökanden har gjort sannolikt att handlingen har förstörts eller kommit bort. I föreläggandet ska vidare den som kan

inneha handlingen eller vet att den finns i behåll eller som i övrigt kan lämna upplysningar i ärendet uppmanas att anmäla detta till myndigheten senast en viss angiven dag. Denna dag ska bestämmas så att minst ett och högst två år kommer att förflyta från dagen för kungörandet. Sökanden ska underrättas om innehållet i föreläggandet.

Paragrafen innehåller regler om myndighetens handläggning av ärenden om dödande av handling. Den har utan sakliga ändringar överförts från 6 § i 1927 års mortifikationslag. Paragrafen har genomgått en språklig bearbetning och det ålderdomliga uttrycket ”offentlig stämning” har bytts ut mot ”föreläggande”.

Avslag på ansökan

8 § Om det framgår av ansökan eller annan tillgänglig utredning att förutsättningarna för att döda handlingen enligt denna lag inte är uppfyllda, ska myndigheten avslå ansökan. Detsamma gäller sedan föreläggande har utfärdats enligt 7 §.

I paragrafen tydliggörs under vilka förutsättningar en ansökan om dödande av handling ska avslås. Paragrafen saknar motsvarighet i 1927 års lag.

Beslut om dödande av handling

9 § Sedan tiden för anmälan enligt 7 § andra stycket har gått ut, ska myndigheten avgöra ärendet. Finner myndigheten då att någon omständighet inte har förekommit som visar eller ger skäligen anledning anta att handlingen finns i behåll, ska handlingen dödas genom beslut av myndigheten.

Beträffande in-teckningshandlingar ska beslutet innehålla en upplysning om att beslutet inte innebär att in-teckningen dödas.

I paragrafen anges förutsättningarna för att en handling ska dödas. Paragrafen har utan sakliga ändringar överförts från 8 § i 1927 års lag.

Första stycket i paragrafen har genomgått vissa redaktionella ändringar i anledning av förslaget om att Kronofogdemyndigheten, inskrivningsmyndigheten och Bolagsverket ska ta över handläggningen av ärenden om dödande av förkommen handling.

I *andra stycket* har uppräknningen av vissa handlingar ersatts med samlingsbegreppet inteckningshandlingar (se 2 § och författningskommentaren till denna).

Rättsverkningar av en dödad handling

10 § Om en handling har dödats, får sökanden ändå göra gällande den rätt som handlingen grundas på, utan att handlingen behöver visas upp. Den som är förpliktad att fullgöra vad som blivit utfäst i handlingen ska utfärda en ny handling som svarar mot den handling som har dödats. I fråga om intecknad fordringshandling ska den intecknade egendomens ägare utfärda ny handling. Ny handling ska inte utfärdas, om dödandet gällde en handling vars företeende endast utgjorde ett villkor för att någon ska antecknas som innehavare av en rättighet på ett konto som avses i lagen (1998:1479) om kontoföring av finansiella instrument.

Ny handling, som utfärdas enligt första stycket i stället för dödad inteckningshandling, gäller inte såsom inteckningshandling förrän anteckning skett jämlikt 11 § tredje stycket.

I fråga om växel och konossement gäller särskilda bestämmelser.

I paragrafen regleras rättsverkningarna av ett beslut om dödande av handling. Den har utan sakliga ändringar överförts från 9 § i 1927 års lag. De ändringar som har gjorts i paragrafen är endast språkliga.

11 § Avser ansökan om dödande en inteckningshandling ska inskrivningsmyndigheten göra en anteckning om ansökan i inskrivningsboken, inskrivningsregistret eller fastighetsregistrets inskrivningsdel. Detsamma gäller myndighetens slutliga beslut i ärendet. Har ansökan avslagits, får dock anteckning inte ske förrän beslutet vunnit laga kraft.

Sedan beslut om dödande av pantbrev eller företagsinteckning vunnit laga kraft, ska inskrivningsmyndigheten på ansökan utfärda nytt pantbrev eller inteckningsbrev som svarar mot det dödade samt göra anteckning i inskrivningsboken, inskrivningsregistret eller fastighetsregistrets inskrivningsdel om detta.

Har intecknad fordringshandling dödats genom beslut som vunnit laga kraft, ska inskrivningsmyndigheten, på ansökan, på inskrivningsdag göra anteckning i vederbörande inskrivningsbok eller inskrivningsregister, att ny handling, som utfärdats jämlikt 9 §, medför den inteckningsrätt som tillkommit den dödade.

Paragrafen har utan sakliga ändringar överförts från 10 § i 1927 års mortifikationslag. Ändringarna är redaktionella och en följd av att Kronofogdemyndigheten, inskrivningsmyndigheten och Bolags-

verket ska ta över handläggningen av ärenden om dödande av förkommen handling.

I *första stycket* har uppräknningen av vissa handlingar ersatts med samlingsbegreppet *inteckningshandlingar* (se 2 §). Dessutom har uttrycket ”utslag” ersatts med ”beslut”.

Även i *andra stycket* har uttrycket ”utslag” ersatts med ”beslut”.

I *tredje stycket* har bestämmelsen kompletterats med en hänvisning till inskrivningsregistret. Hänvisningen motiveras av att inskrivning enligt lagen (1955:227) om inskrivning av rätt till luftfartyg numera sker i inskrivningsregistret för luftfartyg.

12 § Det som tidigare sagts om den förpliktade ska, när fråga är om dödande av aktiebrev, tillämpas på aktiebolaget.

Paragrafen har, efter en språklig bearbetning, utan sakliga ändringar överförts från 11 § i 1927 års lag.

Efterlysning

13 § Har bankbok förkommit, får insättaren eller dennes rättsinnehavare i stället för att ansöka om dödande av bankbok påkalla dess efterlysning genom bankstyrelsens försorg.

Begär någon sådan efterlysning och lämnar han eller hon trovärdiga uppgifter om tid och omständigheter under vilka boken förkommit, får styrelsen på sökandens bekostnad verkställa efterlysningen. Det sker genom kungörelse i Post- och Inrikes Tidningar i första numret för någon av månaderna närmast efter det efterlysning begärts. Har boken inte kommit till rätta inom sex månader från kungörandet och finns det inte skälig anledning anta att den finns i behåll, har sökanden rätt att få tillgodohavandet utbetalt till sig. Efter det att inestående medel har betalats ut är motboken utan verkan.

Det som föreskrivs i första och andra styckena om motbok hos bank tillämpas även på livförsäkringsbrev. Då gäller att efterlysningen ska göras av styrelsen för det försäkringsbolag, där försäkringen tagits, eller, om den tagits hos utländsk försäkringsanstalt som får driva försäkringsrörelse här i riket, av generalagenten. Om försäkringsfallet ännu inte inträffat gäller, i stället för vad som sägs i andra stycket om rätt för sökanden att få tillgodohavandet utbetalt till sig, att sökanden har rätt att få nytt försäkringsbrev. När det nya försäkringsbrevet har utställts är det förkomna försäkringsbrevet utan verkan.

Paragrafen har, med vissa språkliga ändringar, överförts från 12 § i 1927 års lag. Det sakliga innehållet i paragrafen är oförändrat.

Dödande av handling i samband med utmätning eller konkurs

De följande paragraferna – 14–17 §§ – innehåller bestämmelser om dödande av handling i samband med utmätning eller konkurs. Motsvarande bestämmelser finns i 12 a § i 1927 års mortifikationslag. Utredningen har, i syfte att få en mer lättöverskådlig lagstiftning, valt att i den nya lagen dela upp paragrafen på flera paragrafer.

14 § Vad som sägs i 1, 3–12 §§ om dödande av en förkommen handling gäller även när en handling inte har kunnat anträffas vid utmätning av fordringen eller rättigheten eller vid konkurs, om det kan antas att handlingen undanhålls.

Paragrafens sakliga innehåll motsvarar huvudsakligen 12 a § första meningen i 1927 års lag. Ändringarna i paragrafen är endast redaktionella.

15 § En ansökan om dödande av förkommen handling enligt 14 § görs av Kronofogdemyndigheten eller konkursboet. Den ska göras skriftligen hos den tingsrätt där gäldenären svarar i tvistemål som gäller betalningsskyldighet.

Avser ansökan en inteckningshandling ska rätten underrätta vederbörande inskrivningsmyndighet om ansökan för anteckning i inskrivningsboken, inskrivningsregistret eller fastighetsregistrets inskrivningsdel. Vad nu sagts om ansökan ska också gälla rättens slutliga beslut i ärendet. Har ansökan avslagits, får dock anteckning inte göras förrän utslaget vunnit laga kraft.

I paragrafens *första stycke* anges att en ansökan om dödande av förkommen handling i samband med utmätning eller konkurs även i framtiden ska handläggas av tingsrätt. En sådan ansökan görs hos den tingsrätt där gäldenären svarar i tvistemål som gäller betalningsskyldighet (se 10 kap. 1,3–4 och 6 §§ rättegångsbalken). Paragrafen har behandlats i avsnitt 9.5.4.

Paragrafens *andra stycke* motsvarar 10 § första stycket i 1927 års lag.

16 § Om det behövs, ska tingsrätten som villkor för dödande enligt 14 § föreskriva att utmätningssökanden eller konkursboet ställer säkerhet enligt vad som sägs i 2 kap. utsökningsbalken för den skada som rätt innehavare av handlingen kan lida. Finns enligt 2 kap. 27 § utsökningsbalken inte skyldighet att ställa säkerhet, ska tingsrätten i stället som villkor föreskriva att utmätningssökanden utfäster sig att ersätta en sådan skada. Säkerheten eller utfästelsen får inte åberopas, om talan väcks senare än tre år från den dag då beslut om handlingens dödande vann laga kraft.

Paragrafen har utan sakliga ändringar överförs från 12 a § andra stycket i 1927 års lag.

17 § Om ett pantbrev eller en in-tecknad fordringshandling dö-dats enligt 14 § ska ny handling utfärdas. Inskrivningsmyndigheten ska på ansökan utfärda ny handling om handlingen är en fordringshandling som är in-tecknad i luftfartyg eller reservdelar till luftfartyg. Ny handling ska inte utfärdas om någon annan handling dö-dats.

Om ett överskott uppkommer vid utmätning, får det inte betalas ut till utmätningssgäldenären utan att den dö-dade handlingen företes eller att utmätningssgäldenären gör sannolikt att han eller hon inte har handlingen i behåll.

Även denna paragraf har utan sakliga ändringar överförs från 12 a § tredje och fjärde stycket i 1927 års lag.

Dödande av in-teckning

De följande paragraferna – 18–20 §§ – innehåller bestämmelser om dö-dande av in-teckning. Motsvarande bestämmelser finns i 13 § i 1927 års mortifikationslag. Utredningen har, såsom med bestämmelserna om dö-dande av handling i samband med utmätning eller konkurs, valt att i den nya lagen dela upp paragrafen på flera paragrafer.

18 § Är det inte känt var ett pantbrev eller någon annan in-teckningshandling finns och har tio år förflutit från det att handlingen uppvisades för anteckning om innehav eller i övrigt företeddes i ett in-teckningsärende, kan den in-tecknade egendomens ägare ansöka att in-teckningen dö-das trots att handlingen inte kan visas upp.

Kan det antas att ett pantbrev eller företagsin-teckningsbrev har tillkommit på sådant sätt eller förlorats av ägaren under sådana omständigheter som utesluter giltig pantsättning, får ansökan om dö-dande av in-teckningen göras även om den nyss angivna tiden inte har förflutit.

Paragrafen innehåller regler om dö-dande av in-teckning i vissa fall. Den har sin motsvarighet i 13 § första stycket i 1927 års mortifikationslag.

19 § En ansökan om dö-dande av in-teckning ska göras skriftligen hos vederbörande inskrivningsmyndighet.

Den som senast har antecknats som innehavare av handlingen ska, om det kan ske, delges ansökningen i enlighet med vad som föreskrivs om delgivning av stämning i tvistemål. Inskrivningsmyndigheten ska därefter utfärda ett föreläggande, som ska kungöras på det sätt som anges i 7 §. Föreläggandet ska innehålla en beskrivning av handlingen. I

föreläggandet ska vidare den som kan inneha handlingen eller vet att den finns i behåll eller som i övrigt kan lämna upplysningar i ärendet uppmanas att anmäla detta till myndigheten senast en viss angiven dag. Denna dag ska bestämmas så att minst sex månader kommer att förflyta från dagen för kungörandet. Sökanden ska underrättas om innehållet i föreläggandet.

Vid handläggningen i övrigt gäller 4–5 och 8 §§.

Paragrafens *första stycke* anger den nya ordningen att inskrivningsmyndigheten ska ta över tingsrättens uppgift att handlägga ärenden om dödande av inteckning. Vilken inskrivningsmyndighet som ska handlägga en ansökan beror på vilken inteckningshandling som ansökan avser (se kommentaren till 2 §).

Andra stycket innehåller regler om handläggning vid inskrivningsmyndigheten. Den motsvarar 13 § andra stycket i 1927 års mortifikationslag. Ändringarna motiveras av att inskrivningsmyndigheten tar över handläggningen av ärenden om dödande av inteckning.

I *tredje stycket* har införts en hänvisning till vissa förfaranderegler vid en ansökan om dödande av förkommen handling. Dessa regler gäller därmed också vid handläggningen av en ansökan som avser inteckning, t.ex. reglerna om att en ansökan i vissa fall ska avvisas.

20 § Sedan tiden för anmälan enligt 19 § har gått ut, ska inskrivningsmyndigheten avgöra ärendet. Finner myndigheten då att det inte finns någon omständighet som utgör skäligen anledning att låta inteckningen fortfarande gälla, ska den dödas.

När en ansökan om dödande av inteckning har kommit in till inskrivningsmyndigheten, ska myndigheten anteckna detta i inskrivningsboken, inskrivningsregistret eller fastighetsregistrets inskrivningsdel. Detsamma gäller myndighetens slutliga beslut i ärendet. Har ansökan avslagits, ska anteckning om detta dock inte göras förrän beslutet har vunnit laga kraft.

Paragrafen motsvarar 13 § tredje och fjärde stycket i 1927 års mortifikationslag. Ändringarna är en följd av att inskrivningsmyndigheten ska ta över tingsrättens uppgift att handlägga ärenden om dödande av inteckning.

Förklaring att fullmakt är kraftlös

21 § Om en fullmaktsgivare visar sannolika skäl att en skriftlig fullmakt har förkommit eller att han eller hon av annan orsak inte utan dröjsmål kan få tillbaka den, får handlingen förklaras kraftlös.

Paragrafen reglerar frågan om kraftlöshetsförklaring av fullmakt. Innehållet har i princip överförs oförändrat från 2 kap. 17 § lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område.

22 § En ansökan om att en fullmakt ska förklaras kraftlös görs skriftligen hos Kronofogdemyndigheten.

Om Kronofogdemyndigheten finner att ansökan ska bifallas, ska myndigheten införa en kungörelse i Post- och Inrikes Tidningar. I kungörelsen ska anges att fullmakten efter utgången av viss tid, som får bestämmas till högst fjorton dagar efter kungörelsens införande, ska vara kraftlös. Kronofogdemyndigheten får också införa kungörelsen i annan tidning, en eller flera gånger, innan den införs i Post- och Inrikes Tidningar.

Vid handläggning i övrigt gäller 4–5 och 8 §§.

Första stycket anger den nya ordningen att Kronofogdemyndigheten tar över tingsrättens uppgift att handlägga ärenden om kraftlöshetsförklaring av fullmakt. Dessutom har en bestämmelse införts i detta stycke om att ansökan ska vara skriftlig.

Enligt *andra stycket* gäller för handläggningen att en kungörelse ska införas i Post- och Inrikes Tidningar. Liksom tidigare ska det i kungörelsen anges att fullmakten är kraftlös efter en viss angiven tid.

Tredje stycket innehåller hänvisningar beträffande handläggningen av en ansökan.

Övrigt

23 § Bestämmelserna i 1–11 §§ om pantbrev tillämpas även i fråga om vilandebevis. Bestämmelserna i 18–20 §§ om dödande av inteckning tillämpas även i fråga om vilandeförklarad inteckningsansökan.

Paragrafen har överförs oförändrad i sak från 14 § i 1927 års mortifikationslag. Ändringarna i paragrafen är endast redaktionella. Det bör påpekas att begreppet inteckningshandling bl.a. omfattar pantbrev.

Överklagande

24 § Kronofogdemyndighetens och inskrivningsmyndighetens beslut får överklagas till Gävle tingsrätt av den som beslutet rör, om det har gått honom eller henne emot. Överklagandet ska ges in till myndigheten inom tre veckor från dagen för beslutet.

Vid överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Paragrafen innehåller bestämmelser om överklagande av Kronofogdemyndighetens, inskrivningsmyndighetens och Bolagsverkets beslut. Den omfattar alla beslut varigenom myndigheten skiljer sig från ärendet. I paragrafen anges att Gävle tingsrätt är ensamt behörig att pröva överklagande beslut enligt denna lag.

Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 juni 2008 då lagen (1927:85) om dödande av förkommen handling ska upphöra att gälla.
2. Om en ansökan om dödande av handling eller in-teckning kommit in till tingsrätten före ikraftträdandet gäller äldre bestämmelser.

Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 juni 2008.

Av en särskild övergångsbestämmelse framgår att om en ansökan kom in till tingsrätt före ikraftträdandet, ska tingsrätten avsluta handläggningen av ärendet.

Kommittédirektiv

Domstolarnas roll vid handläggning av ärenden

Dir.
2005:124

Beslut vid regeringssammanträde den 10 november 2005.

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare skall utreda förutsättningarna för och lämpligheten av att till förvaltningsmyndighet flytta över handläggningen av sådana ärenden som enligt nuvarande ordning handläggs av tingsrätt i första instans.

Utredaren skall lämna förslag på vilken förvaltningsmyndighet som bör handlägga de ärenden som utredaren anser bör flyttas. För dessa ärenden skall utredaren vidare föreslå nödvändiga kompletteringar till förvaltningslagen och överväga om överklagande bör ske till allmän domstol eller till allmän förvaltningsdomstol.

Reformering av domstolsväsendet

En omfattande reformering av domstolsväsendet pågår sedan några år. Det övergripande syftet med reformarbetet är att säkerställa att mål och ärenden skall avgöras med högt ställda krav på rättssäkerhet och effektivitet. Verksamheten skall i möjligaste mån renodlas till dömande verksamhet. Förutsättningarna för allmänheten att få tvister och andra rättsliga angelägenheter prövade skall, med utgångspunkt i rättssäkerhet och effektivitet, vara lika över hela landet. Tyngdpunkten i den dömande verksamheten skall ligga i första instans, vilket förutsätter tillräckligt stora domstolar som kan möta krav på stabilitet och flexibilitet. Domstolarna skall ha en funktionell geografisk spridning i förhållande till allmänheten, myndigheterna och näringslivet. Domstolarna skall vara moderna och attraktiva arbetsplatser. Arbetet skall organiseras så att utrymme ges för specialisering och delegering. Därmed ges också domstolsväsendet bättre förutsättningar att attrahera och bibehålla kvalificerad per-

sonal inom alla personalkategorier. Reformarbetet kan delas upp i fyra huvudområden.

- Förändringar av den yttre organisationen.
- Förändringar av den inre organisationen.
- Renodling av verksamheten.
- Förbättringar av det processuella regelverket.

För att reformarbetet skall kunna utveckla och effektivisera domstolsväsendet på ett ändamålsenligt sätt behövs samordnade satsningar inom de fyra huvudområdena.

Renodling av verksamheten

Som framgår av föregående avsnitt är renodling ett av huvudområdena för den pågående reformeringen av domstolsväsendet. Avsikten är att domstolarnas verksamhet så långt som det är möjligt skall renodlas till rättskipning.

Redan vid tillkomsten av ärendelagen angavs att det primära beslutsfattandet för åtskilliga av domstolsärendena på sikt kan komma att föras bort från de allmänna domstolarna till förvaltningsmyndigheter (prop. 1995/96:115 s. 75)

I skrivelsen Reformering av domstolsväsendet – en handlingsplan (skr. 1999/2000:106) anförde regeringen att domstolarnas resurser i största möjliga utsträckning skall koncentreras till den dömande verksamheten, dvs. straffrättskipning och tvistlösning mellan enskilda och mellan enskilda och det allmänna. Riksdagen har ställt sig bakom skrivelsen (bet. 1999/2000:JuU22, rskr. 1999/2000:255).

I skrivelsen Reformering av domstolsväsendet – information och uppföljning av handlingsplanen (skr. 2000/01:112) upprepade regeringen att verksamhet som inte utgör dömande verksamhet så långt det är möjligt skall föras bort från domstolarna. Riksdagen har ställt sig bakom även denna skrivelse (bet. 2000/01:JuU29, rskr. 2000/01:283).

Som ett led i renodlingen av domstolarnas verksamhet har under senare år ett antal ärendetyper flyttats över från allmän domstol till förvaltningsmyndighet.

Genomförda och föreslagna reformer

Associationsrätt

Tidigare handlade allmän domstol alla ärenden om tvångslikvidation av aktiebolag och ekonomiska föreningar.

Den 1 april 1994 flyttades handläggningen av vissa ärenden om tvångslikvidation av aktiebolag till Patent- och registreringsverket, numera Bolagsverket. Regeringen ansåg att likvidationsärendena borde handläggas av domstol om det var fråga om att avgöra tvister mellan olika intressenter. I de fall det var fråga om att konstatera förekomsten av faktiska förhållanden borde enligt regeringen saken i stället handläggas av Patent- och registreringsverket (prop. 1993/94:43 s. 11). Vad gäller aktiebolag har verket därefter tillförts ytterligare uppgifter av liknande slag (prop. 1994/95:67, 1999/2000:23, 1999/2000:34 och 2000/01:150). Bolagsverkets beslut i dessa ärenden överklagas till allmän domstol.

Den 1 januari 2004 flyttades handläggningen av vissa ärenden om likvidation av ekonomiska föreningar, bostadsrättsföreningar, kooperativa hyresrättsföreningar och sambruksföreningar från tingsrätt till Patent- och registreringsverket, numera Bolagsverket, (prop. 2002/03:147, bet. 2002/03:LU4, rskr. 2002/03:28). Bolagsverkets beslut i dessa ärenden överklagas till allmän domstol.

Förmyndarskap

De flesta frågor om förmyndarskap m.m. har från den 1 juli 1994 flyttats från tingsrätt till överförmyndaren (prop. 1993/94:251, bet. 1994/95:LU3, rskr. 1994/95/29). Beslut av överförmyndaren överklagas till allmän domstol.

Frågan om förmyndare, gode män och förvaltare har nyligen varit föremål för överväganden av Utredningen om förmyndare, gode män och förvaltare (Ju2002:04). Utredningen överlämnade sitt slutbetänkande den 9 december 2004 (SOU 2004:112).

Bouppteckningar

Den 1 juli 2001 flyttades ansvaret för inregistrering av bouppteckningar samt uppgiften att vara beskattningsmyndighet i fråga om arvsskatt från tingsrätterna till skattemyndigheterna, numera Skatte-

verket (prop. 2000/01:21, bet. 2000/01:JuU7, rskr. 2000/01:134). Beslut av Skatteverket i ärenden om inregistrering av bouppteckningar om arvsskatt och gåvoskatt överklagas till allmän förvaltningsdomstol.

Sjöfartsregistret

Ansvar för Sjöfartsregistret flyttades från Stockholms tingsrätt till Sjöfartsverket den 1 december 2001 (prop. 2000/01:88, bet. 2000/01:JuU24, rskr. 2000/01:223). Beslut av Sjöfartsregistret i registerärenden överklagas till allmän domstol.

Företagshypotek

Den 1 december 2001 flyttades handläggningen av ärenden om inskrivning av företagshypotek från inskrivningsmyndigheten i Malmö domsaga till Patent- och registreringsverket, numera Bolagsverket, (prop. 2000/01:88, bet. 2000/01:JuU24, rskr. 2000/01:223). Beslut av Bolagsverket i dessa ärenden överklagas till allmän domstol.

Rättigheter i luftfartyg

Från och med den 1 april 2005 är det möjligt att med sakrättslig verkan skriva in förvärv av äganderätt och nyttjanderätt till luftfartyg i ett nytt register – inskrivningsregistret för luftfartyg (prop. 2003/04:27, bet. 2003/04:LU10, rskr. 2003/04:135). Samtidigt har handläggningen av ärenden om inskrivning av in-teckning i luftfartyg flyttats från Stockholms tingsrätt till den nyinrättade Luftfartsstyrelsen, som skall handha det nya registret. Beslut av Luftfartsstyrelsen i inskrivningsärenden överklagas till allmän domstol.

Konkurstillsyn

Vilka delar av konkurshanteringen som kan flyttas från domstol har övervägts av den s.k. konkurstillsynsutredningen. I betänkandet Ny konkurstillsyn (SOU 2000:62) föreslås bland annat att den nuvarande ordningen med obligatoriskt edgångssammanträde inför rätten ersätts av en ordning med fakultativ edgång. Huvudregeln skall i

stället vara att gäldenären skriftligen bekräftar bouppteckningens riktighet vid ett bouppteckningssammanträde inför konkursförvaltaren. Vidare föreslås att t.ex. frågor om anstånd med avlämnande av förvaltarberättelse skall prövas av tillsynsmyndigheten i stället för av rätten. Regeringen avser att under hösten 2006 lägga fram en lagrådsremiss som behandlar dessa förslag.

Konkurs och företagsrekonstruktion

Förfaranden enligt konkurslagen och lagen om företagsrekonstruktion kan komma att integreras i syfte att skapa ett mer samlat insolvensförfarande. Regeringen avser att lämna ett uppdrag till en utredare under våren 2006 att överväga frågan. Utredaren kommer sannolikt i det sammanhanget bl.a. överväga vilka frågor i samband med ett insolvensförfarande som en allmän domstol bör pröva och vilka som lika gärna kan avgöras av någon förvaltningsmyndighet eller av den person som hanterar förfarandet.

Skuldsanering

Skuldsaneringsutredningen har nyligen i betänkandet Ett steg mot ett enklare och snabbare skuldsaneringsförfarande (SOU 2004:81) föreslagit att kronofogdemyndigheten som första instans skall pröva ansökningar om skuldsanering och ompröva skuldsaneringsbeslut. Myndigheten skall kunna fatta beslut i ärendet även om en eller flera borgenärer motsätter sig en skuldsanering. Kronofogdemyndighetens beslut skall enligt förslaget kunna överklagas till tingsrätten, som alltså blir en renodlad överinstans för dessa ärenden.

Äktenskapsregister

Statskontoret föreslår i rapporten Ett samlat äktenskapsregister (2002:4) att den nuvarande registreringen av äktenskapsförord, anmälan om bodelning, förrättad bodelning och gåva mellan makar flyttas över från tingsrätterna till ett samlat äktenskapsregister. I rapporten föreslås att äktenskapsregistret förläggs till Riksarkivet i Härnösand. I rapporten ges inte förslag på hur överklagande av registreringsärenden skall hanteras. Statskontorets rapport har inte lett till lagstiftning.

Domstols handläggning av mål och ärenden

Vid de allmänna domstolarna handläggs tvistemål och brottmål. Dessa mål handläggs enligt rättegångsbalken. Därutöver handläggs ett stort antal ärenden. Denna ärendehantering brukar sedan gammalt benämnas frivillig rättsvård. De flesta rättsvårdsärenden handläggs enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden (ärendelagen). I förarbetena till gamla ärendelagen finns en beskrivning av hur begreppen rättskipning och frivillig rättsvård förhåller sig till varandra (NJA II 1947 s. 87 ff.). Beskrivningen är numera inte i alla delar relevant eftersom nya ärendetyper har tillkommit där denna distinktion inte passar. Dessa ärendetyper har dessutom olika grad av judiciell karaktär.

Exempel på ärenden som handläggs enligt ärendelagen (rättsvårdsärenden) är registrering av äktenskapsförord enligt 7 kap. 3 § äktenskapsbalken, dödande av förkommen handling enligt lagen (1927:85) om dödande av förkommen handling, förordnande av sakkunnig enligt 10 § lagen (1985:193) om internationell järnvägstrafik, entledigande av god man enligt 16 § lagen (1904:48 s.1) om samäganderätt, kungörelse av känd arvinge som vistas på okänd ort enligt 16 kap. 1 § ärvdabalken, utseende av boutredningsman enligt 19 kap. äktenskapsbalken, vissa namnärenden enligt namnlagen (1982:670) samt skuldsaneringsärenden enligt skuldsaneringslagen (1994:334).

Det finns också åtskilliga ärenden som skall handläggas enligt rättegångsbalken. Exempel på denna kategori av ärenden är konkursärenden enligt konkurslagen (1987:672) samt vissa ärenden om kvarstad.

För många fall framgår det direkt av den materiella lagstiftningen om ärendelagen eller rättegångsbalken skall tillämpas. Se t.ex. 16 kap. 2 § konkurslagen. I andra fall kan vägledning hämtas från formuleringar såsom "mål", "ansöka om stämning" eller "väcka talan" som indikerar att rättegångsbalken skall tillämpas.

De olika rättsvårdsärendena är mer eller mindre tvistiga och har olika grad av judiciell karaktär. Ett överlämnat skuldsaneringsärende är t.ex. i princip alltid tvistigt eftersom det finns motstående intressen mellan enskilda, medan ett ärende om dödande av förkommen handling i regel inte innehåller några sådana motstående intressen. Detta är omständigheter som måste beaktas vid bedömningen av om en ärendetyp kan flyttas från domstol.

Förvaltningsmyndighets handläggning av ärenden

Förvaltningsmyndighets handläggning av ärenden regleras av förvaltningslagen (1986:223). Handläggningen vid en förvaltningsmyndighet skall enligt 7 § förvaltningslagen vara så enkel, snabb och billig som möjligt. Normalt är handläggningen skriftlig, men part har i vissa situationer rätt att lämna uppgifter muntligen. Därutöver finns det också möjlighet till muntlig handläggning. Beslut av förvaltningsmyndighet kan rättas, omprövas och överklagas.

Flyttas en ärendetyp över från tingsrätt till förvaltningsmyndighet kan det behövas särskilda handläggningsregler som kompletterar förvaltningslagens bestämmelser. Ett exempel på när sådana särskilda regler har bedömts nödvändiga är när vissa likvidationsärenden flyttades från allmän domstol till Patent- och registreringsverket (jfr prop. 2002/03:147 s. 27 f).

Vid de reformer som genomförts på senare år förekommer både överklagande till allmän domstol och till allmän förvaltningsdomstol. Som regeringen anför i propositionen Rättigheter i luftfartyg (2003/04:27) kan det i och för sig framstå som naturligt att beslut meddelade av en förvaltningsmyndighet överklagas till allmän förvaltningsdomstol. Det bör dock beaktas att vissa ärenden innebär en prövning av frågor av civilrättslig karaktär. Detta är frågor som huvudsakligen tillhör de allmänna domstolarnas rättsområde och som kan medföra att det är mer ändamålsenligt att överprövningen sker vid dessa domstolar.

Vid ärendehandläggning kan frågor som gäller ett bakomliggande rättsförhållande behöva prövas. T.ex. kan den civilrättsliga frågan om vem som rätteligen har äganderätt till egendom aktualiseras i ett ärende om utseende av god man enligt lag (1904:48 s.1) om samäganderätt. I den mån sådana civilrättsliga frågor regelmässigt aktualiseras i en ärendetyp kan detta vara ett skäl för att denna lämpligen bör överklagas till allmän domstol och inte till allmän förvaltningsdomstol. (Jfr rättsfallen NJA 1984 s. 256, 1974 s. 285, 1972 s. 641 och 1970 s. 320 samt RH 1985:95 och 1992:49).

Internationella förhållanden

Sverige har genom att ansluta sig till olika internationella konventioner förbundit sig att garantera medborgarna domstolsprövning. Enligt Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheter-

na och de grundläggande friheterna följer en rätt till domstolsprövning av civila rättigheter och skyldigheter. Som exempel på andra internationella åtaganden i fråga om en rätt till domstolsprövning kan nämnas FN:s internationella konvention om medborgerliga och politiska rättigheter, 1993 års Haagkonvention om adoption, den s.k. Bryssel II-förordningen och 1970 års Haagkonvention om äktenskapsskillnad. Handläggningen av en ärendetyp bör självklart inte flyttas från allmän domstol till förvaltningsmyndighet om det finns internationella konventioner som kräver domstolsbeslut eller domstolsprövning i första instans.

Vissa svenska avgöranden måste kunna verkställas utomlands. Om utländsk rätt regelmässigt kräver beslut av domstol för att verkställighet skall vara möjlig bör ärendetypen inte flyttas från domstol.

Uppdraget

En särskild utredare skall utreda förutsättningarna för att till förvaltningsmyndighet flytta över handläggningen av sådana ärenden som enligt nuvarande ordning handläggs av tingsrätt i första instans. Uppdraget omfattar såväl ärenden som handläggs enligt ärendelagen som ärenden som handläggs enligt rättegångsbalken.

Utredaren skall kartlägga vilka ärendetyper som tingsrätten handlägger i första instans och i fråga om var och en av dessa överväga om handläggningen kan flyttas över till förvaltningsmyndighet. I samband med det skall utredaren beakta eventuella internationella förpliktelser som begränsar möjligheten att flytta över vissa ärenden till förvaltningsmyndighet.

När det gäller de ärenden som utredaren anser möjliga att flytta över till förvaltningsmyndighet skall utredaren överväga lämpligheten av en sådan överflyttning. En utgångspunkt skall vara att ärenden som avser rättsvård i största möjliga utsträckning bör hanteras av en förvaltningsmyndighet. Det bör dock beaktas om prövningen rör frågor eller inrymmer rättsliga ställningstaganden av sådan karaktär att ärendet lämpligen bör avgöras av domstol.

I den mån kompletterande regler till förvaltningslagen bedöms nödvändiga för att en överflyttning skall vara möjlig skall förslag till sådana kompletterande regler lämnas.

I fråga om de ärenden som utredaren anser bör flyttas över till förvaltningsmyndighet skall utredaren lämna förslag på vilken förvaltningsmyndighet som bör handlägga ärendena. När förslag på

lämplig förvaltningsmyndighet lämnas bör utredaren beakta att en förvaltningsmyndighet inte bör hantera flera ärendetyper där myndigheten i de olika ärendetyperna har att bevaka motstridiga intressen.

Utredaren skall beakta pågående arbete i andra utredningar.

Vidare skall utredaren överväga om beslut i sådana ärenden som föreslås överflyttade till förvaltningsmyndighet bör kunna överklagas till allmän domstol eller allmän förvaltningsdomstol.

I den mån de överväganden som görs påverkar eller bör få genomslag också för processen i domstol, skall utredaren lägga fram lagförslag även i fråga om den processen.

Utöver de frågor som har berörts ovan står det utredaren fritt att ta upp och föreslå förändringar som har nära samband med uppdraget.

Uppdraget skall redovisas senast den 1 juni 2007.

(Justitiedepartementet)

Förteckning över ärenden som handläggs av tingsrätt enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden

I förteckningen anges de ärenden som handläggs av tingsrätt i första instans och efter överklagande eller överlämnande.

Ärenden med anknytning till äktenskapsbalken

- Bestämmelserna i äktenskapsbalken som anges nedan tillämpas även på registrerat partnerskap och registrerad partner, se 3 kap. 1 § lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap
- Bestämmelserna i äktenskapsbalken om bodelningsförrättare som anges nedan tillämpas även på sambor, se 26 § sambolagen (2003:376)
- Ansökan om registrering av äktenskapsförord, gåva och upprättad bodelningshandling; 7 kap. 3 §, 8 kap. 1 §, 13 kap. 6 § och 16 kap. äktenskapsbalken
- Anmälan om registrering av bodelning under äktenskap; 9 kap. 1 § och 16 kap. äktenskapsbalken
- Ansökan om tillstånd att förfoga över egendom; 7 kap. 8 § äktenskapsbalken och 24 § sambolagen (2003:376)
- Begäran av en make om att sätta den andre makens egendom eller del därav under särskild förvaltning; 9 kap. 8 § äktenskapsbalken
- Ansökan om förordnande eller entledigande av bodelningsförrättare; 17 kap. 1 och 4 §§ äktenskapsbalken

- Ansökan om föreläggande för make eller sambo att lämna uppgifter till bouppteckningen; 17 kap. 5 § äktenskapsbalken
- Ansökan om ersättningsgaranti till bodelningsförrättare; 17 kap. 7 a § äktenskapsbalken
- Ansökan om rätt att bo kvar i den gemensamma bostaden och besöksförbud; 18 kap. 2 § äktenskapsbalken och 28 § sambolagen (2003:376)
- Ansökan om åtgärd enligt 3 kap. 12 § lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap. De åtgärder som avses är förordnande om rätt att bo kvar i den gemensamma bostaden och att använda den andre makens bohag som finns där. Vidare avses åtgärder som rör underhållsbidrag, besöksförbud samt vårdnad, boende och umgänge.

Ärenden med anknytning till föräldrabalken

- Ansökan om blodundersökning vid utredning om faderskap; lagen (1958:642) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap
- Ansökan om adoption; 4 kap. 1 § föräldrabalken
- Ansökan om omvandling av en utomlands beslutad adoption; lagen (1997:191) med anledning av Sveriges tillträde till 1993 års Haagkonvention om skydd av barn och samarbete vid internationella adoptioner
- Ansökan om s.k. omadoption; lagen (1971:796) om internationella rättsförhållanden rörande adoption
- Ansökan och anmälan om förordnande och entledigande av särskilt förordnad vårdnadshavare; 6 kap. 9, 10 b och 10 c §§ föräldrabalken
- Ansökan om att underårig med eget hushåll ska fränkännas sin behörighet att ingå rättshandlingar för den dagliga hushållningen; 9 kap. 2 a § föräldrabalken
- Ansökan om förordnande och entledigande av förmyndare för underårig; 10 kap. föräldrabalken

- Ansökan om förordnande och entledigande av särskild företrädare för barn; lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn
- Ansökan om ersättning av allmänna medel till särskild företrädare för barn; 11 § lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn
- Ansökan om anordnande och upphörande av godmanskap; 11 kap. 4, 19 och 20 §§ föräldrabalken
- Ansökan om jämkning av godmanskap; 11 kap. 23 § föräldrabalken
- Ansökan om anordnande och upphörande av förvaltarskap; 11 kap. 7, 19 och 20 §§ föräldrabalken
- Ansökan om jämkning av förvaltarskap; 11 kap. 23 § föräldrabalken
- Överförmyndarens beslut som rör godmanskap, förvaltarskap och föräldrars förmyndarförvaltning får överklagas till tingsrätt; 20 kap. 4 och 6 §§ föräldrabalken
- Ansökan om förordnande och entledigande av god man för ensamkommande barn; lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn
- Ansökan om ersättning av allmänna medel till överförmyndare (Stockholms tingsrätt); förordningen (1976:1121) om ersättning till vissa överförmyndare, förmyndare och förvaltare
- Ansökan om verkställighet av dom, beslut eller avtal om vårdnad, boende och umgänge; 21 kap. föräldrabalken

Ärenden med anknytning till ärvdabalken

- Anmälan om arvskungörelse; 16 kap. 1–3 §§ ärvdabalken
- Ansökan om föreläggande för arvinge eller testamentstagare att lämna besked om han eller hon vill göra gällande anspråk på arv eller testamente; 16 kap. 5 § ärvdabalken
- Ansökan om förlängning av tid för preskription av rätt till arv och testamente; lagen (1958:52) om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente

- Anmälan om att en arvinge vill göra sin rätt gällande utan att tillträda kvarlåtenskapen eller sin lott i denna; 16 kap. 6 § ärvdabalken
- Ansökan och anmälan som rör förordnande eller entledigande av boutredningsman; 19 kap. 1, 5, 6, 8 och 15 §§ ärvdabalken och 2 kap. 3 § sista stycket lagen om (1937:81) internationella rättsförhållanden rörande dödsbo
- Ansökan om tillstånd för boutredningsman att överlåta fast egendom eller tomträtt eller fråga om förvaltning av dödsbo vid oenighet mellan boutredningsmän; 19 kap. 13 och 16 §§ ärvdabalken
- Ansökan om att dödsbos egendom utomlands får omhändertas; 2 kap. 5 § lagen om (1937:81) internationella rättsförhållanden rörande dödsbo
- Frågor som rör bevakning och tillsyn över boutredningsmäns förvaltning; 19 kap. 14 a och 17 §§ ärvdabalken
- Ansökan om förordnande och entledigande av skiftesman; 23 kap. 5 § ärvdabalken och 17 kap. 4 § äktenskapsbalken
- Ansökan om rätt att få sitta kvar i oskiftat bo i vissa fall; lagen (1935:44) om dödsbo efter dansk, finsk, isländsk eller norsk medborgare, som hade hemvist här i riket, m.m.
- Ansökan om förordnande av bouppteckningsförrättare i vissa fall; 2 § lagen (1935:45) om kvarlåtenskap efter den som har hemvist i Danmark, Finland, Island eller Norge
- Ansökan som rör verkställighet av legat; 22 kap. 3 § ärvdabalken

Associationsrättsliga ärenden

- Ansökan om att utse ersättare för styrelseledamot; 8 kap. 16 § aktiebolagslagen (2005:551)
- En ansökan om tillstånd att verkställa beslut om minskning av aktiekapital eller reservfond ska överlämnas av Bolagsverket till tingsrätt om en borgenär bestrider ansökan; 20 kap. 23 och 35 §§ aktiebolagslagen (2005:551)

- Ansökan om förordnande av god man vid inlösen av minoritetsaktier; 22 kap. 1 § aktiebolagslagen (2005:551)
- Frågor om likvidation av aktiebolag prövas av tingsrätt i första instans eller efter överklagande av Bolagsverkets beslut; 25 kap. aktiebolagslagen (2005:551)
- Ansökan om ersättning av allmänna medel till likvidator; förordningen (2003:306) om ersättning av allmänna medel till likvidator
- En ansökan om tillstånd att få verkställa fusionsplan mellan aktiebolag ska överlämnas av Bolagsverket till tingsrätt om en borgenär bestrider ansökan; 23 kap. 20 § aktiebolagslagen (2005:551)
- Ansökan om förordnande och entledigande av likvidator för handelsbolag och enkla bolag; 2 kap. 37 och 38 §§ samt 4 kap. 7 § andra stycket lagen (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag
- Frågor om likvidation av ekonomiska föreningar prövas av tingsrätt i första instans eller efter överklagande av Bolagsverkets beslut; 11 kap. lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar, 9 kap. 29 § bostadsrättslagen (1991:614), 23 § lagen (2002:93) om kooperativ hyresrätt och 16 § lagen (1975:471) om sambruksföreningar
- Ansökan om tillstånd att få verkställa fusionsplan mellan ekonomiska föreningar; 12 kap. 6 § lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar, 9 kap. 30 § bostadsrättslagen (1991:614) och 24 § lagen (2002:93) om kooperativ hyresrätt
- Prövning av frågor om likvidation av europeiska ekonomiska intressegrupperingar; 7 § lagen (1994:1927) om europeiska ekonomiska intressegrupperingar
- En ansökan om tillstånd att flytta ett europabolags eller ett europakooperativs säte ska överlämnas av Bolagsverket till tingsrätt om en borgenär bestrider ansökan; 13 § lagen (2004:575) om europabolag och 18 § lagen (2006:595) om europakooperativ
- Bolagsverkets beslut om sanktioner mot ett europabolag eller ett europakooperativ kan överklagas till tingsrätt; 32 § andra stycket lagen (2004:575) om europabolag och 40 § fjärde stycket lagen (2006:595) om europakooperativ

- Prövning av frågor om likvidation av stiftelser; 7 kap. stiftelse-lagen (1994:1220)
- En ansökan om tillstånd att upplösa en stiftelse ska överlämnas av Kammarkollegiet till tingsrätt om en borgenär bestrider an-sökan; lagen (2001:845) om upplösning av stiftelser i vissa fall
- Frågor om likvidation av finansiella företag och försäkrings-företag prövas av tingsrätt i första instans eller efter överklag-ande av Bolagsverkets beslut; 10 kap. 1 §, 11 kap. 1 § och 12 kap. 1 § lagen (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse, 9 kap. lagen (1995:1570) om medlemsbanker, 6 kap. sparbanks-lagen (1987:619), 14 kap. försäkringsrörelselagen (1982:713) och 44–45 §§ lagen (1972:262) om understödsföreningar
- Begäran om förordnande av förvaltare att företräda aktier; 3 kap. 2d–2e §§ försäkringsrörelselagen (1982:713), 10 kap. 9–10 och 12 §§ lagen (2004:46) om investeringsfonder, 14 kap. 9 § lagen (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse, 24 kap. 7–8 §§ lagen (2007:528) om värdepappersmarknaden

Ärenden om bevisupptagning

- Begäran om upptagande av ed för rättighets tillvaratagande i ut-landet; lagen (1946:918) om upptagande av ed för rättighets till-varatagande i utlandet

Disciplinärenden

- Beslut om disciplinpåföljd eller ersättningsskyldighet inom total-försvaret kan överklagas till tingsrätt; 50 § lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m.

Ärenden om dödande av handling

- Ansökan om dödande av förkommen handling; lagen (1927:85) om dödande av förkommen handling (mortifikationslagen)
- Ansökan om kraftlöshetsförklaring av fullmakt; 17 § lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhets-rättens område

Exekutionsrättsliga ärenden

- Kronofogdemyndighetens beslut om verkställighet av betalningsförpliktelser och andra förpliktelser eller säkerhetsåtgärder (utsökning) får överklagas till tingsrätt; 18 kap. utsökningsbalken
- Kronofogdemyndighetens beslut om avräkning av en statlig fordran får överklagas till tingsrätt; lagen (1985:146) om avräkning vid återbetalning av skatter och avgifter
- Kronofogdemyndighetens beslut om fördelning av vissa belopp får överklagas till tingsrätt; lagen (1970:215) om arbetsgivares kvittningsrätt
- Kronofogdemyndighetens beslut om inhibition vid indrivning av böter får överklagas av åklagaren till tingsrätt; bötesverkställighetslagen (1979:189)
- Kronofogdemyndighetens utslag eller beslut i ärenden om betalningsföreläggande och handräckning får överklagas till tingsrätt; 55 och 56 §§ lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning
- Kronofogdemyndighetens beslut i ärende om handräckning vid avbetalningsköp mellan näringsidkare får överklagas till tingsrätt; 16 § lagen (1978:599) om avbetalningsköp mellan näringsidkare m.fl.
- Kronofogdemyndighetens beslut i ärende om handräckning vid kreditköp får överklagas till tingsrätt; 32 § konsumentkreditlagen (1992:830)
- Vissa beslut som Kronofogdemyndigheten fattar vid utövande av tillsyn över konkursförvaltning får överklagas till tingsrätt; 3 kap. 6 § och 7 kap. 14 § konkurslagen (1987:672)

Fastighetsrättsliga ärenden (handläggs av fastighetsdomstolen)

- Ansökan om förordnande av synemän; 9 kap. 24 § första stycket jordabalken
- Ansökan om anstånd med att avsluta syn; 9 kap. 24 § tredje stycket jordabalken

Felparkeringsärenden

- Polismyndighetens beslut om att inte undanröja betalningsansvar för felparkeringsavgift får överklagas till tingsrätt; 10 § lagen (1976:206) om felparkeringsavgift

Ärenden om frihetsberövanden

- Prövning av frågor om frihetsberövande som inte uppdragits åt en domstol eller nämnd av domstolsliknande slag; 2 kap. 9 § regeringsformen

Förbudsärenden

- Åklagarens beslut att meddela besöksförbud får överklagas till tingsrätt; 14 § lagen (1988:688) om besöksförbud
- Åklagarens beslut om tillträdesförbud vid idrottsarrangemang får överklagas till tingsrätt; 13 § lagen (2005:321) om tillträdesförbud vid idrottsarrangemang

Inskrivnings- och stämpelskatteärenden

- Fastighetsrättsliga inskrivningsärenden (tingsrätt som är inskrivningsmyndighet); 19 kap. jordabalken
- Bolagsverkets beslut i ärende om företagsinteckning, annan inskrivning i företagsinteckningsregistret eller stämpelskatt får överklagas till Sundsvalls tingsrätt; 23 § lagen (2003:528) om företagsinteckning samt 38 a och 39 a §§ lagen (1984:404) om stämpelskatt vid inskrivningsmyndigheter
- Sjöfartsverket beslut i ärende om registrering, inskrivning eller stämpelskatt får överklagas till Stockholms tingsrätt; 2 kap. 19 § sjölagen (1994:1009), 14 § lagen (1979:377) om registrering av båtar för yrkesmässig sjöfart m.m., lagen (1975:605) om registrering av båtbyggnadsförskott, 7 kap. 6 § fartygsregisterförordningen (1975:927) samt 38 b–c §§ lagen (1984:404) om stämpelskatt vid inskrivningsmyndigheter

- Luftfartsstyrelsens beslut i ärende om inskrivning och stämpelskatt får överklagas till Stockholms tingsrätt; 49 § lagen (1955:227) om inskrivning av rätt till luftfartyg och 39 b–c §§ lagen (1984:404) om stämpelskatt vid inskrivningsmyndigheter

Järnvägstrafikärenden

- Ansökan om förordnande av sakkunnig vid skador på resgods och gods; 10 § lagen (1985:193) om internationell järnvägstrafik

Ärenden om kallelse på okända borgenärer

- Kronofogdemyndighetens och Bolagsverkets beslut i ärenden om kallelse på okända borgenärer får överklagas till tingsrätt; 5 a § lagen (1981:131) om kallelse på okända borgenärer

Konkurrensrättsliga ärenden (handläggs av Stockholms tingsrätt)

- Ansökan om tillstånd för Konkurrensverket att genomföra undersökning vid utredning om överträdelse av förbud enligt konkurrenslagen; 47, 48 och 56 b §§ konkurrenslagen (1993:20)
- Prövning av frågor som rör förhandsgodkännande enligt artikel 21.3 i rådets förordning (EG) nr 1/2003; 53 a § konkurrenslagen (1993:20)
- Prövning av om en överlämnad skriftlig handling får undersökas av Konkurrensverket; 54 § konkurrenslagen (1993:20)

Krigsskadeärenden

- Finansinspektionens beslut att vägra registrering av krigsskada får överklagas till tingsrätt; 11 § lagen (1999:889) om registrering av krigsskada på egendom

Kulturminnesärenden

- Ansökan om tillstånd för Riksantikvarieämbetet att genomföra en undersökning hos någon för att söka efter ett visst kultur-föremål; 6 kap. 8 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.
- Riksantikvarieämbetets beslut i samband med en undersökning att omhänderta ett föremål får överklagas till tingsrätt; 6 kap. 11 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.

Lösöreköpsärenden

- Kronofogdemyndighetens beslut i ärende om registrering av lösöreköp får överklagas till tingsrätt; lagen (1845:50) om handel med lösören

Namnärenden

- Ansökan om förklaring att ett namnbyte är förenligt med ett barns bästa; 6, 7, 8, 11 och 45 §§ namnlagen (1982:670)
- Ansökan om tillstånd för barn att behålla sitt efternamn; 16 och 46 §§ namnlagen (1982:670)
- Ansökan om tillstånd att använda fingerade personuppgifter (Stockholms tingsrätt); lagen (1991:483) om fingerade personuppgifter

Marknadsrättsliga ärenden (handläggs av Stockholms tingsrätt)

- Konsumentombudsmannens beslut i frågor som rör tillhandahållande av handlingar m.m. och om vitesföreläggande får överklagas till Stockholms tingsrätt; 42 § andra stycket marknadsföringslagen (1995:450)

Ärenden med anknytning till miljöbalken (handläggs av miljödomstolen)

- Ansökan om ersättning ur avgiftsmedlen för bygdeavgifter; 4 § förordningen (1998:928) om bygde- och fiskeavgifter
- Ansökan om förordnande av markavvattningsakkunnig; 7 kap. 21 § lagen (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet
- Ansökan om särskild sakkunnig; 9 kap. 4 § lagen (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet

Nedsättningsärenden

- Länsstyrelsens beslut i ärende om deposition av arrendeavgift får överklagas till tingsrätt; 8 kap. 12 a § jordabalken
- Länsstyrelsens beslut i ärende om deposition av hyra får överklagas till tingsrätt; 12 kap. 21 § jordabalken
- Länsstyrelsens beslut i ärende om nedsättning av pengar får överklagas till tingsrätt; 9 a § lagen (1927:56) om nedsättning av pengar hos myndighet

Ärenden om näringsförbud

- Ansökan om näringsförbud som inte har samband med brott och ansökan om upphävande av sådant förbud; 8 a, 13 och 17 §§ lagen (1986:436) om näringsförbud

Obeståndsrättsliga ärenden

- Begäran om förordnande av en person med uppdrag att uppteckna en konkursgäldenärs egendom i vissa fall; 2 § lagen (1981:7) om verkan av konkurs som inträffat i annat nordiskt land
- Ansökan om företagsrekonstruktion; 2 kap. 1 § lagen (1996:764) om företagsrekonstruktion
- Kronofogdemyndighetens beslut i ärende om skuldsanering får överklagas till tingsrätt; 29 § skuldsaneringslagen (2006:548)

Ärenden om samäganderätt

- Ansökan om förordnande och entledigande av god man för förvaltning av samägt gods; 3, 5 och 16 §§ lagen (1904:48 s. 1) om samäganderätt
- Ansökan om förordnande om försäljning av samägt gods på offentlig auktion; 6 § lagen (1904:48 s. 1) om samäganderätt och 13 § lagen (1989:31) om förvaltning av vissa samägda jordbruksfastigheter
- Anmälan om ställföreträdare för samägd jordbruksfastighet och begäran om entledigande från sådant uppdrag; 2 § lagen (1989:31) om förvaltning av vissa samägda jordbruksfastigheter

Sjörättsliga ärenden

- Ansökan om upprättande av begränsningsfond; 12 kap. 3 § sjölagen (1994:1009)
- Sjöförklaring; 18 kap. 10 § sjölagen (1994:1009)

Skiljemannaärenden

- Ansökan om att utse och entlediga skiljemän; 10, 12 och 14–17 §§ lagen (1999:116) om skiljeförfarande

Ärenden om ägofred

- Ansökan om registrering av en förening som träffat avtal om stängselskyldighet eller betesreglering; 4 kap. 36 och 37 §§ lagen (1933:269) om ägofred

Förteckning över ärenden som handläggs av tingsrätt enligt rättegångsbalken

I förteckningen anges de ärenden som tingsrätten handlägger enligt rättegångsbalken.

Ärenden med anknytning till äktenskapsbalken

- Begäran om att make ska bekräfta riktigheten av en upprättad bouppteckning; 17 kap. 5 § andra stycket äktenskapsbalken

Ärenden med anknytning till ärvdabalken

- Talan om edgång för bouppgivare; 20 kap. 6 § andra stycket ärvdabalken

Ärenden om bevisupptagning

- Ansökan om bevisupptagning till framtida säkerhet; 41 kap. 3 § rättegångsbalken
- Ansökan om bevisupptagning i samband med skiljeförfarande; 26 § lagen (1999:116) om skiljeförfarande
- Ansökan om bevisupptagning i samband med myndighets handläggning av disciplinärende; 28 § lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret m.m.

- Ansökan om bevisupptagning åt utländsk domstol; lagen (2000:562) om internationell rättslig hjälp i brottmål, lagen (1946:816) om bevisupptagning åt utländsk domstol, Europeiska unionens råds förordning (EG) nr 1206/2001 av den 28 maj 2001 om samarbete mellan medlemsstaternas domstolar i fråga om bevisupptagning i mål och ärenden av civil eller kommersiell natur (bevisupptagningsförordningen) och lagen (2003:493) om EG:s förordning om bevisupptagning i mål och ärenden av civil eller kommersiell natur

Ärenden med anknytning till brottsbalken

- Framställan om häktning; 24 kap. 11 § rättegångsbalken
- Prövning av reseförbud och anmälningsskyldighet; 25 kap. rättegångsbalken
- Prövning av vissa tvångsmedel; lagen (1952:98) med särskilda bestämmelser om tvångsmedel i vissa brottmål och lagen (1991:572) om särskild utlänningskontroll
- Prövning av frågor om kvarstad; 26 kap. 2 § rättegångsbalken
- Prövning av frågor om beslag; 27 kap. 5 § rättegångsbalken
- Ansökan om hemlig teleavlyssning, hemlig teleövervakning och hemlig kameraövervakning; 27 kap. 21 § rättegångsbalken och lagen (1995:1506) om hemlig kameraövervakning
- Begäran om undersökning av person i vissa fall; lagen (1988:1473) om undersökning beträffande vissa smittsamma sjukdomar i brottmål
- Prövning av frågor om husrannsakan; 28 kap. 4 § rättegångsbalken
- Prövning av frågor om rättslig hjälp; lagen (2000:562) om internationell rättslig hjälp i brottmål
- Ansökan om överlämnande enligt en europeisk arresteringsorder; lagen (2003:1156) om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder
- Prövning av frågor om förordnande och entledigande av offentlig försvarare och målsägandebiträde; 21 kap. 4 § rättegångsbalken och 7 § lagen (1988:609) om målsägandebiträde

- Ansökan om ersättning till offentlig försvarare eller målsägandebiträde; 21 kap. 10 § rättegångsbalken och 7 § lagen (1988:609) om målsägandebiträde
- Ansökan om omvandling av fängelse på livstid (Örebro tingsrätt); lagen (2006:45) om omvandling av fängelse på livstid

Ärenden om civilprocessuella tvångsmedel

- Ansökan om kvarstad eller annan säkerhetsåtgärd; 15 kap. rättegångsbalken

Ärenden med anknytning till miljöbalken (handläggs av miljödomstolen)

- Ansökan om tillstånd till miljöfarlig verksamhet och vattenverksamhet; 21 kap. 1 § miljöbalken

Obeståndsrättsliga ärenden

- Konkursärenden; 16 kap. 2 § konkurslagen (1987:672)

Statens offentliga utredningar 2007

Kronologisk förteckning

1. Telefonförsäljning. Jo.
2. Från socialbidrag till arbete.
+ Bilaga. Fördjupningsstudier.
+ Lättläst. Sammanfattning. S.
3. Föräldraskap vid assisterad befruktning. Ju.
4. Trafikinspektionen
– en myndighet för säkerhet och skydd inom transportområdet. N.
5. Summa summarum – en fristående myndighet för utredning av anmälningar om brott av poliser och åklagare? Ju.
6. Målsägandebiträdet.
Ett aktivt stöd i rättsprocessen. Ju.
7. Den nya inskrivningsmyndigheten. M.
8. Nya förutsättningar för ekobrottsbekämpning. Ju.
9. Svenskan i världen. UD.
10. Hållbar samhällsorganisation med utvecklingskraft. Fi.
11. Regional utveckling och regional samhällsorganisation. Fi
12. Hälso- och sjukvården. Fi.
13. Staten och kommunerna – uppgifter, struktur och relation. Fi.
14. Renovering av bostadsmarknad efterlyses!
Om ungas möjligheter till en egen bostad.
Rapport nr 1:
Om bara någon kunde säga vad jag ska göra för att få en bostad så skulle jag göra det.
Rapport nr 2:
Måste man ha tur?
Studier av yngre på bostadsmarknaden i svenska städer.
Rapport nr 3:
Effektiv bostadsservice och förmedling av bostäder – ur ett dubbelt användarperspektiv.
Rapport nr 4:
Unga vuxna på bolånemarknaden. M.
15. Stöd för framtiden – om förutsättningar för jämställdhetsintegrering.

Idébok:
Jämställd medborgarservice. Goda råd om jämställdhetsintegreringen. En idébok för chefer och strateger.
Metodbok:
JämStöd Praktika. Metodbok för jämställdhetsintegrering. IJ.
16. Ändrad könstillhörighet – förslag till ny lag. S.
17. Äktenskap för par med samma kön. Vigsselfrågor. Ju.
18. Arbetsmarknadsutbildning för bristyrken och insatser för arbetslösa ungdomar. N.
19. Friskare tänder – till rimliga kostnader. S.
20. Administrativa sanktioner på yrkesfiskets område. Jo.
21. GMO-skador i naturen och Miljöbalkens försäkringar. M.
22. Skyddet för den personliga integriteten. Kartläggning och analys. Del 1+2. Ju.
23. Genomförande av tredje penningtvättsdirektivet. Fi.
24. Veterinär fältverksamhet i nya former. Jo.
25. Plats för tillväxt? Fi.
26. Alternativ tvistlösning. Ju.
27. Auktorisation av patentombud. N.
28. Tydliga mål och kunskapskrav i grundskolan. Förslag till nytt mål- och uppföljningssystem. U.
29. Hur tillämpas expropriationslagens ersättningsbestämmelser? Ju.
30. Två nya statliga specialskolor.
+ Lättläst+ Daisy. U.
31. Alltid redo! En ny myndighet mot olyckor och kriser. Fö.
32. Tillväxt genom turistnäringen. N.
33. Släpvagnskörning med B-körkort – när kan de nya EU-reglerna börja tillämpas? N.
34. Skolgång för barn som skall avvisas eller utvisas. Ju.

35. Flyttning och pendling i Sverige. Fi.
36. Bioenergi från jordbruket – en växande resurs. + Bilagedel. Jo.
37. Vård med omsorg – möjligheter och hinder. S.
38. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2007. Nu levandes ansvar, framtida generationers frihet. M.
39. Framtidens polis. Ju.
40. Valsystem och representationseffekter. En jämförande studie av 25 länder. Ju.
41. Misstroendeförklaring och regeringsbildning 1994–2006. Regel tillämpning och författningspolitiska alternativ. Ju.
42. Från statsminister till president? Sveriges regeringschef i ett jämförande perspektiv. Ju.
43. Bättre arbetsmiljöregler II. Skyddsombud, beställansvar, byggarbetsplatser m.m. A.
44. Tsunamibanden. Fi.
45. Utökat elektroniskt informationsutbyte. Fi.
46. Ansvarsfrågan vid odling av genmodifierade grödor. Jo.
47. Den osynliga infrastrukturen – om förbättrad samordning av offentlig IT-standardisering. N.
48. Patientdata och läkemedel m.m. S.
49. Organisationsform för VTI och SIKa. N.
50. Mångfald är framtiden. Ku.
51. Riksbankens finansiella oberoende. Fi.
52. Beslutanderätt vid gemensam vårdnad m.m. Ju.
53. Sjukhusens läkemedelsförsörjning. S.
54. Barnet i fokus. En skärpt lagstiftning mot barnpornografi. Ju.
55. Betalningstider i näringslivet. N.
56. Revisionsutskott m.m.; Genomförande av 2006 års revisorsdirektiv. Ju.
57. Etiskt godkännande av djurförsök – nya former för överprövning. Jo.
58. Hamnstrategi – strategiska hamnoder i det svenska godstransportsystemet. N.
59. Strategiska godsnoder i det svenska transportsystemet – ett framtidsperspektiv. N.
60. Sverige inför klimatförändringar – hot och möjligheter. DVD medföljer. M.
61. Deluppföljning 2 av den kommunal-ekonomiska utjämnningen – med förslag till förändringar i kostnadsutjämnningen. Fi.
62. Utjämnning av kommunernas LSS-kostnader – översyn och förslag. Fi.
63. En bättre viltförvaltning med inriktning på älg. Jo.
64. Studiestödsdatalag. U.
65. Domstolarnas handläggning av ärenden. Ju.

Statens offentliga utredningar 2007

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Föräldraskap vid assisterad befruktning. [3]
Summa summarum – en fristående myndighet för utredning av anmälningar om brott av poliser och åklagare? [5]
Målsägandebiträdet.
Ett aktivt stöd i rättsprocessen. [6]
Nya förutsättningar för ekobrottsbekämpning. [8]
Äktenskap för par med samma kön.
Vigsselfrågor. [17]
Skyddet för den personliga integriteten.
Kartläggning och analys. Del 1+2. [22]
Alternativ tvistlösning. [26]
Hur tillämpas expropriationslagens ersättningsbestämmelser? [29]
Skolgång för barn som skall avvisas eller utvisas. [34]
Framtidens polis. [39]
Valsystem och representationseffekter.
En jämförande studie av 25 länder. [40]
Misstroendeförklaring och regeringsbildning 1994–2006.
Regeltillämpning och författningpolitiska alternativ. [41]
Från statsminister till president?
Sveriges regeringschef i ett jämförande perspektiv. [42]
Beslutanderätt vid gemensam vårdnad m.m. [52]
Barnet i fokus
En skärpt lagstiftning mot barnpornografi. [54]
Revisionsutskott m.m.; Genomförande av 2006 års revisorsdirektiv. [56]
Domstolarnas handläggning av ärenden. [65]

Utrikesdepartementet

- Svenskan i världen. [9]

Försvarsdepartementet

- Alltid redo! En ny myndighet mot olyckor och kriser. [31]

Socialdepartementet

- Från socialbidrag till arbete.
+ Bilaga. Fördjupningsstudier.
+ Lättläst. Sammanfattning. [2]
Ändrad konststillhörighet – förslag till ny lag. [16]
Friskare tänder – till rimliga kostnader. [19]
Vård med omsorg – möjligheter och hinder. [37]
Patientdata och läkemedel m.m. [48]
Sjukhusens läkemedelsförsörjning. [53]

Finansdepartementet

- Hållbar samhällsorganisation med utvecklingskraft. [10]
Regional utveckling och regional samhällsorganisation. [11]
Hälso- och sjukvården. [12]
Staten och kommunerna – uppgifter, struktur och relationer. [13]
Genomförande av tredje penningtvättsdirektivet. [23]
Plats för tillväxt? [25]
Flyttning och pendling i Sverige. [35]
Tsunami banden. [44]
Utökad elektroniskt informationsutbyte. [45]
Riksbankens finansiella oberoende. [51]
Deluppföljning 2 av den kommunal-ekonomiska utjämningen – med förslag till förändringar i kostnadsutjämningen. [61]
Utjämning av kommunernas LSS-kostnader – översyn och förslag. [62]

Utbildningsdepartementet

- Tydliga mål och kunskapskrav i grundskolan.
Förslag till nytt mål- och uppföljningssystem. [28]
Två nya statliga specialskolor.
+ Lättläst + Daisy. [30]
Studiestödsdatalog. [64]

Jordbruksdepartementet

- Telefonförsäljning. [1]
Administrativa sanktioner på yrkesfiskets område. [20]
Veterinär fältverksamhet i nya former. [24]
Bioenergi från jordbruket – en växande resurs.
+ Bilagedel. [36]
Ansvarsfrågan vid odling av genmodifierade grödor. [46]
Etiskt godkännande av djurförsök
– nya former för överprövning. [57]
En bättre viltförvaltning med inriktning på älg. [63]

Miljödepartementet

- Den nya inskrivningsmyndigheten. [7]
Renovering av bostadsmarknad efterlyses!
Om ungas möjligheter till en egen bostad.
Rapport nr 1:
Om bara någon kunde säga vad jag ska göra för att få en bostad så skulle jag göra det.
Rapport nr 2:
Måste man ha tur?
Studier av yngre på bostadsmarknaden i svenska städer.
Rapport nr 3:
Effektiv bostadsservice och förmedling av bostäder – ur ett dubbelt användarperspektiv.
Rapport nr 4:
Unga vuxna på bolånemarknaden. [14]
GMO-skador i naturen och Miljöbalkens försäkringar. [21]
Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2007.
Nu levandes ansvar, framtida generationers frihet. [38]
Sverige inför klimatförändringar – hot och möjligheter. DVD medföljer. [60]

Näringsdepartementet

- Trafikinspektionen
– en myndighet för säkerhet och skydd inom transportområdet. [4]
Arbetsmarknadsutbildning för bristyrken och insatser för arbetslösa ungdomar. [18]
Auktorisation av patentombud. [27]
Tillväxt genom turistnäringen. [32]
Släpvagnskörning med B-körkort
– när kan de nya EU-reglerna börja tillämpas? [33]

- Den osynliga infrastrukturen
– om förbättrad samordning av offentlig IT-standardisering. [47]
Organisationsform för VTI och SIKA. [49]
Betalingstider i näringslivet. [55]
Hamnstrategi – strategiska hamnoder i det svenska godstransportsystemet. [58]
Strategiska godsnoder i det svenska transportsystemet – ett framtidsperspektiv. [59]

Integrations- och jämställdhetsdepartementet

- Stöd för framtiden – om förutsättningar för jämställdhetsintegrering.
Idébok:
Jämställd medborgarservice. Goda råd om jämställdhetsintegreringen. En idébok för chefer och strateger.
Metodbok:
JämStöd Praktika. Metodbok för jämställdhetsintegrering. [15]

Kulturdepartementet

- Mångfald är framtiden. [50]

Arbetsmarknadsdepartementet

- Bättre arbetsmiljöregler II. Skyddsombud, beställaranvar, byggarbetsplatser m.m. [43]